BENNO TESCHKE

1648 Söylencesi

Sınıf, Jeopolitik ve Modern Uluslararası İlişkilerin Kuruluşu

Çeviri: BÜLENT ŞİMŞEK

can
inceleme

BENNO TESCHKE

1648 SÖYLENCESİ

SINIF, JEOPOLİTİK VE MODERN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN KURULUŞU

The Myth of 1648: Class, Geopolitics, and the Making of Modern International Relations,
Benno Teschke

1. basım: Ağustos 2017, İstanbul
Bu kitabın 1. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Editör: Kaan Durukan

Düzelti: Burçak Başpınar, Ebru Aydın
Mizanpaj: Atahan Sıralar

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Yıldız Matbaa Mücellit
Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No: 3 Kat: 2
Topkapı-Zeytinburnu
Sertifika No: 33837

ISBN 978-975-07-3530-1

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 31730

BENNO TESCHKE

1648 SÖYLENCESİ

SINIF, JEOPOLİTİK VE MODERN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN KURULUŞU

İNCELEME

İngilizce aslından çeviren

Bülent Şimşek

BENNO TESCHKE, Kuramsal yaklaşımlarla ilgilenen genç kuşak araştırmacılardan olan Benno Teschke Alman kökenli, İngiltere'de yaşayan bir biliminsanıdır. Çalışma alanları arasında Marksizm, uluslararası ilişkiler kuramı, tarihsel sosyoloji, eleştirel teori ve Alman siyasal düşüncesi sayılabilir. Teschke, Sussex Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde görev yapmaktadır.

BÜLENT ŞİMŞEK, 1977'de Antalya'da doğdu. İÜ, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi; Bilgi Üniversitesi, Tarih Bölümü'nde araştırmalar yaptı. Beş yıl boyunca Macaristan'da, Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE), Türkoloji Kürsüsü'nde Türkçe dersi verdi; bu dönemde Macarca öğrendi. Çeşitli alanlarda yaptığı mesleki çevirilerin yanı sıra István Fekete'nin *A koppányi aga testamentuma* (Koppany Ağasının Vasiyeti) adlı romanını Türkçeye çevirdi; ancak eser henüz yayımlanmadı. Trakya Üniversitesi'nde Türk Dili üzerine yüksek lisans yapan Bülent Şimşek, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapıyor; dil öğretimi ve grupların çeşitli faaliyet alanlarında bilgilendirilmesinin yanında seminer ve organizasyonlar da düzenliyor.

Für meinen Vater

(Babam için)

İçindekiler

Teşekkür

Bu kitap, London School of Economics and Political Science'ın (LSE) Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, kendisine esinleyici aydın yoldaşlığı ve bitmez tükenmez manevi desteğinden dolayı minnet duyduğum Justin Rosenberg'in danışmanlığında hazırladığım doktora tezinin gözden geçirilerek düzenlenmiş halidir. Maddi getirisi ve kimlerin kullanacağı asla kolayca kestirilemeyecek geniş kapsamlı ve uzun soluklu ciddi toplumbilimi projelerini olumsuz etkileyen bir akademik ortamda böylesi bir destek kolay kolay beklenemez. Onun LSE'de verdiği "Modernite ve Uluslararası İlişkiler (Uİ)" ve "Tarihsel Materyalizm ve Uİ" adlı dersler, bu kitapta sunulan görüşlerin geliştirilmesi ve sınanması için gereken ana bağlamın oluşmasını sağladı. California Üniversitesi, Los Angeles'tan kendisinin yönettiği Toplumsal Kuram ve Karşılaştırmalı Tarih Merkezi'nde çalıştığım sırada projeye büyük bir itici güç ve yön veren Robert Brenner'e de aynı derecede borçluyum. Görüşümü oluştururken Simon Bromley'in doktora sınavım sırasında sorduğu derinlikli sorulardan ve Peter Gowan'ın taslaklar üzerine yazdığı öngörülü, titiz yorumlardan epeyce yararlandım. Çok farklı bir yönden olmak üzere, LSE'de yıllar süren yoğun entelektüel tartışmalardan ötürü Christian Heine ve Hannes Lacher'e de şükranlarımı sunuyorum. Burada yer verilen düşüncelerin bir bölümünü onlarla ortaklaşa geliştirildi ve Lacher'in küreselleşme üzerine çıkaracağı monografide de daha ileri götürüldü. Tezin oluşturulması sürecinde ayrıca Humboldt-Universität zu Berlin'de bulunan Institut für Politische Theorie'de araştırma yaptığım süre boyunca halden anlayan öneriler sunan Herfried Münkler'den de yararlandım. Bunun yanında Vincent Memorial Bursu'nu sağladığı için LSE'nin Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne ve Andrew Mellon Bursu'nu sağladığı için California Üniversitesi, Los Angeles'ın Top-

lumsal Kuram ve Karşılaştırmalı Tarih Merkezi'ne de minnettarım. Ayrıca, Perry Anderson, Gopal Balakrishnan, Sebastian Budgen, Alejandro Colas, Alan Finlayson, Fred Halliday, Hajo Krombach, Tom Mertes, Dylan Riley, Henning Teschke, Kees van der Pijl, Achin Vanaik, Ellen Meiksins Wood, ve LSE ve UCLA'daki derslerde birlikte ders aldığım bütün arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunuyorum. Bunun yanında etkin yol göstericiliği ve sabrından ötürü Verso'daki editörüm Tim Clark'a, çalışmayı olağanüstü özenli biçimde yayına hazırlayan New York New School'dan James Ingram'a ve Londra'dan Miranda Chaytor'a da teşekkür ediyorum. Son olarak ise yıllarca beni yüreklendiren, destekleyen ve taslaklar üzerinde sayısız düzeltmeler yapan eşim Maryam'a da teşekkür ediyorum.

İkinci bölümün eski bir versiyonu daha önce şu başlıkla yayımlanmıştı: "Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory", *International Organization*, 52 (2), 1998, s. 325-358. Aynı şekilde, 7. ve 8. bölümlerin belli kısımları daha da önce yayımlanmıştı: "Theorising the Westphalian System of States: International Relations from Absolutism to Capitalism", *The European Journal of International Relations*, 8 (1), 2002, s. 5-48. MIT Press ve Sage Publications'a makalelerin elden geçirilmiş biçimlerinin yeniden yayımlamasına izin verdikleri için minnettarım. *Habent sua fata libelli* [Kitapların kendi yazgıları vardır].

Bu kitap, köklü sosyopolitik ve jeopolitik dönüşümler üstüne yazılmıştır. Bazı dönüşümlerinse henüz vakti gelmedi.

Yeni Delhi, Ekim 2002

Giriş

1648 Söylencesi

İmparatorluk, yeni Ortaçağcılık, çok düzeyli yönetişim, cumhuriyetçi barış...

Bunlar son dönemlerde uluslararası düzenin yapısında meydana gelen değişimleri anlamlandırabilmek için çağdaş Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Siyasal İktisat (USİ) denince akla ilk gelen kavramlardan ve iğretilemelerden birkaçı. Bu değişimlerin nedenleri, doğası ve boyutları, elbette bu iki bilim dalı içindeki karşıt kuramsal yaklaşımları savunanlar arasında geniş biçimde tartışılmakta. Gerçekçiler (realistler), sadece değiştirilmemiş bir anarşist devletler düzeni içindeki kutuplaşmayı etkileyecek, sırf gücün düzenin birimleri arasında dağıtılmasındaki değişikliklere dayalı bir yeni güç dengesi kurgulanmasında ısrar ederlerken, gerçekçi olmayan (*non-realist*) kamptakilerin neredeyse ağız birliğiyle dile getirdikleri yargı, geleneksel devlet egemenliğinin saldırı altında olduğudur. Modern, sınırları belirlenmiş, egemen devletin köklerinin dayandığı klasik Westphalia düzeninin yerini, sınırlar sonrası, postmodern bir küresel düzen almakta. Eski jeopolitik güvenlik mantığı, jeo-ekonomiden, çok düzeyli küresel yönetişimden ya da çok oyunculu uluslararası sivil toplumdan sonra geliyor. Uluslararası düzenin yapısındaki köklü dönüşüm ile onun çatışma ve işbirliği kuralları gözlerimizin önüne seriliyor. Bununla birlikte, gerçekçiler ve gerçekçi

olmayanlar çağdaş dünya tarihi konjonktürünü değerlendirme konusunda ayrışırlarken, Uİ ve USİ uzmanı biliminsanları Westphalia devletler düzenini günümüzün siyaset dünyasının yapısını değerlendirmek için bir dönüm noktası olarak anma konusunda birleşmekteler.

Çağdaş baskın eğilimlerin aldığı yol ve bunların sonuçları üzerindeki belirsizlikler, Uİ camiasını kuram oluşturma açısından daha güvenilir bir kılavuz olarak tarihe başvurma yoluyla, uluslararası düzenler arasındaki ve içindeki dönüşümlerin genel özelliklerinin neler olduğunu öne çıkararak daha geniş bir soruna yönelmeye zorladı. Uluslararası ilişkilerdeki dönüşüm, bir dizi yeni soru üretti. Eğer modern egemenlik ve modern devletler sistemi çöküşteyse, bu duruma nasıl gelindi? Eğer yeni bir uluslararası düzenin eşiğindeysek, önceki jeopolitik dönüşümlerden nasıl dersler çıkarılabilir? Eğer bu yeni düzen, devletlerarası ilişkilerin temel taşıyıcı direği olarak dışlayıcı sınırsallığı dayanak alan devlet egemenliğini baltalamakla tehdit ederse, özel bir "uluslararası" alanın varlığıyla meşrulaşan bilim dalı, bağımsız bir sosyal bilim olma niteliğini yitirir mi?

Geleneksel olarak, modern uluslararası düzenin yükselişi, Otuz Yıl Savaşları'nı bitiren Westphalia Barış Antlaşmaları ile ilişkilendirilir. Amerikan siyaset bilimi ve İngiliz uluslararası ilişkilerinden Alman toplum felsefesine varana dek çatışma ve işbirliği gibi bütünüyle modern ilkeleri gözeten, egemen devletlere dayalı Avrupa düzenini Westphalia Antlaşmalarının oluşturduğu konusunda bir fikir birliği bulunmakta. Modern uluslararası ilişkilerin başlangıcı olarak disiplinlerarası ve paradigmalar arasında 1648 üzerinden gerçekleşen yakınsama Uİ'ye bir çeşit kuramsal yön, tematik bütünlük ve tarihsel meşruiyet kazandırmış durumda. Literatürde bir dizi, üstü kapalı kabul, bir Uİ kuşağından öteki Uİ kuşağına araştırılmadan geçip duruyor. Tarihler yanılmaz ve o tarihler ne denli geçmişse onların toplumsal içeriklerini, bağlamlarını ve önemlerini ortaya koymaya isteklilik de o denli az olur. Dönemlendirme ise hiç de öyle masum bir çalışma; yalnızca

belirleyicilerin tarihin bölümlere ayrılmamış akışına yerleştiriliverececeği pedagojik ve bulgusal bir araç değildir. Uİ kuramlarını, uluslararası düzenlerin sürekliliğini ve süreksizliğini kuramlaştıracak ölçütlerin yeterliliğini de göz önünde bulunduracak biçimde içine alarak belli dönemlerin ve jeopolitik düzenlerin kimliği ve süresi konusunda varsayımlar içerir. Buna bağlı olarak 1648'in modernliği üzerindeki ortak görüş, Westphalia düzeninin etkisini on yedinci yüzyılın ortasından günümüze kadar sürdüregeldiğine ilişkin bir iddiayı da örtülü olarak içerir. Az sayıda Uİ uzmanı biliminsanı on yedinci yüzyıl Avrupa siyasetinin doğrudan yirminci yüzyıl uluslararası siyasetiyle karşılaştırılabileceğini öne sürebilirken çoğu, jeopolitik düzenin temel ilkelerinin son 340 yılda değişmediği ve olsa olsa son 10-20 yılda belki biraz tartışılır duruma geldiği konusunda görüş birliğine sahip.[1]

Gerçekçiler, İngiliz ekolü üyeleri ve yapılandırmacılar tarafından paylaşılan geleneksel görüşe göre Westphalia Antlaşmaları, uluslararası ilişkiler tarihi açısından kesin bir dönüm noktasıdır. 1648 sonrasında modern egemen devletlerarasındaki resmiyet kazanan ilişkiler, türdeş olmayan feodal oyuncular arasındaki, imparatorluk ve kilisenin hiyerarşik talepleriyle belirlenen çapraşık ilişkilerin yerini almaya başlar. Dışlayıcı egemenliğin şiddet araçlarının sınırlar içinde tekelleşmesi yoluyla tek elde toplanması, hükümdarların ordu, diplomasi ve antlaşmalar yapma gibi dış siyaset araçları üstünde üstün denetim kurmasını sağlamaya yaradı. On yedinci yüzyılın ortasına doğru artık rakip güç odaklarının dışlanmasının karşılıklı olarak benimsenmesine dayanan uluslararası hukuka yalnızca bu ayrıcalıkları elinde bulundurabilen hükümdarlar taraf olabilirdi. Çoklu egemenlerin şiddet araçlarını ele geçirmesi ve bununla ilişkili olarak bağlı sınırsallığın kurulmasıyla birlikte siyaset sahası, iç siyasal hiyerarşi ve dış jeopolitik anarşi temelinde, iç siyaset-dış siya-

1. Daha doğru bir terim bulunmadığından, siyasal gücün kamusal taşıyıcıları arasındaki ilişki için genelleyici olarak *jeopolitik* terimini kullanıyorum. Savaşlar arası Alman jeopolitik geleneğinin özel anlamı için bkz.Teschke 2001.

set alanı olmak üzere resmen birbirinden ayrıldı. Westphalia Antlaşması'ndan sonra, sınır siyaseti yapmayan oyuncuların, kent-devletlerin, kent birliklerinin, feodal derebeyler ve öteki kurumsal oyuncuların uluslararası siyasetten "kaydı silindi". Uluslararası ilişkiler, uluslararası sorunları yazılı ve bağlayıcı diplomatik protokoller üzerinden, düzenli diplomatik yollardan eşgüdümle yürüten ve düzenli olarak çok taraflı kurultaylar toplayarak doruğa ulaştıran kalıcı büyükelçiliklerde kurumsallaştı. Aynı zamanda siyasal egemenlik ve *raison d'État* [devlet çıkarı] söylemi, Roma Katolik Kilisesi'nin yayılmacı emellerini sınırlandırarak bir meşruiyet yöntemi olarak dinin altını oyması sayesinde uluslararası ilişkileri laikleştirdi. Din ve devletin ayrılması ve bunun doğal sonucu olarak ortaya çıkan kendi geleceğini belirleme düşüncesi, uluslararası toplumun yasal olarak eşit üyelerinin barışçıl biçimde bir arada yaşamaları ilkesini de beraberinde getirdi. Bu durum, karşılıklı birbirini tanıma, başka devletlerin işine karışmama ve dinsel hoşgörüyü kabul eden bir uluslararası hukuk sözleşmesiyle de somutlaştırıldı. Evrensel imparatorluk algıları ve Papalık'ın *res publica Christiana* [Hıristiyanlık dünyası] bağlamındaki ahlaki üstünlük emelleri, çok kutuplu bir anarşi ortamında, güç dengesi kavramının rekabetçi uluslararası ilişkilerin doğal düzenleyicisi olarak gelişmesinin önünü açtı. Uluslararası devletler düzeni, Westphalia Barışı (1648) ve Utrecht Barışı (1713) arasındaki dönemde modern uluslararası ilişkileri andırmaya başladı.

Westphalia Antlaşması'nın bu yorumu zaman içinde Uİ çevrelerinde temel bir kuruluş söylencesine dönüştü. Buna karşılık bu kitap, 1648'in modern devletlerarası ilişkilerine büyük bir adımın işaretlerini vermek şöyle dursun, daha çok mutlakiyetçi devlet yapılanması çağının doruğa ulaştığı nokta olduğunu; uluslararası, daha açık söylemek gerekirse mutlakiyetçi, hanedanlığa dayalı yönetimlerin hanedanlar arası ilişkilerinin düzene koyuluşu ve tanınması olduğu savıyla yazıldı. Gelgelelim bu tezin hiçbir gerekçelendirmesi, yalnızca siyasal görüngülerin (fenomen) dış özelliklerine (ege-

menlik, belirli toprak sınırları, birçok devlet) ya da uluslararası düzenin düzen içi yapı kurma ilkesi olarak "anarşiye" işaret edemez. [Bu çalışmanın] Westphalia düzeninin hiç de modern olmayan niteliğini ortaya koymak için, bu düzenin altına imza atan *egemenliğin toplumsal ilişkileri*'ni ortaya çıkarması beklenir. Bunu yapabilmek ise toplumsal ve tarihsel bir yaklaşım gerektirir. Yeni gerçekçi "anarşi mantığı", modern uluslararası ilişkilerin üretici kaynakları ve taht savaşları, siyasal evlilikler, hanedan birleşmeleri, merkantilist ticaret savaşları ve eleyici denkleşim gibi en temel pratikleri üstüne hemen hemen hiçbir şey söylemiyor. Gelgelelim bulgusal (ampirik) kusurları gideren çağdaş tarih yazıcılığını okumak başka bir şey; var olan kuramsal çerçeveye seçenek olacak, Avrupa devletler düzeninin dönüşümünün daha geniş tarihsel sürekliliği içinde 1648'in anlamının özgün bir yeniden kurgulamasını sağlayabilecek bir kuram geliştirmek ise oldukça başka bir şeydir. Kökü diyalektik tarihsel-maddeci bir yaklaşıma dayanan bu çalışma, Avrupa devletler düzeninin sekizinci ve on sekizinci yüzyıllar arasındaki gelişme ve dinamiklerine saptırımcı (revizyonist) bir yorum sunarak Westphalia'nın gizemini ortadan kaldırma arayışındadır. Benim yorumum, beş araştırma ekseni çevresinde şekilleniyor.

1. Değişken jeopolitik düzenler arasındaki farklılıkları belirlemeye çalışan bir *karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji*. Uluslararası siyasetin yüzyıllar boyunca tarihsel sınırsız bir "üst yasa"ya uymadığı konusunda artan bir görüş birliği söz konusuysa eğer, o durumda ayrımlaştırılmış uluslararası "oyun kuralları" dizilerini ortaya koymamız gerekir. Klasik olsun, Ortaçağ, Rönesans, erken modern, modern ya da çağdaş dönem olsun, bir tarih döneminden başka tarih dönemine uluslararası ilişkiler ne ölçüde değişkenlik gösterir? Siyasal yetki ve kamusal güç gibi, savaş ve barış gibi, sınırsallık ve hudutlar gibi, meşruiyet ve zor kullanma gibi, imparatorluk inşası ve jeopolitik bölünmüş-

lükler gibi, ittifak oluşumları ve çatışma çözümleri gibi jeopolitiğin temel kurumlarının farklı farklı tarihsel dönemlerdeki anlamı ve nitelikleri neydi?

2. Bu düzen kaynaklı çeşitliliğin temel belirleyicilerini inceleyen bir *nedensellik araştırması*. Jeopolitik, siyasal yetki ve toplumsal güçler arasındaki bağlantıyı nasıl anlayabiliriz? Karmaşık, geniş kapsamlı ve büyük ölçekli tarihsel görüngüler, nedensel titizliğin ve dizgeselliğin toplumsal-bilimsel gereklerine kolayca boyun eğmezken, öykülemeye ve betimlemeye kaçmak da karşı çıkılmayan bir seçenek değil. Bu durum ise yeniden, oyuncuların –gerek toplu gerekse bireysel olarak– eylemlerini meşrulaştırmaya girişmelerindeki nedenselliklerin ve/veya sebeplerin –ve belki de sebeplerin ardındaki sebeplerin– saptanması güçlüğünü ortaya çıkarıyor. Bu da Uİ kuramının gerçekçi, yapılandırmacı ve eleştirel yaklaşımlarındaki ana açıklayıcı değişkenlerin ayrıntılı biçimde sıralanmasını ve açıklığa kavuşturulmasını gerekli kılıyor.
3. Dizgesel jeopolitik dönüşüm süreçlerini ve bu süreçlerin ana öznelerini belirleyip kuramlaştırmayı deneyecek bir *devingen bakış açısı*. Jeopolitik değişim, büyük güçlerin yükselmesi, çöküşü ve onların hegemonyacı tasarılarıyla düzenin çatışan birimleri arasındaki dengesiz güç dağılımın bir parçası mı? Yoksa değişimi gerçekleştiren, daha derin ve organik yapılar ve toplumsal ve iktisadi tarih konjonktürü müdür? Ya da diplomasi çevreleri içindeki öğrenme süreçlerinden ve becerikli devlet yönetiminden mi kaynaklanmaktadır? Yoksa düşünce yapısındaki kolektif değişiklikler, ortak oyuncuların kendi farkındalıkları ve düşüncelerin aktarılması mı belirlemektedir değişimi? Dönüşümler, esaslı rejim değişikliklerine ve uluslararası düzenlerin yeniden yapılandırılmasına yol açan sınıf güçlerindeki denge deği-

şikliklerinden sonra mı geliyor, yoksa sınıf yapılarındaki ve siyasal yapıdaki değişimler, jeopolitik baskıları ve dönüşümleri mi izliyor? Bu değişim süreçleri, aşamalı, evrimsel ve neredeyse algılanamaz mıdır, yoksa düzen kaynaklı bunalım dönemlerinde kendilerini birden ve şiddetle mi gösteriyorlar?

4. *Modern uluslararası ilişkilerin kronolojik ve coğrafi kökenleri* üzerine derinlemesine bir inceleme. Çağdaş uluslararası düzenin "Ortaçağ'dan moderne geçiş" bağlamında yeterli biçimde kavramlaştırıldığını varsaymamız mı gerekir, yoksa bu basitleştirilmiş yaklaşımı, farklı jeopolitik düzenler arasında, birikimli sonucu günümüzdeki jeopolitik yapı olan bir dizi geçiş vakasının olduğunu savunarak iyice imbikten geçirmemiz mi gerekir? Şayet çok sayıda esaslı geçişle uğraşmamız gerekiyorsa, modern düzenin kökenlerini belirlememizi sağlayacak belirtiler nelerdir? Genellikle varsayıldığı üzere, eğer on yedinci yüzyılda, Westphalia Barış Antlaşması'ndan sonra değilse, ister Rastatt-Utrecht Antlaşmaları olsun, ister Viyana Kongresi olsun, hatta isterse Versailles Barış Antlaşması olsun, sonradan bütün düzeni kapsayan bir kesinti saptayabilir miyiz? Modern devletin gelişimi ile, *a fortiori* [öncelikle] devletlerin çoğulluğu –ve kapitalizm– arasındaki ilişki neydi? Uluslararası ilişkilerde modernite ne zamanın konusu?

5. Kendi iç mantıksal sıkıntıları, taşıdığı siyasal anlamlar ve tarihsel kanıtlara karşı önlem olarak öne sürülen açıklayıcı güç bağlamında *Uİ kuramlarının yeni bir değerlendirmesi ve düzeltilmesi*. Öğretici gerekçelerle birbirinden çok farklı biliminsanlarını işimize gelen etiketler altında öbeklemek mümkün olsa da, birbiriyle yarışan düşünce ekolleri içindeki ayrışmalar da aynı sıklıkla aralarındaki farklılıklar olarak ortaya koyulmaktadır. Her ne kadar çapraz paradigma uzlaşması neredeyse olanaksız olsa ve hatta bu, ço-

ğulcu bilim çevrelerinde hiç de arzulanan bir durum olmasa da amaç, bakış açılarındaki ıraksama ve yakınsamaları deneysel doğruluk, içsel mantık, açıklayıcı erek ve bilgi kuramsal varsayımlar düzeyinde olabildiğince açık biçimde ortaya çıkarmaktır.

Ben iki yorumlama yöntemini birleştiriyorum. İlk olarak, örneklerine Ortaçağ, erken modern ve modern jeopolitik düzenlerde rastladığımız, "uluslararası" ilişkilerin farklı tarihsel mantıklarını ayrıntılı biçimde açıklayıp birbirleriyle çelişkilerini ortaya koyarak karşılaştırmalı ve tarih sıralı bir yol izleyeceğim. Bu *karşılaştırmalı bakış açısı*, bunların daha sonraki işbirliği ve çatışma biçimlerindeki temel ayrışmaları saptamamızı sağlayacaktır. İkinci olarak, düzen dönüşümlerine yol açan iç ve uluslararası dinamikleri, kuramsal olarak da denetlenmiş, daha öyküleyici bir yorumlama ile sunan gelişimci bir yaklaşım benimsedim. Bu *oluşumsal bakış açısı*, bir jeopolitik düzenden diğerine geçişteki nedenlere ilişkin çok önemli soruları sorabilmemizi sağlayacaktır. Bununla birlikte bir süreç olarak tarih kavramı, bu dönüşümlerin hiçbir zaman, dünya tarihinin temsilini farklı jeopolitik düzenlerin açıkça birbirini izlemesi olarak doğrulayan, düzenin bütününe yayılmış olaylar olmadığını da gösterir. Devlet biçimleri bölgesel ve kronolojik olarak oldukça büyük düzensizlikler gösterdiğinden, "çok oyunculu" düzenlerde birlikte yaşayan siyasal oyuncuların uluslararası ilişkileri üzerine kuram geliştirmemiz gerekir.

Uİ kuramı, siyasal toplulukların asla kendi kendine yeten birimler olmadığı, onların biçimlerinin ve gelişimlerinin her zaman daha geniş bir jeopolitik çevre içindeki çok sayıda karşılıklı etkileşimle birlikte belirlendiği biçimindeki bir disiplinsel önermesi bulun-

duğundan dolayı, karşılaştırmalı araştırmaları gelişimci açıklamalarla en iyi biçimde birleştirebilecek konuma yerleşmiş bulunuyor. Ancak Uİ'nin uluslararası ilişkilerin tarihsel sosyolojisine katkısının görece kısıtlı kalması, genel tarihsel gelişme üstüne yazılmış olan Uİ dışında kalan literatürün de kullanıma sokulmasını gerekli kılar. Tarihsel sosyolojide anahtar sorun, modern devlet üstüne uzun süren tartışmalarla tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, kapitalizm öncesi iktisadi düzenler ve kapitalizmin kökenleri de dahil olmak üzere, modern iktisadi ilişkiler kadar Ortaçağ ve erken modern devlet oluşumu üstüne bir dizi düşünceyi de içine alır. Bu durum, son 20 yıl boyunca devlet oluşumundaki birçok kutuplu devletler düzeni içinde var olan askerî rekabetin etkilerine, toplumsal devrimlere ve genel tarihi gelişmeye ilişkin en etkili açıklamaları sunan geniş kapsamlı bir yeni-Weberci tarihsel sosyolojiyi içine alır. Amaç, Karl Marx'ın "kutsal" metinlerinin uzun uzadıya yorumunu sunmak değil, tarihsel gelişimin diyalektik yorumundan edinilen bilgiler ışığında, Uİ disiplini ile ilişkisi çerçevesinde çağdaş tarih yazıcılığının elde ettiği en yeni sonuçlar üzerinden düşünmektir.

Temel Kuramsal Görüş

Bir sosyal bilim olarak Uİ ve tarih arasındaki her karşılaşma, uluslararası işleyişin yüzyıllar boyunca kaydettiği gelişmeleri açıklayacak evrensel bir üst yasanın bulunmadığı varsayımından yola çıkmak durumundadır. Tıpkı tek bir genel tarih kuramının da bulunmayışı gibi. Ne var ki bu önerme, yöntembilimsel çoğulculuğa yönelimin, durumsallıktan entelektüel feragatin ve kaba öyküleyici betimlemelerden kaçınmanın güvencesi olamaz. Yapılması gereken, siyaseti ve jeopolitiği merkeze alarak, inşası, yıkımı ve yeniden inşası insanlığın metabolizmasıyla doğa arasında arabuluculuk eden

toplumsal uygulamaların, yani toplumsal mülkiyet ilişkilerinin tanımlanmasıdır. Benim Marksizmin siyasal ilkelerini derinlemesine inceleyerek ortaya koyduğum temel kuramsal görüş, jeopolitik düzenlerin oluşum, işleyiş ve dönüşümünün, o yapıları oluşturan birimlerin kimliğinde gerçekleşen değişimlere dayandığıdır.[1] Toplumsal mülkiyet ilişkileri, belli başlı sınıflar arasındaki ilişkileri yönlendirmekle her şeyden önce *yapıyı* ve bu siyasal birimlerin kimliğini belirler. Toplumsal güçlerin süreyle kısıtlı dengeleri, ifadesini siyasal olarak oluşturulmuş kurumlarda bulur (sınıfa özgü, dolayısıyla hasmane, kendini yeniden üretme kuralları için ölçütler belirleyen taşlaşmış uygulamalar). Siyasal kurumlar, tarihsel açıdan özgün sınıf ilişkilerinin yeniden üretilmesi için kurallar ve düzgüler (normlar) getirip güç ve yaptırımlar uygulayarak toplumsal mülkiyet rejimlerini belirlerler. Buna karşılık kendini yeniden üretme stratejileri, birbirinden farklı jeopolitik düzenlerin *işleyiş biçimlerini* saptayarak yurtiçi ve uluslararası ilişkileri belirler. Siyasal olarak kurulmuş mülkiyet rejimleri toplumsal çatışmaları kurumsallaştırıp sınıfa özgü stratejilerin sınırlarını koyarken, genel buhran zamanlarında tartışılır duruma düşebilirler.

Yine de hiçbir tarihsel sınırsız genel buhran kuramı, tarihsel kanıtların üstüne dayatılamaz. Tam tersine, bu buhranların koşulları, genel akışı ve sonuçları ancak ve ancak tarihsel araştırmalar yoluyla ortaya koyulabilir. Tarih erekbilimci değildir; geriye dönük olarak anlaşılabilirdir. *Jeopolitik dönüşümleri* yöneten, yeni mülkiyet rejimleri ve yetke ilişkileri üretip kendini yeniden üretmek için kurallar ve normlar ortaya koyarak yeni statükoyu sağlamlaştıran toplumsal çatışmaların değişken –ama rastlantısal olmayan– çözümleridir. Mülkiyet

1. Bu görüşün temel yazılı kaynakları arasında şunlar bulunur: Brenner 1977, 1985a, 1985b, 1986, 1989, 1993, 2001; Wood 1991, 1995, 2002; Comninel 1987. Ayrıca bkz. Anderson 1974a, 1974b; Gerstenberger 1990; Rosenberg 1994. Kuram ötesi açıdan toplumsal mülkiyet ilişkileri kuramı ve diyalektik düşünce birbiriyle bağdaşır; bkz. Heine ve Teschke 1996, 1997; Teschke ve Heine 2002. Diyalektik üstüne ana başvuru kaynakları: Kosík 1976; Bernstein 1972; Schmidt 1981.

rejimlerindeki değişiklikler siyasal toplulukların kimliklerini ve onların özgün çatışma ve işbirliği yöntemlerini yeniden yapılandırır. Hâkimiyetin sürdürülmesi ve –şiddet içersin ya da içermesin– yönetim pazarlıkları hem içeride hem de uluslararası alanda etkin ve bilinçli yürütülen süreçlerdir.

Bu temel kuramsal görüş, kitabın bundan sonraki bölümleri boyunca toplumsal mülkiyet ilişkileri kuramı olarak geçecektir. Bu alternatif çıkış noktası, Uİ kuramı ve tarihsel sosyolojinin belli başlı varsayımlarını sarsabilecek bir dizi anlamlı sonuç doğurur.

Görüşün Yapısı

Toplumsal mülkiyet ilişkileri kuramının Uİ için ve tarihsel sosyoloji için taşıdığı anlamlar, sekiz bölümde ele alınıp geliştiriliyor. Birinci bölümde Avrupa devletler düzeninin tarihsel gelişimi üzerine altı etkili Uİ yorumu inceleniyor. Bölüm, yeni gerçekçiliğin tarih dışı varsayımlarını ve düzen kaynaklı jeoplolitik dönüşümlerle uluslararası tutumlardaki çeşitlilikleri kavramadaki yetersizliğini kısaca inceleyerek başlıyor. Daha sonra, Uİ kuramının temel sorunsalını modern uluslararası düzenin doğuşu ve olası konum değişikliğine yerleştirerek, uluslararası düzenlerin tarihten bağımsız ele alınamayacağı varsayımından yola çıkan yenilikçi iki yapılandırmacı yaklaşımı eleştirel bir bakış açısıyla gözden geçiriyor. Bölüm daha sonra son dönemlerdeki yeni-Marksist yorumun güçlü ve zayıf yönlerini değerlendiriyor ve jeopolitik düzenlerdeki uzun dönemli ve geniş kapsamlı dönüşüm meselesi üzerinde düşünebilmek için kuramsal bakış açımızı nasıl yeniden kurgulayabileceğimize ilişkin bir taslak sunarak tamamlanıyor. Burada amaç, eleştirel bir uluslararası ilişkiler kuramı sunarak Uİ'deki tarihsel dönüm noktasına bir katkı sağlamaktır.

İkinci bölüm Ortaçağ üstüne süregiden Uİ tartışmasına eleştirel bir müdahaleyle, Avrupa devletler düzeninin kökenlerinin ve gelişiminin yeniden kurgulanmasıyla başlıyor.

Toplumsal mülkiyet ilişkileri kuramını Max Weber ve Karl Marx'ın siyaset ve iktisat arasındaki ilişkiye dair tavırlarını karşılaştırıp çatıştıkları noktaları belirleyerek geliştiriyor ve Marx'ın kapitalizm öncesi toplumlarla ilgili görüşlerini Robert Brenner'in çalışmasından yararlanarak yeniden kavramlaştırıyor. Daha sonra Ortaçağ jeopolitik düzenini bu temelde yeniden yorumluyor. Savunulan görüş, koşullu derebeylik mülkiyet ilişkilerinin, iki başat sınıfın (beyler ve köylüler) birbiriyle çelişen varlığını sürdürme stratejileri tarafından yönetildiğidir. Bir beyler topluluğu biçimindeki Ortaçağ devlet yönetiminin sınırlara ve yönetime ilişkin özelliklerini belirleyen bu stratejiler, iktisadi gelişmemeyi açıklar ve baskıya ve (jeo)politik birikime yapılan sürekli dizgesel yatırımlarla sürdürülen bir savaş kültürü olarak Ortaçağ jeopolitiğinin öz niteliğini ortaya koyar. Feodal jeopolitiği açıklayabilecek olan düzen-yapı (anarşi/hiyerarşi) ya da sınırsallık biçimleri değil, toplumsal mülkiyet ilişkileridir.

Üçüncü bölüm beyliğin (lordluğun) toplumsal ilişkilerinin tarihine eğiliyor. Bölüm, Karolenj İmparatorluğu'nun özel mülkiyete dayalı temellerinin genel çerçevesini çizerek başlıyor, sınıf ilişkilerindeki değişimlerin bir sonucu olarak binyıl bunalımı süresinceki imparatorluk hiyerarşisinden çok parçalı derebeyliğe geçişi kuramlaştırıyor ve ilk doğan kuralının devreye alınmasıyla soyluların siyasal el koyma araçlarına erişiminin kısıtlanmasından sonra, eski Frank şövalyelerinin toprak açlığının bir sonucu olan, on birinci yüzyılın dört katmanlı dışadönük hareketini (Norman Fethi, Cermen *Ostsiedlung*'u, İspanyol *Reconquista*'sı ve Haçlı Seferleri) açıklıyor. Daha sonra da on ikinci yüzyıl kentsel dirilişinin derebeylik sınıf ilişkileriyle bağlantılı olduğunu ve gelişen kentler arası ticaretin ne bir kapitalist görüngü ne de Avrupa'nın "hızlı iktisadi kalkınması"nın arkasındaki itici güç olduğunu gösteriyor. Bölüm, Ortaçağ'ın ortalarında feodal krallıkların jeopolitik birikim süreci olarak güçlerini yeniden pekiştirmelerini kuramlaştırarak son buluyor. Bunu yaparken Fransa ve İngiltere'deki devlet/toplum oluşumları-

nın ıraksak yörüngelerinin (çok oyunculu bir devletler düzeni olarak Avrupa için toprak sınırlarına dayalı değişkenler koyan gelişmeler) Ortaçağ başlangıçlarının izini sürüyor.

Dördüncü bölüm birtakım temel kuramsal durumları açıklığa kavuşturmak üzere tarihsel yeniden kurgulamaya bir ara veriyor. Öncelikle moderniteye geçişe ilişkin üç etkili tarihsel-toplumbilimsel kuramın, yeni-Weberci jeopolitik rekabet modelinin, yeni-Malthusçu nüfus modelinin ve yeni-Marksist ticarileşme modelinin, her üç modelin de hem kuramsal hem de ampirik temellerde yanıldığı iddiasıyla yeniden gözden geçirilmesiyle başlıyor. Ben bundan sonra, siyasal Marksistlerin çalışmasından yararlanarak kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileri ve özellikle modern devlet arasında bir köprü kuran, yeni bir seçenek oluşturacak bir kapitalizm kavramı geliştiriyorum. Ancak bununla birlikte modern devlet sermaye ilişkisi için içsel olduğu halde, daha sonra içinde kapitalizmin doğduğu modern devletler düzeninin (çoklu toprak sınırları) kapitalizm öncesi hükümdarlar arasında geçen, yöneten sınıflar arası çatışmalardan kalıt olduğuna da vurgu yapıyorum. Burada kullanılan kapitalizm kavramı, gelişimi bütün düzene yayıldığı, kentlerin canlanması ve ticaretin yayılmasıyla birlikte (ya on ikinci ya da on altıncı yüzyıllarda) aynı anda bütün Avrupa'da gerçekleştiği için, geleneksel bakış açısından ayrılıyor. Ben, kapitalizmin yayılışına ilişkin yazılıp çizilenlerin çoğunun altında yatan yeni-Smithçi varsayımları reddederek, Ortaçağ ve erken modern Avrupa'daki iktisadi ve siyasal gelişmenin, özellikle Fransa ve İngiltere'de son derece farklı devlet/toplum bileşkelerinin doğmasına yol açtığını ve bunun da, erken modern ve modern devletler düzeninin doğasını ve dinamiklerini anlayabilmek için çok büyük öneme sahip olan, alabildiğine değişkenlikler gösteren devlet/toplum bütünlüklerine yol açtığını savunuyorum. Bu tezler dizisi, iktisadi ve (jeo)politik moderniteye istikrarsız geçiş üstünde yeniden düşünmeye yarayacak yeni bir başlangıç noktası sunuyor.

Bu arka plana karşı beşinci bölüm –Westhalia Barışı'nı

imzalayan başat özne– Fransa'daki mutlakiyetin doğasını ve gelişimini masaya yatırarak tarihsel yeniden kurgulamayı kaldığı yerden sürdürüyor. İşe, feodaliteden mutlakiyete geçişin bölgesel özgünlükler gösteren kökenlerine inerek ve kapitalizm öncesi toplumsal mülkiyet ilişkilerinin kalıcılığı, iktisadi kalkınmama ve kişiselleşen, hanedana dayalı egemenlik mantığı arasındaki bağı araştırarak başlıyorum. Daha sonra mutlakçı kurumların ayırıcı biçimde modern öncesi olan niteliğini (makam satışı, sürekli ordu, vergilendirme, yasal düzen, savaşların niteliği) gösteriyorum ve mutlakçı devletlerin savaşa yatkın doğasının, kökleri belirgin özelliği kendi geçimlik araçlarının sahibi olan bir köylü sınıfından zorla kira toplayan bir vergi/makam devleti olan bir toplumsal mülkiyet rejiminde yatan siyasal birikim stratejilerinin dışavurumu olduğu sonucuna ulaşıyorum. Mutlakiyet, kapitalizme geçişi hazırlamak şöyle dursun, üretime ve teknolojik ilerlemeye darbe vuran aşırı düzeylerde vergilendirme yoluyla kapitalizm öncesi tarıma dayalı mülkiyet rejimlerini iyice kökleştirmiştir. Kapitalizm öncesi mülkiyet rejimi ve cezalandırıcı vergilendirme arasındaki bağ, erken modern dönem boyunca tipik olarak kapitalizm öncesi iktisadi-demografik döngülerin belirlediği tarıma dayalı Fransız iktisadının verimliliğini döngüsel biçimde çökertmiş ve en sonunda tüketmiştir. Eşzamanlı olarak mutlakiyet, dışarıda hızla savaşlara ve içeride zor kullanarak artık üretime el koymaya doğru yönelen, işlevsellikten uzak, bürokratik olmayan devlet aygıtının devasa büyümesini de beraberinde getirmiştir. Mutlaki devlet, modern, rasyonel ya da "etkin" değildi. Bölüm, *ancien régime* [eski düzen] Fransa'sının yalnızca açık biçimde modern olmayan özelliklere sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda Fransa'daki toplumsal mülkiyet rejiminin hem kapitalizme hem de teşkilatlandırılmış devlete geçişi sekteye uğrattığı sonucuna ulaşıyor. Uzun vadede mutlakçı-babadan oğula geçen "vergi/makam" devletinin yıkılışı, kapitalist Britanya'nın özellikle iktisadi ve askerî baskıları sonucunda "dışarıdan" başlatılmıştır.

Altıncı bölüm, "uzun on altıncı yüzyıl"ın modern dünya düzenini başlattığını ileri süren görüş karşısında erken modern uluslararası siyasal iktisadın doğasını ve dinamiklerini araştırıyor. Savunulan görüş, hem İtalyan kent-devletlerin ticaret imparatorluklarının hem de erken modern hanedanlık devletleri olan merkantilist imparatorlukların, ticari kazanç elde edebilmek için toprak sınırlarına bağlı siyasal ve askerî güç tasarımlarına bağımlı olduklarıdır. Bu durum, sürekli iktisadi büyümeyi engelleyen, askerileştirilmiş uluslararası ticaret tekelleri temelli bir *zero-sum* [kazanç-kayıp denkliği] mantığı üretti. İktisadi imparatorluk inşasıyla güç-siyaset erekleri aynı anda genişliyor, bu nedenle de açık pazarlarda serbest ticaret yoluyla oluşan fiyat mekanizmasının düzenlediği kapitalist iktisadi rekabet mantığıyla bağdaşmıyordu. Merkantilizmin toplumsal mantığı, hak dağıtan hükümdarlar ve ayrıcalıklı tacirler arasındaki "gerici" sınıf bağlaşıklığına dayanıyordu ve ikisi de bu eşitliksiz alışverişten kazanç elde edip onu paylaşıyordu. Bölüm, kapitalizmin yükselişinin ticaret kapitalizminin ya da merkantilizmin körüklediği ticari genişlemenin bir sonucu olmadığı ve on altıncı yüzyıl uluslararası iktisadının çağlardır süregelen ucuza alıp pahalıya satma temelindeki ticaret uygulamalarına bağlı kalmayı sürdürdüğü görüşüyle son buluyor.

Yedinci bölüm, Westphalia Antlaşması'nın modern uluslararası ilişkileri başlattığına dair ana Uİ söylencesini sorguluyor. Görüşünü hanedan egemenliğinin hiç de modern olmayan doğası üzerine kuran bu bölüm, Westphalia çağı boyunca süren bir hanedanlar arası ilişkiler dökümü sunuyor. Hanedan egemenliğinin niçin ve nasıl erken modern jeopolitik düzene özgü bir dizi "alışılmadık" jeopolitik çatışma ve işbirliği uygulamasına dönüştürüldüğünü gösteriyor. Uluslararası ilişkiler mantığının en belirleyici özelliği, kraliyet ve soyluluk temelli siyasal evliliklerle birbiriyle kaynaşan hanedan birlikleri ve onların taht savaşlarıyla parçalara bölünmeleriydi. Sınırlar, hanedanlar arası taht savaşlarıyla kraliyet evlilik politikalarını tamamlayıcı bir öğe olmayı sürdürdü.

Hanedanlık denkleşiminin yağmacı mantığı gerçekçi güç dengesiyle bağdaşmıyordu. Bölüm, 1648'in mutlaki egemenliğin toplumsal ve jeopolitik ilişkilerini nasıl ifade ettiğini ve şifrelediğini gösteren, Westphalia Barış Antlaşmalarındaki maddelerin metinsel yorumlarıyla son buluyor.

Son bölüm ise modern uluslararası ilişkilerin kökenlerinin kapitalizmin erken modern İngiltere'deki yükselişine bağlı olduğu görüşünü ortaya atıyor. Ancak ben, uluslararası ilişkilerin mantığında acelecilikle –erken modernden modern jeopolitiğe– bir "yapısal kırılmanın" olduğu varsayımına değil, erken modern Avrupa'da, "karma durum" senaryosu ile kuramlaştırılması gereken, değişik devlet/toplum bileşiklerinin özgün bir birleşimine vurgu yapıyorum. Öncelikle İngiltere'de tarım kapitalizminin kuruluşunun on yedinci yüzyıl İngiliz devletinin 1688'deki Muhteşem Devrim'le damgalanan, hanedanlıktan parlamenter egemenliğe evrilişi üstüne yaptığı etkileri ortaya çıkararak işe koyuluyorum. Daha sonra yeni devrim sonrası ve parlamenter dış siyasetin –"açık deniz" siyaseti– benimsenmesiyle Britanya'da iktisadi ve siyasal gücün yeniden düzenlenmesi arasında nasıl bir bağlantı olduğunu ve bunun kapitalizm öncesi jeopolitik birikimin gerekleriyle bağını nasıl kopardığını gösteriyorum. Daha sonra ana çizgileriyle bunun on sekizinci yüzyıl Avrupa jeopolitiği için doğurduğu sonuçları belirliyorum. Buradaki görüş, İngiliz güç dengelemesinin, hâlâ özünde kapitalizm öncesi, jeopolitik olarak birikimini sürdüren devletler tarafından oluşturulmuş bir "karma" devletler düzeninde gerçekleştiğidir. Eylemli güç dengelemesinin, devletleri askerî ve mali bakımdan tüketinceye kadar birbirine düşüren bir yan etkisi vardı. Kapitalizmin iç kaynaklı gelişimi tümüyle İngiltere'ye özgüyken, yayılışı milletler arası değil, anakaradaki hanedanlık devletlerini jeopolitik yönden bileşik, sosyopolitik yönden istikrarsız, uzun dönemli bir süreçte modern devlete dönüştüren, *jeopolitik kaynaklı* bir süreçti. Bu süreçte, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında uluslararası ilişkiler büyük oranda, Avrupalı komşularını rekabetçiliğin ve iktisadi bakımdan karşılaştırmalı ola-

rak aleyhte bir durumun içine atan yeni İngiliz devlet/toplum bileşiğinin yarattığı modernleştirici baskının yönetilmesiyle ilgiliydi. Bu durum, devlet sınıflarını, daha sonra bir "yukarıdan aşağı devrimler" dizisine –kapitalizmi getirmeye– yol açacak karşı stratejiler geliştirmeye zorladı. Bu uzun dönem, Avrupa için 1688'den Birinci Dünya Savaşı'na kadar, dünyanın geri kalanı içinse ondan sonra da sürdü. Bu dönem boyunca uluslararası ilişkiler modern değil, "modernleştirici"ydi. Ne var ki kapitalizmin yayılmasının (mutlakiyetten kapitalizme ve hanedanlık yönetiminden modern egemenliğe) Avrupa'daki sınıf ve rejim değişiklikleri üzerinde çok önemli etkileri olmasına karşın bu, bir jeopolitik çoğulcu evren olarak Avrupa'nın sınırlar yönünden bölünmüş niteliğini değiştiremedi. Çoklu sınırlar, kapitalizm öncesi yönetici sınıflar arasındaki çatışmaların kesin bir sonucuydu. Ancak bugün küreselleşmenin ve küresel yönetişimin ya daha tek taraflı-emperyalist ya da çok taraflı kılıflar altında tehdit ettiği şey, işte tam da bu kapitalizm öncesi kalıttır.

Sonuç bölümü, daha önceki bölümlerde geliştirilen dinamik yaklaşımı izleyerek tarihsel ve kuramsal bir araştırma programının taslağını kuruyor ve elde edilen sonuçların Uİ kuramı ve tarihsel sosyoloji açısından taşıdığı daha geniş anlamların genel çizgilerini özetliyor. Bunu yaparken Uİ "usçuluğunun" siyasal ve entelektüel bakımdan sakıncalı etkileri üzerinde etraflıca dururken, uluslararası ilişkiler üzerine düşünmek için en uygun kuram ötesi yaklaşım olarak diyalektiği savunuyor.

1

Modern Devletler Düzeninin Kökenleri ve Evrimi:

Uluslararası İlişkiler Kuramındaki Tartışma

1. Giriş: Yapıdan Tarihe

Uİ kuramına yeniden tarihsel bir boyut katma girişimlerinin çoğu, hâlâ yeni-gerçekçiliğin yöntembilimsel ölçütleri içine sıkışıp kalmış ve onun tuhaf söyleminin izlerini taşır durumda. Öncelikle kuramsal kapanıklığının özgöndergeci [*self-referential*] mantığını eleştirerek yeni-gerçekçiliğin tarih dışı özünü göstermekle işe başlayacağım. Daha sonra ise Uİ kuramlarını tarihselleştirmenin sıradaki entelektüel yörüngesinin en belirleyici özelliğinin, nasıl yeni-gerçekçiliğin kavramsal kısıtlayıcı eleştirilerinden art arda kuramsal kurtulma olduğunu göstermeye çalışacağım. Uİ'nin temel kuramına duyulan aydın bağlılığı ile açıklayıcı güç arasındaki ters ilişki, Robert Gilpin'in gerçekçiliği tarihselleştirmesi, Stephen Krasner'in Westphalia Barış Antlaşmalarını yeniden okuması, John Gerard Ruggie'nin yapılandırmacılığı tarihselleştirmesi, Hendrik Spruyt'un yeni-evrimci tarihsel sosyolojisi ve Justin Rosenberg'in Marksist görüşleri ile örneklendirilmiştir. Çağdaş Uİ kuramı içerisinde daha geniş bir kolun temsilcileri olan ilk dört yazar ya gerçekçi/yeni-gerçekçi geleneğe bağlıdır ya da onunla mücadele halindedir. Gilpin, bir toplumsal eylem için rasyonel seçim kuramını çalışmasının içine katarak gerçekçiliğin zenginliğini yeniden doğrulama ve özü gereği düzen temelli bir çerçeveye dönüştürme arayışındayken,

Stephen Krasner Westphalia düzenini kuramlaştırmaya direnen bir dizi tarihsel kaza olarak ortadan kaldırır. Böylelikle gerçekçiliği anlamlı biricik Uİ kuramı olarak geri getirir. Ruggie, toplumsal yapılandırmacılığa doğru kademeli bir geçiş yapmaya girişirken, Spruyt ise başından beri yeni-gerçekçilik sonrası bir yapılandırmacı çerçeveyi benimsemiş durumdadır. Entelektüel soydaşlık, Justin Rosenberg'in gerçekçiliğin açıklayıcı yararlılığına ve ideolojik yardakçılığına doğrudan bir saldırı olan güçlü Marksist yaklaşımı ile son bulur. Somut tarihsel sorularla karşı karşıya kalan Uİ kuramı yöntembilimsel duruşunu çeşitlendirmek ve genişletmek durumunda kalır.

Bu dizisel yeniden konumlandırma sürecini eleştirel bir bakışla derinlemesine bir daha inceleyerek Uİ kuramı sahasının nasıl yapıyı üstün tutan, dar tanımlanmış bir olguculuktan (pozitivizm) daha geniş toplumsal ve en sonunda genel kapsamlı tarihsel süreçlerin eleştirel kuramına geçtiğini göreceğiz. Süreç içerisinde akademik Uİ, çağdaş sosyal bilimle yeniden bağlanarak derin ve kapsamlı bir yöntembilimsel özdeğerlendirmeden geçti. Ne var ki bu yeniden yapılanma kuramsal ve ampirik sorunlara tosladı. Uİ'deki tarihsel dönüş, yeni-gerçekçiliğin olgucu mutlak doğrularını bir yana kaldırırken, karşılaştırmalı yaklaşımı sistematik bir incelemeyle birleştirip düzen dönüşümlerine evirecek hiçbir uzun erimli ve geniş kapsamlı inandırıcı görüş ortaya atılamadı.

Peki ama "İngiliz ekolü" ile ilişkilendirilen onca "uluslararası toplum" literatürü dururken, tarih niçin çağdaş Uİ kuramından arındırıldı? Neden Uİ kuramı, yeni-gerçekçiliğin entelektüel hegemonyasının gölgesinde, tarihsiz bir bilim dalına dönüştü?

2. Yapısal Yeni-Gerçekçilik

Kenneth Waltz: Uzun Ömürlü Bir Yapı Olarak Tarih

Kenneth Waltz, klasik gerçekçiliğin bilimsellik öncesi ahlakçı önermelerinden kesin bir biçimde ayrılma konusun-

da uluslararası siyasetin mutlak sınırlarını, anarşinin her şeyin önüne geçen gereklerine, yani uluslararası düzenin temel yapısal ilkesine koyar. Bu yaklaşıma göre, düzenin niteliksel dönüşümleri büzüşerek iki yapısal ilke arasında bir nöbetleşmeye döner: anarşi ve hiyerarşi (Waltz 1979: 114-116). Bunda, tarihi iki başlıkta kapsamanın kuşkulu avantajı vardır. Devletler düzeni, işlevsel bakımdan ayrımlaşmamış bir oyuncu çeşitliliğinden oluştuğu sürece anarşi alır başını gider; imparatorluklar ve diğer merkezî yetke biçimleri görülmeye başlar başlamaz, hiyerarşi hükmünü kurar. Her ne kadar Waltz, birimleri arasında güç dağılımındaki değişikliklere bağlı olarak düzen içinde nöbetleşmeyi hesaba katsa da bunlar ancak ve ancak çok kutupluluktan iki kutupluluğa geçiş durumunda geçerli olan, derin anarşi mantığına dokunmayan durumlardır. Böylesi bir hayatta kalma düzeninde birimler, kendilerini kurtarma ve gücü azami düzeylere çıkarma ilkelerine uygun hareket etmeye zorlanacaktır. Güç dengelemesi ve ittifaklar kurma, istikrar, güvenlik ve düzeni beraberinde getirir.[1] Güçlü davranış düzenlilikleri, anarşinin her şeyin önüne geçen mantığından çıkarılır. Dengeleme –ardıncılık değil– devletler arasındaki belirgin güç asimetrisi bulunduğu durumlarda ortaya çıkar. Waltz'ın yapısalcı modeli her ne kadar –anarşinin kendisinin kalıcılığı istisna olmak üzere– güç yeterliliklerindeki çeşitliliklerin iç nedenlerini kabul ediyor olsa da kestirimci ve geçmişe dönük, yani tarihsel bakımdan açıklayıcı, yeterlilikleri yönüyle, bütünüyle belirsizliklerle doludur. Neden bir oyuncu belli bir durumda bağlaşıklık kurma yönünde karar kılarken diğerinin savaşa girişti-

1. Waltz'ın düzenler kuramı, elbette, serbest pazar koşulları altındaki bir rasyonel seçim mikro-iktisat kuramıdır. Her ne kadar hem klasik siyaset iktisadının hem de yeni-gerçekçiliğin liberal düşünce geleneklerinde kökleri varsa da, uyum nitelikli denge, bütün ulus-devletlerin, tıpkı bütün şirketler gibi "dinamik uyarlanma" süreçlerinde yok olabileceği yönündeki yerleşik varsayımlar üstüne çalışır. Ve gerçekten de Waltz, üst düzey güvenliğin iki kutuplu koşullarda (bu kitabın baskıya hazırlandığı sırada, Pangolosvari bir ışık saçarak ABD-Sovyet ilişkilerinin çifte tekelci [*duopolistik*] durumuyla şaşırtıcı biçimde denk düşen bir tarihsel konjonktür) elde edilebileceği sonucuna ulaşıyor.

ğini açıklayabilme de "dış kaynaklı değişkenler"e bağlıdır (Waltz 1988: 620). Her iki uç olasılık (ve orta yol çözümlerin sonsuzluğu) da denkleşimin dizgesel ereği, güç dengesi ile korunduğu sürece örtülü kalır. Düzenin varlığını sürdürmesi, onu oluşturan birimlerin herhangi birinin varlığını sürdürmesini geçersiz kılar.

Tarih, bu önermeler doğrultusunda bir sorunsuzluğa dönüşür. Anarşi nedensel olarak büzüşerek fazla hoşgörülü bir amaç durumuna gelir; hiyerarşi, Uİ kuramı gereksinimini gölgede bırakır ve birimler düzeyindeki amaç çeşitlilikleri, gözlenebilir sonuç olasılıklarını içermez olur. Sözün özü, Waltz diyor ki, "Anarşinin mantığı onun içeriğiyle başkalaşmaz (...). Anarşi mantığı, düzenin kabilelerden mi, uluslardan mı, pazar tekelcisi (oligopolistik) şirketlerden mi, yoksa sokak çetelerinden mi oluştuğuna göre kendini ayarlar," (Waltz 1990: 37). Anarşiye dayalı uzun soluklu bir yapı olarak tarihin durumu, yerine oturmuş gibi.

Waltz'ın öne sürdüğü görüşün iç tutarlılığı su götürmez görünüyor. Eleştirinin önü, Waltz'ın ele aldığı kuram oluşturma biçimi tanımı ile stratejik biçimde alınmış: "Kuramlar, onların neyi açıklama iddiasında olduklarına göre değerlendirilmelidir" (Waltz 1979: 118). Bu bağışıklık kazandırma stratejisinin sonucu, yeni-gerçekçiliğin açıklayıcı ereğinin alanının içine girmeyen sorunlara parmak basacak soruların dışlanarak geçersizleştirilmesidir (Halliday ve Rosenberg 1998: 379). Böylelikle eleştiri, daha en başta kuram-ötesi düzeye yönelmek durumunda kalır. Waltzcı kuram kulesini açacak olan anahtar, yeni-gerçekçiliğin *a priori* meşru Uİ kuramı tanımı üstüne kurulu olan, simyasal, özgöndergeci, kendi kendine yeterli, bilgi kuramcı doğasının sorgulanmasında yatmaktadır. Waltz, kendisi için biçilmiş kaftan olan araştırma sahasını (uluslararası düzen) insan eylemlerinin diğer bütün alanlarından ayırarak belirliyor, bir genel kapsamlı *explanans* (anarşi) ortaya atıyor, uluslararası siyaseti bunun zorlamalarından çıkarıyor ve bütün diğer yaklaşımları kendisinin "bi-

limsel" Uİ tanımına uymadıkları için suçluyor.[1] Yeni-gerçekçiliğin bilimsel niteliğini oluşturan ölçütler insani yeteneklerin (bilinçlilik, seçimler yapma, ilkeler) devre dışı bırakılması ve her türlü değişken sonuç olasılığının olumsuzlanmasıdır. Bu temelde, Waltz'ın sıkça atıfta bulunulan, "uluslararası siyasetin kalıcı karakteri, uluslararası yaşamın niteliğinin binyıllar boyunca çarpıcı biçimde aynı kalmasından sorumludur," (Waltz 1986: 53) yorumu, tarihsel gözlemin sonucu olmaktan çok, tarihsel kanıtlarla dayatılan, ama denetlenmeyen, bir savın sonucu olarak görünüyor. İnsan davranışının, bir rasyonel seçim sorununu dayatarak, düzenin anarşiye dayalı mantığından çıkarıldığı göz önüne alındığında uyumsuzluk yeni-gerçekçiliği haksız çıkarmıyor; [İnsan davranışı] daha çok düzen dışı, akıldışı ve bu nedenle de kuram üstü davranış olarak damgalanıyor.[2] Düzen, sapmaları cezalandırıyor ama sapma, kuramı cezalandırmıyor. Bu da, elbette, bilimsel mantık ve geçerlilik protokollerini tersyüz ediyor. "Davranış sapmaları", Waltz'ı yeni-gerçekçiliği "akıldışı" ama amaca uygun davranışları içine alacak biçimde yeniden formülleştirmeye yöneltmiyor; daha çok, geçerliliğine dokunmayarak, [yeni-gerçekçiliğin] kapsamı dışında kalıyor. Onun savlarını kaç deneysel vaka olursa olsun asla çürütemez ya da geçerli kılamaz; öne sürülen bütün görüş döngüsel, özgöndergeci ve kendini doğrulamaya yöneliktir. Uluslararası siyaset nesneleştirilmiş, tarih dondurulmuş, kuram somutlaştırılmıştır: *mors immortalis* [ölümsüz ölüm]![3]

Yeni-gerçekçiliğin temel yanılgısı, (tüm dünyayı yönetecek bir idare yokluğunda) anarşiyi tarihsel kalıcılığı olan

1. Yeni-gerçekçilik bir *bilim* oluştururken, aynı sorulara değinen diğer kuramlar, *felsefe* ya da *tarihsel yorum* diye değerden düşürülüyor (Halliday and Rosenberg 1998: 381-382 ve 386).

2. Mearsheimer, yapısal gerçekçilikle uyuşmayan devlet davranışının "aptalca" ve bununla birlikte kuramsal "sapma" olduğunu belirttiğinde aynı kanıtları ve geçerliliği tersyüz etme suçunu işliyor (Mearsheimer 2001: 10-12).

3. Marx, "üretici güçlerdeki büyümede, toplumsal ilişkilerdeki yıkımda, düşüncelerdeki biçimlenmede süreğen bir devinim var; biricik durağan şey, *–mors immortalis–* devinimin soyutlanması" diyerek taş atıyor (Marx 1976d: 166).

bir olgu olarak onaylamasıdır. Anarşi, kendisinin kuramsal ilkeye dönüşümü için, sorgulanmayan bir tarihsel koşul olarak duruyor. Tarih olarak anarşi ve kuram olarak anarşi, elde yalnızca gereksiz yinelemeler bırakarak birleşmiş durumdadır: Anarşi, varlığı için koşulların oluştuğu her yerde hüküm sürer. Bunun sonucu olarak, yeni-gerçekçiliğin eleştirisi için doğal başlangıç noktası, anarşinin tarihsel koşullarına, başka bir deyişle, modern devletler düzeninin oluşum kuramına yapılacak olan bir geçiştir. Araştırma düzenleyici bu konum değişikliği, Uİ kuramı için meşru ve gerekli bir inceleme sahası olarak tarihi yeniden kabullenecektir. Eşzamanlı olarak, devlet tutumu için temel belirlilik düzeyi olarak nedensellik yükünün yalnız ve yalnız düzenin üstüne yıkıldığı "indirgemeci olmayan" bir kuram olarak yeni-gerçekçiliğin, mantıksal temellendirmesini de yerle bir edecektir. Anarşi, tarihselleştirilmek durumundadır.

3. Gerçekçiliğin Tarihselleştirilmesi

1. Robert Gilpin: Rasyonel Seçim Olarak Düzenlerin Değişimi

Robert Gilpin, daha başından, ne Waltz'ın dizgesel yapının nedensel üstünlüğü savına ve onun anarşinin tarihsel sınırsızlığını belitsel (aksiyomatik) olarak kabul etmesine kendini teslim eden ne de tarih dışı tamahkârlığa geri çekilen bir gerçekçi uluslararası değişim kuramı ileri sürüyor. Bir akılcı seçim yaklaşımı, yapısalcı bir düzenler kuramıyla birleştirilince uluslararası değişim sorunu, onun *War and Change in World Politics*'inin [Dünya Siyasetinde Savaş ve Değişim] ana odağı durumuna geliyor. Bununla birlikte Gilpin, bu geçişe karşın, "Uluslararası ilişkilerin doğası, binyıllar boyunca köklü bir değişim geçirmedi," (Gilpin 1981: 211) çıkarımında bulunarak son tahlilde Waltz ile bir biçimde birleşiyor.

Bu savın doğruluğu nasıl kanıtlanır? Gilpin, sıklığın artmasına ve yapısal etkinin azalmasına göre üç değişim biçimi-

ni birbirinden ayırıyor. *Düzenlerin değişimi*, "oyuncuların ya da uluslararası düzeni oluşturan çeşitli birimlerin doğasındaki bir değişimdir". *Düzen değişimi*, "bir uluslararası düzendeki yönetişimdeki ya da denetim biçimindeki bir değişime" karşılık gelir. *Etkileşim değişimi*, "süregiden bir uluslararası düzen içindeki birimler arasındaki belli bir düzene oturmuş etkileşimlerin ve süreçlerin biçimindeki" bir değişimdir (Gilpin 1981: 39-40). Birinci sıradaki, düzenin kendisinin değişmesi; ikincisi, düzenin içinde bir değişimin olması; üçüncüsü ise belli bir düzenin içindeki etkileşim biçimlerinde değişim olması anlamına geliyor. Gilpin, *War and Change in World Politics*'te ilk iki dönüşüm biçimine odaklanmış.

Dünya tarihi, modern öncesi imparatorluklar döngüsü ve iki hegemonyanın birbirini izlediği (*Pax Britannica* ve *Pax Americana*), ulus-devletler arasındaki modern güç dengesi düzeni olmak üzere ikiye ayrılıyor. Kırılma on yedinci yüzyılda ortaya çıkıyor. Gilpin, imparatorluklar döngüsünü işler kılan dinamikleri, modern ulus-devletlerin geç Ortaçağ'da ortaya çıkışını ve hegemonyaların modern el değiştirme ilkelerini açıklamak için evrensel bir kuram ortaya koyduğu iddiasında. İhtiyatlı olunmasını gerektiren birtakım koşullar da saymasına karşın, hem düzenlerin değişimine hem de düzen değişimine göndermede bulunarak katı bir rasyonel seçim modeli öneriyor (Gilpin 1981: 74-75). Birinci durumda ortak oyuncular, statükoyu korumanın getiri ve götürüleri arasında bir uyuşmazlık gördükleri anda siyasal örgütlerini en iyi duruma getirebilmek için çabalarlar. İkinci durumda "devletler", daha ileri düzeyde değişimin getiri ve götürüleri arasında bir denkleşime ulaşılıncaya dek düzenin yönetişimini değiştirmenin yolunu ararlar (Gilpin 1981: 10-11). Başlarda onların denkleşim bozucu nitelikteki tutkularının arkasındaki güdüyü sağlayan şey, değişen çevresel (teknolojik, askerî ve iktisadi) ve iç etmenlerin bir parçası olan, güç yeterliliklerinin ayrımlaşan büyümesidir. Yeni güç dağılımı ile baskın gücün düzeni ayakta tutan çıkarları arasındaki kopuş, çözümü genellikle hegemonya savaşıyla bulunan bir jeopolitik bunalıma yol açar. Bu savaşlar, denkleşimi kuralla-

nı yeni bir hegemonyacı tarafından koyulan yeni bir statüko temelinde bir daha geri getirir.

Çıkarlar odaklı bir getiri götürü hesaplamasına dayanan bu değişim modeli nasıl olur da döngüsel emperyal değişimin (düzen değişiminin) tarihsel bir açıklamasını ve Ortaçağ jeopolitiğinin dönüşümünü modern uluslararası ilişkilere (düzenlerin değişimine) çevirebilir?

Öncelikle imparatorlukların döngüsüne bir dönüp bakalım. Gilpin, imparatorlukların yükselişini ve çöküşünü doğrudan onların iktisadi dayanaklarına bağlamakla işe koyuluyor. "İmparatorlukların bu döngüsündeki ana belirleyici, altta yatan tarım temelli toplumsal oluşumdu. Bu imparatorluk çağı boyunca (...) toplumların varsıllığı ve devletlerin gücü köylünün ve köle tarımının sömürülmesine dayandı" (Gilpin 1981: 111). Gilpin, imparatorluğun genişlemesinin ardındaki başat dinamiği bu temelden çıkararak ilerliyor:

> İmparatorluklar çağının ana özelliklerinden biri, varsıllığın görece durgun doğasıydı. Önemli teknolojik gelişmelerin yokluğunda tarımsal verimlilik düşük kalıyor ve iktisadi büyümenin ve varsıllığın ana belirleyicisi, elde bulunan toprak ve insan/toprak orantısı oluyordu. Bundan ötürü, devletin varsıllığının ve gücünün büyümesi her şeyden önce bir iktisadi artıkdeğer üretebileceği topraklar üzerindeki denetimiyle ilgili bir görevdi. Çok kısıtlı ve kesintili gerçek iktisadi büyüme dönemleri içinde uluslararası ilişkilerin dinamikleri, toprak sınırlarının bölünmesi, aralıksız yeniden bölünmesi ve toprağı işleyecek kölelerin (ya da uysal köylülerin) ele geçirilmesiyle sağlanıyordu. Dolayısıyla tarımın varsıllığın ve gücün kaynağı olduğu bir zamanda, güçteki ve varsıllıktaki büyüme neredeyse toprak fetihleriyle anlamdaş oluyordu (Gilpin 1981: 112).

Böylelikle serfe ya da köleye bağlı tarım, modern öncesi imparatorluğa dayalı uluslararası ilişkilerin dinamiğini yönlendirecek, dizgesel bir yatay sınır genişlemesi gereksinimi doğurur.

Ancak Gilpin artıkdeğerin azamileştirilmesi ve sınırların genişletilmesi arasındaki bağlantıdan başkaca bir sonuç çıkarmıyor. Uluslararası ilişkilerin nedensel olarak belirlenmesi, belli bir jeopolitik dinamiğe çevirerek belli bir iktisadi yapıdan, belli bir devlet biçimi çıkarmaz. Tam tersine, imparatorluğun sınırlarının genişlemesi, kamusal güvenliği özel iktisadi çıkarların üstünde tutan emperyal komuta ekonomilerinin doğal sonucudur:

> İmparatorlukları kendi çıkarları doğrultusunda yaratanlar, savaşçılar, bürokrasi ve otokrasi olduğu için, emperyal iktisadın temel işlevi, refah ve gücü bu başat seçkinlere ulaştırmaktır. İktisat ve iktisadi etkinlikler, kafalardaki güvenlik anlayışıyla devletin ve yöneten seçkinlerin iktisadi çıkarlarının emrindedir. İktisadi değiştokuşun ana işlevi, devletin savaş yeteneğini artırmaktır (Gilpin 1981: 112).

İşte burada tarım üretimindeki büyüme ve teknolojik gelişme eksikliği, sınır genişlemesi için elverişli ortamı sağlarken üretime düzenli olarak yeniden yatırım yapılmasına engel olan, serf veya köleye dayalı, emek-yoğun üretim biçimlerinin kaçınılmaz sonuçları değildir. İktisadi kalkınma daha çok, askerî seçkinlerin güvenliğe ilişkin çıkarlarının bir parçasıdır. Dolayısıyla emperyal komuta ekonomilerinin ve sınır genişletme stratejilerinin varlığının ta kendisi, olası iktisadi ve teknolojik eksikliklerin giderilmesi için çözüm olarak görünür ve savaşan seçkinler bu fırsatı kaçırmazlar. Sebep ve sonucun bu ufak hareketle tersine çevrilmesiyle siyasal ve askerî olanın gerçekçi önceliği eski yerine koyuluverir.

Peki, o zaman nasıl oluyor da modern öncesi imparatorluklar yükseliyor ve çöküyor? Gilpin, bir imparatorluğun çöküşünü inceleyerek sonunda modelini bir sınamaya sokmak yerine yalnızca o temel "askerî aşırı gerilim" savını bir daha ileri sürüyor: "Askerî güvenliğin maliyeti, toprak genişlemesiyle elde edilen iktisadi artıkdeğerden daha hızlı büyür" (Gilpin 1981: 115). Bu genellik düzeyinde Gilpin, im-

paratorlukların yükseliş ve düşüşüyle ilgili tek bir somut örneğin bile zamanlaması, koşulları ve sonuçlarını açıklayabilecek durumda değil.

Gelin şimdi de düzenlerin değişiminin mantığına bir bakalım. Modern öncesi imparatorluklar döngüsünün yerini bir modern devletler düzeninin alması, "birbiriyle bağlantılı" ve "birbirini pekiştiren" üç gelişmenin sonucu olarak ortaya çıktı: ulus-devletin büyük başarısı, sürekli bir iktisadi büyümenin gelişi ve bir dünya pazarının doğuşu. Ulus-devletler büyüdü, çünkü onlar "erken modern Avrupa'da gelişen çevresel koşullar dizisi için en etkin siyasal örgütlenme" idi (Gilpin 1981: 116). Buna karşılık siyasal olarak çok parçalı derebeylik düzeni, bir dizi eksiklik sayesinde var olabildi. Gilpin, bu konuda uzak mesafeli ticaretin bulunmayışını ve merkezî siyasal yetkenin zayıflığını öne çıkarıyor ki bu, düpedüz bir kısırdöngü. Bu eksikliklerin giderildiği "900 ve 1700 arasında" (Gilpin 1981: 118) hükümdarlar ticaretteki canlanma ve "askerî devrim" ile sağlanan itici güce, yükselen askerî giderleri daha geniş mali kaynaklarla ateşleyerek askerî ve iktisadi etkinlik yönünden bir "en elverişli boyut" yaratmakla karşılık verdi. Eşzamanlı olarak, ölçeği en uygun duruma getirecek birimler arasında, en uygunluk ölçeğinin altında kalan oyuncuları (derebeyler, kent-devletler ve imparatorlar) zorlayarak dışarıda bırakacak bir rekabet de başladı. On yedinci yüzyıla gelindiğinde, klasik Weberci özellikleriyle modern devlet doğdu: Tek tip yasalara dayanan bürokrasi tarafından yönetilen güçlü bir merkezî otorite, meşru güç kullanımı üstündeki tekel sayesinde, sınırları iyice belirlenmiş, birbirine komşu topraklar üzerinde dışlayıcı denetim uygular (Gilpin 1981: 121-122).[1]

Bu modern devletler düzeninin kökeni görüşü ne derece inandırıcı ve bu, Gilpin'in kamu seçimi yaklaşımıyla nasıl örtüşüyor? Birincisi, Gilpin'in düzenlerin değişimi görüşü oldukça tartışmalı bir savla başlıyor:

1. Gilpin'de 1987: 4, ulus-devlet on altıncı yüzyılda ortaya çıkıyor.

> İlkel komünal, derebeylik ve basit mal üretimi biçimlerinin yerelleşmiş toplumsal yapılanmaları bulunur. Bu iktisat biçimlerinin belirgin ortak özellikleri, toplumun siyasal ve iktisadi genişlemeye yatırım yapmak için yeterince büyük miktarda iktisadi artıkdeğer yaratamamasıdır; bu iktisat biçimleri çoğunlukla geçimlik düzeyin üstünde bir işleyişe sahip değildir. Bu durum, örneğin, boylar biçiminde yaşayan toplumların çoğu için geçerlidir; on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda uzun mesafeli ticaretin canlanmasına kadar olan dönemde bu durum derebeylik Avrupa'sı için de geçerlidir. Çünkü bu yerelleşmiş toplum biçimleri uluslararası siyaset değişimlerinde seyrek olarak etkin olurlar; onlara burada ayrıntılı olarak yer verilmeyecektir (Gilpin 1981: 108-109).

Bu varsayım Gilpin'in daha önce sözünü ettiği iktisadi artıkdeğer ve serflere dayalı tarım imparatorlukları içindeki toprak genişlemesi ilişkisi ile çelişiyor. Tarihsel kayıtlar ağzına kadar derebeyliğin dur durak bilmeden jeopolitik genişleme sağladığının (Karolenj İmparatorluğu'nda, Angevin İmparatorluğu'nda ve Otto'ların, Salian'ların ve Stauffer'lerin yönetimindeki Cermen İmparatorluğu'nda) örnekleriyle doludur. Derebeylik genişlemesinin depreşmesi, ne var ki, kazara olmamıştır; aşağıda da gösterileceği üzere [genişleme], savaş kültürleri olarak tam da *raison d'être*'lerini [varlık nedeni] ifade edecek biçimde, feodal yönetimlerin toplumsal mülkiyet rejiminin üstüne kurulmuştur. Bu derebeylik imparatorlukları yarattıkları artıkdeğer askeriyeye yatırım yapmaya yetecek kadar büyük olduğu için genişlemedi; emek-yoğun, köylülere dayanan tarım ekonomilerindeki üretkenlik büyümesinin kısıtlılıkları, içerideki sömürünün yoğunlaştırılmasının yanında, toprak genişlemesini de beylerin gelirini artırmanın en "akılcı" yolu haline getirdi.

Dahası, derebeylik toplumlarının sınıf çelişkileri yatay genişleme için dizgesel bir itki yarattığı halde Ortaçağ toplumsal mülkiyet rejimleri toprak/emek orantısındaki değişikliklerden kaynaklanan yeni-Malthusçu döngüsel buhran-

lar üretmeye eğilimliydi. Bunlardan en iyi bilineni, Gilpin'in daha sonra "modern" devlet oluşumu için can alıcı önemi olduğunu kabul edeceği on dördüncü yüzyıldaki genel buhrandı. Gilpin, derebeylik düzenini uluslararası siyasal değişim bakımından önemsiz olduğu gerekçesiyle bir kenara atınca, bir erken modern devletler düzeninin ortaya çıkışının derebeylik düzeninin köklerinde bulunan, zirvesine on dördüncü yüzyılda ulaşan buhranlı dinamikle nasıl bir bağlantısı olduğunu gösteremez.

Derebeylik meselesini göz ardı etmenin elbette bir bedeli olmalıdır. Ulus-devletin utkusunun arkasında yatan olmazsa olmaz koşullar nedeniyle –feodalitenin buhranı, ticaretin dirilişi, bir para iktisadının genişlemesi, "askerî devrim"– feodal iktisadın öz niteliğinden kuramsal olarak bağımsız kalmayı sürdürür. Bunlar sürece dışarıdan karışan "bir dizi çevresel koşul" olarak sunulur. Erken modern devlet oluşumu sürecinde içsel olan koşulları kuramsal olarak böyle dışlaması Gilpin'in tutkulu araştırma gündemiyle ters düşüyor:

> Uluslararası düzenin karakterini büyük oranda devlet-oyuncunun biçimi belirler: kent-devletler, imparatorluklar, ulus-devletler vd. Uluslararası siyasal değişim kuramının öncelikli görevi, belli bir dönem ve uluslararası düzendeki devlet özelliklerinin biçimlerini etkileyen etmenleri derinlemesine araştırmaktır (Gilpin 1981: 26-27).

Ancak ortada böyle bir araştırma bulunmuyor. Bu "etmenler" tarih sahnesine, tıpkı söylencelerdeki yıldırımlar gibi pırıl pırıl bir mavi gökten giriverirler.

Gilpin ayrıca on dördüncü ve on yedinci yüzyıllar arasında kendilerini sınırlı toprak krallarına dönüştüren hükümdarların bir zamanlar yola feodal beyler olarak çıktıklarını da gözden kaçırıyor: "İktisadi ve siyasal düzenlemelerin değişmesi, bireylerin davranışlarını, onların kendi çıkarlarına ters olarak gördükleri bir yönde değiştirmeye zorlanmaları gerekeceği için maliyeti yüksek bir iştir. Bu örgütsel yenilik

görevi, derebeylerin askerî ve mali yeterliliklerini aşar" (Gilpin 1981: 119). Bu açıklama üç sorunu açığa çıkarıyor: Birincisi, eğer Gilpin kendisinin kamu seçimi yaklaşımının arkasında dursaydı, derebeyler akılcı bir öngörüyle baskın "kamu kurumu" olan beyliğin azalan gelirlerini ve büyüyen maliyetleri kavrayarak, yeni bir kurumlar dizisi yeğleyecekleri için, kendi çıkarlarına ters düşecek adımlar atmaya zorlanmazlardı. İkincisi, peki o zaman örgütsel yenilik görevini yerine getirebilecek olanlar kimlerdi? Gilpin'e göre, geç Ortaçağ krallarıydı. Hal böyleyken feodal krallar, kraliyetten olmayan beyler olarak, gelirlerle askerî giderler arasındaki örtüşmemeyle yüzleşmek durumunda kalan *primi inter pares*'ten [eşitler arasında birinci] öte bir şey değillerdi. Madem öyle, nasıl oldu da bunlar kendilerini başka bir şeye dönüştürmek için gerekli olan örgütsel araçları elde edebildiler? Bu soru, Gilpin'in görüşünün üçüncü ve asıl zayıf noktasına parmak basıyor: Feodal krallar sahip oldukları toprakları modern ulus-devletlere değil –en azından Kıta Avrupa'sının batısında– kraliyet gelir kaynağı olarak toprak genişlemesini amaçlayan, verimsiz tarıma dayalı iktisadi yapılara yaslanan mutlaki krallıklara dönüştürdüler. Bu süreçte, köylülerin vergilendirilmesi meselesi üzerinden astları olan feodal beylerle rekabete giriştiler ve genellikle de onları alt etmeyi başardılar. Bu durumda, kamu seçimi mantığı yıkılıyor; Gilpin'in isnat ettiği sonuç olan ulus-devletin başarısının bir hayal olduğu ortaya çıkıyor. Gilpin'in de erken modern devletin bu yanlış kavramlaştırma ve yanlış dönemlendirmesini temel alarak, Westphalia Barış Antlaşmalarını modern egemen devletler düzeninin kurucu bildirgesi olarak yorumlayan ana akım Uİ camiasına katıldığı görülüyor.

Bu yargı, ulus-devletin yükseliş mantığına daha yakından bakarak kanıtlanabilir. "Ulus-devlet, derebeyliğin mali buhranını çözdüğü için diğer siyasal örgütlenmeler karşısında büyük bir başarı kazandı" (Gilpin 1981: 123). Gilpin'in sunduğu taslak, buhranın nedenleri meselesine hiç değinmiyor olması tamamen bir yana, tarihsel verilerle bağdaştırılması çok

zor olacak biçimde, devlet oluşumunun buhran sonrası sonuçlarının tek tip olduğuna yönelik bir itham içeriyor. Eğer ulus-devletin başarısı, mali gelirleri askerî giderler ve etkinlikle denkleştirerek en uygun boyutu elde etmiş olmasına bağlı olsaydı, o durumda benzer büyüklükteki devletlerin üç aşağı beş yukarı aynı zamanda ortaya çıkması beklenirdi. Gel gör ki mutlakiyet çağı, yalnızca geniş oranda ıraksak topraklara, savaşma yeteneğine sahip mutlaki devlet yapılarının değil, aynı zamanda bir o kadar da ıraksak siyasal rejimlerin birlikte yaşadıklarına tanıklık etmiştir. Bu görüşü kanıtlamak için oligarşiye dayalı tüccar Flemenk Cumhuriyeti'ni, 1688 sonrası İngiliz meşrutiyetini, İsviçre Konfederasyonu'nu, konfedere Cermen İmparatorluğu'nu ve aristokratik Leh Cumhuriyeti'ni saymak yeterli olacaktır. Bunun yanında, erken modern Avrupa'da devlet oluşumuna ilişkin gerçekten kapsamlı bir kuramın, Burgundy gibi belli yönetim yapıları yaşamayı sürdüremezken mini Cermen mutlakiyetleri gibi bazılarının, küçük olmasına karşın, nasıl ayakta kaldığını da açıklaması gerekir. Genel bir kamu seçimi kuramı, yeni-evrimci rekabetçi ayıklanma kuramının kuyruğuna takılarak bu "işlevsizlik sapmaları"na açıklama getiremez. Uzun sözün kısası, Gilpin'in modeli, on dördüncü yüzyıl buhranının çözümünün Avrupa'nın farklı bölgelerinde neden ıraksak siyasal sonuçlar doğurduğunu açıklayamamaktadır.

Bu tarihsel sorun, kamusal kurumların inşasında kamu seçimi kuramının yeniden masaya yatırılmasını gerektiriyor. İktisadi kamu kurumları kuramı, bir çıkarlar birliği ile sonuçların işlevselliği ve birörnekliği varsayımından yola çıkarken, özdeş koşullara verilen farklı tepkiler, birlikte hareket eden toplumsal oyuncuların oluşturduğu toplumsal yapıların ve onların aralarındaki etkileşimin, özdeş güdülerin ya da baskıların farklı etkiler doğurmasına aracılık ettiğini düşündürüyor. Bireysel oyuncuların akılcı getiri-götürü hesaplarının (eyleme geçmek için almaşık stratejilerle ilgili bilgiye sahip olarak maliyet ve kazançların kestirilmesi) deneysel olarak gerçekten gösterilip gösterilemeyeceğiyle ilgili küçük

sorun dışında, kamu seçimi yaklaşımının, bireylerin kendi çıkarlarının ortaklaşa oyuncular tarafından gözetildiğini görebildikleri süreçlerin incelenmesi gereksinimi var. Birikimli özel çıkarların kurumsallaşmasındaki çeşitlilikleri, istikrarsız pazarlıklar temelinde siyaset geliştirmedeki çeşitlilikler belirler. İşte Gilpin'in göstermeyi apaçık atladığı konu bu. Beylerin "tercihi" özensizce daha sonra oluşacak olan daha "etkin" kurumların varlığından çıkarılmış. Bu durumda ortada bir tercih değil, düpedüz direşkenlik vardır. Bu türden savların döngüselliği ve bunların işlevselci ve gerekirci (determinist) önyargısı, yerinde bir biçimde *post hoc, ergo propter hoc* [bundan sonra geliyor demek ki sebebi budur] yanılgı olarak eleştirilir (Spruyt 1994a: 26). Gilpin'e göre çıkar ve sonuç arasındaki nedensel bağ sorun olmamayı sürdürür, çünkü onun odak noktası, sanki bunlar bir sürtünmesiz toplumsal-tarihsel hava boşluğundaymış gibi, *a priori* feodal yönetici sınıfına indirgenmiştir. Gilpin'in kamu seçimi yaklaşımı, daha geniş bir toplumsal bağlamda ortaklaşa eylemin mantığını yerleştirmeyi başaramayıp erken modernin doğurduğu kurumsal sonuçlardaki ıraksaklığı görmezden gelmekle ancak baştan savma bir inandırıcılığa sahip olabiliyor.

Öyleyse Gilpin, düzenlerin değişiminin genel kapsamlı diğer iki etmenini –iktisadi büyümenin başlaması ve dünya pazarının doğuşu– bu tabloya nasıl oturtuyor? İşe modern iktisadi örgütlenmenin biricik ayırıcı özelliğinin altını çizmekle başlıyor: "Piyasa düzeni (ya da bugün karşılıklı uluslararası iktisadi bağımlılık olarak adlandırdığımız şey) insanlığın koskocaman deneyimine öylesine ters düşüyor ki, öteki iktisadi değiştokuş araçları karşısında onu yeniliğe ve başarıya olsa olsa sıra dışı deneyimler ve daha önce karşılaşılmayan koşullar sürükleyebilirdi." Bu yeni koşullar ise "iletişimde ve ulaştırmadaki dramatik ve hızlı gelişme; yükselen orta sınıfın siyasal başarısı, Yenidünya'nın keşfi" ve "iktisadi ilişkilerin parasallaşması, özel mülkiyetin 'geliştirilmesi', Avrupa devlet düzeninin yapısı" olarak sıralanmış (Gilpin 1981: 130). Gilpin, üç büyük çevresel değişimin –ulus-devletin ut-

kusu, sürekli iktisadi büyümenin başlaması ve dünya pazarının doğuşu– ve diğer yardımcı alt etmenlerin mantıksal ve tarihsel olarak nasıl birbirleriyle bağlantılı olduğunu gösterme zahmetine girmekten kaçınıyor. Üstünkörü çoğulcu çerçevesi, onu bu üç bağımsız genel kapsamlı görüngü arasında birbirini pekiştiren ama esasen dış kaynaklı bir karşılıklı iletişimin bulunduğu çıkarımında bulunmaya götürüyor. Bu karşılıklı ilişki ise kuramlaştırılacağına betimleniyor. Öyküleyici ekleme mantığı, kuramsal toplumsal ilişkiler mantığının işlevini üstleniyor.

Bu, bilgi kuramıyla ilgili daha derin bir meseleyi gösteriyor. Bir araya geldiğinde Gilpin'in –eşzamanlı olarak gerçekçiliğin zenginliğini de haklı çıkarmaya çalışarak– "bütün tarihi" ele aldığı izlenimini güçlendiriyor olsa da, saydığı tüm etmenler, onları oluşturan toplumsal önkoşullardan koparılmış durumdadır. Toplumsal bakımdan bünyesinden koparılmış görüngüler olarak bunlar, tarihin akışını yansıttıkları halde, kendileri için bir dinamik geliştirmekle ve değişimi açıklamakla görevlendirilmişlerdir. Fakat sürekli iktisadi büyümenin toplumsal koşulları nelerdir? Orta sınıfın kendine isnat edilen yükselişini hazırlayan toplumsal koşullar nelerdir? İktisadi ilişkilerin parasallaşmasını gerektiren toplumsal koşullar nelerdir? Avrupa devletler düzeninin erken modern yapısı neden tek kutuplu değil de çok kutupludur? Bu zorlayıcı sorular daha geniş bir ikilemi ortaya seriyor. Her ne kadar "dünyada olup bitenlerde payı olan güçleri daha derinlemesine anlayabilmemiz için, uluslararası iktisat araştırmasını uluslararası siyaset araştırmasıyla bütünleştirme" (Gilpin 1987: 3) yönündeki çabasından ötürü Gilpin'e hakkının verilmesi gerekse de o, sürekli olarak siyaset (devlet) ve iktisadın (pazar) tarihsel sınırsızlık bağlamında birbirinden ayrı iki alan olduğunu varsayıyor: "Devletler ve pazarlar, kökenleri ne olursa olsun, bağımsız olarak vardırlar, kendi işleyiş mantıkları vardır ve birbirleriyle etkileşim halindedir" (Gilpin 1987: 10. dipnot). Öyleyse kuramsal bütünleştirme, indirgemeci olmayan bol sayıda nedensellikten bir çoğulcu

alan yaratarak tanrısal ilke haline getirilmiş belirlilik alanları arasındaki değişen bağlantıların, *ex post* [ardıl olarak] açığa kavuşturulmasıyla sınırlı kalıyor. "Siyasal iktisat" diyor Gilpin, "analitik yöntemlerin derleme bir karışımı ve kuramsal bakış açıları aracılığıyla incelenecek bir dizi soruna işaret ediyor" (Gilpin 1987: 9). Düzenlerin değişiminin uzattıkça uzatılabilecek bir durumsallıklar dizisinin rastlantısal sonucu olduğuna dair bir izlenimle baş başa kalıyoruz.[1] Madem her şey her an değişebiliyor, o halde hiçbir şey belirli bir nedenden ötürü değişmez. Çoğulculuğa kaçmak, sosyal bilimciyi kuram geliştirme zahmetinden kurtarır.

Gilpin'in kuramsal kararsızlığı, onu kurumsal yeniliklerin coğrafi olarak dengesiz dağılımını ve oluş sırası bakımından istikrarsız öz niteliğini atlamaya itiyor. Bir aşamada şöyle sürdürüyor:

> Varsıllık ve güç arasındaki ilişki geç Ortaçağ döneminde değişmeye başladı. Avrupa'nın iktisadi büyümede rakip uygarlıklara üstünlük kurmaya başladığı zaman, işte o zamandı. Avrupa'nın üstünlüğü, bütün genel iktisadi üstünlüğünün yanında, deniz gücü üzerindeki teknolojik egemenliğinden, ağır silahlarda mükemmelleşmesinden ve toplumsal örgütlenmesinden ileri geliyordu (Gilpin 1981: 125).

İki paragraf sonra, "Etkili iktisadi örgütlenmenin oluşturulması ve sürekli iktisadi/teknolojik gelişmeye yönelik büyük atılım başlarda Hollanda'da, çok geçmeden de Büyük Britanya'da gerçekleşti," diyor (Gilpin 1981: 126). Açık çelişki, erken modern merkantilizm ve modern iktisadi liberalizm tek ve aynı olan sürecin iki aşaması biçiminde –dünya pazarının oluşturulması– sunularak gideriliyor:

1. "Modern devlet ve ulus-devlet düzeni, bir dizi özgün iktisadi, teknolojik ve diğer koşula bağlı olarak sivrildi" (Gilpin 1986: 314). Eğer koşullar bunlarsa, o durumda tutum neydi?

> Modern dönemde, Avrupa'yı siyasal olarak birleştirmeye yönelik sayısız girişimin başarısız olması, pazar tipi uluslararası iktisadın yayılmasına olanak verdi. Üretim ve değiş-tokuşu örgütleyerek denetleyecek bir imparatorluk gücünün bulunmayışı, dizginleri pazar güçlerinin eline verdi. Sonuç olarak, pazar düzeni, başladığı on yedinci yüzyıldan sonra yerkürenin gittikçe daha büyük alanlarını kaplamaya başladı. Gelişen bu dünya pazarının ilk aşaması on yedinci yüzyıl ve on sekizinci yüzyıllardaki merkantilist dönemdi (Gilpin 1981: 133).

Merkantilizmin piyasa güçlerinin dizginleri ele almasını gerektirdiği varsayımı ise iktisadi düş gücünün sınırlarını zorluyor. Eğer merkantilizm gerçekten arz-talebe dayalı fiyat mekanizmasıyla iktisadi rekabetin yolunu açtıysa, merkantilistler arasındaki ticaret imparatorluklarının siyasal denetim üzerinden giriştikleri jeopolitik çekişmeleri nasıl açıklayacağız? Şayet merkantilizm gerçekten üretkenliği desteklediyse ve sürekli iktisadi büyümenin başlamasında etkin olduysa, on yedinci yüzyılda Kıta Avrupası'nda yeniden hortlayan Malthusçu döngüyü ve İngiltere dışında kalan Avrupa'da on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar süren düşük tarımsal üretkenlik düzeylerini nasıl açıklayacağız? Gilpin,

> İngiliz dış siyasetinin öncelikli amacının, serbest ticarete, sermayenin serbest dolaşımına ve tek çatıda birleştirilmiş uluslararası para düzenine dayalı dünya pazar iktisadının yaratılması olduğunu, bu amaca ulaşabilmesi için her şeyden önce daha masraflı ve getirisi daha az olan bir imparatorluğun ele geçirilmesinden çok, özel mülkiyet haklarını koruyan bir dizi uluslararası kuralın geliştirilip uygulatılması gerektiğini belirtiyor (Gilpin 1981: 138).

Diyelim ki öyle, o zaman bu, İngiliz iktisadi örgütlenmesi içindeki nitelik değişiminin derinlemesine incelenmesini gerektirmez mi? Ve eğer iktisadi örgüt yapısındaki bu

keskin kırılma on dokuzuncu yüzyıl boyunca uluslararası ilişkilerin doğasını köklü biçimde değiştirdiyse, nasıl on yedinci yüzyıldaki modern devletler düzeninin kökenleriyle ilgili geleneksel dönemlendirmeye yönelik çıkarımlarda bulunulabilir?

Gilpin, Britanya ve Fransa arasındaki bu ayrışmayı ve bununla bağlantılı gerginlikleri saptıyor ama bunların toplumsal gerekçelerini kuramlaştırmaktan çekiniyor. İleri sürdüğü modern uluslararası ilişkilerin başlangıç zamanlamasına ilişkin görüşü, işte tam da Fransa'daki modern öncesi tarıma dayalı bir mülkiyet rejimi ile Britanya'daki kapitalist bir mülkiyet rejimi arasındaki ayrışmadan kaynaklanan Anglo-Fransız farklılıkları göremediği için, on yedinci ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında bocalayıp duruyor.

Gilpin'in düzen değişimi ve düzenlerin değişimi görüşünün günah ve sevaplarından bağımsız olarak, Uİ kuramı için onun genel çıkarımlarını nasıl değerlendirebiliriz? Burada Gilpin'in "uluslararası ilişkilerin doğası, binyıl boyunca köklü bir değişim geçirmedi" görüşünü anımsayalım. Bu sav, demek ki "aslında bu kitabın alt konularından biri, modern devlet yönetimi ve modern öncesi devlet yönetiminin önemli açılardan ayrıştığıdır" biçiminde niteliğini ortaya koyarken ve ancak en sonunda, "biz yine de temellerin değişmediği iddiasındayız" (Gilpin 1981: 7), diyerek önceki kendi gerçekçi tezine geri dönüyor. Bu temeller "bir anarşi ortamında bağımsız oyuncular arasındaki güç ve varsıllık mücadelesinin sürekli yinelenmesi" (Gilpin 1981: 7) olduğu ve hegemonya savaşının, uluslararası düzendeki yükselen güçlerin konumlarını yeniden düzene koydukları bu mücadelelerin ana mekanizması oldukları ölçüde, kendisinin "hiçbir köklü değişim yok" savı, olsa olsa kabul edilmiş farklılıkları ve tarihsel topluluklarla onların her birinin uluslararası ilişkilerinin Uİ kuramı için bir anlam taşıdığını göstermekteki başarısızlığının bedeli olarak kabul edilebilir. Bu farklar, uluslararası anarşinin her şeyin önüne geçen asırlık mantığını ve onunla bağlantılı Büyük Güçler'in Yeni-Rankeci yükseliş ve çöküş görüşünü de-

ğiştirmeyeceğine göre, gerçekçilik aklanmış görünüyor. Ancak, bu soyutlama düzeyinde, kuramsal çıkarımlar ya gereksiz olur ya da anlamsız. Gilpin'in dünya tarihine ilham verici dalışından sonra bir şeyin ne kadar değişirse o kadar aynı kalacağı bulgusuna ulaşmak olsa olsa mantık karşıtlığı olur.

2. Stephen Krasner: Westphalia'yı Baltalamak, Anarşiyi Geri Getirmek

Bu "hiçbir derinlemesine değişim yok" duruşunu, daha klasik bir gerçekçi bakış açısından Stephen Krasner de doğruluyor. Krasner'e göre, Westphalia Antlaşmaları, egemen devlet düzeninin başlangıcını göstermiyordu. Avrupa'nın ayrı ayrı bölgelerindeki egemen yönetim oluşumu esasında rastlantısaldı ve bölgesel olarak art zamanlıydı; bu, kuramlaştırmaya direnmektir. Modern egemenlik biçimleri, Westphalia' dan önceye de düşüyordu ve kimi modern öncesi yönetim biçimleri ondan daha uzun ömürlü olmuştu (Krasner 1993, 1995). Ancak egemen devletler düzeni sonuçta bir şekilde ortaya çıktı, temel kuralları (sınırlar içinde dışlayıcı yetki vb.) sıklıkla saldırıya uğradı ve çiğnendi. Gerçekçi "sonuçların mantığı" (rasyonel ve güç siyasetine dayalı devlet tutumu), temel anarşi mantığından ötürü "uygunluk mantığı" (bilinçli özneler arasındaki normlarla uyumlu devlet davranışı) karşısında baskın gelir. Bu da Krasner'i egemenliğin ikiyüzlülükle örgütlendiği ve daha geniş bir iddiayla, hükümdarların –yönetim biçimlerinin hangi görüntüye sahip olduğundan bağımsız olarak– hükmetmek istediği çıkarımında bulunmaya yöneltiyor (Krasner 1999). Bu evrensel ifade, düzen değişimi kuramlarının yersiz olduğu anlamını da taşıyor, çünkü jeopolitik düzenleri kurgulayanlar hep anarşi, güç asimetrisi ve güç siyasetidir.

Ne var ki Krasner yaptığı bulgusal düzeltmelerin kuramsal anlamlarının çerçevesini çizmeyi başaramıyor. Uİ kuramını tarihin içine dağıtıyor. Devlet egemenliğinin "modern" kurumlarının daha erkene tarihlendiği ve derebeylik

kurumlarının sonraki dönemlere de sarktığı gözleminde Westphalia uzlaşması, onu bu bölgesel ayrışmaları açıklama gerekliliğinden kurtarmaz. Bunlar fazlaca kolay bir biçimde tarihin "pasaklılığına" ve art zamanlı geçiciliklerle bölgesel olarak değişkenlikler gösteren devlet biçimlerine veriliyor. Bu ayrışmaları anlamlandırabilmek için sormamız gereken üç soru var: Feodal siyasal yetke biçimlerinin üretici grameri neydi? Modern egemenliğin üretici grameri neydi? Ve Avrupa devlet yapılanmasının bölgesel olarak farklılıklar gösteren ve art zamanlı yörüngelerini nasıl anlayabiliriz? Modern öncesi siyasal yetke biçimlerinde olduğu gibi,[1] Krasner modern egemenliğin üretici gramerinin ne olduğunu saptayamıyor. Modern devletler düzenine geçiş döneminde, "Avrupa'daki kurumsal gelişmelerin en belirleyici özelliği, birtakım derin üretici gramerinin işlemesi değil, çok türlülük ve düzensiz değişimdi" (Krasner 1993: 247).

Bu savsaklama, uluslararası siyaset otoritesinin örgütlenmesinde bölgesel olarak ayırıcı geçişlerin Ortaçağ'dan erken moderne ve moderne uzanan yöntemleriyle birlikte, jeopolitik alanın da sorumluluğunun bulunabileceğinin yadsınmasıyla da kol kola gidiyor: "Talih ve güç, *fortuna* ve *virtu*, özellikle İngiltere ve Kuzey İtalya'da, uygulamada belli bir toprak parçası üzerinde işlek denetim kurabilen siyasal yapılara yol açan tarihsel yerel yörüngeler ortaya çıkardı" (Krasner 1993: 257). Her ne kadar modern devletin doğuşuyla ilgili çok büyük iki genel kapsamlı toplumbilimsel yaklaşıma (askerî tekno-determinist savı ve ticari gelişim savı) göndermelerde bulunulmuş olsa da Krasner, modern egemenliğin gelişiminde, büyük ölçüde ayrımlaşmamış dört çekişme ve karşı çekişme yüzyılı görüyor ki bu durumda, örneğin, Avrupa Topluluğu'nun kuruluşu da uluslararası gelenekler, sözleşmeler, baskı ve zorla kabul ettirme yoluyla devlet egemenliği ilkesini aşma adına girişilen daha önceki tarihsel dene-

1. Ortaçağ dünyasının "bir derin üretici grameri" yoktu (Krasner 1993: 257).

melerle neredeyse aynı mantığa uyuyor (Krasner 1993: 246, 261). Bunun sonucu olarak, Krasner büyük ölçekli düzenlerin değişimi kuramlaştırmasının bırakılıp tarihsel durumsallığa geri çekilme çağrısında bulunuyor: "Ortaçağ'dan günümüze kadar, siyasal düzenin ayrışık ve oynak karakterinde hiçbir derin yapı belirgin değil" (Krasner 1993: 261).

4. Yapılandırmacılığın Tarihselleştirilmesi

Yeni-gerçekçilik ve gerçekçilik, başta yöntembilimsel temellerde olmak üzere, çeşitli entelektüel geleneklerden biliminsanlarınca güçlü biçimde eleştirilegeldi (Cox 1981; Ashley 1984; Walker 1987; Bromley 1991: 1. böl.; Rosenberg 1994: 1. böl.; Agnew ve Corbridge 1995; bulgusal eleştiriler için, bkz. Schroeder 1994a, 1994b). Varlıklarını sürdürebilmelerini, kuramsal tutarlılığından veya açıklayıcı gücünden çok, bilim felsefecilerinin birbirini tutmayan "bilgiye kılavuzluk eden ilgiler" (Habermas, 1987) dediği şeye ve genç biliminsanlarını birbiriyle kaynaştıran ve eleştiriyi cezalandırırken yinelemelere sevinen kurumsallaşmış yaklaşımların kuramsal eylemsizliğine borçlu oldukları söylenebilir (Kuhn, 1962). Bununla birlikte, gerçekçi gelenek içinde bile, kuram ötesi sorulardan ziyade somut meseleler üstünden karşı çıkışlar ortaya çıktı.

John Gerard Ruggie: Mülkiyet Hakları, Bilimsel Bilgiler (Epistemeler), Durumsallık

John Gerard Rugggie, Kenneth Waltz'ın yeni-gerçekçi uluslararası siyaset kuramına iki temel itirazda bulunuyor (Ruggie 1986, 1993, 1998). Birincisi, yeni-gerçekçiliğin devletlerin modern işleyiş düzenini kuramlaştırabilecek olduğu halde, Westphalia öncesi jeopolitik düzenin özgün niteliklerini açıklamakta başarısız olduğunu ileri sürüyor. Ve ikincisi de yeni-gerçekçiliğin "dönüştürmeci" değil, yalnızca "varlığını sürdürmeye dönük bir mantık" içerdiği, bir başka deyişle,

"bu *millennium*'da uluslararası siyasetteki en önemli bağlamsal değişimi, yani Ortaçağ uluslararası düzeninden modern uluslararası düzene geçişi" (Ruggie 1986:141) açıklayabilmeyi sağlayacak büyük ölçekli bir düzen değişimi kuramı sunamadığı görüşüne karşı çıkıyor.

Ruggie'nin eleştirisi yeniden şöyle formülleştirilebilir: Eğer anarşi çok çeşitli jeopolitik düzenlerin tanımlayıcı özelliğiyse, birbirinden keskin biçimde ayrılan uluslararası çatışma ve işbirliği örüntülerini açıklamaya yetemez. Ancak, eğer biz anarşinin nedensel olarak belirlenemez olduğunu kabul edersek, o durumda bu çeşitlilikleri açıklayabilmek için düzenle ilişkisiz bir Uİ kuramı geliştirmek zorundayız demektir. Bu, ilgimizi dar biçimde tanımlanmış siyaset biliminden siyasal toplulukları ve jeopolitik düzenleri kuran ve yeniden üreten, daha geniş toplumsal güçlerin niteliklerini saptayacak, daha kapsamlı bir toplumbilimine kaydırdığımız anlamına gelir. Hatırı sayılır jeopolitik çeşitliliklerin var olduğu göz önünde bulundurulduğunda, siyasal otoritenin ve sınırlarla ilgili düzenlerin egemen biçimlerindeki büyük dönüşümleri gizlemeyip bu iç değişimlerin bir düzenden diğerine uzun dönemli, büyük ölçekli dönüşümlerle bağlı olduğu varsayımından yola çıkan bir genel kapsamlı düzen değişimi kuramına gereksinim duyuyoruz. Bu, siyasal dönüşümlerin toplumsal kaynaklarına bakmak demektir. Kısacası, devletlerin modern düzeninin kuruluşunun bir tarihsel sosyolojisine gereksinimimiz var.

Gelgelelim, Ruggie'nin yeni-gerçekçiliğe temel karşı çıkışlarını paylaşıyor olmak, onun ortaya attığı yapılandırmacı seçeneği kabul etmek anlamına gelmez. Sonuçta, Ruggie'nin Waltz'a yönelttiği eleştiri, kendi yapılandırmacı bağlamında yetersiz kalıyor. Ruggie'nin önerisinin ampirik ve kuramsal kusurları, yapılandırmacı görüşün yetersizliğini ve başka bir kuramsal çerçeve seçeneğine duyulan gereksinimi gözler önüne seriyor.

Ruggie, jeopolitik düzenlerdeki farklılıkların mülkiyet hakları bağlamında açıklanabileceğini savunuyor. Ortaçağ

düzeni, ayrışık (heterojen) toprak sınırsallığı biçimleri üreten koşullu mülkiyetle tanımlanırken, modern düzen, türdeş (homojen) sınırsallık biçimleri üreten dışlayıcı, mutlak özel mülkiyetle tanımlanır. "Mülkiyet haklarının erken modern yeniden tanımlanması ve siyasal alanın yeniden düzene koyulması, hem devletlerarası siyasal ilişkileri hem de kapitalist mülkiyet ilişkilerini zincirlerinden kurtardı" (Ruggie 1986: 148). Daha sonra görüşlerini, Ortaçağ koşullu mülkiyet ilişkilerinden modern özel mülkiyete geçişin, kolektif deneyimin "indirgenemez" üç boyutunun rastlantısal kesişmesiyle açıklanabileceğini savunarak sürdürüyor:

> Bu alanların kapsadığı durumlar şunlardı: maddi çevre ve etkileri (çevre-nüfus, üretim ilişkileri, güç ilişkileri); içinde toplumsal oyuncuların etkileşimde bulundukları zorunluluklar ve elverişli olanakların ana yapısı (mülkiyet haklarının yapısı, özel ve toplumsal getiriler arasındaki uyuşmazlıklar, ana toplumsal oyuncular arasındaki ortak yönetim (koalisyon) olasılıkları); ve toplumsal bilgiler (siyasal öğretiler, siyasal fizikötesi, uzamsal yapılar). Her biri kendi iç mantığıyla uyumlu olarak değişimlerden geçiyordu (Ruggie 1993: 168-169).

Bu olgular arasındaki ilişki nedensel bakımdan belirlenemez olduğu halde, Ruggie erken modern toplumsal bilgilerdeki köklü değişikliklerin sonuçlarına, yani birey ve toplumsal gerçeklik hakkındaki ortaklaşa paylaşılan varsayımlara vurgu yapıyor (Ruggie 1993: 169). Ruggie, modern öznellik düşüncesinin doğuşuna, erken modernin (öz)bilincin belirleyici bilgibilimsel (epistemolojik) yeniliği olması nedeniyle özel bir önem veriyor. Modern özbenlik ve siyasal gücün uzamsal olarak sınırları belirlenmiş bir alan üzerinde paylaşılamaz bir egemenlik düşüncesiyle bir odakta toplanması, tarihsel olarak koşut olgulardır. Özel mülkiyet rejiminin, modern öznelliğin gelişmesiyle sınırlara dayalı modern egemenlik arasındaki bağa ilişkin oluşturduğu çoğulcu çerçeve, kuramsal olarak inandırıcı olsun ya da olmasın, Ruggie, mül-

kiyet unvanlarını –yalnızca resmî kurumlar olarak değil, siyasal olarak ayakta tutulan ve etkin biçimde pazarlık konusu edilen toplumsal ilişkiler olarak da– sürdüren, sonuna kadar kullanan ve değiştiren o toplumsal oyuncuların kimler olduğunu belirlemekte başarısız oluyor. Mülkiyet haklarının toplumsallığından ve siyasallığından böylece soyutlanması ise bunların doğasında bulunan çatışmacı karakterin ayırdına varamamasına ve onları dönüştüren toplumsal çatışmaları göz ardı etmesine yol açıyor.

Mülkiyet ilişkilerinin toplumsal niteliğinin bu yeterince kuramlaştırılamayışına bakılırsa, Ruggie'nin özel mülkiyet rejimini ortaya çıkaran süreçlere, onun tarihsel zamanlamasına, coğrafi bakımdan düzensiz yayılışına ve mutlaki egemenlik için taşıdığı anlamlara yaptığı tarihsel-toplumbilimsel akınlar, ancak çağrışımlı imalar olarak kalıyor. Ruggie, maddi çevredeki değişiklikler, stratejik davranış ve toplumsal epistemeler arasında çok keskin hatlı nedensellikler kurmaktan uzak durabilecek kadar ihtiyatlı. Bu üç alanın indirgenemez ve göreceli olarak özerk olduğunda ısrar ederken, yalnızca bunların arasındaki rastlantısal etkileşimlere olanak tanıyor: "Ancak bir yandan da bu değişimler kimi zaman birbirini izleyerek, kimi zaman işlevsel olarak ve kimi zaman da yalnızca yayılma, yani, bilinçli ve bilinçsiz ödünçleme mekanizması üzerinden etkileşim içindeydiler" (Ruggie 1993: 169). Başka bir deyişle, bunlar zamanda ve uzamda çakışıyordu. Bu yumuşak, tamamlayıcı düzen dönüşümü yaklaşımının doğruluğunu tartışmaya açacak herhangi bir deneme, toptancılık eleştirilerini doğurarak yeniden "büyük kuram" çekiciliğine kapılma anlamına gelebilir (Ruggie 1993: 169). Modernite işte bu nedenle özünde rastlantısal, mantıksal yönden birbirinden ayrı görüngülerin tuhaf bir kesişimidir.

Ancak Ruggie'nin "yerel ve rastlantısal" olma durumuna vurguda bulunan, gözde bilgikuramsal tutumu ise ancak ve ancak karşıt anlamlıları da baştan göz önünde bulundurulursa anlamlı olur: toptan/küresel olma ve yapısal/belirli olma (Ruggie 1993: 171). Onun, tarih hakkındaki, coğrafi olarak

istikrarsız rastlantılar algılaması, bir yorumlama biçimi olarak kroniği gerekli kılıyor. Ancak o, öyküleme değil, kuramlaştırma yapma savında. Dolayısıyla Ruggie'nin görece özerk üç alanı, gevşek sıralanışlarıyla, onun açıklamaya giriştiği şeyi –özel mülkiyetin ve modern egemenliğin ortaklaşa yönetimi– açıklayamıyor. Dönemsel ve uzamsal durumsallıkların ötesinde bir şey sunabilmedeki bu başarısızlığı, daha onun Annales ekolünden aldığı tarih yazıcılığı protokollerinde örtülü biçimde vardı. [Annales] tarihsel süreci, durağan yapılar, döngüsel konjonktürler ve rastlantısal olaylar olmak üzere tarihin somut sahalarına ayrı hızlarla ve özerk gelişim mantıklarıyla bağlanan üç tarih zamanı düzeyine bölmüştü (Ruggie 1989; krş. Braudel 1972a, 1972b). Gelgelelim, Braudelci özgün çerçevede çözümlemeli ve bulgulayıcı bir ayrım olan durum, Ruggie için bağımsız belirlilik alanları arasında, somut tarihsel açıklamalarla asla yeniden birleştirilemeyecek bir varlıkbilimsel (ontolojik) bölünme durumuna geliyor (Eleştiriler için bkz. Heater 1972; Groh 1973: 79-91; Gerstenberger 1987).

Nedensellik durumsallığa galebe çalarken Ruggie, Ortaçağ-modern geçişini, son durağına mutlakiyet çağı boyunca ulaştırarak apaçık biçimde Rönesans ve Reform arasına yerleştiriyor. Ruggie'nin Perry Anderson'dan yaptığı alıntı, bu dönüşümü erken modern İngiltere'nin değil, on yedinci yüzyıl Fransa'sının gerçekleştirdiğini apaçık ortaya koyuyor: "'Mutlakçı' kamusal yetkenin dayatıldığı çağ, aynı zamanda 'mutlak' özel mülkiyetin giderek konumunu pekiştirdiği bir çağdı" (Ruggie 1986: 143). Ruggie'ye göre, erken modern Fransa, dışlayıcı sınırsallığı ve iç hiyerarşisiyle bir modern devletti. Burada Ruggie'nin görüşü, modern devletlerarası ilişkilerin kökenlerinin, daha önce gerçekleşen bu siyasal dönüşümün ifade edilerek yazıya döküldüğü Westphalia Barışı'yla bağlantılı olduğunu savunmasıyla Uİ camiasındaki ana akım görüş birliğine yaklaşıyor.[1] Her ne kadar 1648, köhne Ortaçağ ulus-

1. Benzer biçimde, yapılandırmacı iki başka görüş daha, erken modern Fransız ve İngiliz devlet oluşumunu birleştiriyor. Rodney Bruce Hall on sekizinci yüzyıl Fran-

lararası pratiklerinin felaketler doğuran sonucu düzeyine yükseltilmiş olmasa da, "modern uluslararası ilişkilerin başlamasının olağan işareti" olduğu kabul edilmiştir (Ruggie 1993: 167). Onun anlatısında, siyasal alanın düzenlenmesindeki dönüşümün zamanı, açık biçimde Rönesans'a, hatta daha da öncesine, örneğin, Yüz Yıl Savaşı'nın sonuna oturtulur (Ruggie 1993: 147). Modern devlet, Ruggie'nin sözleriyle, "erken modern Avrupalıların icadıdır. Gerçekten, onlar tarafından hem de iki kez icat edilmiştir: bir kez İtalyan Rönesans'ının önde gelen kentlerinde ve bundan bir süre sonra bir kez de Alpler'in kuzeyindeki krallıklarda" (Ruggie 1993: 166).

Ruggie, mutlakçı ve modern egemenliği birleştirerek Ortaçağ'dan moderne yalnızca bir büyük düzen geçişi saptıyor. Böylelikle, birincisi, Ortaçağ jeopolitik düzeninin kendisinin köklü dönüşümlerden geçmiş olduğunu; ikincisi, yerini ilk önce, ayırt edilebilecek kadar modern özellikler geliştirmeden önce kendisi de büyük dönüşümlerden geçmeyi sürdüren, mutlakiyetçi-hanedana dayalı erken modern düzene bıraktığını gözden kaçırıyor. İki düzen dönüşümünü böylece bire indirgemek, Westphalia devletler düzenini modern devletler düzeniyle birleştirerek sonrakinin doğuşunu hazırlayan toplumsal süreçlerin neler olduğunu belirleyip açıklayamayarak, erken modern hanedanlık devletleri düzeninin *sui generis* [kendine özgü] karakterini görmezden gelmektir.

Kapitalist özel mülkiyet rejimlerinin önce İngiltere'de mi yoksa Fransa'da mı kurulduğuna bakılmadan, sırf özel

sa'sının ve Britanya'sının aynı "sınırlara dayalı-egemen" kimliğin iki değişik yüzü olduğu görüşünde (Hall 1999: 100). Westphalia'ya gelince, öncelikle 1648 sonrası kolektif kimliğin hanedanlığı devletle eş tuttuğunu önce sürüyor. Sonra da, uzlaşmanın hanedana dayalı meşrulaştırmayı sınırlara dayalı meşruiyetle, *raison d'État* ve "modern devletin kuruluşuyla" değiştirerek bir hanedanlık meşruiyet bunalımını ateşlediğini ileri sürüyor (Hall 1999: 60-63, 99). Buna karşılık Kurt Burch, on yedinci yüzyıl İngiltere'sindeki modern egemenlik için, özel mülkiyet hakları söylemi çevresinde şekillenen bir yapılandırmacı görüş sunuyor. Benzer süreçlerin on yedinci yüzyıl Fransa'sında da gerçekleştiğini savunuyor. Bu da onu, "Otuz Yıl Savaşları'nın anakarada belirgin biçimde bu geçişe [başka bir deyişle, hanedanlık yetkesinden egemen devlete] işaret ettiği" yolundaki standart Uİ görüşüyle uyuşmaya götürüyor (Burch 1998: 89).

mülkiyet haklarının varlığı, modern jeopolitik düzen içerisindeki devletlerin çokluğunu açıklamak için yetersiz kalır. Modern siyasal yetkenin kapitalist özel iyelikten ayrılmasının temelinde, başka bir deyişle, devlet ve sivil toplum/iktisat arasındaki yatay ayrılış, gerçekten özel mülkiyet hakları yattığı halde, bu durum, otoritenin birbirini dışlayıcı birimlerindeki çoğulluğun dikey parçalanmasını *eo ipso* [kendiliğinden] açıklamaz. Özel mülkiyet, işleyiş olarak benzeşen devletlerarasındaki sınırsal ayrımlaşmaları açıklayamaz. Yaygınlaşmış bir özel mülkiyet rejimi temelli tek bir evrensel devletin var olabileceğini düşlemek kesinlikle mümkündür.

Olgusal yanlış değerlendirmeler ve kuramsal yanılgılar, Ruggie'nin yapılandırmacı yaklaşımından ayrı tutulamaz. Mülkiyet haklarının ya da egemenliğin, güç ve zor kullanma, başka bir deyişle, çatışma ve dayatma, içeren asimetrik toplumsal ilişkilere dayandıkları için, bütünüyle karşılıklı anlayışa dayalı; dolayısıyla dayatmacı olmayan, uzlaşmacı eğilimleri ya da temel kuralları ölçü aldıklarını düşünmek yetersiz kalır. Kökenleri bakımından ister iç kaynaklı, isterse de uluslararası barış toplantıları zincirinin bir sonucu olsunlar, düzen-yapıdaki değişimleri, rejim bünyesindeki yenilikleri ya da bizzat egemen modern devletin kuruluşunu, yalnızca siyaset seçkinleri arasındaki karşılıklı anlayışa dayalı bir müzakereler ve anlaşmalar dizisi olarak okuyamayız. Bunun yerine yapmamız gereken, çatışmalı, sık sık şiddet içeren, iç ve uluslararası süreçlerde siyasal ve jeopolitik değişime yol açan, birbirleriyle çakışan çıkarlara sahip daha geniş toplumsal güçlerin neler olduğunu belirlemektir. Yapılandırmacılığın siyasetten koparılmış kuramsal kavrayışı ve açıklayıcı kapsamı, üzerinde konuştuğumuz kuramsal ve olgusal meseleleri derinlemesine ele almıyor. Bu konulara eğilebilmek için, yeni-gerçekçilik, gerçekçilik ve yapılandırmacılığı bir kenara bırakmamız ve bunların yerine –soyut bir hukuk kategorisi değil, bir toplumsal ilişki olarak ele alınacak– mülkiyetin toplumsal araştırmanın kalbi olduğu bir kuram geleneğine yüzümüzü dönmemiz gerekiyor.

5. Yeni-Evrimci Tarihsel Sosyoloji

Hendrik Spruyt: Toplumsal İttifaklar, Kurumsal Çeşitlilikler ve Yeni-Evrimci Ayıklanma

Ruggie'nin yanıtları yetersizse de eleştirileri, yeni-gerçekçi çerçeveyi tanınmayacak biçimde değiştirir. Buna karşılık Hendrik Spruyt, Ruggie'nin yeni araştırma gündeminin keskin kuramsal sonuçlarını kullanarak yeni-gerçekçiliğin köhneleştiğini ortaya koyar. Spruyt'un düzenlerin değişimi üstüne geliştirdiği genel kapsamlı kuramsal yaklaşım daha başından, "düzenin kurucu öğeleri içindeki bir değişim, düzenin yapısındaki değişim anlamına gelir" (Spruyt 1994a: 5) varsayımını ortaya atıyor. Dışlayıcı sınırsallık ve iç hiyerarşi modern devletler düzenindeki birimlerin belirleyici özelliği olarak kabul edilerek, Uİ kuramının yeni merkezî *explanandum*'unun [ifade biçimi] ne olduğu açıkça belirleniyor: "Ortaçağ'ın sonunda uluslararası düzen, derebeylerin, imparatorların, kralların ve papazların kesişen yetki alanlarını, sınırları belirlenmiş yetkelere bırakmaya başladığı sancılı bir dönüşümden geçti. Derebeylik düzeninin yerini kademeli olarak bir egemen devletler düzeni aldı." Bununla birlikte Spruyt, egemen geç Ortaçağ devletinin kavramsal olarak modern devlet ile özdeş olduğu konusunda kuşkuya yer bırakmıyor:

> Geç Ortaçağ devletinin getirdiği yeni ilke, egemenlik düşüncesiydi. Bu, monarşik devlet yönetiminin veya kraliyet gelirlerinin belli bir düzeyi ya da devletin fiziksel boyutlarında değil, geç Ortaçağ'ın siyasal örgütlenmesindeki hassas dönüm noktasıydı. Bu daha çok, siyasal yetkiyi dışlayıcı sınırlar ilkesine oturtarak uluslararası düzenin yapısını değiştiren egemenlik kavramıydı. Modern devlet, ilk kez geç Ortaçağ'da ortaya çıkan bu iki anahtar öğe, içeride hiyerarşi ve dışarıda özerklik, üzerine kuruludur (Spruyt 1994a: 3).

Bu çığır açan dönüşüm ortada dururken, erken modern Avrupa'da sınırlara dayalı egemen devletin oluşumu ve yaygınlaşmasını nasıl anlamlandırabiliriz? Birimlerin biçimlerindeki değişimler, diyor Spruyt, kurumsal yapı, ifadesini toplum güçlerinin başat ittifakınca savunulan bir dizi kazanılmış hakta bulduğundan ötürü, aşırı derecede seyrektir. Düzen korumaya yatkınlık göz önüne alındığında, eylem değiştirici, dolayısıyla da kurum değiştirici dürtülerden oluşan bir yeni bir yapı yaratabilmek için bir "geniş dış kaynaklı değişim –karışma"– gerekir (Spruyt 1994a: 24). Spruyt –üstü kapalı biçimde Gilpin'e karşı– "ticaretin genişlemesinin, yüksek Ortaçağ boyunca bu sürece devinim kazandıran kritik dış değişim olduğu" (Spruyt 1994a: 25) görüşünü ortaya atarak "Ortaçağ'dan moderne geçiş" sorununu ciddi biçimde imbikten geçiriyor. Ayrıcalıksız derebeylik sınırsallığının ticaret etkisiyle çözülmesi, krallar, soylular, kentliler ve kilise arasında, bölgesel olarak *çeşitlilikler gösteren toplumsal ittifaklar* doğurdu. Bu da birbiriyle rekabet halinde üç geç Ortaçağ çatışma birimi ortaya çıkardı: sınırlara dayalı egemen devletler, kent-devletler ve kent birlikleri. Devlet oluşumuna ilişkin her türlü tek yönlü ve işlevsel açıklamaya karşı çıkmak ve bunun yerine kurumsal çeşitlilikleri tartışmaya açmakla Spruyt'un odak noktası, bu kurumsal çeşitlilikleri ortaya çıkaran mekanizmaya ve modern devletin rakiplerini alt etmesini sağlayan mekanizmaya kayıyor. Spruyt, Stephen Jay Gould'un yeniden formülleştirdiği Darwinci kuramı kullanarak modern devletin kökenlerinin ve kendisinin daha sonra seçeneği olan rakipler arasından *düzen temelli ayıklanmasının* birbirinden ayrıldığı iki basamaklı bir model öneriyor.

Örneği Fransa'da görüldüğü üzere, modern devletin yükselişi, Spruyt'a göre, kentliler ve kral arasındaki, bir yandan krallık için yeni mali kaynaklar yaratırken, diğer yandan kente dayalı ticaretin geç Ortaçağ'a özgü genişlemesi için tutarlı bir yasal ve kurumsal çerçevenin oluşmasını sağlayan ittifakın sonucudur. Sınırlara dayalı devlet, yaygınlaştırılmış vergilendirme ve akılcı devlet yönetimi üzerinden işlem gi-

derlerini düşürüp denetimsiz kazancı azaltarak ve bileşenlerine inandırıcı vaatler sunarak toplumsal örgütlenmedeki derebeylik biçimlerinin yerini aldı. Fransız devlet yapılanması, etkin, teşkilatlandırılmış ve üstün bir iktisadi, siyasal ve askerî örgütlenme biçimiyle sonuçlandı. Almanya ve İtalya'daki ittifak örüntüleri çeşitlilik gösterdi. Almanya'da kentlerin, soylular ve monarşi arasındaki bir yakınlaşma sonucu, kentlerin kent birlikleri içinde kendilerini örgütlemelerine olanak sağlayan dokunulmazlıkları oldu. Siyasal güç, sınırlarla bölünmüş kaldı. Bölgesel sınırları olan hükümdarların zayıflığı ve Cermen imparatorunun başarısız İtalyan imparatorluk siyaseti yüzünden İtalya'da kentli seçkinler, bir yandan soyluları da ticari etkinliklerle bütünleştirirlerken diğer yandan da kendilerini sınırlar temelinde örgütleyerek kent-devletler düzeninin gelişmesini sağladılar. Bu iç örgütsel çeşitlilikler bir kez kurulunca, sınırlara dayalı modern devletin iktisadi ve askerî üstünlüğünün, uluslararası karşılıklı birbirini tanımayla sağlanan eşsiz meşruiyetin ve rakiplerin kurumsal öykünmeleriyle kopuşların bir sonucu olarak ayakta kalarak evrenselleşmeye doğru yol alan erken modern toplumun üç başat biçimi arasında bir kurumsal rekabetçi ayıklanma süreci başladı. Spruyt'un iki basamaklı jeopolitik dönüşüm modeli –ıraksak sınıf bağlaşıklıkları ve onu izleyen devlet seçme rekabeti– yürütme ve ayrı biçimlerde konumlanmış toplumsal oyuncuların çıkar odaklı seçimleriyle onların pazarlıklarından kaynaklanan kurumsal sonuçlardaki çeşitlilikler arasındaki bağı yeniden devreye sokarak Uİ kuramının değişkenlerini daha da radikalleştiriyor. Bu bakımdan Spruyt, Gilpin'in kamu seçimi modelini önemli ölçüde düzeltmeden geçiriyor. Ancak Spruyt'un uluslararası dönüşüm kuramında birçok kuramsal ve olgusal sıkıntı var.

Spruyt haklı olarak Avrupa Ortaçağ'ı ile modern devletlerarası düzenin jeopolitiğinin nitelik farklarını ısrarla vurgulamasına karşın, yaptığı derebeylik çözümlemesi, vasallıktaki kişiler arası bağlar çevresinde şekillenen Ortaçağ düzeninin kurumsal bir betimlemesinden öteye geçmiyor. Dola-

yısıyla, Ruggie'nin haklı olarak sınırsal ayrımlaşmama ilkesi olarak altını çizdiği koşullu feodal mülkiyetin neden ve sonuçlarını araştırmıyor. Spruyt'un yaptığı sınırsal olmayan bir yönetim düzeni olarak derebeylik betimlemesi tümüyle karşılaştırmalıdır. Başka bir deyişle, Spruyt feodal jeopolitik düzenin modern olandan *nasıl* ayrıldığını algısal olarak ele alıyor ve durumun *niçin* böyle olduğunu açıkça belirleyemiyor. Böylelikle yalnızca Ortaçağ jeopolitik düzeninin yapısını açıklayamamakla kalmıyor, aynı zamanda şiddetin sürüklediği işleyiş biçimlerini de, başka bir deyişle, birimler arası davranış örüntüleri, kuramlaştıramıyor. Bunun sonucunda, savaşa yatkın özgüllük ve derebeylik jeopolitiğinin sosyopolitik dinamiği yine açıklanamamış oluyor.

Bu ihmal, onu doğrudan Ortaçağ ticarileşmesinin feodal toplumsal örgütlenmenin ortadan kalkmasının itici gücü olduğu yönünde bir yanlış çıkarım yapmaya yöneltiyor. Kentlerin gelişmesi ve bunun doğal sonuçları, pazar işlemlerinin genişlemesi, giderek yaygınlaşan işbölümü, kısacası, geleneksel "ticarileşme modeli", doğruca kentlilerin siyasal alanının daha etkin bir biçimde yeniden düzenlenmesine yönelik yeni siyasal taleplerine dönüşen o iktisadi dönüşümleri yaratan, evrenin hesaba katılmayan yaratıcısıdır, "dış kaynaklı" ve "bağımsız değişkendir" (Spruyt 1994a: 6). Spruyt'un yaklaşımı, dördüncü bölümde daha ayrıntılı gösterileceği gibi, derebeyliğin ortadan kalkışını, kapitalizmin kökenini ya da modern devletin yükselişini kendisi de açıklayamayan ticarileşme modelinin bütün eksikliklerini paylaşıyor.

Öncelikle, tam da binyıl sonrasındaki iktisadi dirilişin derebeyliğin iç dinamiklerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığının temel soru olarak ortada durduğu bir zamanda (Sweezy, Dobb vd. 1976; Aston ve Philpin 1985; Katz 1989), bir yandan "bu iktisadi iyileşmenin nedenlerinin burada bizi ilgilendirmesi gerekmiyor" (Spruyt 1994a: 61) deyip sonra da ticaretteki genişlemeyi bir dışsal, bağımsız değişken olarak sunmak, entelektüel bakımdan meşru değildir. Feodal iktisattaki genel iyileşmenin iç kaynaklı olduğuna ilişkin savı des-

tekleyecek gerçekten iyi görüşler var. Ama derebeylik için Ortaçağ'ın üst noktasındaki iktisadi canlanma iç kaynaklıysa eğer, Spruyt'un çok büyük dış şoklara dayanan, "sıçramalı denkleşim" biçimindeki yeni-evrimci değişim modeli hiçbir şeyi açıklamaz.

Üstelik, Fransız örneğinde Spruyt, serpilen kentlilerle gerileyen derebeyler arasında uzun dönemli bir çıkar çatışması bulunduğunu varsayıyor, ancak kentlerin büyümesinin derebeyliğe özgü iktisadi ve siyasal örgütlerin nasıl ve neden karşıtı olduğuna göstermiyor: "Bu bölümde kentlerin temelde feodal aristokrasiyle çekişme halinde olduğunu belirtmiştim. Şaşırtıcı olan, yeni-marksist görüşlerin de bunu kabul etmesi ama gene de kentleri derebeyliğin içine yerleştirmek istemesidir" (Spruyt 1994a: 107). Böyle tek parça bir yeni-Marksist görüşün bulunup bulunmadığı bir yana, Spruyt tartışmayı da yanlış anlamış görünüyor. John Merrington, kentlerin gerçekten iktisadi bakımdan derebeylikte –her şeyden önce tarıma dayalı arz ve talep ahengine bağımlı olduğu anlamında– içsel olduğunu ve aynı zamanda derebeylerin denetimi yönüyle ise siyasal bakımdan dışsal olduğunu göstererek meseleyi açıklığa kavuşturuyor (Merrington 1976). Bu tarıma dayalı derebeylik iktisadının içinde iktisadi gömülülükten siyasal kurtuluşun bileşimleri, derebeyleri ve kent komünlerini bağımlı köylülerin sömürülmesi ortaklığında birleştirdi; iktisat dışı kiralar ve siyasal olarak dayatılmış tekel fiyatlarından ikisi de doğrudan kazanç elde etti. Eşzamanlı olarak iki sınıf, köylülerin ürettiği artıkdeğerin göreceli paylaşımı üzerinden bölündü. Bunların çekişmesi, iktisadi düzenin doğası –yeni oluşan kapitalist kent pazarının denetimini elinde tutan, yükselen kentsoylu sınıfı ile güçten düşen derebeylik iktisadını savunan, düşüşteki soylular sınıfı arasındaki çatışma– üzerinden değil, köylülerin üretimi üzerinden yürüyordu.

Ortaçağ iktisadi canlanmasının iç kaynaklı mı dış kaynaklı mı olduğu şöyle dursun, Spruyt'un Fransa, Almanya ve İtalya'daki kurumsal çeşitlilikler üzerine getirdiği açıklama,

öncelikle krallık, soylular sınıfı, kentliler ve en can alıcısı, köylü sınıfı arasındaki *daha geniş sınıf ilişkileri* incelenmedikçe güdük kalır. Krallık, soylular sınıfı ve kentler arasında yapılan belli bölgesel ittifaklar, her üç durumda da kesin biçimde köylü sınıfının, onların bölgesel olarak ayrışan yasal durumu üzerinden yürüttüğü mücadele, başka bir deyişle, sınıf çatışması, ile birlikte belirlenmiştir. Spruyt, Fransa'da kentsoylu-kral ittifakının soylu sınıfının güçsüz olmasından ötürü kurulduğunu öne sürüyor. Ancak soylu sınıfının güçsüzlüğü, kraliyetin köylülerin artık ürününe ulaşabilme yarışında yerel beyleri saf dışı edebilmek için (soyluların kira rejimi ve kraliyet vergi rejimi arasındaki bu çatışma, Fransa'ya özgüydü) köylüyü koruyan siyasetinin de yardımıyla Fransız köylülerinin derebeylik köleliğine (serflik) karşı verdiği başarılı mücadele olmadan anlaşılamaz. Bu süreçte Fransız monarşisi, kentlerin ürettiği gelirler üzerinde denetim kurmanın yollarını –pek de öyle ticaretle uğraşan kentlilerle kral arasında bir bağlaşıklık kurarak değil, kraliyet gücünü daha önce yarı bağımsız olan kentli topluluklara şiddetle dayatarak– aradı. Dolayısıyla burada, tercihlerde bir yakınsama, çıkarlarda bir benzerlik ya da karşılıklı uzlaşmacı bir pazarlık değil, kazananı kral olan, siyasal olarak oluşturulmuş dolaşım geliri üzerinden yürüyen, yönetenler sınıfı içindeki bir çatışma vardı.[1]

Başka bir deyişle, erken modern Fransız devlet yapılanmasının arkasındaki güdü, kentlerin başı çektiği bir ulusal pazarın kurulması değil, kraliyet için genişletilmiş bir vergi tabanının kurulmasıydı. Bu alabildiğine çatışmalı kentlerin

1. Örneğin David Parker, "Merkantilist politikaların bazı etkilerinin olduğu yerde, bunun kentsoylu sınıfının desteğiyle mi yoksa onların çıkarına mı olduğu kuşkuludur. Bunun tam tersine, Fransız kentlerinin özerkliği, kraliyet yetkesinin dayatılmasının en açık kurbanlarından biriydi," görüşünü ileri sürüyor (Parker 1996: 28-29). Kentlerin (Fransa'da ve başka yerlerde) özerkliğine, monarşik otorite meydan okunabilir krallar olarak kaldığı sürece (1100-1450) dokunulmadı ama gücü merkezileştiren krallardan sonra bu özerklik kaybedildi. Dolayısıyla kent-kral ilişkisi kentlerin kapitalist teşkilatlanması için bir hazırlayıcı değildi, ama kentliler "tahta boyun eğerek oynanacak oyundan elde edilecek kazançları gördüler: Makam satışları, vergi ayrıcalıkları ve kamu borçlarından elde edilecek rant, ikisi arasındaki karşılıklı çıkarların mihenk taşlarıydı" (Blockmans 1994: 237).

katılma süreci de öyle ileri sürüldüğü gibi, tacirlerin pek beğendiği, yönetim olarak merkezî ve yasal yönden rasyonel düzeyde bir oyun alanı oluşturmadı (Spruyt 1994a: 86-94, 99-108). Daha çok, bölgesel olarak çeşitli yasaların, alabildiğine düzensiz düzeylerde vergilerin, iç resimlerin ve gümrüklerin, akçelerin, ayrıcalıkların, bürokratik olmayan ve yiyici memur kargaşasının ve kralın gizli pazarlıklarla sattığı tekellerin belirlediği, denetlenemez bir siyaset iktisadının yolunu açtı. Mutlaki Fransız devleti, kurumlarında modern olmayan ve iktisadi üretkenlik yönünden alabildiğine verimsiz özelliğini kararlı biçimde sürdürdü.

Spruyt Fransız devletinin Capetlerden Bourbon'lara kadarki genişlemesini ve konumunu sağlamlaştırmasını betimliyor ama açıklamıyor (Spruyt 1994a: 77-108). Askerî-teknolojik gelişmelerin siyasal birimlerin örgütlenmesi ve boyutlarını belirlediğine ilişkin işlevselci varsayıma haklı olarak karşı çıksa da, yalnızca bir kentli-krallık ittifakına işaret etmek, Fransız Krallığı'nın neden ve nasıl olup da yüzyıllar boyunca etki alanlarını genişletip sağlamlaştırdığı sorusuna ucundan bile değinmiyor. Bunu atlamasından dolayı, kraliyet devlet inşası, devletin doğal büyümesi olarak görünüyor. Daha sonra da gösterileceği üzere, Fransız örneğindeki belirleyici dinamik, o kadar da kentlilerle kral arasındaki siyasal pazarlıklar değil, bağımsız derebeyler tarafından işletilen bir kira rejimi ile krallık ve onun görevleri babadan oğula geçen subayları tarafından işletilen yaygınlaştırılmış vergi rejimi arasındaki mücadeleydi.

Ama Spruyt –tıpkı Ruggie gibi– ticaretle uğraşan kentlilerin modernleştirici potansiyeli düşüncesine sarıldığından ve dışlayıcı sınırlara dayanmanın ve iç hiyerarşinin modern devletin belirleyici ölçütü olarak niteliklerini belirlediğinden ötürü, yanlış biçimde erken modern krallıkları, modern devlet olarak tanımlıyor: "1300'lerde modern Fransa bulacağımızı varsaymak abartı olurdu. Daha İngiltere'yle yapılacak sürüncemeli bir savaş, yıllarca sürecek dinsel çalkantılar ve kentler, soylular sınıfı ve ruhban sınıfının iç direnişleri olacaktı.

Yine de, modern devletin olmazsa olmaz özelliklerinden bazılarını artık bulabiliyorduk" (Spruyt 1994a: 79). Böylesi bir denklik kurmak, yalnızca Max Weber'in, kişiler üstü karakter ve teşkilatlı bürokrasi çevresinde şekillenen, ideal modern devlet tipine ters düşmekle kalmaz, geç Ortaçağ ve erken modern kraliyet egemenliğinin kişiselleşmiş doğasını da bütünüyle yanlış yorumlamış olur. On dördüncü yüzyıl buhranından sonra derebeyliğin siyasal ve sınırsal bölünmüşlüğünün mantığı gerçekten kırılırken, yeni oluşmaya başlayan mutlaki devlet yalnızca bir "devasa toprak beyi" olarak, kiraları merkezileştirmeye çalışıyordu (Rosenberg 1994:135). Heide Gerstenberger'e göre bunu, yaygınlaştırılmış bir kişisel hâkimiyet rejimini [*verallgemeinerte personale Gewalt*] dayatarak yapıyordu (Gerstenberger 1990: 510-522). Buna karşılık sınırsallık, babadan oğula geçen hanedancılığın bir parçası durumuna geldi. Ne modern anlamda sınırlıydı ne de açık bir iç hiyerarşiyle yönetiliyordu. Spruyt, mutlakiyetçi egemenliği yanlış okumakla, Ortaçağ'dan moderne geçişin dönemlendirmesini de kökünden yanlış yapıyor. Bu yolla Gilpin ve Ruggie'nin peşine takılıp Westphalia Barışı'nın modern egemen devletler düzeninin kurucu karakterini oluşturduğu yönündeki söylenceye katkıda bulunuyor.[1]

Spruyt'a göre ticarileşme, Avrupa'da birbirinden ayrışan üç bölgesel tepkiye yol açarken (sınırlara dayalı egemen devlet, kent-devletler ve kent birlikleri), Spruyt'un üçlü ayrımı erken modern Avrupa'daki siyasal seçeneklerin tümünün ne olduğunu tüm yönleriyle incelemiyor. Kurumsal çeşitliliklerin, sınırlara dayalı olan ve olmayan olarak iki temel seçeneğe indirgenmesi, alabildiğine düzensiz ve alacalı, başka bir deyişle, erken modern Avrupa siyasal topluluklarının geçici sürelerle eşzamanlı ama nitelik bakımından art zamanlı, gelişimine haksızlık etmek olur. Bu, bir tarihsel bütünlük çağrısı değil ama Spruyt'un rekabetçi ayıklanma tezini, kurumsal etkinlik temelinde ciddi olarak zayıflatan bir görüş.

1. "Benim tartışmam, aşağı yukarı, bir egemen devletler düzeninin resmî olarak tanındığı Westphalia Barışı (1648) zamanıyla sona eriyor" (Spruyt 1994a: 27).

Monarşik olmayan, yarı özerk oyuncuları bir imparatorluk şemsiyesi altında birleştiren ve 1806'ya kadar ayakta kalabilen Kutsal Roma İmparatorluğu (KRİ), bu kurumsal ayıklanma modelinin içine nasıl oturur? KRİ ne öne sürüldüğü gibi klasik, sınırlara dayalı devletlerin daha büyük iktisadi, askerî ve siyasal etkinliğine yenik düştü, ne onların kurumlarına "öykündü" ne de bir oyuncu olarak uluslararası uzlaşımlarca meşruiyeti düşürüldü. Tam tersine, Westphalia Antlaşmaları onun benzersiz konfedere-imparatorluk yapısını tanıdı ve konumunu uluslararası hukuk içinde güvenceye aldı. Flemenk oligarşik ticaret cumhuriyeti, İsviçre köylü konfederasyonu ve Leh aristokrat cumhuriyeti gibi, yalnızca klasik "Batı tarzı" sınıra dayalı devlet kalıbıyla örtüşmemekle kalmayıp –Lehistan istisna olmak üzere– "daha etkin" Batılı komşularının rekabetçi saldırıları ve kurumsal cazibesi karşısında da ayakta kalabilen sınırlara dayalı devletlerin mantar gibi çoğalmasını nasıl açıklarız? Hatta mutlaki devletler çerçevesi içinde bile, "ikinci serflik" temelinde oluşan Doğu mutlakçılığının "Batılı" modelle keskin tutarsızlıklara sahip, alışılmamış kurumsal özellikler göstermesine ve on dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyılın başlarında yalnızca yapısal olarak dönüşmüş olmasına da kafa yorulmalıdır (Anderson, 1974b). Başka bir deyişle, "bağlı sınırsallık artı iç hiyerarşi" ölçütü ne Avrupa'daki devlet oluşumundaki çeşitlilikleri tam açıklayabilir ne de bazı erken modern devletlerin (sınırlara dayalı ama büyük çeşitlilikler gösteren siyasal rejimler) Fransa ve İngiltere'yle neden onlara öykünmeden rekabet edip bir arada yaşayabildiğini. Dolayısıyla yeni-evrimci ayıklanmanın mantığı ciddi bir yeniden gözden geçirmeye gereksinim duyuyor.

Açıklayıcılıktaki bu zayıflık en iyi erken modern Fransa ve İngiltere örneğinde karşılığını buluyor. Spruyt, öncelikle rejim yapılarındaki çeşitliliklerle değil, egemenlikle ve *per se* [kendisi için] sınırlara dayalı topraklarla ilgilendiği için, erken modern Fransa ve İngiltere'yi sınırlara dayalı başarılı egemen devlet biçimi altında sıralıyor. Ama bu iki yönetim yapısı, ala-

bildiğine farklı uzun dönemli yörüngeleri ve toplum, iktisat ve siyaset örgütlenmesinin her boyutundaki denksizlikleriyle taban tabana ayrışan birimlerdi. Spruyt'un İngiltere üstüne yorumları üstünkörü ve savruk: "Sınırlara dayalı egemen devletlerin bir en son otorite konumu bulunuyordu. Her ne kadar ben ana vurguyu Fransa üstüne yaptıysam da, aynı durum İngiltere gibi diğer devletler için de doğruydu. Egemenlik ille de mutlakiyet anlamına gelmez" (Spruyt 1994a: 153). Doğru, egemenliğin ille de mutlakiyet anlamına gelmesi gerekmez ama mutlakiyetin de modern egemenlik anlamına gelmesi gerekmez. Egemenlik *per se*, erken modern Fransa ve İngiltere'yi birbirinden ayırmak için fazlasıyla belirsizlik içeren bir kavram. Can alıcı biçimde, on yedinci yüzyıl İngiltere'si, egemenliğin meclisle sağlandığı, genişleyen bir kapitalist iktisada dayalı bir meclisli anayasa devletine dönüştüğü halde Fransa, egemenlik kralın kimliğinde kişiselleşirken, kapitalist olmayan tarım iktisadı temelli, babadan oğula geçen– hanedana dayalı mutlaki devlet biçimini mükemmelleştirmeye başladı. Bir daha söylüyorum, "bağlı sınırsallık" ya da "egemenlik" anlaşılması göründüğünden çok daha zor kavramlardır. Düzen yapısında tek bir köklü dönüşüm olduğu varsayımı, Ortaçağ ve modernite arasındaki keskin jeopolitik kopukluğa haksızlık olur. Gereksinim duyduğumuz şey, *hem* Ortaçağ'dan erken modern (jeo)politik örgütlenmeye geçişi *hem de* onu izleyen, erken modernden ayırıcı biçimde modern olan uluslararası ilişkilere geçişi ele alan bir uluslararası değişim kuramıdır. İkinci geçiş, İngiliz örneğini anlamayı gerektiriyor. Ancak, tıpkı köylü sınıfı gibi, İngiltere de gizemli biçimde Spruyt'un araştırmasında kendine yer bulamamış.

Son olarak, Spruyt'un sınırlara dayalı erken modern devletin, Fransa örneğinde olduğu üzere, sınırlara dayalı olmayan karşı seçeneklerine üstünlük sağlayan, etkin modern kurumlar geliştirdiği yönündeki savının olgusal dayanaklarına yakından bir göz attığımızda, yeni-evrimci rekabetçi kurumsal ayıklanma mantığı çöker. Eğer –tabii ki durumun bu olduğunu kabul ettiğimizde– erken modern Fransa'da merkezî teş-

kilatlı bürokrasi, standartları oturtulmuş ulusal vergilendirme, kamu yönetimi ve idari yargı bulunmuyor idiyse, Fransa'nın on yedinci yüzyıldaki göreli üstünlüğündeki ve onu izleyen, 1688 sonrası Britanya karşısındaki göreli düşüşündeki mantığın başka bir kuramsal temel çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi gerekir. Dahası, ilk modern devletin –İngiltere– kendisinin devlet biçimini ve uluslararası ilişkiler mantığını yaygınlaştırmasını sağlayan sürecin de bütünüyle başka bir toplumsal mantık temellendirmesine ve siyasal-iktisadi dinamiğe göre yeniden kuramlaştırılması ve yeniden dönemlendirilmesi de gerekir.

6. Yeni-Marksist Uİ Kuramı

Justin Rosenberg: "Yapısal Süreksizlik" Olarak Modernite ve Süreç Olarak Modernite

Eleştirel yaklaşan Uİ uzmanı biliminsanları uluslararası çatışma ve işbirliği örüntülerindeki çeşitliliklerin üretim yöntemlerindeki değişime bağlı olduğunu ileri sürerler. Modern öncesi ve modern uluslararası ilişkilerdeki yapısal süreksizliğin kökenleri, kapitalizmin gelişimi ve bir dizi devrimsel rejim değişikliğinde yatmaktadır. Kapitalizmin kurulması, (bir devletler düzeni yaratarak) siyaset ve (bir uluslar üstü "sivil toplum imparatorluğu" yaratarak) iktisat arasında bir ayrışmayı beraberinde getirdi. Ancak artık üretime el koyma süreçlerinin siyaset dışına çıkarılmasıyla egemenlik, kendi kendini düzenleyen bir kapitalist iktisattan ve vatandaşlığa dayalı sivil toplumdan ayrı olarak bir kamu devletinde toplanabildi. Dolayısıyla bu, özel gücün ikinci bir düzeyinin –doğası gereği yayılmacı bir dünya pazarının– üstünü örterek reel politik söyleminin ve uygulamasının başlangıç noktası olabilir.

Justin Rosenberg'in çalışması bu anlamda çığır açıcı. Belli jeopolitik düzenlerin –klasik Yunan *polis* düzeni, İtalyan Rönesans kent-devletleri, erken modern imparatorluklar ve

modern egemen devletler düzeni– yapısal olarak nasıl ayrı üretim biçimlerine bağlı olduklarını gösteriyor. "Jeopolitik düzenler, toplumsal yaşamın daha geniş üretim ve yeniden türetim yapılarından bağımsız olarak kurulmaz ve onlardan yalıtılarak anlaşılamaz" (Rosenberg 1994: 6). Rosenberg ayrıca, çoğu jeopolitik düzenin en belirgin özelliğinin anarşi olmasına karşın, bir "yapısal süreksizliğin" bütün kapitalizm öncesi düzenleri modern uluslararası düzenden ayırdığını da söylüyor. Bu köklü kırılmanın dayanağı, kapitalizm öncesi üretim ilişkileri altındaki kişiselleşmiş hâkimiyet ve siyasetin iktisattan ayrılmasından kaynaklanan kişiler üstü modern egemenlik arasındaki ayrımdır. Rosenberg'e göre bu yapısal süreksizlik, (gedikli de olsa) sınırları olan egemen devletler ile uluslar üstü uluslararası iktisadın eş oluşumu ve birbirleriyle bağdaşabilmelerini açıklar. Pazarın kapitalist anarşisi, devletler düzeninin uluslararası anarşisi içinde aynen yinelenir. Rosenbeg daha sonra, modern güç dengesinin neden basitçe Adam Smith'in pazarın görünmez eline benzemediğini açıklayarak bunun, "mekanik ve yapay olarak toplumsallıktan koparılmış bir soyut siyaset düşüncesinin düzenleyicisi olan öteki yarısı" olduğu çıkarımında da bulunur (Rosenberg 1994: 139, 155). Eşit ölçüde, kapitalizm, modern devlet ve modern devletler düzeninin kesişmesi, modern güç siyasetinin olabilirliğinin ve bunun gerçekçi söyleminin koşuludur. Ve modern kapitalist egemenlikle mutlaki egemenlik aynı şey olmadığına göre, Westphalia uzlaşmasının modern uluslararası ilişkilerin başlangıç noktası olarak önemi kökünden sarsılır.

Rosenberg'in çalışması, çok sayıda yöntem ve içerik düzeyi bakımından Uİ kuramı için müthiş bir ilerlemedir. Ne var ki, Marksizm kalıntısı yapısal anlayış ve onun tarihsel gelişime yaklaşımı arasında belli bir gerginlik de göze batıyor. Rosenberg Avrupa tarihini, özü gereği birbirini izleyen, soyut, kendi kendine yeten jeopolitik düzenler dizisi olarak yeniden kurgularken yapısalcı imalar ön plana çıkar. Bu nedenle Rosenberg, içinde toplumsal çatışmaların, buhranların ve bu dönüşümlerin altına imza atan savaşların da bulundu-

ğu bu olgular arasındaki geçişleri kuramlaştırmayı göz ardı ediyor. Özneler yeterli düzeyde temsil edilmiyor. Bunun atlanması, (Marksizm bakımından değilse de) Uİ kuramının amaçları bakımından kapitalizm öncesi jeopolitik düzenler için daha az önemli olmasına karşın, kapitalizmin toplumsal, coğrafi ve kronolojik kökenleri, devletler düzeniyle ilişkisi ve modern uluslararası ilişkilerin tanımının nasıl yapılacağı konusu söz konusu olduğunda daha sorunlu duruma geliyor. Rosenberg, sınırlarla bölünmüş devletler düzeni ile özel, uluslar üstü dünya pazarı arasındaki karşılıklı yapısal ilişkiyi ve işlevsel bağdaşmayı inandırıcı ama her şeyden önce çözümlemeli biçimde ortaya koymasına karşın, kapitalizm, modern devlet ve modern devletler düzeninin eş gelişimi ile ilgili dinamik bir görüş sunmuyor. Her üçü de yapısal olarak ve dönemsel olarak modernitenin çağdaşı olan özellikler olarak görülürken, sonraki iki kavram çözümlemeli olarak birincisinden doğuyor. Bu sav, kapitalizmin, devletin ve devletler düzeninin karmaşık tarihsel (eş doğuşunu değil) eş gelişimini yeterince incelemeyerek kapitalizmin açıklayıcı gücünü abartıyor. Kuramsal sav ve tarihsel görünüş arasındaki bu boşluk, ancak ve ancak onun araştırmasının sonuna doğru gözle görülür duruma geliyor. Rosenberg'in kapitalizmin kökenleri üstüne görüşleri açıklayıcıdır ve on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca ikiz "ilkel birikim" ve modern egemenliğin sağlamlaştırılması süreçlerinin bütün Avrupa'ya yayıldığı o alabildiğine düzensiz süreçlerin izini sürme gereksinimine işaret eder.

Burada iki sorun ortaya çıkıyor. Birincisi, Rosenberg'in "yapısal süreksizliğin" modern öncesini modern jeopolitikten ayırdığı açıklaması ile araştırma programında sözü edilen, devletlerarası modernitenin gelişinin bütün düzeni kapsamadığını ve eşzamanlı olmadığını, bir şekilde özel alandaki kapitalist anarşinin başlamasıyla aynı döneme denk düşmediğini, daha çok, çeşitli yollarla hâlâ süregiden, geniş ölçekli bir süreç olduğunu kabul etmesi arasında bir uçurum açılıyor. Modern uluslararası ilişkiler, sırf modern öncesi jeo-

politiğin yerini almadı, onunla bir arada da yaşadı ve getirdiği ne varsa, özellikle çoklu sınırları, bütünüyle ortadan kaldırmaksızın onun ötesine geçmeye çalıştı. Bunun karşıtı olmak üzere, modernleşmesi için uluslararası baskı altında bulunan kapitalizm öncesi devletler, kapitalist Britanya'ya, onun bozulmamış kapitalist-liberal kültürüne ilişkin varsayımı "kirletmek" amacıyla tepki gösteren karşı stratejiler tasarladı. Modernite, bir yapı değil, bir süreçtir.

İkincisi, bu açmaz, bir dizi soruyu gündeme getiriyor. Kapitalizm ilk olarak ne zaman, nerede ve nasıl ortaya çıktı? Modern devlet yapılanması üzerindeki etkisi neydi? Kapitalizmin üç yüzyıl boyunca, Avrupa'nın çok çeşitli bölgelerinde dalgalı bir seyirle ortaya çıktığı göz önüne alındığında, ayrışık siyasal toplulukların "karma durum senaryosu" bir uluslararası düzende bir arada yaşamış olmasını nasıl anlamlandırabiliriz? Bu uzun geçişi nasıl kuramlaştırırız? Güç dengesinin ilk olarak kapitalizm öncesi jeopolitik düzen bağlamında Britanya tarafından işletildiği göz önünde bulundurulduğunda, bu ne ölçüde uluslararası düzenlemenin soyut bir kapitalist mekanizmasıdır? Eğer kapitalizm erken modern İngiltere'de, Rosenberg'in kendi itirafıyla, artık imparatorluk olmayıp sınırları belli olan mutlaki devletlerin düzeni olarak çoktan kurulmuş olan bir devletler düzeni bağlamında doğduysa, bu kapitalizm öncesi devletler düzeninin oluşumunu nasıl açıklarız (Rosenberg 1994: 130, 137)? Ve eğer sınırlara dayalı devletler düzeni, kapitalizm ve modern egemenlik arasındaki bağı öncelediyse, modern bölünmüş siyasal yetki düzeninin hâlâ kapitalizmin süreğen üretiminin bir parçası olduğunu söylemeyi sürdürebilir miyiz?

Kısacası, eğer modern devletler düzeninin kuruluşunu yeniden kurgulamak istiyorsak, yapısal kırılma varsayımının, her ne kadar kavramsal olarak zorlayıcı olsa da, tarihsel yönden gevşetilmesi gerekiyor.

7. Sonuç: Modern Uluslararası İlişkilerin Kurulmasıyla İlgili Yeni Bir Kurama Doğru

Uİ kuramındaki son gelişmeler araştırma gündemini ciddi biçimde yeniden yapılandırmış durumda. Waltz'ın tarihi sahadan süpürüp atmasından sonra bir dizi yeni soru, alışılmamış kuramsal ve kuram ötesi yaklaşımların öne çıkmasını sağladı. Waltz'ın tarih dışı yapısalcılığına yapılan eleştiriler, Uİ uzmanı biliminsanlarını sahanın yeniden tarihselleştirilmesi arayışında birleştirdi; bunlar, geniş ölçekli ve uzun dönemli jeopolitik dönüşümlerin anlaşılması için ayrı ayrı yollar izlediler.

Gilpin'in değişim tipolojisi, Waltz'ın anarşi ve hiyerarşi arasındaki ikili ayrımını, modern devletler düzeninin yükselişiyle bunun içindeki güçlerin yükseliş ve düşüşüne odaklanarak hatırı sayılır düzeyde düzeltip geliştirdi. Ne var ki rasyonel kamu seçimi modelini yeni-gerçekçiliğin yapısalcı ilkeleriyle birleştirmesi, onun faydacı içeriğine ve işlevselci çıkarımlarına kafa tutan bir tarihsel sürece yapılmış kalem aşısıdır. Tarihsel çeşitlilik, bütünüyle modern bir düşünce olan aygıtsal rasyonaliteye bağlı kalan bir kamu seçimi modelinin içine sıkıştırılmış durumdadır. Bu arındırılmış rasyonalite kavramı bir kez zamansız bir toplumsal eylem ilkesi olarak varsayılınca, kestirilemeyen sonuçlar ve "işlevsizlik sapmaları" gözden kaybolur. Önce eylem değiştirici güdüleyiciler dış kaynaklı etmenler olarak dışlanınca ve sonra da beklenen gider ve gelirlerin akılcı hesaplamasına dayanarak ortaklaşa yapılmış seçimlerden kurumsal sonuçlar çıkarılınca, uluslararası değişim evrensel ve tek yönlü bir örüntü izler. Gelgelelim, Gilpin bu ortak akılcı seçimi herhangi bir somut durumda gösteremediğinden, tarihsel veriler, erken modern devlet oluşumunda onun hiç değinmediği güçlü ayrılıkları gözler önüne seriyor. Modern devletler düzeni bir kez işin içine girdi mi, uluslararası ilişkilerin tarihi, yükselen ve gerileyen güçler arasındaki, hegemonyacı rekabet kaynaklı, mekanik, işlevselci bir rütbe sırası değişikleri görüşüne –daha sonra yasamsı bir kurama dönüşen bir bulguya– indirgeniyor.

Krasner'in Westphalia Barış Antlaşmalarını yeniden okuyuşu, onların önemini uluslararası ilişkilerde bir ayrım çizgisi olarak görerek alçaltıyor. Ama Krasner, Westphalia devletler cemiyetini bir araya getiren siyasal toplulukların inişli çıkışlı gelişimini incelemek yerine daha çok, hükümdarların, egemenliği bir uluslararası temel kural olarak alarak ya da almayarak bütünüyle anarşinin ve güç siyasetinin güdümündeki kendi akılcı çıkarlarına göre davrandıklarını öne sürüyor.

Ruggie'nin yapılandırmacı görüşü, sınır ayrımlaşması ilkeleri olarak mülkiyet hakları ile çeşitli siyasal ve jeopolitik düzen biçimleri arasındaki bağlantıya yeniden başvuruyor. Uluslararası ilişkilerin, Ortaçağ-modern geçişini öne çıkaran, değişen biçimlerindeki toplumsal niteliğe vurguda bulunsa da, savunduğu görüş, belirsiz, çok boyutlu bir çoğulculuktan öteye geçemiyor. Durumsallığa bu geri çekilmeyi, mülkiyeti bir yasal kurum ya da bir temel kuraldan daha fazla herhangi bir şey olarak yorumlamama arzusu izliyor. Ne var ki, Weberci içeriğe yakarışın da bir bedeli var: Ortaçağ koşullu mülkiyetinin modern özel mülkiyete dönüşmesi, toprak ve emeğe ulaşabilmek için çıkan bölgeselleşmiş toplumsal çatışmalara değil, daha çok Avrupa çapındaki genel bir bilgi devrimine bağlı görünüyor. Bu kuramsal zayıflıklarsa, doğrudan doğruya ampirik yanlış hükümlere dönüşüyor. Erken modern Avrupa uluslararası ilişkilerinin doğası, büyük ölçüde sözde ilk örnek olan Fransa örneğinden çıkarıldığı için Ruggie, mutlaki Fransız ve kapitalist İngiliz egemenliklerini birleştirerek jeopolitik modernitenin dönemsel ve coğrafi kökenlerini ağır biçimde yanlış tanımlıyor. Yerele ve rastlantısallığa yaptığı vurgu, mutlak bireyleşmenin ve bağlı sınırsallığın evrenselliği olarak gördüğü şeyle taban tabana ters düşüyor. *Coincidentia oppositorum* [karşıtlıkların çakışması] mudur bu?

Spruyt, Uİ kuramını tarihselleştirmeyi siyaset belirleyici "görüntüler"in derecelendirmesindeki yeni-gerçekçi mantığı tersine çevirerek sürdürüyor. Ancak, düzeni oluşturan birimlere ve onların içindeki hâkim toplumsal güçlere atfedi-

len uluslararası değişimin nedensel önceliğidir, demeye kalmadan, Spruyt kendini "dış şok" olarak ticarileşmeye geri dönüş yapmaya zorlanmış buluyor. Gilpin'in işlevselciliğini ve Ruggie'nin nedensel belirlenemezliğini erken modern çeşitlilikleri bölgesel olarak ayrışan toplumsal bağlaşıklıkların sonucu olarak açıklayarak görmezden gelse de, bu toplumsal ittifakların doğası, daha geniş sınıf ilişkileri soyutlaması içinde kuramlaştırılamamayı sürdürüyor. Artık Fransız kentlileri ile Valois ve Bourbon krallarının ittifakı için büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiş olan Marksist yoruma üstü kapalı başvurması, onu erken modern Fransız devletinin etkinliğini ve modernliğini abartmaya sürüklüyor. *Ancien régime*'in örgütlenmedeki üstünlüğü meselesi sorgulandığında, onun nitelik bakımından ayrışan çatışma birimleri arasındaki izleyen ayıklayıcı rekabet kuramı çöküyor.

Son olarak; Rosenberg'in çalışması, Uİ kuramı içinde birçok düzeyde bir çığır açıyor, ancak bir kavramsal soyutlamayı –"kapitalizmi"– [kapitalizmin] daha önce sınırlarla belirlenmiş bir devletler düzeni içindeki kökenlerini ve o düzene etkilerini tarihsel bir yeniden kurgulamaya dönüştürmekte güçlüklerle karşılaşıyor. Onun yapısalcı yorumu, modern öncesi ve modern jeopolitik arasındaki keskin süreksizliğe –modern uluslararası ilişkilere uzun geçiş içinde, tam da 1688 ile Birinci Dünya Savaşı ve sonrası arasındaki uluslararası ilişkilerin çok karmaşık dinamiklerini göz ardı eden bir kopmaya– vurgu yapıyor.

Modern devletler düzeninin kökenlerini ve gelişimini açıklamaya çalışan bu yarım kalmış girişimlerin ötesine geçebilmek için, kapsamlı ve tutarlı, tarihsel olarak donanımlı ve kuramsal olarak denetimli, (a) Ortaçağ jeopolitik düzeninin doğasını ve onun içindeki düzen dönüşümlerini kuramlaştırabilecek; (b) erken modern devletler düzeninde çeşitlilikler gösteren ve çoklu devlet yönetim biçimlerinin yükselişine yol açan dinamikleri belirleyebilecek; (c) bu değişimlere rağmen, Westphalia tarzı uluslararası ilişkilerin prensiplerini oturtacak; (d) kapitalizmin ve ilk modern devletin

yükselişi ile mutlaki devlet yapısının yarattığı çoğulcu dünyada, onun uluslararası ilişkiler ve siyasal örgütlenme mantığını nasıl olup da yaygınlaştırabildiğini açıklayabilecek bir yoruma gereksinim duyuyoruz. Bundan sonraki bölümlerin görevi, buna cevap vermektir.

2

Avrupa Ortaçağ'ı İçin Bir Jeopolitik İlişkiler Kuramı

> Bir şey çok açık: Eski dünya siyaset üzerinden varlığını sürdüremediği gibi, Ortaçağ da Katoliklik üzerinden yaşayamadı. Diğer yandan, onların geçimlerini sağlama biçimleri, bir durumda siyasetin, diğer durumda Katolikliğin neden en önemli rolü oynadığını açıklıyor (Marx 1976b: 176).

1. Giriş

Bu bölüm, değişen jeopolitik düzenlerin kuramlaştırılması için özgün bir yaklaşım sunuyor. Ana tez, uluslararası düzenlerin dinamiklerini ve doğasını, onları oluşturan birimlerin ayırt edici özelliklerinin belirlediği ve o birimlerin de kendi içlerindeki belli egemen mülkiyet ilişkilerine dayandığı görüşüdür. Ortaçağ "uluslararası" ilişkileri ve bunun kapitalizmin yükselişinden önceki yüzyıllar boyunca geçirdiği değişimler, değişen toplumsal mülkiyet ilişkileri temelinde yorumlanmalıdır. Ne var ki Ortaçağ değişim dinamikleri iki ana sınıf, beyler ve köylüler aralarında ve kendi içlerindeki birbiriyle çelişen kendini üretme stratejilerine bağlıdır.

Buradaki görüş, köylü sınıfının geçimlik araçlarına sahip olmasından ötürü feodal soylu sınıfının, siyasal ve askerî araçlarla köylü sınıfının üretimine zorla ulaşma istediğidir. Her bey, beylik temelinde kendini sadece siyasal olarak değil, kişisel olarak da yeniden ürettiğinden, şiddet araçları üzerin-

deki denetim, devletin tekelinde değil, pazar tekelci (oligopolistik) bir şekilde topraklı soylu sınıfı arasında dağıtılmıştı. Ortaçağ "devleti" silahlı direniş hakkıyla donanmış bir siyasal beyler topluluğundan oluşuyordu. Derebeyler arasındaki ilişkiler doğası gereği huzursuz ve rekabetçiydi. Köylülerin artık üretiminin güç kullanılarak yeniden paylaşılması ve toprak üzerindeki rekabet üç eksende yürüyordu: (1) köylüler ve beyler arasında, (2) soylular arasında ve (3) soylu ortaklıkları (derebeylik "devleti") ve dış oyuncular arasında. Bunun sonucu olarak, jeopolitik düzenin belirleyici özelliği, sınırlar üzerinden sürekli askerî çekişme ile beyler arasındaki ve onların "devletleri" içindeki ve arasındaki işbirlikleri oluyordu. Ortaçağ Avrupa'sının jeopolitik dinamiği, toprak fetihlerinin *zero-sum* mantığının kuyruğuna takılıyordu. "Uluslararası" düzenin biçimi ve dinamiği, doğrudan doğruya toplumsal mülkiyet ilişkilerinin yapısından çıkıyordu.

Toplumsal mülkiyet yaklaşımının Uİ disiplini için taşıdığı anlamlar, Ortaçağ'ın da ötesine uzanır. Bu, ister kabileci, ister feodal, ister mutlaki, ister kapitalist olsun bütün jeopolitik düzenlere uyarlanabilir. Her bir durumda, belli mülkiyet ilişkileri, oyuncular arası gerçeklikleri yönetip onlara sınırlar koyan, belli jeopolitik yetki ilişkileri doğurur. Dolayısıyla ben, yalnızca mülkiyet ilişkileri ile uluslararası düzenler arasındaki örtüşmelerin izini sürmekle kalmayıp bu düzenlerin, hem yönetim yapısı içinde hem de birbirleri arasındaki kendini üretmeye yönelik sınıf stratejilerini de ortaya çıkarma arzusundayım. Mülkiyet ilişkileri, değişimi açıklayan çatışmalı sahiplenme ilişkilerinin koşullarını belirlemekle kurumsal yapıları açıklar. Jeopolitik davranışı değiştiren, mülkiyet ilişkilerindeki, kendisi de "dış" baskılara maruz kalan "iç" değişimlerdir. Bu yaklaşım toplumsal ve uluslararası etkileşimin ana kuramını sosyopolitik yapıyla birleştirir. Buna, kısıtlayıcı mülkiyet ve yetke yapıları ile bunların, bu toplumsal ilişkileri diriltip değiştiren, hedef odaklı olmasına karşın bağımlı ve birbirleriyle çakışan pratikler için doğurduğu so-

nuçlar arasındaki etkileşimin tarihsel bir muhasebesinin yapılmasıyla ulaşıldı.[1] Dolayısıyla ben burada, geniş ölçekli bir jeopolitik dönüşüm kuramı için bir çıkış noktası sunuyorum.

Bu toplumsal değişim anlayışı, iktisadın mı siyaseti "belirlediği", içerinin mi uluslararasıyı "belirlediği" ya da tam tersi mi olduğuna ilişkin tartışmayı yeniden biçimlendirme arayışındadır. Burada sorun, bu alanlar ya da "düzeyler" arasındaki karşılıklı ilişkiye verilen tepkinin, tipik olarak bunların tarihsel kuruluşundan sonra, yani, kapitalist toplumlarda bunların ayrışmalarından sonra başlaması. İlk örnek olarak, ne bir iktisatçı Marksist ne de bir siyasetçi Weberci açıklamada nasıl ortaya çıktıklarını ve bir bütün olarak toplumun yeniden üretilmesine nasıl geri sürüklendiklerini sormaksızın, somutlaştırılmış bir alanı bir diğerine düşürmek, yaygın yöntembilimsel kolaycılıktır. Benzer biçimde, kapitalizm öncesi jeopolitik düzen çözümlemeleri, devletler ve pazarla ilgili, iç ve uluslararası ile ilgili bilindik söz dağarcığını, başka başka biçimlerde yapılandırılmış geçmişlere yansıtma eğilimindė.

Ortaçağ toplumsal düzeni, ne iç ve uluslararası alanlar arasına bir sınır çekildiğini gösterir ne de modern uluslararası düzenin belirgin özellikleri olan siyaset ve iktisadın birbirinden ayrıldığını. Bu ayrışmaları yeniden üreten, şiddet araçları üzerindeki tekeline dayanarak yasalar aracılığıyla iç siyaset ve güç siyaseti ile uluslararası siyaseti yürüten modern devlettir. Gerçekçilerin uluslararası anarşi ve iç hiyerarşi kavramları ile dengelemenin ve ardıncılığın bununla örtüşen davranış beklentilerinin altında yatan bunlardır. Ortaçağ dünyası için bu çifte ayrışma olmadığında temel sorun, (jeo)politiğin niteliğinin ne olduğunu belirlemek ve "uluslararası" ilişkileri yürütme yeterliliği taşıyan oyuncuların kimler olduğunu tayin etmektir. Ortaçağ (jeo)politiği ne sırf anarşistti ne de sırf hiyerarşik; ama alabildiğine ayrımlaşmış siyasal güç

1. Konuyla ilgili bilgi kuramına değgin konular için, bkz. Heine ve Teschke 1996, 1997; Teschke ve Heine, 2002.

sahipleri arasında hem yatay hem dikey bağlanma ve işbirliği ilişkilerini bünyesinde barındırıyordu. Bu nedenle, bu çok çeşitli siyasal otoriteleri –papa, imparator, dükler, kontlar, piskoposlar, kentler, beyler– genel bir "çatışma birimi" başlığı altında sıralamak yanıltıcı olur, zira hiçbirinin sınırları belirli topraklar üzerinde dışlayıcı denetimi güvenceye alacak şiddet araçları üzerinde bir tekeli bulunmuyordu. Gerçekçilerin zamanı belirsiz kategorileri devletsiz toplumlara uygulama stratejisi, yanlış çözümlemelere dönüşecek bir kavramsal tarih yanılgısı (anakronizm) üretir (Fischer 1992; eleştiriler için bkz. Hall ve Kratochwil 1993 ve Teschke 1998: 328-336). Bu gizli tuzaklardan sakınmak için yapmamız gereken, derebeylik siyasal gücünün özünü ve toplumsal belirleyicilerini derinlemesine incelemektir. Kısacası, Ortaçağ (jeo)politiğini kendi koşullarında anlamlandırmalıyız.

Bölüm, dört alt başlığa ayrılıyor. İkinci alt başlık, Max Weber'in ve Karl Marx'ın feodalite kuramlarını karşılaştırıyor ve "üretim *ilişkileri*" kavramını *kapitalizm öncesi* toplumlar bağlamında yeniden irdeliyor. Üçüncü alt başlık, Ortaçağ'daki koşullu mülkiyet ve bunun sonucu olan başlıca iki sınıf arasındaki çelişkili kendini üretme stratejileri arasındaki diyalektik bağı göstermek suretiyle Ortaçağ toplumunda özne ve yapı sorununa nasıl değinilebileceğine ilişkin bir görüş sunuyor. Dördüncü alt başlık, "uluslararası" Ortaçağ kurumlarının (devlet ve hâkimiyet, sınırlar ve toprak bütünlüğü, savaş ve barış) görüngübiliminin bir çerçevesini, onların *siyasal biçimlerini toplumsal içerikleriyle* dizgesel olarak ilişkilendirerek çiziyor. Son alt başlık, erken, orta ve geç Ortaçağ'daki jeopolitik örgütlenmenin farklılıklar gösteren yapı kurucu ilkelerini açıklığa kavuşturuyor ve düzen yapıdaki bu geçişlerin toplumsal mülkiyet ilişkileri temelinde açıklanabileceğini, bunların feodal jeopolitik davranışı belirleme açısından konu dışı olduğunu savunuyor.

2. Feodal Toplumda İktisadi ve Siyasal Arasındaki İlişki

1. Weber, Marx'a Karşı: Hükmetme Biçimine Karşı İktisat Dışı Zor

Derebeyliği kuşatan uyuşmazlıklara yaklaşmanın bir yolu, "iktisadi" ile "siyasal" arasındaki ilişkinin kuramlaştırılmasıdır. Özellikle Max Weber ve Otto Hintze'nin çalışmalarından esinlenen literatür şöyle bir karıştırıldığında, başat düşünce çizgisinin derebeyliği bir siyasal görüngü olarak saptadığı görülür (Weber 1968a: 255-266, 1070-1110, özell. 1090-1092; Hintze 1968). Özellikle Weber, üretim araçlarını elinde bulundurmaya Marx'ın yüklediği öneme benzer biçimde, kamu yönetimi araçlarını elinde bulundurmanın, babadan oğula geçen devletin merkezsizleştirilmesindeki siyasal önemini irdeliyor:

> Bütün devletler, insan kadrolarının kendilerinin kamu yönetimi araçlarının *sahibi olma* ilkesine dayanıp dayanmadıklarına ya da bu kadroların bu yönetim araçlarından "ayrılmış" olup olmadığına göre sınıflandırılabilir[...] Kamu yönetiminin maddi araçlarının, kısmen ya da bütünüyle, bağımlı yönetim kadrolarının özerk denetimi altında bulunduğu bu siyasal kuruluşlara, "*malikâneler*" içinde örgütlenmiş ortaklıklar, denebilir. Örneğin, feodal ortaklıkta vasal, kamu yönetimi için parayı kendi cebinden öderdi ve idare bölgesi yargıçlığı, ona tımar verirdi. O, donanımını ve savaş erzaklarını kendisi sağlardı ve kendi altındaki vasallar da aynı onun gibi yaparlardı. Elbette bu, beyin güç konumu üzerinde birtakım sonuçlar doğururdu; çünkü bu konum, yalnızca kişisel güven ilişkisine ve sahip olduğu yurtluğun meşruiyetiyle vasalın toplumsal saygınlığının derebeyden kaynaklanmasına bağlıydı (Weber 1946: 81).

Kendine özgü bir yönetim düzeni ya da siyasal güç sahipleri arasındaki bir hiyerarşik-askerî ilişki olarak derebeylik, siyaset bilimi, anayasa tarihi ya da toplumbilimdeki hâkimiyet biçimlerinin sınırları içine girer. "[Batılı] derebeylik [*Lehensfeudalität*], bey ve vasal arasında basmakalıplaşmış ve kararlaştırılmış ilişkilere eğilimli babadan oğula geçmeciliğin uç bir örneğidir" (Weber 1968a: 1070; ayrıca bkz. Axtmann 1990: 296-298).[1] Engin bilgeliklerine ve titiz kavramsal ayrımlaşmalarına karşın bu görüşler, feodal siyasal gücü tarıma dayalı toplumsal tabanlarından soyutlama eğilimindedir. Weber, tabii ki, derebeyliğin taşıdığı iktisadi anlamlarına karşı kör olmasa da,[2] iktisadi meseleler ve özellikle de köylü sınıfının yasal konumu ve bilinçli özneliği, kuramsal açıdan ikincil olgu olarak kalır.

Özellikle Weber-Hintze geleneği, hükümet ve hâkimiyet biçimlerini bunların apaçık bağlantılı olduğu beyliğin kendi varlığını sürdürme süreçlerinden ayrı tutar. Bu gözlem, bir o kadar soyut bir etmen olan "iktisat" için bir mazeret anlamı taşımaz. Bu daha çok, feodal toplumun, beyler arasındaki siyasal ilişki "düzeyi"nin aşağısında, beyler ve köylüler arasında, özel artık üretime el koyma biçimlerini yöneten ikinci bir siyasal ilişki "düzeyi" gösterdiğine ilişkin bir anımsatıcı işlevi görür.

Bu meselelerin daha geniş bilgikuramsal düğüm noktası, Weber'in ideal tip oluşum yönteminin, sıkı bir yöntembilimsel okumada, yalnızca feodal hâkimiyetin toplumsal içeriğinin araştırılmasını kösteklemekle kalmayıp, aynı zamanda doğası gereği daha geniş tarihsel değişim sorununu düşünmeye bile elverişsiz oluşudur. İdeal tipler, tarihsel kanıt-

1. Weber, hâkimiyetin geleneksel, yasal-bürokratik ve karizmatik biçimleri arasındaki ayrımıyla ünlü. Derebeylik ve babadan oğula geçme, geleneksel hâkimiyetin iki alt biçimi.

2. "Tam tımar, her zaman ona sahip olmanın bir beyin konumuna uygun bir yaşam tarzı sürdürmesini sağlayabilecek ve sağlaması gereken, *kira geliri getiren* bir haklar bütünüdür. Savaşçıya öncelikle senyörlük hakları ve gelir getirici siyasal güç, yani kira kazancı üreten haklar bağışlanır. Derebeylik Ortaçağ'ında bir toprak parçasının *gewere*'si kiraya tutana ait olurdu" (Weber 1968a: 1072-1073).

ların araştırılmasıyla ve malzemenin kendisinden çıkarılamayacak *a priori* öznel bir değer-yerleştirme (*Wertbezug*) yöntemiyle oluşturulur ki bu, kültürel yönden önemli (*Kulturbedeutung*) toplumsal bir genel kapsamlı görüngüdür (makro-fenomen). En ayırıcı tipolojik özellikler böylece araya sokulur ve bir arıtılmış ideal tip içerisine çıkarma sürecinden geçirilerek yeniden öbeklenir (Weber 1949a, 1968b, 1949b). Bunun "ideal"liği hiçbir normatif önem taşımıyor. Araştırmalarda kullanışlılık olsun diye, bu damıtılmış ideal tipler, somut bir ampirik durum ile katışıksız "ideal" arasındaki uzaklığı ölçmek için ya da ideal A tipi ile ideal B tipi (diyelim ki, derebeylikteki babadan oğula geçme ile modern bürokratik kamu yönetimi biçimlerini) aralarındaki ayrımı keskinleştirecek biçimde karşılaştırmak amacıyla kullanıldığında, bulgulayıcılık işlevine hizmet edebilir. Ancak toplumsal değişim sorunu gene süreçten dışlanmış olarak kalır. Diğer bazıları gibi, Theodor Adorno şunlara dikkat çekiyor:

> Eğer ben, ideal tip kavramını, Max Weber'in kendi sosyal bilim kuramındaki kategoriler (*Kategorienaufsatz*) üzerine yazdığı makalesinde kaleme aldığı gibi, katı biçimde ele alacak olursam, o durumda kavram, *ad hoc* buluş olduğu ve belli olguları sınıflandırmak amacıyla bütünüyle birimbilimsel (monadolojik) diye yorumlandığı için, kendini başka bir şeye dönüştürebilecek her türlü eğilimden yoksundur (Adomo 1993: 207).[1]

Weber'in feodalizm çözümlemesi, yalnızca toplumdan ve tarihten soyutlanmış bir idari örgütlenme sosyolojisi içerisinde, doğası gereği hem durağan hem nedensellik dışı olan, ideal bir hâkimiyet tipi sunuyor.[2]

1. Bkz. Mommsen 1974, 1989. İdeal tipler, tam da dinamik çelişkiler içermeleri nedeniyle kendi aşkınlıklarına işaret eden *Bewegungsbegriffe* (devinim kavramları) doğuran, diyalektik kavram oluşturma ilkeleriyle çarpıcı bir karşıtlık gösterirler. Bkz. Heine ve Teschke 1996.

2. Breuer, Weber'in modern bürokrasi kavramının toplum odaklı olmayan örgütlenme olduğunu; bir toplumsal yapılar ve süreçler kuramının sonucu olmayıp öteki

Başka bir deyişle, Weber'in tarihsel sosyolojisi, en başta en çeşitli tarihsel ve coğrafi durumların sınıflandırılarak bir yere yığılabileceği ideal tipler oluşturarak karşılaştırmalar yapmaya yarar. Bu, elbette, bilimsel değerden yoksun değildir ama öte yandan tarihin dönüşümünün, çok sayıda dizgeselleştirilmiş sınıflandırma için kanıt malzemesi sağlayan bir veritabanı olarak, tarihin içine doğru bir açık süreç olduğu anlamını taşır. Bu, tarihin ölümünün gerçekleşmesidir. Şurası kesin ki, tarihçi Weber (Weber,1927), sosyal bilimci Weber'in kendi kendine dayattığı yöntembilimsel kurallara her zaman uymadı. *Ekonomi ve Toplum*'da belli bir hâkimiyet tipinden diğerine geçiş eğilimleri üzerine çok sayıda gönderme ve yorumla karşılaşıyoruz. Ne var ki bu kişisel yorumların toplumsal bilim kuramı içerisinde herhangi bir dizgesel yeri bulunmadığından dolayı bunlar, toplumsal ve tarihsel değişimin ilkelerini açıklayacak bir kuram ötesi temelden de yoksundur. Bu durum, Weber'in toplumsal eylem yapılarının "kendi yasaları"nı (*Eigengesetzlichkeit*) izlediği görüşünü ileri sürmeye itiyor (Weber,1949a: 70, 1968a: 341). Bu nedenle Avrupa tarihinin her türlü yeniden kurgulanışı, herhangi bir ortak kuruluş ilişkisinin yerini asla tutamayarak ancak "seçici benzerlikler" oluşturabilecek ya da oluşturamayacak olan (siyasal, iktisadi, yasal, dinsel vb.) farklı toplumsal alanların *bağımsız gelişim mantıklarının*ın izini sürmek durumunda kalacaktır.[1] Böylelikle tarihsel gelişme, olgusal bir bütünün, temelinde hiçbir birlik olmayan, birbiriyle dışarıdan etkileşim durumundaki toplumsal boyutlarının sınırsız çarpım ve birleşimi biçimini alacaktır. Bunun sonucunda Weber, devinim halindeki diyalektik ve çelişkili bir bütünlük olarak –öz yönünden, kalıtım yönünden ve kendini üret-

daha az kapalı düzenlerle karşılaştırıldığında kapalı ve kesin bir idari düzen olduğunu öne sürüyor (Breuer 1991: 25).

1. Roland Axtmann, bu yöntembilimsel duruşu Weber'in modern devlet yapılanması için gösteriyor (Axtmann 1990).

me yönünden– kapsamlı bir feodalite kavramı ortaya koyamaz. Evrensel tarihe ilişkin çok sayıda İngiliz-Amerikan, yeni-Weberci tarih sosyolojisini doğru düzgün kuramlaştırılamamış seçmeciliğe dönüştüren, işte Weber'in yönteminin temelinde yatan eksikliklere karşı gösterilen bu körlüktür (Poggi 1978; Giddens 1985; Collins 1986; Mann 1986).

Öte yandan Marksizmin bazı kolları da feodaliteyi bir iktisatçı bakışıyla tarıma dayalı durağan bir üretim biçimi olarak yorumluyor. Sürekli iktisadi büyümenin olmayışı, az gelişmiş üretim güçleriyle, toprakların verimsiz kullanımıyla ve önemsenmeye değmez ticaretle açıklanır. Ne var ki örneğin, soylu kiralarındaki uzun dönemli düşüş eğilimi (Bois 1984; Kula 1976) gibi iktisadi olaylara böylesi bir tek yanlı odaklanma, Ortaçağ toplumunun bu eğilimi kesinlikle kesintiye uğratan siyasal ve askerî gerçeklikleriyle pek uyuşmuyor. Bu nedenle bazı Althusserci Marksistler, iktisadi yaklaşımların uygun düşmeyen üstünlüklerini, derebeylik toplumlarında "devleti bağımsız bir toplumsal güç" olarak değerlendirdikleri gerekçesiyle yeniden gözden geçirdiler (Gintis and Bowles 1984: 19; Haldon 1993). Marksist düşünce geleneğinde vurgu ister "iktisadi" ister "siyasal" yönde olsun, bu basitleştirilmiş kutuplaştırma, birçoklarını Marksizmin "siyasal" ve "iktisadi" yönleri bir bütünlük olarak tutarlı bir feodal toplum kuramı içinde birleştirebilme yeteneğinin bulunup bulunmadığını sorgulanmaya itti (Poggi 1988: 212).

İngiliz-Amerikan Weber rönesansının ardından gelen bazı Weberci toplumbilimciler, Marx'ın kapitalist toplumlardaki üretim araçlarının mülkiyetindeki ana toplumsal kaynağı doğru konumlandırmış olabileceğine ilişkin daha geniş kapsamlı çıkarımda bulundular (Giddens, 1985). Gelgelelim geleneksel toplumlarda toplumsal gücün yerini belirleyen, şiddet araçlarının mülkiyetinin kimde olduğudur. Bu bulgu tipik biçimde toplumsal –çoklukla siyasal/askerî, iktisadi, ideal/düzgüsel (normatif) ve kültürel– güç kaynakları tipolojisiyle kol kola gider. Böyle olunca tarihsel süreçler, bu tipolojiye dayanan çoğulcu, çok nedenli bir görüşle açıklanır (Mann

1986: 379-399; Poggi 1978: 2. böl.; Collins 1986). Bu durumda yeni-Weberciler, derebeylik toplumunun siyasal, idari ve askerî yönlerinin önceliğine yaptıkları vurgu yönüyle birbirleriyle uyuşurlar. Buna karşıt olarak Marksist çözümlemeler indirgemeci, determinist, tek nedenci ve işlevselci olarak görülür ya da basitçe ilgisiz, yetersiz veya düşüncelerindeki "iktisat" ile bağdaşmazlığı gerekçesiyle saf dışı edilir.

Öne sürülen bu bağdaşmazlığa karşı Marx'ın kapitalizm öncesi toplumlar üstüne yazdıklarına, derebeylikten kapitalizme geçişle ilgili tartışma sırasında bir kez daha dikkat çekilmişti (Sweezy, Dobb vd. 1976). Burada Marx, geçimlik araçlara üreticinin kendisinin sahip olduğu "artıkdeğere iktisat dışı el koyma"nın çok çeşitli biçimlerinde görülen, siyasal gücün kurucu işlevini saptıyordu:

> Şu da açık ki, gerçek işçinin kendisinin üretim araçlarının "sahibi" olarak kaldığı ve emek koşullarının kendi geçimliğinin üretimi için gerekli olduğu bütün biçimlerde, mülkiyet ilişkilerinin aynı anda doğrudan hâkimiyet ve bağımlılık ilişkisi olarak; ve dolayısıyla doğrudan üreticinin de özgür olmayan bir kişi olarak –emek statüsüne dayalı serflikten sırf haraç yükümlülüğüne dönüşen ilerleyici bir güç yitimine gidebilecek bir bağımsız olmayıştır bu– ortaya çıkması gerekir. Bu durumda bizim varsayımımıza göre doğrudan üretici, kendi üretim araçlarının mülkiyetine sahiptir, nesnel çalışma koşulları kendi emeğinin kullanılması ve geçimliğinin üretimi için gereklidir; kendi tarımsal etkinliklerini ve bununla bağlantılı kırsal-hane içi zanaatını bağımsız biçimde sürdürür. [...] Bu koşullar altında, bağlı olduğu toprak sahibine sunulacak artıkemek kendisinden ancak ve ancak hangi biçimlerde olacağı belli olmayan iktisat dışı dayatmalarla sızdırılabilecektir. [...] Dolayısıyla derecesi değişiklikler gösteren ve kişiyi toprağa ve ona bağlı araçlara zincirleyen –gerçek anlamda bir esaret olan– kişisel bağımlılık ilişkileri, başka bir deyişle kişisel bağımsızlığın terki, gereklidir (Marx 1981: 926-927).

Bu alıntı "iktisadi" ile "siyasal" arasındaki feodal ilişkinin –ve aslında bunların eriyip kaynaşmasının– anlaşılmasını sağlayacak olan çok önemli bağı saptıyor. Bu –şimdi kapitalist toplumlarda devlet ve piyasa olarak birbirinden ayrılmış olan– siyaset ve iktisadın biçimlenmesiyle keskin bir karşıtlık gösterir:

> Özel yaşamın soyutlanması ancak modern zamanlara ait olduğu için, *aslında devletin* soyutlanması da ancak modern zamanlara aittir. *Siyasal devletin* soyutlanması, modern bir üründür. Ortaçağ'da serfler, derebeylik malikâneleri, tacir ve ticaret loncaları, biliminsanları kuruluşları vb. vardı, yani Ortaçağ'da mülk, ticaret, toplum, insan siyasaldır; devlete maddi içeriğini veren, biçimidir; her özel alanın bir siyasal özelliği ya da siyasal alanı vardır; demek ki siyaset, özel alanların da belirleyici bir niteliğidir. Ortaçağ'da siyasal yapılanma, özel mülkiyet yapılanmasıdır ama bu ancak ve ancak özel mülkiyet yapılanması bir siyasal yapılanma olduğu içindir. Ortaçağ'da ulusun yaşamasıyla devletin yaşaması aynı anlamı taşır (Marx 1975: 32).

Derebeylik toplumunda mülkiyet ilişkileri de böyledir; soylu sınıfı kendini öncelikle köylülerin ürettiği artıkdeğere idari, askerî ve siyasal araçlar kullanarak el koymakla yeniden üretir. Bu açıdan bakıldığında Weber-Hintze geleneğinin siyasal alana verdiği öncelik, siyasal biçimin iktisadi içeriğinin boşaltılarak ona nedensel ya da tipolojik bir özerk nitelik verildiği bir soyutlamaya dayanır. Ne var ki artık üretim üzerinde yürütülen kavganın süregittiği yer, işte tam da bu siyasal alandır.

Bu durumda bağdaşmazlık savının bir yanılsamaya dayandığı ortaya çıkar. Siyasal ve iktisadinin kimliğinin bir bütünlük algılaması içinde kuramlaştırılması, en basitinden Weberci ideal tipçi ve çoğulcu görüşlere karşı bir seçenek sunmuyor. Tek yanlı soyutlamalar karşısında açıklayıcı güç ve bilgikuramsal titizlik bakımından gerçek bir ilerlemeye

karşılık geliyor. Artık üretime el koyulmasının belirli siyasal yöntemleri biçimindeki "iktisat dışı zor", feodal toplumları anlayabilmek için ana çözümlemeli ilkedir.

2. Üretim Mantığından Sömürü Mantığına

İktisat dışı zor düşüncesinin yeniden kullanılması, Marx' ın ana kavramlarından biri olan üretim ilişkilerinin ve bunun devlet kuramı içindeki yerinin daha da açıklığa kavuşturulmasını gerekli kılıyor. Perry Anderson, ufuk açıcı bir yazısında *differentia specifica* [ayırıcı özellik] olarak iktisat dışı zor kullanmanın yarattığı sonuçları kapitalist olmayan toplumları kapitalist olanlardan ayırarak dizgesel biçimde geliştiriyor:

> [...] kapitalizmden önceki sınıf toplumlarındaki *bütün* üretim biçimleri, iktisat dışı zor kullanarak üreticinin kendisinden emek fazlasını sızdırır. Kapitalizm, artık üretimin doğrudan üreticiden pompalanmasını sağlayan aracın biçiminin "katışıksız olarak" iktisadi olduğu –ücret sözleşmesi: eşitsizliği ve baskıyı saat saat, gün gün yeniden üreten, bağımsız özneler arasındaki denk değiştokuş– tarihteki ilk üretim biçimidir. Önceki bütün sömürü biçimleri iktisat dışı –soydaşlığa dayalı, töresel, dinsel, yasal, siyasal– yaptırımlar üzerinden yürür. O nedenle bunları bu türden iktisadi ilişkilerden ayrı tutmak ilkesel olarak hep olanaksızdır. Kapitalizm öncesi toplumsal oluşumlarda akrabalık, din, yasa ya da devletin "üstyapıları" ister istemez üretim biçimlerini oluşturan yapıların içine girer. Bunlar, tarihte ilk olarak iktisadi biçimsel anlamda kendi kendine yeten bir düzen olarak ayıran kapitalist toplumsal oluşumlarda, artık üretim sızdırmanın "iç" bağlantılarına *doğrudan* müdahale ederken, buna karşılık [bu sürecin] "dış" önkoşullarını sağlarlar. Sonuç olarak kapitalizm öncesi üretim biçimleri, bunlar kendilerini niteleyen iktisat dışı zor biçimini belirledikleri için, [bu süreçlerin] siyasal, hukuksal ve ideolojik üstyapılarından *ayrı tutularak* tanımlanamaz. Kapitalizm öncesi toplumsal yapılanmanın belirleyici özellikleri olan kesin yasal bağımlılık, mülkiyet ve egemenlik

biçimleri, sırf eklenti ya da rastlantısal ikincil olgu olmak şöyle dursun, tam tersine kendi içindeki baskın üretim biçimlerinin ana göstergelerini oluşturur. Bu nedenle bu yasal ve siyasal kurgulamaların titiz ve tam doğru bir sınıflandırması, kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin herhangi bir kapsamlı tipolojisinin oluşturulabilmesi için önkoşuldur. İşin gerçeği, iktisadi sömürünün iktisat dışı kurumlar ve ideolojiler kullanılarak karmaşık biçimde *üst üste binmesi*nin çok daha geniş bir olası üretim biçimleri dizisini kapitalizm öncesinde yarattığı açıktır [...] (Anderson 1974b: 403-404).

Bu sıra dışı alıntı Marksist düşüncede, kapitalizm öncesi toplumsal yapılanmalara ilişkin çözümlenmemiş kuramsal imalarıyla özgürleştirici olduğu kadar aldatıcı da olan kuramsal bir *volte-face*'ye [yüz seksen derecelik bir dönüş] neden olmuştur.

Anderson'un yeniden kuramlaştırması bir yandan dikkatleri iktisadi yapıların siyasal üstyapıları belirlediğine ilişkin –alabildiğine bayağı, değersizleştirilmiş ya da dogmatik biçimde çarpıtılmış– geleneksel Marksist sava çeviriyor. Gözü kara bir hamleyle Ortaçağ toplumlarının Marksist yoruma uyan bütün siyasal tarihini, böylelikle hem kurumsal hem de gelişimsel yönden yorumlayıveriyor. Kurumsal yönden mülkiyet artık iktisadi ve siyasal arasındaki *principium medium* [ara ilke] durumuna ya da daha çok iktisadi olanın siyasal yapılanmasının kurumsal ifadesi durumuna geliyor: Üretenlerin kendisi ve üretim araçları –hem emek araçlarını hem de emek nesnelerini, yani toprağı kapsayacak biçimde– yerleşik mülkiyet düzeni ve yasalarla iktisat arasındaki düğümlenmiş kesişme üzerinden hep sömüren sınıfın denetiminde olagelmiştir:

Ancak mülkiyet ilişkilerinin kendisi siyasal ve ideolojik düzende doğrudan ifadesini bulduğundan, ki bu sıklıkla açıktan açığa paylaşımlarını da yönetir (toprak sahipliğini aristokratlarla sınırlandırmak ya da soyluları ticaretten dışlamak gibi örneğin), bütün sömürü aygıtı hep bizzat üstya-

pıların kendi alanlarına doğru yukarı yönlü genişler (Anderson 1974b: 404).

Gelişimsel yöndense, Anderson "sınıflar arasındaki laik sürtüşmenin en sonunda toplumun –iktisadi ya da kültürel değil– siyasal düzeyinde çözüldüğünü" anımsatıyor. "Başka bir deyişle sınıflar varlıklarını sürdürdüğü sürece üretim ilişkileri içindeki temel geçişlere damgasını vuran, devletlerin kuruluş ve yıkılışlarıdır" (Anderson 1974b: 11).

Gel gör ki eğer derebeylik toplumlarının belirleyici özelliği gerçekten siyasal ve iktisadi alanların toplumsal mülkiyet ilişkileri aracılığıyla kaynaşması olsa, bunu bütün alt ve üstyapı söz dağarcığının –üretim ilişkileri ve üretim biçimleri– sorgulanır duruma gelmesinin izlemesi gerekirdi.[1] Çözülmemiş bu sorunlar göz önünde bulundurulduğunda "üretim ilişkileri"nden "sömürü ilişkileri" yönüne biraz daha kavramsal geçiş, Avrupa'nın kapitalizm öncesi tarihinin fazlaca "siyasalcı" okumasının önüne geçerken daha büyük çözümleyici doğruluk getirebilir. Kapitalizm öncesi sınıf ilişkileri asla iktisadi ilişkiler değildir (bunların iktisadiliği ancak kapitalizmdedir). Bunların tanımı en iyi, sömürü ilişkilerinin yapısını oluşturan şiddet araçlarının mülkiyeti üzerinden yapılabilir. Kapitalizm öncesi toplumlar için bulunulacak her türlü "üretim ilişkileri" terimini kurtarma girişimi, devletin biçimini kapitalizm öncesi "devlet"in sahip olduğu eldeki üretim ilişkilerinden "çıkarmak" konusunda çok ağır zorluklarla karşı karşıya kalacaktır.[2] Aşağıdaki alıntı bu açmazın açık bir örneğidir:

1. Marksizmin Althusserci bir yorumunu benimsemekten kaynaklanan bazı sıkıntılar Wood 1995b'de ele alınmıştı. Anderson'un Fransız mutlakiyetine ilişkin çözümlemesindeki sıkıntıları 5. bölümde özetleyeceğim.

2. Örneğin, onuncu yüzyılda Burganya'deki ve on ikinci yüzyıldaki Anglo-Norman İngiltere'deki feodal toplumsal ilişkilerin ikisi de serf-bey ilişkileriyle tanımlanmıştı. Ancak var olan "üretim ilişkileri" içinden bunların farklı devlet biçimlerini "çıkarmak", olanaksız olmasa da zor olur. Birincisinde serf-bey ilişkileri banal beylikte ifadesini bulan aşırı siyasal bölünmüşlükle uyumluyken ikincisinde, serf-bey ilişkisi doruk noktasına kralda ulaşan, sıkıca bütünleşmiş, merkezî derebeylik piramidi ile uyumluydu. Diğer bir deyişle, kapsamı sınırlı, siyasal olarak oluşturulan toplumsal mülkiyet ilişkilerinin, önceki sınıf çatışmalarının dönem dönem siyasal ve hukuksal biçimlerde kurumsallaşan çözümlerini temel alan dinamik bir açıklaması yapılmadıkça, yerleşik üretim ilişkilerinden belli bir devlet biçimi çıkarılamaz.

> Bedeli ödenmemiş artıkemeğin üretenlerin kendisinden soğurulduğu belli iktisadi yapı, doğrudan üretimin kendisinden geliştiği ve karşılığında bir belirleyici olarak ona geri tepki verdiği için hâkimiyet ve kulluk ilişkilerini belirler. Böylece var olan üretim ilişkilerinden ortaya çıkan iktisadi toplumun bütün kurgusuna ve dolayısıyla bunun belli siyasal yapısına da temel oluşturan budur. Üretim koşullarının sahiplerinin, üreticilerin bizzat kendileriyle olan doğrudan ilişkisidir bu her durumda. Bu ilişki, özgün biçimi doğal olarak daima emeğin biçiminin ve doğasının gelişiminin ve bu yüzden de içinde içsel gizemini, bütün toplumsal büyük yapının saklı temellerini ve buna bağlı olarak da egemen ile bağımlının ilişkisindeki siyasal biçimi, kısacası her bir durumda belli bir devlet yapısını bulduğumuz toplumsal üretken gücün belli bir düzeyine karşılık gelen bir ilişkidir (Marx 1981: 927).

Marksist devlet kuramının daha gelişme aşamasında olduğunu gösterme çabasıyla sıklıkla verilen bir örnek olan bu bölüm (Comninel 1987: 168; Rosenberg 1994: 84) hiç de duru değildir. Toplumsal ilişkilerin "emek yöntemleri" ile olan su götürür tekno-determinist "örtüşmesi"nden ayrı olarak, hâkimiyet ilişkileri –insan ve doğa arasındaki üretim güçleri yardımıyla kurulan bünyesel bir süreç olan– siyaset öncesi ya da toplumsallık öncesi etkinlik biçiminde anlaşılan "üretim"in kendisinin içinden gelişemez.[1] Beyler ve kendi üretim araçlarını ellerinde tutan doğrudan üreticiler arasındaki feodal ilişkileri, "üretimin koşullarının sahipleri ile doğrudan üreticiler" arasındaki ilişkiyi kavramak zordur. Bu, sömürü koşullarının sahipleri ile doğrudan üreticiler arasındaki bir ilişkiydi.

1. Doğrudan üreticilerin üretim araçlarının sahibi olduğu derebeylik toplumlarında iktisadi üretim süreci, mal ya da para ile ödenen kiranın tanımladığı siyasal sömürü sürecinden önce gelir. Sömürü cevheri üretim ilişkisinin içine iktisadi olarak yerleştirilmez. Aslında, *corvée* [angarya] emek, yani köylünün beyin malikânesindeki emeği kısmen istisna olmak üzere, bey ve bağımlı köylüler arasında neredeyse hiçbir üretim ilişkisi bulunmaz.

Yine, burada Marx'ın, artık üretime el koyma yöntemleriyle siyasal yapı arasındaki bağın olmazsa olmaz çerçevesini çizdiğini varsaymak hiç de abartılı olmaz. Burada siyasal olan, mülkiyet ilişkilerinden, bir başka deyişle, sömürü sürecinden ayrı değildir; "devleti" bir sınıf ilişkisi olarak anladığımız durumda, bu süreci kurar ve yeniden üretir. Sömürü mantığına odaklı bir bakış, kapitalizm öncesi "devlet" ve "iktisadı" iki ayrı kurumsal alan olarak algılama tehlikesinin önüne geçilmesini sağlar ve siyasal güç ile iktisadi el koyma arasındaki sınıf aracılığındaki bağı öne çıkarır. [Bu bakış], "devlet"in belli bir sınıf ilişkileri dizisini asla kesin olarak belirlemediğinde ya da kurumsallaştırmadığında ısrar etmekle, mülkiyetin toplumsal ilişkilerin daima "devlet" tarafından belirlenen, savunulan ve doğrudan üreticilerden gelen baskılar sonucunda yeniden müzakere edilen, çekişmeli bir ilişki olduğu anlamını da taşır. Diğer bir deyişle, güçler ve üretim ilişkileri arasındaki "diyalektik" yerine sömürü ilişkilerine ve sömürenlerle sömürülenler arasındaki bununla bağlantılı toplumsal çelişkilere yapılacak bir geçiş, "üretim biçimleri" yaklaşımının doğasında bulunan erekbilimci eğilimleri reddederken, sınıf çatışmalarının öngörülemeyen çözümlerinde her zaman örtük olarak bulunan tarihsel açıklık ve değişim cevherini saklar. Bu yeniden formülleştirme, yapı ve özne üzerine uzun zamandır süregelen tartışmayı kendi içinde çözemese de diyalektik bir *via media* [orta yol], belirleyici sömürü ilişkilerinin toplumsal hoşnutsuzluğa yol açtığı tarihsel süreçlere duyarlı kalmayı sürdürecektir. Genel buhran dönemlerinde aşkınlık, bir başka deyişle, kurumsal ya da yapısal değişim, kendi başına asla gerekli bir sonuç değil, sınıf örgütlenmesinin düzeyine ve toplumsal çatışmaların öngörülemeyen çözümüne bağlı olan olası bir sonuçtur. Dolayısıyla tarihsel süreç ne "üretim biçimleri"nin dayattığı bir kaçınılmaz sonuç olarak görünür ne de rastlantısal olarak "hâkimiyet biçimleri"nin doğurduğu bir sonuç; tersine, olası seçenekler arasındaki açık bir çatışma olarak askıda kalmayı sürdürür. Kısacası sömürü ilişkilerine doğru bir kayış, kavramsal somutlaştırma-

ya, iktisadi indirgemeciliğe, erekbilimci ve işlevselci eğilimlere ve tarihsel sonlandırmaya engel olur.[1]

Özet olarak ben, derebeylik toplumları için odak noktasına belirli toplumsal mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanan sömürü mantığının oturduğu bir kuramsal çerçeve öneriyorum. Sınıf çatışması tarihin *primum mobile*'si [ilk hareket] olmayı sürdürürken, onun mantığı, özü gereği dört çatışma çerçevesinde şekillenir: (1) köylüler ve beyler arasında (sınıf çatışması); (2) beyler arasında (yönetici sınıf içi çatışma); (3) beylerin bütünü (derebeylik "devleti") ve "dış" beylik çevreleri arasında (yönetici sınıflar arası çatışma); ve (4) köylüler arasında (üretici sınıf içi çatışma). Hep birlikte bunlar, savaş ve barışın ritmini de kendileri yönetip süzgeçten geçiren sınıf güçlerinin belirli dengelerinden ortaya çıkan ve bu dengeleri de ortaya çıkaran dikey ve yatay çatışma çizgileridir. Diğer bir deyişle, siyasal örgütlenme, bilinçli toplumsal etkinlik, öznenin kurum değiştirme biçimlerinin stratejik konumu olmayı sürdürür. Bu açıdan bakıldığında yönetici sınıf içi çatışmanın ayrı bir gerçeklik düzeni –Weberci terimle statünün sürüklediği güç yarışı olarak anlaşılan, siyaset alanını– oluşturduğuna ilişkin görüş çöker. Aynı şekilde jeopolitik ilişkiler de yeni-gerçekçilerin ve yeni-Webercilerin ileri sürdüğü gibi bağımsız, içinde kapalı bir gerçeklik alanı (jeopolitik) kaplamaz (Mann 1986; Hobson 1998). Feodal toplumlarda yönetici sınıf içi çatışmalar, hem iç hem de jeopolitik bakımdan, gücü azamileştirme amaçlı çatışmalar değil; birikimini siyasal olarak sağlayan sınıflar arasında ve içindeki, iktisat dışı zor araçları içinde kendilerine düşen göreli pay üzerinden sürdürülen çatışmalardır. Son olarak, köylü yaşamının apayrı, kendi kendine yeterli bir alana sıkıştırılabileceği önerisine, siyaset tarihinden koparılmış,

1. Bu nedenle "sömürü ilişkileri"nin önceliği Weber'in "hâkimiyet yöntemi"ne benzemez. Daha çok Weberci yaklaşımın siyasal özünü "taşır", onun toplumsal içeriğini sağlar, kuramsal mantık temellerini –siyasal ideal tipler– baltalar ve sosyopolitik ilişkiler ve onların değişimleri için daha kapsayıcı bir açıklama sunar.

"aşağıdan yukarı tarih" konusuna, karşı çıkmalıyız. Bu toplumsal eylem alanları "kendi yasalarını" değil, çelişkili bir bütünlüğün *disiecta membra*'sını [dağınık üyeler] izler. Artık yapılması gereken, bu mülkiyet ve ortaklaşa toplumsal özne modelini daha somut bir öneriler dizisine dönüştürmektir.

3. Feodalite Bağlamında Yapı-Özne Sorunu

Bu noktada derebeylik toplumunun temel siyasal ve iktisadi biriminin niteliklerini saptamamız gerekiyor. Bu temelde bu birimin, yapısal ilişkilerin içine sinen, onları canlandıran ve belki de değiştiren belli toplumsal eylem biçimlerini nasıl yönettiğini gösterebiliriz. Bunu yapmak, derebeylik toplumunda yapı-özne sorununun nasıl kavramlaştırılabileceğini göstermekte bize yardımcı olacaktır (Wendt 1987, 1992).

1. Koşullu Mülkiyet (Yapı) Olarak Lordluk [Beylik]

İktisadi ve siyasalın feodal kaynaşmasının temel birimi beylik kurumuydu. Beyliğin yalnızca bir iktisadi tarım yatırımı olmayıp insanlar arasındaki bağların kişiler arasındaki "serbestçe" katılınan sözleşmelerle kurulmadığı, koşullarının siyasal güç, bir başka deyişle, hâkimiyet ile belirlendiği bir "yetki birimi" olduğunu anımsamamak olmaz (Bloch 1966b: 236). "İktisadi" "siyasal"ın içine kazılıydı. Erkekler bir beye bağlanırdı. Bu durumda Ortaçağ mülkiyetinin çarpıcı sıra dışılığı, aslında mülkiyet haklarının kiralamaya dayanan iktisadi haklar olduğu kadar, yönetişim için siyasal haklar da olmasında, işin doğrusu, ikisinin birbirinden ayrılamaz olmasında yatıyordu. Bu ayrılmazlık Latince *potestas et utilitas* [güç ve yardımcı] terimiyle yakalanmıştır (Kuchenbuch 1997). Köylüler kendi geçimliklerini sağlayacak araçlara sahip bulunduklarından ve dolayısıyla onların beyin toprağını kiralama ya da onun adına çalışmaları için herhangi bir iç zorlama olmadığından, sırf toprak üzerindeki mülkiyet hak-

ları, onu işleyen insanlar üzerinde bir yetki içermediği sürece anlamsızdı. Bu durum, tam da toprağı işleyenler artık kendi geçimlik araçlarına sahip olmadıkları ve toprak sahibinden toprağı kiralamaya ya da onun için çalışmaya zorlanmış oldukları için, toprağın bir değer oluşturmasından ötürü ona sahip olmanın da "gerçek" olduğu kapitalist mülkiyet ile aykırılık gösterir (Marx 1976b: 873-907, 1981: 917-950).

Ancak her ne kadar beyler siyasal gücü ellerinde tutsalar da genel kural olarak egemen devletçikler kurmamışlardır. Klasik olarak, topraklarını, köylüleri sömürecekleri özel haklarla birlikte, kendilerine toprak sağlayan derebeye karşı askerî ve idari ödevler yükleyen bir yurtluk olarak kira süresince ellerinde tutarlardı. "Toprak, aslında, kimsenin 'iyeliğinde' değildir; ucu krala ya da başka bir üst derebeye varan 'ayrıcalıklar' merdiveninde daha üstün durumda bulunanlarca 'elde tutulurdu'" (Berman 1983: 312). İşte bu yüzden derebeyi beylere karşı üstünlüğünü simgesel olarak elinde tutabilirken (*dominium directum*), toprağın yasal durumunun ne olduğu hukuk tarafından koşullu mülkiyet ya da kullanım hakkı (*dominium utile*) olarak ayrı ayrı tanımlanmıştır. Bu durum, yurtluk sahibinin "toprak"larını serbestçe kullanamadığı, olsa olsa belirli amaçlarla sömürülmesinden yararlanabildiği anlamına geliyordu. Mülkiyet koşulluydu.

Bu durum bizi derebeylere, rakip beylere ve bağımlı kılınan köylüye karşı beylik iddiasının nasıl dayatıldığı sorusuna geri götürüyor. Otto Brunner klasik olarak Ortaçağ kavramı *Gewere*'nin (nüfuz alanı) bir yorumuyla beyliği büyük arazilerden ayrı tutmuştur. *Gewere* "taşıdığı mülkiyet hakkı varsayımıyla birlikte, bir şeyin gerçek sahipliği ve kullanımı" anlamında kullanılır (Brunner 1992: 209). Kararlı biçimde bey, bu hakları karşı gelen köylüler ve rakip beyler üzerinde ve onlara karşı –hatta tartışmalı durumlarda kendi derebeyine karşı bile– uygulayarak siyasal açıdan meşru şiddet kullanırdı. Son kertede, silahlı statüsü onun beyliğini sürdürmesinin güvencesi olurdu. *Gewere:*

[...] "yasal güç kullanımı"nı, başka bir deyişle, bir beyin sırf mülk sahibi olarak değil, tam anlamıyla kendi topraklarının efendisi olarak nüfuz alanını savunmak için uyguladığı koruma ve kollamayı öngörüyordu. Burada bir yasal topluluğun üyelerinin birbirlerine karşı güç kullanmasını tanıyan kurucu bir yapıyla karşı karşıyayız ki bu yapıda meşru gücü tekeline almaya çalışan, modern anlamda bir devlet bulunmuyordu ve yasal topluluğun her üyesi bir ölçüde yürütme gücüne sahipti (Brunner 1992: 210).

Bununla birlikte "iç" direnişin suç durumuna getirilmeyerek derebeylik anayasası içine kazınmış olduğunun ayırt edilmesi çok önemli. Eğer derebeyi, altındaki yurtluk sahiplerine karşı üstüne düşen yükümlülükleri yerine getirmezse ya da tam tersi koşulda bu durum meşru ve yasaldı. Bu meşru şiddetin dağınıklığının Ortaçağ devletinin niteliği için, devletin sınırsallık biçimi için, tımar olarak savaşın anlamı için ve topyekûn siyasal güç yapısı ve "uluslararası" örgütlenme için derin sonuçları olmuştur. Bu aşamada Uİ açısından merkezî kurumları anlamak için Ortaçağ mülkiyet ilişkilerinin niçin odakta olduğunu artık görmeye başlıyoruz.[1]

2. Çelişkili Kendini Üretme Stratejileri (Öznelik)

Şimdi artık Ortaçağ öznelik halinin başat biçimlerinin neler olduğunu genel hatlarıyla özetleyebiliriz. Öncelikle sınıfa özel ve bu nedenle çatışmalı feodal kendini üretme stratejilerini bir yineleyeyim. Ortaçağ toplumu, köylü emeğine dayanan, kullanım değeri için tarımsal üretim ve basit mal üretimi üzerine kurulu bir düzen oluşturmuştu. En temel varsıllık kaynakları toprak ve emekti. Üretim araçlarının (toprak, gereçler, hayvanlar ve yerleşim yerleri) sahibi doğrudan

1. Dolayısıyla ben, Ortaçağ dünyasının "derin bir üretici grameri" olmadığını öne süren Krasner'e katılmıyorum (Krasner 1993: 257).

üreticilerdi; dolayısıyla köylü toplulukları kendi gereksinimlerini karşılayan topluluklardan oluşurdu. Böyle bir bağlamda, başlıca toplumsal eylem biçimleri nelerdi?

İlk önce soylu sınıfına bir bakalım (Brenner 1985b; 1986: 27-32; 1987: 173-178; ayrıca bkz. Duby 1974; Gerstenberger 1990: 503-507). Silahlı bey, "kendi" arazisini süren bağımlı köylülerle emek ve toprak için boy ölçüşen rakip beylerin arasında dururdu. Bu rekabetçi ortamda var olabilmek için beyler aşağıdaki kendini üretme stratejilerini geliştirdi:

1. Köylüyü sıkıştırarak kira gelirlerini en üst noktaya taşıdılar (emek yoğunlaştırma).
2. Arazi ıslahı yoluyla, içeride topraklarını genişlettiler.
3. Genellikle savaş ve fetihler yoluyla dışarıda toprakları sömürgeleştirdiler ve oraya yerleştiler.
4. Komşu bölgeleri topraklarına kattılar, kendilerine bağlı devletler kurdular ya da böylesi bölgeler üzerinde doğrudan işgal yerine onları yıllık haraca bağlayarak koruyucu egemenlik kurdular.
5. Ya doğrudan fetih ve toprakları sınırlarına katarak ya da atlı birliklerin saldırılarıyla yağmalayarak, soyarak ve fidyecilik yaparak doğrudan doğruya ölümcül savaşlara giriştiler.
6. Son olarak da topraklarını çoğaltmak ve gelir tabanlarını genişletmek için hanedan evliliği siyaseti güttüler.

Bu beyliğe özgü kendini üretme stratejileri çözümlemeli olarak ortaya koyuluyor. Tarihsel olarak, böylesi stratejilerle her bir bey "rasyonel biçimde" uğraşmış değildi. Ancak bir bütün olarak yönetici sınıf, varlığını böylesi "düzen kaynaklı" hâkimiyet baskılarına uyum göstererek sürdürdü. Böylesi bağımlı akılcılık bize belli mülkiyet ilişkileri altındaki toplum-

sal eylemin sınırları hakkında da ipuçları verir.[1] Buhran ve toplumsal çatışma zamanlarında, elbette, okkanın altına giden üretime el koymanın ta kendisiydi. Bu çatışmaların çözümlenmesine bağlı olarak, yeni bağımlı akılcılık biçimleri yaşam alanı bulmuştur. Gelgelelim bütün bu altı derebeylik stratejisinin örtülü olarak gösterdiği, şiddet araçlarına yapılan yatırımdır. Robert Brenner, bu stratejileri "siyasal birikim" genel kavramı altında sıralıyor (Brenner 1985b: 236-242).

Derebeylik stratejilerinin varlığını sürdürmedeki başarısı üretime katılmayan sınıf üyelerinin iç bağlılığı ve üreten sınıfın ortaklaşa direnci arasında askıya alınırdı. Çoğunlukla köylülerin varoluş stratejileri beylerin çıkarlarıyla uzlaştırılamaz düzeyde çatışırdı. Köylü akılcılığı büyük denklemin içerisine yerleştirildiğinde, Ortaçağ toplumundaki kolektif öznelerin çatışma içinde olan genel bir resmi ortaya çıkıyor.

Köylüler, geçimlik topluluklarda yaşadıklarından iktisadi bakımdan bağımsızdı, başka bir deyişle yaşamlarını sürdürebilmek için pazara bağımlı değillerdi. Köylülerin emek güçlerini satmalarına, kiralamalarına ya da tarımda yatırım yapmalarına gerek yoktu. Köylüler vergilerini ödemek için herhangi bir iktisadi zorlama altında olmadıklarından, mantık dışı olduğu gerekçesiyle göz ardı edilemeyecek, tam tersine feodal toplumsal eylem koşullarına tam oturan özgün bir iktisadi akılcılık geliştirdiler.

1. Kendi kendine yeterli olmasıyla ve (ne kadar bulunacağı belirsiz olsa da) toptan tüketimin büyük bölümünü gıdanın oluşturması nedeniyle, köylüler tarımsal ürünlerini çeşitlendirerek risklerini en aza indirirlerdi. Kırsal üretim, kapitalist ussallıkla taban tabana karşıt biçimde uzmanlaşmadan uzaktır.

1. Tersine, rasyonel seçim kuramı etkili araçlar üstüne önermelerde bulunur ama erekler konusunda sessiz kalır ve bu durum baştan belli gibi görünür. Eğer akılcılığı tarihselleştirir ve belli mülkiyet ilişkilerinin içine oturtursak, tercihlerin kendilerini de çözümleyebilir ve çağdaş bir bakış açısıyla usdışı görülebilecek olan ussal davranışlar olarak görebiliriz, yani soyluların göz kamaştırıcı tüketimi ancak belli toplumsal yapıların içine yerleştirildiğinde anlamlı olur (Godelier 1972: 7-30).

2. Pazara bağımlı olmayış, beylerin istemleriyle köylünün ve ailesinin toplumsal-kültürel gereksinimleri arasında bir denge yakalama anlamına gelen, çalışma süresinde düşüşe dönüşürdü. Yine söylüyorum, kazanç amacı gütmeyen iktisadi ussallık, gündelik yaşamın özüydü.
3. Riskin en aza indirilmesi, erken evlenmeleri, köylüler arasında yüksek doğum oranını ve toprağın mirasla bölünmesini beraberinde getirirdi.
4. Beylerin istemlerine karşı köylüler topluluklarda örgütlenir, beylerin baskı ve ihlallerine karşı ortaklaşa sınıf örgütleri oluştururlar ya da kaçarak emek güçlerini geri çekerlerdi.

3. Siyasal Birikime Dayalı Bir "Savaş Kültürü"

Kendini üretmenin yazgısı, hem köylülerin hem de beylerin, köylülerin artık üretimini sınıf güçleri dengesinin belirlediği şekilde ortaklaşa olarak yeniden dağıtılabilme kabiliyetine bağlıydı. Köylünün doğurganlığı çoğunlukla iktisadi durgunluğa yol açarken, beyler sınıfı askerî güç kurma baskısı altında kalırdı. Şiddet araçlarına yapılan dizgesel yatırıma dayanan askerî yenilikler bütün Ortaçağ boyunca ve sonrasında olağanüstüyken, tarım teknolojisindeki gelişme hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde görece uyuşuktu.[1] Oluşturulan aristokratik yaşam tarzını sürdürebilmek için askerî güç gerekliydi. Soylu sınıfı için şiddet, *raison d'être* , savaş ise başat rasyonalite biçimiydi. Beylerin genişletilmiş kendini yeniden üretmesi, bütün düzene yayılan bir "geniş sınırsal" fethe dönüştü (Merrington 1976: 179). Gilpin'in söylediklerinin tersine, sınırlar ve emek üzerinden bir gelir kaynağı olarak yü-

1. Bütün bir literatürü, bu ikinci dereceden olguyu modern sınırlara dayalı devlete, kapitalizme, Batı'nın yükselişine sebep olan askerî tekno-determinizmi savunmak için çıkış noktası olarak alıyor (Parker 1988; Duwning 1992). "Askerî Devrim" erken moderniteye yerleştirilegelmiş olsa da sürekli askerî yeniliğin Ortaçağ'ın ortalarına kadar gerilere gittiği de ileri sürülür (Ayton ve Price 1995).

rütülen yatay siyasal genişleme, feodal jeopolitik genişlemenin özünü hakkıyla tanımlar (Gilpin 1981: 108-109). "Siyasal birikim" Ortaçağ'ın bir "savaş kültürü" olarak örtülü anlamını ortaya çıkararak derebeylik toplumunun sosyopolitik dinamiğini sürükledi. Aynı zamanda beyler arası "uluslararası" ilişkiler, beyliğin toplumsal ilişkilerinden soyutlanarak tarihsel sınırsız bir düzen mantığı da izlemezdi. Feodal mülkiyet yapıları ve başat toplumsal eylem biçimleri diyalektik olarak birbiriyle bağlantılıydı.[1]

4. "Uluslararası" Ortaçağ Kurumlarının Bir Görüngübilimi

1. "Ortaçağ Devleti"nin Parsellenmiş Egemenliği

Ortaçağ'da egemen devlet diye bir şey bilinmiyordu. Siyasal yönetim, yalnızca hâkimiyetti. Her bey kendince bireysel olarak örgütlendiği için Ortaçağ siyasal örgütlenmeleri, toplu saldırı ve kendini savunma amacıyla soyluların oluşturduğu coğrafi parçalılığı merkezî öz örgütlenmenin gereksinimlerine uygun olarak denetim altına alabilme sorunuyla karşı karşıyaydı.

Bireyselleşmiş beyliğin Ortaçağ devletlerinin biçimi üzerindeki etkileri nelerdir? Onuncu ve on birinci yüzyıllar dışarıda kalmak üzere, her beylik bir "devletçik" oluşturmazdı. Beylikler klasik derebeylik piramidinde bir derebeyine genellikle vasallık ilişkileri üzerinden bağlanırdı. Bu ilişki derebey ve vasal arasında karşılıklı yükümlülükler getiren bir "sözleşme" ile kurulurdu. Kesin belirleyici özelliği, "sözleşen" iki taraf arasındaki kişisel, mülkiyet hak ve yükümlülüklerini belirleyen, kişiler arası ve karşılıklılığa dayalı doğasıydı. Bu yükümlülükler arasında *auxilium et consilium* –askerî destek

1. Yapılandırmacılar, yapı-özne görüşlerini Giddens'ın yapılaştırma kuramına dayandırma eğilimindeler (Giddens 1984). Buna karşılık Hegelci-Marksist diyalektik söylemse yapıda-eylem (ya da somutta-uygulama) sorununu çok daha tutarlı biçimde kavramlaştırıyor (Heine ve Teschke 1996, 1997).

ve siyasal öneri– en göze çarpanlarıydı. Bu nedenle Ortaçağ "devlet"leri toprak sahibi sınıf üyeleri arasındaki kişilerarası bir dizi bağ üzerine kurulurdu. Bunlar doğası gereği beylik birlikleriydi.

Ne var ki can alıcı biçimde yurtluk sahibi, "devlet"in sıradan bir memuru ya da görevlisi değil, tam yetkili bir siyasal beydi. "Devlet"i temsil etmezdi ve statüsü biri tarafından verilmiş bir yetki değildi ya da [devletten] kaynaklanmazdı. "Devlet" beyler sınıfının bir toplamı – yönetici soyluların öz örgütlenmesiydi. Katı tarihsel anlambilimi egemenlik ya da devlet terimlerini bu bağlamda kullanmaktan sakınsa da, karşılaştırmalı gerekçelerle her beyin "devletin bir parçası" olması anlamında egemenliğin "parsellendiğinin" ya da "bölündüğünün" söylenmesi kabul edilebilir (Anderson 1974a: 148, 1974b: 15; Brenner 1985b: 229, Wood 1995a: 39). Fakat derebeylik "devleti", bir şirket ya da "tüzel kişi" olmadığından; hükümdarların yaşam sürelerinden sonrası için bir soyut kurumsal varlıktan yoksun olduğundan, siyasetin somut kişiselleşmiş hâkimiyet uygulamaları çerçevesinde tanımlanması daha doğru ve yerinde olur (*personale Herrschaftspraxis*) (örn. Gerstenberger 1990: 500). Weber, "derebeylik 'güçler ayrılığı' idi ama Montesquieu'nün niteliğe dayalı işbölümü oluşturan tasarısındaki gibi değil, basitçe niceliğe dayalı bir yetki bölüşümüydü" yorumunu getiriyordu (Weber 1968a: 1082). Alman anayasa tarihçileri (Mayer 1963: 290; Mitteis 1975: 5) Weberci rasyonel devletten (*rationale Staatsanstalt*) ve kurumsal-sınırlara dayalı devletten (*institutioneller Flächenstaat*) ayırmak için bu görüngüyü bir *Personenverbandsstaat* (bağlantılı kişiler devleti) olarak terimleştirirler. Nerede kalmıştık, Ortaçağ dünyası bir "devlet"ten yoksun olduğu için, toplumsal kaynaşma ve gelişimsel mantık aygıtları olan ayrı kurumlar olarak bir "iktisat"tan ve bir "toplum"dan da yoksundu. İşte bu üç kurum, Hegel ve Marx'ın da belirttiği gibi, kapitalizm çağına özgüdür.

Siyasal alanı belirleme bağlamında Ortaçağ hâkimiyetinin kişiler arası niteliği başka birtakım doğal sonuçlar daha

doğurur. Hâkimiyet kişisel olduğu için, soylu aileleri –hanedanlar– ister istemez siyasal gücün "doğal" taşıyıcılarıydılar. Bunun sonucu olarak hanedanlık aile siyaseti –soylu evlilikleri, miras sorunları, tahta çıkma yasaları– beyler arası jeopolitik ilişkileri yapılandırdığı için birinci dereceden genel *politicum* idi. Üstü kapalı olarak, soyluların cinsel üremelerindeki biyolojik kazalar, siyasal olarak kendini üret(eme)me ile eşanlamlı olurdu.

Yazılı idari yasalara karşı sorumlu olmayan, siyasal olarak bağımsız özneler arasında yalnızca kişiler arası ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, sadakat kavramı pek bir gözde olurdu. İnce elenip sık dokunmuş bedensel hürmet ritüelleri, giyim kuşam gösterileri ve imbikten geçirilmiş ahlak kuralları; çoklu, toprağa dayalı, bağımsız siyasal iradeler arasındaki bu "ussallaşmamış" tekinsiz arabuluculuğun kanıtlarıydı. Vasallar arası sadakat ve onur ilkesi, siyaset dışına çıkarılmış bürokrasinin yokluğunu ifade ederdi. "Sonuç, makam gururunu hürmet alçakgönüllülüğüyle ve yükümlülüklerin yasal değişmezliğini kişiye sadakate bağlılıkla uyumlu kılan bir aristokrasi ideolojisi üretmek oldu" (Anderson 1974b: 410-411). Kralın iki doğası öğretisi, tam olarak kralın gövdesi ile onun dinerkil (teokratik) ve ilahî niteliğinden oluşan ikili kimliğine işaret ederdi (Kantorowicz 1957). Yapılandırmacılığın *aksine* biz bu söyleme, *mentalité*'ye ya da derebeylik ilişkilerinin toplumsal-iktisadi içeriğini ayrıştıran meşrulaştırma yöntemine vurgu yapamayız (Hall ve Kratochwil 1993). Özetlemek gerekirse, kişiler arasındaki bu hâkimiyet ilişkileri içerisinde güç, sınırsal parçalara bölünmüş, merkezî olmayan, kişiselleşmiş durumdaydı ve yalnızca vasallık bağları üzerinden gevşek biçimde bir arada tutulurdu (Hintze 1968: 24-25).

Bu güç şekillenmesi durağan değildi. Yerel soylunun kendini gücü ele geçirebilmesi için silahlı uşaklarla kollaması gerektiği ölçüde, beyler kendilerini eşzamanlı olarak kendi derebeyleriyle ve diğer rakip beylerle çekişir durumda bulurlardı. Avrupa Ortaçağ'ının bütün tarihi boyunca işte temel-

deki bu çelişkiden kaynaklanan bir feodal merkezileşme ve ademimerkeziyetçilik gelgiti gözlemlenebilir (Weber 1968a: 1038-1044; Anderson 1974a: 151-152; Le Patourel 1976: 279-318; Brenner 1985b: 239; Haldon 1993: 213; Elias 1994: 275-286).

Yetkin bir savaş ağasının yönetimi paylaştığı soyluları ardışık seferler döngüsüne sürükleyip ele geçirilen toprakları ve öteki ganimetleri (köleler, kadınlar, tutsaklar, define, haraç, silahlar) kendisine rakip savaşçılar arasında dağıttığı her yerde, güçlü birleştirici güçler ortaya çıkardı. Bu fetih ve paylaşım döngüleri, üstteki diktatör komutana bağlılığı beslediği ve eşzamanlı olarak daha fazla sefer yapmak için insan gücü ve araç sağladığı için öz pekiştiriciydi. Charles Martel, Henry Plantagenet, I. Otto ve diğer birkaçının ayakta kalışı ve her birinin siyasal örgütlenmesindeki göreli istikrar, düpedüz siyasal birikimin böylesi bir devingen işleyişinden kaynaklanıyordu. Gelgelelim askerî başarı diyalektik olarak bölünmenin tohumlarını da hep içinde barındırırdı. Sıkıca dokunmuş bir askerî birim oluşturabilmek amacıyla üstün bir savaş beyinin çevresine üşüşen ve hizmetleri karşılığında büyük araziler alan soylular, olası rakipler durumuna geliverirlerdi. Eski önderleri askerî maharetini, stratejik becerisini ve ayaklanan odakları cezalandırma yeteneğini kanıtlayabildiği sürece soylular geleceklerini ona bağlamayı sürdürürlerdi. Bu olmazsa, yeni kazandıkları güç tabanını ya kendi bağımsızlıklarını kurmak ya da [üstüne] doğrudan karşı gelmek için kullanırlardı.

Böyle bir durumda yabancı boyların müdahale etmeleri için çağrılacağı bir yönetici sınıf içi dalaşma döngüsü patlak verirdi. Aşınan merkezî güç, bölgeselleşmeye yönelir ve yönetici sınıf dayanışmasının sonu gelirdi. Bu durum çoğunlukla kamu makamlarına zorla el koyulması –örneğin tıpkı Dindar Louis ve hatta ondan daha zayıf haleflerinin yönetimi altında olduğu gibi– ile birlikte yürürdü. Toprak ve yargı yetkisinin içeride yeniden dağıtımı dış fetihlere mantıksal seçenek durumuna gelirdi. Diğer bir deyişle, merkezî hükümet her zaman beyler sınıfı üyeleri arasında bir uzlaşıya –karşılıklı kazanım

için kırılgan bir bağlaşıklığa– sarılırdı. Uzun dönemde kırılgan olan Ortaçağ "devleti", yerelleşmiş oluşumların merkezkaç eğilimleri ile siyasal konsolidasyonun merkezî eğilimleri ve köylüye karşı soyluların öz örgütlenmeleri arasındaki güç sahasında gücü örgütlemeye dayanırdı. Dahası aynı örgütleme, dışa karşı savunma ve fetihler için de gerekirdi.

Hâkimiyet, tabii ki, beyin kılıcının keskin ucuyla gündelik olarak uygulanmazdı. Tarihsel anlambilimin alt disiplini, hâkimiyeti diğer siyasal güç kavramlarından dikkatli biçimde ayırır (Moraw 1982). Hâkimiyet, yetkili birimden ayrı tutulamayacak yönetim uygulamalarına göndermede bulunur. Bu nedenle kendine bağımlı olanları alt sırada bir konumda tutan ve derebeyinin eş hükümdarlarını yönetimi altında tutabilme becerisini gösteren bütün toplumsal uygulamaları içine alır. Teokratik ayrıcalıklar, mucizevi sağaltım güçleri ve karizmatik önder duruşu, hâkimiyetin parçaları ve bölümleridir (Kantorowicz 1957; Bloch 1973; Duby 1974: 48-57). Yönetim, soylu temsilinin kendine özgü bir alanında daha gerçekleşirdi: Göz alıcı tüketim, bol keseden dağıtma, gösterişli evlere sahip olma ve güç simgelerinin savurganca gösterilmesi, hâkimiyet işinden ayrı tutulamazdı. Ortaçağ uzmanları, imgelemin güç ritüelleri için önemini enine boyuna incelediler. Özellikle hediyeleşme, soylular arası sınıf bilincinin olmazsa olmaz bir parçası ve toplumsal kudretin açık bir göstergesiydi (Ganshof 1970: 43). Kendini simgesel olarak yeniden üretmenin yarattığı siyasal iktisat, akıldışı aşırılık, öznel savurganlık ya da Ortaçağ gizemciliğinin işaretleri olmak şöyle dursun, gösteriş ve göz kamaştıran tüketim, hem öteki soylulara hem de bağımlı köylüye beyin toplumsal gücünü ve emeğe hükmetme gücünü nasıl gösterdiğini ortaya koyardı (Habermas 1989: 5-9). Bu yönüyle, simgesel temsilin "çok daha maddeci bir tarih yazıcılığının sertleştirdiği yapısalcılar" için bile hiçbir gizemi yoktur (Hall ve Kratochwil 1993: 485).[1]

1. Dikkat: Artık kötü adam, yeni-gerçekçilik!

2. Ortaçağ Ülkesinin ve Sınırlarının Siyasal İktisadı

Bugün artık devletleri sınırları apaçık belirlenmiş bir alan üzerinde kullanılan egemenlik olarak düşünür olduk. Modern sınırsallık dışlayıcıdır ve birörnek idare altında bulunur. Diplomatik "(ülke dışında) dokunulmazlık" kurumu ve içişlerine karışmama ilkesi bu türden uluslararası örgütlenme biçimleri için kullanılan klasik ifadelerdir. Ortaçağ, bizi bunun tersi bir imgeyle karşı karşıya getirir. Çoğunlukla Ortaçağ toprak sınırları hükümdarın taleplerini dayatabilme yeterliliği ile eşzamanlı olarak genişlerdi. Dolayısıyla Ortaçağ sınırsallığının kuruluş ilkelerini anlayabilmek için yönümüzü koşullu mülkiyet ilişkileri altındaki siyasal güç kullanma yöntemlerine çevirmek durumundayız.

Belirtilmesi gereken ilk şey, derebeylik Avrupa'sı içerisinde iç ve dış kavramları arasında net bir ayrımın yapılamadığıdır. Yurtluğun temel siyasal sınırı oluşturduğu her yerde, ilgili derebeylerinin buradaki yetki iddiaları, vasal aracılığıyla gerçekleştirilir, Ortaçağ araştırmacılarının deyişiyle, toprak sınırları bağımlılaştırılırdı. Bağımsız siyasal güce sahip olduğu için vasala yazılı yollardan bürokratik yaptırım uygulanamazdı. Kişisel bağlılığın Ortaçağ himaye araçlarıyla gündelik olarak sürdürülmesi gerekirdi. Derebeylik-vasallık zincirinin ikiden fazla halkayla gerildiği durumlarda sorun katmerlenirdi, çünkü arkadaki vasal, öncelikli bağlılığını doğrudan kendi derebeyine; ikincil olanı ya da hiçbir bağlılığın bulunmadığı diğerini ise derebeylik piramidinin en tepesinde kim duruyorsa ona borçluydu. Böyle bir durumda, o sınırlar içinde kendine bağımlı bir alan oluşturmaksızın ya da başka bir devletin parçası olmaksızın, sınırların bir bölümü bütünüyle kraliyetin erişiminden kopardı.

Sınırsallığın oynak bir temel üzerinde durduğu yerlerde, [sınırların] dayatılması, [orada] beyin fiziksel varlığını gerektirirdi. Bu açıdan bakıldığında kraliyet ailelerinin bu çok çapraşık doğası, sınırlar üzerinde etkin bir yetke kurabilmenin yapısal zorluklarının işaretlerini veriyor. Daha alt düzeydeki

beyler arasındaki kesintisiz hareketlilik, kraliyetteki dur durak bilmeyen hareketliliği daha küçük bir ölçekte gölgelerdi. Çok azı, sıkışık bir bölgede beyliğin keyfini sürebilirdi. Arazilerin çoğu, askerî kazanımlardaki iniş çıkışları ve mirastaki toprak parçalanması siyasetini yansıtır biçimde çok geniş bir alanda dağınık durumda bulunurdu. Örneğin, İngiltere'ye kadar Fatih William'ın [I. William] peşinden giden Franko-Norman şövalyelerini bir düşünün. Fetihten, Anglosakson toprak sahibi sınıfın kökünün kazınmasından ve sahipsiz kalan toprakların istilacı baronlar arasında yeniden paylaştırılmasından sonra çok sayıda bey, kendini birbirine hiç de uymayan arazilerin efendisi olarak buluverdi. Kuzey Fransa'daki atalarından kalma yurtlarına ek olarak artık İngiltere'deki ve fetih süreci sonunda İngiliz adalarındaki, Galler'deki, İrlanda'daki ya da İskoçya'daki yeni topraklarını da idare etmeleri gerekti (Given 1990: 91-152; Bartlett 1993: 57). Böylelikle William'ın ileri gelen baronlarının gezgincilikleri, onun ardı arkası kesilmeyen deniz seferlerine ayna tuttu. Anglo-Norman beyler özü gereği "Kanal'ı [Manş Denizi'ni] aşan beyler" idi (Frame 1990: 53). Devlet toprakları, yönetici sınıfının toprak sahipliği örüntüleriyle sınırdaştı.

Siyasal gücün Ortaçağ sınırları üzerindeki örgütlenmesi birörnek değildi. Modern devletler içerisinde merkez ve çeper arasında, çoğunlukla, gerçek bir idari ayrım bulunmazken, Ortaçağ devletlerinde sınır bölgeleri –uçlar– oldukça ayrıydı (Mitteis 1975: 66; Smith 1995). Etnik, dinsel, doğal-topografik ya da dilsel farklılıklar sınır bölgelerine "sınır çekmek"te ikincil önemdeydi. Bunun yerine Ortaçağ sınırlarının genişlemesi fetih örüntülerini, yani siyasal birikimi izledi. Çeperin idaresi, kökten çözme, uyum sağlama, fethedilen yerel soylu sınıfının işbirliği, yeni kurulan fetih beyliğinin gereksinimleri ve "devlet"in daha geniş güvenlik çıkarları arasındaki titiz dengeyi yansıtırdı. Bu durum, feodal beyler için başka bir ikilem doğuruyordu: Uç beylerinin ele avuca sığmaz komşularla baş edebilmeleri için özel askerî güçlerle donatılması gerekince, onlar da yarı özerk duruma geldiler

(Werner 1980). Sık sık bölgesel güç odakları inşa etmek için ayrıcalıklarını kötüye kullanırlardı. Örneğin yerlilerin denetimindeki Galler ve İngiliz Krallığı arasındaki Galler Uçları'ndaki Anglo-Norman beylerinin sahip oldukları özgürlükler, Edward'ın utkulu seferleri (1282-1283) onların *raison d'être*'lerini yüzyıllar önce kökünden sarsmasına karşın on altıncı yüzyılda da pekâlâ sürmüştür. Galler Uçları'nda, kralın fermanının hükmü yoktu (Davies 1989, 1990). Bu koşullar altında devletin sınırları nerede başlar ve nerede biterdi? (Smith 1995: 179) İşte bu nedenle Avrupa'da yarı bağımsız beylerin ele geçirmek için çekiştiği mıntıkaya dayalı sınır bölgeleri, modern çizgisel sınırları öncelemiştir. Bu durum, coğrafya haritalarının üstüne çizgilerin çekilmediği anlamına gelmez. Verdun Antlaşması (843), Karolenj İmparatorluğu'nu üç parçaya bölen net sınırlar çekmişti. Her ne kadar bu durum zamanın hükümdarının "onlar"ın yerel beyleri için belli bir ölçüde meşruiyet istemlerini karşılamış olsa da, uygulamada her durum için ayrı ayrı pazarlık edilmesi ve [gereklerinin] yerine getirilmesi gerekirdi.

Dolayısıyla derebeylik sınırsallığı en iyi, stratejik güç intikalinin tek merkezli iç içe geçen halkaları biçiminde görselleştirilebilir. Yalnızca çeperdeki yarı özerk beyler üzerinde dağınık olarak kraliyet beylik yetkesinin uygulanması, bağlı sınırsallık algısını dönem dönem yeniden oluştururdu. Genel kural olarak, yetki üzerindeki merkez istemleri, hep bölünüp kopmanın eşiğinde olan ve komşu bölgelere karşı sürdürdükleri kendi "dış siyaset"leri ile zaten işi başından aşkın olan sınır bölgelerinde etkisini kaybederdi. Ortaçağ sınırsallığının biçimsizliği sırf yetersiz merkezî idari yetenekler (iletişim ve uygulatma) ve uzamsal genişlik arasındaki örtüşmezlikle açıklanamaz (Weber 1968a: 1091). Bu, beyliklerin toprak temelli siyasal iktisadının içine iyice kök salmıştı. Dolayısıyla derebeylik ademimerkeziyetçiliği bir dizi iktisadi, teknolojik ve kurumsal eksiklik için rastlantısal bir çözüm olarak değil, daha çok belirleyici bir toplumsal mülkiyet rejiminin kesin ifadesi olarak anlaşılmalıdır. Tersine bu durum, iletişim ve idare araçlarının niçin gelişmediğini açıklar: Derebeylik sömürü

ilişkileri buna yatırım yapmak ve dolayısıyla bunu geliştirmek için dizgesel bir baskı uygulamadı. Ortaçağ siyaset coğrafyası, bir yönetici sınıf örgütlenmesi olgusu olan feodal beylikler arasındaki uyuşmanın ve çok parçalılığın öyküsüdür.

3. Savaş ve Barış: Yasal Bir Çözüm Olarak Ortaçağ Kan Davası

Ortaçağ siyasal gücünün çoklu siyasal oyuncular arasında dağıldığı ve siyasal oyuncuların her şeyden önce askerî yönden tanımlandığı göz önüne alındığında, savaş ve barış sorunsalı ancak ve ancak şiddet araçları üzerinde kurulan dağınık bir iki taraflı tekel bağlamında anlaşılabilir. Bu artalana karşı dinginleştirilmiş iç siyaset ile doğası gereği hasmane uluslararası ilişkiler arasındaki ve ceza hukuku ile uluslararası hukuk arasındaki çizgiler belirsizleşir, işin doğrusu, çizilemez olurdu. Ortaçağ'da bu siyasal güç örgütlenmesinin –savaş ve barış sorunları için– çatışma çözme yöntemleri üzerindeki etkileri nelerdir?

Bu sorunun yanıtı kan davasının bir yorumunda yatmakta (Geary 1986; Brunner 1992). Kan davası, yönetici sınıfın "iç iktisat" çelişkilerini, soylular arası rekabet yoluyla "dış siyaset" çatışmalarına yöneltirdi. Elbette kan davasına böyle yaklaşmak, bütün Ortaçağ savaşlarının beyler arası kan davası olduğu anlamı da taşımaz. Kan davası biçiminde gelişen yalnızca derebeylik oyuncuları arasındaki çatışmalardır. Burada asıl önemli olan, barışın soyluların silahlı direniş hakkından dolayı hep oynak zeminlerde durmasıdır. Silaha başvurma hakkı koşullu mülkiyetin bir parçası olduğu için, kan davası yalnız ve sadece soylular sınıfı ile sınırlıydı. Her ne kadar krallar birçok kez yazılı olarak kan davasını yasadışı ilan etmeyi denemiş olsalar da uygulamada toprak barışını dayatmakta nadiren başarılı olmuşlardır (İngiltere kısmen istisnaydı).

Soyluların "kendi başlarının çaresine bakabilmeleri" bir olağanüstü hal, bir içsavaş ya da Hobbesçu bir sözleşme öncesi doğal durumun birden yeniden ortaya çıkması değildi.

Uluslararası anarşiden çıkarılabilecek, Waltzcı bir tepkisel güç azamileştirmesi yöntemi de değildi. Daha çok, mağdur tarafın kullandığı, genel kabul görmüş bir hukuksal çözüm yoluydu. Herkesi kucaklayan bir infazcı bulunmazsa ceza hükmünün infazı aklanan tarafın sorumluluğunda olduğundan bütün laik soylular –hem başarısız tahkim durumunda hem de, işe bakın ki, başarılı tahkim durumunda– anlaşmazlıklarını silah zoruyla çözme hakkına sahipti.

Öyleyse Avrupa Ortaçağ'ında kan davası ve savaş arasında anlamlı bir ayrım yapabilir miyiz? Brunner, Hıristiyan Avrupalı çağdaşlar içinde kan davaları ve savaşlar arasında temelde yatan ilkeler yönünden değil, yalnızca çatışmanın büyüklüğü yönünden ayrışma olduğunu savunuyor (Brunner 1992: 33-35). Yorumunu, hem daha aşağı düzeydeki beyler *arasında* hem de güçlü krallar arasındaki savaşın (yasal kan davası) aynı biçimsel işleyişe göre yürütüldüğünü belirleyerek destekliyor. Bu ayrıcalıklar ve sınırlar sık sık çiğnendiği halde, burada (1) hem "devletler" *arasında* hem de "devlet" içinde uygulanan; (2) meşru bir çözüm yolu olarak algılanan; (3) yeni oluşmaya başlayan bir kısım uluslararası hukukun kapsamına girmeyen; ve (4) ancak ve ancak yerelleşmiş hâkimiyet gereksinimlerinden kaynaklanan, yerinden yönetime dayalı siyasal güç arka planıyla hakkıyla açıklanabilecek bir çatışma çözümü yöntemiyle karşılaşırız. Elbette bu çatışma çözüm yöntemleri, ancak [çatışmaları] toplumsal mantık temellendirmelerinden soyutlayarak ve bu yolla modern devletlerarası savaşları Ortaçağ kan davalarıyla kabaca bir tutarak gücün doğruyu doğurduğu, kendine yeten bir sistem kuruyor gibi görünebilir.[1]

Tıpkı hiçbir "uluslararası" savaş kavramı olmadığı gibi, hiçbir "uluslararası" barış kavramı da yoktu. Beyler, "devletler" içinde ve "devletler" arasında her şeyden önce edilgenleş-

1. Yeni-gerçekçiliğin bakış açısından araştırma konusunun kent çetelerinin savaşları ya da Avrupa Uyumu (Uluslararası Viyana Düzeni) olması arasında gerçekten hiçbir fark yoktur. Yeni-gerçekçiliğin karanlık gecesinde bütün inekler boz görünür.

tirilmemiş ilişkiler içerisindeydi. Savaş ve barışın temsilcileri vardı. Barışa kol kanat geren yetkili makamlar "işlevsel olarak ayrımlaşmış" olduklarından, bu çabalar barışı yapanların hiyerarşisini (kralın barışı, Tanrı'nın barışı, toprak barışı, kentlerin barışı, beylerin barışı) yansıtırdı ve özünde çatışmacılık olan soylular arası ilişkileri edilgenleştirmeye doğru yönelirdi. Anarşi ve hiyerarşinin söz dağarcığı ilişkilerin bu durumunu kavramaya yetmiyor. Sonuçta barış kurma mekanizmaları da kamusal derebeylik oyuncuları kadar çok renkliydi. Derebeylik mülkiyet ilişkilerindeki bu barış kurma çeşitliliğini, gelin onuncu yüzyılda piskoposların etkinliklerine bakarak örneklendireyim.

Onuncu yüzyıl "Derebeylik Devrimi" (Wickham, 1997) sırasındaki barış kurma girişimlerini başlatıp yönetenler her yerde bölge piskoposlarıydı. Piskoposluk barış hareketlerinin ardındaki dürtü, çatışmasızlık ya da ahlaksal tanrıbilimi (teoloji) gibi soyut mülahazalar ya da hatta beylerin yağmacılığının ağır yükünü taşıyan perişan durumdaki köylülere acıma değil, beylerin kilise topraklarına ve hazinesine el uzatmasına verdikleri dolaysız tepkiydi (Duby 1980; Flori 1992a: 455-456; Brunner 1992: 15). Kraliyet koruması olmayınca kiliseye tanınan bağışıklıklar yasal ve askerî korumadan yoksun kalıyordu. Bu içinden çıkılmaz durumda üretici olmayanlar içinde silahsız tek sınıf olan ruhban sınıfı, sosyoekonomik dayanaklarını koruyabilmek için barış yaklaşımları oluşturmaya uzun dönemli bir laik ilgi duydu. Ya da bir diğer seçenek olarak piskoposlar silahlanmaya başladı. Gelgelelim ellerindeki en etkili araç, tinsel varlığını sürdürme araçlarına ayrıcalıklı erişimdi. Daha zorlayıcı biçimde, ilahî kurtuluş araçları üzerindeki tekel, Papa Gregorius öncesi kiliseye dünya işlerine kilise adına karışması için tercihli bir kaldıraç sunmuştu: Aforoz (Poly and Bournazel 1991: 154). Bunun tinsel anlam yükü bizi yanıltmamalı: Söz konusu olan, yalnızca inanç sınıfının ahlak sermayesi değil, aynı zamanda sık sık yıkıcı toplumsal ve maddi sonuçlar doğuran, yasal topluluktan etkin bir dışlama aracıydı. Aforoz bugün-

kü yurttaşlıktan çıkarılmaya benzerdi (Berman 1983: 114; Geary 1986: 1119-1120).

Öyleyse, *pax dei* [Tanrı'nın barışı] ve *treuga dei* [Tanrı'nın ateşkesi] ne getirirdi? Silahsızlandırma, şövalye yaşam tarzının *raison d'être*'ini baltalamak olacağından, piskoposların başını çektiği barış hareketlerinin kan davasını yasaklamak gibi bir niyeti de olmazdı, bunu yapacak konumu da. Bunlar daha çok, vuruşmanın istisnalarını önce kişiler ve nesneler yönünden (Tanrı'nın barışı) sonra da zaman ve uzam yönünden (Tanrı'nın ateşkesi) belirleyerek yumruk yasasını sınırlayıp düzenlemeyi amaçlarlardı. Özetle barış hareketleri, silahsız ruhbanlar yönünden bilinçli bir yatıştırma stratejisi ve onuncu ve on ikinci yüzyıl derebeylik bunalımından en çok bağrı yananların, konumunu yenice sağlama alan monarşiler kamusal araçlarla barışı yeniden düzeltmeye girişmeden önceki, bunalımın önünü alma çabasıydı.

5. Feodal "Uluslararası Düzenler": Anarşiden ve Hiyerarşiden Ötesi

Avrupa Ortaçağ'ında "uluslararası" örgütlenmenin yapı kurucu ilkesi neydi? Birinci bölümde de gördüğümüz gibi Waltz, Krasner, Ruggie ve Spruyt Ortaçağ'ın anarşik niteliği üzerine görüş birliğindedir. Şimdi artık bu iddianın niteliğini belirleyebilir ve anarşi/hiyerarşi sorunsalına beylik yapılarını tarihselleştirerek bir ince ayar verebiliriz. Mülke ayrımlaşmış erişimi belirleyen değişen beylik biçimlerine odaklandığımızda, Ortaçağ jeopolitik düzenlerinin siyasal yapılanmasındaki farklılıkların çerçevesini öz kimliklerini gözden kaçırmadan çizebileceğimiz bir ölçüt elde ederiz. Zira, değişen jeopolitik bağlamın –derebeylik imparatorlukları (650-950), derebeylik anarşisi (950-1150), derebeylik devletler düzeni (1150-1450)– kökeninde yatan, toplumsal ilişkilerden çıkan beylik mülkiyet haklarındaki bu başkalaşımlardır. Başka bir deyişle, feodal jeopolitik düzenlerinin koşullarını kesin olarak belirleyen, toprak sahibi sınıfın siyasal gelir sızdırma

güçlerini ne ölçüde elinde tuttuğuydu. Gelgelelim mülkiyet ilişkilerindeki değişim, yapı kurucu ilkelerdeki ayrışmaları açıkladığı halde, bu ilkeler jeopolitik davranışı açıklamaz, olsa olsa jeopolitik birikim mantığının önünü açar.

1. Banal, İçsel ve Toprak Sahipliği

Literatür Avrupa Ortaçağı'ndaki başat üç beylik biçimi arasında ayrım yapar (Duby 1974, 174-177).[1] *Banal beylik*, Ortaçağ kamu otoritesini, yani krallığın komuta, vergilendirme, cezalandırma, yargılama ve ferman çıkarma güçlerini en kolay ele geçirebilenlerdir. Yönetim yetkisini (*ban*) ellerinde tutma hakkı verilmiş olması, Ortaçağ yönetici sınıfı içerisinde Duby'nin deyişiyle "efendi sınıfı"nı oluşturarak onlara en kapsamlı hâkimiyet ve sömürü biçimini sunar (Duby 1974: 176). *İçsel beylik*, Karolenj çağında klasik iki parçalı tımardaki yaygın hâkimiyet biçimiydi. Burada beyin toprakları, köle işgücü ve köylülerin baştan belirlenmiş hizmetleriyle ekilen senyörlük mirî arazilerine bölünmüştür ve çevredeki köylü toprakları kiracı köylülerce bağımsız olarak işlenir. "Beyin adamları" kamu mahkemelerine giremezlerdi ve kamusal vergileri ödeme yükümlülükleri de yoktu. Yalnız ve ancak malikâne denetimine bağlıydılar (Bloch 1966a: 70). *Toprak sahibi beylik*, on ikinci yüzyıldan on dördüncü yüzyıl sonlarına kadar Batı Avrupa'nın birçok bölgesinde ortaya çıktı. Burada, kişisel nitelik –hem bey ve vasal arasında hem de bey ve köylü sınıfı arasında– malın mülkiyete dayalı niteliğine zemin hazırladı. Anakaralı Batı Avrupa köylü sınıfı azat edildi (serfliğin sonu) ve kiralarını ve yükümlülüklerini köylü sözleşmeleriyle belirleyebildi (Brenner 1996). Bunun bedeli olarak beylerin komuta etme ve vergilendirme yetkisi azaldı. Mirî arazi ve onunla birlikte emek hizmetleri, ayni kiralara ilişkin önemini yitirirken maddi önemi arttı (parasallaşma).

1. Alman terimbilimi *Leibherrschaft*, *Banngrundherrschaft* ve *Abgabengrundherrschaft*'ı birbirinden ayırır (Rosener 1992: 10-13).

2. Koşullu Hiyerarşi, Kişiselleşmiş Anarşi, Sınırlar İçi Anarşi

Belli beylik öbeklenmeleri nasıl oldu da erken, orta ve geç dönem Ortaçağ "uluslararası" düzenlerinin başka başka kurucu ilkelerine dönüştü? Karolenj İmparatorluğu, imparator ve onun görevlilerinin (*missi*, kontlar) kullandığı banal beylik bileşkeleri üzerine kurulmuştu; içsel beylikse daha düşük düzeyli beyler tarafından arazilerinin ve özgür, silah taşıyan, mülklü köylünün sömürülmesinde kullanılırdı. İmparatorluk içerisinde güçsüz bir hiyerarşi algısı vardı. İmparator soylu topraklarını verirdi, tımarlar miras bırakılamazdı, kilise siyasal olarak imparatorlukla bütünleşikti ve imparatorun idare yetkisi (*power of the ban*), beylik haklarını geçersiz kılardı. Buna karşın imparator devletin başı olmadığı için hiyerarşi varsayımının gevşetilmesi gerekir; o, vasal beylerin başıdır ve bu nedenle vasallık sözleşmelerinin karşılıklı koşullarına bağlıdır. Kilise mallarının giderek imparatorluk denetiminden çıkması, yetki iddiaları hiyerarşisini daha da aşındırır. *Koşullu hiyerarşi* egemen olur. Her ne kadar birbirine rakip çok çeşitli özerk hukuk kaynakları kraliyet yasalarıyla birlikte varlığını sürdürmüş olsa da, koşullu hiyerarşinin kaynağı, imparatorun kendi imparatorluk soylu sınıfına ve daha düşük düzeyli beylere ağır basan siyasal-askerî ve teokratik yetkesidir. Tabii ki koşullu hiyerarşi üstüne konuşmak, imparatorluğun her şeyden önce bir "uluslararası düzen" olarak algılanabileceği varsayımına dayanıyor. Bu varsayım, [imparatorluk] *ultima ratio*'su [son çaresi] yasalar çerçevesinde silaha başvurmak olan ve birbirlerine kişiler arası sözleşmelerle bağlanmış bulunan çok sayıda yarı bağımsız siyasal oyuncunun birleşimi olduğu ölçüde kabul edilebilir.

Bu durum bizi, barış antlaşmaları imzalamak, savaş ilan etmek ve diplomatik temsil için ayrıcalığa sahip olmak olarak tanımlanan, "dış egemenlik" sorununa götürüyor. Sayılan bu işlevleri imparatorluk adına yalnızca imparatorun yerine getirebilmesine karşın, Karolenj güç odakları bu uluslararası

ilişkiler alanlarına sırf "yabancı siyasal oyuncular" ile değil, kendi aralarında da el atmışlardır (Ganshof 1970; Mattingly 1988: 23). Son olarak, imparatorluğun kendini çevreleyen yönetimler ve güçlerle ilişkilerini de derinlemesine incelememiz gerekiyor. Çevredeki bir dizi yönetim, hiçbir zaman imparatorluk içine katılmaksızın ya vasallık ya da haraç ödemeleriyle Franklara bağlıydı. Karolenj koruyucu egemenliği altındaydılar. Bazı yönetimler (Bizans İmparatorluğu, Kordoba Halifeliği ve Britanya Adaları'ndaki krallıklar) ise Frankların etki alanı dışında kalıyordu. Bu daha geniş jeopolitik bakış açısında ne hiyerarşi vardı ne de anarşi. Frank İmparatorluğu kendi etki sahası içerisinde hegemonyacıydı.

İmparatorluk, Frank yayılmasının kesilmesinden sonra onuncu yüzyıl ortasından başlayarak kendisini oluşturan taşıyıcı direklere, beyliklere bölündü. Yerel beyler, krala ait idare yetkisini gasp etmeye başladılar. Yüksek yargıyı "özelleştirdiler", "tebaaları"nı vergiye bağladılar, tımarlarını toprak sınırları durumuna getirdiler, veraseti getirerek topraklarını kalıt bıraktılar ve kalan özgür köylüleri serfliğe bağımlı kıldılar (Bonnassie 1991b). Banal beyliğin içsel beylikle Derebeylik Devrimi sürecinde birleşmesi, devleti araziyi bütünüyle bağımsız bir *seigneurie*'ye [senyörlük] dönüştürdü. Tarih sırası bakımından da sınırlar bakımından da inişli çıkışlı bu süreç, on birinci yüzyılda doruğa ulaştı ama Doğu sınırında süregiden fetih fırsatları nedeniyle Batı Krallığı'yla sınırlı kaldı. Bir zamanlar içeride gücünü oturtabilen yönetim, çok sayıda küçük çatışma birimine dönüştü. Yaygın kan davaları ve kırsal kesimin askerileşmesi "feodal anarşi"yi zincirlerinden boşandırdı. Kale komutanları ve şövalyeler yönetimi ellerine geçirdiler. Fransız kralı yalnızca çok sayıda oyuncudan biri durumuna geldi. Bu oluşum, Ortaçağ uzmanlarını "ikinci derebeylik çağı" ve "egemenliğin parsellenmesi" üstüne konuşmaya yöneltti (Bloch 1961; Mitteis 1975). Eğer bu siyasal kümelenmeyi bir "uluslararası düzen" olarak alırsak, buna "işlevsel olarak ayrımlaşmış" oyuncuların anarşisi –toprak sahibi sınıfın mülkiyet motiflerindeki değişimlerden kaynakla-

nan bir anarşi– dememiz gerekir. Ne var ki siyasal gücün bölünmüşlüğü merdivenin ülke basamaklarından olası en küçük çatışma birimine, kale muhafızına ya da şövalyeye doğru da aşamalı olarak indiğine göre ben buna *kişiselleşmiş anarşi* adını vereceğim. Her bey, kendisinin çatışma birimiydi.

Son olarak, on ikinci yüzyılın sonlarından başlayarak derebeylik devletlerinin güçlerini yeniden pekiştirdikleri süre boyunca banal ve içsel beylik arasında bir ayrım ortaya çıktı. Banal beylik büyük güç odakları tarafından yeniden ele geçirildiği halde, sonunda birkaç kralın tekeline girdi ve arazi sahibi beylik, soyluların kendilerini toprak üzerinde yeniden üretmelerinin temelini oluşturdu. "Piç feodalizm" soylu askerlik hizmetlerini derebeye yapılan para ödemesine dönüştürdü. Fransa'da beyler giderek daha büyük güç odaklarının hizmetine çekildi. Kraliyet yargıtaylarının kurulması, sonuçta kan davası içindeki beylerin çekişmelerinin bir sonucuydu. On üçüncü yüzyıla gelinirken çekişme, aralarında en sonunda Fransa'da utkulu çıkan Capetlerin de bulunduğu bir düzine rakip prensliğin elindeki banal güçlerin yeniden sınırsallaşmasının yolunu açtı (Hallam 1980). Daha büyük çatışma birimleri arasındaki vasallık ilişkileri (İngiltere kralı bile on beşinci yüzyıla kadar Fransa kralının vasalı olarak kalmıştı) dışlayıcı bir sınırsallık anlayışına gölge düşürmeyi sürdürse de, daha merkeziyetçi devletlerde feodal hizmetlerin yerini art arda vergi/makam yapıları alınca, bunların önemi azaldı. Ortaçağ'ın sonlarında bu durum, feodal *ayrıcalıksız sınır anarşisi* anlamına geliyordu. Toprak sahibi beyler köylüleri üzerinde hatırı sayılır ölçüde siyasal gücü ellerinde tutmayı sürdürdüklerinden; kent yasaları temelinde ortaya çıkan kentler, kendilerini senyörlerin denetiminden bağımsızlaştırdıklarından; ve reformdan geçen Papalık artık yetki iddialarını uluslar üstü kilise yasalarıyla dayattığından, bu biçimdeki sınırsallığın ayrıcalıksızlığının altını çizmek gerekiyor.

Özetlemek gerekirse, kraliyet tekelindeki bir idare yetkisiyle bağlantılı olan içsel beylik, Franklar çevredeki kabilelere boyun eğdirene kadar süren erken Ortaçağ imparator-

luk inşasının altına imzasını attı. Kurucu ilkesi *koşullu hiyerarşi* (iç koşullu hiyerarşi, dış sınırlı hegemonya) idi. Daha sonra, "feodal anarşi"nin en parlak dönemi, güçlü kişiselleşmiş banal beyliğe dayanıyordu. *Kişiselleşmiş anarşi*, yerelleşmiş gerçekleşme koşulları altında (iç hiyerarşi, dış kişiselleşmiş anarşi), feodal devlet yapılanmasının özü gereği kırılgan temellerini öne çıkarttı. Son olarak, banal beylikle toprak sahibi beyliğin ayrılması kamu gücünün yeniden sınırsallaşmasına olanak verdi. *Ayrıcalıksız sınır anarşisi*, feodal devlet düzeninin birimleri (iç koşullu hiyerarşi, dış bağımlı anarşi) arasında ortaya çıktı.

6. Sonuç: Jeopolitik Düzenler ve Toplumsal Düzenler

Bu bölüm, uluslararası düzenlerin karakterinin onları oluşturan, kendileri de belirli toplumsal mülkiyet ilişkilerini temel alan, birimleri yansıttığı varsayımından yola çıktı. Ortaçağ jeopolitik düzeninde hem iç ve uluslararası arasında hem de siyasal ve iktisadi arasında ayrım yoktu. Bu çifte eksiklik, derebeylik düzeninin yapıcı öğesi olan beylikte kurumsallaşmış, beyler ve köylüler arasındaki, köylünün üretimine siyasal erişimi oturtan belirli sömürü ilişkileri çerçevesinde açıklanabilir. Beyler, toplu köylü direnişine ve dış fetihlerle savunma gereksinimlerine karşılık vermekle bir "birbiriyle bağlantılı kişiler devleti" içine örgütlendiler. "Devlet", soylu mülkünün ve soyluların varlığının güvencesini sağladı. Beyliğin kendini üretmesi, hem bir "iktisadi" (bey-köylü) hem de bir "jeopolitik" (bey-bey) süreç olarak siyasal birikim mantığını izledi. Ne var ki bir soylu hakkı olan silah taşıma hakkına bağlanan, bireysel olarak soylunun hâkimiyetini kurması ile direnme hakkı arasındaki bağ, şiddet araçlarının devlet elinde tekelleşmesinin önüne geçti. Dolayısıyla beyler arası ilişkiler, tanımı gereği ne "uluslararası" ve dolayısıyla anarşikti ne de içsel ve o yüzden hiyerarşikti. "Egemenlik" siyasal olarak gücü sahiplenen beyler arasında parsellenmişti.

Toplumsal mülkiyet ilişkileri kuramı yalnızca yeni-gerçekçiliğin üretici dilbilgisi eksikliğine yapılan yaygın itirazı haklı çıkarmakla kalmıyor, aynı zamanda onun Ortaçağ Avrupa'sında derebeylik toplumunun kendini yeniden üretme mantığından ayrı tutularak kuramlaştırılabilecek apayrı bir uluslararası düzeyinin bulunduğu varsayımının ta kendisini sorguluyor. Devlet ile pazar ve iç ile uluslararası henüz farklı alanlar olarak ayrımlaşmamıştı. Öyleyse nasıl oldu da iç/uluslararası ve iktisadi/siyasal arasında iki katmanlı ayrıştırma ortaya çıkabildi? Avrupa'daki deneyimin *differentia specifica*'sı işte tam da bir devletler çokluğunun oluşmasında yatıyor. Bu nedenle sorulması gereken öncelikli soru, Avrupa'da çoğulun içerisinde siyasal toplulukların nasıl ortaya çıkabildiği olmalıdır. Bunu yanıtlayabilmek için yönümüzü önce son pan-Avrupa [siyasal Avrupa Birliği] imparatorluğu olan Karolenj İmparatorluğu'nun çözülmesinin arkasındaki mantığa çevirmemiz gerekir. Ben, iç ve uluslararası arasında ayrım yaratmakla çoklu devlet yapılanmasının; siyasal ve iktisadi arasında ayrım yaratmakla da kapitalizmin coğrafi olarak ve dönemsel olarak eş kurucu öğeler olmadığını düşünüyorum. Önce çoğul devlet yapıları geldi.

3

Ortaçağ'da Çok Oyunculu Bir Avrupa'nın Kuruluşu

Bütünüyle "ulusal öncesi" karaktere sahip olan feodal üretim biçimi, kendisinin kapitalizme daha sonra geçiş yapacağı çağdaki çok uluslu bir devlet düzeni olasılığına nesnel olarak hazırlanmıştı (Anderson 1974b: 412).

1. Giriş: Hiyerarşiden Anarşiye

Onuncu yüzyılda Avrupa jeopolitik düzeni derebeylik anarşisi üzerinden imparatorluk hiyerarşisinden kraliyet anarşisine kaydı. Bu kayış, erken Ortaçağ'dan yüksek Ortaçağ'a geçişle aynı anlama geliyordu. Düzen-yapıdaki bu dönüşümler, dört ana aşamaya ayrılabilir: Karolenj İmparatorluğu'nun dokuzuncu yüzyılda dağılması (1), siyasal bakımdan oldukça parçalı banal rejimin 1000 yılındaki bunalım sırasında gelişmesini sağladı (2). Bu yeni mülkiyet çözümü, Avrupa' nın çeperine derebeylik sömürü ilişkilerini getirerek on birinci yüzyıl boyunca dört katmanlı devasa bir jeopolitik genişlemenin koşullarını hazırladı (3). Bunalım sonrası yüzyıllar süresince banal rejimin kendisi bölgesel kamu yetkesinin derebeylik krallarınca yeniden kurulması yoluyla dönüştü (4). Sonuç, artık coğrafi olarak dar Karolenj çekirdek bölgesiyle sınırlı kalmayıp Avrupa anakarasını baştan başa kaplayan bir feodal "devletler" düzeni olan, çoklu feodal krallıkların bir araya gelmesiyle oluşmuş bir anarşik düzendi. Bu

yönetimler, dışlayıcı sınırlar içi yargı yetkisiyle değil, bireysel bağlarla örgütlendiler ve bir siyasal çoğulcu evren olarak erken modern dönem boyunca konumunu pekiştiren Avrupa devletler düzeninin on dördüncü yüzyıl buhranına kadarki Avrupa jeopolitik düzenindeki en öne çıkan yapısı oldular. Çok oyunculu bir Avrupa'nın kökenleri 1000 yılı dolaylarındaki sınıf çatışmalarında bulunabilir.

Karolenj İmparatorluğu, Latin Avrupa'da evrensel hâkimiyet savını başarıyla öne süren son siyasal topluluktu. Her ne kadar Arap İspanya, Britanya Adaları, İskandinavya ve Doğu Avrupa etki alanının dışında kalmış olsa da Frank devlet yönetimi Batı ve Orta Avrupa topraklarını tek siyasal otorite altında topladı. Dinsel ve siyasal gücü bir teokratik imparatorluk gücü kavramı içinde yoğurarak kendini Roma'nın meşru mirasçısı saydı. Dağılma süreci ve sonra gelen siyasal yetkenin çoklu ve değişmiş biçimlerde yeniden güçlendirilmesi süreci, mantıksal temelleri, kökenleri, zamanlaması, biçimi, dinamikleri ve sonuçları göz önüne alındığında Uİ kuramını çözülmesi gereken bir dizi sorunla karşı karşıya bırakıyor.

Kuramsal olarak, devletlerin modern düzenindeki çok odaklı nitelik, yeni-gerçekçiliğin öne sürdüğü gibi tarihsel sınırsız bir mutlak durum olarak da alınamaz, eşsözsel (totolojik) olarak *per se* uluslararası rekabetten de çıkarılamaz. Yapılandırmacılığın ileri sürdüğü gibi bir dizi uluslararası barış antlaşmalarının ya da siyasal toplulukların ortak kimliklerindeki değişimlerin sonucu olarak da açıklanamaz, bazı Marksistlerin iddia ettiği gibi "sermaye mantığı"ndan da çıkarılamaz. Çok oyunculu bir Avrupa için temellerin daha dokuzuncu ve on birinci yüzyıllar arasındaki dönemde bile hazır olduğunu göstermek için bu bölüm, toplumsal mülkiyet ilişkileri kuramının sunduğu bilgilerden yararlanarak, Karolenj İmparatorluğu'nu ve onun çöküşünün gerekçelerini yakından inceleyecek. Binyıl dolaylarında baştan başa bütün çekirdek Frank bölgesinde yeni bir beylik biçimi yayıldı. Bunun getirdiği yeni toplumsal ilişki örüntüleri Avrupa'daki uzun dönemli toplumsal ve siyasal gelişmelerde belirleyici

oldu. "Derebeylik Devrimi" birbiriyle yakından ilintili bir dizi yeniliği mantar gibi türeterek yeni bir siyasal hâkimiyet ve iktisadi sömürü biçimi yerleştirdi. Toplumsal bakımdan, doğrudan üreticilerin konumunu köle ve özgür köylüden serfe dönüştürdü. Siyasal bakımdan, siyasal gücün feodalleşmesiyle sonuçlanacak uzadıkça uzayan bir kamusal yönetişim bunalımının habercisi oldu. Askerî bakımdan, soylular içerisinde şövalye sınıfının doğuşuyla bağlantılı bir iç ayrımlaşmanın yolunu açtı. Jeopolitik bakımdan, soylu "siyasal birikim"inin son dönem Frank beylerini çekirdek Karolenj sınırlarının ötesine yönlendiren dört yayılmacı hareket dalgasının çıkış noktasını oluşturdu. Frank sonrası şövalyeler, seksen yıl içinde Britanya Adaları (Norman Fethi, 1066), Güney İtalya (1061), Doğu Akdeniz (Birinci Haçlı Seferi, 1096-1099), İber Yarımadası (*Reconquista*, 1035) ve Elbe-Saale çizgisinin doğusunda uzanan geniş toprakları ele geçirerek (*Deutsche Ostsiedlung*, 1110) toprak açlıklarını gösterdiler. Derebeylik Devrimi'nin binyıl beherinden çıkan beylik temelli siyasal topluluklar, geç Ortaçağ ve erken modern çağın bölgesel devlet oluşumları için sonuçlar üretmeyi sürdürerek bütün Avrupa'ya yayıldı. Şövalyelerin başı çektiği bu yayılma on beşinci yüzyıla kadar tamamlanmayarak modern devletler düzeni için uluslararası örgütlenmenin kurumsal ve coğrafi değişkenlerini belirledi.

İmparatorluk hiyerarşisinden kraliyet anarşisine bu kayış, yalnızca köklü bir yapısal değişim örneği değil. Westphaliacı ve modern devletler düzeni üzerindeki etkileri çok daha geniş. Frank İmparatorluğu'nun yıkılışı yalnızca modern devletler düzeninin uzamsal kurgulanışı üzerinde uzun dönemli derin etkiler bırakmakla kalmadı, aynı zamanda devlet oluşumunun bölgesel yörüngelerinin koşullarını da belirledi. Daha sonraki bölümlerde, bu ıraksamaları Avrupa'nın iki çekirdek ülkesi, Fransa ve İngiltere bağlamında ortaya koyacağım. *In nuce* [özetle], İngiltere on yedinci yüzyıl boyunca iç kaynaklı ortaya çıkan bir tarım temelli kapitalist mülkiyet rejiminin etkisi altında kendini bir meclisli anayasal monarşiye (ilk modern devlet) dönüştürürken Fransa, kapitalist olmayan tarım

iktisadı temelli bir mutlakçı devlet olarak kaldı. Ancak Uİ'nin yanlış biçimde modern uluslararası ilişkilerin başlangıcı olarak yorumladığı Westphalia uzlaşmasının karakterini belirleyen, yine *ancien régime* Fransa'sıydı. Westphalia devletler düzeninin köşe taşı olan Fransız devlet yapılanması mutlaki egemenlikle sonuçlanırken İngiliz devlet yapılanması, Westphalia sonrası, bir başka deyişle modern, düzenin köşe taşı olan kapitalist egemenlikle sonuçlandı. Çeşitlilikler gösteren bu yörüngelerin kökenleri, derebeylik devlet yapılanmasının, [bu yörüngelerin] kendilerini de onuncu yüzyıl bunalımının bölgesel olarak değişiklikler gösteren çözümlerine dayanan çeşitli başlangıç noktalarında yatmaktadır. Dolayısıyla Ortaçağ'dan moderne geçiş, yalnızca benzer bir tarihsel büyüklüğün ve kuramsal önemin jeopolitik dönüşümünden sonra gelmekle kalmadı, aynı zamanda imparatorluk hiyerarşisinden kraliyet anarşisine doğru gelişen önceki bu çağ açıcı değişimin zaten kesin olarak biçimini verdiği bir uluslararası bağlamda gerçekleşti.

Bu süreçlerin izini sürebilmek için bu bölüm, yöntembilimsel vitesi değiştiriyor. Önceki bölümde, çok sayıda anahtar Ortaçağ kavramının *sui generis* anlamlarını göstermiştim. Böyle bir çözümlemeli yorumlayış, bu genel kapsamlı görüngülerin derebeylik düzeninin genelliği içerisindeki özgün sınırlarını gözler önüne serdi. Buna karşılık bu bölüm, bu Ortaçağ biçimlerini tarihin akışına dönüştürmenin ya da eritmenin yollarını arıyor. Bakış açısındaki –bir karşılaştırmalı-dizgeselden gelişimci yaklaşım yönüne– bu değişiklik, toplumsal-bilimsel titizliği de kurban etmeden, yorumlama yönteminde kavramsaldan daha öyküleyiciye doğru bir biçemsel kayışı gerekli kılıyor. [Bu yaklaşım] *beyliğin toplumsal ilişkilerinin tarihini* yeniden kurgulayacak.

Son bölümde tarihin görünen akışına köylü sınıfının ve soyluların çelişkili kendini üretme stratejilerinin can verdiğini ortaya atmıştım. Sınıfların kendini üretmesinin Ortaçağ'a özgü kuralları, elbette, yalnızca doğa ile toplumsal metabolizma içerisinde kendini maddi olarak üretmenin serbestçe hareket eden güvenceye alma yolları değildi. İstendiğinde değiş-

tirilemezlerdi. Bu eylem biçimleri daha çok belli hâkimiyet ve sömürü yapılarının –beylik kurumları– içine yerleştirilir, oradan doğar ve yeniden oraya sokulurdu. Doğrudan üreticilerle üretici olmayanların hasmane çıkar pazarlıklarının yapıldığı, sonuca ulaştırıldığı ve geçici olarak çözümlendiği yer, büyük değişiklikler gösteren beylik biçimlerinin içiydi. Bu nedenle toplumsal eylemin beylik kurumları içerisindeki çeşitliliği kısıtlıydı. Yine de, bu beylik yapıları toplumsal eylem üzerinde mutlak, sonsuz ya da değiştirilemez sınırlar dayatmazdı. Sürekli ve bilinçli biçimde kendilerini yeniden üretmelerine karşın bunlar, tartışmasız değillerdi ve bu yüzden aşılmaz "demir boyun eğme kafesleri"nin ideal tipleri içinde de "dondurulmamalı" ya da nesneleştirilmemelidirler. İnsanlar, kendi seçimleri olmayan ya da kendilerinin kurmadıkları ilişkilerin içine gönülsüzce girer, diyalektiğin eğilimi gereği onları ya pekiştirip yerleştirmeye ya da aşmaya çalışarak onlara sarılır ve öznel olarak kendilerine mal ederler. Bağlı gönüllü eylem ve eylem belirleyici kurumlar, niteliksel dönüşüme açık bir diyalektik bağ oluşturur. Avrupa Ortaçağ'ındaki gündelik toplumsal çatışmalar, –ister mal cinsinden olsun ister emek ya da para– kira düzeylerinde sıradan nicel değişiklikler ortaya çıkarırken, gelir dağılımı üzerinden çıkan çatışmaların arttığı dönemlerde tehlikede olan, artık üretimi sızdıran kurumların ta kendileridir. Başka bir deyişle, toplumsal etkileşimin alışılageldik yöntemi sözsüz olarak kabul edilmiş ya da açık açık tanınmış kurallar temelinde rekabet ve pazarlık olduğu halde, kural sürdürme, yerini kural çekişmesine bırakabilir. Yapısal değişimin koşulları genel toplumsal bunalımlardır; bu yüzden de yapısal ilişkilerde niteliksel başkalaşmalar olabilir. Kurumsal değişim, birbiriyle çelişen çıkarların rekabetçi ve tekinsiz güç alanından ortaya çıkar.

Tarihsel değişimin yönü ve zamanlaması kestirilemez ve ancak geçmişe dönük olarak anlaşılabilir. Fakat sınıf güçlerinin hem zaman ve uzamdaki dengesi hem de her bir sınıf içindeki bağlılık ve dayanışmanın ölçüsü, kendini yeniden üretmeye ve hâkimiyete değgin yeni kurumların –siyasal toplulukların– oluşumu üzerine açıklama getirebilmek için be-

lirleyicidir. Bu, olsa olsa –ister demografik, ister teknolojik, ister jeopolitik, isterse ticari olsun– "öznellikten çıkarılmış" uzun dönemli etkiler, belirli toplumsal mülkiyet ilişkileri olarak anlaşıldığında ve insan eylemi üzerindeki etkisi, tarihsel öznelerin tarihin akışına kesin bir yön ve böylelikle keşfedilebilir bir anlam kazandıran kararlarıyla kırıldığında yapısaldır. Dolayısıyla tarih, hem ilineksel (kazara) ve rastlantısal hem de erekbilimsel (teleolojik) olarak belirlenmiş ya da önceden takdir edilmiş değildir, ama gene de rasyonel anlayışa ve eleştiriye duyarlıdır.[1] Bu nedenle bu bölüm, kendini yeniden üretmenin çelişkili sınıf stratejilerinin Avrupa tarihinin akışını ve özellikle de 800 ile 1350 arası dönemdeki jeopolitik güç kurgulamalarını nasıl değiştirdiğini ortaya koymaya girişiyor. Bu dinamik tarih, bu dönemin neden soyut uluslararası düzenlerin birbiririni izlemesi olarak anlaşılamayacağını ve neden ancak ve ancak jeopolitik ilişkilerin somut ama değişen toplumların varlığını sürdürme pratiklerinden çıkıp yeniden oraya dönen, bunalım içinde bir süreç olarak anlaşılabileceğini gözler önüne seriyor.

2. Karolenj İmparatorluğu

1000 yılı dolaylarında gerçekleşen bu çığır açıcı geçişin önemini kavrayabilmek ve ana öznelerini belirleyebilmek için, ilk olarak Karolenj İmparatorluğu'nun niteliklerini ana hatlarıyla özetlememiz gerekir.

1. Frank Devletinin Mirasa Dayalı Doğası

Sekizinci ve dokuzuncu yüzyılların Karolenj İmparatorluğu en tepe noktasındayken (Septemanya ve Bretanya dahil) bütün Galya'yı, (Saksonya, Frizye ve Orta Tuna bölgesi-

1. Hegel'e göre tarih, kendilerini yorumlayan çelişkilerin çözümüdür. Felsefe bu çözümlerin belirlenemezliğini savunur. Sosyal bilim Minevra'nın baykuşunun rolünü üstlenerek [bu çözümlerin] geriye dönük olarak nasıl anlaşılabileceklerini ortaya çıkarır.

nin belli bölümleri dahil) Batı ve Güney Almanya'yı, İber Yarımadası'nın kuzeydoğusunu ve Lombardiya İtalya'sını bünyesine almıştı. Kurumsal olarak, kamusal "Roma" öğeleriyle feodal, kişiler arası, "Cermen" öğelerin sıra dışı birlikteliğine dayanıyordu (Anderson 1974a; Mitteis 1975: 7-23; Tabacco 1989: 109-124). Taç giyme töreni sonrası parlak günlerinde – kontlar ve vikontların icra ettiği, yeni serpilmeye başlayan, beyler arası koruyan-korunan ilişkilerine egemen olan, belirgin bir kamu makamları yapısı gösterirdi (Ganshof 1971a; Mitteis 1975: 53-72; Nelson 1995). Devlet "makamları"nı Frank imparatorluk aristokrasisinden gelen atanmış görevliler ya da fethedilen yerlerin soyluları – kontlar, piskoposlar, başkeşişler ya da kraliyet vasalları doldururdu. Görev süreleri, kralca azledilmeleriyle ya da ölümleriyle sona ererdi. Kontlar mahkemelere başkanlık eder, kraliyet arazilerini denetler, vergi ve kraliyet adına asker toplarlardı (Nelson 1995: 410-414). Karolenj devletinin tektaşı, kont düzenininin tamamlayıcısı *missus* [elçi] makamıydı (Werner 1980: 220). *Missi* [elçiler], esasında topraklı kontların yargısal, mali ve askerî denetimiyle görevlendirilen, kontların kararlarını geçersiz kılacak ve onların kamusal yetkilerini kötüye kullanmalarını ve başarısızlıklarını cezalandıracak güçle donanmış geçici ama tam yetkili kraliyet denetmenleriydi. Topraksız *missi* imparatorluk mahkemesi ve yerel yetki bölgeleri arasında mekik dokumakla, 800 yıllarında imparatorluğun kamu yönetiminin, merkezî denetiminin ve "devlet olma"nın temel direğini oluşturuyordu. Her ne kadar Frank devlet görevlileri, kamusal yetki alanının sağladığı çıkarlarla ve kendilerine hibe edilen topraklardan elde ettikleri kirayla (*comitatus*) tıpkı daha sonraki vasallar gibi varlıklarını sürdürebilmiş olsalar da, makamları başlarda görece yüksek ölçekli bir merkezî gücün oluşmasına olanak sağlayacak biçimde, geri alınabilir ve kalıt olarak bırakılamazdı.

Bu makam yapısı, kralın yönetim yetkisindeki tekelinde –vergilendirme, orduyu idare etme, ferman çıkarma ve yargılama gücü– somutlaşan güçlü bir krallığa bağlıydı. Krallık

hanedana dayalı, kalıtlı ve bireysel, bir başka deyişle, babadan oğula geçer özellikteydi. Krallık, kralın özel mülkü sayılırdı. Aynı zamanda, kilise arazileri krallığa katılırken, Gregorius öncesi Papalık, siyasal olarak imparatora bağlı kaldı. Kilise örgütlenmesi tahttaki hanedanın elindeydi ve dizgesel biçimde emperyal kilise düzeninin (*Reichskirchensystem*) kurulmasına hizmet etti. Makamlarını kurallı biçimde kraliyetin gözdeleri ve ona bağımlı olanlar doldururdu. Can alıcı biçimde ve binyıl sonrası derebeylik yönetim biçimleriyle kesin bir karşıtlık gösterecek şekilde Karolenj monarşisi bir teokrasi idi. Siyasal alanın kurumları, dininkilerden bağımsız değildi. Dünyevi ve tinsel, tek kavramdı.

Açık konuşmak gerekirse, siyasal merkezileşme Ortaçağ bağlamında bir tarih yanılgısıdır. Ortaçağ "devletleri"nin çoğunda olduğu gibi, imparatorlukta tam anlamıyla hiçbir merkezî yönetim, hiçbir merkezileştirilmiş yargı ve hiçbir merkezî olarak yönetilen mali düzen yoktu (Ganshof 1971a). Ortaçağ kralları iyice sağlamlaştırılmış bir bürokrasi aracılığıyla idare etmez ya da yönetmezler; hükmederdi. Hâkimiyet uygulaması beyin bedensel varlığından ayrı tutulamazdı. Ortaçağ yönetimi bireyselleşmiş bir hükmetmeydi. Bu açıdan bakıldığında, çok sayıda palatinlik arasında gezinmesi ve yüksek soyluların saraylarında kalma hakkı olan imparator ve maiyetinin çapraşık doğasının kendisi, şiddet üstünde tekelin bulunmadığı, siyasal gücün yerel olarak sahiplenildiği koşullar altında, etkili ve kişi ötesi kalıcı yetki uygulamaktaki yapısal güçlükler konusunda fikir vericidir.

2. Franklarda İkili Toplumsal Mülkiyet İlişkileri

Şarlman'ın hükümdarlığı boyunca süren sıra dışı ölçekteki istikrar, iç barış ve kamu düzeni –*Pax Carolina*– çok özgün bir toplumsal mülkiyet rejimine dayanırdı. Bu rejim, sonuçta imparatorluğun iç kurumlarına yaptırım uygulayacak başarılı dış saldırılar için gerekli koşulları beslerdi.

İçeride, doruğa kralla ulaşan hiyerarşik yönetim yapısı ile daha çok karşılıklılığa dayanan koruyan-korunan ilişkile-

rinin bir arada var olması, özgün, iki katmanlı bir toplumsal mülkiyet rejimine dayanırdı. Bir düzeyde, iki parçalı klasik Karolenj tımarı yerel beylere kendi idareleri altındakiler karşısında mutlak yetki verirdi. Tımar, yerel beye kişisel olarak bağlı bulunan köleler ve serflerin işlediği, soylu mirî arazisi ve aynı köylülerin kendi geçimlikleri için ekip biçtikleri arazi ve taşınmazlar olarak ikiye ayrılırdı (Duby 1968: 28-58; Verhulst 1995: 488-499). İkinci bir düzeyde ise, büyük ama azalan sayıda özgür, silahlı köylü sadece ayrıcalıklı emperyal kraliyet soylu sınıfından seçilen kraliyet kontlarına bağlıydı ve vergilerini onlara öderlerdi (Duby 1974: 31-47; Goetz 1995: 451-480). Bu ikili mülkiyet yapılanmasının sonucu, siyasal yetkilerle sömüren güçlerin, hükümdarla imparatorluk aristokrasisi ve yerel soylu sınıfı arasında özgün bir biçimde bölünmesi ve ayrımlaşmış köylü sınıfının sömürüsü için çekişen soylular arası rekabetin giderek körelmesi oldu. Önümüzdeki tabloya göre, özgür, kontları üzerinden bağımlı köylüleri doğrudan vergilendiren bir kralımız/imparatorumuz; aynı biçimde emek ya da mal üzerinden malikânelerindeki köle ve serflerden kiralama geliri sızdıran bir yerel soylu sınıfımız var. Köylünün bu bölünmüş sömürüsü, yaşayabilir bir sınıf bağlaşıklığı düzeni doğurdu. Kral, yerel beylerin arazilerine ve onlara bağlı emeğe dokunmayan kalıcı bir gelir kaynağına kavuşurken köylü sınıfı, krallık kurumları sayesinde yerel beylerin hırslarına karşı korunmayı sürdürdü. Böylelikle emperyal asilzadeler ve yerel soylular sınıfı arasındaki gerginlikler örtülü kalıyordu.

Gene de bu sınıflar toplamı kaymaya eğilimliydi ve içinde yönetici sınıf içi çatışmanın tohumlarını barındırırdı. Kamu görevlileri emeklerinin karşılığını kamu hazinesinden maaşlar yoluyla almazdı; sürdürdükleri kamu görevinden –özellikle ceza tahsilatından– paylarına düşen siyasal kazançlarla kendilerini üretmeyi güvenceye almak durumundaydılar. Bu açıdan bakıldığında Karolenj devlet görevlileri hiçbir zaman devlet memurları değil, kralın yönetim yetkisini vekâleten kullanan, alabildiğine serpilmiş somut temsilcileriydiler. Buna

ek olarak, bir makamın bahşedilmesi aynı zamanda "kamusal" öznelerin eşzamanlı olarak "özel" beyler olmalarını sağlayacak biçimde, bağımsız gelir kaynaklarından yararlanmalarını ve dolayısıyla silahlı maiyet oluşturabilecek konuma gelmelerini sağlayan, topraklı bir vakfı da beraberinde getirirdi. Karolenj hükümdarlarının bölünme tehdidinin önüne geçebilmek için topraklara karşılık olarak gitgide feodal bağlılık ve hizmet yemini edilmesini istemeleri, toprağa artık ancak koşullu olarak sahip olunabileceği anlamına geldi. Bu kişisel ve resmî olmayan bağlar (vasallık), başka bir merkezî denetim katmanı ekledi ama temel sorunu ortadan kaldıramadı: Makam sahiplerinin hâlâ bağımsız bir güç dayanakları vardı. Bu durumda, net biçimde, sadakatsiz bir kontun yerinden edilmesi *in concretu* [somut olarak] derebeyinin makam sahibini kendi beyliğinden (*comitatus*) bir vuruşmayla uzaklaştırma yetkisine bağlıydı. Devlet görevlisi asla yönetim araçlarından ayrılamazdı (Weber'e göre modern bürokrasinin özü). Derebeyliğin iç ve dış güç çekişmelerinin çoğunun altında yatan gerekçe, makam ve toprak arasındaki kurucu ve tekinsiz bağdı.

3. Frank "Siyasal Birikimi"

Karolenj devlet yönetiminin göreli istikrarı Frankların siyasal birikim stratejilerinin daha geniş jeopolitik ilişkiler düzeni içerisinde devlet berkitici sonuçlarından ayrı tutulamaz. Dışarıdan, Merovenj ve Karolenjlerin ardı arkası kesilmeyen fetih döngüsü, toprak sahibi sınıfı sürekli olarak ele geçirilen toprakların ve öteki ganimetlerin dizgesel dağıtımıyla uğraşan üslerindeki bir savaşçı derebeyine bağlı tutarak (Duby 1974: 72-76; Reuter 1985; Bonnassie 1991a)[1] emperyal asilzadelerle daha alt düzey beyler arasındaki örtülü

1. Açıkçası saldırı savaşları atlı emperyal asilzadelerin tekelindeyken özgür köylü yedek askerler yalnızca savunma amacıyla, bir başka deyişle hiçbir şeyin kazanılamayacağı ama her şeyin kaybedilebileceği düşman istilalarıyla karşı karşıya kalındığında, seferber edilirdi.

çatışmayı –ve işte tam da bundan ötürü güçlü Frank devlet yönetiminin sürekliliğini de– hafifletti (Haldon 1993: 213). İmparatorluk bir fetih devletiydi ve iktisadı da büyük ölçüde "savaş iktisadı" idi. Kraliyetin tam yönetim yetkisi, kral ya da imparator kendi soylu destekçilerine kişisel varsıllaşma olanakları sağlamayı başarabildiği sürece tartışmasızlığını korudu. Frank kralları her baharda, Frank yönetici sınıfının ortaklaşa saldırganlığının güdülediği, yaz boyunca sürecek seferler için himayeleri altındaki beyleri toplarlardı. Kendini yeniden üreten seferler, paylaşım ve yönetici sınıf dayanışması döngüsü böylece hep diri kalırdı. Frank yönetici sınıfının servetleri –ve buna bağlı olarak Frank devletininki de– büyük ölçüde siyasal savaş iktisadına bağlıydı. Bununla birlikte, boyun eğdirilmiş ama isyan çıkaran, etnik köken bakımından çeşitli ve zaman zaman pagan asillerin önderliğinde, Frank istilacılarla imparatorluğa katıldıktan sonra bile ölümcül çatışmalara giren halklara karşı Frank aristokratları cezalandırıcı seferlere girişmek durumunda da kalırlardı. Bunun sonucu olarak, Karolenj devlet yönetimi altındaki büyük alanlar, gerçekten bütünleşik bölgelerden çok (özellikle Saksonya, Bretanya ve Akitanya) askerî işgal bölgelerini çağrıştırırdı. Gelgelelim, imparatorluğun kendisi fetih ve genişlemede başarılı olduğu sürece –yani imparatorluğun bölünüşünü belgeleyen Verdun Antlaşması'na (843) kadar– ve yönetici sınıf içi dayanışma, savaşların ürettiği "armağan" değiş-tokuşuyla harçlandığı sürece göreli bir istikrarlı yönetim örüntüsü hüküm sürdü. İşte "Karolenj Rönesansı" buydu: suça ortak asiller ile boyun eğmeyenler karşısında katı, acımasız, bunun yanında yetkin, geniş fikirli ve utkuda eli açık bir imparatorun ittifakı (James 1982: 158).[1]

Böylelikle toplum içi mülkiyet kurgusuyla yayılmacı (jeo)politik birikim stratejisi arasındaki arayüz, Karolenj devletinin toplumsal varlık gerekçesini sağlıyordu. İmparatorlu-

1. 3. Şarlman'ın dikbaşlı soylularla nasıl baş ettiğinin en iyi örneği, Frankların Şarlman'ın sürüncemeli Saksonya Fethi sırasında 4.000 özgür Sakson'u öldürdüğü Aller kıyılarındaki pek bilinmeyen kanlı kıyımdır.

ğun sınırları içerisinde, yönetici sınıfın üyeleri arasında koşullu hiyerarşi egemendi.

Bohemya, Panunya, Hırvatistan, Benevento ya da Bretanya gibi küçük komşu yönetimler, düzenli haraçlar yoluyla Frank egemenliğine boyun eğmek durumundaydılar (Ganshof 1970: 19-55). Yalnızca daha büyük yönetimler –Bizans İmparatorluğu, Kordoba Halifeliği, Anglosakson ve İskandinav krallıkları ile Bağdat'taki Abbasi halifeleri– Frank denetiminin dışında kalabildi. "Büyükelçinin bir yabancı göreve atanması ve imparatorluk veya krallık delegesinin [*missus*] imparatorluk içerisinde bir göreve gönderilmesinin aynı türün iki çeşidi" (Ganshof 1971b: 164) olduğu, derebeylik mülkiyet ilişkileri içerisinde bağlı sınırsallığın bulunmayışı bulgusal bir durumdu. Karolenj İmparatorluğu hiçbir zaman selefleri olan Romalıların merkeziliğine sahip olmadığı halde, Latin Avrupa onuncu yüzyıla kadar tek bir yayılmacı feodal imparatorluk içerisinde siyasal olarak birlik içinde kaldı.

3. İmparatorluk Hiyerarşisinden Feodal Anarşiye Geçişin Açıklaması

1. Karolenj İmparatorluğu'nun Çöküşü

Ne var ki 850 dolaylarında, dış fetih olanakları suyunu çekti (Reuter 1985 and 1995). Saldırı seferleri, yerini savunma savaşlarına bıraktı. Vikingler, Macarlar ve Sarazenler [Müslümanlar] çekirdek Karolenj bölgelerine doğru, yağmacı mantığı, Frank beylerine karşı savaşa döndüren derin akınlar düzenlediler. Karolenjlerin talihindeki bu tersine dönüş, kısmen erken bir aşırı imparatorluk gerilmesi –uzak seferlerin sıkıntılı lojistiğinin daha da dizginlediği *Pax Carolina*'nın yerleştirilmesinde eldeki kaynaklarla jeopolitik tutkular arasındaki bir uyumsuzluk– olarak adlandırılabilecek duruma bağlıydı (Delbrück 1982: 24). Ancak bunun yanında komşu halkların, kendi iç toplumsal örgütlenme ve hâki-

miyet biçimlerindeki değişimlerden ayrı tutulamayacak toparlanmasına da bağlıydı.

Güçten düşen imparatorluk yetkesinin getirdiği koşullar altında gelişen derin bir yönetici sınıf içi dayanışma bunalımı, emperyal devleti giderek çözülmeye götürdü. Hoşnutsuz beyler, yitirilen gelirleri telafi edebilmek için kamu makamlarına el koymaya giriştiler; toprak dağıtıp kişisel savaşçı maiyetlerini kurdular ve "kendi" tımarlarını kalıt bırakmaya başladılar. Utkulu yayılmanın ardından gezici *missi* denetmenleri yerleşik hayata geçtiler ve görevleri çoğu kez ya başkasına devredildi ya da topraklı kontlar ve uç beyleri tarafından bunlara el koyuldu. Yönetim birimleri giderek kamusal özelliklerini yitirerek sınırlara dayalı prensliklere, bir başka deyişle, geri alınamayan, miras bırakılan tımarlara, dönüştüler. *Ex officio* [resen] doldurulan geçici kraliyet makamları, bir kuşaktan ötekine aktarılan aile mülkleri durumuna geldi. Emperyal aristokrat hizmet sınıfı kendi çapında derebeylik aristokrat sınıfına dönüştü.

Bu gelişmeler emperyal devleti bir kıskaçta yakalamıştı. Bir yanda Dazlak Karl ve Dindar Ludwig (I. Louis), eli kulağında barbar akınları tehdidiyle yüz yüze kalınca, kontluklara daha geniş özerklik ile mali konularda ve istilacılara karşı kendi askerî örgütlenmelerini oluşturma konusunda esneklik tanıyarak buna karşılık verdi (Bloch 1961: 395). Bu ödünler, dokuzuncu yüzyılın sonu ve onuncu yüzyıldaki büyük prensliklerin temelleri attı. Dahası, Karolenj kralları kendilerini büyük manastırlara, piskoposluklara ve laik kraliyet vasallarına, vergi ve kamu yükümlülüğü muafiyeti getirecek dokunulmazlıklar vermeleri için büyük bir baskı altında buldular. Bu adımı, en güvenilir, bir başka deyişle, laik olmayan, ellere etkili güç verme kaygısı güdüledi. Dokunulmazlıkların verilmesi, resmî olmayan desteğe ve bağlılığa karşılık olarak fiilen vergi muafiyeti sağlamaktı ancak çok geçmeden bu siyaset tarzı bütünüyle ters tepecekti. Aynı örüntü, tıpkı laik beylikte olduğu gibi kilise beyliğinde de ortaya çıktı. Batı Krallığı'nda bölgesel prensler ve kontlar piskoposlara bağış-

lanan dokunulmazlıklara, devredilemez haklar olduğu gerekçesiyle burun kıvırdılar; Doğu Krallığı'nda piskoposlar kendilerini imparatorluk korumasından kopardılar; papa ve imparator arasındaki yükselen bir düşmanlıkta kendilerini en fazla imparatorun vasalları olarak görür oldular.

Öte yanda ise, savaş ganimetleri ufaldığı ve Frankların kendileri de artık Normanlara haraç ödemek durumunda oldukları için, soylular ana gelir kaynağı olarak artık çok daha yoğun biçimde toprağa ve yerli köylülere bağlı duruma geldi. Bu toprak yalnızca dış saldırılara karşı değil, kamusal dayatmalara karşı da savunulmalıydı. Hatta, tutsak düşürülen kölelerin düzenli akışı bile artık Frank soylu sınıfının işgücü açığını kapatmaya yetmiyordu. Hoşnutsuz yerel soylu sınıfı bu bağlamda, köylü sınıfı üzerindeki siyasal etkisini güçlendirmek için kamusal siyasal güçleri "özelleştirmekte" uzun dönemli bir çıkar geliştirdi. Bölgesel beyler, sözde derebeyleriyle, imparatorluk sonrası devletlerle, bir açık çatışma dönemine girdiler. Unvanların içeride varsıllığa dönüşecek şekilde yeniden dağıtılması dış fetihler karşısında akılcı seçenek durumuna geldi. Toprak sahipliği haklarının evrilmesi, güç dengelerinde kralın aleyhinde kesin bir değişikliğe yol açtı. Tımar artık kraliyet hizmetlerinin bir ödülü sayılmıyordu; bir kez "özelleştirilince" beyin kamu işlerine katılma iddiasının önkoşulu ve bağımsız maddi dayanağı halinde geliverdi. Yönetici sınıf içi dayanışmanın çökmesinden sonra merkezî gücün de kötürüm olması, elbette Kuzeylilerin (Vikinglerin) başarısının yolunu açtı. Geçebilecekleri akarsuları geçerek, kentleri yağmalayarak ve taşrayı yakıp yıkarak anakaraya girdiler (Delbrück 1982: 86). İç yönetici sınıf didişmesinin, istilaların ve diğer iç aşınmaların bu ters döngüsü, onuncu yüzyılın ikinci yarısına damga vurdu. İçeriden ve dışarıdan gelen baskıların yıprattığı son dönem Frank krallarıı, kamu yetkesini, kendi güçleri en sonunda büsbütün aşıınıp içi boş bir simgesel iddiaya dönüşene kadar soyutlamayı ve böylelikle sınırlara bağlı olmaktan çıkarmayı ister istemez sürdürdüler.

2. 1000 Yılındaki "Feodal Devrim" ve Banal Rejimin Yükselişi

Monarşi gücünün tasfiyesi ve prensliklerin yükselişi siyasal ve sınırsal bölünmüşlük yolunda sondan bir önceki adımken, buna karşılık kamu yönetimini daha da güçten düşürecek şekilde Frank güç odaklarının haklarına itiraz, daha düşük düzeyli beylerden geliyordu. Benzer örüntüler egemendi: Sınırlara sahip bey tarafından makam ya da papaz ödeneği olarak tahsis edilen şeylere yerel yetkili, bir kalıt hakkı olarak el koyuyordu. Kabaca 900'den 1050'ye kadarki tarih sırasını izleyen ve coğrafi olarak düzensiz bir süreçte kamu gücü, siyasal birimler merdiveninde –düklerden uç beylerine, kontlara ve vikontlara– en küçük topraklı bey olan kale muhafızı bile bir zamanlar simgesel kraliyet yönetim yetkisini kendine mal edene kadar aşamalı olarak indi (Duby 1953; Bloch 1966a: 79; Fourquin 1975: 378-379; İtalya için bkz. Tabacco 1989: 144-166, 194 vs.).[1]

Kale komutanları sıklıkla birkaç köy ve yarım düzine küçük beylik üzerinde denetim uygulayarak, kendi banal beyliklerini kralın ya da kontun denetiminden ve yaptırımlarından bağımsız, yarı egemen devletçiklere dönüştürdüler. "Kontlar, kale komutanları ve şövalyeler kiracılarla birlikte yalnızca toprak sahipleri değil, kendilerine bağlı olanlarla birlikte egemendiler de" (Hilton 1990: 160). Bunun anlamı, kamu yargısının "özelleştirilmesi", tımarların sınırsallaştırılması, kasıtlı vergilendirme ve kalan özgür köylülerin yaygın biçimde serfliğe tabi edilmesiydi (Bonnassie 1991a, 1991b). Onuncu yüzyılın sonlarına doğru, bireyselleşmiş banal beylik başladı ve "Derebeylik Devrimi" onun değirmenine su

1. Bu bölünme sürecinin sınırsal ve kronolojik olarak düzensiz olduğunun altını çizmek gerekir. Doğu Krallığı'nda kamu gücünün bölünmesi daha geç başladı ve "açık" Doğu sınırlarına bağlı olarak hep var olan fetih fırsatları sayesinde hiçbir zaman Batı Krallığı'ndaki kadar ileri gitmedi. Daha genel anlamda, uçlardaki güçlü dükalıklar ve kontluklar, istilaya karşı daha sıkı iç örgütlenmeleri olduğu için kamu gücünün büsbütün bölünmesine karşı direnebiliyorlardı.

taşıdı (Duby 1980: 150 vs.; Poly and Bournazel 1991; Bisson 1994).[1] Böylece kale komutanlarının kraliyetin simgesel yönetim yetkilerine el koyması, gitgide küçülen sınırsal birimlere ulaşan sürüncemeli siyasal yozlaşmanın son noktasını oluşturdu. "Kale garnizonunun komutanı, bütün etki alanı için barış ve adalet sorumluluğunu –diğer bir deyişle tam da krallık görevlerini– üstüne alabilirdi" (Duby 1974: 172). Kale komutanlarının güçlenmesi, devlete mal oldu.

Kale komutanları iki yüz yıl (950-1150) boyunca genel yönetişim bunalımından yararlanarak ve jeo-stratejik haritanın sınırsal nüvelerini oluşturarak Ortaçağ siyasal yaşamının ana oyuncuları durumuna geldiler. Kamu gücü bir kez bütünüyle bireyselleşince, kale komutanları genel bir anarşiyi ve şiddeti dizginlerinden boşandırarak eskiden kamusal olan, kazançlı hakları ele geçirebilmek için acımasız bir beyler arası çekişmeye çevirdiler yönlerini. Özellikle dokunulmazlıklarını kraliyet ihsanlarından alan kilise beylikleri kendilerini, kendi tarımsal gelirleri ve ticari tekelleri için çekişen, kilise dışı banal beylerin saldırılarıyla karşı karşıya buldular (Duby 1968: 189). Derebeylik Devrimi, Karolenj kamu gücünün ortadan kalkışının belgesi oldu. Koşullu hiyerarşi, "feodal anarşi"ye zemin hazırladı. Yaygınlaşan kan davaları, ekilebilir toprakların uçtan uca yeniden dağıtılmasıyla ve kimi eski Frank ailelerinden, kimi de daha alçakgönüllü şövalyelik kökeninden çıkan yeni hanedanların güçlerini sağlamlaştırmalarıyla sonuçlandı. Bütün imparatorluğa yayılan, bey odaklı kira rejimiyle bütünleşik bir genel kamusal vergi rejimi temelindeki ikili eski mülkiyet yapılanması, çok sayıda bağımsız banal beylikte artık üretimin kasıtlı sızdırılmasına dayalı, tek, coğrafi olarak parçalı bir mülkiyet uzlaşmasına dönüştü.

Karolenj devlet yapılanmasının yükseliş ve çöküş öyküsü tıpkı John Haldon'un yaptığı gibi Weber'in anladığı türden bir kişiler üstü bürokrasi kurup sürdürememe –idare ve

1. Ayrıca *Past and Present*'teki [Geçmiş ve Bugün] (1996-1997) Derebeylik Devrimi tartışmasına bakınız.

zor araçlarının özelleştirmesinin kaldırılamaması, yani görevliyi makamdan fiziksel ve yasal olarak ayırmak– bağlamında anlatılabilir (Haldon 1993: 215). Ne var ki bu başarısızlığın daha derindeki gerekçeleri, Weberci siyasal toplumbilimin değişkenleri içinde anlaşılamaz. *Missi* ve kamusal kontluk makamının kısa süren parlak dönemi, mülkiyet rejimine ve Karolenjlerin savaş talihine dayanan, konjonktüre bağlı, kalıcı olmayan bir olguydu. Merkezî hükümet olasılığı hep Frank yönetici sınıfı üyeleri arasındaki bir uzlaşıya –karşılıklı kazanım için kısa süreli bağlaşıklığa– bağlıydı. Önderin karizmatik duruşuna ise, eş hükümdarlarına kapsamlı kişisel kendini yeniden üretebilecek araçları sağlayabilme becerisine ve kendi üstünlüğü ile önderliğini güç ve bağışlayıcılık gösterileriyle kalıcı olarak kabul ettirebilme becerisine olduğundan daha az bağlıydı. Artık tarım üretiminin siyasal olarak sahiplenilmesi, üretim noktasında hiç değilse bir miktar silahlı güce bağlı olduğu için, beylerin silah taşımaları ve toprakla emeği denetimde tutmaları gerekirdi ve bunlar Ortaçağ gücünün iki olmazsa olmaz önkoşuluydu. Bütün bunlar üst üste konulunca Ortaçağ devletini özünde kırılgan, bürokratik olmaktan uzak, sınırsal olarak dağınık ve parçalanmaya yatkın kılıyordu.

Bu nedenle, Karolenj İmparatorluğu'nun dağılışı, üreme bunalımları dönemlerinde toprak ve emek için beyler arasındaki bir çekişme olarak anlaşılmalıdır. Bireyselleşmiş, yerelleşmiş beylik hâkimiyeti ve geçimlik araçlara sahip köylülerin yarattığı koşullar altında [bunalım], en güçlü Ortaçağ devletlerinden birinin özündeki kırılganlığı açığa çıkarıyordu. Yönetici, silahlı sınıfın öz örgütlenmesi –"devlet" yapılanması– işte bu yüzden daha derindeki toprak ve emek kıtlığı döngülerine yanıt olarak verilen beyler arası yeniden paylaşım kavgalarının yön verdiği belli mülkiyet rejimlerinin ışığında anlaşılmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, Karolenj İmparatorluğu'nun yazgısı Ortaçağ devlet inşasının çelişkili mantığının bir başka örneğidir.

4. Yeni Bir Sömürü Yöntemi

Onuncu yüzyıl sıklıkla Ortaçağ siyasal düzeninin dip noktası olarak betimlenirken on birinci yüzyılın sonu feodal hâkimiyet ve sömürü yapıları kurarak Karolenj sonrası beyleri Frank olmayan Avrupa çeperine çeken, şövalyelerin önderliğindeki bir jeopolitik genişleme döneminin habercisi oldu. Norman Fethi, İspanyol *Reconquista*'sı, Cermen *Ostsiedlung*'u ve Haçlı Seferleri derebeylik jeopolitik genişlemesinin bireyselleşmiş beylik dönemlerindeki, biçim ve dinamiklerini örneklem olarak ifade ediyor. Bu dışadönük dört olağanüstü hareketi ayrıntısıyla incelemeden önce toplumsal önkoşullara bir göz atmamız gerekir. Bunların temelleri, tezimi izlersek, Derebeylik Devrimi'nden sonraki soylu toplumsal mülkiyet ilişkilerindeki köklü değişikliklerde yatar. Özellikle banal beyliğin yükselişi, tarımsal emek ilişkilerinde, toprak sahibi sınıfın iç kurgulanışıyla askerî bakış açılarında ve soylu aile yapılarıyla miras hukukunda bir dizi önemli ve birbirine bağlı değişikliği tetikledi.

1. Yağmacı Beylik ve Serfliğin Yükselişi

Binyıl dolaylarındaki çok önemli genel siyasal çözülme döneminde o âna kadar özgür, sürekli iyeliğe dayalı (udal) köylü sınıfı ile kraliyet kamu gücü arasındaki koruma bağı, köylüleri yanı başlarındaki kale komutanlarının insafına bırakarak koptu. O âna kadar açık biçimde birbirinden ayrılabilen mahkemeler olan düşük ve yüksek yargı yıkılıp alt düzey beylerin kontsuz yargı tekeline dönüştü ve mahkemelerin sayısı patladı. Temyizsiz adalet, adeletin inkârıdır: "Neredeyse hiçbir engel tanımayan bu yargılama hakkı kullanımı, beyleri olanakları sınırsız görünen bir iktisadi sömürü silahıyla donattı" (Bloch 1966a: 79). Üç beylik biçimi –içsel, topraklı ve banal– artık tek bir beyin elinde birleşmiş olduğundan, ister köle olsun, ister uşak, isterse özgür, onun toprağını süren köylüler ayrım gözetilmeksizin kaleli banal beye bağlı du-

rumda geldi. Onlar artık serftiler.[1] Banal hakların gaspı, önceki kraliyet müsadere hakkına dayanan ağır bir sömürü aygıtına dönüştü. *Taille* –beyin sözlü olarak taahhüt ettiği kişisel koruma karşılığında alınan bir vergi–; beyin barınma, beslenme ve barındırma hakkı; *gîte* –köylüleri kaybetme pahasına keyfî ziyafet çekmek ve yağma için bir bahane–; zorunlu nakliye harçları ve topraksürme hizmetleri; ve özellikle mülkün aktarılmasına uygulanan yargı cezaları gibi dayatmalar içeren daha önceki kamusal vergiler artık aynı bey tarafından keyfî olarak koyulup toplanır oldu. Bunlara ek olarak, beyler senyörün araç gereçlerini (*banalités*) kullanmaları karşılığında köylüleri ödeme yapmaya zorlamaya başladılar. Bu ticari tekeller, köylüleri darılarını beyin değirmeninde öğütmeye, onun fırınında pişirmeye, tahıllarını onun ambarında saklamaya, üzümlerini onun baskısında sıktırmaya ve yeni mahsul öncesinde onun şaraplarını satın almaya (*banvin*) zorluyordu (Fourquin 1975: 386-394). Hatta laik beyler öşürler üstünde tekel kurarak, piskoposları ve başkeşişleri kışkırtmaya da başladılar. Onlar da gelirlerini korumak için barış hareketleri gibi bazı karşı stratejiler geliştirdiler. Özetlemek gerekirse, yargılama hakkı buyurma hakkıyla eşanlamlıydı ve buyurma hakkı soylu gelirinin en önde gelen kaynağı durumuna gelmişti. Geleneksel kiraların yanında bir de üst makamlarca denetlenmeyen bütün bu özü gereği kasıtlı dayatmalar köylüleri iyice eziyordu. Bir zamanlar geleneksel sınırlar içinde uygulandığında bir ölçüde meşru olan şeyler, soysuzlaşıp yağmacı beyliğe –sırf beyin isteklerinin katışıksız güçle desteklendiği dayatmaya– dönüştü.

1. Duby'nin köleliğin sonunu banal beyliğin 1000 yılı dolaylarında, ister köle gibi olsun ister olmasın, bütün köylü sınıfına dayatılması üzerinden gelişen sınıf savaşının sonucu olarak yorumlamasını izliyorum (Duby 1968: 188; Fourquin 1975). Bonnassie, nefis bir inceleme yazısında köleliğin azalışını taşranın Hıristiyanlaşmasına, köle işgücü bulmanın güçlüklerine, yeni üretim teknolojilerinin bulunuşuna ya da nüfus baskılarıyla bağlantılı iktisadi genişlemeye bağlayan görüşleri çürüterek Duby'nin, yükselişini Derebeylik Devrimi boyunca süregiden sınıf çekişmeleriyle ilişkilendirerek derebeyliğin serfe dayalı bir üretim biçimi olduğu yönündeki görüşünü güçlü biçimde tesis etti (Bonnassie 1991a).

2. Askerî Yenilikler ve Şövalye Sınıfının Kökenleri

On ve on birinci yüzyıllarda bunalımın getirdiği bu siyasal birleşmeler, askerî teknoloji ve örgütlenmedeki yeniliklerle bir arada gidiyordu.[1] Eski hafif Karolenj atlıları ve özgür köylü orduları, eskiden özgür olan köylü sınıfının silahsızlandırılması ve yerel güç savunması için tasarlanan küçük ama yüksek kalelerin yaygın biçimde görülmeye başlamasıyla yerini ağır atlı şövalyelere bıraktı. Karolenj sonrası çekirdek bölgelerdeki –sıklıkla birinden diğerinin görülebileceği– yoğun bir örüntüye sahip bu kaleler, meydan okuyan kale komutanlarının gücünü simgeliyordu. Bu yeni askerî topografyaya gömülü olmak, gelişigüzel şiddeti –tutsak alma, yağma, talan– gündelik yaşamın parçası durumuna getirdi. Kale komutanları ve diğer banal beyler, Bisson'un "terörist polis gücü" (Bisson 1994: 16) dediği yapıyı oluşturan atlı ve silahlı adamlardan kurulu maiyetlerinin yardımıyla yetkelerini dayattılar.

Bu yağmacı çeteler, atlı alaylarını çaresiz köylülerin üstüne sürerek, kırsalda kollukçuluk yaparak, vurgun bölüşe-

1. Kapitalizm öncesi toplumsal mülkiyet ilişkileri ve beylerin zor araçlarına yatırımları arasındaki bağ, Brenner 1986:27-32'de inandırıcı biçimde kuramlaştırıldı ve bu dönem için Bartlett tarafından örneklendirildi. Askerî seçkinlerin savunmaya yönelik donanımı, koni biçimli miğfer, bir zırh ve büyük bir kalkandan; saldırı silahlarıysa mızrak, kılıç ve belki de bir tokmak ya da topuzdan oluşuyordu; zırhlı savaş atıysa saldırı hareketinin vazgeçilmeziydi. Bu adamlar baştan ayağa silahla donatılmış oldukları, özellikle de pahalı örgü zırh giydikleri için ağır silahlı süvarilerdi. [...] Ağırdılar, çünkü demire bürünmüşlerdi. Kudretli güç, "her şeyi demirden" olandı. Örgü zırh bir şövalyenin sahip olabileceği en değerli tek parça eşya olduğundan bazen dara düştüklerinde şövalyeler tarafından rehin verilmelerinde şaşılacak bir yön yok. İşte bunlar, çok sayıda tarım gerecinin hâlâ ahşap olduğu, insanın yaşam ipliğinin bağlı olduğu sabanın çoğunlukla hâlâ odundan yapıldığı ya da sırf ucunun demirden olduğu bir zamanda, demir giyinen adamlardı. Sarsıcı bir yatırıma karşılık geliyordu bu. Bütün bir *armatus* ya da *loricatus* donanımı için yaklaşık 23 kg demire gereksinim duyulurdu. 980'lerde II. Otto'nun kurduğu gibi bir orduda 5000 dolayında *loricati* bulunduğunda, sırf ağır silahlı süvarilerin taşıdığı demirin toplam ağırlığı 125 tonu bulurdu. Bu dönemde bir Cermen demircinin iki ya da üç günde döküm sürecinden geçirebileceği demirin hepi topu 4-5 kg olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu durum daha bir çarpıcı hale gelir. [...] Ortaçağ'ın ağır atlıları buğday çağında yaşadılar ama sanki çelik çağının adamları gibi görünürlerdi (Bartlett 1993: 61).

rek ve köylülerin direnişini bastırarak beyin arzularını yerine getiren silahlı infazcılardı:

> Silahlı, kendini beğenmiş ve çulsuz şövalyeler, yönetim ve gelirler hakkında değil, daha çok silahlar ve eylemler hakkında, saldırılar hakkında, ne istedikleri hakkında; kazançlı dalavereler hakkında konuşarak taşla örülü mekânlarını boş bırakmazlardı. Viking ve Sarazen akınlarında sefilce görüldüğü gibi fidye daha en başından kalenin bir aygıtıydı; bir senyörlük tekniği olduğu kadar kolaylıkla koruma parasına dönüştürülebilen bir askerî yordam olmuştu (Bisson 1994: 17-18).

Bu beylik uygulamaları "kötü âdetler" (*mala consuetudines*) olarak bilinir oldu. "Artık bunlar şöyle ya da böyle bir meşru gücün ifadesi değil, babadan oğula geçmenin öğelerini ve kazanç fırsatlarını oluşturan araçlardı" (Poly and Bournazel 1991: 33).

Bunun yanında, banal beylerin çevresinde toplanan atlı savaş çeteleri, hizmetlerinin karşılığını kendilerine toprak ya da mücevher verilmesiyle alırlardı.[1] Oldukça alçakgönüllü kökenlerden seçilen, yağmacı soyluların yardakçıları ve infazcıları olarak hizmet eden bu uşaklar ve yakın korumalar, şövalye sınıfı içerisine kristalleşerek alt düzey soyluluğu ortaya çıkardılar. Şövalyelerin dış görünüşleri bile –neredeyse kendi kendine yeten hareketli kaleleri andıran, at üstünde ağır silahla donanmış, bütünüyle zırhlı savaşçılar– bu dönem boyunca siyasal güçteki bölünmüşlüğü ve bireyselleşmeyi yansıtırdı. Onların daha sonra şövalyelik yasası sahipleri niteliğine yükseltilmeleri üstü kapalı olarak dünyevi kökenlerini ve amaçlarını gösterir. Yeni siyasal düzenin en dinamik öğesi olan şövalyeler, beyler arası yoğun kan davalarının yaşandığı bu dönem boyunca askerileşen taşraya egemen oldular. Böylelik-

1. "Ellerinin her yere uzanmasıyla, sömürü düzenin çarkını döndürmeleriyle şövalyeler, senyörlük iktisadının gerçek odağıydılar" (Duby 1980: 155).

le onlar “derebeylik anarşisi” cenderesinin ve genel erken Ortaçağ yönetim bunalımının içinden doğdular (Duby 1977c). Bunların iç çelişkilerini dış yönelimlere dönüştürüp çözmekte ne ölçüde etkili olduklarını daha sonra göreceğiz.

3. Soyluların Mülkiyet Algısındaki Değişimler ve Soylu Erkek Çocuk Fazlalığının Ortaya Çıkışı

Tımarların kalıt bırakılması ve Orta Avrupa'nın buna bağlı olarak kalelere çıkması, coğrafi ve kronolojik bakımdan düzensizdi ve soyluların mülkiyet bilincinde, miras yasasında ve aile yapılarında çok esaslı değişimler doğurdu. Binyıl sonrası genişlemenin standart sürümünde nüfusun artışı ana neden olarak gösterilir. Bu artışın ise oldukça kendine özgü toplumsal önkoşulları ve dinamikleri vardı. Şövalye sınıfının oluşumunun alçak rütbeli soyluların banal güçlere el koymasıyla ilişkili olduğunu görmüştük. Şimdi de nüfus artışının, en belirgin olarak kraliyet yönetim yetkisinin özelleştirilmesinden sonraki tahta çıkma kurallarında görülen, aristokratik akrabalık yapılarının siyasal iktisadındaki değişimler yoluyla nasıl kırılmaya uğratıldığının izini sürelim. Soylu sınıfı aile gücünün sınırsallaşmasına ve paydaşlarının sayısının katlanmasına nasıl tepki verdi?

Mülkiyetteki bu değişimler çoğunlukla aile algısında ve miras hukukunda çok köklü değişiklikleri tetiklerdi. Daha önce ana tarafından ya da baba tarafından dikey soy bağlarıyla belirlenmiş açık sınırları olan soylu aile kavramı, artık neredeyse ortadan kalktı. Artık yeni dayanak çerçevesini belirleyen, dikey soy bağları yerine yatay bağlarla sağlanan soylu sülaleleri ya da yakınlıklarıydı Bu durum, “evine” (*Königsnähe*) görece serbest halkayla bağlı daha büyük bir bey ya da kralın koruması üstünden geçinmedeki faydacılığı yansıtırdı (Tellenbach 1978: 208; Goetz 1995: 470). Soylu toprak sahipliğinin Karolenj zamanında miras bırakılamaması, daha sıkı aile yapılarının ortaya çıkmasını engellemişti. Kraliyet yönetim yetkisinin ele geçirilmesinden sonra güç

sınırsallaşınca, aile örüntüleri soya dayalı gevşek sülalelerden net biçimde tanımlanmış soy (baba soyu) öbeklerine dönüştü.[1] Değişen mülkiyet unvanları, en uç noktasına baba soyundan ilk doğanın yeğlenmesi kuralının katılaştırılmasıyla ulaşan, kalıtsal beysoylu aile algısını öne çıkardı.[2] Bu durumsa, sınırlara dayalı mülkün bölünmezliğini ve atadan kalan konumların bütünlüğünü güvenceye aldı. Kalıt bırakılabilen beylik ve tımarlar toprak devrinde ve daha geniş aile hukukunda sıkılaştırmaları beraberinde getirdi. Geniş aileler hanedanlara dönüştü. Böyle olunca hanedanlık aile adlarında, yer adı içeren soyadlarda ve hanedan armalarında alt düzey soylular arasında bile köken gösteren "*de*" "*von*" ve "*of*" parçacığı görülür oldu. Soylu sınıfının toplumsal kimliğinin kökeni böylelikle atalardan kalma aile statülerine dayanıyordu. Ne var ki ilk doğan kuralı, derebeyliğin yaygınlaşması sürecinde yaşamsal bir rol oynayan topraksız soylular meselesini, soylu erkek çocuk fazlalığı sorununu yarattı.

4. Doğanın Fethi – Halkların Fethi

On birinci yüzyıldaki nüfus toparlanması bağlamında ilk doğan kuralı ve Karolenj sonrası çekirdek bölgelerde büyüyen toprak sıkıntısına iki özgün karşılık geldi: iç genişleme –doğanın ele geçirilmesi– ve –dış genişleme– halkların ele geçirilmesi.

1. Duby, bir dizi makalede banal beylikle soylu aile biçimlerinin değişmesi arasındaki "bağıntıyı" inceledi. Tartışma götürmeyecek bir babaya dayalı şecerenin getirilmesinin, söz konusu yönetim yetkilerinin tek hanedan tarafından gasp edilmesiyle ve kalıt bırakmanın ve ilk doğan kuralının getirilmesiyle yaşıt olduğunu gösterebildi. Duby soylu hiyerarşisinde ne kadar çok derinleşirse, tarih sıralı olarak birbirine bağlı ortaya çıkan, kraldan prenslere, kontlara, kale komutanlarına ve son olarak topraklı şövalyelere ulaşan yönetim yozlaşmasını yansıtır biçimde ilk doğan kuralının da o denli yakın dönemlerde geliştiği ortaya çıkıyordu (Duby 1977b, 1977c, 1994). Daha geniş tartışma için, bkz. Bisson 1990.

2. "1030'dan başlayarak kale komutanlarının ailelerinde ilk doğan kuralının belirtileri görülür olmuştu. Sonunda 1025'ten başlayarak biricik meşru altsoyluk (veliaht) hakları tesis edildi. [...] 1020 ve 1060 arasındaki derebeylik bunalımı sırasında aile ilişkileri ağır biçimde baskı altında görünüyor ve soy çizgisinin kapatılması, bu gerginliklere verilen bir karşılık gibi duruyordu" (Poly and Boumazel 1991: 108).

Bu bakımdan Frank Avrupa'sı önemli bir iç sömürgeleştirmeye ve geniş çaplı bir arazi ıslahına girişti. Ekilebilir toprakların genişletilmesi, emek yoğun tarıma dayalı iktisadi yapılarla tipik olarak ilintilidir. Bu durum, kapitalizm öncesi, zora dayalı üretim ilişkileri içerisinde, üretim teknolojisinde yenilikçi buluşlar için kısıtlı baskının ve daha yüksek verimlilik gereksiniminin bir sonucudur (Brenner 1986: 27-32). Binyıl sonrası Avrupa'nın tarım yöntemlerinde gelişigüzel ilerlemeler –demir saban, su değirmeni, geliştirilmiş hasat yöntemleri ve toprağın dönüşümlü ekimi– kaydedilmiş olsa da bu buluşlar üretim araçlarına yapılan dizgesel yatırımlardan kaynaklanmadı. Bundan ötürü de bu buluşlar, kendini yenileyen bir teknolojik tarım devrimi döngüsüne dönüşmedi. Kendi başlarına bu yenilikler, büyüyen bir nüfusun istemine yetişebilecek durumda değildi. Çoğunlukla kendi kırsal gelir tabanını genişletme ya da kendilerini bağımsız topraklı soylular durumuna getirme heveslisi beylerin girişimiyle ormanlar, çayırlıklar, bataklıklar, çorak araziler, alüvyonlu ovalar ve hatta göller ve denizden bölümler –örneğin Flamanya'da deniz düzeyinin altında tarım yapılmasıyla– tarla açılması için talan edildi. Benzersiz ölçekteki bu tarla açma dönemini Bloch "bu ülkede [bir başka deyişle, Fransa] ekilir durumdaki toplam alana tarihöncesi çağlardan beri yapılan en kayda değer katkı" (Bloch 1966a; ayrıca bkz. Fourquin 1975) olarak betimliyor. İç sömürgeleştirme, derebeylik Avrupa'sının kırsal görünüşünü değiştirdi, karşılıklı olarak pekiştirici bir döngü içerisinde çoğalan bir nüfusla ilerledi.

Gel gör ki arazi ıslahının eski Frank İmparatorluğu sınırları içerisindeki kapsamının da bir sonu olduğu için, dış sömürgeleştirme, yani yabancı halkların ele geçirilmesi, iç sömürgeleştirmenin tamamlayıcısı oldu (Wickham 1994: 140). Soy zincirinin en büyük erkek çocuk yararına kapatılması hemen kalan soylu erkek çocuklar için müzmin geçim sorununu doğurdu. Yönlerini tamamen "doğal olarak" yurtlarının

dar sınırlarının ötesine çeviren "gençler", işte bu yaşça küçük erkek çocuklardı.[1]

> Gençlik birlikleri [...] feodal saldırganlığın ok başını oluşturuyordu. Onlara "onur" ve "ödül" getirebilecek ve mümkünse "varsıl olarak geri dönmeleri"ni sağlayacak serüvenler peşinde olduklarından, hep hareket halinde ve savaşımsı bir aşırılığın üst noktasındaki duygularıyla eyleme geçmeye hazır durumda bulunurlardı. İstikrarsız bir ortam yakaladıklarında kargaşayı kışkırtır ve uzak seferler için adam sağlarlardı (Duby 1977a: 115).

Özellikle Loire ve Ren arasındaki nüfusun yoğun olduğu ekili alanlar, bir hanedan kurup onu sürdürmek için topraklı bağımsız kaynak arayışındaki aristokrat fazlalıkları üretti: "Daha küçük erkek ve kız çocuklar babalarının hane halkından ve kalıt hakkından dışlanıyordu: Evlenmemiş kızlar manastırlara yerleştiriliyor, oğlanlarsa kiliseye girip bir beyin maiyetinde serüvenli bir yaşam sürüyor ya da Kutsal Topraklar'ın yolunu tutuyorlardı" (Evergates 1995: 17). Böylelikle dış sömürgeleştirme yalnızca aşırı nüfus artışı ve kalabalıklaşmanın doğrudan bir sonucu olmakla kalmıyor, aynı zamanda mülkiyet tanımlarından kaynaklanan dışlayıcı miras örüntülerinin aracılık edip radikalleştirdiği bir süreç de oluyordu. Böyle olunca, hızlandırılmış bir "uluslararası" şövalye genç hareketliliği gözlemleyebiliyoruz.

Çoğu soylu oğlan ve daha küçük çocuk elbette evlenmeme yeminiyle yaşamaları için manastırlara yollanıyordu. Soylu olarak doğan kızlar için de başka bir asil aileye gelin gitmeyen çoğunun yazgısı buydu. Gelgelelim kilise beyliğinin kendini yeniden üretmesini beyliğin siyasal iktisadının

1. Duby önce, soylu erkeklerin yaşamının genellikle yirmilerinin başlarında şövalyelik unvanı almaları ve genellikle kırklarından önce gerçekleşmeyen "bir yerde konmaları, bir evin reisi olup aile kurmaları" arasındaki dönemine göndermede bulunarak böyle bir on birinci ve on ikinci yüzyıl "gençler" toplumbilimi sundu (Duby 1977a: 113).

genel mantığından ayırmak ağır bir yanılgı olur. Namzetlerin ailelerinin, çocuklarının kabulü için çoğunlukla toprak olmak üzere armağanlar bağışlaması gerektiğinden, manastırlara yerleştirme nüfus baskılarını süresiz olarak gideremedi. Kilise beyliği, belirsiz sayıda üretici olmayan keşiş ve başrahibi kendileri er ya da geç ciddi iktisadi sıkıntılara girmeyecek şekilde kabul edemezdi.[1] Tabii ki ruhban sınıfı, Papalık sancağı altındaki ırak yerlerde bulunan topraklı vakıfları Roma liturjisini yayma bahanesiyle bünyesine katma konusunda en tutkulu olanlardandı. Göstergesel olarak binyıl öncesinde artık çoktan Hıristiyanlaştırılan ülkeler –İrlanda ve İngiltere– bile Gregorius sonrası kiliseyle siyasal bütünleşmeden, onun iktisadi sömürüsünden ve denetiminden kurtulamayıp kendilerini pagan kurbanlarla aynı fetih ve sömürgeleştirmenin yıkımına maruz kalmış buldular.

On birinci yüzyılın sonundaki büyük aristokrat yayılmasının yapısal önkoşullarını daha net biçimde belirlemek durumundayız. Bartlett'i izlersek, aşırı nüfus artışı daha çok yüksek soylu sınıfının değil düşük düzeydeki soyluların, özellikle de şövalye sınıfının bir özelliğiydi (Ganshof 1970: 69; Bartlett 1993: 48). Bu sınıfın ayırıcı özelliği, ezici bir çoğunlukla kalıcı olarak askerileşmiş statüsüyle kaygı verici biçimde bütünleşen topraksızlıklarıydı. Derebeylik toplumsal merdiveninin basamaklarını tırmanmaya ve derebeylik toplumunda en yüksek varlığı, toprak ve emeği elde etmeye meraklı şövalyeler, yoksullaşma ve serüven arasındaki kapana sıkışmıştı. Buna karşılık olarak, kaderlerini papa, imparator, krallar ya da daha geniş topraklara sahip prensler gibi savaş önderlerine bağladılar. Zira "servet kazanmaya giden yol, el-

1. Evergates, on ikinci yüzyıl için şu yorumda bulunuyor: Manastırlara katılan kadınların çokluğundan, doğrusu, yüzyıl sonuna doğru çok sayıda kurum cılız vakıf gelirlerini tüketti. Örneğin 1196'da III. Celestine Heloise'in Paraklit Manastırı'na, altmış rahibeyi gözden çıkararak küçülmeye gitmesini buyurdu; bundan kısa süre sonra da ünlü Avenay Manastırı, on üçüncü yüzyıldaki yaygın "kreditörlerin alacaklarının ağırlığı" yakınmasından ötürü kırk rahibeye düşürüldü. Fervak'taki Sisteryen Manastırı akrabalarının alınmamasına sert tepki veren "soylular ve güçlü adamlar" karşısında III. Innocentius'tan koruma bile istedi (Evergates 1995: 18).

bette, boşa kürek çekmek değildi. Genç ve hırslı bir şövalye, hizmetini amacına uygun gördüğü prense sunar ve beyinin başarılı olup elde ettiği kazancın bir bölümünü kendisiyle paylaşmasını umardı" (Bartlett 1993: 36). Yeni yerler ele geçirilmesinin şövalyelere sağladığı fırsatlar feodal piramidin kendisinin doruğuna –kraliyet unvanlarına– kadar uzanırdı. Sonraki iki yüz yıl boyunca Frankların çeperinde –Kastilya, Portekiz, Bohemya, Kudüs, Kıbrıs, Sicilya, Selanik– yeni hanedanlıklarca güçlendirilecek yeni krallıklar serpildi. Bu süreç, çok sayıda sıradan şövalyeye yaşamını Latin Hıristiyanlığının sınırlarının ötesinde tehlikeye atmak için esin verdi. Çarpıcı biçimde Bartlett, 1350'de Latin Hıristiyanlığında bulunan on beş monarşiden "yalnızca üç ailenin; İsveçli Folkunger'lerin, Dan kraliyet ailesinin ve Lehistanlı Piast'ların Frank soyundan gelmediğini" (Bartlett 1993: 41)[1] belirtiyor.

Böylece artık binyıl sonrası asrın en etkin toplumsal öbeğinin özgüven ve gösterişle "uluslararası" tarih sahnesine çıktığı noktaya ulaşıyoruz: aşırı askerileşmiş statüsüyle birlikte güven vermeyen iktisadi konumunun dış saldırganlığın en büyük adayı yaptığı şövalye sınıfı. Ancak yönetici sınıfın yüksek ve düşük düzey soylular olarak birbirinden ayrılması, büyük ölçekli fetihlere girişmenin sırf şövalyelere özgü tarihsel görev olduğu anlamına gelmiyordu. Bunun anlamı daha çok, Karolenj çeperinde (özellikle Normandiya, Katalonya ve Saksonya'da) eski uç beyliklerinde yaşama olanağı bulabilmiş eski Frank ailelerinin ileri gelenlerinin ve bunlarla birlikte Papalık'ın İngiltere, İspanya, Doğu Avrupa ve Kutsal Topraklar'ın fethi gibi duyulmamış ve hiç de olası görünmeyen girişimler için hevesli ve askerî olarak da yetkin bir müttefik bulmuş olmasıydı.

Bu fetihleri ele almadan önce gelin biraz durup jeopolitik genişlemeye uygun bir sosyopolitik birleşimin gelişmesine yol açan ve terkisindeki imparatorluk hiyerarşinin çok oyunculu

1. "Ortaçağ'ın sonlarına doğru Avrupa'daki kral ve kraliçelerin yüzde 80'i Frank'tı (Bartlett 1993: 42).

bir Avrupa'ya zemin hazırladığı erken Ortaçağ'dan yüksek Ortaçağ'a geçişin bir özetini yapalım.[1] Şarlman'ın halefleri, aristokrat destekçilerinin gelirlerini güvenceye alabilecek konumlarını artık yitirince, bu güç odakları siyasal güçlerini (kraliyet yönetim yetkisi, *ban*) ellerine aldılar ve "ulusal" gelirleri kendi ceplerine yönlendirdiler. Karolenj savaş iktisadının çöküşü ve onu izleyen bölüşüm bunalımı, bey-özgür köylü sınıfı ilişkilerinden kamu gücünün koruyucu katmanını kaldırdı. Bu durum, beylerin aracısız olarak köylülerin artık üretimine erişimine ve bunun sonucu olarak da daha büyük dayatmalara dönüştü. Banal rejimin yükselişinin öteki yüzü ise serfliğin yaygınlaşması, sömürünün yoğunlaşması ve adamakıllı bir güç bölünmesiydi. Aynı zamanda, banal hakların haksızca ele geçirilmesi, yönetici sınıf dayanışmasında bir çözülmeyi getirecek ve toprak, emek ve ayrıcalıklar üzerinden yürüyen soylular arası çekişmeyi tırmandıracak şekilde atlı silahlı güçler (şövalyeler) aracılığıyla askerileşmeyi gerekli kılıyordu. Babadan oğula geçen son dönem Karolenj devlet yapıları dağılarak "feodal anarşi"ye dönüştü.

Yeniden yapılandırılan bu siyasal güç, köleliğin sona ermesi ve mülklü özgür köylülerin yaygın olarak serflere dönüşmesi sonrasında nüfustaki iyiye gidiş, hem üretici hem

1. Bartlett'in etkileyici çalışması, değişen asil kalıt bırakma uygulamaları ve asil toprak gaspı örüntülerinin arkasındaki daha geniş toplumsal gerekçeler konusunda daha varsayım düzeyinde kalırken, ezici askerî teknolojisinin üstün konumunu öne çıkararak Frankların jeopolitik yayılmasına üç katmanlı açıklama getiriyor (Bartlett 1993: 18-23, 43-51, ve 60 vs.). Wickham gerçek dışadönük hareketi daha erken tarihe çekerek geç dönem Frank krallıkları içerisindeki iç toplumsal-siyasal dönüşümleri yeterince incelemediği için ona çıkışıyor (Wickham 1994). Başka bir "çok nedenli" yaklaşım seçeneği için bkz. Mann 1986: 373-415. Yazarın Karolenj İmparatorluğu'nun düşüşüne ve "Derebeylik Devrimi"ne değinmeksizin ulaştığı çıkarım, on birinci yüzyılın bir "kapitalizme geçişin doğuş aşaması"na tanıklık ettiğidir (Mann 1986: 409). Wickham'ın (1988) eleştirel değerlendirmesiyle karşılaştırın. Buna karşılık Ertmann, dönemin tarım iktisadının serf temelli dinamiklerini göz ardı etmeyi yeğlerken, binyıl sonrası iktisadi genişlemenin "900'ler boyunca tarımsal ürün fazlasının ortaya çıkması"ndan kaynaklandığı kanısında, ancak "bu artık üretimin tam olarak nereden kaynaklandığı hâlâ tartışmalı" diye de uyarıyor. Bundan sonra "bir elverişli iklim değişikliğinin de etkisi olmuş olabilir" görüşünü ortaya atıp en sonunda Guy Bois'in (Bois 1992) "merkezî yetkenin çökmesinin iktisadın, belki de ilk kez, siyasal düzen karşısında kayda değer ölçüde bir özerklik kurmasına olanak sağladığı" savına destek çıkıyor (Ertman 1997: 50-51). Bois'in görüşleri Teschke 1997'de eleştirel bir bakışla değerlendirilmişti.

de yönetici sınıflardaki rütbeleri şişirdi. Ekilir alanları Frank çekirdek bölgelerine kadar genişleten bir iç sömürgeleştirme ve arazi ıslahı süreci başladı. Ancak ekilebilir topraklardaki genişleme, nüfus artış hızına ayak uyduramadı. Bu durum, daha önceki mülkiyet ilişkilerindeki değişimlere bir yanıt olarak ortaya çıkıp sınırlarla tanımlanmış ailelere büyük yarar sağlayan ilk doğan kuralının gelişi nedeniyle toprak sahibi sınıf içerisinde özellikle şiddetliydi. İlk doğan kuralı bir yandan aile mülkünün bölünmezliğini güvenceye alırken, öte yandan özellikle daha düşük soylular arasında topraksız, asil erkek çocuk şişkinliğini beraberinde getirdi.

Artık toprak peşinde koşan bir şövalye sınıfı da içinde olmak üzere yönetici katmanların genişleyip çeşitlenmesi, soylu sınıfına özellikle tedirgin, alabildiğine askerileşmiş ve saldırgan bir öğe ekledi. Bu şövalye prensler, 1050 dolaylarına gelinirken Karolenj sonrası çekirdek alanlardaki ekilebilir topraklar tükenme noktasına geldiği için on birinci yüzyılın sonundaki jeopolitik genişlemenin başını çektiler. Savaşçı komutanlar, toprak ve ganimet açlıklarını başka yerlerde gidermek durumunda kaldılar. Bu durum, keskin biçimde feodalleşen, askerî bakımdan bireyselleşmiş ve siyasal olarak ademimerkeziyetçi bir toplumun kökenlerine işaret ediyordu. Dört büyük genişleme hareketinin yerleştirilmesi gereken yer, işte toprak ve emek üzerinden kızışan bu beyler arası dinamik rekabet bağlamıdır. Doymak bilmez feodal toprak açlığı, sınırlar içinde kendi kendine yetmenin prangalarını patlatmıştı. Uluslar üstü Frank soylu sınıfı Avrupa'yı fethe girişiyordu.

5. Jeopolitik Birikim Olarak Bunalım Sonrası Feodal Genişleme (On Birinci Yüzyıldan On Dördüncü Yüzyıla Kadar)

Böylece, banal beyliğin yükselişi, Frank devletinin bölüştürme yeteneklerindeki düşüşe verilen başarılı bir senyörlük tepkisi olarak yorumlanabilir: Gelir ve konum bunalımı karşısında beyler, köylü sınıfı üzerinde yeni bir sömürü

yöntemi dayatıyordu. 1000 yılındaki bunalımın çözümü Avrupa'nın büyük bölümüne, derebeyliği Avrupa'nın çeperine yayan ve başını hanedanlıkların çektiği derebeylik siyasal örgütlenmesinin temellerini kuran yeni bir mülkiyet kurgusu dayatıyordu.

Ara Söz – Nüfusun Artması ve Kentlerin Yeniden Canlanması

Biz feodalizmin Ortaçağ boyunca sergilediği coğrafi genişleme ve toplumsal derinleşmenin altını çizerken, diğer yaklaşımlar on ikinci yüzyıldaki nüfus artışı ve kentlerin canlanmasına kapitalizmin gelişimindeki anahtar aşama olarak odaklanmakta. Halbuki bu canlanma yapısal olarak derebeylik iktisadına bağlı olmayı sürdürüyordu. On birinci ve on dördüncü yüzyıllar arasında derebeylik Avrupa'sı, nüfus artışı, yeni ekilebilir topraklar ve serfliğin yaygın biçimde dayatılması yoluyla emeğin yoğun olarak sömürülmesine bağlı olarak kayda değer bir iktisadi toparlanmadan geçti. Büyüyen beylik gelirleri, on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda kentlerin yeniden canlanmasını körükleyerek büyüyen beylik istemlerine dönüştü. Soyluların askerî donanım ve göz kamaştırıcı tüketim arzuları, kapitalist olmayan kentliler ve tacirlerce yürütülen Avrupa çapında bir uzun mesafeli ticaret düzeni kurdu. Gelgelelim bu kentler arası ticaret ağları bütünüyle soyluların istemlerine bağımlı ve emek yoğun tarım iktisadının içinde gömülü kaldı. Varsıllık sermaye; ticari değiştokuşsa kapitalizm değildi (Wolf 1982: 83-88). Kentler arası ticaret ağları ve kentler, on dördüncü yüzyılda soylu gelirlerindeki aşınmayla birlikte düşüşteydi. İşte bu yüzden ticaretin yaygınlaşması, feodal tarım iktisadının iktisadi-demografik döngüsündeki ilk yükseliş aşamasıyla doğrudan bağlantılıydı. Bu döngü on üçüncü yüzyıl sonlarında aşırı nüfus artışına, toprakların tükenmesine, kıt hasatlara, vebaya ve tarımsal verimlilikte keskin bir düşüşe yol açarak tepe noktasına ulaştığında, daralan soylu sistemi kent ticaret hacmi üstünde doğ-

rudan bir etki yarattı. İşte on dördüncü yüzyıldaki yaygın bunalımın laik bağlamı buydu. Siyasal sömürü ilişkilerine dayanan derebeylik iktisadı, üretmeyenlerin geleneksel yöntemlerle –yani üretim araçlarına yatırım yaparak verimliliği artırmak yerine sömürü düzeyini artırarak– varlıklarını sürdürmelerine karşılık, üreticiler her şeyden önce kendi geçimlerini sağlamak üzere ürettikleri için, kendi kendine ayakta kalabilecek bir büyüme döngüsü yaratamadı. Şiddet ve zor araçlarına yapılan yatırım, başarılı (jeo)politik birikim getirmesiyle, soylu sınıfının yeğlediği kendini yeniden üretme stratejisi olmayı sürdürdü.

Michael Mann'ın on ikinci yüzyılda "kapitalizme ilkel geçiş" gözlemlendiği savı işte bu nedenle tartışma götürür (Mann 1986: 373-415). Kendisinin toplumsal gücün dört kaynağının (ideolojik, iktisadi, askerî, siyasal) karşılıklı bağımlılığını savunduğu İİAS modelini yüksek Ortaçağ'a uyarlayarak Mann, bu "kapitalizme ilkel geçişin", sürecin birbirine Batı'nın yükselişinin birikimli bir uzun dönemli açıklamasında bağlanan etmenlerin bileşkesinin sonucu olduğunu ileri sürüyor. Bir yandan derebeylik jeopolitiğinin "başsız", yani siyasal bakımdan çok parçalı oluşu, tacirlerin ve diğer iktisadi oyuncuların sağlam bir iktisadi ve siyasi özerklik kazanmalarına olanak tanıdı. Diğer taraftansa, ticaretin teknolojik ilerlemenin de yardımıyla canlanması, tarımın yoğunlaşması ve Hıristiyanlığın edilgenleştirici ussal-kuralcı düzeni Avrupa'yı, sonunda Sanayi Devrimi'ne götürecek dinamik bir gelişim yörüngesine oturttu.[1] Benzer biçimde, Fernand Braudel de on ikinci yüzyıldaki iktisadi canlanmanın, farklı bölgelerle farklı emek rejimlerini kalıcı ticaret ilişkilerinde bir araya getirmesiyle ve böylece birbirini izleyen modern kapitalist dünya dü-

1. Mann'ın kapitalizmin çoklu kırılmaları yaklaşımı, kendisinin öznellik kuramının altında yatan yeni-faydacı yöntembilimci-bireyci varsayımların türevleridir: "İnsanlar tedirgin, amaca yönelik ve akılcıdırlar; yaşamın güzelliklerinden aldıkları keyfi artırmak için uğraşırlar ve bunu elde edecek uygun araçları seçip peşinden koşabilecek yeterliliktedirler" (Mann 1986:4). Mann'ın bir tarihsel sınırsız insan doğası savı diye ortaya attığı şey, Weber için, tabii ki, toplumsal eylemin (akılcı eylem) biricik ideal tipidir. Mann'da Weber'in bulgusal aygıtı ontolojik bir belite dönüşüyor.

zenleri döngüsünü başlatmasıyla modern kapitalist dünya düzeninin ilk pilot uygulamasını doğurduğunu öne sürmüştü (Braudel 1984: 92). Ancak genişleyen ticaret, kapitalizme geçiş için aşamalı ya da devrimsel bir atılım değildi. Daha çok, asırlık "ucuza alıp pahalıya satma" uygulamasının bir uzantısıydı. Dolayısıyla yüksek Ortaçağ kent canlanması, yapısal olarak kendisinden önceki kapitalizm öncesi bağlama bağlıydı.

1. Genişleme Tarzları: Toplumsal Olarak Bileşik ve Jeopolitik Olarak İstikrarsız Kalkınma

On birinci yüzyıl ortalarından başlayarak Karolenj sonrası soylu sınıfı utkulu biçimde Avrupa periferisine doğru ilerledi. Feodal koruyan-korunan ilişkileri getirildi ve ilk kez kültürel ve coğrafi bakımdan bağdaşık bir Avrupa yaratacak biçimde yerleşik sosyopolitik koşullara uyduruldu. Güneybatıda İspanyol *Reconquista*'sı Arap hâkimiyetini, yerine feodal yapılar yerleştirerek onun anakaradaki son kalesi olan Granada Krallığı'na geri püskürtmeye başladı. Doğu'da Sakson asiller Orta Avrupa'yla Doğu ve Batı Baltık perçemlerini feodalleştirip Cermenleştirerek müthiş Doğu Yerleşimi'ni başlattılar. Güney'de ve Güneydoğu'da Normanlar Güney İtalya ve Sicilya'yı, hatta bir yüzyıllığına Doğu Akdeniz'deki feodal Haçlı devletlerini de fethetti. Kuzey'de Franko-Normanlar önce Anglosakson İngiltere'yi istila edip sonraki yüzyıllarda Galler, İskoçya ve İrlanda fetihleri sürecinde Keltleri Britanya Adaları'nın içine ve perçemlerine sürdüler. Son olarak Fransa'nın kendisi de banal rejimin gücünü pekiştirmiş bir derebeylik monarşisine dönüşümüne tanıklık eden dramatik bir feodal devlet inşası sürecinden geçti.

Hans Delbrück, bu dört dışadönük hareketin eşzamanlılığını, gözü dönmüş Orta Avrupalı şövalyelerin işi olarak yorumluyor:

> Düşük düzeyli savaşçı katmanından ikide bir yukarı doğru çıkanların hepsi bunu yapmakla aristokrat statüsüne –hatta

buna yönetici aristokrat da denebilir– yaklaşır. İngiltere, Güney İtalya ve Sicilya'yı ele geçiren Normanlar, katıksız olarak Nordik soydan değil, kendilerini Normanların oluşturduğu çekirdeğe bağlayan çok çeşitli kökenlerden savaşçılardan oluşuyordu. Cermen şövalyelerinin İtalya üzerindeki egemenliğinin yaygınlaşması çoğu Cermen şövalyesine daha yüksek varlık ve mevki elde etme olanağı sağladı. Cermenlerin doğu yönlü kesintisiz sömürgeleştirme süreci, yeni yönetici aileler için giderek artan alanlar yarattı. Fransızlar benzer biçimde sömürgeleştirici bir hareket barındıran Haçlı Seferleri için en büyük askerî gücü sağladı. İspanyollar, kendi yarımadalarında, Morlara karşı ilerledi (Delbrück 1982: 226; ayrıca bkz. Wolf 1982: 104-108).

Dolayısıyla bu şaşırtıcı feodal dinçlik jeopolitik birikimin –ya da basitçe, ister toprak gasbıyla, ister fetihle, ister toprağı işleyerek isterse sürüncemeye bırakılmış sömürgeleştirme ya da yerleşim yoluyla olsun toprağa konmanın– mantıksal sonucuydu. Bu ele geçirme biçimlerini merkezî olarak örgütlenen Karolenj seferlerinden ayıransa bunların bireyselleşmiş ve apansız ya da "yaban" tarzıydı. Savaşçı Karolenj beyleri eşmerkezli jeo-stratejik yayılma biçimleri geliştirerek soylulara özgü bireysel toprak açlıklarını devletin daha geniş güvenlik çıkarlarıyla birleştirecek şekilde imparatorluk asillerini dizgesel olarak çevre yönetimlere karşı her yıl ilkbahar seferlerine sürüklemelerine karşın, on birinci yüzyıl savaşları gezici şövalye sınıfının doğası gereği "uluslar üstü" niteliğini yansıtacak biçimde kesik kesikti. At sırtındaki savaşçılar (1) atasözüne dönecek biçimde "servet şövalyeleri" ve "soyguncu şövalyeler", (2) emeklerini ihtiyaç duyan ve bedelini ödeyebilecek herkese satan paralı askerler, (3) yalnızca yağma ve vurgun değil, toprak sahibi beylik için a *fortiori* fırsat sözü vererek daha tutkulu girişimlere kalkışan, kendilerinden büyük savaşçı beylerin destekçileri ya da (4) bu nitelikleri Tanrı'nın iradesi –*deus vult*– dindar kılıfı altında birleştiren haçlılar haline geldiler. Buna bağlı olarak aristokrasinin gücü, üs-

tün bir savaşçı komutan, devlet bürokrasisi, silahlı bir ulus, *condottiere*, ya da büyük ölçekli etnik göçler tarafından değil, –gezici ve tedirgin– "uluslar üstü" bir askerî sınıf tarafından yayıldı. Tıpkı kısmen Cermen Doğu Yerleşimi'nde olduğu gibi, fethedenler var olan üreticileri tarımsal genişleme için kullanamadığında köylüler etkili olurdu. Bu koşullar altında köylülerin ayartılarak yurtlarından edilmeleri gerekirdi ve çoğunlukla yeni efendilerinden yasal statü ve kira bağlamında hatırı sayılır ödünler koparabilirlerdi.

Dört yayılma hareketi –orman-kırsaldan ilkel komünlere, alabildiğine gelişmiş tarımsal olanlardan (örneğin tıpkı Hispano-Arap sulama kültürlerindeki gibi) ticaretle uğraşanlara kadar– çok değişik iktisadi örgütlenme biçimlerine sahip, birbirinden büyük ölçüde ayrılan kültürlerle karşılaştığı için, bunların sonucunda doğan beylik biçimleri basitçe şövalyelerin vatanlarında olanı kopyalamazdı. Elbette, çoğunlukla istilacılar yeni ele geçirdikleri topraklarını kendi geleneksel mülk düzenine göre düzenleme eğiliminde olurlardı. Ancak Frank kararlılığının sonuçları, farklı saldırganlar ve kendini savunanlar arasındaki belli özgün çatışmalara bağlı olarak ya (1) el koyma, yerinden etme ya da aynı İngiltere, Galler, Doğu İrlanda, İspanya, Brandenburg'da ve öteki Cermen uç beyliklerinde olduğu gibi yerli yönetici sınıfı kıyımdan geçirme; ya (2) tıpkı İskoçya, Pomeranya veya Silezya'da olduğu gibi sindirme ve evliliklerle karşılıklı uzlaşı; ya da (3) "beyliklerin tasfiyesi" ve Orta Avrupa'daki gibi göçebe soylular için yeni iktisadi-siyasal hücreler kuran yeni öncü çiftçi köyler oldu. Bu yayılma sürecinde, niteliği çatışan toplumların toplumsal ve coğrafi çerçevesi içinde anlaşılabilecek çok sayıda siyasal beylik biçimi –ordu, fetih, düzen, tasfiye– türedi. Toplumsal bakımdan bileşik ama coğrafi bakımdan dalgalı bu jeopolitik birikim, Avrupa'nın farklı bölgelerindeki uzun dönemli değişken devlet yapılanması süreçlerinin farklı beylik gücü kümelenmelerine dayalı olarak temellerini attı. Bu ayrılıklar özellikle ilk örnek sayılan ve modern devlet inşasının yanlış biçimde sıklıkla benzeştirilen iki örneği olan İngiltere ve

Fransa göz önünde bulundurulduğunda bir sonuç olarak görünüyor. Bunların uzun dönemli yörüngelerindeki on birinci yüzyılda başlayıp on dördüncü yüzyıl buhranında yoğunlaşan çatallanma, mutlaki Fransa çevresinde şekillenen Westphalia devletler düzeninin ve kapitalist Britanya çevresinde oluşan modern devletler düzeninin niteliğinin yeniden değerlendirilmesi bakımından derin anlamlar taşıyor.

2. İspanyol *Reconquista*'sı

Franko-Norman egemenliğinin Britanya Adaları'nda birden dayatılmasının tersine İspanya'nın ve Elbe-ötesi Almanya'nın fethi ve oralara yerleşim sürüncemeli ve düzensizdi. Burada daha büyük genişlemenin dayanakları, Şarlman'ın gücünün doruğunda olduğu 800 dolaylarında kurduğu fetih beylikleri olan Katalonya ve Saksonya idi. Katalonya, Derebeylik Devrimi (1020-1060) sırasında bilindik yaygın serfleştime ve *incastellamento* [istihkâm] süreçlerini tetikleyecek biçimde çok sayıda banal beyliğe bölündü (Bonnassie 1991b, 1991c; Brenner 1996: 264-269). Bir zamanların kontu artık sırtını imparatora dayayamazken, soylular arası ilişkiler de keskin biçimde feodalleşti. Bununla birlikte, süregiden fetih fırsatlarına bağlı olarak ve yoğun bir Katalanlar arası kan davası sonrasında Katalan beyleri Berenguer'lerin kontluk hanedanının derebeyliğini tanıdı. Buna karşılık kont da beylerin eskiden özgür olup vergi veren köylüleri "özel" olarak sömürmesini kabul etti.

Böylelikle Kuzeydoğu Akdeniz'de Katalonya, Derebeylik Devrimi'nden üstün yönetim olarak doğdu. On birinci yüzyıl öncesi Müslüman-Frank ilişkilerini belirleyen, siyasal amaca uygunluk ve karşılıklı uzlaşı (sınır ötesi ilişkilerde dinsel ayrılık ikincil kalıyordu) iken, Barcelona kontları yönetim ruhsatlarının hemen hakkını vermeye başladılar (Fletcher 1987) ve on birinci yüzyılın ortalarından sonra daha yenice açıktan kâfir diye kara çalınmaya başlayanlara karşı saldırgan ve dizgesel bir fetih siyaseti güttüler (Bonnassie 1991c: 163-

167). Ana Karolenj bölgelerinden üşüşen topraksız Frank şövalyeleri –Duby'nin "gençliği"– Katalonya'nın dışa yönelimini kesin olarak pekiştirdi. VI. Ramon Berenguer, hanedanlık evlilik politikalarını diplomatik bir kurnazlıkla harekete geçirip Aragón kralının kızıyla söz keserek daha önce çekişen ama Hıristiyanlaşmış komşular arasında birliği güvenceye aldı ve Güney'deki Müslümanlara karşı güçleri birleştirdi (Bisson 1986). Hanedanlık, Tayfalı kabile reisleri üzerindeki baskıyı tazeledi, Valencia'yı ele geçirmeyi denedi, Norman Sicilya ve yeni serpilmeye başlayan İtalyan ticaret kentleriyle bağlar kurarak Akdeniz'deki daha geniş "uluslararası" meselelere büyük bir gayretle müdahil oldu. Frank şövalyelerinin yardımıyla Mallorca'yı ele geçirerek Septemanya ve Provance üzerinde egemenliğini yeniden kurdu. Islah edilen manastırlar ve dinçleşen Papalık, savaşlardaki bu yoğunlaşmanın gerisindeki ideolojik ama aynı zamanda maddi itici güçlerdi. 1073 Nisan'ından bir mektupta VIII. Gregorius Fransız "prenslerini İspanya topraklarını almaya girişmelerini umarak" yüreklendiriyor ve "'İspanya Krallığı eski zamanlardan beri Aziz Peter'in mülkü olduğu için', Fransız istilacıların fethettiği bütün toprakların azizden tımar olarak alınması gerektiği" belirtiliyordu (Robinson 1990: 324). Fransız Benedikten keşişleri –kendileri, elbette, aristokrat keşiş olarak yerleştirildiklerinden soylu kökenlidirler– artık yeniden ele geçirilen İspanyol piskoposluk bölgelerinde görevlendirildiler ve hummalı biçimde Araplardan gelen haraç ödemelerinin Cluny'ye geri yollanması işini idare ettiler. "1100'e gelinirken İspanyol piskoposluk makamlarının büyük bölümü Fransız keşişlerinin idaresindeydi" (Lomax 1978: 56).

Bu jeopolitik birikim yöntemleri, fethedilen bölgelerin kont önderliğinde ele geçirilmesine ve daha alt düzey beylere tımarların bahşedilmesine dayanan o bilindik döngü üzerinden giden dizgesel bir malikânelileşmeye yol açtı. Yenice topraklanan bu beyler ya bulundukları yerlerdeki köylüleri serfleştirirler ya da emek kıtlığı çekilen zamanlarda kırsal sömürgecilere tanınan muafiyetler biçiminde, onlara başlar-

da çekici görünen yerleşim koşulları önerirlerdi. Yerel Hıristiyan ileri gelenleri ve Frank şövalyeleri, rahipler ve papa egemenlik sahalarını genişletmek için bir "Kutsal Savaş" yürütecek uzun dönemli bir bağlaşıklıkta birleştiler.

3. Cermen *Ostsiedlung*'u

Cermen *Ostsiedlung*'u, Karolenj sonrası Doğu Krallığı'ndaki farklı başlangıç koşullarını yansıtır biçimde, Norman hatta Katalan girişimleri kadar çok renkli ve üstelik merkezî örgütlenmesi onlarınkinden daha gevşekti. Onuncu yüzyılda Otto'ların toparlanmasına bağlı olarak devletin feodalleşmesi daha sonraya kaldı ve hiçbir zaman da Fransız Batı Krallığı kadar ileri götürülmedi. On birinci yüzyıl sonunda dış istilaların etkisi altında bunalım geldiğinde, İmparator IV. Henry ve Papalık arasında alışılmadık bir güç çekişmesi –Taç Giydirme Uzlaşmazlığı– (1060-1130) biçimini aldı. IV. Henry piskoposlar üzerindeki denetimini sürdürmeyi denerken kendini yenileyen Papalık, bölgesel Cermen dükalıklarıyla ittifak kurdu (Mitteis 1975: 177-192). Dükalık-Papalık utkusu emperyal Cermen teokrasisinin ve taç giydirme yetkisinin sonu anlamına geliyordu. Bunun yanında Cermen *Heerschild*'in piramit biçiminde kılı kırk yararcasına katmanlaşmasında kurumlaşarak alt vasalların "üste bağlanması"na da yol açtı. İngiltere'dekinin aksine Cermen Hohenstauffen hükümdarları, kraliyet tımarlarının ötesinde sınırlar üstü birörnek siyaset güdebilecek sınırlara sahip beyler olamadılar. "Cermen feodal hukuku hep olduğu gibi vasalların çıkarlarını derebeylerininkinin üstünde tuttu" (Mitteis 1975: 251). Daha geniş kraliyet simgesel gücünün önünün, imparatoru seçme hakkını elinde bulunduran toprak sahibi güçlü prenslerce kesilmesi, özgür köylüler ve kraliyet yargısı arasındaki yaşamsal koruma bağını koparарak serfleştirilmiş köylülerce işlenen beylik arazilerinde yeni bir mülkiyet yapılanmasına yol açtı (Anderson 1974a: 161-165; Arnold 1985: 1-22, 1991).

Soylular arası ilişkilerin feodalleşmesinden sonra sıkça söylenceleştirilen "Doğu'ya doğru zorlanma" iki eksen çevresinde dönüp durdu. Bir yanda, taşra boylarınca Elbe ötesindeki sınırlara dayalı geniş uç beyliklerinin başı çektiği jeopolitik birikim oluştu. İngiltere için Normandiya ve İspanya için Katalonya neyse, Doğu Avrupa için Saksonya o oldu. On ikinci yüzyılın sonlarından başlayarak bilindik sefer, toprak paylaşımı, daha fazla sefer ve alt feodalleştirmeleri izleyen tımar dağıtımı döngüleri, Cermen hâkimiyetini Oder Nehri'nin ötesine, Slav topraklarının içlerine kadar genişletti. Bu süreçte Saksonya, Loren ya da Frizye gibi eski Cermen yerleşim alanlarından, mütevazı kökenden gelen topraksız şövalyeler, onları kısa sürede derebeylerine yüzlerce uşak sağlar duruma getirecek uçsuz bucaksız topraklı zenginliğe kavuştular (Bartlett 1993: 33-39). Derebeylik jeopolitik ilişkilerinin toprak temelli siyasal iktisadı, Doğu Yerleşimi'nin ve "kayan" Cermen sınırlarının soylular için sunduğu yukarı yönlü toplumsal hareketlilik fırsatlarını kaçırmadı. Aynı zamanda Cermen tacirler Baltık Denizi'nin güney ve doğu kıyıları boyundaki liman ve kentlerle, Doğu Avrupa'nın çok geniş tahıl, kereste ve deri kaynaklarının kapılarını açacak yoğun bir ticaret ağı kurdu. Lübeck merkezli Hansa Birliği'nin eşgüdümünü sağladığı bu ticaret biçimi, içlerinden Töton şövalyelerinin Prusya'ya hükmeder hale geldiği şövalye ordularınca korunan bir dizi ticaret tekeli doğurdu. Şövalye orduları topraksız Frank beylerini bir araya toplayarak deniz ticaret yollarını ve ufuktaki Slav kıyılarının gerisinde bulunan bölgelerin feodalleştirilmesini güvenceye aldı. Kökü Haçlı Seferleri'ne dayanan ve Frank şövalyelerini dizgesel biçimde bünyesine katan şövalye ordularının en belirgin özelliği, sıra dışı "uluslararası" hareket becerisi ve sıkı iç örgütlenmesiydi. Ta Akdeniz'den Atlas Okyanusu kıyılarına kadar yoğun bir stratejik ve lojistik üs ağını ayakta tutmakla, kendilerini feodal Hıristiyan dünyası için bir acil durum gücü olarak görüyorlardı (Christiansen 1980). Baltık'ta, ticaret ve misyonerlik çıkarları manastır beylerinin Elbe ötesindeki bölgelerin sömürgeleştirilmesi sürecindeki toprak açlığı ve savaşçılık becerileriyle birleşmişti.

Sekizinci yüzyıl bağlamında olsa bir çelişki sayılabilecek şövalye orduları buluşu, Papalık'ın yapılanmasında ve ideolojisinde bir devrime işaret ediyor. Eski çekirdek Frank bölgesinde soylular arası ilişkilerin böylesine çarpıcı biçimde değiştiği on birinci yüzyıl, Gregorius ıslahatlarının izinden Papalık'ı, Avrupa'da herkesten üstün olma uğraşında bir güç olarak tanımlayarak aynı zamanda ruhbanlar ve laikler arasındaki ilişkileri de değiştiren dönem oldu.

Gregorius öncesi kilise Karolenj çağı boyunca laik Frank beylerine bağlıydı.[1] Piskoposlar imparator tarafından atanır ve yetkilendirilir, özel imparatorluk korumasından ve vergi muafiyetlerinden (yükümsüzlükler) yararlanır; yerel düzeyde bir soylu mülkiyetine dayalı kiliseler düzeni alır başını giderdi. Din kurumuna toprak bağışlayan soylu aile, çoğunlukla manastırlardaki adam yerleştirme uygulamalarını beraberinde getirecek biçimde kilise papazlarını ve başrahipleri de atardı. Roma yalnızca hac için bir tinsel merkezdi. Latin ruhban sınıfını geri kalan derebeylik toplumundan ayıran hiçbir ayrı hukuksal çerçeve yoktu. Papa, Roma soylu sınıfının Cermen imparatorunca atanmış, doğası gereği zayıf bir kuklasıydı. Dolayısıyla on birinci yüzyıl öncesi Roma piskoposları yalnızca *primi inter pares* idi.

Kilisenin Ortaçağ toplumundaki yapısal konumu, emperyal teokratik güç banal beylerin kazanç arayışıyla paramparça edilince değişmeye başladı. Beylerin yağma ve el koymalarına ilk katlanması gerekenler bölge piskoposlukları, manastırlar ve bölge kiliseleri oldu. Kale komutanlarının kan davalarından en çok etkilenen silahsız ruhban sınıfının, yerel beylerin denetiminden kaçabilmek için kutsal alanları dindışı olandan ayırmanın yeni yollarını bulmaya çalıştığı zaman, işte tam da bu dönemdi (Mitteis 1975: 177 vs.).

1. "Dinsel ve siyasal alanların bir kaynaşması söz konusuydu" (Berman 1983:88).

Birincisi, Benediktenlerin önderliğindeki manastır ıslahat hareketi, içlerindeki dağınık, bağları gevşek manastırlar ve topraklar arasındaki ilişkileri, yeniden yapılandırarak Cluny başrahibinin yargı yetkisi altında Papalık harici bir hiyerarşiye dönüştürdü. Öte yandan keşişler, Üç Düzen öğretisini formülleştirerek Haçlı Seferleri'ne ideolojik arka plan sağlayacak özel bir Hıristiyan şövalyeliği yaklaşımı icat ettiler. Toplumun işlevsel bakımdan savaşçı şövalyeler, ibadet eden ruhbanlar ve çalışan köylüler olarak bölünmesini öngören üç işlevli düzenin erdemlerinin formülleştirilmesi ve yayılması, yönetici sınıfın yağmacı beyler karşısında savunmasız kalmış, iktisadi yönden tehdit altındaki bir kesiminin bilinçli tutumuydu.

Sonra, piskoposluk barış hareketleri, Katalonya ve Flamanya arasındaki topraklarda önce "Tanrı'nın ateşkesi"ne sonra da "Tanrı'nın barışı"na öncülük ederek düzeni yeniden yerine oturtmaya çalıştı (Flori 1992a). Piskoposların başını çektiği bu ortamı yatıştırma stratejisi, kan davalarını yasadışına çıkaramadı belki ama savaşlar için önce kişiler ve nesneler bağlamında, sonra da zaman ve uzam bağlamında istisnalar getirmeyi başarabildi. Ne var ki işte tam da kilise yürütmeyi sağlayacak güçten –şimdilik elinde yalnızca aforoz tehdidi vardı– yoksun olduğu için papalar savaş öğretilerini baştan ayağa yeniden tanımlayarak, soylu şiddetini tıpkı Üç Düzen ve şövalyelik yasası söyleminde olduğu üzere, dışa dönük biçimde "kâfirler"e yöneltmeye çalışıyordu. Haçlı Seferler'inde niyet, içerideki soylu saldırganlığının gücünü kırmak ve yönünü dış fetihlere çevirmekti. Papalık, yalnızca toprak ve ganimet değil, sonsuz kurtuluş sözü de vererek Frank beylerini bünyesine kattı, daha önceki Hıristiyanlar arası çatışmasızlık ilkesiyle taban tabana karşıt düşecek biçimde onları meşru ve Kutsal Savaş ilkesiyle *milites Sancti Petri* [Aziz Petrus şövalyeleri] olarak yeniden vaftiz etti. Haçlı Seferleri düşüncesi doğmuştu (Flon 1986: 191-203, 215-219, 1992b: 133-146).

Sonunda, savaşa ilişkin kilise geleneği de en az, sıkılaşarak kilise hukukuna dayanan, devletimsi, sınırlar üstü bir

merkezî yönetim düzenine dönüşen Papalık kurumları kadar hızlı değişti. VII. Gregorius'un Cluny düzenini örnek alan ıslahat hareketi, kutsal piskoposluk makamlarını Cermen imparatorunun elinden alarak (1075) tinsel ve dindışı konular üzerinde papalığın söz sahibi olması için savaş verdi. *Libertas ecclesiae* [kilise özgürlüğü] adı altındaki bu üstünlük savaşı, ünlü Taç Giydirme Uzlaşmazlığı'nın patlak vermesine yol açtı. "Bu, her biri kendi nüfuz paylarının miktarına ilişkin evrenselci istemler seslendiren iki yetke ve meşruiyet biçimi arasındaki bir çekişmeydi. Çatışma, VII. Gregorius'un 1075'te kendi *Dictatus Papae*'sinde [Papalık Dönemi] Papalık'ın siyasal ve hukuksal bakımdan bütün kilisenin üstünde olduğunu, ruhban sınıfının laik denetimden bağımsız olacağını ve imparatorun dindışı konularda bile Papalık'ın nihai üstünlüğünü tanımak durumunda olduğunu duyurmasıyla patlak verdi" (Axtmann 1990: 298). Çok geçmeden bu tartışma VII. Gregorius ve Sicilya ve Frank şövalyeleri arasından toplanan Norman paralı askerler ile 1111'de Roma'yı işgal eden Cermen İmparatoru V. Henry arasında bir dizi Taç Giydirme Savaşı'nı beraberinde getirdi (Norman Sicilya'sı için, bkz. Tabacco 1989:176-181, 237-245). Worms uzlaşmasından (1122) sonra, Karolenjlerden miras kalan Otto'ların emperyal-teokratik yönetim düzeni artık geçerliliğini yitiriyordu. Papalık'ın bütün Hıristiyan dünyası üzerindeki üstünlük iddiası, son temyiz mahkemesi papalık *curia*'sı olan dizgeselleştirilmiş kilise kanunlarına yalnızca ruhban sınıfı bağlı olsa da kuruldu.

"Papalık Devrimi'nin dış savaşları" (Berman 1983: 101) olan Haçlı Seferleri'nin (1096-1099, 1147 ve 1189) bu devrimsel çatışmalar bağlamda anlaşılması gerekir. Bunlar, Vatikan'ın Frank ve Norman beylerinin askerî ve İtalyan kent devletlerinin mali desteğiyle Levant ve Doğu Akdeniz'de bir dizi vasal devlet kurma siyasetinin sonuçlarıydı. Bu yapılanmalar istilacı orduların feodal yapısını kusursuz biçimde yansıtıyordu. Her prens vasal şövalye ve paralı askerlerden oluşan kendi askerî birliğini savaşa sürüklediği için Suriye, önce Kudüs kralına ve en tepede de derebeylik konumuyla

papaya bağlılık yemini etmiş olan çok sayıda feodal prensliğe bölünmüştü. Bu gelişmeler kiliseyi *merkezileştirdi, monarşileştirdi* ve *askerileştirdi*. Bir zamanlar inancın odağı olan yer, gücünün farkında bir dış siyaset güden bir laikleşmiş kilise devletine (*Kirchenstaat*) dönüştü. Böyle olunca Hıristiyan evrenselciliğinin çok sayıda başı olmuş oldu: Bir yanda doğrudan Tanrı'dan gelen yönetme yetkisini savunan ve kutsal krallık düşüncesini elden bırakmayan monarşiler, öte yanda ise dünyevi hükümdarları tahta çıkarıp tahttan indirme hakkında direnen, yeniden güç kazanmış Papalık. Papanın utkusu Avrupa siyasal çoğulculuğuna katkı sağlasa da, Avrupa'yı birleştirecek imparatorluğun sonunu hazırlayan toplumsal koşullar 1000 yılındaki bunalımda yatmaktaydı.

5. Norman Fethi ve Tekil (Üniter) İngiliz Devlet Yapılanması

Fetih sonrası İngiltere, Capet Fransa'sının tersine, benzersiz biçimde merkezî, iç örgütlenmesi tam ve toplumsal bakımdan bağdaşık bir derebeylik devletiydi. Bu alışılmadık uyum, Anglosakson İngiltere'ye Norman egemenliğinin çabucak dayatılmasının doğrudan sonucuydu (Anderson 1974a: 158-161; Mitteis 1975: 199-212; Brenner 1985b: 255-258). Feodal toplumsal mülkiyet ilişkileri, Norman Fethi'nin dolaysız bir sonucuydu ve Normandiya Dükalığı içerisinde yerleşik hâkimiyet biçimini yansıtırdı.[1] Güney Seine Vadisi

1. Robert Brenner İngiliz Ortaçağ sınıf ilişkileri ve devlet inşası üzerindeki etkilerinin çerçevesini dizgesel olarak çizerek derebeylik siyasal birikiminin Norman Fethi bağlamındaki toplumsal bakımdan istikrarsız ancak jeopolitik olarak bileşik dinamiklerine işaret ediyor (Brenner 1985b: 254-255, 1996: 258-264). Marx'ın fetih ve uluslararası ilişkiler üzerine düşünceleriyle de karşılaştıralım:

> Benzer bir ilişki, başka bir toprak üzerine evrilen bir ilişki kurma yöntemi, ele geçirilen ülkeye kabul ettirildiğinde fetihten doğar: Kendi vatanında hâlâ çıkarlara ve önceki dönemlerden aktarılan ilişkilere bağlı olduğu halde [bu ilişki yöntemi] burada bütünüyle ve hiçbir engelleme olmaksızın yerleştirilebilir ve yerleştirilmelidir, tabii mesele fethedenin var olan gücünü güvenceye almaksa (Norman Fethi'nden sonra, derebeylik örgütlenmesinin en mükemmel biçiminin verildiği İngiltere ve Napoli) (Marx ve Engels 1964: 92).

dolaylarındaki Norman Dükalığı (840-911), Karolenjlerin gücünün çökmesi ve bağlı emperyal beylerin banal güçleri devralması sürecinde biçimlenmişti. Dükalık, İskandinav istilacılardan kalıt bir siyasal yapıyı, maiyet isteyen güçlü bir kabile reisinin çevresinde toplayarak bir Karolenj kontunun başlarda bahşedilen, sonradan güç kullanarak ele geçirilen kamusal yetkileriyle bir potada eritmişti (Le Patourel 1976: 13; Hallam 1980: 34-43). Yoğun bir kan davası sarmalından sonra (1030-1047) William, Normandiya'da kontluk yönetim yetkesini zorla ele geçirip dükalığında düzeni yeniden sağlamayı başardı (Searle 1988:179-189) ancak arkasındaki güç odaklarını kendinden uzakta tutması gerekiyordu. Sarayı, hükümet, divan ve çatışma çözümlerinin doğal mekânı durumuna geldi. Anglosakson İngiltere'nin istila edilme tasarısının gizlice hazırlandığı yer de burasıydı.

Gelgelelim Normanlar daha başından, kendilerini prensliklerle (Flamanya ve Bretanya) toprak ve emek için boy ölçüşür buldular. Normandiya dükünün Manş'ın ötesine kadar yayılmasını sağlayan, hepsi dükalık ailesiyle kişisel hısımlık savında olan askerî seçkinlerinin birbirine iç bağlılığı, akınlar ve yerleşimi izleyen müthiş toprak ve ganimet varsıllığı ile vergi, yargı cezaları, resimler toplama gücüyle *arrière-ban* [vasallara savaş çağrısı] – aslında, onun *de facto* [fiili] kraliyet derebeylik yetkisi olan *bannum* idi (Le Patourel 1969, 1976: 281 vs.).

Demek ki Norman Fethi feodal hâkimiyetin artık iyi bilinen açmazına dayanıyordu: Bey sınıfı içerisindeki iç bağlılık, derebeyin destekçilerini ödüllendirme becerisine bağlıydı ve toprak dağıtımı yenice topraklanan beyleri eskiden önderleri olan kişinin rakibi haline getirdiğinde dağılıverirdi.[1]

Anglosakson toprak sahibi sınıf, fethin yirmi yılı içerisinde mülklerinden edilip öldürülerek toprakları William'ın savaşçıları ve baronları arasında pay edildi. Fethin ezici doğası Normanların sınırlara dayalı tek birim olarak İngiltere üze-

1. Feodal siyasal birikimin kurucu çelişkilerinin net bir yorumu için, bkz. Le Patourel 1976: 279-318.

rindeki egemenliğinin kabul ettirilmesi sonucunu doğurdu. Tımar Devrimi, beyliğin mülkiyet, kapsam ve yasal konumunu kökten değiştirerek ülkenin üzerinden silindirle geçti. Beyler, kalıt bırakılmış özel mülklerine değil, "kral"ın arazilerine sahip olur oldular. Kral bütün toprakların üst sahibi olarak kaldı. Frank Galya'sı sayısız bağımsız banal beyliğe ayrılırken İngiltere bütünüyle birleşik kaldı. Fransa'nın tersine Norman ve Plantagenet kralları, baronlar arasındaki sürekli çekişmelere karşın 1066'dan sonra da yönetim yetkisindeki tekeli ellerinde tutmayı başardılar. Bütün toprak sahibi Norman soylular, Capet Fransa'sı ve Salian Almanya'sı için yıkıcı olan vasal "üste bağlanma"nın ademimerkeziyetçi etkilerinin önüne geçecek biçimde krala doğrudan bağlılık yemini (Salisbury Andı, 1086) etmek zorundaydı. Yönetim yetkisi üzerine kurulu "kralın barışı", Anglo-Norman yönetici sınıf içerisindeki toprak, mülkiyet ve ayrıcalıklar nedeniyle çıkan anlaşmazlıkların çözümlenmesi için tanınmış kurumlar sunarak kişisel kan davalarını en aza indirdi (Kaeuper 1988: 153 vs.).

Sıkıca örgütlenmiş malikâne rejiminin bir anda dayatılması, *içsel beyliğin* Anglosakson köylülerin geniş çaplı serfleştirilmesiyle kol kola gittiği anlamına geliyordu (Brenner 1985b: 246-253, 1996: 258-264). Hem Normandiya'daki dükalık yetkesinin yapısını hem de fethin askerî örgütlenmesini yansıtacak biçimde soylular arasındaki daha iyi öz örgütlenme nedeniyle İngiliz köylü sınıfı on ikinci ve on üçüncü yüzyıllar boyunca serflikten yakasını sıyırabilecek durumda değildi. Merkezî bir derebeylik devleti, beyler arasındaki örtük çatışmaların kraliyet kanunlarıyla yatıştırılması anlamına geliyordu. Serfler (bey-kral gerginliğini düşürecek biçimde) ancak ve ancak malikâneli beylerin yönetim alanına, özgür erkekler ise ortak hukukun kraliyet yönetim alanına giriyordu. Geleneksel soylular arası koruyan-korunan bağlarıyla birlikte işletilen kamusal yasal gücün bu tamamlayıcı katmanını da görevden alınabilir şerifler dolduruyordu. 1066 sonrası yetke ilişkileri bir yolla Karolenjleri çağrıştıran ikili mülkiyet rejimine dayanıyordu: Norman beyleri tebaalarıyla (serflerle) malikânelerin-

de nasıl davranacaklarına kendileri karar verirlerdi; özgür köylüler (kendi işlediği toprağı olanlar) kralca vergilendirilir ve kamu mahkemelerine gidebilirlerdi. Hiç şaşırtıcı olmayacak biçimde, sınıf çatışması tipik olarak, toplumsal konumları için didişen köylüler biçimini aldı (Hilton 1976a).

Dahası, Britanya Adaları'nın engin toprakları ve William'la haleflerinin kapsayıcı yetkeleri nedeniyle jeopolitik birikimin yayılmacı aşaması –ve bununla birlikte yönetici sınıfın birbirine bağlılığı da– on dördüncü yüzyıla kadar sürebildi. Soylular arasında azalan gelirler üzerinden yoğunlaşan rekabet ve iktisat-nüfus buhranının gelişiyle bu sürecin kırılması, Yüz Yıl Savaşları ve onu izleyen Güller İçsavaşı'nın fitilini ateşledi. O âna gelene kadar Fransız kralı elbette topraklarını öylesine merkezileştirmişti ki artık İngiltere'yle aşık atabilir durumdaydı. On birinci ve on dördüncü yüzyıllar arasında Anglo-Norman beyler Galler, İrlanda ve İskoçya'yı fethetmekle kalmadılar, aynı zamanda ilgilerini Batı Fransa'nın parçalı dükalıklarına yönelterek Plantagenet'ler altında Hebridler'den Pireneler'e kadar ulaşan bir imparatorluk yarattılar (Le Patourel 1976; Davies 1990; Frame 1990). Askerî üstünlük, İngiliz Krallığı'nın kraliyet yönetim yetkisinin kullanımındaki tartışmasız tekelinde kendini gösteren sıra dışı merkezileşmesinin hem sebebi hem de sonucuydu. On dördüncü yüzyıl öncesi İngiliz devlet oluşumunun sürekliliği ve göreli istikrarı, köylüler üzerinden sürdürülen soylu çekişmesini en aza indiren bu kalıplaşmış, iki katmanlı mülkiyet uzlaşmasının arka planına karşı olarak görülmelidir. Kuzeybatı Avrupa'da "Yüce Efendi" kralın koruyuculuğunda soylular arasındaki bu karşılıklı tarımsal kazanç ayarlaması daha geniş ortak jeopolitik birikim stratejileriyle perçinlenirdi.

6. Fransa: Capet "Nüfuz Alanı Devleti"nden Krallığın Gücünü Pekiştirmesine

Capet Fransa'sındaki derebeylik devlet yapılanması örüntüsünü belirleyen, binyıl sonrasında tamamlanan siyasal güç

bölünmüşlüğüydü (Brenner 1996: 251-255). On birinci yüzyıl sonlarından başlayarak prensler ve kral –içeride kale komutanlarına, dışarıda birbirlerine karşı– sınırlarını yeniden sağlama almaya çalıştı (Anderson 1974a: 156-158; Mitteis 1975: 267-279; Hallam 1980). İşte bu nedenle Fransız devlet inşasının mantığı, jeopolitik rekabet, bir başka deyişle, küçük beyleri büyük beylerin avucuna iten yönetici sınıf içi çatışma, ve köylüleri elde tutabilmek için beyler arası siyasal işbirliğinin yarattığı sürekli baskı altında ortaya çıkıyordu.

Capet monarşisi Fransa üzerinde egemenliğini kurabilmek için on dördüncü yüzyıl boyunca büsbütün savaş ve ilhaktan başlayıp hanedanlık evlilik siyasetinden, bağlaşıklık kurmaktan ve rüşvetçilikten tut, basit el koyma ve tımar fermanlarına kadar feodal yayılmacı yöntemlerin bütün silahlarını devreye sokmak zorunda kalmıştı. Yerel asilzadeler baskı altına alındı, güçleri başkalarıyla bölündü, kendi aralarında evlendirildi, satın alındı ya da güvenilmez koruma bağlarıyla krala bağlandı.

Capet monarşisinin eşmerkezli genişlemesi aşamalı, parçalı, sürüncemeli bir süreç olduğu için Fransız Krallığı hiçbir zaman İngiliz dengininki gibi bir birlik kuramadı. En önemlisi, Fransızlardaki "üste bağlanma" ("vasalımın vasalı benim vasalım değildir"), kralın yetkesinin fetih sonrası İngiltere'sindekinden çok daha az tanındığı anlamına geliyordu. İşte bu yönetici sınıf içi örgütlenme eksikliği yüzünden Fransız soylu sınıfı, köylüleri vergilendirme ve denetim altında tutma yetkisi için kralla yarışıyordu. Fransız köylü sınıfının konumunu güçlendirmesinde en önemli etmen, işte tam da bu yargı yetkisi üzerindeki karşılıklı hak iddialarıydı (Brenner 1985a: 21-23, 1985b: 220, 1996: 251-255). Elverişsiz nüfus baskılarına karşın,[1] köylüler on ikinci ve on üçüncü yüzyıllar boyunca serflikten yakasını sıyırmakta (emek kirasının para

1. Yeni-Malthusçu açıklamaya göre, artan aşırı nüfus, işgücü sunumu anlamına gelebilir, bu da köylülerin gelirlerinde azalmaya ya da hukuksal statülerinde gerilemeye yol açabilirdi, ki Fransa'da bunların hiçbiri olmadı.

kirasına döndürülmesi) ve on dördüncü yüzyıl başında geleneksel tımarlar üzerinde, kalıt bırakmayı da içerecek biçimde *–de iure* [yasal olarak] olmasa da– *de facto* mülkiyet haklarını yerleştirmekte başarılı oldu. Paraya sıkışan beyler, köylü komünlerine uygulanabilecek zorlamaları düzenleyen özgürlük belgeleri sattılar. Kiralar (*cens*) ve tabii hâlâ toprak üzerinden alınan ödentiler (cezalar, ölüm resimleri, taşıma resimleri) de sabitlendi ve böylece enflasyon karşısında eridi. Zamanla beyler mirî arazi kiraya vermek ya da doğruca satmak zorunda kaldılar (Duby 1968: 242; Hallam 1980: 161 vs., 225). Düşen kiralar ve yitirilen mülkler, onların mali durumlarını giderek güvenilmez hale getirdi. Borca saplanan çok sayıda kale komutanı ve şövalye daha büyük soylu ailelerinin hizmetine girmek durumunda kaldı. Bu da olmazsa kendilerini paralı askerler olarak sattılar ya da Frank olmayan çeperde beylik kurabilmek için "yurtdışı"na çıktılar. Can alıcı biçimde köylüler, beylerinin zayıflık ve dağınıklığından faydalanarak banal beylerden kazandıkları ayrıcalıkları sürdürebilmek için kraliyet mahkemelerine başvurdular. Özgürlükleri kendisine yeni bir gelir kaynağı sağladığı (artık kira değil, vergi kaynağı) ve soylu rakiplerini eşzamanlı olarak güçten düşürdüğü için kral, köylüleri tutma eğilimindeydi. Kırsal komünler için özgürlük belgeleri ve bireysel muafiyetler, soyluların kırsal nüfus üzerindeki doğrudan denetimini sarstı. Yerel soylu sınıfının, gelir bunalımının üstesinden gelebilmek için keyfî vergilendirmeyi ya da geleneksel resimleri dayattığı her yerde, kralın yasal desteğiyle bütünleşen köylü ayaklanmaları, ademimerkeziyetçi banal rejimin uzun vadede çöküşüne yol açtı.

Çok sayıda Fransız prensliğinde Capet hâkimiyetinin kurulması, bölgesel ve kronolojik bakımdan düzensiz kraliyet koruma ağlarını, miras ve derebeylik hâkimiyet teknikleri kullanarak zaten var olan soylu ailelerininkilerle harmanlama süreci kadar ani gelişen bir dayatma değildi. Burada kendi bürokratik idaresini belli sınırlar içerisine aşılayan bir devlet değil, varlıklarını kendi toprakları üzerinde sürdüren siyasal

beylerin ve kendilerine iltizam edilmiş makamları her an kendilerine mal etmeye teşne babadan oğula devlet görevlilerinin bireysel bağlılığını güvenceye almak durumunda olan bir feodal hükümdardı. Capet egemenliği, bir yandan bağımsız beylerin bir vasal olarak derebeylik hiyerarşisiyle bütünleşmesi, diğer yandansa kraliyet temsilcilerince işletilen kralın yargı yetkisinin bölgesel siyasal alana sokulması anlamına geliyordu. Büyük beyler (laik ya da dinsel), kasabalar, küçük senyörler ve kırsal topluluklar arasındaki süreğen anlaşmazlıklarda tahkim hakkının böylece tekelleştirilmesi girişimi, kraliyet temsilcilerini iyice yerel siyasetin ağına düşürdü. Fransız devlet yapılanmasına sıra dışı biçimde düzensiz ve çok parçalı o karakterini veren, kral, bölgesel soylular, kasabalar ve köylüler arasındaki bağlaşıklıkların ve özellikle de kasabaları ve köylü toplulukların denetimini soyluların elinden alma konusundaki krallık ilgisinin değişmesiydi.

On dördüncü yüzyılın başlarına doğru Fransız "devleti" artık yeni bir toplumsal sınıflar toplamına dayanır olmuştu. Kral, kuramda ve uygulamada, taşrada vergilendirme ve yargılamayı denetleyecek bir ilkel kamu kurumları düzeni oluşturma peşindeki bir feodal egemen durumuna geldi. Sınırlı toprağa sahip prensler derebeylik hiyerarşisiyle bütünleştirildi. Bağımsız banal beyler sınıfı ve şövalyeler ya ortadan kalktı ya da küçük soylulara dönüştü. Çok sayıda kasaba kendilerini senyörlerin denetiminden kurtararak kraliyet serbestliklerinden yararlanır oldu. Son olarak, köylü sınıfı bireysel özgürlük ve *de facto* mülkiyet hakları kazandı. Ancak merkezî yönetim ve sınırlara yoğunlaşma yönündeki bütün bu eğilimlere karşın, kraliyet sahası büsbütün feodal, kişiselleşmiş ve parsellenmiş olarak kaldı.

Capet'lerin üstünlüğünü kabul ettirmesi ve kraliyet topraklarının bugünkü Fransa'nın beşte dördüne ulaşması kaçınılmaz da değildi; ders kitaplarının ve ulusal tarihlerin düşündürdüğü gibi doğal, tek çizgide, kesintisiz bir büyüme öyküsü de. Gerçekten *Île-de-France*'daki karşılaştırmalı olarak dar kraliyet toprakları, kilise kutsallığının ve kutsal mo-

narşinin meşruiyeti için büyük önem taşımasına karşın, en dehşetlileri İngiliz II. Henry ile halefleri olan daha güçlü rakipler karşısında tutunabilecek bir güç pek değildi. Babadan oğula geçen feodal devletlerin niteliği –birliği kurulamayan sınırlardaki bütün iniş çıkışlar; hanedanlığın varlığını sürdürmesi ve tahta çıkmadaki biyolojik şans oyunu; kraliyet erkek çocuklarına verilen *appanages*'ın [kralın mirası] birçok kez verilmemesi– Fransız devlet yapılanmasına kesin sınırlar koydu. Sınırlar, daralmış ve çok parçalıydı, girişimin bütünündeki belirsizlikler on dördüncü yüzyıl bunalımında ve Yüz Yıl Savaşları'nda ayan beyan su yüzüne çıktı.

Bu bir tarihte şans ve rastlantıların rolü savı değil, daha çok, süreğen bir kişiler arası siyasal mülkiyet rejiminde devlet inşasının mantığı, yönetici ve üretici sınıfların öz örgütlenme boyutuna bağlı olarak hem merkezileştirici hem de ademimerkeziyetçi dürtüler içerir, iddiasıdır. Aynı Karolenj İmparatorluğu'nun aşırı vergilendirme ve dış tehditlerin bileşik etkisiyle çözüldüğü dokuzuncu ve onuncu yüzyıllardaki gibi, Fransız monarşisi de on dördüncü yüzyıl buhranı sırasında önde gelen baronlarını kendinden uzak tutmak için savaş verdi. Diğer bir deyişle mülkiyet ilişkileri, yüksek ve geç Ortaçağ Fransa'sındaki devlet yapılanmasına yapısal sınırlar koymuştu.

6. Sonuç: Ortaçağ'da Çok Oyunculu Bir Avrupa'nın Kuruluşu

"Avrupa" daha kapitalizmin başlangıcından önce genişlemişti. Bu genişleme İtalyan, Flemenk ve Cermen limanlarının uzun mesafeli ticari etkinliklerini kurmalarından da, mutlakiyet destekli büyük denizaşırı keşiflerden de önceydi. Ortaçağ genişlemesinin özneleri, yeni gelir kaynakları arayışındaki hoşnutsuz ve iktisadi olarak tehdit altındaki Frank soylularıydı. Derebeylik yayılmacılığının nedenleri "içsel" idi: Karolenj Avrupa'sının çekirdek sahasında mülkiyet ilişkilerin bir önceki yeniden iç yapılandırması, kitlesel göçlerin

merkezkaç dinamiğini harekete geçirmişti. Onuncu yüzyıl "Derebeylik Devrimi"ni gelir bunalımına sert bir senyörlük tepkisi olarak yorumlamak, içerideki toplumsal ilişkilerle dış fetihler arasındaki, "iç" ve "uluslararası" dönüşümler arasındaki doğrudan bağı açığa çıkarır.

Şövalyelerin yeni edindikleri beyliği ellerinde tutmayı başardıkları her yerde sonraki adım feodal devlet yapılanması oldu. Yeni krallıklar gelişti. Avrupa çeperinin toplumsal dönüşümü ve coğrafi bütünleşmesi, anakarayı toplumsal, askerî, kültürel ve dinsel bakımdan siyasal Papalık'ın tinsel şemsiyesi altında birleştirdi. Lübeck'in Reval'le, Hamburg'un Brugge ve Londra'yla, Ceneviz'in Barcelona'yla ve Venedik'in Konstantinopolis ve İskenderiye'yle birbirine bağlanmasıyla Baltık Denizi, Kuzey Atlantik ve Akdeniz gittikçe ticari kent birlikleri ve kent devletlerinin egemenliğine girerek Katolik göller durumuna geldi. Ancak ticari ve kültürel birlik yaygınlaşırken siyasal-sınırsal bölünmüşlük alabildiğine kalıcılaştı. Sömürgeciliğin feodal niteliği göz önünde bulundurulduğunda, binyıl sonrası genişleme, bağımlı sömürgeler değil, bağımsız hanedanlık yönetimleri doğurdu. Bu eğilim, derebeylik sömürü biçiminin kişiler arası yapısının içine yerleşti; Avrupa'yı birleştirecek emperyal hâkimiyete değil, ne oldum delisi hanedanların hevesle üstüne atladığı güç-siyaset alanındaki çatlaklara olanak tanıdı. On dördüncü yüzyılın başına gelinirken Avrupa siyaset haritası derebeylik devlet biçiminin kendi emperyal Roma ve Karolenj geçmişinin hiyerarşik hayaletlerinden yakasını sıyırdığını gösteriyor. Yeni imparatorluklar (İspanya ve Almanya), güçlü monarşiler (Fransa ve İngiltere) ve en üstünlük savındaki Papalık devleti ortaya çıkarken Avrupa'nın denk olmayan yönetimleri arasındaki üstünlük çekişmesi sonuçsuz kaldı. Öte yandan, bu yönetimler içerisinde krallığın gücünün artması, binyılın aşırı bölünmüşlüğünün yinelenmesinin önüne geçti. Çok oyunculu bir Avrupa'nın yükselişi geri döndürülemez bir süreç değilken, Hıristiyan Avrupa'nın kültürel birliği içerisinde süregiden (jeo)politik birikim mantığının fitilini ateş-

lediği çoklu yönetim yapılarının ortaya çıkışı, evrensel emperyal tutkuları birçok kez boşa çıkardı.

Ne var ki bir siyasal çoğulcu dünyanın artık Avrupa jeopolitiğinin bir kurucu özelliği durumuna gelmiş olması, onun birimlerinin sınırsal kimliklerini sabitlediği ya da modern devletin yükselişini başlattığı anlamına gelmiyordu. Bey sömürgeciliği emek sürecinin toplumsal ve siyasal örgütlenmesinde yapısal bir ilerleme ya da teknolojik buluşlarda bir sıçrama değildi. Ortaçağ boyunca tarımsal üretimin zor kullanarak sızdırılmasının sürmesi soylu hâkimiyetinin genişlemesinin temelde sınırlar yönüyle dışa, siyasal olaraksa içedönük olduğu anlamına geliyordu. Tam da doğrudan üreticilerin geçimlik araçlarının sahibi olarak kalmayı sürdürmeleri nedeniyle, kapitalizmin dizgesel gider kısma mantığı yerini teknolojik buluşlarla donanmış emeğe ve bunun sonucu olarak da dizgesel yeniden yatırımlara dayanan verimlilik artışına bırakamadı. Dolayısıyla Avrupa dışı yayılma sürerken emek ve toprak üzerindeki Avrupa içi yarış ve beylerle köylüler arasındaki sömürünün boyutlarına ilişkin sınıf çatışması da aynı biçimde yoğunlaştı.

Ortaçağ sömürgeciliği için ticaret ikincil olguydu ancak Karolenj İmparatorluğu'nun çöküşü kasabaların topraklara sahip prenslerin siyasal denetiminden sıyrabilecekleri siyasal "çatlaklar" yarattı (İtalya için, bkz.Tabacco 1989: 182-236). Ancak, kentsel siyasal özerklik, kralların Derebeylik Devrimi'nden sonra güçlerini yeniden dayatamayacak kadar zayıf olduğu bölgelerde (Almanya, Kuzey İtalya, Flamanya) elde edilebilirken, bu kentler iktisadi bakımdan yönetici sınıf istemine bağımlıydı. Ortaçağ kentlerinin yükselişi ve çöküşü doğrudan doğruya toprak sahibi sınıfın zor kullanma gücüne ve özellikle de borçlanan kralların ödeme yeterliliğine bağlıydı. Kasabalar kendilerini ticari olmayan bağımsız gelirleri olan, toprağa dayalı kent devletlerine (Venedik) dönüştüremedikçe, talihleri tarım iktisadının iktisat-nüfus dalgalanmaları içerisindeki köylülerden sızdırılan kiraların belirlediği soylu istemini izledi. Uzun mesafeli ticaretin on ikinci

yüzyılda kaldığı yerden başlaması, dizgesel olarak serfleştirilen köylülerin yoğun sömürüsüne dayalı aristokrasi istemindeki şişmenin bir sonucuydu. Aynı nedenle bu durum, sonuçta ticaretin çarklarını çevirecek olan soylular arası askerî rekabeti yoğunlaştırdı. On dördüncü yüzyıl buhranı geldiğinde ilk etkilenecek olanlar kentlerdi.

Bu bölüm Ortaçağ jeopolitiğinin ve sınıf çatışmasının iki önemli düzen dönüşümü arasındaki bağı gösteriyordu. Dış baskılar altındaki geç dönem Frank beyleri arasındaki yönetici sınıf içi çekişme, Karolenj İmparatorluğu'nun 1000 yılındaki Derebeylik Devrimi sırasında parçalanmasının zeminini hazırladı. İmparatorluk hiyerarşisi, derebeylik anarşisinin önünü açtı. Sömürü yönteminin serfe dayalı tarım iktisadı biçiminde yeniden yapılandırılması Frank taşrasının askerileşmesi sonucunu doğururken, beyliğin sınırsallaşması ve babadan oğula geçer olması ilk doğan kuralının getirilmesine ve beylerin diğer erkek çocuklarının eski Fransa sınırlarının dışına sürüklenmesine yol açtı. Bundan sonra, meşruiyetini siyasal kilisenin sağladığı göçmen Frank beyleri, alışageldikleri siyasal varlık sürdürme biçimlerini Frank çeperi dışında yinelemeye giriştiler. Şövalyelerin başını çektiği yeni derebeylik krallıkları hanedanlıklara dönüştü. Bunun yanında Fransız monarşisi de gücünü berkitti. Yeni uluslararası düzenin özgün niteliği, kraliyet hanedanlarının ve öteki feodal oyuncuların çokluğuydu. Toparlamak gerekirse, mülkiyet ilişkileri, Ortaçağ jeopolitik düzenlerinin oluşumunu, işleyişini ve dönüşümünü açıklar. Ortaçağ jeopolitik örgütlenmesindeki ayrılıklar, toplumsal sömürü ilişkilerini ve soylular arası yetke ilişkilerini düzenleyen ayrı ayrı beylik biçimleri içerisindeki –banal, içsel, toprak– ayrımlaşmış güç ilişkilerini yansıtır.

Böylece artık yeni-gerçekçilik ve gerçekçiliğin Ortaçağ jeopolitik düzenlerinin yükselişini, varlığını sürdürmesini ve güçten düşüşünü neden açıklayamayacağını görebiliyoruz: Her üç düzendeki oyuncuların tutumları yeni-gerçekçi anlayıştaki düzen-yapının bir parçası (anarşi ya da hiyerarşi) değildi; tersine temelde, kişiler arası feodal bağlar ve ortak bir

Roma Katolik kültürünün aracılığıyla (jeo)politik birikim, [bu tutumu] yönlendirmeyi sürdürüyordu. Feodal kendini üretme stratejileri, vazgeçilmez üretim ve yetke birimi beylik olduğu sürece farklı uluslararası örgütlenme biçimleriyle –emperyal, bireyselleşmiş ve krallığa ilişkin– uyumluydu. Siyasal ve jeopolitik davranışın kökü beyliğe dayalı bu mülkiyet rejimlerinin kurgulanışındaydı. Ortaçağ devlet inşasının hem Frank dışı hem de Frank içi çeşitli deneyimleri kendi kurumsal ve "modernleştirici" sınırlarını, beylik yapılarının yaşamını sürdürmesinde ve beylik yapılarının ihracında buldu. Derebeylik Avrupa'sının sınırları erken Ortaçağ'dan yüksek Ortaçağ'a geçiş sonrasında çarpıcı biçimde genişlediği ve onun çeşitli hükümdarları artık emperyal otorite altında birleşmediği halde, toplumsal-siyasal örgütlenmesi kökten değişmedi. Bu durum, geç Ortaçağ jeopolitik düzeni siyasal ve iktisadi arasındaki ayrımla oluşmamış olsa da, kraliyet yetkesinin yeniden dayatılmasının, iç ve uluslararası arasında yenice gelişen bir ayrımı başlattığı anlamına geliyordu. Bir anlamda derebeylik, kendi izlenimine göre bir dünya yaratıyordu. Bütünüyle başka bir anlamda ise derebeylik, hanedanlık çizgileriyle bölünmüş, süregelen bir Avrupa siyasal coğrafyası mirası yarattı.

4

Moderniteye Geçişler ve Geçmemeler: Karşıt Paradigmaların Bir Eleştirisi

1. Giriş: Batı'nın Yükselişi mi?

Ortaçağ'ın sona ermesiyle birlikte çok sayıda bilgin, "Batı'nın Yükselişi" öyküsünün başlangıcına döndü. On dördüncü yüzyıl buhranından, serfliğin sona ermesinden ve derebeylik kalıntılarının giderek ortadan kaldırılmasından sonra, orta sınıflarla rasyonel bürokrasinin rekabetçi, devleti merkezileştiren bir bağlamda önlenemez yükselişinden doğan bileşim, Avrupa'yı dünyanın geri kalanından keskin biçimde farklı bir kalkınma yörüngesine oturttu. Hem derebeylik jeopolitiğinin hem de evrensel imparatorluk inşası tasarılarının yerini egemen, sınırlara dayalı devletleri bir araya getiren modern devletler düzeni alınca, Uİ literatür genellikle bu basite indirgenmiş Ortaçağ'dan moderne jeopolitik geçiş anlatısını benimsedi. Bu bakış açısından, bu süreçler on dördüncü yüzyıl buhranından sonra başlayıp on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda yoğunlaşırken Fransa, modern devlet yapılanmasının (prototipi) olarak seçilip ayrılıyordu.

Birinci bölümde Uİ kuramlarını modern devlet ve modern devletler düzeninin oluşumunu hakkıyla açıklayamadığından ötürü eleştirmiştim. Şimdi artık uzun dönemli kalkınma ve tarihsel sosyolojide "modernite"ye geçiş ile ilgili üç baskın modeli ele almamız ve bunların Uİ içerisindeki düzen değişiminin açıklamasındaki etkilerini ana hatlarıyla ortaya koymamız gerekiyor: (1) jeopolitik rekabet modeli, (2)

nüfus modeli ve (3) ticarileşme modeli. Birincisi, geç Ortaçağ'daki rekabetçi uluslararası ilişkilere vurgu yapar; bu askerî rekabet, kendi savaş çıkarma yeteneklerini artırma heveslisi, modern devletler düzeninde kemikleşen, gücünü daha da pekiştirmiş, sınırlara dayalı devletler ortaya çıkarmıştır. İkinci model, Avrupa'nın uzun dönemli iktisadi dinamiğini, gelir dağılımı ile büyüme ve zayıflama aşamalarını yöneten Yeni-Malthusçu nüfus dalgalanmasından çıkarır. Üçüncü model, ticareti, kentlerin büyümesini, giderek artan uluslararası iş bölüşümünü ve kentsoylu sınıfının yükselişini Avrupa'nın modern dünya düzeni olarak üstünlük kurmasının arkasındaki gerekçeler olarak görür. Üç kuramın da uzun kuramsal soy ağacı ve çeşitli kılıflar altında dönemsel canlanmaları vardır. Benim görüşüm ise bu üç yaklaşımın da erken modernin gelişimi için de, moderniteye geçiş için de kuramsal bakımdan yetersiz ve alabildiğine yanıltıcı olduğudur.

Geleneksel Uİ paradigmaları, en belirgin olarak da gerçekçi veya yeni-gerçekçi çizgi, uluslararası ilişkilerin derin mantığının modernitenin gelişiyle birlikte değiştiği görüşünün kendisine elbette karşı çıkacaktır. Değişimin olmadığı yerde açıklamaya da gereksinim yoktur. Ne var ki, Uİ bilim dalını etkisi altına alan bu "derin değişim yok" modeli bir disiplin sapması, bilimsel titizliği tarihin devreden çıkarılmasıyla karıştıran bir bilgi dalının tuhaf ürünüdür. Buna karşılık benim görüşüm, jeopolitik düzenlerin kuruluş, işleyiş ve dönüşümlerindeki çeşitlilikleri açıklamaya dayanıyor. Bu görüş, uluslararası düzenlerin kurum ve davranış ayrışmalarını açıklayabilecek bir derin "üretken yapı" ve bir düzenden ötekine geçişi açıklayabilecek bir "dönüştürücü mantık" varsayımı üzerine kuruludur. Toplumsal mülkiyet ilişkileri kuramı konusu, [kuramın] modern uluslararası ilişkilere geçiş ile erken modern ve modern devlet inşası süreçlerinin etkilerinin çerçevesini belirleyebilme ve bunun uzantısı olarak da Avrupa devletler düzeninin doğuşunu kuramlaştırabilme yeteneğine bağlıdır.[1]

1. Böylesi yapısal dönüşümler üzerine başka bir okuma seçeneği için bkz. Colás 2002, özellikle ikinci bölüm Colás, modern devletler düzenine geçişte uluslararası-

2. Jeopolitik Rekabet Modeli

Jeopolitik rekabet literatürü, Uİ disiplininin dışında, tarihsel sosyoloji sahasında gelişti. 1980'lerde yeniden canlanışı büyük ölçüde, Marksist tarihsel sosyolojinin, özellikle de Wallerstein'in dünya düzenleri kuramının doğasında bulunan, modern dünya düzeninin bütün niteliğinin ve dinamiğinin yeniden kurgulanmasında jeopolitik rekabet boyutunu göz ardı ettiği kabul edilen "iktisadi indirgemeciliğe" bir yanıt idi. Daha derinlikli yaklaşımlar, stratejik etmenin göreli özerkliğini savunmak adına stratejik etkileşimi yerel gelişmelerdeki bir "eksik halka" olarak birleştirmeye girişirlerken, bu literatürdeki baskın dürtü, devlet oluşumlarını ve çeşitliliklerini açıklayabilmek için jeopolitik rekabeti determinizmin temel düzeyi olarak dayatma yoluna girdi.[1] Her ne kadar Uİ'nin düzen dönüşümü sorunundaki büyüyen farkındalık bu literatürün çerçevesini çizmeye yöneltmiş olsa da, kendi kilit varsayımları ve öze değin sonuçları için dizgesel bir eleştiri üretmeyi başaramamıştır (Hobden 1998; Hobson 2000: 174-214; Hobson 2002b).[2] Bu nedenle eğer toplumsal mülkiyet görüşünün üstünlüğünü göstermek istiyorsak daha geniş toplumsal bilimler ve tarih yazıcılığında bir gezintiye çıkmak kaçınılmaz oluyor. Bu yüzden ben bu modelleri, içkin eleştiri ruhu içinde, bunların çıkış noktaları ve kendileri için ortaya attıkları sorunlar göz önüne alındığında nasıl tutarlı ve inandırıcı açıklama sunamayacaklarını göz önüne sererek ele alacağım.

laşan sivil toplumun –ve bunun özünde yatan sınıf uzlaşmazlıklarının– rolü için bir örnek durum oluşturuyor.

1. Düşünce dizisi Aristide Zolberg 1980, 1981 Charles Tilly 1992'ye ve Michael Mann 1986'ya kadar uzanıyor.

2. Hobson'un (2002b) birinci dalga Weberci tarihsel sosyoloji eleştirisi (Skocpol, Tilly, Mann) bu yöndeki ilk adım; ancak onun yapılaştırma modeli çok nedenli etmen çözümlemesi sınırlarının ötesine geçemiyor. Bir kuram ötesi eleştirisi Smith 2002'de bulunabilir.

1. Devlet Yapılanmasının Askerî Mantığı

Jeopolitik rekabet modelinin toplumbilimsel kökleri Weber-Hintze'nin devlet kuramı geleneğinde yatarken tarih yazıcılığıyla ilgili öncülleri Prusya tarih ekolüne ve özellikle de Leopold von Ranke'nin "dış siyasetin önceliği" teoremine kadar götürülebilir. Otto Hintze, çekirdek düşünceyi klasik olarak şöyle açıklamıştı:

> Eğer askerî örgütlenme ve devletin örgütlenişi arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak istiyorsak, özellikle devletin gerçek örgütlenmesinin koşullarını hazırlayan iki olguya odaklanmalıyız. Bunlardan birincisi, toplumsal sınıfların yapısı, ikincisi ise devletlerin dış düzenlenişi, birbirlerine göre konumları ve dünya üzerindeki genel konumları. Sınıf çatışmasını tarihteki tek itici güç olarak ele almak, tek yanlı, abartılı ve dolayısıyla yanlıştır. Uluslararasındaki çatışma hep çok daha önemli olmuş ve çağlar boyunca dışarıdan baskı, iç yapılanma üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olagelmiştir. Dahası yeri geldiğinde iç çekişmeleri bastırmış ya da uzlaşmaya zorlamıştır. Her iki güç, askerî düzen ve devlet örgütlenmesinin tasarlanmasında düpedüz birlikte çalışmıştır (Hintze 1975b: 183).

Modelin bu olmazsa olmaz nedensel ardışıklığı bir tablo biçiminde şöyle çizilebilir: düzen kaynaklı uluslararası rekabet => savaş => gider artışının kaynak sızdırmayı artırması => yeni vergilendirme yöntemleri ve malileşme => askerî-teknolojik buluşlar => devletin şiddet araçlarındaki tekeli => devletin merkezileşmesi ve rasyonelleşmesi (ana temsilcileri: Braun 1975; Finer 1975; Tilly 1975, 1985, 1992; Mann 1986, 1988a, 1988b; Downing 1992; Luard 1992: 30; Blockmans 1994; Reinhard 1996a, 1996b, 1999; Ertman 1997). Bazı yorumlarda, bu dinamik nedensellik zinciri kapitalizmin kendisinin gelişimi için de yaşamsal kabul edilir (Mann 1986: 454, 1988a, 1988b). Bu ana varsayım çevresin-

de şekillenen literatür, çağdaş bilim dünyasında baskın devlet oluşumu kuramı paradigmasını oluşturur ve modern devletler düzeninin ortaya çıkışına ilişkin ana akım Uİ görüşleri için kilit entelektüel meşrulaştırmalardan biri olarak iş görür.[1]

Literatür, yakın ilişki içindeki dört kola ayrılabilir. Birinci kol, askerî rekabete ve bunun askerî gücün devlet elinde akılcılaşıp merkezileşmesi üzerindeki etkilerine vurguda bulunur. İkinci kol gelir elde etme yöntemlerindeki değişimlere ve bunların devlet inşası için doğurduğu sonuçlara odaklıdır. Üçüncüsü kamu yönetimi ve kurumlardaki buluşlar ve özellikle temsilî meclisler ile "bürokrasi"lerin doğurduğu sonuçların devletin gücünü sağlama almasındaki etkisine yoğunlaşır. Dördüncü araştırma ekseni ise, birörnek hukuk düzeninin, laik, yasal bir sivil ve kamu hukuku bünyesinin ve meslekten yargıçların yönetimindeki merkezî bir mahkeme düzeninin oluşumu çevresinde şekillenir. Ancak dört kol, bu kısmi gelişmeleri tek bir çekirdek kurum yönünde atılan koşut ve birbiriyle ilişkili adımlar olarak yorumlamaları yönüyle birbirine yaklaşır: modern egemenlik.

Bu literatür, üç temel önerme üzerinde de geniş çaplı bir görüş birliği içerisindedir. Birincisi, askerî, mali, yönetimsel ve hukuksal olarak merkezileşen devletlerin ortaya çıkışı, on yedinci yüzyıl dolaylarında, en geç de on sekizinci yüzyıla girilirken belli başlı Batı ülkelerinde gerçekleşebildi. İkincisi, bu siyasal olgular, daha geniş bir modernite düşüncesiyle aynı kefeye koyulabilir. Mutlakiyet çağının egemen devleti, bir modern devletti. Üçüncüsü, bu süreçlerin ardındaki ana neden, *primum mobile*, savaş ve devlet ussallaşması yö-

1. Yeni-Weberciler, Waltz'a nadiren doğrudan başvursalar da, düşüncedeki benzerlik açıktır. Waltz, uluslararası düzen yönündeki jeopolitik rekabet baskılarının onları birbirlerine yaklaştırmasından ötürü, bütün devletlerin işlevsel olarak benzer olduklarını öne sürüyor. Bu durum, çatışan birimleri, zamanla, zayıf ve güçlü devletler arasındaki güç farklarını düşürmek için, önde gelen devletlerin başarılı uygulamalarını kopyalamaya zorlayarak iç örgütlenmelerini şiddet araçları tekellerinde olan merkezî hükümetlerinkine yaklaştırır. Öykünme ve uyarlamayı başaramayan devletler, uluslararası düzendeki birimlerin türdeşleşmesine gidecek biçimde düzenin "dışına itilir" (Waltz 1979).

nünde dizgesel olarak başlatılan baskıydı. Hintze bu varsayımları yine özlü biçimde yakalıyor:

> Büyük Güçler arasındaki hâlâ mezhep ayrılıklarıyla iç içe geçmiş bulunan sürekli çekişme; tek tek devletlerin kendi bağımsızlıklarını ve böylelikle de bütün varsıllık ve kültür dayanaklarını koruyabilmeleri için hep daha fazla askerî güç kullanmasını kışkırtan kalıcı siyasal gerginlik; kısacası, güç siyaseti ve güç dengesi siyaseti modern Avrupa'nın temellerini oluşturuyordu: hem uluslararası düzen ve mutlaki hükümet düzeni hem de Anakara'nın sürekli ordusu (Hintze 1975b: 199).[1]

Weber-Hintze geleneği modernitenin gelişini devlet kuruluşu alanında nasıl savunur? Bu denklemin ilk ölçütü, Weberci feodal oligopoli ile şiddet araçları üzerindeki modern tekel arasındaki ayrıma dayanan askerî örgütlenme sahasında aranır. Uluslararası rekabet, askerî rasyonelleşme ve devlet inşası arasındaki bağ, Samuel E. Finer tarafından bir "sızdırma-zorlama döngüsü" içerisinde, Charles Tilly tarafındansa bir "savaş çıkarma ve devlet inşası" modeli içerisinde basit ve imalı bir yasamsı genelleme ile formülleştirilmiştir (Finer 1975: 96 vs.; Tilly 1975: 23-24, 1985, 1992). Kişiler arası yükümlülüklerin belirlediği ve *arrière-ban* ile harekete geçirilen feodal birliklerden, monarşinin maliyetini yüklendiği ve denetlediği modern sürekli orduya geçiş, devletin şiddet araçlarını tekelleştirmesine yol açtı. Askerî teknolojik buluşlar sayesinde ("Askerî Devrim", 1550-1660) derebeylik şövalyelerinin "usdışılığı", verimsizliği ve güvenilmezliği, yerini artık tımar düzenine dayanan, kişiler arası bağlarla değil, işlevsel birliklere göre (topçu, atlı, piyade, denizci) düzenlenmiş, disiplinli, eğitimli ve parası kamu hazinesinden ödenen uzman orduya (*miles perpetuus*) bıraktı. Şiddet araçlarının içeride tek elde toplanması –kan davalarının yasadışı kılın-

1. Jeopolitik rekabet, Weber'in modern devlet yapılanmasında çok nedenlilik görüşündeki birçok etmenden biridir. Bkz. Axtmann 1990.

ması ve soyluların direniş haklarının kırılması– devletin imparatorluk ve Papalık iddialarına kapatılmasıyla görülen dış [şiddet] tekelleşmesiyle birlikte yürümüştür. Soyluların silahsızlandırılması ve savaş çıkarma yetkilerinin devlette yoğunlaştırılması aynı paranın iki yüzüydü. Bu süreç, akılcılığa ve daha fazla askerî etkinliğe olanak sağlarken, bir yandan derebeylik dışı mali kaynaklara da gereksinim duyuyordu.

Ek kaynak isteği, vergilendirmeyi (ikinci ölçüt) etkileyerek derebeylik "nüfuz alanı devleti"nden modern "vergi devleti"ne geçişe yol açtı.[1] Modern vergi devletinde "kapsamlı bir vergilendirme düzeninin yarattığı 'kamu' gelirleri, değer bakımından yönetici gücün 'özel' kaynaklarını geçti" (Ormrod 1995: 123; Braun 1975). Kraliyet özel gelirleriyle kamu gelirleri (*le roi faut vivre du sien* [kralın kendi hazinesinden geçinmesi]) arasında gerçek bir ayrımın bulunmadığı mali bireycilikten mali kurumsallaşmaya bu geçişin, mali üstünlüğünü hâkimiyeti altındaki bütün topraklara yayan merkezileşmiş monarşice tamamına erdirildiği düşünülür. Bu süreçte tek tip maliyenin ve kurumsal merkezileşmenin zeminini oluşturacak olan, yeni kamu kuruluşlarınca devreye sokulmuş yeni maliye yöntemleri, özerk soylu sınıfı güçlerine ve ruhban sınıfının ayrıcalıklarıyla muafiyetlerine karşı geliştirilmiş ve uygulanmıştır (Ormrod 1995: 124-127).[2]

1. Klasik çalışma Schumpeter 1954'tür. "Nüfuz alanı devleti-vergi devleti" ikiliği şu cilt için düzenleyici kavram işi görüyor: Wim Blockmans and Jean-Philippe Genet'in derlemesiyle "13. yüzyıldan 18. yüzyıla Avrupa'da Modern Devletin Kökenleri" üzerine yedi ciltlik seride Tema B: İktisadi Düzenler ve Devlet Maliyesi. "'nüfuz alanı devletinden' 'vergi devletine' geçiş... maliye tarihi için, genel anlamda iktisat tarihi için derebeylikten kapitalizme geçişe denk gelir ve zaman zaman bu, kitabın tümünü kapsayan içerik durumuna gelme tehlikesi gösterir" (Bonney 1995a: 13). Bonney'in Marksist düşüncede devlet-iktisat ilişkileri üzerine bilgi eksikliği olan ve ilgisiz yorumlarıyla karşılaştırın (Bonney 1995a: 3-5). Feodalizmden kapitalizme geçiş ve bunun kamu maliyesi ve devlet yapılanması üzerine etkilerinden gene bütün kitapta hiç söz edilmiyor. Beşinci bölümde on yedinci yüzyıl Avrupa'sında vergi devletinin doğuşunun kapitalizm ya da modern devletin doğuşuyla hiçbir ilgisi olmadığını göstereceğim; aslında bir "vergi devletinin" varlığının tam olarak kapitalizmin yokluğunu gösterdiği iddia edilebilir.

2. Almanların deyişiyle, bu süreç feodal *Personenverbandsstaat*'tan (bağlantılı kişilerin devleti) modern *institutioneller Flächenstaat*'a (kurumsallaşmış sınır devleti) geçiş olarak tasarlanmıştır.

En önemli yenilik, derebeylik askerî ve mali desteğinden ve esnekliği olmayan dolaylı vergilendirmeden yaygınlaştırılmış, esnek, doğrudan vergilendirmeye geçişti. Olağanüstü derebeylik yardımı, yerini düzenli ve yaygın vergilendirmeye bırakıyordu. Gelir toplama ve harcama artık bir kamu konusuydu. Jean Bodin'in *pecunia nervus rerum* [para, savaşın sinirleridir] sözü artık devlet öğretisi olmuştu. Bu geçişin Batı Avrupa monarşilerinde on dördüncü ve on yedinci yüzyıllar arasındaki devletlerarası rekabetin vergilendirme ve şiddet araçları üzerinde bir devlet tekelini gerekli kıldığı, "devlet kuran savaşlar" sırasında gerçekleştiği düşünülür.

Bu durum sonuçta, bölünmüş derebeylikten modern bürokratik kamu yönetimine geçişe yol açmıştır (üçüncü ölçüt). Hem sürekli ordu hem de merkezileşen vergi rejimi, uzman devlet görevlilerini gerekli kılıyordu. Sürekli ordunun yanında devletçe görevlendirilip denetlenen uzman memurların bir "oturan ordusu"nun doğması, yerel bağımsız derebeylik kamu yönetimini önce sarsmaya başladı, en sonunda da toptan ayağını kaydırdı. Eski askerî soylu sınıfı (*noblesse d'épée*) harcama pahasına bir soylu hizmet sınıfı (*noblesse de robe*) büyüdü.

Dördüncü ölçütü, bir hukuk düzeninin kurulması oluşturur. Bağımsız derebeylik mahkemeleri karmaşası, yerini birörnek vergi yasasıyla düzenlenerek doruk noktasını kraliyet mahkemelerinin oluşturduğu bütünleşik bir mahkeme hiyerarşisi temelinde hukuk uzmanlarınca yürütülen ulusal düzeyli birleşik hukuk düzenine bıraktı. Daha önceki beyler arası feodal anlaşmazlıklar artık eskide kalmış kan davalarıyla değil, sivil kraliyet yasalarıyla çözülür oldu. Kraliyetin aristokrat düellolarını baskı altına almasının uzun tarihi, bu sürecin tutanaklarıdır. Yeni malileşme yaklaşımları gittikçe daha çok denetleme, uygulatma ve disiplin yetkisini gerekli kılıyordu. Köylüler ve toprak sahipleri arası uyuşmazlıklarda artık kararı malikâne mahkemeleri vermiyor, [davalar] kraliyet mahkemelerine getiriliyordu. Kısacası, askerî rekabet dolaylı yoldan iç toplumsal ilişkilerde değişimi doğuruyordu.

Ara Söz – Michael Mann: Kuramsal Çoğulculuk, Tarihsel Durumsallıklar

Michael Mann'ın çalışması, jeopolitik rekabet modeli yorumlarının belki de en kapsamlı ve etkili olanını, Avrupa'nın yükselişiyle ilgili daha geniş bir çoğulcu açıklamayla ilişkilendirerek sunuyor. Mann, Avrupa'nın çıkışa geçişinin köklerini on ikinci yüzyıla tarihlemekte. Kapitalizm, modern devlet ve modern devletler düzeni arasındaki karşılıklı ilişkinin izini, bir birikim süreci olarak değerlendirilen ardışık üç aşama boyunca sürüyor: 800-1155, 1155-1477 ve modern devlet ve modern devletler düzeninin artık geldiği savunulan 1477-1760.

Mann, ilk aşamada kapitalizmin kökenlerini saptıyor. Feodal siyasal yetkenin "başsız" yapısı kâr güdümlü iktisadi davranış için fırsatlar yarattı.[1] Kentlerin canlanması ve uzun mesafeli ticaretin yeniden başlaması, teknolojik gelişmelerle, yoğunlaşan tarımla ve Hıristiyanlığın düzgüsel biçimde edilgenleşen yapısıyla birleşti. "Avrupa mucizesinin itici gücü olan bu güç ağlarının kökenleri ve karşılıklı ilişkileri koskocaman bir rastlantılar dizisiydi" (Mann 1986: 505). Avrupa'yı rakip uygarlıklardan ayırmak için gerekli koşulun yalnızca Hıristiyanlık olduğu ortaya çıkıyor (Mann 1986: 505).

İkinci aşamada kalkınma koşullarını yaratan, biri iç, biri dış iki kaza daha var. İçeride çevrebilimsel (toprak verimliliği) ve jeo-ticari (Baltık-Atlantik denizyolu fırsatları) etmenler tarımın yoğunlaşmasına ve ticari genişlemeye katkı sağladı. Eşzamanlı olarak "düzenleyici devletlerin" (güçlü iç toplumsal öbeklerin eşgüdümünü sağlayan sınırlara dayalı ittifaklar) yükselişi, büyüyen Avrupa içi jeopolitik baskılarla ve askerî devrimle derebeylik siyasal bölünmüşlüğünden çok devletli bir düzene geçişin kıvılcımını da ateşleyerek birlikte yürüyordu. "1477'ye gelindiğinde güç ağları, artık daha basit,

1. Benzer bir görüş için bkz. Baechler 1995.

modern biçimlerine evrilmekteydi: çok devletli, kapitalist bir uygarlık" (Mann 1986: 510). Dışarıda ise Ortodoks Hıristiyanlığın sonu anlamına gelen İstanbul'un fethiyle (1453) İslam, Doğu'ya doğru genişlemenin önünü kesti. Doğu'nun kapanması ve Batı'nın sunduğu fırsatlar, gücün Atlas Okyanusu'na doğru yolculuğunu sağlama aldı. "İki ana örüntü, Doğu'da siyasal abluka ve Batı'da tarım artı ticaret fırsatıydı" (Mann 1986: 510).

Üçüncü aşamanın en belirgin özelliği, askerî rekabetin, askerî harcamaları katlayıp yeni malileşme ve kamu yönetimi biçimleri yaratarak birden yoğunlaşması ve "örgensel (organik) devlet"in yaygınlaşmasıydı. Askerî yarışta başarısız olan yönetimler elendi. Mann, Fransız mutlakiyetiyle 1688 sonrası İngiliz anayasal monarşisi arasındaki ayrışmaları kabul etmesine karşın, bunları gene de ideal tipçi "örgensel devlet" altında sıralıyor. Fransa gibi mutlaki rejimler, insan gücü yönünden bol ve refah yönünden kıt bir toprak üzerinde "sivil toplum" üzerinde "zorbaca güç" kullanan ve "belli bir miktar mali ve insan gücüne dayalı özerkliği" bulunan "seferberlik devletleri" idi (Mann 1986: 437). İngiltere ve Hollanda gibi anayasal rejimler, insan gücü yönünden kıt olan ama refah yönünden bolluğun olduğu sınırlar içerisinde zorbalık gücü daha az ama "altyapı güçleri" daha büyük olan "maliyeci devletler" idi. Ancak Mann, bu farklılıklardan rejim tipleri geliştirmek yerine, sonunda bunları aynı rekabetçi baskılarla karşı karşıya kalan ve buna özdeş devletler üreterek karşılık verilen tek bir kategoride birleştiriyor.[1] "Modern devletin gelişimi, maliye ile ölçüldüğü üzere, öncelikle içerideki durumla değil, jeopolitik şiddet ilişkileri bağlamında

1. Bu farksızlık görüşü Mann'ın Weberci çerçevesinden kaynaklanıyor.

Mann'ın sınıflandırması düzeltilmeye muhtaç. Weber'in hâkimiyet sosyolojisinin *Ekonomi ve Toplum*'daki tipolojisinde olduğu gibi, bu da seçkin gruplara odaklanarak ve yönetilenlerin kendi aralarındaki ve bu seçkinlerle olan toplumsal ilişkilerini göz ardı ederek oluşturulmuş. (...) Mann'ın farklı seçkin ilişkileri çevresinde inşa edilen tipolojisi bu nedenle, farklılıklar gösteren sınıf ilişkileri biçimlerini de kapsayacak biçimde genişletilmek durumundadır (Axtmann 1993: 25-26).

açıklanır" sonucuna ulaşıyor (Mann 1986: 490). Bütün düzene yayılan bu sürecin tamamlanması on yedinci ve on sekizinci yüzyıla tarihlenir.

2. Modernite mi? Hangi Modernite? Jeopolitik Rekabet Modelinin Bir Eleştirisi

Ne var ki jeopolitik rekabet modelinin yakından yeniden incelenmesi bir dizi kuramsal sorunu ve tarihsel yanlış değerlendirmeyi ortaya çıkarır. Bu yetersizlikler, (1) bir çoklu devletler düzeninin "kendiliğinden anlaşılır olması"nı ve böylelikle Avrupa siyasal çoğulcu evreninin kökenlerine ilişkin bir açıklamanın eksikliğini sorguladığımızda; (2) toplumsal savaş kuramının eksikliğini ortaya çıkardığımızda; (3) jeopolitik rekabetin Ortaçağ'ın sonlarındaki kurumsal bakımdan çok farklı siyasal topluluk biçimleri arasındaki jeopolitik rekabetin evrensel etkilerinin niteliklerini belirlediğimizde; (4) bu dönüşümlerin ayrı bölgelerdeki başarı ya da başarısızlıkları için getirilen açıklamalara karşı çıktığımızda; (5) bu görüşlerdeki siyasal modernite tanımını tartışmaya açtığımızda; ve (6) kapitalizmin rolü konusunu gündeme getirdiğimizde ortaya çıkıyor.

Modelin erken Ortaçağ ve erken modern Avrupa'daki yönetim biçimlerinin çokluğuyla başladığını görmüştük (bkz., örn. Reinhard 1996b: 18). Thomas Ertman istisna olmak üzere,[1] bu jeopolitik çoğulcu evren kesin bir durum olarak alınıyor; modelin açıklama kapsamının dışında kalıyor. Bu çoğulcu dünya, elbette, basitçe belli hiçbir zaman ve uzamda yerleşik mülkiyet ilişkilerinden ayrı okunamayacağı halde ben, jeopolitik çok parçalılığın, nasıl birleşik-Avrupacı son imparatorluğu darmadağın eden sınıf çatışmalarının sonucu ola-

1. Ertman, Karolenj İmparatorluğu'nun yükselişi ve çöküşünü hükümet ve kamu yönetimi yaklaşımları bağlamında, tam Weberci-Hintzeci biçemle, dupduru gözler önüne seriyor. Köylüler ve gelir kaynakları çatışmaları hiç yer almıyor (Ertman 1997: 39-48).

rak anlaşılabileceğini gösterdim. Jeopolitik çoğulculuk işte bu nedenle doğal, coğrafi, ırksal ya da kültürel bir görüngü değil, sınıf çatışmasının bir sonucudur.

Jeopolitik rekabete ilişkin literatür, askerî çekişmenin önceliğine ısrarla ağırlık vermesine karşın, bir toplumsal savaş kuramının eksikliğini çekiyor. Askerî, mali ve kurumsal merkezileşmenin kalıcı jeopolitik baskılardan doğduğu kabul ediliyor. Öyleyse ağırlık noktası, gücü elinde tutan seçkinlerin bu baskılarla iç gelir toplama yöntemlerini yeniden yapılandırarak, askerî seferberlikle ve kurumsal ussallaşma ile nasıl karşılık verdiğine kayıyor. Ancak eğer her hükümdar dış baskılara karşılık vermek durumunda kaldıysa, ilk olarak kim, neye dayanarak eyleme geçti? Başka bir deyişle, jeopolitik rekabet literatürü sırf sınır komşuluğu olgusunun neden çekişmeyi de içermesi gerektiğini açıklamıyor. Bu, tarihsel jeopolitik çatışma verilerini tartışmaya açmak değil, nedensellik sorununu ortaya atmaktır. Daha kesin biçimde söylemek gerekirse, bu model erken modern yönetimlerin neden yayılmacı olduklarını açıklayamıyor.

Bu olağanüstü toplumsal savaş kuramı eksikliği daha çok iki yöntembilimsel ikilem doğuruyor. Toplum odaklı görüşlerde başlardaki dürtü uluslararası güçlerden ayrı tutulurken, düzen odaklı yaklaşımlarda, benimsenmiş bir rekabetçi devletlerarası düzene yorulur. Ancak, antropoloji bakımdan kuşku götüren, insanın gücü en yüksek düzeye çıkarmaya doğal yatkınlığı düşüncesini ya da riski en aza indirmenin içkin bir güvenlik ikilemi yarattığı, ruhbilim çözümlemeli bir rasyonel seçim modelini doğru olarak kabul etmediğimiz sürece, sırf yönetimlerin coğrafi yakınlığı geç Ortaçağ ve erken modern devletlerarası ilişkilerin niçin savaşa yatkın olduklarını açıklayamaz. Bu ikilemler, gerçekçi düşüncenin ve yeni-gerçekçi düşüncenin tarihsellikten kopuk, düzen odaklı soyutlamalarının toplumbilimsel yoksullaşmasını iyice artırır. Dolayısıyla, düzen kaynaklı baskıların savunulamaz biçimde nesneleştirilmesi, "dış" etmenlerin düzenin içinde olduğunun anlaşılmasına yetecek kadar geniş bir

çözümleme çerçevesine gereksinim duyar. Ayrıca düzenin, kendini oluşturan oyuncuları kendi mantığına göre üstten ve yukarıdan yöneten soyutlanmış bir "üçüncü imge" (Waltz 1959) olarak değil, sıkça savaşların çıkmasını açıklayacak bir "üretici yapı"yla içeriden bağlantılı olarak anlaşılması da gerekir. Savaşın toplumsal içeriğiyle, onu kapitalizm öncesi yönetici sınıfların kendini üretmesinin –jeopolitik birikimin– kaçınılmaz bir stratejisi durumuna getiren toplumsal mülkiyet ilişkilerini yeniden birbirine bağlamak zorundayız.[1] Diğer bir deyişle, geç Ortaçağ ve erken modern "devletler"in gelir kaynakları üzerinde savaşan, Avrupa çapında bir yönetici sınıfının coğrafi olarak dağıtılmış üyeleri olduğu görüşünü içselleştirilmişlikten çıkarmamız ve çözmemiz gerekiyor.

Savaş evrenselken, ona verilen karşılıklar değildi. Başka bir deyişle, farklı devletlerin askerî baskıya tepkileri jeopolitik etmenlerden çıkarılamaz ama belli iç toplumsal etmenler toplamına ve yoğunlaşan askerî eylemin zamanlamasına dayanarak açıklanabilir. Genellikle katışıksız uluslararası rekabet mantığı, yalnızca monarşik olmayan devlet biçimlerinin ayırıcı gelişimi kapsamamakla kalmıyor (Spruyt 1994b; Körner 1995a: 394-395), aynı biçimde Fransa, İspanya ve İngiltere gibi başat Batı monarşilerindeki gelişim çeşitliliklerine de açıklama getiremiyor. Bu bakış açısından yalnızca bazı feodal monarşilerin sınırlara dayalı monarşilere dönerken diğerlerinin neden dönmediğini değil, Avrupa'daki bazı siyasal toplulukların –kent-devletler, kent birlikleri, imparatorluk, kilise devleti, tüccar cumhuriyetleri, aristokrat cumhu-

1. Savaşın toplumsal anlamı Weber-Hintze literatüründe orada burada çalakalem kabul ediliyor ama [savaşı] prenslerin spor yapmaları olarak değil iktisadi bir gereksinim durumuna getiren özgün toplumsal mülkiyet ilişkileri içerisinden çıkan bir olgu olarak dizgesel biçimde kuramlaştırılmıyor. Krş., örn.:

Sınırlara dayalı hakların edinilmesi sorununa gelince, bu konu kalıtım ilkesi ve uygun bir babadan oğula geçme siyasetinin birleştirilmesiyle çözümlenmiştir. Tahta çıkma anlaşmazlığı çıktığında, silahlı güç genellikle en son eylem aracı olurdu. Bundan ötürü, monarşik devletlerin dış güvenliğe yaptığı harcama, hiç değilse savaşların sınırları büyüttüğü durumlarda kısmen de olsa hâkimiyet haklarının elde edilmesine yönelik yatırım olarak algılanırdı (Körner 1995a: 404).

riyetleri ve köylü cumhuriyetleri– çoğunlukla çok daha küçük topraklara ve nüfusa sahip oldukları halde neden yeni doğan devletlerarası düzende de varlıklarını sürdürebildiklerini açıklamak da daha zordur. "Sonuçta bu durum, böylesi alternatif devlet biçimlerinin, devrini doldurmuş görünebilecek yapıların da yaşamını sürdürebileceği gerçek bir devingenliğinin ve yeteneğinin olduğu yorumuna yol açıyor" (Körner 1995: 394). Diğer bir deyişle, yalnızca sınırlara dayalı monarşilerin başarısına değil, başka alternatif devlet yapılanmalarına ve devletlerin başarısızlıklarına da bir açıklama getirmeliyiz. Daha özelde başarıyı, farklılığı ve "çıkışı" siyasal ve toplumsal çok çeşitlilikle bağlantılandırmalıyız. Geç Ortaçağ Avrupa'sının alabildiğine renkli siyasal görünüşü, daha büyük çatışma birimlerinin daha küçükleri kendi altına aldığı ya da onları benzer toplumsal-siyasal rejime geçmeye zorladığı bir, yeni-evrimci deyişle, "doğal ayıklanma alanı" değil, yaşamını sürdürme, dönüşme ve düşüşün ana nedenlerinin iç gelir toplama ve üretkenlik bağlarında, bir başka deyişle, sınıf ilişkilerinde, aranması gereken, devingen ve karma bir düzen ortaya çıkardı.[1] Evrensel jeopolitik rekabet mantığının yönetimler içindeki toplumsal güçler üzerinden süzgeçten geçirilmesi gerekir. Bunun yapılmaması nedeniyle toplumbilimciler ve Uİ uzmanı biliminsanları tarihsel bir sonucu –sınırlara dayalı modern devletin kesin utkusunu– işlevselci bir kuramsal sonuca döndürme eğilimindeler.

Jeopolitik rekabet literatürü bölgesel güç önderlerinin askerî rekabete nasıl karşılık verdiğini kuramlaştırmak için uğraştıkça, ortaya çıkan görüşler ya birkaç mali, askerî ve kurumsal buluşun sayılmasına ya da devlet çeşitliliklerini açık-

1. Örneğin, İngiltere'nin, Yüz Yıl Savaşları sırasında bizzat çok daha küçük bir vergi tabanı kullanmasına karşın, iki kat büyüklükte ve üç kat kalabalık Fransa'yı yüzyıllarca etkisi altında tutabildiğini nasıl açıklayabiliriz? Ve Flemenk illerinin "İspanyol boyunduruğu"ndan kurtularak bağımsızlıklarını kazanmalarını ve doğal kaynakları ve nüfusu çok daha aşağılarda olduğu halde Fransızların onları topraklarına katma girişimlerine karşı direnmelerini, askerî deha ve tarihsel durumsallık düşüncelerine geri dönmeksizin nasıl açıklayabiliriz?

layan, seçkinler arası danışma ve işbirliği yöntemlerinin oluşmasını sağlayan, güç sahibi seçkinler içerisindeki –çoğunlukla kral ve din adamları, soylular ve kentsoylularm oluşturduğu temsilciler meclisi arasındaki– "diyaloğa" sıkışıp kalıyor (bkz., örn., Hintze 1975c; Tilly 1975, 1985; Mann 1986; Ertman 1997).[1] Sırf buluşları saymanın ötesinde önemli bir

1. Tilly üç devlet oluşum biçimini birbirinden ayırıyor. Yoğun zorlama yönteminde kaynak peşindeki devletin ticarileşmemiş tarım iktisatlarındaki halklardan gelir sızdırabilmek için çok büyük yetkeci yapılar kurması gerekir. Rusya, Prusya ve Osmanlı İmparatorluğu buna örnektir. Yoğun sermaye yönteminde hükümdarlar, cumhuriyetçi hükümet biçimleri oluşmasına yol açan pazar odaklı ve parasallaşmış ekonomiler içindeki sermaye kaynaklarına karşı devletin korumasını satarak ticari kent oligarşileriyle bağlaşıklık kurarlar. Venedik, Hollanda ve Kuzey İtalya bu kategoriye uyar. Sermayeye dönüşen zor yönteminde hükümdarlar ticaretle uğraşan sınıfları devlet aygıtı içerisine alarak sermaye ve zor kullanma arasında bir denge yakalarken, monarşi bütün gücü korunur. İngiltere, Fransa, İspanya ve (daha sonra) Prusya bu yöntem altında sıralanır. Bu sonuncusu yüksek yoğunluklu askerî güç ve yüksek ölçekli ticari çıkarların birleşimi sayesinde rakip devletlerden daha iyi iş çıkarmıştır. Bu tipoloji ampirik gerekçelerle kusurludur, devlet biçimlerindeki bu çeşitlilikler, daha geniş sınıf ilişkilerini dışarıda bırakan, seçkinler arası ilişkilerin sonucudur. Tilly 1975'te iki buçuk sayfayı "köylü tabanı"na ayırırken, köylü sınıfı daha sonra resmin dışında kalıyor (Tilly 1992; ayrıca bkz. Mann 1986, 1988a; Ormrod 1995: 157-158; Bulst 1996; Reinhard 1996a, 1999). Ertman on sekizinci yüzyıl devletlerini, yasama gücünün (mutlaki ya da anayasal) konumunun belirlediği rejim tiplerini, kamu yönetiminin öz niteliklerinin belirlediği devlet altyapısı tipleriyle (kalıtlı ya da bürokratik) nasıl birleştirdiklerine göre sınıflandırıyor. Bunun sonucunda dört katmanlı bir devlet biçimleri sınıflandırması ortaya çıkıyor: kalıtlı- mutlaki (Fransa, İspanya, Portekiz, Toscana, Napoli, Savoya, Papalık Devletleri), bürokratik- mutlaki (Cermen Prenslikleri, Danimarka), kalıtlı-anayasal (Lehistan, Macaristan), ve bürokratik-anayasal (Britanya, İsveç). Bu farklıkları üç etmen açıklar. Birincisi, Karolenj İmparatorluğu'nun çöküşünden sonraki yerel yönetim örgütlenmesi. İkincisi, devletlerin sürekli jeopolitik rekabete maruz kalışlarının zamanlaması. Üçüncüsü ise anayasal rejimlerdeki temsilci meclislerinin bağımsız etkisi. Temsilci meclislerinin on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda ortaya çıkmış olma nitelikleri, devletlerin mutlaki yönde mi yoksa anayasal yönde mi gelişeceğini belirledi. Ertman, Otto Hintze'den yararlanarak, inişli çıkışlı Karanlık Çağ devlet inşası deneyiminin Karolenjlerin ardından kurulan devletlerde (Latin Avrupa ve Almanya) feodal çok parçalılığı ve üç kamaralı temsil kurumlarını ürettiğini ortaya atıyor. Üç kamaralı meclisler, mutlaki hükümdarlara karşı yapısal pazarlık konumlarını zayıflatır biçimde kendi aralarında bölünmüşlük yaratarak işlevsel statü öbeklerine göre sıralara ayrılırdı. Ortadan kalkan imparatorluğun kıyılarında (İngiltere, İskoçya İskandinavya, Lehistan, Macaristan), kontluk düzeyinde, iki kamaralı temsilci meclislerinin yolunu açan, birbiriyle uyumlu, işbirliğine açık, katılımcı öz yönetimler türedi. İki kamaralı meclisler, işlevsel değil, güçlü yerel öz yönetimlere dayanan, sınırlara bağlı çizgilere göre örgütlenirlerdi. Çeperdeki üç kamaralı bölgeler mutlakiyet karşıtı programlar geliştirip bunları bütün sınırlar geneline uygulamayı başaramazlarken, iki kamaralı bölgeler mutlakiyetin gelişimine direnmek için daha iyi konumlandıklarından anayasallaşma yolundaki engelleri kaldırdılar. Daha sonra, kalıtlı bürokratik kamu yönetimi altyapısını anayasal ve mutlaki devlet-

adım olmasına karşın, etkileşim sürecini seçkinlerle sınırlandırmak, bu "diyaloğun" gelir toplama yöntemlerinden hemen etkilenenleri, doğrudan üreticileri, kapsamaması demektir. Başka bir deyişle, gereksinimimiz olan, hem yatay, yönetici sınıf içindeki sömürü ve paylaşım kaynaklı çatışmanın hem de vergilendirme oranları üzerindeki dikey sınıf çatışmalarının etkisini kabul etmektir. Çözümleme köylü sınıfını içine alacak biçimde genişletildiğinde, genellikle [köylü] gelir sızdırmanın biçimi ve düzeyi üzerinde belli bir etkisi olan bir toplumsal oyuncu gibi değil, toplumsal olarak tarafsız bir vergi tabanı ya da basitçe "iktisat" –nüfus dalgalanmaları ya da tarım üretimi gibi toplumsal yönlerinden soyutlanmış veriler veya vergi mükellefleri, vergi usulü, mali sınırlılık ya da mali yeterlilik gibi teknik terimler– olarak görünür.[1] Dolayısıyla köylü sınıfını kral, onun memurları ve mülkler arasındaki "diyaloğun" dördüncü tarafı olarak tanı-

lerin geliştirip geliştirmemesi, Ertman'a göre, yoğunlaşan askerî rekabetle her karşılaşmalarının zamanlamasına ve ulusal meclislerin etkisine bağlıdır. Erken jeopolitik baskıyla karşı karşıya kalan üç kamaralı mutlaki devletlerde (Fransa), kalıtlılık (babadan oğula geçme) gelişti. Erken jeopolitik baskıların olduğu iki kamaralı anayasal devletlerde (İngiltere), meclis kalıt bırakmaya direniş gösterebildiği için, erken bürokrasiler gelişti. Geç jeopolitik baskıların olduğu üç kamaralı mutlaki devletlerde (Almanya, Prusya), onlar önceki geliştiricilerin yanlışlarından ders çıkardıkları ve onların kurumsal başarılarını ödünç alabildikleri için, erken bürokrasiler gelişti. Geç jeopolitik baskıların olduğu iki kamaralı anayasal devletlerde (Macaristan, Lehistan), yönetici seçkinlerin yeri güçlü ulusal meclislerde sağlama alındığı için kalıtçılık (patrimonyalizm) gelişti. Bu farklılıklara yeterli bir açıklama için gereken ama sunulamayan asgari şey, kapitalizm öncesi yönetici sınıflar arasındaki bir toplumsal uygulama olarak jeopolitik baskının şifresinin çözülmesi ve üyeleri arasında belirli ve ayrışan mülkiyet çıkarlarını yansıtan farklı ulusal meclislerin toplumsal bileşkesinin toplumbilimsel bir çözümlemesidir.

1. Bonney'in "[Bu,] devletin istemleri ile vergi ödeyenlerinin çoğunluğunun omuzlarına binen gerçek mali yükü belirleyen hasat dalgalanmaları arasındaki karşılıklı etkileşimdi." yönündeki iddiası kurumsalcı literatürdeki köylüleri toplumsal oyuncu olarak tanımama eğilimi için bulgusaldır (Bonney 1995a: 17-18). Hasatlar, eko-demografik nedenlerle belirlenmesine karşın, elbette her türlü yükümlülüğün "doğal" koşuluyken, vergilendirme düzeyinin toplumsal olarak saptaması, vergiyi dayatanlarla onu ödemek zorunda olanlar arasındaki çatışmaların bir sonucuydu. Her ne kadar Bonney daha sonra vergilendirmeyi yeniden siyasallaştırmayı denese de –"Eğer bölgesel mali bölümler geniş oranda bir ayrıcalık sorunuysa, o durumda iktisadi varsıllık ve mali yük arasında herhangi bir açık ilişki beklememeliyiz" (Bonney 1995b: 501)– hükümdarlar ve vergi ödeyenler arasında vergi oranları nedeniyle çıkan çatışmalar sürüp gider.

maya karşı gönülsüzlük, yalnızca bir atlama değil, savaş çıkaran yaygın vergilendirme sorununa bulunan bölgesel özel çözümlerin de kesin biçimde değerlendirilememesidir.[1] Köylüleri kendi çıkarlarını savunan, bilinçli bir sınıf olarak almadıkça, "karşılaştırmalı bir Avrupa çerçevesi içerisinde erken modern maliyeci düzenlerin evriminin" (Bonney 1995a: 2) bir mali sosyoloji, başarısızlığa mahkûmdur. Diğer bir deyişle, Ortaçağ sonlarında belli başlı sınıflar içerisinde ve arasında süregiden, çeşitli düzeylerde öz örgütlenmelerden çıkıp sınıf güçleri arasındaki dengeleri belirlemekle sonuçlanan, vergi oranı ve paylaşımı mücadelesi biçiminde görülen sınıf çatışmaları, devletin savaş maliyetini karşılama girişimlerinin bölge bölge özgün sonuçlar doğurmasında belirleyiciydi. Sınıf güçleri arasında bölgesel bakımdan özgün dengeler, yönetici sınıfı arasındaki toprak ve emek çekişmesi olarak anlaşılan savaşa verilen iç tepkilerdeki çeşitlilikleri açıklar.

Ancak bu da hâlâ bize modernitenin bu devlet inşası girişimleri üzerine hiçbir şey söylemiyor. Can alıcı biçimde, modernite terimine erken modern devlet merkezileşmesi bağlamında karşı çıkmalıyız. Devrim sonrası İngiltere istisnası bir yana, hiçbir erken modern Avrupa devleti terimin modern anlamında egemenliği elde edemedi. Avrupa devletlerinin ezici çoğunluğu on dokuzuncu yüzyılın ortasıyla Versailles Antlaşması arasındaki döneme kadar mutlaki-hanedanlık olarak kaldı, egemenlik yönetici hanedanca "özel" olarak elde tutuldu; devlet sınırları, kalıt bırakılır özel mülktü. Kalıt bırakılır memurluktan modern bürokrasiye geçiş hiçbir yerde başarılamadı. Devlet aygıtı her düzeyde olabildiğince kişiselleşmiş kaldı; özel ve kamusal arasında açık bir ayrım yapılmadı. Hanedanlık-kalıt devletlerinde yiyici dev-

1. Winfried Schulze kayda değer bir istisnadır. Her ne kadar yeri gelmişken Schumpeterci ikilik sunsa da, daha sonra Marc Bloch'tan kraliyet Bauernschutzpolitikinin (köylüyü koruma siyaseti) arkasındaki toplumsal gerekçeler üzerine onaylayıcı biçimde alıntı yapıyor. "Devletin köylülerin korunması doğrultusundaki bu eğilimini bir 'vergiler ve kiralar arası çekişme' olarak yorumlayabiliriz. Bu bakış açısı, sık sık ortaya çıkan vergilendirme karşıtı kalkışmalarda çeşitli niteliklerinin etkili olduğu görülebilecek, prensler ile eyaletleri, köylüler ile beyleri ve köylüler ile prensler arasındaki gerginlikleri arasında bağ kurma avantajına sahiptir" (Schulze 1995: 264).

let görevlileri yönetim ve vergilendirme haklarını yeniden özelleştirince devlet gücü, mali baskı altındaki bir monarşice giderek elden çıkaırıldı. Kamu yönetimi en belirgin özellikleri yiyicilik, korumacılık, kayırmacılık, akrabacılık ve yandaşlık olan "usdışı" bir kişisel bağımlılık ağı olarak kaldı. Sonuç olarak şiddet araçları devlet tekeline geçmedi ve kişisel-kalıt bırakılır denetimde kaldı. Kralın sürekli ordusu, kelimenin tam anlamıyla kralın paralı askerlerce desteklenen sürekli ordusuydu. Askerliğe yatırım yapanlar, doğrudan devlet denetiminin dışında kaldı. Ordu içindeki makam satışları, soyluların canlarının istediği gibi askere alma, yetiştirme ve askerden uzaklaştırma yoluyla kendi keselerinden albaylık ve alayların bütününü satın almaları anlamına geliyordu.

Derebeylik mahkemeleri ve bölgesel yasaların sürekliliği yasal bütünlük ilkesini yıpratırken rüşvet, hukuk düzenini de aynı düzeyde kötü etkiliyordu. Son olarak sınırlar, hanedanlığın askerî ve evliliğe dayalı siyasal birikim uygulamalarıyla belirlendiğinden, hanedanlık devletleri özünde, modern devletin devlet sınırlarına ilişkin değişmezlik ve dışlayıcılık gibi kavramlarını hiçbir zaman gerçekleştiremeyen "girişik monarşiler" (Elliott:1992) idi. Kısacası erken modern devlet, modern devlete özgü bu niteliklerin hiçbirini taşımıyordu. Feodal monarşilerden mutlaki monarşilere geçiş önemli bir gelişme olmasına karşın bu durum, modern devletin ve bunun uzantısı olarak modern devletler düzeninin kurulmasını beraberinde getirmedi. Sonraki bölümde erken modern Avrupa'da modern devletin kurulmamasının nasıl kapitalizm öncesi yerleşik toplumsal mülkiyet ilişkileri temelinde anlaşılabileceğini gözler önüne sereceğim.

Son olarak, jeopolitik literatürü kapitalizmin tanımı ve tarihsel rolü ile ilgili alabildiğine bulanıktır. Weber-Hintze yaklaşımının Marksist görüşler karşısında güçlü bir seçenek sunduğuna dair derin ortak inanç, bir yandan kapitalizmin modern devletle ilişkisi ve devletlerarası yarış üzerindeki etkileri sorununun büsbütün göz ardı edilmesine yol açtı; böylece kapitalizm olsa olsa devletin dışarıdan başlatılan yükselişinin

"ticari faaliyete" ve "etkinlik kazanımlarına" gereksinim duyduğu savaş devletinin bir yan ürünü haline geliyor. Diğer yandansa kapitalizm, aynı anda her yerde bulunan, jeopolitik rekabetin ve modern devletler düzeninin tarihsel olarak tam başlangıcıyla ilişkisiz bir olgu görülüyor. Birinin diğeriyle pek bir bağı olmadığı gibi, tarihsel olarak bağımsız yörüngeleri ola ki kesişse, devlet ve devletler düzeni kapitalizmi yalnızca kendi mantığının altına sıralar. Kısacası jeopolitik rekabet literatürü Hintze'nin, askerî mantığın yerini sınıf çatışmasının almasının değil, onunla ilişki içinde anlaşılmasının gerektiği yönündeki öğüdüne kulak verse iyi eder. Diğer bir deyişle köylü sınıfını yeniden konunun içine çekmemiz gerekir.

3. Nüfus Modeli

Nüfus modeli devlet yapılanması üzerine savlar öne sürmese de genel bir sanayileşme öncesi uzun dönemli sosyoekonomik kalkınma kuramının olduğu iddiasındadır. Nüfus dalgalanmaları iktisadi büyüme ve küçülme aşamalarını, gelir paylaşımını ve fiyat hareketlerini yönlendirir. Bu modeli on dördüncü ve on yedinci yüzyıl buhranlarını iktisadi modernleşmenin hızlandırıcısı olarak gören yaklaşımlardan ayıran, iktisadi kalkınmaya getirdiği, kökeni asırlarca süren sanayileşme öncesi tarım iktisadına dayanan, bütünüyle daha "tutucu" şans yorumudur. Kalkınma doğrusal değil, döngüsel; ilerleyici değil yineleyicidir. Nüfus modelinin Ortaçağ ve erken modern iktisadi ve siyasal gelişmeleri aydınlatıp aydınlatamayacağına bir bakalım.

On dördüncü ve on beşinci yüzyıllar boyunca Fransa ve İngiltere dahil Avrupa'nın büyük bölümü derin ve uzun sürecek bir genel bunalıma girdi. Bu bunalımın 1050 ve 1250 arasındaki sürekli bir iyileşmeyi izlediği üçüncü bölümde gösterilmişti. Mark Bloch, bu dönemi klasik biçimde "ikinci derebeylik çağı" olarak betimledi (Bloch 1961). Bu eko-demografik düzelmede başı çeken, herhangi bir yeni oluşmaya başlayan kapitalizm türü değil, sonuçta nüfus artışını artıran

bir yatay genişleme –arazi ıslahı, sömürgecilik, fetih– idi. Birbirini pekiştiren bu süreç, on üçüncü yüzyılın ortalarına doğru durma noktasına gelerek 1315 ve 1380 arasında kıtlıklar ve Kara Veba eliyle yıkıcı bir nüfus azalmasına yol açtı. Derebeylik iktisadı 1240'tan 1320'ye dek durgunluk geçirdi ve "uzun on altıncı yüzyıl" öncesinde bir iktisadi genişlemeye tanık olunana kadar 1320'den 1440'a dek daraldı (Duby 1968: 298 vs.; Bois 1984).

Bu bunalımın standart açıklaması, Malthusçu nüfus dalgalanmalarının genel iktisadi kalkınmadaki payına ilişkin görüşlerinden yararlanır (Ladurie 1966; Postan 1966; Abel 1978). Yeni-Malthusçulara göre Ortaçağ iktisat tarihi birincisi on birinci ve on dördüncü; ikincisi de on beşinci ve on sekizinci yüzyıl olmak üzere uzun dönemli iki döngüye bölünebilir. Her bir döngü düşen ve yükselen birer evreye bölünür. Buradaki varsayım, nüfus artışının, (kaynakların, bir başka deyişle, toprak ve teknolojinin durağan kaldığı göz önüne alındığında) aşırı nüfus artışına, gelirlerin düşmesine ve nüfus sayılarıyla verimlilik oranları yeniden dengeye oturana kadar kıtlıklar ve salgınlarla otomatik "homeostaz" yoluyla ayarlamasına yol açarak verimlilik artışını geçtiğidir. Sonra döngü başa sarar. Yükseliş evresi boyunca nüfus artar ve aynı nicelikteki toprak üzerinde daha çok insan yaşamını sürdürmek durumunda kalır. Bunun sonucu olarak toprağın aşırı işlenip fazlasıyla kullanılması verimsizliğe ve toprağın tükenmesine yol açar. Aynı zamanda köylüler daha verimsiz toprakları (marjinal araziler) işlemeye başlar. Genel sonuç, toprak/emek orantısının yükselmesi ve üretkenlikte tepetaklak bir düşüş olur. Düşme evresinde toprağın aşırı kullanımı ve tüketilmesi hasadın kötü gelmesini, kötü beslenmeyi ve en sonunda nüfusta "doğal" düşüşe yol açan kıtlık ve salgınları beraberinde getirir. Köylüler daha verimli topraklara çekilir, toprak/emek oranı düşer ve verimlilik oranları yeni bir yükseliş evresini muştulayarak yeniden yükselir.

Yeni-Malthusçu kuramın içerisine bir gelir paylaşımı modeli yerleştirilir.

Nüfusun arttığı dönemler boyunca (yükseliş evresi) artan emek arzı, ücretleri baskılarken kiraları yükseltir. Köylüler gelirini yitirirken beyler kazanır. Tahıl, gıda ve toprak fiyatları yükselir. Köylü gelirindeki düşüş ve yükselen fiyatlar, doğurganlık oranlarındaki düşüş, verimlilik, ölüm oranı ve yaşam süresi beklentisindeki kötüleşmenin etkilerini yoğunlaştırır. Düşüş evresi boyunca doğrudan üretici sayısının azalması, fiyatların yükselip ücretlerin düşmesine, kiraların azalmasına yol açan emek kıtlığını doğurmasıyla nüfusun yeniden artışa geçmesine kadar üreticiler ve üretici olmayanlar arasındaki gelir dağılımı tersine döner. Yeni bir döngü yoldadır artık.

Robert Brenner, bu modelde üç can alıcı yanlışlık saptamış (Brenner 1985a: 13-24, 1985b: 217-226). Birincisi, katı Malthusçu görüşe göre, on dördüncü yüzyılın ortalarındaki vebadan sonra nüfus artışının hemen iyileşmeye başlaması gerekirdi. Oysa beylerin yitirilen gelirleri ölümcül ve "uluslararası" savaşlarla (Yüz Yıl Savaşları) geri kazanmaya çalışmaları yüzünden buhranın aşağı yönlü bir sarmalda yoğunlaşması, radikalleşmesi ve kalıcılaşmasıyla düzelme bir yüzyıl kadar ileri sarktı. Feodal mülkiyet ilişkilerinde bu buhranı çözmek için kendini düzeltecek bir mekanizma bulunmadığından beyler, verimliliği anapara yatırımlarıyla yükseltemediler. Bunun yerine daha çok, iktisat dışı zor güçlerine başvurarak paylaşım kavgalarına giriştiler. Köylüyü telafi amaçlı sıkıştırma taktikleri ve rakip beylerle kan davası, yönetici sınıflar içinde ve arasında keskin bir sınıf çatışması ortaya çıkardı. Buhran yalnızca eko-demografik değil, aynı zamanda bir toplumsal bunalım idi.

İkincisi, yeni-Malthusçular kolektif oyuncuların kaynak baskısını nasıl toplumsal eyleme dönüştürdükleri konusunda çeşitliliğe kapalılar. Temel demografik arz/talep mekanizması, sosyopolitik bir hava boşluğu içinde işliyor ve beylerle büyük ölçüde sınıf güçleri arasındaki dengelerin belirlediği köylüler arasındaki bölgesel olarak ayrışan ilişkilere açıklama getiremiyor. Bu dengeler on dördüncü yüzyıl Fransa ve

İngiltere'sinde (ve Avrupa'nın Elbe'nin doğusunda kalan bölümünde) hatırı sayılır ayrışmalar gösterdiğinden, buhran sonrasında doğan ayrı ayrı sonuçlar, farklı sınıf kümelenmeleri merceğinden okunmalıdır.

Üçüncüsü, model, kanıtları bir karşılaştırmalı yaklaşım içerisine yerleştirmeyi de başaramıyor. Bu sınıf çatışmalarının bir sonucu olarak, on dördüncü yüzyılda Avrupa çapındaki nüfus düşüşü, Doğu Avrupa'da serfliğin yeniden dayatılmasıyla, Fransa'da köylü özgürlüğünün pekişmesiyle ve İngiltere'de köylülerin geleneksel topraklarından çıkarılmalarıyla sonuçlandı. Böylelikle benzer nüfus baskıları başka başka karşılıklar doğurmuş oldu. Daha sonra göreceğimiz üzere, bölgesel olarak ayrışan bu sonuçlar erken modern Fransa ve İngiltere'deki uzun dönemli iktisadi kalkınmayı ve devlet oluşumuyla ilgili genel yönelimi biçimlendirdi. Ekodemografik baskı, sınıf çatışması yoluyla kırıldı.

4. Ticarileşme Modeli

1. Le Monde Braudelien: Capitalisme Depuis Toujours [Braudel'in Dünyası: En Başından Beri Kapitalizm]

Fernand Braudel ve Annales ekolünün çalışmaları savaş sonrası Avrupa tarih yazıcılığını ve özellikle 1970'lerden beri, genel anlamda toplumsal bilimleri derinden etkiledi (Braudel 1972a, 1972b, 1977, 1984). Kullanışlılığı, gözden düşmüş olay ve kısa dönem tarihçiliğinden, yaşamı kişilerinkinden önce başlayıp onlardan sonra da süren konjonktürler ve yapıların tarihine kuramsal geçişinde yatar. Kuramsal içeriği, neredeyse değiştirilemez yapılarca –coğrafya, çevrebilim, insan altyapıları ve daha sonra da anlayışlar– belirlenen tarihin kalbindeki kökü derinde bir hareketsizliktir. Yüksek siyaset ve savaş sırf olaylar olarak ele alınırken; iktisatların, toplumların, devletlerin ve uygarlıkların döngüsel yaşam süreleri konjonktürler olarak ele alınır. Immanuel Wallerstein'in

Braudel'i kabulü ve onunla işbirliği üzerinden ilk olarak Braudel'in *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* başlıklı çalışmasında formülleştirdiği, toplum ötesine geçen toplumsal-iktisadi düzenlerin yapısal yorumu, apayrı bir dünya düzeni paradigmasının gelişmesini sağladı (Wallerstein 1974, 1980, 1995). 1970'lerin sonundan beri bu anlayış *la longue durée* [uzun dönemlilik] ve kavramsal *structure-conjuncture-événement* [yapı-konjonktür-olay] üçlüsüne yapılan göndermelerin artık haddinin hesabının belli olmadığı Uİ içerisine derin gedikler açtı (Ruggie 1989, 1993).

Bu bölüm, daha sonra belirteceğim gibi, her ne kadar kuramsal yapısı kusurlu olsa da Wallerstein'in dayatmasının Braudelci arka planının genel çizgilerini belirliyor. "Dünya düzeni" yaklaşımının çökmesinin arkasında büyük ölçüde, Annales ekolünün epeyce sıkıntılı kuramsal varsayımları yatıyor (iyi eleştiriler: Hexter 1972; Vilar 1973; Gerstenberger 1987). Bu yöntembilimsel çerçevenin dünya iktisadı, kapitalizm ve tarihsel gelişim gibi kavramlarda örneği görülen Braudel'in tarih yazıcılığı önerilerine nasıl esin verdiğini göstereceğim.

Braudel'in kendisinin üç tarihsel zaman düzeyi üzerine indirgemeci değerlendirmesi, Akdeniz üzerine yaptığı ufuk açan çalışmasının önsözünde göze çarpıyor. Yapıların tarihi "insanın çevreyle ilişkisi içinde geçişi neredeyse sezilemeyecek bir tarihe, bütün değişimin yavaş olduğu bir tarihe, dur durak bilmez bir yinelemenin, dönüp dönüp yine gelen döngülerin tarihine adanmıştır". Konjonktürler tarihi, "yavaş ama sezilebilir ahengi olan bir tarihe... bir toplumsal tarihe, öbeklerin ve öbeklenmelerin tarihine" göndermede bulunur. Son olarak olay tarihi:

> [...] yüzeydeki çalkantıları, tarihin gelgitlerinin güçlü sırtlarında taşıdığı köpük tepeciklerini, yakalar. Bir kısa, hızlı ve kaygılı dalgalanmalar tarihi, tanımı gereği, aşırı duyarlı; en küçük ürpertinin bile tüm antenlerini titreştirdiği bir tarihtir. Ancak işin doğrusu bu, en heyecan verici olanı, insan ilgile-

rinde en zengin olanı ve aynı zamanda en tehlikelisidir. Tıpkı yaşamları en az bizimkiler kadar kısa ve öngürüsüz olan çağdaşlarının duyumsadığı, betimlediği ve yaşadığı gibi, kor halinde tutkuları olan bu tarihe güvenmemeyi öğrenmeliyiz.

Bu çözümlemeli olarak kesintili tarihler başka başka zamansallıklara denk düşer: "coğrafi zaman, toplumsal zaman ve bireysel zaman" (Braudel 1972a: 20-21). Uzam ve zaman birbiriyle bağlantılıdır: Çözümlenen birim küçüldükçe, zaman hızlanır. Braudel'in çalışmasının yapısını bu üç gerçeklik düzeyi oluşturur. Ancak bulgusal aygıt olarak tasarlanan şey, sonuçta kitap boyunca üç bağımsız gerçekliğe dönüşür. Braudel böylelikle bütün olguların içeriden bağlantılı olduğu bir bütünlük kavramıyla değil, kendi mantıklarına göre gözler önüne sererek kendi zamansallıklarında bağımsız tarih düzeyleriyle de çalışır.[1] Braudel'in kapitalizm kavramı ve onun "modern" devletle ve devletler düzeniyle ilişkisini nasıl kavradığı ancak ve ancak bu yöntembilimsel arka plana karşı anlaşılabilir. Böylece bu düzenin altında yatan ve onu ayakta tutan dinamikleri nasıl anladığına ulaşabiliriz.

Braudel'in dünyasında bütün diğer kavramların bağımlı ilişkide bulunduğu tek bir ana kavram var: dünya iktisadı. "Gezegenin kendi gereksinimlerinin çoğunu karşılayabilen, iktisadi bakımdan özerk bir kesimi, iç bağlarının ve değiştokuşlarının belli bir organik birlik oluşturduğu bir kesim" olarak tanımı yapılıyor (Braudel 1984: 22; ayrıca bkz. Braudel 1977: 81-82).[2] Dünya imparatorluklarının tersine bu, ticaret yoluyla dış bağlantısı bulunan ama aynı zamanda bir jeopoli-

1. Pierre Vilar, Braudel'in "coğrafya ve doğanın derin yapısı"na vurgusunu kayda değer bulur ve yaşamsal bir itiraz getirir: "Tarihi coğrafi olarak düşünmek, demek ki Marksizm ile çelişmiyormuş. Halbuki coğrafyayı tarihsel olarak düşünmek daha çok Marksistçe olur" (Vilar 1973: 9).

2. Terim ilk olarak şurada kullanıldı: Braudel 1972a: 387. "Weltwirtschaft bir dünya iktisadı, kendi kendine yeten bir evrendir. Hiçbir katı ve yetkeci düzen kurulmadı ama tutarlı bir örüntünün temel çizgileri ayırt edilebilir. Örneğin bütün dünya iktisatları bir merkezi, diğer bölgeler için teşvik olarak işlev gören ve iktisadi birimin bir bütün olarak varoluşu için vazgeçilmez olan bazı odak noktalarını kabul eder."

tik düzenin içine sıkıca kilitlenen bağımsız yönetimlerin bir çeşitliliğinden oluşur. Baskın bir kenti olan varsıl bir çekirdek, ona uşaklık eden bir yarı-çeper ve bağımlı ve geri kalmış bir çeperden oluşur. Bu öğeler arasındaki ilişkiyi, çoğunlukla sarsılmaz uluslararası işbölümünden ileri gelen iktisadi asimetriye dayalı olan ve sürekliliğini eşitsiz değiştokuşla ayrıcalıklı çekirdek ülkelerin siyasal olarak değişikliklere uğrattığı ticaret koşullarının yarattığı sıkı bir hiyerarşi kurar.

Bir uluslararası işbölümüne dayalı bu hiyerarşik dünya iktisadının içine yerleştirme, bir devlet kuramıdır. Devletin biçimi ve gücü, dünya iktisadı içindeki konumuyla doğrudan ilişkide bulunur:

> Dünya iktisadının odağında, her zaman istisnai bir devlet bulunur – güçlü, saldırgan ve ayrıcalıklı, devingen, eşzamanlı olarak korkulur ve hayran olunur. On beşinci yüzyılda bu, Venedik; on yedinci yüzyılda Hollanda; on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda da İngiltere'ydi; bugünse ABD (Braudel 1984: 51).

Yarı-çeperde, mutlaki Fransa'da olduğu gibi, monarşi ve soylular arası rekabet, devletin gücünü köstekler. Sömürge çeperler, sömürgeci merkezlerden yönetilmiştir. Ne var ki ticaretin gerektirdiklerinin ardına takılan yalnızca devletin biçimi değildir, üretim ilişkilerinin ve üreticilerin konumunun ta kendisi de her bir ülkenin değiştokuş düzenindeki yapısal konumunun bir parçasıdır.

> Her görev, bir kez uluslararası işbölümünde dağıtıldı mı, kendi denetim biçimini yaratmış ve bu denetim, toplumun aldığı biçimi açıkça seslendirerek yönlendirilmiştir. [...] Her bir durumda toplum farklı bir iktisadi yükümlülüğe karşılık vermiş ve bir kez yaratılan bu yapılardan çabucak kurtulamayarak kendini tam da uyum sürecine kapılmış bulmuştur (Braudel 1984: 62).

Ücretli emek, yarıcılık ve serflik ile kölelik çekirdek, yarı-çeper ve çepere karşılık gelirdi.

Mantığa aykırı biçimde, emek sürecindeki bu katı görev dağılımı ve devlet biçimlerine karşın, müthiş bir dinamik, Avrupa'nın hükmettiği dünya iktisatları tarihini sarmalar. Dünya tarihinin ilerleyişi, Braudel tarafından merkezde giderek daha büyük etki alanlarını yöneten ve çekirdek, yarıçeper ve çeper arasındaki her bir kümelenmeyi yeniden düzenleyerek gittikçe daha da güçlenen dünya kentleriyle dünya iktisatlarının birbirini belirgin biçimde izlemesi olarak görülür. Braudel bu ardışıklığın başlangıçlarını ("uzun on altıncı yüzyıla" tarihleyen Wallerstein'in tersine) İtalyan kent devletleriyle Kuzey Avrupa kasabalarını ve kent birliklerini birbirine bağlayan kent merkezli ticaret ağlarının gelişimine tanıklık etmiş Avrupa'nın, on birinci olmazsa, on üçüncü yüzyılına oturtur (Braudel 1984: 92).

Braudel kent merkezli dünya iktisatları arasındaki geçişlerin kökenlerini şöyle açıklıyor: "Geçmişten bu kopuş, kazalar, kırılmalar ve bozulmaların bir birikiminin sonucu gibi görünüyor" (Braudel 1984: 85).[1] Kararsızlığa düşürecek biçimde, Braudel dünya ekonomilerinin yükseliş ve düşüşünü, fiyat hareketlerini ve gelir dağılımını yönlendiren baskın yeni-Malthusçu görüş gibi, daha geniş baskın laik eğilimler bağlamında anlamaya çalışıyor (Braudel 1984: 78-81). Oysa dünya iktisatlarının kökenlerine ve bunların değişmelerinin ardındaki mekanizmalara ilişkin tartışması bir yere varmıyor. Hiçbir genel bağlılaşım kurulmayınca biz de Braudel'in her bir dünya ekonomisine ayrılan *opus magnum*'unun [başyapıt] anlatı bölümlerinde sunduğu rastlantısal nedensellik süreçlerine kalıyoruz. Bununla birlikte, nüfus dalgalanmaları bunalımı modelini izlesek bile Braudel, belli bir ülkenin zamanda belli bir noktada yeniden yapılandırılmış bir dünya iktisadında neden

1. "İktisadi poker oyununda bazı insanların elinde hep diğerlerinden daha iyi kartlar olur; asların maçalardan üstün olduğunu söylemeye bile gerek yok" (Braudel 1984: 48; ayrıca bkz. Braudel 1977: 86).

önder konuma yükseldiğini belirleme konusunda şaşkınlık içinde. Geçişler aynı uluslararası işbölümü, emek rejimleri ve bunlara karşılık gelen devlet biçimleri ilkelerinin gitgide büyüyen bir ölçekte yeniden ortaya çıktığı evrimci bakışla ele alınıyor. Az ya da çok kazara oluşan değişimler, siyasal ve iktisadi nitelikleri düzendeki bütün diğer oyunculara dağıtan dünya iktisadının merkezindeki başat oyuncudur. Biz de düzen kaynaklı, determinist, iktisatçı ve işlevselci bir iktisadi ve siyasal kalkınma kuramına dayanan, evrimci ve nicelikçi geniş ölçekli bir toplumsal değişim modeliyle kalakalıyoruz.

Braudel'i böylesi bir kapsamlı anlayışı öne sürmeye yönelten nedir? Ben, onun kuramının yanlış ve bütünüyle tarih dışı bir kapitalizm anlayışından kaynaklandığını savunuyorum. Anlatısı kapitalizmin tutarlı bir işleyiş tanımını sunamıyor. Onun yerine elimizde sonunda kapitalizm ve pazar ekonomisi arasında kavramsal bir ayrıma varan bir dizi izlenimci sezgi kalıyor. Sonraki, rekabetçi küçük ölçekli üretim sektörüne gönderme yapsa da, kapitalizmin kendisi "büyük işletmeler" ve tekellerle bir tutuluyor (Braudel 1984: 629; 1977: 2. böl. ve 113-115). Pazar ekonomileri, pazar yerinde rekabetçi pazarlığa dayanan, yerel, saydam, eşit değiştokuş demektir. Kapitalizm terimi ise tüccar kapitalizm sahasının ayrıcalıklı, hiyerarşik, gözden ırak, uzak alanı için ayrılmış. Bu ticari "tekel kapitalizmi" biçimi Braudel'in bütün öyküsünün birleştirici, itici ilkesidir. Burada yazar, çağdaş özel pazar tekelleri –siyasal değil, iktisadi tekeller– ve siyasal olarak oluşturulmuş kapitalizm öncesi ticaret tekelleri arasındaki ayrımı siliyor. Sonrakinin varlığı ayırt edilebilir olduğu sürece kapitalizm –Braudel'in anlayışıyla– vardır. Braudel'in devleti resmin içine geri koymasını sağlayan, işte bu siyasal kapitalizm tanımıdır.

İster Ortaçağ Flemenk kentlerine, Hansa Birliği'ne, Venedik'e, Hollanda'ya, Büyük Britanya'ya, isterse ABD'ye bakalım, devlet eliyle kurulan tekelci ticaret avantajlarını yarıçeperlerine ve çeperlerine karşı kötüye kullandıkları sürece onun dünya iktisatları her durumda kapitalisttir. Bu merkez-

ler içinde ve arasındaki tek göze çarpan ayrım, kent kökenliye karşı ulusal pazar temelli dünya iktisatları olup bu ayrımın da etkileri yeterince incelememiş olarak öylece durmakta (Braudel 1977: 95 vs.). Böyle olunca şunları okumak şaşırtıcı olmuyor:

> Ben, kapitalizmin olanaklar içinde tarihin başından beri görülebilir olduğunu ve çağlar boyunca gelişerek kendini kalıcılaştırdığını savundum [...] Dahası, kapitalizmin gelişini duyuran göstergeler vardı: kentlerin ve ticaretin gelişmesi, emek pazarının doğuşu, toplumun giderek yoğunlaşması, para kullanımının yaygınlaşması, çıktılardaki artış, uzun mesafeli ticaretin, ya da isterseniz uluslararası pazarın deyin, genişlemesi (Braudel 1984: 620).

Bu açıklama, Braudel'in sonuçta kendisinin kapitalizmin bir türüm olarak göründüğü *la longue durée* [Annales Okulu'nun olayların gerisinde uzun dönem tarihsel yapılara öncelik veren yaklaşımı] kavramına bağlanan, dünya iktisatlarının hep var olduğu yönündeki inancıyla örtüşüyor. Ancak dünya iktisatlarının yükseliş ve çöküşlerinde gerçekte hiçbir şey değişmediğinden, Braudel kendi düzeninin bir tutsağı olarak kalır. "Kölelik, serflik ve ücretli emek, temelde aynı kalan evrensel sorunun tarihsel ve toplumsal yönden ayrı çözümleridir" (Braudel 1984: 63).[1]

Ara Söz – Giovanni Arrighi: Flemenk Hegemonyası Altında Westphalia

Şimdi de Braudel-Wallerstein modelinin daha yakın dönemdeki, değiştirilmiş bir yorumunun Westphalia düzenini nasıl anladığına bir bakalım. Giovanni Arrighi'nin Westphalia Barışı görüşü, daha geniş bir Braudelci-Gramscici mo-

1. Kapitalizmin nicelik genişlemesinin ötesinde, özünde değişmeden kaldığı görüşü için bkz. Braudel 1977: 111-112.

dern kapitalist dünya iktisadının gelişimi kuramının içine yerleştirilmiştir. Hegemonyacı bir dizi uluslararası sermaye birikim döngüsünün ardındaki dinamiği açıklayabilmek için, şirketin küçük ölçeğinde (ŞKÖ) geçerli olan sermaye birikim döngüsünün uluslararası düzenin kapsamlı ölçeğine aktarılabileceği varsayımıyla başlıyor (Arrighi 1994: 6-9).

Bu ardışık döngülerin temel mantığı şöyle özetlenebilir: Hegemonun yükselişi, bir maddi genişleme evresine yol açan, teknolojide ve örgütlenmedeki yeniliklere bağlıdır. Kapitalistler arası rekabet ve düşen gelirler, çekişme içinde bulunulan güçlerin de yetişmesiyle birleşince birikim merkezinin finansa kaydırılmasına yol açarak bir finansal genişleme evresi başlatmıştır. Bu durum sabit üretici sermayeden esnek mali sermayeye bir geçiş oluşturur. İkinci sermaye birikim evresinin tükenmesi ve bir rakibin yükselişi, hegemonyacı savaşla çözümü bulunan düzen kaynaklı bunalımlara yol açar. Yeni hegemon, üretim ve kamu yönetimi biçimlerini başarıyla yeniden yapılandırır. Yeni bir hegemonyacı yayılma ve sermaye birikim döngüsü yola çıkar. Modern tarih, her biri birer "uzun yüzyıl" tanımlayan ve uluslararası ilişkilerin yapısını değiştiren düzen kaynaklı dört hegemonyacı birikim döngüsü gördü:

> On beşinci yüzyıldan on yedinci yüzyılın başına kadar bir Ceneviz döngüsü; on altıncı yüzyılın sonundan on sekizinci yüzyılın büyük bölümü boyunca süren bir Hollanda döngüsü; on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından yirminci yüzyılın başlarına kadar gelen bir İngiliz döngüsü; ve on dokuzuncu yüzyılın sonunda başlayıp finansal genişlemenin bugünkü aşamasına kadar gelen bir ABD döngüsü (Arrighi 1994: 6).

Bu tablo, Braudelci özgün kapitalizm tanımına dayanıyor. Kapitalizm, sermaye ile ücretli emek arasında belli bir üretim ilişkisine değil, bir "pazar ekonomisi ara katmanı" ile bir "maddi yaşam dip katmanı"nın ayrımsanabileceği, "dün-

ya ticaretindeki hiyerarşinin en üst katmanı"na –tekelci bir "pazar karşıtlığına"– işaret eder (Arrighi 1994: 24). Kapitalizmin kapsamı yalnız ve sadece sonrakidir. Sermayenin toplanması, birikimi ve yayılması devletlerarası gezici sermaye rekabeti aracılığıyla gerçekleştiğinden, bu kapitalizm görüşünün, devlet gücüne (devletle kapitalin kaynaşmasına) gereksinim duyduğu anlaşılıyor. Sermayenin yayılması böylelikle siyasal ve jeopolitik bir süreç olur; devletler düzeninin kapitalist hegemon tarafından, bir hükümet ve iş örgütlenmesi öbeği tarafından yeniden yapılandırılması anlamını da taşır. Bu bakış açısından "açıklığa kavuşturulması gereken gerçekten önemli geçiş, derebeylikten kapitalizme değil, dağınık kapitalist güçten toplanmış kapitalist güce geçiştir" (Arrighi 1994: 11). Bu görüş, kapitalist yayılmanın başarısı için önkoşul olarak devleti bir "güç taşıyıcı" gören Weberci düşünceyi çağrıştırsa da, "yeni-gerçekçi hegemonyacı istikrar kuramı"nı yansıtan Gramscici hegemonyacı güç düşüncesini de işin içine katıyor.

Dolayısıyla her uluslararası düzen, yalnızca devletlerarası gezici sermaye rekabetiyle yapılandırılmakla kalmıyor, her biri uluslararası işleyişin, düzenin ve işbirliğinin kurallarını belirleyen bir "dünya hegemonuna" da gereksinim duyuyor. Hegemonyacı düzen kaynaklı birikim döngüleri, sırf değişmez bir devletler düzeni içerisinde devletlerin yükseliş ve düşüşleriyle tanımlanmıyor; her yeni hegemonyacı önderin koruması altında düzenin örgütsel yapısı, işleyişi ve coğrafi alanı da yeniden yapılandırılıyor. Gramscici bakışla hegemonya, yalnızca zor (güç) değil, hem iç tebaa arasında hem de devletlerarasındaki tasarlanan bir "genel çıkar" peşinden gidecek biçimde, devletlerin düzenine arzulanan yönde önderlik etmek anlamını da taşıyor (Arrighi 1994: 29).

Arrighi'nin görüşü çok sayıda temel itiraza açık olduğu halde –kapitalizm tanımı; dolaşım döngü mantığına, üretim mantığından soyutlayarak öncelik verişi; toplumsal değişimi sınıf çatışmasıyla ilişkilendirebilmek ve hegemonyacı yükseliş ve düşüşün iç nedenlerini araştırabilmek için teknolojik

yeniliği, üretimle ilişkisi bağlamında kuramlaştıramayışı; sözümona hegemonyacılıktaki payı açısından oligarşik ticaret cumhuriyetlerini değil, daha çok hanedanlık monarşilerini öne çıkarması nedeniyle, İngiltere öncesi uluslararası düzen yönünde beslediği önyargı– Westphalia'nın önemini açıklama girişimi kendi bağlamı içinde bile başarısızlığa uğruyor.

İtalyan kent-devletlerin bir proto-kapitalist dünya düzenine geçişi gözlemleyerek üstlendiği sözde hegemonyacı rol, Arrighi'nin [kapitalizmin] bir feodal Ortaçağ dünyasının "ağına düşürülmüş" olarak kaldığını ve "Ortaçağ yönetim düzeninini maksatlı olarak dönüştürmeye bireysel ya da topluca asla kalkışmadığını" kabul etmesiyle zaten belirlenmiş olduğu halde, Birleşik İller [United Provinces] dünya ölçeğinde bir sermaye birikiminin gereklerine uymak için, Avrupa yönetim düzenini dönüştürebiliyordu"(Arrighi 1994: 39-40).

> Birleşik İller'in büyük ve güçlü hanedanlık devletleri koalisyona Ortaçağ yönetim düzenini ortadan kaldırma ve modern devletlerarası düzenini kurma yönünde önderlik ederek hegemonyacı duruma gelmesi, işte bu koşullar altında [Fransa ve Emperyal Habsburg Ailesi arasındaki Avrupa güç çekişmesinin yoğunlaşması] gerçekleşti. [...] Siyasal alanın anapara birikimi yararına böyle yeniden düzene sokulması yalnız modern devletlerarası düzenin değil, aynı zamanda bir dünya düzeni olarak kapitalizmin doğuşunu da işaret ediyor (Arrighi 1994: 43-44).

Bu görüş tartışma götürür. Her şeyden önce, Otuz Yıl Savaşları ne ölçüde bir hegemonyacı savaştı? Bir hegemonun düşüp –İtalyan kent-devletleri– diğerinin yükselmesini –Flemenk İlleri– muştuladığı yönünde betimlenmesi, sınırlara dayalı iki mutlaki devlet öbeği arasındaki –Fransa, İsveç ve Protestan Cermen eyaletleri karma mezhepler ittifakına karşı Avusturya-İspanya Habsburg'ları ve Katolik Cermen eyaletleri– içinden Fransa'nın utkulu çıktığı çok daha açık seçik bir çatışmanın anlaşılmasını güçleştirir. Flemenk ba-

ğımsızlık öyküsü, Cermen İmparatorluğu, Fransa, Habsburg Hanedanı ve İsveç arasındaki ilişkileri yeniden yapılandıran çatışmaların yanında ikincildi.

Hollanda'nın "düzen kaynaklı kargaşa"dan, "düzene sokulmuş anarşi"ye bilinçli olarak geçmeyi başarması ne ölçüde dünya hegemonu olmak içindi? Flemenk illeri bağımsızlığı kazanırlarken, arkasından yeni bir uluslararası örgütlenme ve yönetişim yöntemi dayatarak Arrighi'nin sözünü ettiği türden bir hegemonya kurmayı beraberinde getirmedi. Arrighi'nin kendisinin de kabullendiği gibi, "Flemenkler asla kendi kurdukları düzeni yönetmediler. Birleşik İller, Westphalia düzeni gelir gelmez yenice kazandıkları dünya gücü konumlarını yitirmeye başladılar" (Arrighi 1994: 47). Westphalia sonrası Anglo-Flemenk ticaret savaşları dizisi ve XIV. Louis'in tekrarlanan Hollanda'yı ele geçirme çabası Arrighi'nin on yedinci yüzyıl Hollanda'sı nitelendirmesini sarsıyor. Fransa ve İngiltere Flemenklere boyun eğdiremediyse eğer, Hollanda da kendisine atfedilen dünya hegemonyasını onlara kesinlikle dayatamamıştır. Westphalia sonrasının iki başat gücü, daha çok yarı hegemonyacı garantör güçler (*Garantiemächte*) olarak antlaşma hükümlerinin gözetimini üstlenen Fransa ve İsveç'ti.

Son olarak, Hollanda'nın yükselişi Arrighi'de maddi genişlemenin ilk evresi olan üretim ve örgütlenme alanındaki buluşlara ne ölçüde bağlıydı? Arrighi'nin açıklamasına göre, Hollanda'nın bir Avrupa gücü olarak doğuşu, pek de üretimdeki yenilikler nedeniyle değil, daha çok kendisini önemli bir ambar durumuna getirerek Atlas Okyanusu ve Baltık'taki taşıma ticaretini tekelleştirebilmesi sayesinde olmuştu (Arrighi 1994: 133 vs.). Bu yönden bakınca Hollanda'nın yükselişi, içerideki üretici buluşlara ticari kâr satışlarına olduğundan daha az dayanıyordu. Arrighi'nin kanıt olarak öne sürdüğü örgütsel üstünlükler –askerî ıslahatlar– Hollanda'nın bir kapitalist güç olarak yükselişinden çok ticari kazançları askerî yeniliklere yönlendirerek uzun mesafeli deniz ticaret ağlarını koruyabilmesine ve onlar üzerindeki denetimini sü-

reğenleştirmesine kanıt olabilir. Bu siyasal tepkiyi doğuran, sınırsallaşan hanedanlığa dayalı mülkiyetçi komşularının izlediği jeopolitik birikim mantığıydı. Uzun lafın kısası, Hollanda'nın Westphalia sonrası hegemonyası, bir yanılsamadır. Ne uluslararası ilişkileri yeniden yapılandırmış ya da ona hükmetmiş ne de askerî gücün ayakta tuttuğu, ticaretin asırlardır süregelen eşitsiz değiştokuş mantığını değiştirmiştir.

2. Ticarileşme Modelinin Bir Eleştirisi

Braudel-Wallerstein modelinin temelinde yatan yetersizlikler en açık biçimde, kapitalizm, modern devlet, modern devletler düzeni ve toplumsal değişim arasındaki bağlantıyı anlamaya çalıştığımızda ortaya çıkar. Birincisi, bu modelin kapitalizm ve modern devletin başlangıcı –nedenleri ve zamanlaması– görüşü özü gereği kararsızdır. Wallerstein, kapitalizmin kökenlerini, on dördüncü yüzyıl derebeylik buhranına verilen kaçınılmaz bir yanıt olan, Avrupa ve dünyanın geri kalanı arasında kıtalararası ticareti başlatan uzun on altıncı yüzyıla kadar götürür (Wallerstein 1974, 1979, 1980).[1] Ancak tam da Wallerstein derebeyliğin öz niteliklerinin ve iç uzlaşmazlıklarının neler olduğunu ortaya koymaktan kaçındığı için, açıklamalarının bir *post hoc ergo propter hoc* iddiadan başka dayanağı yok: Ticaretteki genişlemenin varlığı, bunalımın çözümü için onun nedensel gerekliliğini açıklamaz (Brenner 1977). Üstelik, bu bakış açısında hiçbir şey bizi kapitalizmin kökenlerini, çoğunlukla on dördüncü yüzyıl İtalyan kent-devletlerine göndermede bulunarak, ticaret kentlerinin doğuşuyla (Arrighi 1994); on ikinci ve on üçüncü yüzyıl Ortaçağ kentlerinin ticari canlanlanmalarıyla (Braudel 1984: 92; Mann 1986, 1988b); aynı dönem boyunca

1. "Bir dizi –tarihsel, çevrebilimsel ve coğrafi– kaza sonucu on altıncı yüzyılda Kuzeybatı Avrupa, tarımsal uzmanlaşmasını çeşitlendirmek ve bunu belli sanayilere eklemek için daha iyi bir konuma yerleşerek", kendini emek denetim yöntemleri olarak kiralama ve ücretli emeğe sahip modern, kapitalist dünya iktisadının çekirdek alanına oturttu (Braudel 1984: 18).

Hindistan-Arabistan ve Avrupa arasında kıtalararası alışveriş düzeninin kurulmasıyla (Abu-Lughod 1989); ya da, elbette, Eski Yunanlar, Persler ve Çin arasındaki ticaret ilişkileriyle özdeşleştirmekten alıkoyamaz (Wallerstein 1974: 16). Bu anlamda kapitalizm zamansızlaşır (Braudel 1984: 620) ve 5.000 yıllık tarihi üzerine spekülasyonları ateşler (Frank ve Gills 1993). Kapitalizm değiştokuş sürecinde kazanç birikimi bakışıyla pazar için üretim ve pazarda değiştokuş olarak anlaşılırsa eğer, o durumda zamansızlığı, yalnızca geçmişe bakışla değil geleceğe bakışla da olasıdır. Yeni-gerçekçiliğin anarşinin tarihsel kalıcılığı varsayımı bir kapitalizmin tarihsel kalıcılığı varsayımıyla koşutluk gösterir. O zaman can alıcı tarihsel konu, derebeylikten kapitalizme geçiş değil, yine Arrighi'nin sözleriyle "dağınık kapitalist güçten yoğunlaştırılmış kapitalist güce" geçiştir (Arrighi 1994: 11). Başka bir deyişle, kapitalizm, toplumsal ilişkilerin niteliğe değin, tersine çevrilmesi olası bir dönüşümü olarak değil, basitçe pazarın fi tarihinden bu yana süren aşamalı, niceliksel bir genişlemesi olarak görülür.[1]

Madem kapitalizm zamansız, öyleyse onun modern devlet yapılanmasının tarihsel ve kronolojik bakımdan belirli başlangıcıyla bir ilgisi olabilir mi? Bir ebedî kapitalizm ve görece yeni modern devlet yapılanması arasındaki bu kopuş kuramsal sorunlar yaratınca, elbette biz de hemen iki görüngü arasındaki nedensel bağı görmezden gelebiliyoruz –ki farklı kanılara sahip çoğu biliminsanı bu yolu seçti– ya da Weber'in "siyasal kapitalizm" düşüncesiyle, Braudel'in önder kapitalist kentler/devletler görüşüyle ve Arrighi'nin kapitalist hegemon düşüncesiyle bağlantılı bir seçenek olarak kapitalizmin dinamik yayılmacı niteliğinin ancak ve ancak modern devletin içine yerleştiğinde ve modern devlet tarafından kullanıldığında kazanıldığını öne sürebildik (Braudel 1984; Arrighi 1994).

1. Robert Brenner, açıklamak zorunda oldukları şeyin kendisi hakkında –yani, sürekli iktisadi büyüme sürecini harekete geçiren kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinin gerçekte nasıl doğduğu konusunda– varsayımda bulunduklarından bu açıklamaları "yeni-Smithçi" olmakla eleştirir (Brenner 1977).

Dünya düzeni kuramcılarınca düzenli biçimde kullanılan üçüncü bir seçenek, modern devletin yükselişini geriye, "erken-modern" İtalyan kent-devletlerine tarihlendirmek üzerine kuruludur. Gelgelelim her üç seçenek de sorunludur.

Aslında Braudel-Wallerstein ekolünün modern devletin ayırıcı niteliği üstüne hiçbir kuramı yoktur; olan şey, bürokrasinin üretim fazlasını dünya ticaretinin soluğunu kesecek biçimde soğurduğu önceki dünya imparatorluklarıyla genel bir karşıtlık gösteren, dünya düzeni içerisindeki siyasal topluluklar için bir ayırıcı güç yetenekleri kuramıdır yalnızca. Wallerstein'in tablosunda devletin biçimi özü gereği, hangi bölgelerin hangi alanda uzmanlaşacağını belirleyen uluslararası işbölümünün içine [devletin] katılmasının zamanlamasının bir parçasıdır. Ticarete bağımlı bu uzmanlaşma, sonuçta üretim sürecindeki "emek denetimi rejimini", bir başka deyişle, kölelik, serflik ya da özgür ücretli emek, belirler. "Güçlü" bir devlet, dünya düzeninin kapitalist çekirdeğiyle, "daha zayıf" bir devlet, yarı-periferiyle ve "zayıf" devletse periferiyle ilintilendirilir. Böylelikle dünya iktisadının siyasal yapısını, orantısız güce sahip devletlerin üç kuşağına bölünmüş bir uluslararası düzen kurar. Bu ticarete bağımlı devlet gücü dağılımına getirilen olgusal karşı çıkışları yinelemeksizin, Wallerstein'in de Braudel'in de ayırıcı biçimde modern devletin ortaya çıkışını herhangi bir noktada tanımadığını belirtebiliriz. Devlet görüşleri de en az kapitalizm görüşleri kadar ayrımlaştırılmış olmaktan uzaktır (Wallerstein'in devlet kuramına eleştiriler için, bkz. Brenner 1977: 63-67; Gourevitch 1978b; Zolberg 1981; Imbusch 1990: 49-57; Skocpol 1994).

Bundan başka, Braudel-Wallerstein geleneği sınıf çatışmasının ve devrimin tarihsel gelişimdeki kurucu payını da göz ardı ediyor. Marksist olmayan bir bakış açısından bu durum yararlı olabilecek olsa bile, toplumsal çatışma ve sosyopolitik bunalımın tarihsel ve nasıl katılacağı sorununu ortaya çıkarıyor. Dünya düzeni kuramcıları arasında standart tepki ya sınıf sorununu hepten dışarıda bırakmak (Arrighi 1994) ya da ona ikincil ve bağımlı bir pay biçmektir. Bu du-

rumda üretim sürecinde sınıf ilişkilerinin yapısı, dünya iktisadıyla bütünleşmenin zamanlamasının belirlediği uluslararası işbölümünde belli bir bölgenin üstlendiği rolün bir parçası durumuna gelir (Wallerstein 1974, 1980, 1995).

Son olarak, döngü paradigması, "Batı'nın büyümesi"nin güçlü göstergelerinin ilk olarak niçin Kuzeybatı Avrupa'da, özelde ise erken modern İngiltere'de ortaya çıktığını açıklayamıyor. Tarım iktisadındaki büyük laik Malthusçu dalgalanmalar Kıta Avrupa'sında on yedinci yüzyıl bunalımından epeyce bir sonra da görülmeyi sürdürürken İngiltere, sürekli iktisat, verimlilik ve nüfus büyümesiyle birlikte kalıcı teknolojik buluşlara tanıklık ediyordu. Döngü paradigması savunucuları ayrımlaştırılmamış kapitalizm tarihlerini iktisadi, teknolojik ve demografik büyümenin doğuş tarihiyle eninde sonunda bağdaştırmak durumundadır. İşte bu nedenlerden ötürü "üretim mantığı" olarak anlaşılan kapitalizmin bu sorunları nasıl ele aldığını görmek yararlı olacaktır.

5. Kapitalizm, Modern Devlet ve Modern Devletler Düzeni: Çözümler ve Sorunlar

1. Bir Üretim İlişkisi Olarak Kapitalizm

Şimdi üzerinde durulması gereken bilmece, başka bir kapitalizm algılamasının (a) kapitalist ekonomilerle ilişkilendirdiğimiz dinamik olguları (sürekli iktisadi büyüme, sermaye birikimi, teknolojik buluşlar ve nüfus artışı) nasıl açıklayacağı; (b) modern devletin doğuşu ve inşasına kamu devleti ve özel pazar/sivil toplum ayrımına dayalı olarak nasıl bir açıklama getireceği; (c) toplumsal bunalımları, köklü kurumsal bozulmaları ve geniş çaplı dönüşümleri neresinden yakalayacağı; (d) kapitalizmin kronolojik ve coğrafi kökenlerini nasıl belirleyeceği; ve (e) kapitalizm ve modern devletler düzeni arasındaki ilişkiyi nasıl aydınlatacağıdır. Benim savunmak istediğim tez, sürekli iktisadi büyüme, teknolojik buluş ve nüfus artışının kapitalizmin yükselişinden ayrı tu-

tulamayacağıdır. Ne var ki kapitalizm yalnızca bir iktisadi kategori olarak değil, belli bir siyasal yetke biçimiyle içeriden bağlantılı bir toplumsal mülkiyet rejimi olarak anlaşılır. Yeniden söylüyorum, her şey yalnızca moderniteyi değil, aynı zamanda kapitalizmi de nasıl tanımladığımıza bağlıdır.

Literatürde iki başat kapitalizm anlayışı göze çarpıyor. Braudel-Wallerstein geleneğinden doğan birincisi, kapitalizmi ticari üretim merkezleri içerisinde ve arasındaki, kentler arası uzun mesafeli ticaret yoluyla kazanç birikimine olanak sağlayan, ileri işbölümüne dayalı pazar için bir iktisadi üretim düzeni olarak tanımlıyor. Burada kapitalizm, "döngü mantığı"nın ya da siyasal paylaşım ilişkilerinin içine oturtulur (Braudel 1977 ve 1984; Wallerstein 1979, 1995; Sweezy 1976; Abu-Lughod 1989; Arrighi 1994). İkincisi, kapitalizmi doğrudan üreticilerin geçimlik araçlarından koparıldığı; varlıklarını, geçimlerini sağlamak için emeklerini pazarda bir mal olarak üretim araçlarının sahiplerine satarak sürdürmeye zorlandığı belli bir dizi toplumsal mülkiyet ilişkisine dayalı bir toplum düzeni olarak tanımlıyor. Kazançlar, artıkdeğerin daha üretim sürecinin içerisindeyken tıraşlanarak emek gücünün sömürülmesiyle üretilir. Burada kapitalizm, "üretim mantığı"nın ya da toplumsal sömürü ilişkilerinin içerisine oturtulur (Dobb 1976; Merrington 1976; Brenner 1977, 1985b, 1986; Wolf 1982; Comninel 1987; McNally 1988; Katz 1989, 1993; Gerstenberger 1990; Mooers 1991; Wood 1991, 1995c; Rosenberg 1994; Van der Pijl 1997; Harvey 2001).

İki anlayışı benimseyenler de terimleri Marx'ın kullandığı anlamda kullandıkları savındadır. Ancak üretim yaklaşımı, klasik siyaset iktisadı eleştirisine Marx'ın özgün katkısı olarak görülürken, döngü yaklaşımının Adam Smith'e dayandırılabilecek ve dahası Weberci kapitalizm anlayışıyla da uyuşan daha uzun bir soyağacı var. İdeal tipçi bağlamdan bakarsak, üretim yaklaşımı, nesnel bir toplumsal mülkiyet ilişkileri dizisini, sermaye birikimi ve sürekli iktisadi büyüme için gerekli toplumsal ve tarihsel koşul olarak öngörürken, döngü yaklaşımı (doğallaştırılmış) bir öznel kazanç güdüsü öngörür. Burada kazanç güdüsü, eksiksiz gelişmesinin

önündeki –ister kültürel olsun, ister dini, isterse askerî-siyasal– "yapay" engeller ortadan kalktığı anda rasyonel iktisadi eylem, uzmanlaşma ve işbölümü gerektirir. Yaklaşıma göre, bireyler bir başlarına ortada kaldıklarında pazar fırsatlarının peşine düşecektir (Wood 2002). Bu kapitalizm algılaması açıkça yeni-klasikçi iktisadın homo oeconomicus'unun altında yatan ve kapitalizm öncesi geçmişe şaşı bakan, özellikle kapitalist öznellik biçimlerini yansıtan yararcılığa kendini kaptırmıştır. Kapitalizmin bu iki anlamının etkileri ise Marx uzmanlarının onun yazdıklarını doğru okumaya ilişkin tartışmalarıyla sınırlı kalmıyor. Modern devlet yapılanması meselesine, sınıf çatışması ve devrimlerin tarihteki önemine, kapitalizmin köken, dinamik ve bunalım niteliğine ve deneyüstülüğü için formülleştirme stratejilerinin olabilirliğine de uzanıyor. Kısacası bunların uzun dönemli tarihsel gelişimin anlaşılması yönünden derin anlamları var.

Kapitalizmin "üretim mantığı" bağlamında buraya alınan tanımı en güçlü ve özgün olarak bir dizi makalede ve önemli bir tarih yazıcılığı monografisinde Robert Brenner tarafından ele alındı (Brenner 1977, 1985b, 1986, 1989, 1993). Kısaca şöyle özetlenebilir: Kapitalizm, kendi geçimlik araçlarına aracısız erişimi kesilip pazar koşullarına bağımlı kılınan doğrudan üreticiler ve üretim araçlarının sahibi durumuna gelmiş, üretici olmayanlar arasındaki katı toplumsal mülkiyet ilişkileri üzerine kurulu bir toplum düzeni anlamına gelir. Mülksüzleştirme süreci, özü gereği kapitalizm öncesi toplumsal mülkiyet ilişkilerinin kapitalist mülkiyet ilişkilerine niteliksel dönüşümünü gerektirir. Kapitalist mülkiyet rejimi bir kez kuruldu mu, varlığını sürdürme ve iktisadi eyleme ilişkin belirli ve (öznel olarak güdülenmediği ya da tasarlanmadığı anlamında) nesnel kurallar emek sürecinin her iki tarafında da süregider.[1]

1. Brenner, Adam Smith'in modern iktisadi kalkınmanın nasıl işlediğini doğru olarak betimlediği konusunu tartışmaz ama sürekli iktisadi kalkınmanın aslında ortaya çıkıp çıkmadığını ve çıkıyorsa hangi koşullar altında çıktığını belirleyemediğini belirtir.

Üreticiler tarafında, geçimlik araçlardan koparılma doğrudan üreticileri, varlıklarını pazar içinde ve pazar üzerinden sürdürmeye zorlanan "özgür" işçilere dönüştürür. Emek gücünün ticari mal yapılması (metalaştırılması), "özgür" emek pazarının kurulması, (ille de siyasal haklar ve oy hakkı olmasa da) bireysel özgürlük ve pazar koşullarına doğrudan iktisadi bağımlılık aynı ve tek olan sürecin dört görünüşüdür.

Kapitalistler tarafında ise, doğrudan üreticiler artık iktisat dışı araçlarla kendilerine düşen üretim artığının bir bölümünü beye vermeye, onun toprağını kiralamaya ya da onun hesabına çalışmaya –işçiler siyasal olarak özgür olduklarından– zorlanamayacağı için, onların varlıklarını sürdürmeleri de pazara bağımlı duruma gelir. Sermaye ilişkisi birbirine bağlı bir dizi işleyişe yol açar. Sermayenin pazara üretim yapmak amacıyla kullanılması, fiyat mekanizmasının "görünmez elinin" düzenlediği ve mal fiyatları üzerinde aşağı yönlü baskı doğurmaya teşne, kapitalistler arası yarışma anlamını da taşır. Kapitalistin ayakta kalabilmesi ("toplumsal yönden gerekli oranda" üretim, bir başka deyişle, fiyat-gider orantısını en üst düzeye çıkarma) ve pazarda genişletilmiş kendini üretme (ek gelir geliştirme/anapara birikimi), ürün gamının genişletilmesini (uzmanlaşma) gerektirir; bu da işbölümünün yoğunlaşmasına ve sonuçta üretim giderlerini düşürmeyi gerektiren, rakiplerden ucuza satmaya yol açar. Bu bakış açısından, kazancın en üst düzeye çıkarılması, zamandan bağımsız homo oeconomicus'un doğal, öznel bir özelliği değil; özel mülkiyetten kaynaklanan belli toplumsal ilişkilerin nesnel bir işlevidir. Maliyet kısma, ya ücretlerin düşürülmesi –kendilerini pazarda satma yarışının desteklediği bir eğilim– ya emeğin yoğunlaştırılması ya da ücretli emeğin yerini teknolojinin alması biçimlerinde görülebilir. Buna karşılık teknolojik ussallaşma, üretime sürekli rekabetçi yeni yatırım gerektirmesiyle teknolojik buluş yönündeki eğilimi güçlendirir. Bu durumda kapitalist üretim ilişkilerinin içine bir teknolojik ilerleme kuramı yerleştirilmiş oluyor. Üretici olmayanlardan bundan böyle, derebeylik ve mutlakiyetteki gibi, artık üretimlerini şiddet araçlarına ve gösterişli tüketi-

me yönlendirmelerinin istenmeyecek olması da bu üretici yeniden yatırım eğilimini destekler. Bundan böyle artık üretimin aktarılması doğrudan fiziksel zor ve bunun doğal sonucu olan özel mülkiyetli ve iktisadi yönden verimsiz şiddet aygıtının geliştirilmesini gerektirmeyecektir. Eşzamanlı olarak, üretime yönelik yeniden yatırım, "mutlak artıkemeği" "göreli artıkemek" ile değiştirerek emek verimliliğini artırmaya ve başka her şey eşit olduğundan, mal fiyatlarında indirime yönelik dizgesel bir eğilim içerir. Çoğunlukla bu süreçler ekonomik kalkınma ve büyümeyi sürüklerken, nüfus artışı üzerindeki yeni-Malthusçu kısıtlamalar askıya alınır. Elbette bu tanımlama kapitalizmin bunalıma dirençli bir iktisadi düzen olduğu ya da siyasal stratejilerin gelişmesini destekleyemeyeceği ya da köstekleyemeyeceği anlamını taşımaz. Ancak kapitalist pazarın bütün diğer üretim, paylaşım, dolaşım ve tüketim biçimlerinden nitelik bakımından ayrı olduğu anlamına kuşkusuz gelir.

Birbirine bağlı bu süreçler, iktisadi ve demografik büyüme, teknolojik gelişme, uzmanlaşma, ürün çeşitlenmesi ve (*eo ipso* kapitalist mülkiyet ilişkileri değilse de) pazar ilişkilerinde sınırsal genişleme doğurmaya yatkındır. Can alıcı biçimde, bu kapitalizm yorumu, kapitalist üretim ilişkilerinin kökenlerinin bir tarihsel açıklamasını gerekli kılıyor. Kapitalizmin gelişimi bu nedenle öyle ya da böyle işbölüşümünün aynı anda her yerde bulunan dalgalanmalarına dayalı pazar değiştokuşunun coğrafi ve niceliksel genişlemesinde aranmayacaktır; aksine derebeylikten/mutlakiyetten kapitalizme geçişte bölgesel olarak ayırıcı özellikleri olan bir toplumsal mülkiyet ilişkileri açıklamasına gereksinim duymaktadır.[1] Ancak ikinci bölümde gösterildiği gibi, feodal toplumsal mülkiyet ilişkilerinin derebeylik düzenini çözmek yerine sürekli kılan beyler ve köylüler arasındaki kendini üretme kurallarını belirlemesinden ötürü, bu dönüşüm meselesi, uzun

1. Karl Polanyi de kapitalizmin bir toplumsal düzen olarak özgün olduğunda ısrar etmesine karşın, kökenlerini *per se* teknolojik gelişmeye –"makineye"– dayandırır (Polanyi 1957).

dönemli iktisadi ve siyasal gelişmenin kuramlaştırılmasındaki ana sorunsal durumuna geliyor. Ayrıca bu, sınıf çatışması, toplumsal-siyasal bunalımlar ve devrimlerin oluşturduğu karmaşık bütünün kesin olarak bunun kuramsal alanının içinde kalması demek. Kısacası kapitalizm, düzene tarihsel olarak örneği olmayan, eşsiz uzun dönemli bir dinamik sağlayan bir dizi kurucu çelişkiye (emek-sermaye, sermaye-sermaye) dayanır ve bu bunları yeniden üretir. Sekizinci bölümde bu düzenin bir kez var olunca nasıl işlediğinden çok, tarihsel olarak nasıl ortaya çıktığı incelenecek.

2. Kapitalizm ve Modern Devlet

Bu kapitalizm algılaması, aynı zamanda bir modern devlet kuramını da gerekli kılar (Sayer 1985; Wood 1991, 1995a; Brenner 1993; Rosenberg 1994, 123-158; Bromley 1995, 1999). Zira, kapitalizm öncesinden bir kapitalist mülkiyet rejimine geçiş, bir siyasal gelir sızdırma rejiminden (iktisat dışı zor) fiziksel zora dayanmayan sömürüye geçişe yol açıyorsa, bu durumda biz, siyasal ve iktisadi ayrımına temel oluşturan işleyiş ilkesini saptadık demektir. Kapitalist toplumlardaki yönetici sınıf gücü üretim araçlarının mülkiyeti ve denetiminden kaynaklandığından "devlet"in artık üretim ve gelir sızdırma süreçlerine doğrudan karışmasına gerek duyulmaz. Kendini mülkiyet rejiminin sürdürülmesiyle ve sivil sözleşmelerin (iktisadi değilse de) siyasal olarak eşit yurttaşlar arasında yasal olarak uygulanmasıyla sınırlandırabilir. Modern devlet, bir dizi öznel özel haklar biçiminde bir özel mülkiyet rejimini kurumsallaştırır. Elbette bu temel işlev, devletin tarihsel rolünü bitirmese de, kapitalist mülkiyet ilişkileriyle zora dayanmayan "iktisadi iktisadın" şiddet araçları üzerinde tekel oluşturan "siyasal devlet"ten ayrılması arasında bir bağ kurar. Devlet ve pazar, içeriden bağlantılı olsa da, yapısal olarak birbirinden ayrılmış iki alan olur.[1]

1. Kapitalist devlet biçimlerinin –liberal, emperyalist, korporatist, refah, neoliberal– gösterdiği gibi bu kapitalist devlet-pazar ilişkileri açıklaması devleti iktisada

Dolayısıyla kapitalist mülkiyet ilişkileri, ademimerkeziyetçi anarşinin ve üretim, tüketim ve kaynak tahsisatının, ilkesel olarak, fiyat mekanizmasınca yönetildiği, kendi kendini düzenleyen bir pazar görüntüsü (her iki anlamda) için olabilirlik koşuludur. Para (sermaye), başat düzenleyici mekanizma ve bireyler arası temel karşılıklı anlayış ve eşgüdüm biçimi olarak gücün yerini alır. Bu ayrım, aynı zamanda klasik siyasal iktisadın ayrı bir bilim dalı şekliyle başlangıç noktası olarak kabul görür.

Benzer biçimde, soyut kentsoylu birey, artık faydacı toplum felsefesinde ve liberal siyaset kuramında toplum öncesi doğal durumda yararı ve güvenliği en üste taşımak için sözleşen kurgu birey olarak ortaya çıkar.

Bu kuramsal bağ, Max Weber'in tipolojik modern devlet tanımı için gereken ama eksik olan toplumsal önkoşulları da açıklar. Weber, gerçekçilerin değinmekten pek hoşlandığı gibi, yalnızca modern devletin "belli bir toprak parçasında meşru fiziksel güç kullanım tekelini (başarıyla) eline geçiren bir insan topluluğu" (Weber 1946: 78) olduğunu savunmakla kalmaz, aynı zamanda devlet görevlilerinin önceki özel kamu yönetimi araçlarından ayrılmasının, modern –tarafsız, bağımsız, ussal– bürokrasi için bir toplumsal önkoşul olduğunu da ileri sürer (Weber 1968a). Weber, bu ayrışma üzerinden çıkan çatışmaların merkezileşen krallar ve makamını kalıt bırakan ademimerkeziyetçi devlet görevlileri (yöneticiler ve onların kadroları) arasındaki jeopolitik baskı altında gerçekleştiğini öne sürmesine karşın (Weber 1968a: 1086, 1103), devletin doğrudan iktisadi sömürüden çekilmesinin daha derinlerde yatan önkoşulları, yalnızca toplumsal hâki-

çeşitli ölçeklerde müdahale etmekten alıkoymaz. Dahası, kapitalist devletin iktisat ve toplum üzerindeki etkisinin boyut ve biçimi, göreli özerkliği ya da siyaset oluşturma kararlılığı hakkında hiçbir sav ima etmez. Bunun yerine emeğin metalaştırılması ve özel mülkiyet rejiminin yaratılmasının bir sonucu olarak siyaset ve iktisat arasındaki ayrımı, ama aynı zamanda bunların işbirliği olan belirli bir anlayışı sunar. Flemenk örneği için, bkz. Brenner 2001. Tarımsal kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileri Hollanda'nın bazı bölgelerinde ortaya çıkarken, başarıları kapitalizm öncesi Avrupa'nın daha geniş sunum-istem örüntülerine bağımlı kaldı.

miyet ve kamu yönetimi ya da jeopolitik rekabet temelinde anlaşılamaz. Daha çok, iktisadi gelir sızdırmanın siyaset dışına çıkarılması ve kişisellikten uzaklaştırılması ile siyasal gücün egemen devlette toplanması, toplumsal mülkiyet ilişkilerinin dönüşümüyle bağlantılıydı. Devlet "görevlileri"nin kendi özel kamu yönetiminden ve sömürü araçlarından koparılması, emeğin metalaştırılmasının öbür yüzüydü. Siyasal olarak sürdürülen, ya derebeylikteki siyasal-askerî güçleri (kiraların aracılığındaki serf-bey ilişkisi) ya da mutlakiyetteki merkezî ama hâlâ özelleştirilmiş durumdaki zor kullanma haklarını (vergilerin aracılığındaki özgür köylü-yiyici kalıtlı memur ilişkisi) gerekli kılan doğrudan üreticinin sömürülmesi, modern devletin omurgasını oluşturan, kişiler üstü bir vergi toplayıcı bürokrasi yararına ortadan kaldırılamadı. Bu durum, özel iktisattaki kazanç birikimine dokunulmamasıydı. Aynı zamanda şiddet araçlarının kamu tekeline alınması artık doğrudan gelir sızdırma amacına hizmet etmiyor, hukuk ve düzenin iç ve dış savunmasını da güvenceye alıyordu. Kapitalizmde sömürünün ağırlığı kamudan özele geçtiğinden devlet, ya Leviathan –somutlaşmış mutlak güç– olarak ya da liberal demokrasiye bile ortam yaratabilecek genel veya evrensel iradenin kamusal alanı olarak ortaya çıkar. Böyle olunca işçiler ve kapitalistler, iktisadi bakımdan burjuva ve proletarya olarak ayrılmış olarak kalsalar da, siyasal bakımdan eşit yurttaşlar gibi görünürler.

Bu bağ, bizim kapitalist toplumlarda yönetici sınıfın neden doğrudan yönetmediğini görmemizi de sağlar. Kapitalizm öncesi toplumlar "devlet" personeli ve yönetici sınıflar arasında açık bir kimlik ayrımı gösterirken –feodal yönetimlerde beyler, mutlaki devletlerde monarşi ve kalıtlı soylu sınıfı, ticaret cumhuriyetlerinde ise ticari oligarşi– kapitalist devletlerde bu kimliğe artık gereksinim duyulmaz. Mülklü sınıflar, tabii ki İngiliz Devrimi sırasında İngiltere'de ilk modern meclisi kurarak yasamayı ve bütçeyi doğrudan yönetici sınıfın denetimine sokarken, yasaların ve düzenin yürütülmesi, kamu yönetim araçlarından ayrı, dolayısıyla da kamudan gelen

maaşa bağımlı, "yansız" bir bürokrasiye bırakılabildi. Dolayısıyla belli bir devlet biçimi, bir toplumsal mülkiyet ilişkisi olarak kapitalizmle içeriden bağlantılıdır: modern egemenlik.

3. Kapitalizm ve Modern Devletler Düzeni

Bu çözümleme, modern devletin tam kurumsal biçimine açıklama getirebilir belki ama ne toprak sınırlarına bağlı doğasını açıklayabilir ne de kapitalizmin neden bir devletler düzeni içerisinde, bir çoğulcu siyaset evreninde var olduğunu aydınlatabilir. Kapitalizm eğer evrensel imparatorluk çerçevesi içerisinde gelişmiş olsaydı neden çok sayıda sınırlara dayalı birimlere bölünmeye yol açabileceğini görebilmek zor olurdu. Başka bir deyişle, kapitalizm ve jeopolitik çoğulcu evren arasında herhangi bir kurucu ya da kalıtımsal bağ yoktur.

Eğer kapitalizm ve bir devletler düzeni kalıtım bakımından eş kurucu ve aynı zamanda ortaya çıkışlıysa ve eğer kapitalizm bütün erken modern Avrupa devletlerinde eşzamanlı olarak gelişmediyse, kapitalizm ve devletler düzeni arasındaki ilinti nedir? Bu soru, 1648 Westphalia Antlaşma'sının çağ açıp kapayan önemde olduğu görüşüne de karşı çıkarken, modern uluslararası ilişkilerin kökenleri ve gelişimi üzerine, feodal ve modern jeopolitik arasındaki tek bir yapısal kırılma varsayımına dayanmayan, kökünden farklı bir yeniden kurgulamaya işaret eder. Sekizinci bölümde geliştirilecek görüş, kapitalizmin ilk olarak erken modern İngiltere'de köylüler, asilzadeler ve kral arasındaki, her bir sınıfın geleneksel çizgide kendini yeniden üretmeye çalıştığı sınıf çatışmalarının istemeden ortaya çıkan sonucu olarak geliştiğidir. On yedinci yüzyılda ezici biçimde mutlaki bir devletler düzeni bağlamında, "tek ülke içinde" ayırıcı biçimde bir modern devlet/toplum bütününün kurulması, Avrupa'da İngiliz devlet/toplum bütününün giderek bunalımlarla dolu uluslararasılaşmasıyla sonuçlanacak olan, jeopolitik bakımdan bileşik ama toplumsal bakımdan istikrarsız uzun bir kalkınma dönemini harekete geçirdi. Bu süreç, mülkiyet rejimlerinde ve si-

yasal rejimlerde bir dizi değişime tanıklık etmesine karşın, ne Avrupa'daki siyasal yetkenin sınırlara bölünmüşlüğünün ötesine geçti ne de onu yadsıdı. Ortaya çıkardığı sonuç, bir uluslar üstü dünya pazarının gölgelediği, sınırlarla bölünmüş modern devletlerin evrensel düzeni oldu. Ancak bugün saldırı altında kalabilecek olan da, işte bu toplamdır.

Dolayısıyla kapitalizmin yükselişi ne bir İtalyan Rönesans kent-devletleri ne Avrupa'yı aşan bir "uzun on altıncı yüzyıl" olgusuydu; ne de Perry Anderson'un öne sürdüğü gibi (Anderson 1993) "ilkel birikim" süreci, ulusal olarak sınırlanmış önde gelen ekonomilerin birikimli bir "değer katma" ardışıklığına bölünebilir. Bu durum, erken modern İngiltere'ye özgüydü (Brenner 1993; Wood 1991, 1996).[1] Bunun yanında, kapitalist toplumsal mülkiyet rejimlerinin erken modern Kıta Avrupa'sında bulunmayışı *eo ipso* modern devletin bulunmayışı anlamına da gelir. Bu nedenle ticarileşmenin ve savaşın sürüklediği devlet merkezileşmesinin arkasındaki dinamikler, modern devleti ve bunun uzantısı olarak modern devletler düzeninini üretememiştir. Bu kapsamda, ticarileşme ve jeopolitik rekabet modellerinin sunduğu, moderniteye geçişsizlik kuramlarıdır. Sınırsal bakımdan parçalı devletler düzeninin oluşumu, kapitalizmin başlangıcından önce gelir. Bu düzen, onu oluşturan birimler baskın biçimde hanedanlık devletlerinden ve daha az oranda oligarşik ticaret devletlerinden oluştuğu için toplumsal-iktisadi ve (jeo) politik bakımdan ayırıcı biçimde modern öncesiydi. Bu modern öncesi uluslararası düzen, işte tam da Uİ'nin Westphalia düzeniydi.

Gelgelelim, devletler düzeninin kapitalizmin yükselişini öncelediğini savunmak, kapitalizm öncesi Avrupa devletler düzeninin oluşumunun Marksist yorumuna uymayacağı anlamına gelmez. Olsa olsa parçalı feodal yönetimlerin yer-

1. Flemenk örneği için bkz. Brenner 2001. Tarımsal kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkileri Hollanda'nın bazı bölgelerinde yükselirken, bu ilişkilerin başarısı prekapitalist Avrupa'nın arz talep örüntülerine bağımlıydı.

lerini sınır bakımından daha sağlam hanedanlık devletlerine bırakmaları yönündeki baskıların, süregiden, kapitalist olmayan, köylünün baskı altında tutulması ve sömürülmesi kadar (jeo)politik birikim stratejilerini de gerekli kılan toplumsal mülkiyet ilişkilerine bağlı olduğu anlamına gelir. Siyasal birikim mantığı, Avrupa siyaset alanını modern öncesi devletler düzeni içerisinde pekiştirirken, on yedinci yüzyıl İngiltere'sinde kapitalizmin yükselişi ve bunun uluslararası yansımaları, çoktan kurulmuş olan, üretici gramerini ve işleyiş yöntemini kökten bir şekilde jeopolitik kaynaklı kapitalist üretim ilişkilerinin yayılmasının yeniden tanımladığı bir hanedana dayalı– mutlaki düzen içerisinde ortaya çıktı. *Ex hypothesis* [varsayımdan], modern uluslararası ilişkilerin gelişi, on dokuzuncu yüzyılda Avrupa ve dünya siyasetini dönüştüren toplumsal bakımdan bileşik, coğrafi bakımdan düzensiz gelişim bağlamında kuramlaştırılmalıdır.

5

L'État c'est moi! [Devlet Benim!] Mutlaki Devlet Yapılanmasının Mantığı

1. Giriş: Mutlakçılığın İdealize Edilmesi

Kapitalizm ve modern devlet ilişkisinin çözümlemeli yorumu, bunların bileşik doğuşuna ilişkin bir tarihsel açıklama olmadan eksik kalır. Rastlantısal olmadığı halde, bölgesel ve dönemsel olarak alabildiğine özgün olan bu süreç, eşzamanlı olmaktan da bütün düzene yayılmaktan da çok uzaktır. Ancak iktisadi ve siyasal kalkınmanın bölgesel özgünlüğü, modern devletler düzeninin anlaşılması için ana koşul olduğundan dolayı, Uİ ve tarihsel sosyolojideki tek Ortaçağ-modern geçişi varsayımının yetersizliğini gösterebilmek için, Fransa ve İngiltere'deki devlet oluşumunun ıraksak yörüngelerini yakalamaya çalışmalıyız. Sonraki bölümler, İngiltere ve Fransa'da devlet oluşumundaki ıraksak motiflerini daha çok peşine düşerek bu geçişi yeniden kurgulayacak. Geleneksel varsayımların tersine ben bu ıraksaklığın nasıl çok farklı iki uluslararası düzene –mutlaki ve modern– yol açtığını ve düzen kaynaklı jeopolitik değişim için –birincisi, Fransa'da derebeylikten mutlakiyete geçiş; ikincisi İngiltere'de derebeylikten kapitalizme geçiş– iki çok farklı açıklamaya gereksinim duyulduğunu göstereceğim. Ancak bu geçişler art arda değil eşzamanlı gerçekleştiğinden, ben çeşitli siyasal rejimlerin uluslararası alanda bir arada yaşamasının Westphalia düzeninde uluslararası ilişkileri belirlemek için nasıl

bütünleştiğini ve bunun modern uluslararası ilişkilere geçişi nasıl etkilediğini de göstereceğim. Sonuç olarak, Westphalia' nın modernliğine ilişkin standart Uİ görüşüne kökten karşı çıkılacak ve değiştirilecek.

Başat erken modern devlet biçimi olan mutlakiyetin öz niteliği neydi? Bu bölüm Uİ literatürdeki mutlaki egemenliği modern egemenlikle bir tutmaya eğilimli temel bir hatayı gideriyor. Kuramsal olarak Uİ'nin Westphalia düzenini yanlış yorumlaması ve yanlış dönemlendirmesinin altında yatan, erken modern kraliyet egemenliğinin ve mutlaki bürokrasinin idealize edilmesidir. Yöntembilimsel açıdansa bu yanlış yorumlama, birbiriyle bağlantılı dört eğilimden kaynaklanır. Birincisi, çoğunlukla, kafalar egemenliğin dış göstergeleriyle dolu olduğundan, uluslararası ilişkiler sıklıkla jeopolitik düzen birimlerin iç kurgulanışından soyutlanarak kuramlaştırılır. Diğer bir deyişle, siyasal toplulukların tarihsel bakımdan çok renkli niteliği genellikle yeterince kuramlaştırılmaz ve ayrımlaştırılmaz. İkincisi, "devlet" kavramı Uİ'de sorunsallaştırıldığında, kimliği genellikle kurumsal, durağan ve karşılaştırmalı bağlamlarda anlaşılır. Üçüncüsü, Max Weber'in modern devlet tanımına tarihsel olarak değişken siyasal yapıların kimliğini oluşturmak için başvurulduğu ölçüde, [bu tanım] farklı farklı yapılanmış geçmişler üzerine yanlış yansıtılmaya eğilimdir. Son olarak, erken modern uluslararası ilişkiler kuramları genellikle tarih yazıcılığı literatüründe geliştirilen geleneksel mutlakiyet yorumundan ve bunun yanlış anlaşılan Weberci devlet ussallaşması ve bürokratik merkezileşme görüşlerinden yararlandı. Bu literatür basitçe köhnemediyse bile bugün geniş çevrelerce ona karşı çıkılıyor.

İkinci bölüm mutlakiyetin, Westphalia uluslararası ilişkilerinin modernliğiyle ilgili Uİ'nin standart görüşünün altında imzası olan geleneksel, tarihsel-toplumbilimsel, devlet odaklı yorumuna ilişkin kısa bir inceleme sunuyor. Bu incelemeyi toplum odaklı rezisyonist literatürün kısa bir eleştirisi ve Marksist mutlakiyet tartışmasının eleştirel bir yorumu izliyor. Üçüncü bölüm mutlakiyete devletin kökenleri, öz

niteliği ve uzun dönemli yörüngesi için bir yeniden kurgulama sunuyor. Erken modern Fransa'da derebeylikten mutlakiyete geçişi inceleyip mülkiyete dayalı krallığın mutlaki egemenliğin bireyselleşen niteliği için ne anlam taşıdığına açıklık getiriyor. Daha sonra ise makam satışları, bağımsız siyasal güç merkezlerinin süreğenliği, yasamanın mantığı, vergilendirme ve mali bunalımlar da içinde olmak üzere mutlaki yönetimin yapısına, mutlaki askeriyenin öz niteliğine ve erken modern savaşlara geçiyor.

Sonuç bölümü, mutlaki egemenliğin mutlak ya da modern olmadığı ve mülkiyete dayalı krallıkça belirlendiği savını özetliyor. Kapitalist olmayan bir tarım iktisadı ve asalak kalıtlı devlet aygıtı arasındaki bağ göz önünde bulundurulduğunda, *ancien régime* Fransa'sının uzun dönemli yörüngesi siyasal bakımdan bunalımlarla dolu ve iktisadi bakımdan kendini tüketiciydi. Bu durum hem mutlakiyetin savaşa yatkın doğasını hem de on sekizinci yüzyıl boyunca, özellikle Britanya karşısında düşmeye başladığı karşılaştırmalı askerî dezavantajı açıklar. Mutlaki devlet, net biçimde modern olmadığı gibi geçişken bile değildi. Mutlaki sınıf ilişkilerinin iç dinamiği bir gelişim açmazıydı. Bu koşullar altında uluslararası modernitenin kökenleri, genişleyen bir kapitalist iktisatça sürüklenen, on sekizinci yüzyılda kıtadaki mutlaki düzenin siyasal yönden birikimci mantığının altını oymaya başlayan ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyılın başlarında kendi yeni kapitalist mantığını dayatan modern devletin yükselişinde, on yedinci yüzyıl İngiltere'sinde aranmalıdır. Mutlaki düzen mantığını modern uluslararası düzene dönüştüren, işte bu süreçlerdi.

2. Mutlakiyet Tartışması: Geçiş mi Geçişsizlik mi?

Son otuz yıldır mutlakiyet tarihçiliği, siyasal topluma ilişkin olarak kraliyet hükümetinin "mutlaklığı" üzerine önemli bir tartışma yaşadı. Bu tartışma daha eski, devlet odaklı bir

tutuculuğu savunanları, sınırlarını zorlamaya kararlı –Marksist olsun ya da olmasın– bir revizyonist çizgiyi izleyenlerle karşı karşıya getirdi.[1] Tartışma bütün Avrupa siyasal rejimlerini kapsasa da, dönüp dolaşıp mutlaki devlet yapılanmasının klasik örneği olan Fransa'ya odaklandı. Bu yalnızca Bourbon devletinin ideal tip biçiminde bir genel Avrupa görüngüsünün örneği olduğu için böyle olmadı. Avrupa'daki bazı yönetimlerde, diyelim ki Flemenk genel eyaletleri, İngiltere, İsviçre ya da Lehistan'da –farklı toplumsal mülkiyet ilişkilerine dayanan, önceden gelen sınıf çatışmalarının belirli çözümleriyle ilgili olmasından dolayı– mutlakiyet hiçbir zaman tutunamadı. Kendilerinden önce ya da sonra gelenlerle karşılaştırıldığında, örneğin, Fransız merkantilizmi ve Prusya kameralizmindeki ayrılıklar ortaklıklardan daha az olmasına karşın, geleneksel olarak mutlaki sayılan yönetimlerin bile –İspanya, Avusturya, Prusya, İsveç, Danimarka– çok ayrı kronolojileri, dinamikleri ve özgün nitelikleri vardı. Ne var ki, eğer herhangi bir devlet, bir devlet ussallaşması, eleştirel bir Aydınlanma söylemi ve bir büyük devrim bileşkesinden geçerek modernite yönünde ilerlemiş olsaydı – onun Fransa olması gerekirdi. Yoksa oldu mu?

1. Geleneksel, Devlet Odaklı Yorum: Rasyonel Oyuncu Olarak Devlet

Geleneksel yorum, on altıncı yüzyıldan başlayarak, yoğunlaşan jeopolitik çatışma baskılarının ve mezhep uyuşmazlıklarıyla bağlantılı iç çalkantıların siyaset, yasama, yargı, iktisat ve askerlikle ilgili karar alma yetkilerinin hükümdarda toplanmasının yolunu açtığı yönündeki varsayımla baş-

1. Artık çok geniş bir revizyonist literatür var. Marksist olmayan görüşler arasında şunlar bulunuyor: Elias 1983 ve 1994; Root 1987; Mettam 1988; Hinrichs 1989; Kaiser 1990, 7-202; Henshall 1992 ve 1996; Hoffman 1994; Asch ve Duchhardt 1996; Oresko, Gibbs, ve Scott 1997. Marksist görüştekilerse, Anderson 1974b; Beik 1985; Parker 1989, 1996; Gerstenberger 1990.

lar.[1] Devlet, sadık bürokratların yürüttüğü kamu kurumları ağını dizgesel biçimde geliştirmekle sınırlarını belirginleştirdi, sağlama aldı ve merkezileştirdi. Dış savunma ihtiyacının kamçılaması ve içeride mezhepler üstü edilgenleştirme talepleri karşısında kral, giderek ara bulucu güçlerle görüş alışverişini ve onların rızasını almayı bir kenara koyarak *princeps legibus (ab)solutus* [yasaların mutlak hükümdarı] formülünde ifadesini bulduğu biçimde yasama egemenliğini kendine mal etmeye girişebildi. Yasalar üstü konumu, artık kamusal ve özel alanlar olarak ayrılır duruma gelen sahalarda gitgide artan istihdama yasal müdahale ve rasyonelleşmeyle kol kola gidiyordu. Çoklu ve üst üste binen feodal hakların ve ayrıcalıkların yerini kralın divanından doğan merkezî bir hukuk düzeninin alması, yansımasını, vergilendirmenin krala bağlı bir memur sınıfının gelişmesini gerekli kılacak biçimde tekelleşmesinde buluyordu. Kralın güçlü ancak görevden alınabilir temsilcileri, memurlar, onun iradesini vilayetlere taşıyordu. Unvanları veraset ve toprak mülkiyetinden doğan, kılıç taşıyan eski soylu sınıfı, *noblesse d'épée*, karşısında unvanları devlet dairesinden kaynaklanan okuryazar şehirlilerle rahiplerin oluşturduğu yeni hizmet soyluları sınıfı, *noblesse de robe*, ortaya çıktı.

Devletin iktisadi kalkınma politikaları merkantililizm biçiminde şekil aldı. Devlet birimleri ulusal altyapıları geliştirdi, ağırlık ve ölçülerde standartlaşma yolunda baskı yaptı, sınai üretim ve dış ticareti destekledi, iç gümrük engellerini ve Ortaçağ vergi toplama düzenini yürürlükten kaldırarak yerine tek gümrük birimini getirdi ve devletin varsıllığını artırmak için bir ortak para birimini kullanıma soktu. İktisadi

1. Poggi 1978 ve Strayer 1970, Uİ camiasında sık sık Westphaliacı devletin modernliğine kanıt olarak öne sürülen, yaygın olarak okunan iki çalışmadır. Poggi'ye göre "yeni, mutlaki yönetim düzeni... çoklarınca modern devletin olgunlaşmış ilk somut örneği olarak görülür" (Poggi 1978:62). Strayer Gilpin 1981: 116-123 ve Spruyt 1994a: 78-108'de kullanılır. Ayrıca editörlüğünü Tilly'nin yaptığı etkili çalışmaya bakılabilir: Tilly 1975; Tilly 1985; Giddens 1985: 83-121.

planlama birleşik bir iç pazar yaratırken cari fazla verme uğraşı, servet ve külçe altın istiflemek için dış ticareti ateşledi.

Gayriresmi iç hâkimiyet ve çatışma çözüm mekanizmaları (kan davaları) yerini yapıcı hukuk ilkelerine dayalı kurumsallaşmış sözleşmelere ve kurallara bıraktı. Beyler arasındaki eski geleneksel ve sözleşmeli devlet gücü biçimlerinin yerini Roma hukuku temelli, tebaasının üstünde ve ötesinde, kişiler üstü bir devlet aldı. Bir özgün siyaset alanı, sivil toplumdan ayrılır oldu. Jean Bodin'in *Six livres sur la république*' inde [Devlet Üzerine Altı Kitap] somutlaşan yeni bir laik egemenlik söylemi, Ortaçağ kutsal krallık erdemlerinin, vasallığın, şövalyelik kurallarının ve toplumsal düzenlerin yerine geçti. Kamu hukuku ve Ortaçağ ceza hukuku birleşikliği yerini uluslararası kamu hukuku ve özel ceza hukuku arasındaki ayrıma bıraktı: Soylu direnişi yasadışı olurken, kolluk gücü soylular dışındaki halkı hizaya sokmaya başladı. Kan davaları, itaatsizlik ve kalkışma olduğu gerekçesiyle, en üst düzey vatana ihanet suçu, *lèse majesté,* kabul edilerek cezalandırıldı. Karşı gelen soylular, devletin düşmanları durumuna geldi.

Aynı zamanda "askerî devrim" boyunca soyluların silahsızlandırılması ve kraliyet denetiminde sürekli orduların (*miles perpetuus*) kurulması, *arrière-ban* ve derebeylik ordularına celbe dayanan feodal askerî örgütlenme biçimlerini temelinden sarsarken, devletin askerî teknolojiye yaptığı yatırımlar (top, savaş gemileri ve surlar) feodal taktiklerin köhnemesine yol açtı. Dış siyaset, *raison d'État* adına dışlayıcı monarşi ayrıcalığı –*arcana imperii*– durumuna gelirken, *ad hoc* diplomatik görevler yerini yeni diplomatik dokunulmazlık ilkesi gereği bağışıklıklardan yararlanan kalıcı büyükelçiliklere bıraktı. Krallığın şiddet araçları üzerinde kurduğu tekel, Ortaçağ hiyerarşisini ya da ayrışıklığını yasal bakımdan eşit devletlerin "anarşiye dayalı" jeopolitik düzenine dönüştürerek geç Ortaçağ *ius gentium*'undan [ulusların hukuku] *ius inter gentes*'e [uluslarası hukuk] ve daha sonra da Fransız etkisi altındaki *droit public de l'Europe*'a [Avrupa kamu hukuku] geçişin altına imzasını attı.

Kuramsal olarak mutlaki yönetim, "yasa koyucu olarak, yasalara bağlı olmayan, her tür denetimden bağımsız ve kendi yarattıkları dışında herhangi birtakım ya da kuruma danışmaksızın egemenlik süren bir bireyin bölünmemiş ve sınırsız yetkisine dayanırdı" (Vierhaus 1988: 113).[1] Güneş Kral XIV. Louis, (kendisine atfedilen ya da gerçekten söylediği) *"L'État, c'est moi!"* iddiasında somutlaşan, mutlak monarşinin göz alıcı sınırsız gücünü bünyesinde toplarken, gitgide süse dönüşen bir beysoylular sınıfını Versailles saray sosyetesinin yapay, barok, büsbütün törensel yaşam tarzının içine çekiyordu. Uygulamada ise, on yedinci yüzyılın çekişmelerinin doğurduğu sonuçların "modern devlet olarak belirginleşen, kişiler üstü, merkezî ve birleştirici bir hükümet düzeni çevresinde örgütlenen, yasalara, bürokrasiye ve güce dayalı yapının nihai kuruluşunu temsil ettiği" ortaya koyuluyordu (Rabb 1975: 72). Kısacası, "devlet" içeriden çıkar öbekleri arasında parçalanmış bulunan, dışarıdansa istila tehdidi altındaki bir toplumun, olmazsa olmaz "modernleştiricisi" olarak görülüyor.

Uİ bilim dalı içerisindeki yerleşik görüş birliğinin temelini oluşturan, işte mutlaki kamu kurumlarını idealize ederken, modern devletten ayrılan yönlerini en aza indirgeyen, bu göreneksel erken modern siyaset görüşüdür: On yedinci yüzyıl ortasındaki Westphalia Antlaşmaları, özü gereği modern devlet olanlar için modern uluslararası ilişkilerin kurallarını koymakla Avrupa siyasetini kusursuzlaştırmıştır.

2. Revizyonist, "Toplum Odaklı" Eleştiri

Aşamalılıkçı kurumsal görüşe karşı çıkışlar kısa sürede, Roland Mousnier'in düzenler toplumu kavramının esinlediği (Mousnier 1979, 1984) apayrı bir revizyonist literatür

1. Vierhaus'un kendisi daha 1966'da klasik tanımlamanın imalarından çok daha ayrıntılı bir mutlaki yönetim resmi ortaya koyup "Birinci Dünya Savaşı'ndan en geç İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra akademik çevrelerde böylesi bir mutlakiyet görüşü (yaygın tarih algılamalarında yaşamayı sürdürse bile) köhneleşmiş olarak görülebilir" düşüncesini ileri sürüyor (Vierhaus 1985: 36).

içerisinde belirginleşti.[1] Olgusal olarak, mutlaki makam satışları, ahbapçılık, hukuksal birörnekliğin bulunmayışı, iltizam, paralı askerlik ve soydaş kalabalığı kavramlarının modern devletin bürokratik teşkilatlanması yolundaki pürüzsüz ilerleme düşüncesiyle çeliştiğine dikkat çekildi. Bu yanılgı, statü ve konum üzerinden çekişen geleneksel çıkar gruplarını içinde barındıran bir düzenler toplumu olarak *ancien régime* Fransa'sının derinlemesine incelenmemesine bağlandı. İşte bu nedenle modern devletin tamamlanmasındaki kurumsal kötüye gidişler, geçici çalkantılar değildi ve monarşinin modernleştirici heveslerine karşı siyasal toplumun yapısal hizipçi çıkarlarını gösteriyordu.

Ancak Marksist olmayan revizyonist literatür –hem Annalesçiler hem de yeni kurumsalcılar– kurumsalcı literatürün devlet kusursuzluğu yönündeki onaylamacı önyargıların foyasını gerçekçi biçimde ortaya çıkarırken, birçok bakımdan bütünüyle kendi savlarıyla ters düşüyorlar. Eski kurumsal görüş, devleti etkin, ussal oyuncu ve toplumu da belli çıkarları olan, yola gelmez, usdışı yığın olarak değerlendirirken, revizyonistler *ancien régime* güç merkezinin aranacağı yerin "devleti" özel çıkarları için rehin alan "toplum" olduğunu savunurlar. William Beik bu duruşu şöyle özetliyor:

> Böylelikle tarihçiler devleti toplumun muzaffer düzenleyicisi olarak algılamaktan kocaman, kargaşalı bir topluma karşı mücadele veren kırılgan bir bünye olarak görme ve en sonunda da toplumdaki güçlerin devletin işleyişini belirlemese de etkilediğini anlama durumuna geldi. Bu güçlerin varlığı devletin ilerici rolünü ille de olumsuz etkilemez, aksine apaçık biçimde erken modern kurumların apaçık bir erken modern toplum ile nasıl etkileşime girdiğinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılar (Beik 1985: 17).

1. Son dönemdeki tartışmaların özetleri için bkz. Beik 1985: 333 ve Parker 1996: 6-27.

Artık nedensellik yükü "toplum"un üstüne yıkılsa da, erken modern devlet ve toplumun hasmane çıkarlar güden iki apayrı ve özerk birim olarak anlamlı biçimde kuramlaştırılabileceği yönündeki temel önermeden vazgeçilmedi. Önceden diklenen bir toplum karşısında başarılı bir mücadele veren modernleştirici bir devlet varken, artık devletin modernleştirici tutkularını sekteye uğratan gerici bir toplum söz konusu. Ayrıcalıklı öbekler ve taht arasındaki ortak çıkarların yönetici sınıflar arasında, onları köylü sınıfı karşısında birleştirmek ve böylelikle bir erken modern devlet biçimi yaratmakla, çıkarların uyumluluk gösterdiği bir alan yaratabileceği düşüncesi daha baştan dışarıda bırakılmış oluyor. Ancak yönetici sınıflar, köylüler karşısında birleşirken, köylünün ürettiği vergi gelirlerinin paylaşımı üzerinden bölünmüştü. Bu durumda siyasal güç, kişiselleşmiş ve monarşi ile ayrıcalıklı sınıflar arasında paylaşılmış kaldığından, devlet-toplum çifti *ancien régime* Fransa'sı için anlamlı bir şekilde kullanılamaz.

3. Geleneksel Marksist Yorum: "Denkleşimci-Geçiş Yaklaşımı"

Marksist yazarlar en başarılı şekilde, mutlaki devletin toplumu hizaya sokarken kendi amaçlarını güden, toplumun dışında ve ondan apayrı bir şey olarak kavramlaştırılabileceği yönündeki görüşe saldırdılar. Ne var ki mantığa aykırı biçimde, bu türden mutlakiyet yorumları, yükselen sınıfların art arda gelmesinin etkisiyle gelenekçi ve sabit yorumlara dayanan aşamacı tarih felsefesi tarafından uzunca bir süre hırpalanmıştı. *Komünist Manifesto* (Marx ve Engels 1998) ile yazıya dökülen bu görüşte, yeni ilerlemeci sınıf, burjuva sınıfı, aşamalı olarak eski düzenin dölyatağında gelişerek beklenmedik bir devrimci iklimde onu çökertir. Mutlakiyet çağı, kendi çapında bir toplumsal oluşum olarak değerlendirileceğine, yalnızca Fransız Devrimi'ndeki payıyla bir araştırma konusu olarak alınır. Erekbilimci içerik, "kapi-

talizme geçiş" ve onun tarihsel öznesinin –kentsoylu sınıfı– doğuşu onun dayanağı durumuna gelir. Devlet-toplum çiftinin yerini sınıf çözümlemesi alırken belirleyici olan, kapitalizmin *ancien régime* çerçevesi içerisindeki yükselişidir. Marx da Engels de hiçbir dizgesel mutlakiyet çalışması ileri sürmemişken klasik Marksist yorum, Engels'in mutlaki monarşinin burjuva eski düzeni kabuğundan dışarı itmelerine kadar her iki sınıftan da özerklik elde ederek "soylu sınıfı ve kasabalılar arasındaki dengeyi sağladığı" yönündeki ünlü sözüyle kutsanmıştır (Engels 1876:271).[1] Bu "denkleşimci-geçiş" yaklaşımında kapitalizmin yükselişi, çıkarları topraklı soyluların tutucu özel çıkarlarını dengelemek amacıyla monarşice desteklenip kullanılan bir burjuva sınıfının, monarşinin en sonunda tutkularının serbestçe gelişmesine yardım ettiği bu aynı sınıf tarafından tufan gibi bir sonla çökertilmesine kadar süren büyümesinin sonucudur.

Bu mutlakiyet yorumu on dördüncü yüzyıl buhranından sonra Fransa'da serfliğin ölümüyle de desteklenir. Şayet derebeylik bey-serf ilişkileriyle tanımlanırsa –on yedinci yüzyıl sonrası şöyle dursun– on dördüncü yüzyıl sonrası Fransız toplumu feodal olarak değerlendirilemez. Daha açık olmak gerekirse, eğer derebeylik serflikle ve kapitalizm ücretli emek ile tanımlanırsa –ki erken modern Fransa'da her ikisi de bulunmaz– o durumda on dördüncü yüzyıl sonuyla 1789 arasındaki dört yüzyıl olsa olsa uzun bir geçiş dönemi olarak nitelendirilebilir. Kentsel ticari etkinliğin gelişmesi, kırsal kiraların parasallaşması ve ticarileşme ile metalaşmanın genel olarak yaygınlaşması bu yorumu destekler.

Boris Porchnev ve A.D. Lublinskaya'nın denkleşimci-geçiş yaklaşımı üzerindeki düzeltmelerinin altında yatan, işte bu bilgilerdir. Porchnev, monarşinin köylü ayaklanması baskısıyla kentsoylu sınıfını makam satışları yoluyla devlet bünyesine kattığını, köylüler ve kentsoylular arasında bir

1. Bu duruşun daha fazla çeşitlemeleri için bkz. Marx 1976a: 326, 333; 1976c: 328.

bağlaşıklığı önlerken, direnen beysoylu sınıfını denetim altında tuttuğunu savunuyor (Porchnev 1963). Lublinskaya ise, monarşinin desteklediği bir bağımsız ticari ve sınai burjuva sınıfı ile tutucu ama birleşik kılıçlı ve cüppeli soylu sınıflar arasındaki bir denkleşimi savunuyor (Lublinskaya 1968, 1980). Bu iki yaklaşımın sıkıntıları ve erdemleri bir yanda dursun, her iki yazar da klasik Marksist "denkleşimci-geçiş yaklaşımı"nın ötesine geçemiyor.

Ara Söz – Perry Anderson'un Kapitalizme Örtülü Geçişi

Dengeci yoruma karşı çıkan Perry Anderson'un parlak ancak hiç de sıkıntısız olmayan özet niteliğindeki görüşü, geçiş konusunu geliştirip sınıf ilişkileriyle bağlantılandırıyor. Anderson, mutlaki devleti, eski Ortaçağ asillerin çıkarlarını savunuyor diye dosdoğruca feodal olarak tanımlıyor (Anderson 1974b: 428, 41-42). Mutlaki monarşilerin "yüzeydeki 'modernite'nin altındaki örtülü eskiliği (arkaizmi) tekrar tekrar ele veren egzotik, karma kompozisyon" (Anderson 1974b: 29) olduğu gözlemiyle başlayıp dar anlamda derebeyliğin bir başka deyişle, serfliğin, sona ermesinin feodal üretim ilişkilerinin ortadan kalkmasıyla eşanlamlı olmadığını belirterek mutlaki kurumların –ordu, bürokrasi, vergilendirme, ticaret, diplomasi– modern olmayan doğasını inandırıcı biçimde ortaya koyuyor (Anderson 1974b: 17). Gelgelelim serfliğin lağvedilmesi, parsellenmiş derebeylik egemenliğini bir beyler arası hiyerarşik ilişkiler zinciri içinde dağıtılmış olarak belirleyen siyaset ve iktisat bütünlüğünün –siyasal-yasal zorlama yoluyla iktisadi sömürü– moleküler köy düzeyinde sonunu getirdi. Bunun yerine bu hücresel iktisat dışı zor birimi, yıkılma tehdidiyle karşı karşıya kalan bir eski soylu sınıfının kışkırtılmasıyla mutlaki devlet biçiminde ulusal ölçekte yeniden kuruldu. "Sonuç, siyasal-yasal zorlamanın yerini dikey olarak merkezî, askerileşmiş bir doruğun –mutlaki devletin– alması oldu" (Anderson 1974b: 19). Yerelleşen, bireyselleşen

derebeylik kiralarının yerini kraliyet vergileri görüntüsüne bürünen, merkezileşmiş feodal kiralar aldı:

> Mutlakiyet özünde yalnızca: köylü yığınlarını –resimlerin büyük oranda hafifletilmesiyle elde ettikleri kazanımlara rağmen ve bunlara karşı– geleneksel toplumsal konumlarında kıskaca almak için tasarlanmış, yeniden uygulamaya koyulan ve yeniden güçlendirilen bir feodal hâkimiyet aygıtıdır. Diğer bir deyişle, mutlaki devlet hiçbir zaman asiller ve kentsoylular arasında bir hakem olmadığı gibi yenice gelişen kentsoylu sınıfının asiller karşısında hâlâ daha az düzeyde bir aracı; tehdit altındaki soylu sınıfınınsa yeni siyasal kabuğuydu (Anderson 1974b: 18).

Anderson'a göre siyasal örgütlenme biçimi değişirken yönetici sınıfı –yeni devlet aygıtının merkezî gücünün desteğindeki feodal soylu sınıf– aynı kaldı.

Ancak kapitalizm öncesi sömürü biçiminin süregittiğini kabul etmesine karşın Anderson, gene de kapitalizme uzun bir geçişi savunuyor. Görüşü iki eksen çevresinde şekilleniyor. Birincisi, taşrada emek kiralarının para kiralarına dönüştürülerek hafifletilmesiyle yönlendirilen toplumsal düzenin tepe noktasındaki siyasal güç birikimi, feodal mülkiyetin iktisadi bakımdan yerini sağlama almasıyla tamamlandı. Koşullu feodal mülkiyet, Roma hukukunun kabulünün yardımıyla yerini ayrıcalıklı özel unvanlara bıraktı. "Toprak sahipliği gitgide daha az 'koşullu' duruma gelirken, ona karşılık gelecek biçimde egemenlik daha 'mutlak' duruma geldi" (Anderson 1974b: 20). Toprak piyasasının oluşturulması, kapitalist tarımın kuruluşu için olmazsa olmaz bir boşluğu doldurdu (Anderson 1974b: 424-426). İkincisi, kasabalarda kraliyet yasa koyucularının feodal sınıf gücünü daha merkezî ilkeler üzerinden savunmak için keşfettiği aynı Roma medeni hukuku kavramı olan (küritaryan) mal sahipliği, kentli burjuvazi tarafından serbest sermayenin hukuksal ifadesi olarak benimsendi. Roma hukukunun ve özellikle de sivil

hukuk ve kamu hukuku arasında yaptığı ayrımın, ticaret burjuvazisinin çıkarları için hukuksal söylem, özel mülkiyeti ve sözleşmeli alışverişleri güvenceye alan (kesinlik, açıklık, birörneklik), yasa ve işleyişe ilişkin bir kurallar dizisi sağlamak gibi beklenmedik bir etkisi oldu (Anderson 1974b: 26).

> Batı Avrupa'daki mutlakiyetin açık çelişkisi, net biçimde bir aristokrat mülkiyet ve ayrıcalıklarını koruma aygıtını temsil etmesi olduğu halde, aynı zamanda bu korumanın desteklendiği araçlar, yeni doğan ticaret ve imalat sınıflarının temel çıkarlarını eşzamanlı olarak güvenceye alabiliyordu (Anderson 1974b: 40).

Ancak Anderson'un mutlaki Fransa çözümlemesi, içine kapalı bir saha araştırması değil; daha geniş bir karşılaştırmalı düzensiz kalkınma tarihinin içine yerleştirilmiş. Bir kez daha, araştırmayı yönlendiren can alıcı soru, "Batı"nın benzersizliği ve özellikle de Avrupa'da kapitalizmin yükselişine vesile olan o uzun dönemli koşullar çevresinde şekilleniyor. Burada, üretim biçimlerinin (yer değiştirme mantığını izleyen) basit bir dönemsel ardışıklığı biçimindeki klasik Marksist dünya tarihi düşüncesine, Hegelcilerin yapabileceği gibi, diyalektik "uzaklaştırma"yı (üçlü anlamında *Aufhebung*[1]) yeğ tutmak için karşı çıkılıyor; geçmişin izleri sırf nitelikçe dönüştürülmüş daha yüksek bir bireşim içinde saklanması için yok ediliyor: "Kapitalizme giden yol, bir üretim yönteminin kalıtının başka birinin etkisi altındaki bir çağ içindeki artığı olarak ve büyüsünün üçüncü birine geçişte yeniden devreye sokulması olarak ortaya çıkar" (Anderson 1974b: 421). Daha somut deyişle, "birbirine bağlı eski ve feodal üretim biçimleri dizisi, kapitalist üretim yöntemini –yalnızca bir art zamanlı ardışıklık olmayıp aynı zamanda belli bir aşamada eşzamanlı da seslendirilen bir ilişki bu– ortaya çıkarmak için gerekliydi"

1. Almancadaki *Aufbehung* eşzamanlı olarak büyütme, koruma ve hükümsüz kılma anlamlarına gelir.

(Anderson 1974b: 422). Kentlerdeki yoğun kapalı bölge ağlarının ayakta kalabilmesi ve Roma hukukuyla akılcı Roma tarzı düşünce biçimlerinin kaybolmayan anısı, kapitalizm destekli Eskiçağ kalıtını içinde barındırırken, kapitalist özel toprak mülkiyetinin maddi ana parçacığı olan –Japonya hariç Avrupa dışında bilinmeyen– derebeylik tımarı, bir iktisadi sömürü birimine delalet ediyordu. Mutlakiyet bir kuluçka dönemiydi. Bu nedenle, Avrupa'nın mutlak monarşileri özünde ve yapısında hâlâ feodal devletlerdi:

> Ortaçağ'a hükmetmiş olan aynı asil sınıfın yönetim düzeneği sürüyordu. Ancak bunların doğduğu Batı Avrupa'da onların yönettiği toplumsal oluşumlar, giderek sivrilen kentli burjuvazi ve uluslararası ölçekte büyüyen bir ilkel sermaye birikimi ile, feodal ve kapitalist üretim biçimlerinin karmaşık bir birleşimiydi. Mutlakiyetin geçişken biçimlerine yol veren münferit toplumlar içerisinde çekişme halindeki bu iki üretim biçiminin iç içe geçmesiydi yaşanan (Anderson 1974b: 428-429).

Kısacası, Anderson'a göre mutlakiyet, soylu sınıf gücünün serfliğin kalkmasından sonra merkezî devlet biçiminde bir araya toplanmasının bir sonucuydu. Bu devlet, daha önce yerelleşmiş bulunan iktisat dışı zor yöntemlerini soylu sınıfının çıkarına olarak ulusal düzeyde devraldı. Eskiçağ'ın edinimlerini toprak altından çıkaran değiştokuşun metalaştırılmasıyla bağlantılı yeni merkezî gelir sızdırma yollarının eşlik ettiği bu kurumsal buluşlar, kazara özel mülkiyetin ve bir kapitalist burjuva sınıfının yükselişinin koşullarını yarattı. Mutlakiyet, derebeylikten kapitalizme geçişte "katma değerli" bir süreçte yaşamsal bir adımdı (Anderson 1993: 17)[1] Yükselen kentsoylu-

1. Marx'a göre tarihsel olarak kapitalizmin doğuşunu anaparanın sermayenin modern özgeçmişinin farklı farklı dönemleri, İtalyan kentlerinden Flamanya Flander ve Hollanda kasabalarına, Portekiz veya İspanya imparatorluklarına ve "on yedinci yüzyılın sonunda dizgesel olarak İngiltere'yle bütünleşmeden" önce Fransa limanlarına kadar birikimli bir sırayla dağılmıştır". Birbiriyle bağlantılı bir kentler zinciri

larla düşüşteki aristokrat arasındaki nihai çatışma, kentsoylu devriminin olgunlaşmasına kadar ertelendi, kapitalizm sessizce hatta yeraltından ilerleyerek gelişmeyi sürdürdü.

Ne var ki Anderson'un Fransız mutlakiyetinin gelişmesi, öz niteliği ve dinamikleriyle ilgili görüşlerinde olgusal ve kuramsal sorunlar var. Mutlakiyetin bir şekilde eski feodal sınıfın çıkarına göre yürütüldüğü ya da sonuçta onların işine yaradığı su götürür. Eski soylu sınıfı mutlaki devlet içerisinde varlığını sürdürebilmiş olsa bile, varlığı ve işleyişi on dördüncü yüzyıl buhranı öncesi soylu tercihlerinden çıkarılamaz. Mutlaki devlet ve onun "merkezileşen kirası", soyluların yerel sömürü yetkilerine işlevsel olarak denk düşmezdi. Daha önce gördüğümüz gibi, on dördüncü yüzyıl buhranı monarşinin çok kez Ortaçağ soylu sınıfına karşı köylülerin yanında saf tuttuğuna tanıklık etti (Brenner 1985b: 288-289). Soylu sınıfı ve monarşinin köylülerin sömürülmesi üzerinde apaçık çatışan çıkarları vardı. Bir feodal kira rejimi ve bir mutlaki vergi rejimi arasındaki çekişme en sonunda eski Ortaçağ soylu sınıfının çıkarlarının tersine ve onların zararına sonuçlandı. Anderson'un "bütün erken modern dönem boyunca –iktisadi ve siyasal bakımdan– baskın sınıf, bu nedenle Ortaçağ dönemindekinin aynısıydı: Feodal aristokrat sınıfı" (Anderson 1974b: 18, ayrıca bkz. 430) savı, erken modern soylu sınıfının sınıf tabanlarındaki değişimi de monarşinin etkin payını da hafife almaktır. Olan yalnızca on dördüncü ve on yedinci yüzyıllar arasında aristokratlar içerisinde kuşaklar arası sürekliliğin kısıtlılığı değildi, bu süreçte aynı zamanda Ortaçağ soylu sınıfının sınıf tabanının kendisi de aşındı ve yeniden tanımladı. Kamusal vergileri toplayan sınıf artık derebeylik kiralarını hasat eden aynı sınıf değildi.

En önemlisi, aristokrasi topraklarını elde tutarken siyasal temsil güçlerini yitirmişti. Diğer bir deyişle, artık kelimenin katışıksız anlamında yönetici sınıf değillerdi. Hiçbir şey eski

boyunca hareket etmesi nedeniyle, karmaşıklıkta yükselen katma değerli bir süreç olarak görmek daha anlamlı geliyor (Anderson 1993: 17).

soylu sınıfının göreli düşüşünü Genel Meclis'in on altıncı yüzyılın sonunda on sekizinci yüzyılın sonuna kadar toplanmamasından daha iyi örnekleyelemez.[1] Bu siyasal güç kaybı kralın dış siyasete karışmasıyla eski soylu sınıfının bağımsız savaş başlatma yeteneklerini baltaladığı uluslararası ilişkilere de yansıdı. *Noblesse d'épée*'nin çoğunluğu silahlılık konumunu kaybederken, mutlakiyetin yükselişinden en çok yararlanan, yeni, devlet destekli, kalıtlı bir memur sınıfı idi: *noblesse de robe*. Bunların çıkarları, Fransız toplumuna bir bütün olarak nitelik bakımından farklı bir dinamik yönetici sınıflar arası ilişkiler dayatacak biçimde doğrudan tahta bağlıydı.

Anderson'un eski feodal yönetici sınıfının sürdüğü yönündeki ısrarı, onu yönetici sınıflar arası ilişkilerdeki dönüşümleri –monarşi, kılıç taşıyan soylu sınıfı ve makam sahibi soylu sınıfı arasındaki gerginlikler–, dolayısıyla mutlaki egemenliğin çelişkilerini hafife almaya yöneltiyor. Öte yandan, artık üretimin sızdırılmasındaki işlevsel mekanizma olarak merkezileşen kiralar soylu sınıfını açık biçimde monarşinin paylaşım ihsanlarına bağlı kılmıştı. Aynı zamanda kamusal vergiler ve şiddet araçlarının kraliyet tekeline girmesi, hanedanlık ilkesini mutlaki egemenliğin merkezine yerleştirirken, erken modern uluslararası ilişkilerin de köşe taşı yaptı. Hanedanlık diplomasisi, "derebeylik hâkimiyetinin dizini" değil (Anderson 1974b: 39), onun göreceli gerilemesinin bir işaretiydi. Diğer taraftan, Anderson'un makam satışları tartışması devlet ussallaşmasının sınırlarını açıkça göstermesine karşın, kendisi makamların özelleştirilmesinin yerinden yönetim doğrultusunda yenilenen bir eğilimin ipuçlarını verdiğine ilişkin daha keskin bir sonuca ulaşamıyor. Anderson, "Toprak sahipliği gitgide daha az 'koşullu' duruma gelirken, ona kar-

1. Anderson, aristokratların hoşnutsuzluğunu tartışmaya açmasına rağmen, gene de mutlakiyetin yalnız iktisadi olarak değil, siyasal olarak da ayakta kalabilen eski aristokrat sınıfı için eninde sonunda –ve hatta kendi asıl niyetlerine rağmen– yarar sağladığında ısrar ediyor. "Hiçbir sınıf tarihî geçiş dönemlerinde kendi tarihsel durumunun mantığını hemen kavrayamaz: Kendi egemenliğinin olmazsa olmaz kurallarını öğrenebilmek için uzun bir yönünü bulamama ve şaşkınlık dönemine gereksinim duyulabilir" (Anderson 1974b: 55).

şılık gelecek biçimde egemenlik daha 'mutlak' duruma geldi," (Anderson 1974b: 20) derken haklı, egemenliğin mutlaklaşması, tam olarak makam satışları yoluyla tersine çevrildi. İçeride yasama, vergilendirme ve yargının birörnekliğinin bozulmasını gerekli kıldı. Yiyicilik, korumacılık ve yolsuzluk, hukuksal açıklığın, kesinliğin ve birörnekliğin altını oydu.

Makam satışları yalnızca içerideki devlet egemenliğine engel koymakla kalmadı, aynı zamanda kentsel ve ticari anaparanın devlet eliyle kurulan gelir kaynaklarına aktarılması –arpalıkların satın alınması, şirket ayrıcalık sözleşmeleri ya da "taht"a verilen borçlar– eğilimini de doğurdu. Böylelikle monarşi giderek büyüyen bir asalak memur sınıfına, finansörlere, mültezimlere ve yaptıkları kamu yatırımlarının karşılığını mülkiyetlerinde bulunan, devletçe tahsis edilmiş unvanları gelir kaynaklarına ulaşmak için istismar eden ticaret serüvencilerine borçlanır oldu. Ortaya çıkan net sonuç, monarşi, *noblesse de robe*, finansörler ve kapitalizme her türlü geçişi tökezleten kasaba oligarkları arasında ortak yaşamlı ve asalakça bir yönetici sınıflar arası ilişki oldu. Bu bakımdan, kraliyet bürokrasisi, ticaret imtiyazı tekelleri ve sömürgeci işletmelerdeki rantiye arpalıklar ile bağlantılı, "kamu maliyesine yapılan riskli olsa da kazançlı olan tefeci anapara, yatırımları kapitalist üretim biçiminin kendisinin nihai utkusu için gerekli olan ilkel birikim içerisinde belli kısmi konumları ele geçiremedi" (Anderson 1974b: 40). Daha sonra gösterileceği gibi, bunlar daha çok, kasabalıları memurluk ve ticaret unvanları dağıtan bir "taht"a bağlayan, devlet destekli siyasal birikim yöntemleri içerisine yapılmış spekülatif dalışlara karşılık geliyordu. "İktisadi merkezileşme, korumacılık ve denizaşırı genişleme geç derebeylik devletini büyütse de, erken kentsoylu sınıfının işine yarıyordu" (Anderson 1974b: 41) demek doğru olsa da bu kentsoylu sınıfı bu nedenle kapitalist burjuvazi olmadı.

Anderson tekrar tekrar, hem özel mülkiyetin pekişmesinin hem de kasaba ve taşra yaşamının metalaşarak ticarileş-

mesinin kapitalizmin yükselişini hazırlayan bir koşul olarak iş gördüğünü öne sürüyor.

> *Supeficies solo cedit* –tek ve koşulsuz toprak mülkiyeti– özdeyişi, tam da Batı'daki derebeylikten kapitalizme uzun geçişi belirleyecek olan taşradaki emtia ilişkilerinin yaygınlaşması nedeniyle, tarımsal mülkiyet için (kesinlikle başat olmasa da) artık ikinci kez bir işleyiş ilkesi durumuna geliyordu (Anderson 1974b: 26).[1]

Ancak angaryanın paraya çevrilmesinin beylik nüfuz alanını alınır satılır bir iktisadi varlığa dönüştürdüğü doğru olduğu halde, doğrudan üreticiler geleneksel olarak işledikleri toprakları *de facto* mülkiyetlerinde tutabildiler. Küçük toprak sahipleri için bunun taşıdığı anlam, Anderson'un bir noktada ileri sürdüğü üzere (Anderson 1974b: 17), onların resmî olarak sermayeye bağlanmamaları, yani iktisadi bakımdan toprak sahibi beyden toprak kiralamaya ya da onun adına çalışmaya zorlanmamalarıydı. Köylüler kendilerini pazar dışında üretiyorlardı. Durum böyle olunca beylik varlıkları "udallaşmış" (mutlak özel mülke dönüşüm) duruma geldiğinden, ne topraklı beyler ne de köylüler topraklarını ve mülklerini sağlama almak, yeni tarım yöntemleri geliştirmek ya da uzmanlaşmak için hevesliydi. Yatırımlar sınırlıydı ve rekabetçi ölçekte üretim mantığına dayanmıyordu, çünkü kırsal emeğin metalaşması, bir başka deyişle, proleterleşmesi henüz yaygınlaşmamıştı. Mülkün sözleşmeyle devrine olanak sağlayan Roma (küritaryan) mal sahipliğinin getirilmesi, bir tarımsal kapitalist üretim rejimini yerleştirmedi. Eskiçağ, kapitalizmin yükselişi için gerekli bir koşul değildi. Başka bir deyişle, Anderson birbiriyle çatışan bu iki iddiasının –kırsal

1. Ayrıca krş.: "Buna karşılık erken modern çağda geçişken toplumsal oluşum içerisinde soylu gücünün yeni biçimi mal üretiminin ve değiştokuşun yaygınlaşmasıyla belirlendi" (Anderson 1974b: 18).

emeğin bağımsız kaldığı ve iktisadi yaşamın genel olarak metalaştırıldığı– nasıl uzlaştırılacağını göstermiyor. Althusserci "eklemlenme" ve "aşırı gerekirlik" söylemine rağmen Anderson "feodal üretim biçimi"nin ve "kapitalist üretim biçiminin" aslında, onun dediği gibi, "iç içe geçmiş" olduğunu gösteremiyor.

Buna bağlı olarak, Anderson'un Ortaçağ kentlerinin payını ele alışı da muğlak. Egemenliğin parsellenmesi kentlerdeki toplulukların kesin bir derecede siyasal bağımsızlığına olanak tanıdığı için kentlerin derebeylikte içsel olduğunu belirterek işe koyuluyor (Anderson 1974b: 21). Bu görüş, Paul Sweezy gibi Geçiş Tartışması'nda derebeyliğin kentlerin ve uzun mesafeli ticaretin gelişmesiyle dışarıdan çözüldüğünü savunanlara karşı sunuluyor (Sweezy, Dobb vd. 1976). Anderson'a göre, aynı zamanda, belediyelerin siyasal özerkliği "kasaba ve taşra arasında dinamik bir karşıtlık" kurarak kasabaların –Roma İmparatorluğu'nda ve Batılı olmayan tarım imparatorluklarındaki gibi asalak yönetim, paylaşım ve tüketim merkezleri olmak yerine– üretim merkezleri olarak gelişmesinin önünü açtı (Anderson 1974b: 422). Bu durum, uzun vadede taşranın kentin yönetimine girmesinin, bir başka deyişle, kent pazarları için ticari üretimin, yolunu açtı. Böylelikle merkezî olmayan derebeylik siyasal yapısı, kentlerin en sonunda iktisadi bakımdan tarım iktisadının güdümüne girmesinde belirleyici oldu. Bu görüş, yalnızca Ortaçağ kasabalılarının ya daha başından erken kapitalist ya da kent burjuvazisine evrildiklerini varsaymakla kalmıyor, aynı zamanda John Merrington'un Ortaçağ kentleri üzerine yaptığı önemli çalışmanın yanlış okunmasına da dayanıyor (Anderson 1974b: 21).[1] Her ne kadar Merrington derebeyliğin hem içinde hem de dışında olan feodal siyasal yerinden yönetime dayanarak Ortaçağ kasabalarının siyasal bağımsızlıklarına vurgu yapıyor olsa da, o aynı zamanda onların ikti-

1. Merrington'un çalışması ilk kez 1975'te yayımlandı ama Anderson, basılmamış bir taslağa gönderme yapıyor.

sadi bağımsızlıklarının taşranın yarattığı sunum-isteme bağımlı olduğunu da savunuyor (Merrington 1976: 177-180). Böylelikle, Ortaçağ kasabaları bir siyasal "içsel dışarıdanlık" göstermelerine rağmen, iktisadi yönden derebeylik için içseldir. Değiştokuşun ve pazarların büyümesi, Merrington'a göre, bu durumu değiştirmedi (Merrington 1976: 178).[1] Dolayısıyla, Merrington'un kapitalizm öncesi kasabalar ve kapitalizm öncesi tarım arasında hiçbir dinamik karşıtlık bulunmadığı yönünde ulaştığı sonuç paylaşılmasa bile, Anderson'un kasabaların tarım iktisadına bağımlılığının da söz konusu olabileceğini göstermesi gerekirdi.

Son olarak, Anderson giriş bölümünü "burjuva devrimlerinin" kapitalist ekonomilerin ve devletlerin kuruluşunun kısa bir önizlemesiyle bitiriyor. Bu konuların asıl yorumu üçlemesinin üçüncü cildinde sunulduğu halde o, önceki iddiasının mantığını devrim dönemine doğru genişletiyor: "Kapitalizme geçiş döneminde mutlaki devlet yönetimi, derebeylik soylu sınıfınındı. Sona erişi ise, kendi sınıfının güç bunalımının işaretini veriyordu: burjuva devrimlerinin gelişi ve kapitalist devletin doğuşu" (Anderson 1974b: 42).[2] Anderson'u taslak düzeyindeki bu varsayımlara fazlaca yakın bulmaya kalkmadan, geçen sürede Fransız Devrimi'nin klasik Marksist toplumcu yorumunun güncellenmiş bir yeniden formülleştirmesi üzerinde bile hatırı sayılır kuşkular doğuran güçlü yorumların ortaya çıktığının belirtilmesi gerekir. George Comninel, son dönemlerde 1789 üzerine yoğunlaşan revizyonist dalganın da desteğiyle özellikle, (1) Devrimin

1. Böylece Merrington, kentlerin derebeylik üzerindeki çözücü etkisine karşı görüş ileri sürmüş oluyor. "Kasabalar yönünden bu devrimci yeteneğin bulunmayışı ve kentsoylu sınıfının (eski düzenin borç vereni olarak) eski düzene karşı sürekli 'ihanetleri' [...] kiralama çeşitli biçimleriyle sürdüğü müddetçe artık üretimin ve anamalın temel sahiplenilme yönteminin üretim sürecinin dışında kalmasından dolayı taşranın sömürülmesi karşısında onların nesnel olarak yakınsak çıkarları bağlamında değerlendirilmelidir" (Merrington 1976: 180).

2. "Batı'da İspanyol, İngiliz ve Fransız monarşileri yıkılarak alttan gelen kentsoylu devrimlerince devrildi" (Anderson 1974b: 431).

bir memnuniyetsiz sınıfın, hem soylular hem de burjuvazinin, devletin gelir sızdırma yeteneğinden daha büyük pay koparmak için verdiği savaştan daha çok yükselen kentsoylular ve düşüşteki asiller arasındaki bir mücadele olmadığı; ve (2) Devrimin kendisinin bir kapitalist toplum yaratmaktan çok, devlet dairelerini kapitalist olmayan kentsoylu sınıfına dağıtırken küçük köylü mülkünü daha da kalıcılaştırdığı sonucuna ulaşıyor (Comninel 1987: 179-207).

Böylece Anderson erken modern Fransız devletinin kapitalist olmayan niteliğini açıkça gösterirken ve denkleşimci yoruma karşı çıkarken, hâlâ kapitalizmin eski derebeylik düzenindeki çatlakların içinde gelişen pazar fırsatlarının ve Roma hukukunun canlanmasının desteklediği yükselişinin kentsoylu sınıfın tarihsel görevi olduğunu savunan Marksist gelenekçiliğe tutunmayı sürdürür. Bu konuda Anderson ile eski denkleşimci-geçiş yorumu, mutlaki devletin bilmeyerek burjuvazinin ebeliğini yaptığını düşünen kurumsalcıların modernleştirmeci önyargıları ile koşutluk gösterir.

Toparlamak gerekirse, mutlakiyetin "denkleşimci-geçiş" yorumu aşılmaz güçlüklerle yüz yüzedir (Merrington 1976; Skocpol 1979: 51-67; Beik 1985; Comninel 1987; Parker 1996). Birincisi, köylü sınıfı bütün erken modern dönem boyunca geçimlik araçlarına doğrudan sahip olmayı sürdürmüştür. İkincisi, ticaretin büyümesi derebeylikte çözülmeyi sağlayacak şekilde işlemediği için, ticari etkinlikler *eo ipso* bir kapitalist burjuvazi yaratmamıştır. Üçüncüsü, hem kentsoylular hem de aristokratlar iktisat dışı sömürü araçlarıyla aynı mülkiyet ilişkisini paylaştıklarından, ikisi arasındaki ilişkiler kökten biçimde hasmane değildi. Dördüncüsü, mutlaki devlet, kapitalist olmayan bir kentsoylu sınıfı ve feodallikten çıkarılmış bir asilzade sınıfını makam satışlarıyla, ticaret ayrıcalıkları ve başka imtiyazlarla soğurarak babadan oğula geçmeyi sürdürmüştür. Beşincisi, –kurucu bir bölümü 1789 olan– yönetici sınıf içi çatışmanın ana ekseni bir kapitalist kentsoylu sınıfıyla düşüşteki bir aristokrat sınıfı arasında değil, daha çok devlete bağımlı hoşnutsuz sınıf ile "taht" arasın-

daydı. Son olarak, devrimin kendisi ne bir kapitalist iktisat ne de bir kapitalist devlet yarattı; yaptığı şey daha çok, kapitalist olmayan kentsoyluları kayırarak devlet makamlarını yeniden paylaştırırken küçük köylü mülklerini daha da kalıcılaştırdı.

Ancak eğer mutlakiyet ne bir modern devlet inşası öyküsü ne kendi modernleştirici hedeflerini zora sokan bir düzenler toplumu, ne aristokrasi ile burjuvazi arasındaki bir hakem, arabulucu ne de henüz eski asil sınıfı için köylülere karşı kullanılan, kapitalist burjuvazinin yükselişinin "fazlasıyla belirleyici olduğu" bir araç idiyse, o zaman neydi?

4. Siyasal Marksistler ve "Burjuva Yaklaşımı"nın Eleştirisi

Bu soruyu yanıtlamak, öncelikle bir kuramsal durulaştırma gerektirir. Bir kentsoylu sınıfıyla kapitalizmin eş gelişiminin gerekliliğine ilişkin köktenci Marksist sav, Marksist geleneğin içinden olgusal olduğu kadar kuramsal yönden de ağır saldırıya uğradı. Marx ve Engels, erken dönem çalışmalarında liberal burjuva devrimi kuramını sorgulamaksızın benimsediklerinden, mutlakiyeti ve Fransız Devrimi'ni yeterince kuramlaştıramadı (Beik 1985: 21; Comninel 1987: 53-76, 104-178; Brenner 1989; Parker 1996: 14).[1] Comninel ve Brenner kapitalizmin yükselişine getirilen çoğu ortodoks Marksist yorumun genç Marx'ın materyalist, ama belirgin biçimde liberal, genel tarihsel ilerleme algılamasını benimsemesinin büyüsünde kaldığını ileri sürer. Bu durum Marx'ın yazılarında birbirine ters düşen iki kapitalizme geçiş anlatısı doğurur.

İskoç klasik siyaset iktisadı ve on dokuzuncu yüzyıl Fransız liberal restorasyon tarih yazıcılığı, Marx'ın 1840'lardaki ve 1850'lerin başlarındaki yazılarında açıklanan birinci-

1. Bu çalışmada toplanan kanıtlara karşın Beik hâlâ geçiş paradigmasıyla aynı düşüncede: "Mutlakiyet bu doğrultuda, modern öncesi toplum üzerine aşılanmış bir modern devlet olarak değil, biraz değiştirilmiş olsa da saygıdeğer derebeylik toplumunun –isterseniz, derebeylikten kapitalizme geçiş halindeki bir toplum deyin– son, en yüksek evresinin siyasal görünüşü olarak görülmelidir" (Beik 1985: 339).

sini önemli biçimde etkiledi. Marx'ın erken dönem yazıları kapitalizmin kentsoylu sınıfının yükselişini kasabalardaki üretim güçlerinin gelişmesi temelindeki bir artan işbölümünün doğurduğu pazar ilişkilerinin genişlemesine bağlar. Kasaba halkının (kendini kapitalist burjuvaziye dönüştüren) bir kentli sınıfıyla gerici, toprağa dayalı bir feodal aristokrat sınıfı arasında itici sınıf uzlaşmazlıkları tespit edilir. Klasik siyasal iktisat, serbest pazar ilişkilerinin, bir başka deyişle, iktisadi liberalizmin, "doğal" genişlemesi çevresinde şekillenirken, Fransız liberal restorasyon tarih yazıcılığı, *terminus ad quem*'i [son vadesi] siyasal liberalizm olan, sınıf mücadelesi olarak tarih düşüncesini kucakladı. Her iki gelenek de aşamacı tarih kuramını içinde barındırarak *au fond* [temelde] bir liberal maddeci tarihsel ilerleme kavramında birbirine yaklaştı.

Marx'ın *Kapital* ve *Grundrisse*'teki olgun siyasal iktisat eleştirisinde açıklanan ikinci yorumsa, doğrudan üreticilerle beyler arasındaki kapitalizm öncesi sınıf ilişkileri çevresinde şekillenir. Bu çatışma, doğrudan üreticiyi geçimlik araçlarından ayırırken onu sermayenin gücüne maruz bırakarak "ilkel birikim"in yükselişine yol vermiştir. Bu yorumda, tarihsel gelişimin *moven*'leri [dinamik öğeleri] sömürenler ve sömürülenler, beyler ve köylüler arasında olduğu gibi asiller ve kentsoylular arasındaki sınıf çatışmalarının çözümünde değildir. Kapitalist üretim ilişkilerini on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda ilk kez İngiliz tarım iktisadında kuran, bu sınıf çatışmalarının tarihsel açıdan benzersiz çözümüydü.

Alman İdeolojisi ve *Komünist Manifesto*'daki ilk yorumun kutsanması ve ardından gelen çoğu Marksist mutlakiyet, kapitalizmin kökenleri ve Fransız ve İngiliz devrimleri, yorumu kapitalizmin ve kentsoyluluğun ayrıştırılamaz olduğunu varsayan, Ellen Wood'un deyimiyle "burjuva paradigması"nın tutsağı olarak kaldı (Wood 1991: 2-11). Bu bakış açısından ele alındığında kapitalizmin yükselişiyle kentleri ve ticareti olan bütün erken modern Avrupa ülkelerinde karşılaşılabilir. Bu ikilemin kökenleri doğrudan Marx ve Engels'in Fransa ve İngiltere'yi tek bir gelişme türünün altında

sıralamasına uzanır. "Burada genel anlamda, burjuvazinin iktisadi kalkınması için İngiltere tipik ülke olarak alınırken, onun siyasal gelişimi için Fransa alınır" (Marx ve Engels 1998:37). Bütünüyle farklı iki ulusal deneyimin birleştirilmesinden çıkarılıp diğer ulusal kalkınma süreçlerine uygulanan bu soyut evrensel çerçeve, çarpıtılmış ve tarih dışı yorumları beraberinde getirir.

Brenner ve Comninel, burjuvaziyle kapitalizmin birbiriyle bağını kesmenin bir Marksist *ancien régime* bunalımı yorumu ve hem İngiltere hem de Fransa'daki kapitalizme geçiş yorumu olasılığını dışlamadığını savunur. Erken modern Fransa göz önünde bulundurulduğunda her ikisi de çözümlemelerini küçük köylü mülkiyet rejimi temelinde merkezileşen iktisat dışı zorun yükselişine dayandırır (Comninel 1987; Brenner 1985b: 288-291). Brenner, İngiltere'ye ilişkin olarak ileride bir topraklı kapitalist soylu sınıfıyla "taht" ve beratlı tacirlerin tepkisel bir sınıf bağlaşıklığı arasındaki, İngiliz devlet biçimi üzerinden yürüyen bir çekişme olarak yorumlanacak olan kapitalizmin, nasıl İngiliz İçsavaşı ve İngiliz devrimlerinden önce taşrada doğrudan üreticilerle beyler arasındaki sınıf çatışmalarından doğduğunu gösteriyor (Brenner 1993).[1] İngiliz ve Fransız devrimleri için güçlü yorumlar ileri sürdükleri halde, ikisinin de bölgesel olarak değişken siyasal ve iktisadi kalkınma yörüngelerinin sonucu olduğunu savunuyorlar. Bu temelde, Fransa ve İngiltere'nin moderniteye giden aynı yolun iki değişik biçimi olarak sindirilmesine, birincisi iktisadi kalkınmada geri kalırken siyasal merkezileşmeyi biraz daha erken başarması yönüyle ve ikincisi ise siyasal olarak gecikirken iktisadi bakımdan erken gelişmesi yönüyle karşı çıkarlar.[2] Şimdi, eğer erken modern İngiltere ve Fransa yapısal

1. Ayrıca Wood'un Brenner'in daha önce İngiliz tarım kapitalizminin kökenleri üstüne yaptığı çalışmayla daha sonra İngiliz İçsavaşı'nda tacirlerin rolü üzerine yaptığı çalışma arasındaki kuramsal bağı nasıl aydınlığa kavuşturduğuna yaptığı vurguya da bakın (Wood 1996).

2. Parker 1996, Gerstenberger 1990, ve Beik 1985: 4.te Fransa ile İngiltere'nin karşılaştırılmazlığını vurgular. Anderson'a göre, "İngiltere, mutlaki yönetimin tuhaf

olarak apayrı devlet/toplum bütünlükleri oluşturuyorsa ve Westphalia uzlaşmasındaki kuralları Fransa koyduysa, Fransız mutlakiyetinin niteliği neydi?

3. Fransız Mutlakiyetinin Niteliği ve Gelişimi

Siyasal Marksistlerin görüşleri doğruysa, kapitalizmi zincirlerinden boşandıracağı için, mutlaki Fransız devletinin yapısal yönden kendini modern devlete nasıl dönüştüremeyeceğini göstermemiz gerekir. Gerçekten ben, mutlaki devlet-iktisat bağının yalnızca siyasal ve iktisadi modernite yönünde "ilerlemek"te başarısız olmakla kalmadığını, tam tersine, bir bütün olarak erken modern Fransa'ya iktisadi yönden kendi altını oyan ve siyasal yönden alabildiğine parçalı bir mantığı dayattığını savunuyorum. Fransız sınıf ilişkileri mantığı, kapitalist olmayan tarım iktisadının belini büken ve en sonunda özellikle kapitalist Britanya'dan kaynaklı büyümekte olan uluslararası rekabetin etkisi altında, mutlakiyetin bütünüyle iflasını hazırlayan, gittikçe daha asalak ve aşırı karmaşık bir devlet aygıtının devasa büyümesi sonucunu doğurdu. [1]Ancak bu dinamiğin etkisini 1648'den değil ancak on sekizinci yüzyıldan başlayarak gösterdiği dikkate alındığında altıncı ve yedinci bölümler ayırıcı biçimde modernlikten uzak, mutla-

biçimde büzüşmüş bir türünden geçti" (Anderson 1974b: 113). Fransız mutlakiyetinin daha dizgesel değerlendirmelerini bulmak için bkz. Gerstenberger 1990: 261-463 ve Mooers 1991: 45-102.

1. Devrim öncesi Fransa hakkında Skocpol da benzer bir görüş ortaya atıyor. Ancak görüşünü Robert Brenner'in on altıncı yüzyıl İngiltere'sindeki tarım kapitalizminin yükselişine dayandırmakla, uluslararası askerî baskının İngiliz toplumsal devrimi üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını ve İngiliz siyasal devrimi üzerindeyse çok az etkisi olduğunu gözden kaçırıyor. Bu durumda kapitalizmin İngiltere'deki iç kaynaklı gelişimi, Marksist sınıf çözümlemesinin dolambaçsız biçimde aklanması demek olur (Skocpol 1979: 140-144). Skocpol toplumsal devrimlerin dünya tarihi açısından bir açıklaması için birleşik ve düzensiz gelişme düşüncesinin çerçevesini ana hatlarıyla belirlediği halde, bütün bu sürecin *Fons et origo*'su [kaynağı ve kökeni] olan İngiliz örneğine yalnızca üstünkörü değinilmiş olması kayda değer. Skocpol'un bir karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji uyarlamasından kaynaklanan yöntembilimsel sorunlara Burawoy 1989'da değinilmiştir.

ki-hanedancı jeopolitik etkileşimin Avrupa uluslararası ilişkilerini ne kadar uzun süre belirlemeyi sürdürdüğünü gözler önüne seriyor. Dolayısıyla modern uluslararası ilişkilerin başlangıçlarının izi Fransa'ya kadar sürülmemeli, zira bunlar ilk olarak İngiltere'de ulaşılan nitelik bakımından yeni bir devlet/toplum tarafından uygulanan yeni bir dizi baskıyla bağlantılıdır.

1. Derebeylikten Mutlakiyete Geçiş

Uzun dönemli Fransız ve İngiliz toplumsal, iktisadi ve siyasal gelişme örüntülerindeki köklü çatallanmayı nasıl açıklayabiliriz? Bu noktada bu iki bölgenin yalnızca on dördüncü yüzyıl buhranından farklı biçimde çıkmakla kalmadıklarını, aynı zamanda buhrana farklı farklı sınıf kümeleriyle girmiş olduklarını da akılda bulundurmak önemlidir. Üçüncü bölümde buhran öncesi Fransa'nın, beylerin küçük köylü mülkleri için köylü direnişiyle krallığın desteği arasında yakalanmalarından ötürü, artık üretimi sızdırma yeteneklerinde kademeli bir gerileme yaşadığını görmüştük. On dördüncü yüzyılda eko-demografik buhran Fransız taşrasını vurduğunda, bu iki etmenin ortadan kalkmayışı yüzünden senyörlüğün tepkisi başarısızlığa uğramıştı (Brenner 1985b; Root 1987). Köylüler, soyluların doğrudan iktisat dışı zor haklarını azaltarak küçük mülkleri üzerindeki *de facto* mülkiyet haklarını sağlama almayı başardılar. Fransız beyleri *de iure* mülkiyet haklarını elde tutmalarına karşın, toprakları üzerindeki siyasal denetimleri, özellikle kiralar ve katılım ücretleri düşük bir düzeyde sabitlenince, şiddetli biçimde azaldı.

Başka bir seçenek olarak beyler, Yüz Yıl Savaşı süresince ve sonrasında gelir açıklarını kapatmak ve giderek daha çok "devlet" makamı kapatabilmek için birbirlerine düşman kesildiler. Buhran sonrasında devletin gelir sızdırma aygıtı feodallikten çıkan bir soylu sınıfına yiyici devlet daireleri biçiminde yeni gelir fırsatları sağladı; güç, statü ve varsıllığa giden akılcı yol, devletin bir bölümüne makam biçimiyle sa-

hip olmak anlamına gelmeye başladı. Taht, makam satışı yoluyla "senyörlük düzeninin aşınmasının yarattığı zayiatın ta kendisi olan aynı beylerin çoğunu devlet makamlarının içine soğurabildi" (Brenner 1985b: 289). Bu durumun devlet çıkarlarını soylu çıkarlarıyla uyumlaştırmak ve "taht" için gelir yaratmak gibi bir çifte etkisi oldu. Ayrıca kraliyet makamları soylu olmayan kasabalılar ve halktan diğer insanlar için ulaşılabilir olduğundan, bu makamların satın alınması, daha yüksek ve güvenli getiri vaat eden, temel bir ticari yatırım biçimiydi. Soylular ve varlıklı avam gitgide çözülmez biçimde devlet aygıtına bağlandı. Sonuç, artık gittikçe merkezi olarak örgütlenen, dalavere, hizip, arpalık ve soylular arası çekişme merkezi olan saray çevresinde şekillenmiş mutlaki devletin vergilendirdiği küçük köylü mülklerinin kökleşmesi oldu. İkide bir nükseden soylu direniş dalgalarına rağmen, on altıncı ve on yedinci yüzyıl Fransa'sı mutlaki "vergi/makam devleti"nin giderek artan düzeyde gücünü sağlamlaştırmasına tanıklık etti (Robert Brenner). Bu devlet biçimi, siyasal ve iktisadi alanlardaki modern ayrıştırmayı yansıtmıyor, kapitalizm öncesi toplumların belirgin niteliği olan hâkimiyet ve sömürünün kaynaşımını sürdürüyordu. Yaygın bunalım, bir feodal, bey-köylü kira rejiminin mutlaki, kral-köylü vergi rejimine dönüşümünü hızlandırdı. Diğer bir deyişle, Ortaçağ dönemlerinin özel kişisel hâkimiyet temelli parsellenmiş egemenliği yerini *ancien régime* siyasal yetkenin "yaygınlaştırılmış kişisel hâkimiyeti"ne bıraktı (Gerstenberger 1990: 457-532).

On dördüncü yüzyıl buhranının ardından Fransa (ve Avrupa'nın çoğu yeri) bir iktisadi ve ticari toparlanma dönemi –"uzun on altıncı yüzyıl"– yaşadı. Ne var ki bu ticari düzelme, Kuzey ve Güney Amerika ile ticaret yollarının keşfi ve uzun mesafeli ticaretin büyümesi, kapitalizm yolunda atılmış büyük bir adım değildi. Burada olan yalnızca, daha büyük bir ölçekte olsa da on ikinci yüzyılda artan soylu gelirleriyle kentlerin canlanması arasındaki bağın olduğu gibi yinelenmesiydi (Wolf 1982: 108-125, 130-261). Tıpkı önce-

ki durum gibi, genellikle büyüyen kraliyet geliri üretim araçlarına değil, öncelikle askerî donanıma ve gösterişli saray tüketimine harcandı. Bu durumsa, tarım iktisadını baltalarken kalıcı savaş devleti inşasını güdüledi. Kökeninde küçük köylü mülkleri bulunan, nüfus yönünden genişlemiş ancak hâlâ kapitalizm öncesi tarım iktisadından toplanan vergi gelirlerindeki artışın yardımcı olduğu on altıncı yüzyıl ticari genişlemesindeki sıçrama, saray ve soyluların büyüyen taleplerinden kaynaklandı. Kasabalar krala karşı olan girişimci kentsoylu sınıfının önderliğindeki erken kapitalizmin küçük laboratuvarları değildi. Daha çok, kasabalılar tacirleri krala bağlayacak ve kentli seçkinleri devlet aygıtı içerisine soğuracak biçimde kraliyet imtiyazlarını tekel şirketlere satan kralla işbirliğine zorlandı.[1] Ticari kazançlar yalnızca eşitsiz değiştokuşa dayalı dolaşım alanında elde ediliyordu. Satıcı ve alıcı pazarları arasındaki fiyat farklılıklarının işletilmesi, beklenmedik kazançlar doğurdu. Kral denizaşırı ticaret için koruma (eşlikçiler, limanlar, silahlı ticaret filoları vb.) sağladı. Fiyat rekabetine dayalı iktisadi yarışma değil, ucuza alıp pahalıya satma, dönemin geçer akçesiydi. Daha sonra ayrıntısıyla da göstereceğim üzere, büyük deniz-ticaret imparatorluklarının belirleyici özelliği fiyat kırma değil, silahlanma yarışıydı. Eric Wolf'a göre Avrupalı tacirlerin yapmadığı şey, "varlıklarını üretim araçlarını ele geçirip dönüştürmek için sermaye olarak kullanmak ve onları bir emekçi sınıfının satışa çıkardığı emek gücünü satın alarak harekete geçirmek" idi (Wolf 1982: 120). Braudel'in ikinci reenkarnasyonu ve Wallerstein'in modern kapitalist dünya düzeninin ilk olarak ortaya çıkışı, kapitalizm öncesi, tarıma dayalı iktisadi yapıların türevi olarak kaldı.

1. Dolayısıyla erken modern Fransa'nın odağındaki konu, Spruyt'un ileri sürdüğü gibi modern ve etkin bir devletin kuruluşuna yol açacak bir kasaba-kral bağlaşıklığı değil (Spruyt 1994a, 1994b), bir soylu kira rejimiyle bir kraliyet vergi rejimi arasındaki, kent oligarklarını, tacirleri, bankerleri ve bir soylu hizmet sınıfını kraliyet yörüngesine çeken; verasetli, modern öncesi ve en nihayetinde "etkisiz" bir devletin kuruluşuna yol açan çatışmaydı.

Mutlaki vergi/makam devleti, (jeo)politik birikim mantığını kalıcılaştırmak yerine iktisadi sıçrayışın koşullarını oluşturamadı. Pazar için rekabetçi üretim yerine, geçimlik köylü üretimi köylünün cezalandırıcı biçimde vergilendirilmesiyle birleşti. Araziler bütünleştirilip ıslah edileceğine daha küçük parçalara bölündü; ürünlerde uzmanlaşılacağına çeşitlenme arttı ve teknoloji yerinde saydı (Brenner 1985b; Parker 1996: 28-74, 212-213). Krallığın köylü mülkiyetini koruması, senyörlüğün çiftlikleri çitleme, güçlendirilme ve geliştirme girişimlerine engel oldu.[1] Mutlaki Fransa'da geleneksel sektör asla yok edilmediği halde, küçük tarlalar üzerindeki *de facto* köylü mülkiyeti ve ortak arazilere girebilmeleri, köylülerin kendini üretmesini pazarın dışında bıraktı. Ticari çiftçilik için dürtü sağlayan yerel ve belediyeye ait pazarların çekiciliğini ikide bir hissedilen geçim kaynaklı "önce güvenlik" kaygıları boşa çıkardı. Köylüler vergi ve resimleri ödeyebilmek için ürünlerini yerel pazarlar üzerinden satmak durumunda olmalarına karşın kendilerini dizgesel olarak pazar içinde üretme zorlaması altında kalmadı. Buna karşılık vergi gelirleri, zor aygıtına ve savurgan tüketime geri pompalandı. Bu toplumsal mülkiyet rejiminin yaygın sonucu ise, hâlâ eko-demografik dalgalanmaların ritmine bağlı, özellikle verimlilik oranları yönünden göreceli olarak durağan bir tarım iktisadıydı (Goubert 1986; Crouzet 1990; Parker 1996).

On yedinci yüzyılın başında bunalım yeniden vurduğunda, gelir paylaşımı üzerinden yoğunlaşan sınıf çatışması, bir köylü ayaklanması, soylu hoşnutsuzluğu ve kraliyet baskısı döngüsünü beraberinde getirdi. Bu varlığını sürdürebilme bunalımı, Fransa'nın başı çektiği Mezhep Savaşları ve Otuz Yıl Savaşları biçiminde ortaya çıkan, bütün düzene yayılmış jeopolitik birikim çabalarını da açıklar. Aşırı vergilendirme ve askerî harcamalar sarmalı arasına sıkışan kapitalizm öncesi Fransa, on sekizinci yüzyıl boyunca, Fransız Devrimi'nde çökene kadar bir dizi mali bunalımdan geçti.

1. Hatta Paris havzasında ticari çiftçiliğe geçiş çok daha başarısız olmuştu (Comninel 1987:182-196).

2. Mülkiyete Dayalı Krallık Olarak Mutlakçı Egemenlik

Mutlakçı egemenlik için toplumsal mülkiyet rejimi ne anlam ifade eder? Modern egemenlik kavramı, yürütme biriminin öznel iradesi dışında var olan, soyut, kişiler üstü bir devlete dayanır. Modern devlet, temsilcilerinin yaşam sürelerinden bağımsız olarak varlığını sürdürür; kamu makamlarının özel mülkten ayrılmasına dayanır. Modern devlet ülkesinin modern öncesi zamanlarda olduğu gibi bürokratların ya da siyasi sınıfın özel birikimine bakmaksızın açık biçimde belirlenmiş sınırlarını denetiminde tutması bu ayrımla olur.

Kamu yetkesiyle özel mülkiyetin birbirinden ayrılmaması yalnızca Avrupa derebeyliğinin ayırt edici özelliği olmakla kalmayıp değiştirilmiş biçimlerde olsa da çoğu Avrupa devletinde on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllara kadar süregelmiştir. Bu kamu-özel kaynaşması mutlaki devletlerde en iyi biçimde hanedancılık ve mülkiyete dayalı krallık ilişkisinde anlaşılabilir (Rowen 1961, 1969, 1980). Mülkiyete dayalı krallık, devletin kralın kişisel mülkü olması anlamına geliyordu.[1] Peki ama kral hangi anlamda devletin sahibiydi? Soylu ve soylu olmayan, topraklı mutlak mülk çok yaygındı ve kralın özel toprakları –kraliyet alanları– kraliyet toprağı olmayanlardan ayrıldığından, sahiplik ülke toprağına ilişkin olamazdı. Dahası, kraliyet toprakları kavramı, devlet topraklarının kalıcı olarak devrini yasaklayan Salic Hukuku'na ters düşerdi (Mousnier 1979: 649-653). Ülke toprağı kral tarafından bir intifa (kullanım) hakkı olarak kullanılırdı ve küçültülmeksizin hanedanlık kalıtı olarak aktarılmalıydı. Demek ki devletin sahibi olmak, ülke içerisinde yasal ve ayrıcalıklı yönetim yetkisi ve özellikle, vergilendirme, ticaret ve yasamada kişisel hak sahipliği anlamına geliyordu. *L'État, c'est moi!* kamu gücünün kraliyetçe sahiplenilmesi –mutlaki egemenliğin dayanağı– anlamını taşıyordu.

1. Devlet yalnızca "L'État, c'est moi!" değil, Herbert Rowen'in dediği gibi, "L'État, c'est à moi!" biçiminde de kralın özel mülküdür (Rowen 1961).

Peki mülkiyete dayalı krallığın toplum içinde mülkiyet ilişkilerinin gelişimiyle bağlantısı nasıl oldu? Beylerin elde tuttuğu nüfuz haklarına dayalı derebeylik olarak feodal krallık kavramı, doğrudan üreticinin geçimlik araçların sahibi olması üzerine kuruluydu. Beyler belirli askerî ve siyasal yükümlülükleri yerine getirme koşuluyla, kral ve vasal arasında bir denkleşim ilişkisi (*auxilium et consilium*) kuracak biçimde toprağı ellerinde tutardı. Siyasal olarak oluşturulan nüfuz hakları sonuçta doğrudan üretici için –kölelikten serfliğe ve başka birtakım bağımlı emeğe kadar– çeşitli ölçeklerde kişisel özgürlük kaybını beraberinde getirirdi. Daha önce de gördüğümüz gibi Fransız köylü sınıfı, daha on dördüncü yüzyıl buhranından önce serflikten yakasını sıyırmayı ve ektikleri tarlalarda *de facto* mülkiyet hakları kazanmayı başarmıştı.

Buna karşın beyler, senyörlük sömürüsüyle ilgili çoğu siyasal gücü kaybetmesine karşın, mirî arazilerindeki mülkiyet haklarını koruyup bunları topraklı malikânelere dönüştürerek kira ödeyen, yarıcılığa giren ya da ücretli çalışan köylülere kiraladılar ya da işlettiler. Ancak çoğu köylü bu fırsatlardan (başta vergi ödemeleri için) yararlandığı halde, işleyegeldikleri tarlalarından atılmak durumunda kalmadıkları için bunu yapmaya zorlanmamıştı. Beyliğin siyasal birimlerden iktisadi malikânelere dönüştürülmesi, derebeylik mülkiyetinin vasallık sözleşmesinde hüküm altına alınan koşulluluğunun dibini oydu. Roma hukuku destekli soyluluk "*dominium utile*"si [yararlı sahiplik] mutlak özel mülkiyet durumuna geldi (Rowen 1980: 29).[1] Tebaa üzerinde kumanda etme hakları biçimindeki siyasal mülkiyet, nesneler (toprak) üstünde iktisadi mülkiyete dönüştü. Kralın kumanda yetkilerinin beyler arasında dağıtıldığı beyler üstü beyliği (*dominium directum*), soylu sınıfını vergiden bağışık tutarken, kumanda ve vergilendirme yetkilerini kralda toplayıp mülkiyete dayalı krallık haline geldi. Kira rejiminden vergi rejimine geçiş, krala kamu gücünü

1. Böyle olunca toprağın faydaya dayalı mülkiyette mi yoksa kuritaryan Roma hukukuna göre mülkiyette mi olduğu bir tartışma konusudur.

kendi kişisel yeteneklerinde tekelleştirme olanağı sağladı. "Derebeylik özellikle iktisadi ve siyasal güçlerin birleşimini gerektiriyordu; sınırlara dayalı egemen devletin yükselişi hanedanlık monarşilerinde bu birleşimi yok etmeyip gitgide yalnızca hükümdara verdi" (Rowen 1961: 88). Mutlaki egemenlik, iktisat ve siyasetin kralın kişiliğinde kaynaşmasını yansıtıyordu. Ancak kral egemenlik haklarını tekelleştirirken, uygulanması için gereken araçları gerçekte hiçbir zaman denetiminde tutmadı.

Bu haklarla araçların böyle birbirinden ayrılması mutlaki Fransa'da gücün yapısını bütünüyle kuşattı. Mutlaki egemenliğin kişiselleşmiş niteliği bütün mutlaki kurumlara damgasını vurdu. Bundan sonraki bölümler, bunların modernite doğrultusuna işaret ederken geri kalmışlığını ikide birde ele veren melez niteliklerinin nasıl erken modern Fransız toplumunun örgütlenme ilkelerince –küçük köylü mülkleri, siyasal olarak oluşturulmuş sömürü hakları ve mülkiyete dayalı krallık– belirlendiğini gözler önüne serecek. Mutlaki ana kavramların –"bürokrasi", siyasal kurumlar, yasama, vergilendirme, ordu– bundan sonraki incelemesinin çerçevesini oluşturacak olan sorular şunlardır: Mutlaki yönetim, ne kadar "mutlak", "modern" ve "etkin" idi? Ve mutlaki yönetim ve iktisadi örgütlenme uygulamaları, modern siyasal ve jeopolitik örgütlenme biçimlerine geçişi ne ölçüde tetikledi?

3. Devlet Mülkünün Devri Olarak Makam Satışı

Siyasal ve iktisadi alanların süregiden birliğinin mutlaki devletteki babadan oğula geçen, bürokratik olmayan makam sahipliği üzerinde doğrudan sonuçları oldu. Devrim öncesi Fransa'da devlet görevlileri çoğunlukla özel olarak sahip oldukları kamu makamları üzerinden kişisel varlık biriktirirlerdi. Memurlar asla kamu yönetimi ve zor araçlarından ayrılmazlardı. Ancak makamlar yalnızca özel değil, aynı zamanda yiyiciydi. Makam satışı, "tam da hukukçuların okurlarına krallığın kendisinin yalnızca devlet içindeki en yüksek

makam olmakla kalmayıp ayrıca babadan oğula bırakılacak mülk de olmadığına inandırmak için çırpındıkları zamanda kamu makamlarında krallık düzeyinin altında bir mülkiyetin kabulüne" işaret ediyordu (Rowen 1980: 55). Aslında, I. François kraliyet görevlerini resmî olarak satan bir idari şube olarak *bureau des parties casuelles*'i kurmakla makam satışlarını kurumsallaştırdı. Makamlar yalnız ve yalnız kamu gücünün gerçekten hanedanlığın, ilahî kayrayla (lütuf) değil veraset hakkıyla elde tutulan, tam mülkü olduğu varsayımıyla satılabilirdi. Güçlü hakları yalnızca bölgeler, kentler ve diğer tüzel kurumlar ellerinde tutmuyor, kraliyet kurumlarının içinde iş gören kraliyet temsilcileri bile kendi makamlarına sahip olabiliyordu.

"Kiralama veya satış ya da daireden gelir taahhüdü yoluyla makama konmak, katışıksız bürokrasi biçimi için yabancı kavramlardır" (Weber 1968a: 222; ayrıca bkz. Weber 1968: 1038-1039a). Weber'in yazılarının sunduğu bulgulara karşı, mutlakiyet literatürünün çoğu, kamu yönetimi araçlarından koparılmış bir modern ücretli bürokrasi üzerine Weberci düşünceleri *ancien régime*'e geri yansıtarak mutlaki devletle modern, teşkilatlandırılmış devlet arasındaki sürekliliği abartır. Weber'in ideal rasyonel bürokrasisinin devrim öncesi Fransa'ya anakronik uygulanışı, Spruyt'un on dördüncü yüzyıl örneğinde bile, onu bir modern devlete dönüştürür.[1] Halbuki modern bürokrasiye doğru niteliksel adım, tam da makam satışları yeniden bir babadan oğula geçiş –hatta bazı örneklerde devlet gücünün yeniden feodalleşmesi– anlamını taşıdığı hiçbir zamanda atılmadı. Makam satışı yalnızca makamların satılmasını değil, aynı zamanda vergi toplama hakkı, bir sanayi dalının tekelleşmesi, ticaretin denetimi ve belli bir mesleğin yapılabilmesi gibi payelerin ve özel ayrıcalıkların satışını da içerirdi. Kamu gücündeki özel paylar, siyasal toplumun bütün alanlarına yayıldı. Hükümetteki

1. Spruyt Ortaçağ'ın sonlarına doğru "kral profesyonel ve maaşlı bir bürokrasiye sahip olmanın faydasını gördü" iddiasındadır (Spruyt 1994a: 102). Karşı görüşler için krş. Hinrichs 1989: 82; Henshall 1992: 15; Parker 1996: 176.

en yüksek görevler bile özel varlık birikimine alet edilir oldu. Mutlaki devlet inşasının arkasındaki beyinler olarak övgüler düzülen mutlaki devlet yapılanmasının ardındaki beyinler olan Richelieu de Mazarin de *raison d'État* siyaşetlerinin peşinde koşmak yerine dizgesel biçimde devlet içerisinde kendi imparatorluklarını kurdu:

> Her ne kadar devletin varlık nedeni düşüncesi siyasal broşürlerde çoktan dolaşmaya başlamış olsa da, önde gelen siyasal figürler, hâlâ öncelikle kendi kişisel çıkarlarını dikkatle hesaplayarak hareket ediyordu. Hem Richelieu hem de Mazarin kendi konumlarını arsızca kötüye kullandı. Fronde'dan [Fransa'da 1648-1653 arasındaki içsavaşlar] sonraki dokuz yılda Mazarin manastırlar, özel mülkler, dükalıklar, Alsas'ta kralın verdiği araziler, elmaslar, taht üzerindeki iddialar ve –olur da bir gün gene kaçmam gerekirse diye Fransa sınırları yakınında istifledikleri de içinde olmak üzere– nakitlerle birlikte eski rejim tarihindeki en büyük servetlerden birini biriktirdi. Bunun yanında yeğenlerini önemli ailelere gelin vererek güç odakları arasındaki konumunu da güvenceye aldı (Kaiser 1990: 82).[1]

Makam satışları mali baskı altındaki bir monarşinin izlediği bir gelir sağlama stratejisiydi:

> Makam sahipliğinden gelen gelirlerin yönetimi için kurulan özel haznedarlık olan *bureau des parties casuelles* 1600 ile 1654 arasında yaklaşık 648 milyon *livre* topladı. Bu, sarayın aynı dönemdeki mutat hazine gelirlerinin yüzde 28'ine denk geliyordu. Makam sahiplerinin mali sömürüsünün tepe noktasında (görünüşe göre 1620'ler ve 1630'lara tarihlenebilir), bu kaynaktan gelen gelirler genel hazine gelirlerinin yarısından fazlasını oluşturuyordu (Bonney 1991: 342).

1. Ayrıca bkz. Bergin'in Richelieu'nün siyasal görevde kaldığı dönem ve kendisi ile ailesinin edindiği varlık birikimine ilişkin çalışması (Bergin 1985).

Fransız devlet dairelerinin tarihi, sarayın arttıkça artan gelir talebiyle özgürlüklerdeki artış ve yükümlülere tanınan güvenceler arasındaki bağı yansıtır. Kabaca söylemek gerekirse, XI. Louis döneminde kalıcılaşmanın, XIII. Louis ve I. François arasındaki dönemde makam satışının ve IV. Henry döneminde kalıt bırakmanın kabullenildiğini görürüz. "IV. Henry devlette kendisi mülkiyetini kabul etmekle –ve buna vurgu yapmakla– kalmadı, aynı zamanda hükümet makamlarını özel mülk olarak kurumsallaştıran satılık makamlara, Fransız devletinde tam yasallık da kazandırdı" (Rowen 1980: 54-55). Makamların mantar gibi çoğalması ve kira güvencesindeki artış, başta İtalyan Savaşları ve Otuz Yıl Savaşı dönemleri sırasında olmak üzere dış savaşlarla kol kola gitti. Le Roy Ladurie'ye göre, 1515 ve 1665 arasında krallıktaki makam sahiplerinin toplam sayısı 4.041'den 46.047'ye çıktı (Ladurie 1994:17). Savaşların yoğunlaşmasıyla makam sayısındaki aşırı artış arasında ve uluslararası jeopolitik birikim uğraşıyla içeride devlet gücünden doğan boşluk arasında doğrudan bir bağlılaşım vardı.[1] "Fransa'nın İspanya'yla savaşa girdiği yıl, tam da makam satışlarının, bu pazarın parlamentoların başkanlarından çavuşlar ve alt düzey yargı birimlerindeki yazıcılara kadar her türden maliye ve yargı makamlarıyla dolup taşmasıyla en yüksek noktasına ulaştığı yıl olan 1635'ti (Parker 1996: 158). Kesin olan şu ki, bu satışlar yalnızca devlet malının bir bölümünü devretmekle kalmadı, aynı zamanda sarayın denetimi dışında –hiçbir modern bürokrasi, modern kamu maliyesi ya da modern egemenlik düşüncesiyle bağdaşmayan– kapsamlı bir dizi uygulamaya da yol açtı.

Bir makamın bedeli, makamda bulunana sağladığı kişisel kazancın belirlediği değerine bağlı olurdu. Bir makamın

1. Bu durum John Brewer'in ileri sürdüğü gibi, "makam satışlarının yayılması, savaşların yarattığı mali baskılara verilen doğrudan bir yanıt" anlamını taşımıyordu (Brewer 1989: 19). Daha çok, hükümdarların savaşın getirdiği mali baskı altında makam satışlarına başvurma becerisi, içerideki toplumsal mülkiyet rejiminin ve sınıf ilişkilerinin yansımasıdır. On altıncı ve on yedinci yüzyıllar İngiltere'sinde makam satışları, azalan jeopolitik baskılar nedeniyle değil, meclis karşı çıktığı için çok daha az yaygındı.

özellikle kazançlı ve saygınlığı yüksek olduğu düşünüldüğünde, ihaleciler onun değerini yükseltirlerdi. Diğer bir deyişle, makam bir mal durumuna gelmişti. Ayrıca, makamlar yalnızca unvan, saygınlık ve siyasal nüfuz getirmez, aynı zamanda sahibi olanlar ona, faiz getirecek bir sermaye yatırımı gözüyle bakardı. Makamdan sağlanan gelir, faizi zaten karşıladığından, kral için bir faizsiz kredi türü anlamını taşırlardı (Hoffman 1994: 230-235). Bazı makam sahipleri ise maaş almalarına karşın, bu *gage*'ler [Ortaçağ'da gerçek bir malın intifa teminatı, rehin] yatırım gelirleri olarak görülür ve makamdan akan harç ücretleriyle karşılaştırıldığında pek önemsiz kalırdı (Schwarz 1983: 178). Gelgelelim, bu yatırım biçimi yeniden iktisada katılmayıp siyasal ve jeopolitik birikim araçlarına yatırıldığından, bu borç verme yapılarının kapitalizmle uzaktan yakından ilgisi yoktu.[1] Bunlar yalnızca siyasal ayrıcalıkların varoluşuna yarardı. "Fransızlar ticari ya da sınai etkinliklere yatırım yapmaktansa makam satın almayı yeğlerlerdi" (Bonney 1991: 344). Bu yatırımlar rantiye anamalın değerini saptar ama onu girişimci anaparaya dönüştürmezdi. Bunun yerine, bu rantiye borç verme yapıları makam destekli siyasal güç niteliğiyle köylülerin içeride sömürül-

1. İşte bu nedenle Reinhard'ın görüşü inandırıcılıktan uzaktır. Önce "anaparanın iktisattan çekilmesi anlamına geldiğinden makam satışının iktisadi büyüme için zararlı olduğu bugün kabul ediliyor" iddiasını ortaya atıyor ama sonra –Marx'tan alıntı yapar – "kamu borçlarının varlığı, bu yatırım ve kazanç olanaklarından yalnızca varlıklı insanlar yararlanabileceği için, çok dengesiz bir varlık paylaşımını güçlendirdiğinden" makam satışı ve devlet borçlarının (Marx'ın kastettiği anlamda) "ilkel birikimin" arkasındaki en belirleyici kaldıraçlardan biri olduğunu öne sürüyor (Reinhard 1975: 316). Mali sermaye ve ticari anapara, kapitalizme ne yol açmış ne de yol açmayı öngörmüştür. Bunların yaptığı daha çok, siyasal ayrıcalıkların süreğenliğini desteklemek olmuştur. Parker, "Fransız devletinin sırf onun teşvik ettiği bir dizi mali işlem sayesinde *ipso facto* [kendiliğinden] kapitalist olduğunu savunanlar var. Bu görüş yalnızca devlet fiskalizmi kaynakların iktisadını boşalttığı ve emekçi halka cezalandırıcı düzeyde vergilendirme dayattığı için değil, aynı zamanda toplanan para nadiren üretici anaparaya dönüştürülebildiği için de inandırıcılıktan uzaktır," diye yazıyor (Parker 1996: 203). "Kapitalizmin parasal değiştokuşların ya da hükümet maliyesinin etkisiyle (borçlar, silah siparişleri vb.) yükselişine açıklama arayan kuramların yetersizliği, yalnız varsıllaşma kaynaklarına vurgu yapmalarında ve bir küçük mülklü üreticiler toplumundan nasıl kocaman bir proletarya ordusunun doğduğuna hiçbir açıklama getirmemelerinde yatıyor" (Dobb 1946: 186).

mesi ve ordu destekli siyasal güç niteliğiyle dışarıda hedeflerin ele geçirilmesi arasında yeni bir mali bağlantı sağlardı.

Makamların metalaştırılmış öz niteliği göz önünde bulundurulduğunda satışlar, her ne kadar resmiyette kralın izni gerekse de sarayın bilinçli bir işe alım politikasını olanaksızlaştıran bir işlem olarak çoğunlukla yalnızca alıcı ve satıcıyı ilgilendirirdi. Makamların satışı "özel" ihaleciler arasında *–resignatio infavorem tertii–* yapılırdı (Reinhard 1975; Schwarz 1983: 177). Bundan ötürü makamlar için gerçek bir pazar türedi. Şayet kral bir makamdaki birini görevden uzaklaştırmak isterse, onun masraflarını geri ödemeliydi. Bunun ardından bir dizi işlevsiz uygulama geldi. 1640'a gelindiğinde *paulette*'nin (satılan devlet dairelerine konan bir yıllık vergi) getirilmesiyle çoğu makam bir kez miras bırakılır duruma gelerek açık artırmalarda en yükseği verene kalır olunca, mesleki yeterlilik nasıl güvenceye alınabilecekti? Makamlar bir kez kişisel varlık edinme aracı olarak alınır olunca, görevi kötüye kullanma, dolandırıcılık ve yolsuzluk nasıl denetim altında tutulabilirdi? Makam bir kez kullananın özel mülkiyetine geçince, onu kendi kafasına göre yeni alt makamlar üretip satmaktan kim alıkoyabilirdi? Makam bir ticari mal olduğu için, bir iktisadi varlık olarak ele alınırdı. Rehin verilebilir, başkasına kiralanabilir ya da mirasta bölünebilirdi. Hatta maliye bakanlarının bütçe açıklarını –makam gelirleri güvence verilerek alınan borçları– kapatmak için maliye memurlarının devlete borç vermelerini istedikleri de oldu. Zamanla, büyük ölçüde ileride elde edilecek düzmece gelirlerin karşılık gösterildiği ve sarayı kendi yarattığı (özel-kalıtlı) memur sınıfı karşısında borçlu durumuna düşüren bir borç verme yapısı gelişti.

Weberci babadan oğula geçmeyen bürokrat ölçütünü tutturmak için sıklıkla (ama yanlış biçimde) örnek olarak kullanılan tek memur katmanı, *intendant*'lar [müdürler], modern öncesi Fransız bürokrasisinin temel mantığını değiştirmedi. Vergilerin toplanmasını gözetmek ve eyaletlerde adalet işlerinin idaresi için sıra dışı yetkilerle donatılmış olan bu geri

çekilebilir kraliyet temsilcileri, on yedinci yüzyıl Fransa'sında makam sayısındaki patlamanın mali mantığına tanıklık eder biçimde Richelieu ve Mazarin tarafından Otuz Yıl Savaşları'nın ve sonrasının baskılarına karşılık olarak yaratıldı. Bunlar, ânında kalıtlı memurların çoğu tarafından kendi ayrıcalıklarına doğrudan bir saldırı olarak algılandı, bu nedenle Fronde süresince açıktan direnişi kışkırttılar. *İntendant*'lar yüksek yargıçlardan seçilirlerdi ve göreve yollandıklarında satın aldıkları makamlarını kaybetmezlerdi. Bundan ötürü, çıkarları onları makamların birikimi ve aynı toplumsal kökenden gelmeleri üzerinden, kralın elinde apayrı bir memur sınıfı oluşturacak şekilde yiyici memurlardan büsbütün koparmazdı (Salmon 1987: 202; ayrıca bkz. Beik 1985: 14-15; Mettam 1988: 23; Parker 1996: 176). Ve sarayın görevlendirdiği kişiler olarak, (ömür boyu görevde olan) bağımsız devlet bürokratlarına dönüşmezler, yalnızca, tam da kendi makamının sahibi olmadıklarından, kral tarafından rahatça defteri dürülebilen yeni bir memur sınıfı oluştururlardı (Hinrichs 1989: 91).

Başka bir deyişle, makam satışları ve makam ticareti sırf ikincil yolsuzluk biçimleri ya da anakronik derebeylik geçmişi kalıntıları değildi. Bunun yerine daha çok, Fransız kamu yönetimi düzenine sıra dışı biçimde miskin, "usdışı", bunalımlarla dolu niteliğini veren bir sömürü rejimindeki kabul görmüş, kurumsallaşmış ve yasallaşmış erken modern hükümet biçimleriydi. Kral, devlet üzerindeki denetimi –bürokratik yetkilendirme yoluyla değil, devlet gücünün özel kişilere gerçekten devri yoluyla– özel "heveskâr" makam sahipleriyle paylaşmaya zorlanırdı: "Kraliyet mutlakiyetini dizginlediği için, en büyük öneme sahip gelişme buydu. [...] Sarayın, altındaki derebeylik düzenini zayıflatmakla kazandığı güçler, tam yetkinin tek sahibi konumunu kendinde tutarken, bu kez vasallara değil, makam sahiplerine veriliyordu" (Rowen 1980: 56-57). Bu nedenle:

> Makam satışının yarattığı etkilerin tam ortaya çıkmasının "modernleştirici" on yedinci yüzyıl hükümetini ortaya çıkar-

> mak gibi bir sonucu oldu. Makam satışı, –soylu ya da kentsoylu– varlıklı ve etkili tebaayı devletin kazanç ve saygınlığına ortak eden yeni bir özel mülkiyet biçimi tahsis ederek mutlakiyeti derebeylik geçmişine bağladı. Kralın en güçlü tebaasının gönlünü almadan kendi toplumunu denetim altında tutamayacağının yeni dışavurumuydu bu (Beik 1985: 13).

Mutlaki hükümdarla devlet görevlisi kadrolar arasındaki bağ –karşılıklı bağımlılık ilişkisi– gerçek bir modern devlet doğrultusuna evrilmek yerine, var olan düzenlemeleri yeniden üretip kalıcılaştırdı; ta ki devleti düzen kaynaklı çöküşe sürükleyene kadar.

4. Erken Modern Fransa'da Siyasal Kurumlar

Mutlaki "bürokrasi" üzerindeki sır perdesinin aralanması, Fransız yönetim yapısının kurumlarına daha geniş biçimde açıklık getirilmesini gerektirir. Zira bütün siyasal kurumlar meşruiyetlerini kraliyet buyruklarından alıyor olsa ve kralın istencini bölgelere taşısa, iç egemenlikten söz etmenin bir anlamı olurdu. Erken modern Fransız siyasal kurumlarsa epeyce farklı bir ruh sergiliyordu. Bunlar taht ile çok çeşitli ama bir o kadar güçlü bölgesel seçkinler arasında arabuluculuk yapan birimler olarak pek de öyle saray siyasetlerine bağlılıkla hareket ederek iş görmezlerdi. Siyasal gücü, bir arada yan yana ve sıklıkla monarşi kurumlarıyla kaynaşarak yaşayan, bağımsız tüzel kuruluşların kargaşası yönlendirirdi. Son büyük prenslik olan Bretanya'nın kraliyet topraklarına katılmasından sonra 1532'ye gelindiğinde, yönetim yapısı içerisindeki üyeliğin klasik derebeylik sözleşmesine dayandığı bir feodal tımar olarak prenslik düşüncesi artık ölmüştü. Bundan sonra önceki bütün prenslikler artık tımar değil, gene de çoğunlukla bir şekilde en büyük taşralı toprak sahibi olan kraliyet valilerince yönetilen bölgelerdi. Aslında, vali yalnızca bölgede kralı (karşılıksız) temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda kralın ve aralarında kendisinin de bulunduğu bölgesel seçkinlerin çıkarları arasında aracılık da ederdi.

Kraliyet ve özel tüzel siyasal kuruluşlar, siyasal hâkimiyet yetkileri için rekabet halindeydi. Bir yandan, en yüksek divan –Parlement de Paris– ve Kraliyet Konseyi, varlıklarını "taht"a borçlu olan gerçek kraliyet kurumlarıydı. Ancak bu kurumları dolduran yüksek hâkimler bile –daha yüksek *noblesse de robe*– kendi makamlarına sahip olur oldular. Diğer yandansa, bağımsız bölgesel tüzel kuruluşlar –(*pays d'État* içinde) il meclisleri, kasaba konseyleri, soylu ve rahip meclisleri, köy meclisleri ve bölgesel *parlement*'ler– varlıklarını kraliyet fermanlarına borçlu değillerdi. Gelgelelim, böylesi bir köşeli ayrım ancak bunların ilk baştaki bağımsızlıklarını tanımlama ölçütü olarak alırsak uygulanabilir. Uygulamada tüzel kuruluşlar, krallığın kraliyet temsilcileri yerleştirerek içine sızmayı hedefledikleri yerlerdi. Ancak kraliyet temsilcileri sık sık yerel soylular, ruhban sınıfı ve kasaba seçkinleri içerisinden seçilince ve onların makamları da özel mülk olunca, tüzel yapılar da melez kurumlar olurdu. Bir bürokratik hiyerarşik ast-üst ilişkisi dayatmak yerine saray ve bölge arasında diyaloğa aracılık ederlerdi. Dahası, her ne kadar soylu hizmet sınıfınca işletilen daireler, "yeniler" için kazançlı yükselme kanalları sunsa da, cüppe ve kılıç arasında evliliklerin yaygın olmasından ve kılıcın konumunun hâlâ diğerininkinden daha saygın olmasından ötürü bunlar, sırf aristokratlara karşı kralın elindeki bir çıkar aracı sayılamaz.

En önemlisi, sıklıkla bu "yeniler" –öncelikle bir makam satın alabilmelerini sağlayan– servetlerini ticaret, sanayi ya da finans işlerinden kazanan varlıklı ailelerden seçilmesine rağmen, kılıç soylularının sınıf konumunun altını ağır ağır ama emin adımlarla oyan, burjuvazi değil, mali bakımdan kralın kayırmalarına bağımlı kalmış, bir öbek ne oldum delisiydi:

> İster *noblesse de robe* olsun, ister daha alçakgönüllü bir düzeyden olsun, yiyici makam sahibi, ailesinin ilk makamı satın aldığı para belki de çok eski zamanlarda ticaret ya da sanayiden edinilmiş kazançlardan gelmiş olabileceği halde, tacirler ya da zanaatkârlarla pek fazla bir ortak yönünün olmadığını

hissederdi. Artık bir *officier* [devlet görevlisi] olarak çevrelerine kabul edilmek için tutuştuğu eski topraklı soyluların bütün alışkanlıklarını dikkatle geliştirirdi (Mettam 1988: 22).

Özetlemek gerekirse, kralın ülkeyi yönetebilmek için ayrıcalıklı kesimlerin desteğine gereksinim duyması ve bunun kralı veraset ittifakları ağının içine yerleştirmesinden dolayı, onlar olmaksızın hükümdarlığını yürütemezdi. Buna karşılık ayrıcalıklı kesimler, hem köylüler üstündeki nüfuzları hem de çatışan krallıklara karşı ortak savunmaları bakımından hayatta kalabilmelerinin ve ayrıcalıklarının, bir yandan kraliyet makamlarının kazançlarından bir yandansa krallığın askerî korumasından geçtiğinin farkındaydı. Mutlaki devletteki sınıf dinamikleri, hukuksal uzmanlık ve yozlaşan bir feodal soylu sınıfının yıkıcı etkilerine göz yuman bir burjuvazinin mali kaynaklarının desteklediği modern devlet oluşturma yönündeki "tarihsel görevi"ni kabul ettirmeye çalışan bir sarayın mantığını izlemedi; bunun yerine saray, kasaba seçkinleriyle eski soylu sınıfını bir soylu hizmet sınıfı potasında eritecek yeni bir sınıf yaratmaya soyundu. Böylelikle hâkimiyet ve sömürü hakları üzerinden taht ve bölgesel yönetici sınıfı arasında bulunan bir nesnel çelişkiye karşın, aralarındaki ilişkiler ne bir *zero-sum game* anlamına gelirdi[1] ne de rıza ve ortaklığa dayalı, dostane bir siyasal güç paylaşımı anlamına (Henshall 1992, 1996). Bunun yerine daha çok, yönetici sınıf içi çatışmanın kapsam ve yoğunluğunun çerçevesi, köylü ayaklanması ile jeo-stratejik baskının çifte tehdidiyle çizilirdi. Bu güçler Fransız devlet inşasının, yani yönetici sınıf içi işbirliğinin yolundan çıkmasına engel oldu.

5. *Legibus solutus*? [Yasalar üstü]

Otuz Yıl Savaşları'nın sonuna gelindiğinde, belli bir toprak üzerine uygulanan egemenlik ve üstün güç, artık sınır-

1. Eski görüş şöyle: Verasetli mülk inşası ve devlet inşası bir arada olamazdı.

lara dayalı prenslerin bir yandan sınırlara dayalı imparator ve papanın evrensel yetkesi karşısında, diğer yandansa feodal beylerin çıkarıcı emelleri karşısında elde ettiği utkuyu gösteren bir siyasal gerçeklikti. Fransa'da yaşayan biri, kendisine krallığın gücünden başka hiç kimsenin buyruk veremeyeceğini ve bunları uygulatamayacağını görürdü. İngiltere kralı ya da İspanya kralının deneyimi bireysel olarak Fransız vatandaşının bu deneyimiyle tıpatıp aynıydı; başka bir deyişle, Fransız kralının Fransız toprakları içerisindeki üstün yetkesi, Fransız kralının kendisinin çekilmesi ya da onu savaşta yenmek dışında, onların kendilerine ait herhangi bir yetkiyi o topraklar içerisinde dayatmalarını olanaksızlaştırırdı. Ancak İngiltere kralı ve İspanya kralının Fransa'da hiçbir gücü yoksa, onların dışlayıcı yetkileri kendi topraklarında vardı. Çağdaşların deneyimlediği bu siyasal gerçeklikler Ortaçağ devlet kuramıyla açıklanamazdı. Egemenlik öğretisi bu siyasal gerçeklikleri hukuk kuramı içerisine yükseltince bunlara hem ahlaksal onama kazandırdı hem de hukuksal gereklilik görüntüsü. Artık hükümdar kendi toprakları içerisinde yalnızca bir siyasal gerçeklik olarak değil, aynı zamanda hukuk bakımından da en üstün güçtü. İnsan yapısı hukukun –yani bütün müspet hukukun– biricik kaynağıydı ama kendisi ona tabi değildi. O, *legibus solutus* idi (Morgenthau 1985: 328-329).[1]

Yaygın çıkarcı devlet görevlileri ve bölgesel olarak özerk siyasal kurumlarla karşı karşıya geldiğinde, Morgenthau'nun mutlakiyetin geleneksel dönüm noktası –yasama egemenliği– nasıl gerçekleşir? Kraliyet hukukunun yaygınlaştırılması ve haddeden geçirilmesi yoluyla "yasama egemenliği" doğrultusunda atılan gerçek adımlara karşın, kralın feodal-tanrıbilimsel ilahî krallık kavramına dayalı kişisel adalet dağıtıcı-

1. Morgenthau'nun 1789 öncesi için anakronik yurttaş terimini kullandığına dikkat edin. Ayrıca Fransız ve İngiliz erken modern egemenliğinin tek bir kavrama denk düşürmesine de dikkat.

lıktan egemen yasa yapıcılığa sözümona geçişi, sağlam karşı güçlerce engellendi (bir karşı görüş için bkz. Spruyt 1994a: 106-107). Roma hukukuna geri dönüşün ve Justinianosçu en üstün kaynaktan gelen bölünmemiş egemenlik kavramının desteklediği hukuksal bütünlük arzusu, pek de toprak ve onun tamamlayıcısı olarak makam sahipliğinden doğan özerk hukuksal haklar ilkesinin yerine geçmedi (Parker 1989). Yalnızca özerk senyörlük mahkemeleri –ve onlarla birlikte davacıların "doğal" yargıçlarının önüne çıkmasının gerekmesi ilkesi– sürmekle kalmadı (hatta bir temyiz düzeniyle bütünleşme eğilimi de gösterdi), aynı zamanda yüksek mahkemeler de meşruiyetini kraliyet görevlendirmelerinden değil, yetkenin gerçek yozlaşmasından kazanır oldu. Yüksek yargıçların yetkileri, yaptıkları işler sayesinde değil, konumları sayesinde oluyordu.[1]

Hukuk dairesinin verasetli –mülkiyete dayalı, kalıt bırakılabilir ve geri alınamaz– niteliği, hukuk düzenini birbirine hiç de uymayan bir korumacılık ağına dönüştürdü. Kayırmacılık, kendi varlığını sürdürme mantığını geliştirerek saray denetiminin dışına çıktı. Kralın dayattığı hukukun bütünlüğü düşüncesi, ikide bir toprak, unvan ve ayrıcalık sahipliği temelli geleneksel toplumsal hiyerarşiye toslayan, "yasalar önünde eşit yurttaşlar"ın resmen denkliği anlamına gelirdi. İşte tam da krallığın yüzyıllardır hem güç hem de ödünlerle eli kolu bağlandığı için taşradaki seçkinler, kapsamlı özgürlüklerden, vergi muafiyetlerinden ve öz yönetim yetkilerinden yararlanabildi. Kral, *legibus solutus* olduğu yönündeki bütün propagandasına rağmen, *–ius*'u yönetici sınıfın yararlandığı, kralı yasa yaparken ödünler vermeye zorlayan geleneksel haklar ve ayrıcalıkların birleşimi olarak anlamamız koşuluyla– *iure solute* değildi. Örneğin, çok sayıda yerel bey, köylüleri üzerinde bağımsız yargılama hakkını elinde tuttu; mahkeme kapıları (*parlement*'ler) kraliyet fermanlarını kayıt altına almayı

1. "Yargıçların bütün adaletin kaynağının kral olduğu düşüncesiyle makam ve toprak sahipliğiyle hâlâ sıkı sıkıya bağlı görünen bir durumu bağdaştırma çabaları, daha çok çelişkili görüşler ve hatırı sayılır düzeyde bir muğlaklık doğurdu" (Parker 1989: 50).

reddederek kraliyet "yasama egemenliği"ni tıkayabildi; *pays d'États* (önceden güçlü prenslikler olan vilayetler) içindeki il meclisleri vergiler üstünde oy hakkını elinde tuttu; önemli kentler, kraliyetin yasama tecavüzlerine karşı özgürlük belgelerine sahip olmayı sürdürdü (Hoffman 1994: 226-229). "Haklar ve ayrıcalıklar, bir eski görenekler, sözleşmeler ve imtiyazlar söylemini somutlaştırdı: Bunların yaptırımı geçmiş idi" (Henshall 1996: 30). Kralın mutlaklık iddiası, onu tevarüs edilmiş "haklar" içerisinde hareket etmekten kurtarmadı.

Jean Bodin'in *Six livres sur la république*'inde klasik ifadesini bulan mutlakiyet üzerine siyasal söylemin bile, "ahlak yönünden yalnızca adil bir hükümdarın yetki kullanmak zorunda olduğu doğal ve ilahî yasaların çerçevesini" geri getirmekle bir egemenliğin mutlaklığının kaldırılmasına işaret ediyordu (Parker 1981: 253). En kralcı siyaset literatürünün bile mutlaki toplumun temellerini (mülkiyet haklarını) sorgulamaya cüret edemediği dikkate alındığında bu durum, basitçe kraliyet yanlısı, halinden memnun pek çok yayıncı ve broşür yazarının biçimlendirip yön verdiği bir ideolojik silah olarak *raison d'État* söylemini dışlama sorunu değildir. "Mülkiyet haklarının rıza aranmaksızın istilası Bodin gibi sözde 'mutlaki' düşünürlerce bile kınanmıştı: güç yasadışıydı" (Henshall 1996: 30).[1] Çağdaş siyasal bilinçte mutlakiyet ve despotizm arasında, *monarchie absolue* [mutlak monarşi] ve *monarchie arbitraire* [keyfî monarşi] arasında açık bir kavramsal çizgi vardı (Mettam 1988: 36). Tevarüs edilen kazanılmış hakların yapısı göz önüne alındığında, kraliyet müspet yasaları göreneksel, feodal ve ilahî yasalarla bir arada yaşadı. Hukuksal egemenlik bölünmüş olarak kaldı.

6. Savaşın Maliyeti ve Sonuçları

Kral ve "onun" kalıtlı ve asalak memur kadroları arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi, yalnızca bir erken modern

1. Ayrıca bkz. Anderson 1974b: 50; Vierhaus 1985: 56-57; Wood 1991: 24-27 ve böl. 3.

devletin oluşumunu sekteye uğratmakla kalmadı, devlet maliyesini ikide bir bunalıma sürükledi. Mali çöküşe giden eğilimin kökeninde kapitalizm öncesi tarım iktisadının sınırlı üretkenliği ve jeopolitik birikim mantığının dayattığı savaşların arttıkça artan maliyetleri vardı.

İltizam ve yargılamanın babadan oğula geçmesi yoluyla makam edinmenin ve hâkimiyetin "özelleştirilmesi" yönündeki adım, bir savaş sandıklarını doldurma stratejisiydi. Buna karşılık savaş, toprakları ve varlıkları artırmak için kullanılan yaygın bir hanedanlık stratejisi olduğu kadar, hanedanlar arası mülkiyet anlaşmazlıklarının geleneksel bir çözüm aracıydı. Gelgelelim bu gelirler, tırmanan savaş giderlerini karşılamaya yaklaşmıyordu bile:

> I. François ve haleflerinin dönemlerinde Fransız monarşisinin harcamaları önemli biçimde artmaya başladı. Ancak on yedinci ve on sekizinci yüzyılların hegemonyacı politikaları, ilk doruğuna Otuz Yıl Savaşları'nın ve 1630'lar ve 1640' larda Fransa'nın doğrudan müdahalesiyle ulaşan bir harcama patlaması üretti. Savaşların Colbert'in gelişiyle kısa bir kesintiye uğramasından sonra Hollanda Savaşı ve Augsburg Birliği Savaşı'yla yeniden yükselmeye başlayan giderler, ikinci doruğuna İspanya Veraset Savaşı'yla, üçüncüsüne ise Yedi Yıl Savaşı'yla ulaştı (Körner 1995a: 417-419).

Sürekli savaş devletinin gelişi köylü sınıfının aşırı biçimde sömürülmesini yoğunlaştırdı. "1610'da devletin maliyecileri *taille*'den [bir vergi türü] 17 milyon *livre* topladı. 1644'e gelindiğinde bu vergiyle sızdırılan para üçe katlanarak 44 milyon *livre*'ye çıktı. 1630'u izleyen on yılda toplam vergilendirme fiilen dörde katlandı" (Anderson 1974b: 98).[1] Makamlar satışı ve vergilerin artırılmasının yanında borçlanma da kraliyetin gelir artırma araçlarından biri olarak yeğlenir

1. Veriler çeşitlilik gösteriyor ama baskın eğilim dupduru. Bkz. Kaiser 1990: 74; Bonney 1999.

oldu. Ne var ki, kral güvenilmez bir borçlu olduğundan, faiz oranları sarmal yaparak sarayın daha da gözü kara ve gülünç derecede alışılmadık gelir artırma yollarına başvurmasına yol açtı. Sonuçta:

> Fransız hazine gelirleri düzenli olarak büyüdü ve brüt gelir 1600'de 20.5 milyon *livre*'yi bulurken, 1608'de yaklaşık 32.8 ve 1621'de 42.8 milyona ulaştı. Dahası, 1635'te İspanya'ya savaş açılmasıyla Fransa'nın gelirleri büyümeyi sürdürerek yılda ortalama 115 milyon *livre*'yi bulmasına karşın, bunun büyük bölümünü çok yüksek faiz oranlarıyla alınan borçlar oluşturuyordu (Bonney 1991: 352-353).

Dolayısıyla burada gördüğümüz, maliye için gittikçe daha masraflı olan savaşların finansmanı için –elbette kısmen de olsa, borç sağlayanlara yağma, toprak fetihleri ya da zararların telafisi ya da memnuniyet ödemeleri yoluyla geri ödemeleri gerçekleştirebilmek için– gelir artırma ve köylünün ürettiği zenginliğin gitgide üretici olmayan askeriyenin tüketimine yönlendirilmesinin oluşturduğu, kendini yukarı yönlü yenileyen bir sarmaldır.

Bunun kesin sonucu, kamu borçlanma yapısının, vergi ve borçlanma düzenini şiddetsiz reforma karşı tam anlamıyla dokunulmaz duruma getirerek kralı "kendi" devlet görevlilerinin ve finansörlerinin tutsağına dönüştürmesidir. Borçlanma yapısı, modern merkezî bankacılık düzeni doğrultusunda gelişmedi, zira krediler bir ulusal banka tarafından değil, bir özel özneler, finansörler karması tarafından yönetilip güvenceye alınırdı (Mettam 1988: 106-117). Bu borçlanma düzenine güven, sarayın borçlarını döndürme yeteneği üzerine kuruluydu. Maliye, kralın şahsına bağlı kaldı; borç verme yapısı bütünüyle onunla ayakta kalıyor ve göçüyordu. Fransa'yla çarpıcı bir karşıtlık gösterecek biçimde, on yedinci yüzyılın sonunda gelirken kamu maliyesindeki İngiliz Devrimi, İngiltere Merkez Bankası'nın kurulmasının yolunu açtı. Bu, borç sağlama, hükümet borçlarının sürekliliğini te-

min ve bireysel olarak bir hükümdarın yaşam sürelerini aşacak biçimde uzun dönemli kredi güvencesi sağlama yönünden olmazsa olmazdı. Hükümet borçlanmaları meclis güvencesine dayalıydı ve Parlamento mülk sahibi sınıfları, bir başka deyişle, kendilerini ve temsil ettiklerini, vergilendirerek çok daha etkili biçimde para bulabildi (Anderson 1988: 154). Buna karşılık Fransa'da devlet borçları, kralın borçlarıydı (Bonney 1981). İşin aslına bakacak olursak, bunlar kraldan krala aktarılmaz, asıl borçlunun ölümüyle hak kaybına uğrama riski üstlenilirdi.

1598, 1648, ve 1661'deki kabaca Mezhep Savaşları'nın, Otuz Yıl Savaşları'nın ve İspanya Savaşı'nın sonunu gösteren ve yine 1748 ve 1763'teki Avusturya Veraset Savaşı ve Yedi Yıl Savaşı'nın sonunu belirleyen mali bunalımlar ve iflaslar, işte bu nedenle Fransız devletinin değil Fransa hükümdarınındı. Bunun da ötesinde, kralın borçları borçlanmanın sıklıkla istenmesi ve ödemenin basitçe temerrüde düşmesi anlamında siyasal olduğundan, krala borç vermek çok riskliydi (Hoffman 1994: 232-233; Parker 1996: 197). Kral sadece makam değil, bunun yanında soyluluk unvanları, mesleki yeterlilik belgeleri ve ticarette tekel imtiyazları gibi başka ayrıcalıklar da satarak yeni egemenlik ayrıcalıklarını dizgesel olarak kaynak yaratma aracına dönüştürdü. İktisat dışı birikim güçleri böylelikle dağıtılarak merkezîlikten çıkarıldı (Bien 1978).[1] Ortaçağ dünyasından farklı olarak, artık yetkilerini merkezî olmaktan çıkaran, parçalı güçlerini vasallaştırma yoluyla merkezileştirmek için çekişen, çok sayıda özerk bey değil, tek bir hükümdardı.

Devletin daha büyük coğrafi bütünlük ve merkezileşme kurmak, özel mülkiyete dayalı makam sahiplerini görevden alınabilir kraliyet görevlileriyle değiştirmek ve bir yandan vergi oranlarını artırırken diğer yandan vergilendirme araçlarını çeşitlendirmek için başlattığı ıslahat girişimleri peş

1. *Bien'in secrétaires du roi*'nin hızla çoğalması üzerine yaptığı örnek olay incelemesinde çok güzel gösterilmiş.

peşe verasetli memurların çıkarlarına takıldı. Birkaç örnek, savaş, kralın borçları, iç ayaklanmalar ve kurumsal ıslahatlar arasındaki bağı aydınlatacaktır. Her bir savaş sonrasında savaş borçları, geri ödeyemememeyi ve mali bunalımları tetikleyerek bunu önemli kurumsal sonuçlar doğuracak yönetici sınıfı içi çatışmalara dönüştürdü (Mettam 1988: 102-105; Hoffman 1994: 242-248). Kraliyetin ayrıcalıklar düzenine ve yolsuzluğa neşter vurma girişimleri sert muhalefetle karşılaştı. Mezhep Savaşları'nın sona ermesi, makam sahiplerine yıllık bir ödeme karşılığında veraset hakkı tanıyan *paulette*'yi getirdi. Fransa'nın Otuz Yıl Savaşları'na girişinden sonra gelen 1638 mali bunalımı, vergi toplamayı daha etkin denetim altına almak için oluşturulan *intendant* sistemini getirdi. Otuz Yıl Savaşları'nın sonu, kodamanlar ve asil kandan gelen prensler yabancı orduları yurda sokarken ve köylülerin vergiye karşı baş kaldırıları bütün ülkeye yayılırken dolandırılan hükümet makamları sahiplerinin ve hükümet *rentes* [kira] sahiplerinin kral karşısında altını oyan Fronde'u (1648-1653) getirdi (Kaiser 1990: 75-81). Mazarin sürgünden dönüşünde *intendant* düzenini geri getirdi ve finansörlerle ilişkileri yeniden kurdu. Sonuçta, bu bölük pörçük kurumsal yenilikler kral-verasetli memur ilişkilerinin temel çelişkisini yerinden oynatamadı:

> [...] *bureaux des finances ve élections* içerisine yerleşen çok sayıda maliyeci makam sahibi vardı. Bunların makamları lağvedilemez ve sahiplerine geri ödeme yapılamazdı, çünkü bu, kralın zaten berbat şekilde dara düşen maliyesi üzerine fazlasıyla ağır bir yük olurdu. Devlet daireleri karşılığı ödenmeksizin kapatılamazdı, çünkü bu, özel mülkiyete saldırıyla eş anlamlıydı. Öte yandan, çok sayıda yarı özerk muhasebeci ve maliye memurunun varlığı, sarayın onların çalışmaları üzerinde herhangi bir dolaysız denetimi olmadığı için, etkin bir doğrudan kamu yönetimine (*régie*) olanak tanımıyordu. Şayet kral yeni ve destek görmeyen bir verginin salınmasını istese, yerellikte mülkiyet çıkarları bulunan

kişiler olarak muhasebecilerinin ya da maliye memurlarının işbirliği yapmayacağı, su götürmez biçimde kesindi (Bonney 1981: 16-17).

Vergi/makam devletinin ters tepen dinamiği, özünde kendini dönüştüremeyen bir yönetici sınıf gücü yapısını yerleştirdi. Belki de, sarayın savaş için kaynak geliştirme girişimleri (kurumların sayısı katlandıysa da) merkezî hükümetin kapsamını genişletmedi; hükümet, yetkilerini kontratlarla gitgide daha fazla oranda özel öznelere vermekle, krallığın özerkliğini daralttı. Bu yapısal abluka göz önüne alındığında "taht" yalnızca, ayrıcalıklı insanların ağına siyasal bağımlılığının yoğunlaşmasına ve tarım iktisadının üretkenliğinin baltalanmasına yol açacak biçimde köylüleri cezalandırıcı nitelikte vergilendirmekle ya da –ister savaş, ister evlilik, isterse merkantilist dış ticaretle olsun– yurtdışında jeopolitik birikim yoluyla ek gelir üretebiliyordu. Mutlaki savaş-devlet arasındaki bağın mantı(ksızlı)ğı çılgınlık olsa da, bunun hâlâ bir yöntemi var: devlet akılsızlığı.

7. Eski Rejimin Askerî Yapılanması

Modern devlette askerî gücün tekelleşmesi kamunun silahlı kuvvetlerinde kurumsallaşır. Askerler, kamusal ödemeler altında sürekli olarak garnizona yerleştirilir, disipline sokulur, tek tipleştirilir, eğitilir, hiyerarşiye sokulur. Şiddet uzmanları, şiddet araçlarına özel olarak sahip olmazlar. Askerler, çatışmalardan sonra görevlerine son verilerek silahsızlandırılmaz, garnizonlarına geri dönerler. Askerlik bir meslektir. İlkesel olarak, askerlik aygıtı, Weberci modern bürokrasinin kurallarına göre işler. Mutlaki devletteki askerî yapılanmanın ana özellikleri nelerdi? Spruyt, "Böylece on beşinci yüzyılın sonundan beri, sürekli ordu kralın özel mülkünü koruma aracından çok devletin bir aracı durumuna geldi," diyerek içimize su serpiyor (Spruyt 1994a: 165). Spruyt'a karşı bu bölüm, derebeylik askerî rejiminden mut-

laki askerî rejime geçişe rağmen, modern askerî örgütlenmenin özelliklerinden hiçbirinin mutlaki devlette görülmediğini savunuyor.

Avrupa Ortaçağ'ındaki toplumsal savaş ilişkileri, topraktaki mülkiyetin koşullu olmasına dayanıyordu. Köylülerin geçimlik araçlarına sahip olmalarının iktisat dışı emek denetimi yöntemlerini gerekli kıldığı gibi, soyluların toprak kiralaması da, belli bir süreye bağlı olarak toprağı veren derebeyine karşı askerî yükümlülükleri kapsardı. Beyler silah taşırdı. Askerî ademimerkeziyetçilik Ortaçağ devlet biçimini (birbiriyle bağlantılı kişilerin devleti) belirlediği kadar, onun askerî yapılanması olan şövalye ordusunu da belirliyordu. On ikinci yüzyıldan başlayarak köylülerin vergi yükümlülüklerinin emek ve mal kirasından para kirasına dönerek hafiflemesi, askerî ödemelerin krala yapılması yönünde bir geçişe karşılık geldi. Varlıklı soyluların askerî yükümlülüklerinden para yedirerek sıyrılabilmeleri, sonuçta kralın paralı askerlere ödeme yapmasını sağlıyordu. Ancak eski derebeylik vergisinin tamamlayıcısı olan paralı şövalyeler, derebeylik askerî örgütlenmesinin temel toplumsal mantığını baltalamıyordu (Wohlfeil 1988: 119). Tek yaptıkları, kralın soyluların derebeylik hukukundan gelen askerî katkılarına bağımlılığını artırmaktı.

Kralın soylular arası anlaşmalardan "vergi/makam" devletinin yükselişi marifetiyle gelen askerî kurtuluşu, toplumsal sömürü ilişkilerini ve toplumsal askerî örgütlenme ilişkilerini yeniden yapılandırdı. Yeni *noblesse de robe*, eski *noblesse d'épée* ile harmanlanınca, çok sayıda soylu, kralın sürekli ordusunda makam edindi. Böylece en son 1661'deki Ludovici'nin askerî reformlarından sonra, Fransa'da kral, kalıcı bir orduyu, özel bir askerî bütçeyi, kurumsallaşmış bir askere alım düzenini, alaylarda ve rütbelerde bir askerî hiyerarşiyi, tanımlanmış yeterlilikleri ve düzene koyulmuş terfileri olan bir memur sınıfını, soylu erkek çocukları eğitmek için kraliyet akademilerini, ordunun gereksinimlerinin karşılanması için sivil bir yönetimi ve özellikle de bunun denetimi için

atanmış sivil denetmenleri (*intendants d'armée, comissaires des guerres, ve contrôlleurs des guerres*) denetiminde tuttu. Kral, ordunun başıydı.

Peki ama feodal şövalye ordusundan sürekli orduya geçiş, modern egemenliğin en az bir ölçütünün –şiddet araçları üzerinde devlet tekeli– mutlaki Fransa için geçerli olduğu yönündeki görüşü güçlendirir mi? Başlarken belirtelim, şiddet araçlarını tekelleştirme peşinde olan devlet değil, kraldı. Memurlar, bağlılık yeminini soyut bir devlete değil, kralın şahsına ederlerdi. Mülkiyete dayalı krallık kavramı aslında şiddet araçlarının krallık "makamı"ndan yaşamsal önemdeki ayrılışına olanak tanımıyor; artık daha da merkezileşmiş bir kraliyet ordusu biçiminde olsa da, yalnızca şiddet araçlarının kişisel hâkimiyet ile vazgeçilmez kaynaşmasını sürdürüyordu. "Ordu, bir bakıma, devlet içinde yabancı bir birim gibiydi. Ülkenin bir kurumu değil, hükümdarın bir aracıydı. Güç siyasetinin dış alandaki bir aracı olarak yaratıldı ama aynı zamanda egemenin içerideki gücünü koruması ve genişletmesi için de hizmet etti" (Hintze 1975b: 200-201). Açık konuşmak gerekirse, ordu, kralın, ona âmâde, onun kumandası altında ve onun tarafından finanse edilen özel mülküydü (Burkhardt 1997: 545).[1]

"Devletler" de kişiseldi (*L'État, c'est moi* savaşlar da (*La guerre, c'est moi* [Savaş benim]) (Krippendorff 1985: 284). Ancak sınırsız kraliyet denetimi ve ordu üzerindeki mutlak takdir yetkisi bir kurmaca olarak kaldı. Max Weber "kraliyet ordusunun bir ölçüde 'verasetli' olması için kesin bir iktisadi koşul var, bu demek oluyor ki, bu, prensin bütünüyle kişisel bir ordusudur ve dolayısıyla kendi siyasal muhataplarına karşı da emrine amadedir: Ordu, hükümdara ait gelirler ve gereçlerle donatılıp ayakta tutulmaktadır" yorumunda bu-

1. "Büyük Friedrich'in Prusya'sını ziyaret eden çoğu İngiliz, kralın ordusu ve idaresi üzerinde uyguladığı büyük ölçekli kişisel denetim karşısında şaşkına dönmüştü" (Brewer 1989: 43). Ne var ki bu şaşkınlık İngiliz ziyaretçilerle sınırlıydı. On sekizinci yüzyılda anakaradan Britanya'ya giden ziyaretçiler için şaşırtıcı olansa, ordunun hanedanlık değil, ulus denetiminde oluşuydu.

lunmuştu (Weber 1968a: 1019). Fransız ordusu giderek büyüdüğü için, 1661'deki birkaç bin adamın 1667'de 72.000'e, 1672'de 120.000'e, 1680'lerin başındaysa hatırı sayılır miktarda üretici olmayan askerî sivil memurun da eklenmesiyle sayının150.000'in üzerine çıkması üzerine ordunun ayakta tutulması, kraliyet maliyesini zora sokar oldu (Kaiser 1990: 145). Ancak giderlerinin kraliyet sandıklarından karşılanması süreğen açıklarla sınırlandığından, kralın "ordusu"nu ayakta tutabilmek için başka stratejilere başvurması gerekiyordu.

Bundan ötürü yaygın makam satışları olgusuyla çarpıcı bir koşutluk içinde, askerî makamların satışı ve ticareti de yaygındı (Mettam 1988: 42-44, 217-224; Muhlack 1988: 260, 273; Gerstenberger 1990: 330, 333 vs.). Ordunun sahibi kral olduğundan, sivil kamu yönetiminde olduğu gibi memurluk görevleri satılabiliyordu. Bunun anlamı, kral mülklerinin, burada şiddet araçları üzerindeki denetimin, dizgesel olarak özel öznelere devredilmesiydi. Dışişleri ve Savaş bakanlıklarındaki en yüksek basamaklardan, sivil askerî idare görevlerinden (*intendants d'armée*) geçerek alay, birlik ve askere alma memurlarına varana kadar makam sahipleri neredeyse yerlerinden edilemez konumlarını, yeni görevler üretip onları devren kiralayarak bağımsız kayırmacılık ağları oluşturmak için kullanıyordu:

> Bir bakımdan [...] Fransız ordusu alabildiğine tutucu ve gerici kaldı. İçerisindeki çok sayıda alay ve birlik hâlâ kendi albaylarının ve yüzbaşılarının malıydı ve diğer mülkler gibi alınıp satılabilirdi. Albaylık hiç de ucuz değildi. 1730 ve 1740'lara gelindiğinde piyade alayları için 20-50.000 *livre*'lik fiyatlar normal olmasına karşın, bunların getirisi en az 100.000'i bulurdu. Ta 1672'ye kadar hükümet bunlar için koyabileceği en yüksek bedelleri şart koşmadı. Ancak bunlar aşırı derecede kârlı olabilirdi: 1741'de bir Fransız muhafiz alayı [...] sahibine 120.000 *livre*'lik bir kazanç getirirdi (Anderson 1988: 101, 46).

Komutası kuşaktan kuşağa aktarılan bütün alayları ele geçirmekle ordunun içinde gerçek askerlik hanedanları türedi (Parker 1988: 48). Tam da güçlü makam sahipleri akrabaları ve kendilerine bağlı kişilerle yönettikleri kurumları doldurdukları için Muhlack, "Mazarin'in hükümetteki süresinin sonuna doğru, aslında kardinalin ordusu kralın ordusunun yerini almaktaydı" gözleminde bulunuyor (Muhlack 1988: 269). Buna ek olarak, neredeyse yalnız ve sadece soylu kökenli olan askere alım memurlarının askerleri basitçe kendi beyliklerinden seçip askere kaydetmeleriyle, beylik arazilerinde süregiden derebeylik bağımlılık ilişkileri orduya taşınmış oldu. Kraliyetin bu uygulamaların önüne geçmek için makam satışını yasadışı ilan etmesi ve atama yetkisinin kraliyette olduğunda ısrar eden umutsuz çabaları –en çarpıcısı 1629'daki Code Michau– art arda mali darboğazlarda boğuldu (Kaiser 1990: 68). Şiddet araçlarının mülkiyete dayalı niteliği ordu hiyerarşisinin bütün kademelerini sardı. Taht ve memur sınıfı arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi, yönetici sınıf üyeleri arasında içinden çıkılmaz bir ortakyaşamı yeniden üretiyordu. Öteki olmadan beriki olamıyordu. Ortaya çıkan açık sonuç, özel öznelere doğru kayan yeni bir askerî yozlaşma biçimiydi.

Dahası, 1661 ıslahatlarına kadar –bir başka deyişle, Westphalia Barış Antlaşmalarına kadar– sürekli kraliyet ordusu Fransa'daki tek askerî kurum değildi. Bu durum Avrupa'nın öteki bölgelerinde daha da az görülen bir durumdu. Hükümdarların parası emellerine uygun ordulara güçlükle yetebildiği için, dış siyaset hedeflerini yerine getirmesi için askerî girişimcilere yöneldiler.[1] Bu *condottieri*'ler Otuz Yıl Savaşları'na kadar ve o savaşta da Avrupa savaşlarının en belirgin özelliği durumuna geldiler. Bu askerî girişimciler, hükümdarlarca görevlendirilip kendi ordularını toplayan, donatan, komuta eden, onların maaşlarını ödeyen, karşılığında-

1. Kaiser, Otuz Yıl Savaşları'na girerken "Fransa'nın neredeyse sürekli ordusu yoktu. Eldeki çarpışabilecek tek birlikleri Richelieu'nün epeyce yüklü bir yıllık destek ödenmesi ve Alsas topraklarının kendisine söz verilmesi karşılığında Fransız hizmetine kattığı Protestan askerî yatırımcı Saxe-Weimarlı Bernhard'a aitti" bilgisini veriyor (Kaiser 1990: 73).

sa işvereninden unvanlar ve toprak alan (*condotta* = kontrat) varlıklı özel öznelerdi (Krippendorff 1985: 257-267).[1] "Otuz Yıl Savaşları sırasında farklı Cermen ordularında toplamı 1.500'e yaklaşan, kendi birlikleri bulunan 'askerî yatırımcı' komutan, albay ve general olduğu tahmin edilir [...] ve on yedinci yüzyıl ordularının büyük çoğunluğunda alaylar, oldukça mantıklı biçimde, albaylarının adıyla bilinirdi (Anderson 1988: 47).

Wallenstein, savaşı özel işi haline getiren bu adamların en kalburüstü olanıydı. İşlerini baş kaldıran Bohemyalı soylulardan müsadere eden imparatordan ucuza kapattığı Bohemya'daki malikânesinden –yeni yaratılan Friedland Dükalığı– yürütürken kendisine imparatora hizmetleri ve sağladığı krediler karşılığında Mecklenburg Dükalığı verildi ve fethedebilirse Bradenburg Prensiliği vaat edildi, ki gerçekleşse bu, onu Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki en güçlü kişi yapacak adım olurdu.[2] Askerî yatırımcılar, merkezî denetimden hatırı sayılır biçimde bağımsız olmanın keyfini sürüyorlardı (Hintze 1975b) 198-199; Kaiser 1990: 2I vs.).

Bunların bazen düzenli kraliyet birliklerinden daha büyük orduların bütün denetimini ellerinde bulundurmaları, sözde efendileri için ciddi bir tehdit ve öngörülemez riskler taşırdı. Wallenstein'in Viyanalı ajanlarca öldürülmesi bu kamu denetimi eksikliğinin göstergesidir. Ancak tam da bu yatırımcılar özel sözleşmelere girdikleri içindir ki bunlar, parası olan herkesçe serbestçe işe alınabilen ve her zaman kendi çıkarlarının peşinde koşmaya teşne olan, özü gereği uluslar üstü silahlı kuvvetler oluşturdular. Askerleri çok dilli ve mezhepler üstü kişilerden oluşurdu. Paralı askerlere talep, bir uluslararası askerî emek pazarı yarattı. Paralı askerler çoğunlukla mütevazı artalanlardan gelirdi. Bunlar sıklıkla vatanla-

1. Krippendorff'un yorumunun aksine, parası özel kanallarca ödenen askerî emek gücünün modern ordularla ya da kapitalizmle hiçbir ilgisi yok (Krippendorff 1985: 249, 262).

2. Michael Mann'ın ileri sürdüğü gibi paralı askerlik, elbette bir kapitalist işletme değildi (Mann 1986: 456).

rından kaçan suçlular, yoksullaşmış köylüler ya da en basitinden eski düşmanlarının ordusuna yazılmış tutsaklar olurdu. Paralı ordular, ilkesiz işadamlarınca kumanda edilir ve sırf monarşinin savaşı özelleştiren mutlak güç kurma emellerine karşı güçlü direniş oluşturmakla kalmayıp Avrupa'daki uluslararası istikrara da ciddi tehdit oluşturan özel çıkarlar için istihdam edilirdi.

Erken modern devletlerin askerî yapılanmasından toplumsal savaş ilişkilerine dönecek olursak, tartışmasız biçimde modern olmayan başka niteliklerle karşılaşırız. Feodal selefleri gibi ordular da hâlâ seferler sırasında taşranın sırtından geçiniyordu. Ellerine ne geçerse ona el koyar, malları, sığırları, yiyecekleri müsadere eder, ev ve eklentilerini, köyleri ve kasabaları yağmalar, koruma belgeleri karşılığında çevredeki yerleşimlerden "koruma parası" ister ve savaşan güçlere düzenli köylü katkısı biçiminde *ad hoc* askerî vergiler dayatırlardı. Otuz Yıl Savaşları'nın mali yükü büyük ölçüde bu el koymalarla taşındı ve bunun çok yıkıcı iktisadi ve demografik etkileri oldu. Ancak ordular geçimi yalnızca taşradan sağlıyor değillerdi, aynı zamanda düşmanlarının sırtından da geçinirlerdi. Yenmek, talan ve her şeyi sahiplenme demekti. Utku, modern uygulamalarla çarpıcı bir karşıtlık gösterecek biçimde, her bir savaşçı için ganimet anlamına gelirdi:

> Bir çarpışma, kişisel sonucu ele geçiren için ânında mülk olacak ve kurtulmalıkları ele geçirenle komutanları arasında önceden belirlenmiş oranlarda bölüştürülecek binlerce tutsak getirebilirdi. Bir düşman kasabayı ele geçirmekse çok daha büyük kazanım fırsatları sağlardı. Bazı muhalif sesler yükselse de, çoğu askerlik uzmanı, eğer kasabalar kuşatmacılar toplarına başvurmadan önce teslim olmayı reddederlerse yağmalanmalarının meşru olabileceği konusunda görüş birliğindedir. Böyle bir şey olduktan sonra, eğer kasaba düşerse, yerleşimcileri özgürlüklerinden, mallarından ve hatta canlarından bile olabilir, dolayısıyla kazanan ordudaki her asker bir prense dönüşür (Parker 1988: 59).

İdeal olarak, savaşın kendi giderini çıkarması gerekir (*Bellum se ipse alet* [Savaş kendini besler]). Askerler, zafer ve talandan elde edilen kazanımların ötesinde kamusal olarak öngörülmüş ödemeler değil, özel olarak pazarlığı yapılan ücretler alırlardı. Topraklara sahip prenslerin eli sıkıştığında ve askerî yatırımcılar hizmetlerini kolaylıkla düşmana sattıklarında kazan kaldırılması olağandı. Paralı askerler silahlarının sahipleri olduğu ve seferler öncesinde ya da sonrasında kışlada durmadıkları için, savaşlar resmî olarak bittikten sonra da yağmayı sürdürerek düzen için ciddi sorunlar yaratırlardı.[1] Dolayısıyla bu kamusal disiplin eksikliği savaşların uzamasına ve depreşen sivil çekişmelere dönüşmesine katkı yapardı. Parası ödenmeyen Cermen askerlerinin 1527'deki *Sacco di Roma*'sı [Roma Yağması] bu anarşi eğilimlerinin bir örneğiydi. Savaş hâlâ özel ve kişisel varlık edinme aracıydı.

Özetle, mutlaki askerlik aygıtı bir modern ordu olarak nitelendirilemezdi. Kral, şiddet araçlarını kendinde toplayarak merkezileştirme peşinde olduğu halde, onları kendi çıkarları için yalnızca kendi buyruğu altında ve devletinkilerle bir tutulma eğiliminde kişiselleştirip özelleştirdi. Sonra da memurluk görevlerini ve askerî yatırımcıların işlerini dizgesel olarak satmakla bunları yeniden özelleştirilmeye ve merkezilikten uzaklaşmaya da zorladı. Böylece askerî gücü bağımsız oyuncularla paylaşmak durumunda kaldı. Erken modern dönemde askerî güç, yeni bir temelde de olsa, bölünmüş ve kişiselleşmiş olarak kaldı.

4. Sonuç: Mutlakiyetin Modernleştirici Sınırlılıkları

Yüksek ve geç Ortaçağ Fransa'sındaki bölgesel olarak ayırıcı özellikleri olan sınıf çatışmaları, serfliğin sona ermesiyle ve temel niteliğini küçük köylü sınıfı mülkiyetinin be-

1. "Otuz Yıl Savaşları sırasında Brandenburg'da asker hâlâ, işinin savaş aletlerinin en ağır basan sahibiydi" (Weber 1968a: 982).

lirlediği bir erken modern mülkiyet rejimiyle sonuçlandı. Köylülerin küçük tarlalarının yaygınlaşması, köylü sektörünün kendini, ticari tarım ve konumu pekiştirilmiş çiftlikler oluşturma doğrultusundaki dürtülere direnerek her şeyden önce pazar dışında ürettiği anlamına geliyordu. Sömürü ilişkileri derebeylik kira rejiminden hanedanlık vergi rejimine kaydı. Siyaset ve iktisadın beylikteki feodal bütünlüğü mutlaki devletteki vergi/makam yapısı içinde yeniden kurgulandı. Monarşi, vergilendirmenin merkezî denetimini artırmaya çalışan, "bağımsız, sınıfımsı bir artık üretim sızdırıcı" haline geldi (Brenner 1985a: 55).

Mutlakiyetin yükselişi siyasal olarak bağımsız beyler arasındaki vasalcı derebeylik ilişkiler düzenini perişan ederken mutlakiyet, merkezî kraliyet gücünün önünde bölgesel aristokrat ya da verasetli yetkelerin kaçınılmaz gerilemesi anlamına gelen bir kazanç-kayıp denkliği oyunu değildi. Tam tersine, güçlenen monarşi, *noblesse d'épée, noblesse de robe*, kentli ve dinsel oligarşileri arasındaki ortak yaşamlı yetke ilişkilerinin çok renkli bir siyasal manzarasının gelişmesinin yolunu açtı. Mutlakiyetin derebeylik karşısındaki *differentia specifica*'sı ayrıcalıklı sınıfların monarşiye doğrudan bağımlılığında yatıyordu. Dolayısıyla kralın bir feodal derebeylikten hanedanlığa dayalı bir egemene yükselişi, kralın yarı kamusal kanallardan yönetmeye zorlanmasından ötürü, iktisat dışı gelir araçlarına erişim ya da onların korunması için özel siyasal çıkarların kralla doğrudan ilişkili olarak tanımlanması gerektiği anlamına geliyordu: "Özünde bir kraliyet düzeni olan siyasal yönetim düzeninin ta kendisi, daha geniş monarşiye yakın ortaklığa gereksinim duyuyor ve taşralı yönetici sınıfı yönünden herhangi bir gerçek özerkliği olanaksızlaştırıyordu. Hegemonyayı sürdürebilecek olan yalnızca kraldı" (Beik 1985: 332). Aksine, mülkiyete dayalı krallık olarak egemenlik, çok çeşitli yollarla sözleşmelerle devredilmek durumundaydı. Kraliyet kurumlarının taşraya girişi, korumacılık ve kayırmacılık katmanlarına yenilerini ekleyip var olan hiyerarşik yapıları pek fazla sarsmadığı için, kraliyet temsilcileri yerleşik si-

yasal düzenlemelere bağlanırken yerel soylular ve kasaba oligarkları da kendilerini bu kanalların içine sokma peşindeydi.

Bu gelişmelerin arkasındaki itici güç, doğrudan üreticilerle üretici olmayanlar arasında sömürü oranları üzerinden yürüyen sınıf çatışması ve siyasal olarak belirlenen mülk edinme araçlarındaki göreli pay üzerinden süren yönetici sınıf içi çatışmaydı.[1] Dolayısıyla yönetici sınıf içi çatışmanın ana ekseni, yükselen bir kapitalist kentsoylu sınıfı ve yozlaşmış bir soylu sınıfı arasındaki, sarayın dengeleyip işine geldiği gibi değişikliklere uğrattığı bir çatışma değildi. Daha çok, iktisat dışı gelir olanaklarına –ister makam satışı olsun, isterse kraliyet tekelleri ya da toprak– ayrıcalıklı erişimdi. Bu durumda mutlakiyet –bilerek ya da bilmeyerek– kapitalist kentsoylu sınıfını desteklemek yerine, kapitalist olmayan tüccar, finansör, imalatçı sınıflarının hizmetlerini, bu oyuncuları makam satışlarıyla, üretim ve ticaret için kraliyet tekel unvanları satışı yoluyla devlet aygıtının içine katarak kendi amaçları için devreye aldı. Ne zaman kral idari yenilikler ve makam artırma yoluyla mülkiyet statükosunu hayal kırıklığına uğratsa, kraliyet lütuflarının yeniden dağıtımı, *status quo ante* [önceki duruma dönüş] yandaşlarıyla yenice ayrıcalıklara kavuşanlar arasında önemli çatışmaları kışkırtırdı. Her bunalım yönetici sınıflar arasındaki yerleşik *modus vivendi*'nin [yaşam biçimi], özündeki mantıksal temellendirmesini sil baştan yeniden tanımlanmaksızın bir *ad hoc* yeniden kurgulamasına dönüşürdü.[2] "Dünyadaki en hantal devlet aygıtı sırf yerinde saymak için dönüp duruyordu" (Zolberg 1980: 706). Bu çatışmalar net şekilde eski soylu sınıfı, yeni bir soylu memur sınıfı ve kapitalist olmayan bir burjuva sınıfı arasındaki çizgileri izlemiyordu. Ancak hizipçi çıkarlar kralın elini kolunu bağlayınca, ayrıcalıklı sınıflar birbirlerine karşı hem birleşti hem de

1. "Basitçe birleşmiş –başta köylü tarımından olmak üzere artık üretime doğrudan ya da dolaylı yoldan el koyan– bir egemen sınıf vardı" (Skocpol 1979: 56).

2. Mettam, "XIV. Louis Fransa'sında anlamlı biçimde 'modern' olarak nitelendirilebilecek pek bir şey yoktu" sonucuna ulaşıyor (Mettam 1988: 12; ayrıca bkz. Kaiser 1990: 135).

diklendi. Yönetici sınıf içi çekişme üst eşiğine köylü direnişi ve uluslararası rekabetle ulaştı.

Mutlakiyetin doğası üzerindeki tartışmalar, daha önceki mutlaki yönetimin mutlaklığı algılamasını geniş ölçüde vasıflandırdı. *Ancien régime* devletin modern, rasyonel ve etkin olduğu görüşünü kesinlikle darmadağın etti. Yasal egemenlik bölünmüş, askerî güç kişiselleşmiş ve özelleştirilmiş, vergilendirme ve maliye ayrıcalıklı bölgesel çıkarların kuşatması altında ve siyasal söylem, teamüllerin güdümünde kaldı. Kamu gücüyle özel çıkarlar arasındaki çizgileri belirsizleştiren ademimerkeziyetçi korumacılık, kayırmacılık ve yolsuzluk ağları idarî merkezileşme yönündeki adımları baltalıyordu. Siyasal mülkiyetin süreğenliği modern bürokrasinin kurulmasının önüne taş koyuyordu. Makam satışı, mutlaki yönetimin modernleşmesi için yapısal bir fren oluşturuyordu. Mutlaki Fransa, bir modern devlet olamaması bir yana, klasik Marksist "denkleşimci-geçiş" yorumunun ve çok sayıda Weberci görüşün ileri sürdüğü gibi, modern devlete doğru bir öncül ya da geçiş evresi bile değildi. Merkezileştirici atılımlarını Napoléon'un radikalleştirdiği mutlaki devletin kurumsal yapısı, on dokuzuncu yüzyıl Fransız kapitalizminin gelişeceği tarihsel koşul olsa da, mantıksal olarak kendisinin bu yönde gelişimi için gerekli değildi. Bu durum, *ancien régime*'in, beylerin kira geliri sızdırdığı bir rejimden kraliyetin vergi geliri sızdırdığı bir düzene geçişin önemli bir gelişmeyi temsil etmesi nedeniyle, genel derebeylik tipinin altına sıralanması gerektiği anlamını taşımaz. Beylerin doğrudan sömürüsünün yerini, askerî vasallık yoluyla belirlenen soylular arası derebeylik ilişkilerini korumacılık yoluyla belirlenen yönetici sınıflar arası mutlaki ilişkilere dönüştüren, kralın "yaygınlaşmış kişisel nüfuzu" aldı (Gerstenberger 1990: 510-522). Mutlaki devlet bu nedenle, bir hanedanlık-veraset devletiydi. Krallık artık taşradaki en güçlü beyler arasındaki bir "sözleşmeye dayalı" ilişki değil, yönetme yetkilerini egemen bir tarzda kendine mal eden bir kurumdu. Krallığın meşruiyetinin kaynağı artık önceden belirlenmiş feodal beylikler topluluğu değil, "ilahî" idi.

Ancak ilahî krallık devlete özerklik bağışlamazdı. Biçim ve dinamiği asla yerleşik sömürü ilişkilerinin dışında kalmaz, tersine onlarla birlikte oluşturulur ve onları ayakta tutardı.

Gelgelelim daha yüksek bir soyutlama düzeyinde, hem feodal hem de mutlaki yönetimler kapitalist olmayan mülkiyet ilişkilerinin belirlediği değişkenlerle ve buna karşılık gelen iç ve dış (jeo)politik birikim mantığıyla çalışır ve onlar tarafından sınırlandırılırdı. Bundan ötürü, mutlaki ve feodal Fransa arasındaki yapısal benzerlikler, gerçekten mutlaki Fransa ve geç on dokuzuncu yüzyıl Fransa'sı arasındakilerden daha büyüktür. "İktisat dışı zor, hem derebeylikteki temel sınıf ilişkilerine hem de mutlaki toplumun toplumsal hukuksal tuzaklarına uyarlanabilecek bir motiftir" (Beik 1985: 30; ayrıca bkz. Henshall 1996: 36). Ne var ki mutlakiyet derebeylikle ya da "feodal üretim biçimi" ile aynı çatı altına toplanamaz; Perry Anderson'un ileri sürdüğü gibi mutlakiyet sıra dışı biçimde geçiş halindeki bir derebeylik ve kapitalizm kombinasyonu da değildi, modern devlete ortam hazırlayan bir geçiş toplumu da (Giddens 1985: 98 çeşitli yerlerde). Bu, özel bir hükümet biçiminin yanında katı biçimde modern öncesi ve kapitalizm öncesi yurt içi ve uluslararası "hareket yasaları" gösteren *sui generis* bir toplumsal oluşumdu. Mutlakiyetin "sömürü ilişkileri" bunların açıklaması için en sağlam kılavuzu sunar.

Gelişim anlamında, yönetici seçkinlerin bütünüyle kralın esenliğine bağlı olan kendilerini üretme zorunlulukları, depreşen bir yağmacı dış siyaset örüntüsünün, cezalandırıcı vergilendirmenin, kamu borçlanmasının ve makam satışlarının hazırlayıcısı oldu. Dış siyasetin mantıksal temeli güç siyaseti değil, edinilen toprakların ve ticaret yolları üzerinde dışlayıcı denetimin en büyük ödül olduğu jeopolitik birikim –toplumsal güç siyaseti– idi. Aşırı askerileşme ve neredeyse kalıcılaşan savaşlar bir dizi mali bunalıma ve devlet iflaslarına yol açtı. Bunlara ek olarak, bu siyasal birikim stratejilerinin uzun dönemli mantığı, devlet mülkünün, büyüdükçe büyüyen, kralı kendi memur kadrolarına borçlandırırken

vergiden muaf olmakla yükünü neredeyse yalnızca köylünün üstüne yıkan asalak bir memur sınıfına çok daha büyük çaplı devri anlamına geliyordu. Fransız mali yeteneklerini tüketip köylüler, memur sınıfı ve "taht" arasındaki sınıf uyuşmazlıklarını yoğunlaştıran da işte bu yapısal çelişkiydi. Köylü artık üretiminin aşırı vergilendirme yoluyla abartılı sömürülmesi, üretime yeniden yatırımı sekteye uğratıp kapitalizm öncesi eko-demografik bunalımları ta on sekizinci yüzyıla kadar süreğenleştirecek biçimde toprağın fazla işlenerek verimsizleşmesine yol açtı. Yönetici sınıfın şiddet araçlarına yatırımı, üretim yatırımlarına giden kaynakların yönünü değiştirmesi, İngiltere ve onun "Tarım Devrimi" ile karşılaştırıldığında Fransız tarımının uyuşukluğunu açıklar. İşte tam da bir kapitalizm öncesi mülkiyet rejiminin iktisadi kalkınmayı boğmayı sürdürmesi nedeniyle, (jeo)politik birikim mantığı uzun vadede iktisadi bakımdan ters tepiyor, toplumsal bakımdan çatışma yaratıyor ve en sonunda kendinin altını oyuyordu (Gerstenberger 1990: 406-408). Temelde yatan bu çelişkiler, uzlaşıyla yapılacak ıslahatların önünü tıkayarak Fransız devletinin "modernleşmesi"ne sınırlar koyuyordu. Kalkınma bağlamında mutlakiyet tam bir çıkmaz sokaktı. Bir bakıma savaş, devleti kurmadı; daha çok onu bozdu.

Bu nedenle, Fransız devletinin en sonunda bir modern devlete dönüşmesi *ancien régime*'in içindeki gelişmelerden çıkarılamaz. Bunun gerçekleşmesi, mutlaki toplumu oluşturan toplumsal mülkiyet ilişkilerinin bütünüyle yerle bir olmasını gerektiriyordu. Bu süreç 1789'la başlamış ve denebilir ki, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar da tamamlanmamıştır. "Fransa'da devletin kamusal siyasal alanının sivil toplumun iktisadi alanından ayrılması, kapitalizmin en sonunda var olduğunun söylenebildiği zaman olan Üçüncü Cumhuriyet'ten önce gerçek anlamda hiç gerçekleşmedi" (Comninel 1987: 204). Fransa, modern öncesi sosyopolitik ilişkilerden –her sınıf kendi varlığını olduğu gibi yeniden üretmeye çalıştığından dolayı– bir modern hükümet çıkaramadığı için, değişimin itici gücü "dışarıdan" dayatıldı. Mutla-

kiyetin on sekizinci yüzyıl sonunda uğradığı şiddetli akıbet, ülkenin iç dinamikleri –özellikle düşük verimliliği ve savaşçı emelleri arasındaki uyuşmazlığı– Avrupa devletler düzeninin dış dinamiğiyle ilişkilendirilerek açıklanmalıdır. Bu uyuşmazlık Fransa'yı kapitalist Britanya karşısında karşılaştırmalı olarak bir zorlayıcı mali dezavantaja düşürdü. Değişim, *ex hypothesis* [hipotez olarak], jeopolitik olarak yönlendirilen, içinde bir devletin, İngiltere'nin, kendini on yedinci yüzyılın sonunda başarıyla bir kapitalist topluma dönüştürdüğü ve on sekizinci yüzyılda üstünlüğünü uluslararası düzeyde hissettirdiği bir devletlerarası düzenin baskılarından doğdu. Gelgelelim ayrıcalıklı sınıflar, toplumun en tepesindeki konumlarını Bourbon monarşisinin devrilmesine kadar geleneksel araçlarla savunmaya çalıştı. Yönetici sınıfının kendini üretmesi içeride siyasal birikim stratejilerine dayanırken, yurtdışı jeopolitik birikim stratejileri de alabildiğine etkiliydi. Şimdi eğileceğim konu, Westphalia düzeninde sistematikleştirilen işte bu uluslararası ilişkiler stratejileridir.

6

Erken Modern Uluslararası Siyasal İktisat: Merkantilizm ve Deniz İmparatorluğu İnşası

1. Giriş: "Uzun On Altıncı Yüzyıl" ve Merkantilizm

Wallerstein'a göre uzun on altıncı yüzyıl (1450-1640), modern, kapitalist dünya düzeni yönündeki atılıma işaret eder (Wallerstein 1980: 8). Bu bakış açısından, merkantilizm "tarihsel olarak düzen içindeki yüksek güç noktasından bir kerte aşağıda olan devletlerin içine yerleşmiş kapitalistlerin bir savunma mekanizması ola gelmiştir" (Wallerstein 1979: 19). Bu durum mutlaki Fransa'ya uyuyordu. Bölgesel olarak farklılıklar gösteren emek denetimi rejimlerinden bağımsız olarak, erken modern uluslararası iktisat bir kapitalist dünya iktisadıdır, Fransa'da yönetici sınıflar kapitalisttir; "merkantilist rekabette başarı her şeyden önce üretim verimliliğinin bir parçasıydı" ve "bütün merkantilist devlet politikalarının orta vadeli hedefi, üretim sahasında geniş kapsamlı verimlilikti" (Wallerstein 1980: 38).

Bu bölüm, erken modern mülkiyet ve yetke ilişkilerinin erken modern uluslararası iktisadın kapitalizm öncesi, modern öncesi yapısını ve dinamiğini nasıl biçimlendirdiğini ortaya dökerek bu değerlendirmeye karşı çıkıyor. Bölüm, Ortaçağ uygulamalarını erken modern dünyaya uzatan siyasal olarak oluşturulmuş, eşitsiz değiştokuş olarak anlaşılan merkantilist ticaret politikalarının niteliğine açıklık getirerek baş-

lıyor. Bu yorum, yalnızca sürüm sahasında oluşan kazançlarıyla ticari kapitalizm ile üretim ilişkilerinin niteliksel bir dönüşümünü içine alan modern kapitalizm arasındaki ayrıma dayanıyor. İkinci bölüm, erken modern ticaretin sınıf karakterini ele alıp bu tür askerî olarak korunan deniz jeo-ticaretinin "sınırlarla ilgili" sonuçlarını ortaya çıkarıyor ve bunun rekabetçi ve savaş çıkarmaya yatkın sonuçlarını gösteriyor. Daha sonra merkantilist jeo-ticaret ve sınai iktisat politikalarının, emek ilişkilerinin tam gelişmiş kapitalizm doğrultusunda bir dönüşümünü destekleyip desteklemediği sorusuna yöneliyor. Üçüncü bölüm, merkantilizmin kapalı ticaret yapan devletler yönünde gelişmesinin onların iktisadi birleşmesini gerektirip gerektirmediğini belirlemeye çalışıyor. Son olarak, uluslararası iktisat modernleşmesi için elverişli bir dönemlendirmeye ulaşabilmek için erken modern ticaretin, onu oluşturan sınıf bağlaşıklıklarıyla bağlantılı uzun dönemde zarar verici bazı eğilimlerini ana hatlarıyla ortaya koyarak merkantilist ticaret uygulamaları ve modern kapitalizm arasındaki temel ayrılığı doğrulamaya çalışacağım.

2. Kuramsal Çerçeve: Ticaret Kapitalizmi Olarak Merkantilizm

Geleneksel merkantilizm yorumuna göre, merkezî hükümdarlar, sınırlara dayalı egemenliği kendilerine mal etmeleri ve doğal sonuç olarak kentlerin imparatorlukla bütünleşmesi ile ulusal iktisadi politikaların ve dış ticaretin denetimini ele geçirmiştir. Hâlâ ahlaki ve dinsel değerlendirmelerin kılavuzluk ettiği Ortaçağ skolastik iktisat öğretimi yerini zenginlik kaynaklarının laik, "bilimsel" belirleme yollarına bırakırken, ilk kez merkantilizm "ulusal" ölçekte bir kamu iktisadi politikası geliştiriyordu. Özellikle Colbert sonrası büyük devlet tasarımları parçalı iktisat alanını ulusal iktisadi sınırlarda birleştirecek bilinçli bir politika izledi. Ticaret politikası, korumacılık, dışsatım destekleri, iç gümrüklerin kaldırılması, ulaştırma ağlarının inşası ile dışalım ikameci ima-

latın cesaretlendirilmesi ve nüfus artışı, kendiliğinden gelişen, eşgüdümsüz Ortaçağ uygulamalarının üzerine müthiş gelişmeler gösterir. Ulusal zenginliklerin dayanak noktası olarak külçe altına dayalı ticarette artı denge teoremi kamu iktisadi politikasını esinler oldu. Devlet iktisadi politikasının kendisinin iktisadi yaşamı kamu yararına yönlendirerek var olması, sınırlarla çevrili bir iktisat alanı yönünde bir adımdı.

Peki ama bu gelişmeler modern olarak nitelendirilebilir mi? Merkantilizm kapitalizmi destekledi mi? Dünya düzeni kuramcılarının ileri sürdüğü gibi, modern uluslararası iktisat çağını mı başlattı? Merkantilizm ve mutlakiyet arasındaki ilişki neydi? Ve birörnek bir yurtiçi pazarın yaratılması nereye kadar ulaştı? Başka bir deyişle, bu değişimler merkantilizm ve iktisadi liberalizm arasındaki ayrılığı ortadan kaldırır mı?

1948'de yayımlanan bir makalede Jacob Viner, açık biçimde merkantilizmin bolluk arayışını ulusal güç arayışının altına yerleştirdiği yönündeki standart görüşü tartışmaya açmıştı. Bolluğun daha üstün bir siyasal amaç için yalnızca bir araç olduğu yönündeki yerleşik anlayış, Viner'e göre, örtülü olarak anlaşılıyor ki, başka güdülerle hareket eden tacirlerin "iktisadi anlayış" eksikliğinden ileri geliyor (Viner 1969: 71). Merkantilist yazılar, bolluk ve güç "kendi iyiliği için aranan", "ortak amaçlardır" görüşündedir (Viner 1969: 74). Viner'in güç ve bolluğu birleştirmesi, döngüsel bir gerekçelendirme yöntemini anlamlandıramıyor: Tıpkı devlet gücünün varlık birikimine bağlı olduğu gibi, varlık birikimi de devlet gücüne bağlıydı. Bu durum, iki amacın eşit ağırlığı olduğu yönünde aceleci bir sonuca götürüyor. Viner'in atladığı şey, erken modern dönemde varlık birikimi için gereken belli toplumsal koşullardır.[1]

1. Merkantilizmin siyasal olarak oluşturulmuş niteliğinin kuramlaştırılamaması tarih yazıcılığı literatüründe depreşen bir konudur. Örneğin Burkhardt, "bütün erken modern iktisat politikası örnekleri, ister tek bir ülkeye bakalım isterse bir bütün olarak çağa bakalım, çok siyaset ve az iktisat gösterir" görüşünü ileri sürüyor ve bunu güç siyasetinin önceliği için Marksist olmayan bir görüş olarak alıyor (Burkhardt 1997: 557; ayrıca bkz. Buck 1974).

Erken modern Avrupa'da siyaset ve iktisadın birliğinin sürmesi nedeniyle, birikim siyasal olarak oluşturulmaya devam etti. Merkantilist ticaret politikasına dönecek olursak, bunun anlamı, erken modern dünya pazarının asimetrik ticaret koşullarına dayalı, "aşnı" (arkaik) ticaret kapitalizmi mantığına kökten bağlı kalan değiştokuş döngüleri kurmuş olduğudur. Böylesi bir ticaret kapitalizmi ise, Hansa Birliği'nin, İtalyan Rönesans kentlerinin ya da Ortaçağ Hint Okyanusu ticaret döngülerininki gibi neredeyse önceki bütün ticaret düzenlerinin özelliklerini taşıyordu.

> Maurice Dobb'a göre merkantilizm, kentlerin daha erken bir evrede çevredeki taşrayla kendi ilişkilerinde izlediğine ve tacirlerle imtiyazlı şirketlerin tüccar-imalatçılarının onlarla çalışan zanaatçılarla ilişkilerinde izlediğine benzer bir tekel politikasıydı. Kenet (birbirine bağlanma) siyasetinin hep yaşamsal olagelen amacının devamıydı; ve on üç ve on dördüncü yüzyıllardaki Floransa, Venedik Brugge ya da Lübeck gibi kentlerin, daha önceki bir bölümde "kent sömürgeciliği" adı verilen siyasetleriyle de koşutluk taşırdı (Dobb 1946: 206).

Gustav Schmoller, Ortaçağ kasaba yönetimlerinin izledikleri "siyasetin ruhunun, kendi vatandaşlarına avantaj sağlama ve dışarıdan gelen rakipleri dezavantajlı duruma düşürme" olduğunu gözlemliyor. "Bütün belediye diplomasisine, malikâneler (*Stände*) arasındaki kuruluş mücadelesine ve son çare olarak, şiddet kaynaklarına, ticaret yollarının (Straßenzwang) denetimini ele geçirmek ve kenet haklarını elde etmek için başvuruldu" (Schmoller 1897: 8, 10). Marx'ın deyimiyle, "yalnızca ticaret değil, aynı zamanda ticaret anaparası da kapitalist üretim biçiminden daha eskidir ve aslında sermayenin bağımsız bir varlığının olduğu en eski tarihsel biçimdir" (Marx 1981: 442). Bu ticaret döngüleri tam da tacirlerin, sınırlarla birbirinden ayrılmış üretim ve değiştokuş merkezlerini birbirine bağlayarak ve var olan fiyat farklarının

sömürüsü yoluyla kazançlar yaratarak belli ticari işlerde tekeller kuran, hükümdarların dağıttığı, siyasal olarak oluşturulmuş ticaret ayrıcalıklarına dayanmaları nedeniyle büyüyordu (Wolf 1982: 83-88). Ticaret tekelleri, ya belli bir bölge ya da belli bir ürün için verilirdi. Varlık yalnızca sürüm sahasında edinilirdi. "Pahalıya satabilmek için ucuza almak" ticaret kapitalizminin ilkesiydi. Bu, sırf fiyat farklarının tekeller üzerinden iktisadi rekabeti engellemesiyle, yapay olarak, bir başka deyişle, siyasal olarak ve askerî olarak, korunduğu için işleyebilen ilkeydi (Marx 1981: 447).[1] "Miktarlar sınırlandırılmayınca ve tüccarın alış ve satışı arasındaki fiyat marjı korunmayınca, ticaret sermayesi ara ara beklenmedik büyük kazançlar elde edebiliyordu ama bu kalıcı bir gelir kaynağı olamıyordu" (Dobb 1946: 200).

Bu tam olarak dünya fiyatlarına ayrıcalıklı al-satçılara, onları rakipleri karşısında fiyat kırmak için üretime dizgesel olarak yatırım yapmaktan alıkoyarak eşitsiz alışverişin kazancını toplama olanağı sağlayacak biçimde çomak sokulmasıydı. Al-satçılar elbette iki kez kazanç elde ediyordu: birincisi arz tekelinin fiyatları yükselterek rekabetçi istemi karşıladığı içerideki malların denizaşırı satışıyla (dışsatım), ikincisi yine rekabetçi istem karşısında tedarikçi tekeli olmaktan elde edilen kazançla yabancı malların içeride satışıyla (dışalım):

> Acımasız sömürüsüyle on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardaki sömürgeci siyaset, önceki yüzyıllarda Haçlıların ve İtalyan kentlerindeki silahlı tacirlerin Levant'taki Bizans topraklarını soyup soğana çevirirkenki yöntemlerinden pek de farklı değildi [...] "Doğu Hindistan şirketlerinin uzun dönemler boyunca büyük kâr payları dağıtması, açıkça onların güçlerini kazanca çevirdiklerini gösterir. Hudson Körfezi Şirketi yedi sekiz şilin tutarında mal karşılığında kunduz kürkleri sa-

1. Buna karşılık Douglass North ise, ticaret imparatorluklarını, karşılaştırmalı avantaj üzerine oturtulmuş neoklasik sunum/istem modeli, artı, bir düşen işlem maliyetleri modeli temelinde kuramlaştırmayı öneriyor (North 1991; ayrıca bkz. Tracy 1990; Chaudhuri 1991).

tın alıyordu. Altay'da Ruslar yerlilere içlerini dolduracak sayıda kunduz derisi karşılığında demir tencereler satıyordu. Flemenk Doğu Hindistan Şirketi yerli üreticilere biber için Hollanda'da aldığı paranın yaklaşık onda birini ödüyordu. Fransız Doğu Hindistan Şirketi 1691'de 487.000 *livre*'ye aldığı Doğu mallarını Fransa'da 1.700.000 *livre*'ye sattı. [...] Sömürgelerdeki kölelik bir başka büyük servet kaynağıydı"; şeker, pamuk ve tütün üretimi, olduğu gibi köle işgücüne dayanıyordu (Dobb 1946: 208, F.L. Nussbaum'dan alıntı yaparak).

Siyasal olarak belirlenmiş bir fiyat farklılığı rejiminde kazanç oranlarının denkleştirilmesi yönünde hiçbir uzun dönemli eğilim bulunmuyordu. Siyasal kuşatma altındaki ticari iki taraflılık, modern "serbest" ticari çok taraflılığın karşıtıydı. Ticari birikimi genişletmenin biricik seçenekleri ticaret hacminde niceliksel büyüme ve rakiplerin siyasal yollarla pazardan sürülmesi içeride ya da dışarıda yeni pazarlar ve ticaret yollarının ele geçirilmesiydi. Dolayısıyla her şey, yönetici sınıfının bu baskın kendini üretme stratejisinin sürdürülmesi ya da genişletilmesi için ulusal ve uluslararası siyaset koşullarının geliştirilmesine bağlıydı.

3. Deniz Ticaretinin Sınıf Karakteri ve Bunun Jeopolitik Yansımaları

Jeopolitik sonuç olarak, Ortaçağ Akdeniz'indeki, Kuzey Atlantik ve Baltık kıyı şeridi boyundaki ve erken modern Atlantik ötesi bölgedeki deniz ticaret yolları "sınırsallaştı". Bunun anlamı, buraların askerî araçlarla korunmasının gerekmesiydi ki bu durum koruma maliyetleri ve deniz kuvvetleri kurmak için yakılan ağıtları açıklar. Tacirler, deniz kuvvetlerinin gemilerinin eşlik ettiği katarlar halinde yolculuk etmeye zorlanıyordu (Mettam 1988: 299).[1] Ya da tacir-

1. Bu ticari güvenilmezlik ve bununla bağlantılı kredi riskleri "tüccar serüvenciler" ifadesinde anlamsal karşılığını buluyordu ve Floransa'daki fortuna söyleminin bir bölümünü oluşturuyordu (Münkler1982: 209-212).

ler, taşımacılık ve savaş ikiz görevlerini birleştirmek için askerîleşiyorlardı.

Siyasal ticaretin mantığı, kıyı boylarının ötesinde, devletlerin denizler üzerinde dışlayıcı denetim peşinde oldukları anlamını taşıyordu. "Deniz egemenliği" düşüncesi, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın İspanyolların okyanuslar üzerindeki dışlayıcı mülkiyet iddiasına karşı çıkma yollarını aradığı *mare clausum – mare liberum* [kapalı deniz-açık deniz] tartışmasının fitilini ateşledi (Grewe 1984: 300-322). İngiltere başlarda İspanya karşısında deniz serbestliğini savunurken daha sonra John Seldon, taşımalı ticaretteki maliyet avantajlarının kendilerini *mare liberum* görüşünü geliştirmeye iteceği Flemenklere karşı (Hugo Grotius) Stuartlar'ın *de facto dominium maris*'ini [denizde fiili hâkimiyet] savunmak için İspanya'nın tutumunu benimsedi. Deniz serbestliği ise siyaset dışına çıkarılma ya da uluslararasılaşma değil, [denizin] önde gelen ticari deniz güçleri arasında bölünmesi anlamına geliyordu. Ticarette eşit fırsat ilkesini güvenceye alan on dokuzuncu yüzyılın ortasındaki "açık kapı" öğretisi serbest ticarete dayanırken, *mare liberum* uygulamaları rekabetçi ulusal merkantilizm düzenine bağlı kaldı (Grewe 1984: 559-566). Okyanusların bölünmesi, coğrafi olarak birbirine komşu denizcilik alanları oluşturmayıp deniz ticaretinin çaprazlama yollarını izledi. Uygulamada, egemenlik tüccar katarlarıyla birlikte yolculuk ediyor; katarlar egemenlik alanlarının üzerinden geçmiyordu. Kıyıların egemenliği anakaradaki dizi dizi toplarla korunur olunca, denizlerin egemenliği, ticaret yollarının askerî korumasıyla gerçekleşir oldu: *terrae dominium finitur, ubi finitur armorum vis* – "silahların denetiminin bittiği yerde, toprak denetimi biter" (Grewe 1984: 386). Silahlı gücün etkinliği deniz egemenliğinin sınırlarını çiziyordu. Açık ve net olarak ortaya koymak gerekirse: Deniz, ticaret limanlarıyla, burçlarla ve surlar içindeki kapanlarla işaretlenerek deniz ticaret yolları boyunca "sınırsallaştırıldı". Ve deniz "sınırlarla bölününce", ticaret limanları ve onların gerisindeki bölgeler, askerî

olarak korunan bu ticaret hatları yoluyla her bir sömürgeci ülkeyle birbirine bağlandı. Erken modern kıtalararası imparatorluklar, bundan ötürü özü gereği deniz imparatorluklarıdır.

Bu jeo-ticaret alışverişi koşulları altında iktisadi rekabet, rakip yönetimler arasındaki pazar tekelleri, sömürgeler ve alışverişteki sürüm üzerinden siyasal-askerî rekabet biçimini aldı.[1] Rekabet "her şeyden önce, korsanlık, misilleme, diplomasi ve bağlaşıklıklar, ticaret ambargoları ve rakip tacirlere ve kasabalara karşı düpedüz silâhlı mücadeleyi de içerecek biçimde 'iktisat dışı' idi" (Katz 1989: 99). Bu durum doğrudan siyasal rakipler arasında bu dönemdeki uluslararası gemicilik oyuncuları arasındaki baskın etkileşim mantığı olan neredeyse kalıcı deniz ticaret savaşlarına dönüştü. "Ticari yarış, sözde barış zamanlarında bile, ilan edilmemiş bir düşmanlık durumuna dönüşürdü: [rekabet] ulusları bir savaştan diğerine sürükler ve bütün savaşlara daha önce ya da sonra hiç olmadığı kadar ticaret, sanayi ve sömürgeci edinimler doğrultusuna yön verirdi" (Schmoller 1897: 64).

Ne var ki, Birleşik Eyaletler'de olduğu gibi, kentlerin oligarşik ticaret cumhuriyetleri olamadığı her yerde, Avrupa yüksek ve geç Ortaçağ'ındaki ticaret kentleri ile erken modern dönem ticaret devletleri arasındaki temel fark, sınırlara dayalı güçlü hükümdarların ticaret tekellerini ve imtiyazları kendi topraklarındaki kasabalara ve ticaret şirketlerine dağıtma haklarını kendi üstüne almış olmalarıdır.[2] Bu nedenle tacirler kent cumhuriyetlerinde ya da kent birliklerinde siyasal olarak örgütlenemeyip bu yaşamsal önemdeki siyasal zenginlik unvanlarını denizlerde kraliyet askerî koruması karşılığında pazarlık konusu etmek için yönlerini saraya çevirmek durumunda kaldılar. Bu tekel siyaseti "önceki 'devlet

1. Erken modern Portekiz ve İspanya için bkz. Rosenberg 1994: 91-122.

2. Devrim öncesi İngiltere için krş. Brenner 1993: 51-94 ve 199-239. Fransa için örn., bkz. De Vries'nin Kalvinist La Rochelle kentinin başına gelenler, kraliyet devletine katılması ve sonrasında kral ve kentin tacirleri arasındaki anlaşmalarla ilgili aktardıkları (De Vries 1976 238).

meselelerinde büyük ölçüde kasabaların siyaseti' idi" (Dobb 1946: 206; ayrıca bkz. Münkler 1992: 208).

Bu sınıf ittifakının sonucu, dış ticaretin kraliyet ticaret şirketleri altında örgütlenmesi –gemilerinin, kraliyet bandırası altında ve kraliyet görevlendirmesiyle olsa da, sahibi ve kumandanı, maliyetleri ve kazançları "taht" ile paylaşan özel girişimciler olan devasa askerî-ticari aygıtlar olması– oldu (De Vries 1976: 128-146). Anonim şirketler olarak, ticari şirketler özel girişimlerdi; kraliyet ticaret ayrıcalıklarına ve imtiyazlarına bağımlı sözleşmeli şirketler olarak, taşımada egemenlik hakları olan kamu temsilcileriydiler. Örneğin "İngiltere'de Drake'nin 1585'teki Batı Hint Adaları seferine katılan yirmi beş gemiden sadece ikisi kraliçe tarafından sağlanmıştı; ve Drake, Elizabeth'in amirali olarak denize açılmasına, ve resmî talimatlar almasına rağmen, seferin donanım maliyetinin yalnızca üçte biri hükümet tarafından karşılanmıştı" (Anderson 1988: 27). İlan edilmemiş bir sürekli savaş durumunda rotadan sapmayanlar, işte bu yarı bağımsız deniz şirketleriydi. Önde gelen ticaret ulusları arasındaki neredeyse kalıcı savaş halini XIV. Louis'in dış siyaseti açık ve net olarak örnekliyor: Batı Hint Adaları için Fransız Batı Hindistan Şirketi'nin kuruluşuyla desteklenen açılış hamlesi, 1672' de Birleşik Eyaletler'in doğrudan fethi yoluyla Flemenk ticaretinin ele geçirilmesine yönelik başarısız girişime sürükledi. Buna karşılık olarak arkasından 1674 Anglo-Fransız ticaret savaşı ve İspanya Veraset Savaşı sırasında İspanya'yla *asiento* (köle sağlama hakkı) üzerinden yürütülen mücadele geldi (Kaiser 1990: 151-152). İngiliz ve Flemenk Doğu Hindistan şirketleri, kendi hesaplarınca, Güneydoğu Asya'daki amansız rakiplerdi. Cromwell'in korumacı Denizcilik Yasası (1651) doğrudan kazançlı taşımacılık ticaretindeki Flemenk hâkimiyetini vurarak Anglo-Flemenk jeo-ticaret çekişmelerinin tırmanmasına yol açtı. İngiliz Denizcilik Yasaları (1651, 1660, 1662), 1652-1654, 1665-1667 ve 1672-1674'teki –sonuncusunda XIV. Louis'in Flemenk Cumhuriyeti'ni istilasıyla bağlantılı olarak– Anglo-Flemenk deniz çatışmalarının ha-

zırlayıcısı oldu. Her üç savaşta da İngilizlerin amacı Flemenk taşımacılığını ve ticaretini, özellikle de Batı Afrika köle ticareti üzerindeki Flemenk denetimini yok etmekti. Erken modern ticaret gittikçe daha tedbirli denizcilik siyasetine ve ticaret yasalarına dayanır, devletlerin gücüyle perçinlenir oldu. Ticaret, strateji ve güvenlik ayrımlaştırılmayan bir bütündü.

Aynı zamanda bu melez kamu-özel sektör şirketlerini etkin bir hükümet denetimi altında tutmak da güçtü. Bunun sonucu olarak, hükümet izinli korsanlık ile düpedüz korsanlık arasına çizgi çekmek güçtü ve hükümdarlarsa hiç de çekme heveslisi değildi. Diğer yandan hükümet izinli korsanlık saldırgan jeo-ticaretin önemli bir parçasıydı. Yasal olarak, izinli korsanlar, kraliyet buyruklarıyla yabancı gemileri yakalayan özel kaptanlarken, korsanlar gemilere ayrım gözetmeksizin saldırırlardı. Korsanlar kanunsuz suçlulardı; izinli korsanlarsa siyasal düşmanlar (Grewe 1984: 354 vs.). Örneğin Fransa:

> Deniz savaşlarında bir silah olarak diğer hiçbir devletin bağlamadığı kadar izinli korsanlara bel bağlıyordu ve Avrupa'daki en güçlü izinli korsanlık geleneğini geliştirdi. Bu, çoğu Fransız'a denizdeki savaşlar için en ideal yol olarak görünüyordu. Maliyetin çoğu ele geçirilen İngiliz ve Flemenk gemilerinden elde edilecek kazanç peşindeki spekülatörlerce yüklenileceği için, ucuz da oluyordu (Anderson 1988: 96-97).

Erken modern dönemin başlangıcında Taht, sürüm hakları tekelini elinde bulundurduğundan, sınırlara dayalı monarşilerin hepsinde Taht ve "onun" ayrıcalıklı tüccar-imalatçıları arasında uzun dönemli bir yönetici sınıfı içi bağlaşıklıkla karşılaşırız. Gümrüklerle ruhsat ve patent satışlarından gelen gelirler için rekabet halindeki hükümdarlar, denizaşırı ticaretin genişlemesine destek olurlarken, tacirler kraliyet tekelleri ve askerî koruma peşindeydi. Bu bağlaşıklık, ticare-

te girişi denetim altında tutuyordu (Brenner 1993: 48). Elbette iktisadi ve siyasal arasındaki böylesi bir yapısal bağ, deniz ticareti alanında malların açık pazarlarda serbest dolaşımına olanak tanıyan "açık kapı" ilkelerin kayışla kendisini gösteren modern kapitalizmin karşıtını oluşturur. Burada rekabet, iç tekeller ve savaşla değil, yalnızca fiyat mekanizmasıyla düzenlenir. Kapitalist ticaretin ayırt edici özelliği silahla alt etmek değil, fiyat kırmaktır. Kapitalist aristokratlar ve yeni al-satçılar arasındaki sınıf bağlaşıklığının arka çıktığı Muhteşem Devrim'in bir sonucu olarak, meclis denizaşırı işletmelere daha serbest ve daha büyük sermaye akışına olanak tanımak için eski ticaret şirketlerinin tekellerini azalttı (Brenner 1993: 715). En sonunda İngiliz Doğu Şirketi 1823'te, Doğu Hindistan Şirketi on dokuzuncu yüzyılın ortalarında ve Hudson Körfezi Şirketi 1859'da dağıldı. Hükümet izinli korsanlık, 1856'da resmen yasadışı ilan edildi (Grewe 1984: 368; ayrıca bkz. Thomson 1994). On dokuzuncu yüzyıla kadar uluslararası bir ölçekte gerçekleşmeyen bu kayış, uluslararası denizcilik ilişkilerinde gerçekten ani ve köklü bir değişime işaret ediyordu. Bu, denizin "taşmasından" daha az bir anlama gelmiyordu. Siyasal iktisat bağlamında bu, Antoine de Montchrétien, John Seldon, ve Thomas Mun'dan Adam Smith'e geçişti.[1]

Bu durumda merkantilist ticaret, Taht'ın yönetimi altında kalmayı ve onun siyasal gücüne bağımlı olmayı sürdürdü. Sınırlara dayalı yeni bir örgütlenmeyi ve uluslararası ilişkilere dayalı bir modern dünya düzenini muştulamadı, temelde mutlaki sınırlara dayalı örgütlenmenin modern öncesi mantığını Avrupalı olmayan dünyaya genişletti. Rosen-

1. Burkhardt, siyaset ve iktisadın merkantilizmde kaynaşmasını "iktisadi ve mali konularda bir devlet özerkliği açığı" olarak algılar ve Karl Polanyi'ye gönderme yaparak "yeni bir uluslararası iktisadi düşünme biçiminin" –klasik siyasal iktisat– devleti iktisattan özerkleştirmek için gerekli olduğuna parmak basar. Burkhardt iktisat kuramındaki bu değişimleri laik toplumsal mülkiyet ilişkileriyle bağlantılandıramadığı için, merkantilizmin doğası üzerine yorumları kuramsal olarak onların tepesinde durur (Burkhardt 1997: 560-561).

berg'in savunduğu gibi, "mutlaki imparatorlukların uluslararası iktisadı modern dünya iktisadıyla yapısal olarak örtüşmüyordu" (Rosenberg 1994: 92).[1] Hanedanlık koşulları altındaki ticaret kapitalizmi, dünya düzeni mantığında niteliksel bir değişim değil, modern öncesi devletlerin birikim ereklerini genişletmek için bir coğrafi stratejiydi. "Ticaret kapitalizminin mantığı [...] kıtalararası ifadesini en sonunda erken modern dünya ticaretinin emperyal örgütlenmesinde buldu (Boyle 1994: 355). Tam da dünya düzeni kuramcıları uzun mesafeli ticareti neredeyse bütün uluslararası iktisat düzenler için bir görüngü haline gelen kapitalizmle bir tuttukları için, modern dünya düzeninin varlığını çok daha eski bir geçmişe itelemek zorunda kalıyorlar ki bu, anlamsız ve dayanaksız bir 5.000 yıllık dünya düzeni görüşüne kadar gider (Abu-Lughod 1989; Frank ve Gills 1993).

4. Merkantilizm Kapitalizmi Destekledi mi?

Erken modern merkantilizm, (coğrafi ereklerini genişletse de) yeni bir uluslararası ilişkiler mantığı kurmakta başarısız olduğu gibi, bu düzeni modern kapitalizme ve dolayısıyla modern uluslararası ilişkilere doğru itebilecek herhangi bir beklenmedik sonuç bile doğurmadı.

Zaman zaman emek sürecini hem içeride hem de denizaşırı pazarlarda örgütleyerek yapılmış olsa da, yalıtılmış üretim merkezlerini birbirine bağlamak, ille de doğrudan üreticileri denetim altında tutmak demek değildir.[2] Genelde, elverişli ticaret koşulları kurabilmek ve bundan faydalanmak için, bir başka deyişle, satın alım pazarındaki fiyatla satış pa-

1. Ne var ki eğer bu doğruysa, erken modern İspanyol, Portekizli, Flemenk, Fransız ve İngiliz imparatorluk inşası girişimleri Marx'ın bir bölümde yazdığı gibi "ilkel birikimin farklı anları" olduğunu söylemek güç olur (Marx 1976b: 915). Bunlar, anapara birikiminin farklı aşamalarını temsil ediyor olabilirler ama ille de üretim ilişkilerinin dönüştürülmesi yolunda adımları temsil etmezler, bir başka deyişle, bunlar anapara ilişkisini yaygınlaştırmadılar.

2. Beratlı tacirler, sömürgelerde sıklıkla tümüyle yeni üretim düzenleri kurmakla hiç ilgilenmezler, ticaretin kendisine odaklanmayı yeğlerlerdi (Brenner 1993: 92-112).

zarındaki fiyat arasında bir kazanç marjını korumak için, yarı dokunulmaz al-satçı toplulukların serpilip geliştiği bu ticaret limanlarında bir tekel sahasını güvenceye almak yeterliydi:

> Zenci kölelerce işlenen Batı Hint şeker ekim alanları gibi birkaç istisnası olmakla birlikte, böylesi yatırımlar, ticari işletmeler için kendi başına bir değeri olan bağımsız bir girişim olmaktan çok ikincil bir önemdeydi; gerçekçi adamların da iktisat kuramcılarının da buna kafa yorması, temelde yurtdışında yatırım koşulları bağlamında değil, ticaret bağlamında olurdu. Merkantil dönemin eski sömürgecilik düzeni ile modern emperyalizmin sömürgeci düzeni arasındaki can alıcı fark burada yatıyor (Dobb 1946: 217).

Çoğunlukla ayrıcalıklı, sözleşmeli şirketler, izlenmesi zor olan, riskli, uzun dönemli sermaye yatırımı gerektirdiği için, emek sürecinin yeniden düzenlenmesiyle pek ilgilenmezlerdi. Pazar alışverişi dürtüsünün üretimi değiştokuş doğrultusunda yönlendirebildiği doğru. Ancak özgür olmayan emek koşulları altında bu dürtü olsa olsa, gün gelir beyler, gün gelir köle sahipleri ya da imalat düzenlerini yöneten al-satçı imalatçılar olur, emeğin denetimini elinde tutanlarca iktisat dışı zor kullanımının yoğunlaştırılmasına eğilimli olurdu. Ticaretin izinden kapitalizm öncesi mülkiyet ilişkilerinin kökleşmesi, hatta başlatılması bile en olağanüstü biçimde Amerikan köle çiftliklerinde, on beşinci yüzyıl Doğu Avrupa'sında "ikinci serfliğin" başlatılmasında ve başka bazı haraç ilişkileri yöntemlerinde belgelenmiştir (Wolf 1982: 101-125).[1] Çevrenin eşitsiz ticaret koşulları yoluyla böyle bir bağımlılık ve az gelişmişliğe indirgenmesi, elbette bağımlılığın ve dünya düzeni kuramlarının ana dayanak noktasıdır. Ancak bu bir kapitalist ticaret değildi.

1. On yedinci yüzyıl Amerikan sömürgeleri eski tarz şirket tacirleri tarafından değil, Brenner'in deyişiyle, sömürgeci-yetkisiz tacirler, sömürgeci üretimde kapitalist girişimciler gibi davranan yeni bir ayrıcalıksız al-satçı sınıfı tarafından geliştirildi (Brenner 1993: 684 vs.).

Örneğin imalat düzeninin mantığı, esnafların siyasal bakımdan, onların ticaret yapması ve sabit fiyatlar için gerekli olan hammaddeleri tekelinde bulunduran ticaret loncalarının dışında tutulmasına dayanıyordu. Böylelikle esnaflar loncalar için çalışmaya zorlanmakla kalmıyor, aynı zamanda bitmiş ürünlerini de onlara satmak durumunda kalıyorlardı. Durum böyle olunca tacirler, dışsatım ürünleri için üretim fiyatlarını düşürmeye zorlayacak bir konumda bulunuyorlardı.

> Tacirler ayrıca ücretleri, çalışma süre ve koşullarını daha doğrudan düzenlemek için siyasal güç kullanıyorlardı; "birleşme karşıtı" yasalar, fiyatları ya da ücretleri yükseltmek için esnaf ya da zanaatçı derneklerinin oluşumunu yok etmeyi ya da yasaklamayı amaçlıyordu. Kentlerdeki ileri gelen kasabalı öbekleri böylece doğrudan üreticilerin iktisadi varlık koşullarını baskılayarak kazançlarını artırıyordu (Katz 1989: 100).[1]

Bir zamanların bayındır Venedik giyim ve Ceneviz ipek sanayilerinin başına gelenler buna örnektir. On yedinci yüzyıl boyunca İngiliz "yeni kumaşları" İtalyan ürünlerinin fiyatlarını kırınca ve İtalyan kent cumhuriyetleri deniz ticaret tekellerini savunamayınca İtalyan sanayi kolları buna, içerideki üreticiler bütünüyle anaparaya bağlı olmadıkları için rekabetçi biçimde karşılık veremedi. İtalyan imalat düzenleri hâlâ katı loncalarca düzenleniyordu (Brenner 1993: 33-39). Rekabet kapitalist girişimciler arasında değil, siyasal olarak korunan pazarların üstüne konmuş temsilciler arasında olduğundan, kazançlar yatırımlarla maliyet avantajı yaratarak değil, daha çok (ücretleri düşürmeye zorlayarak, çalışma süresini uzatarak) emeğin yoğunlaştırılmasıyla en üste taşınıyordu. Üretim maliyetlerini kısmak, tekel pazarlarını koruma ve emek giderlerini düşürmenin yanında ikincil kalıyor-

1. Floransa giyim sanayisinin on beşinci yüzyıl katı lonca yapısı ve dışsatım ve dışalım pazarlarına çifte bağımlılığı hakkında, bkz. Münkler 1992: 146-148, 162-163.

du, çünkü sonraki, siyasal yönden hâlâ denetim altındaydı. Üretim verimliliğinin bu karşılaştırmalı göz ardı edilişi, merkantilizmin genel refah etkisi üzerine yapılan tartışmalarda ön plana çıktı. Eleştirenler, tekel fiyatlarının fiyatları yukarı çektiğini ve sözleşmeli ticaret şirketlerinin serbest girişimi sınırladığını savundular (Buck 1974: 155-159).

Ticaret kapitalizmi "özgür emeğe" dayalı, kendi kendine yeten bir iktisadi kalkınma mantığını, üretim etmenleri hareketliliğini ve üretim araçlarına yeniden yatırımı harekete geçirmediği için Marx, ticaretin gelişmesi ve kapitalist üretimin gelişmesi arasında bir ters ilişki olduğunu kabul ediyordu:

> Sermayenin bağımsız gelişiminin kapitalist üretimin gelişim düzeyiyle ters orantılı olduğu yasası, özellikle ana kazancın belli birtakım ulusal ürünlerin teminiyle değil, daha çok ticari olarak ve – genellikle iktisadi olarak da az gelişmiş toplumlarla ürün alışverişine aracılık edilerek her iki üretici ülkenin de sömürüldüğü Venediklilerin, Cenevizlilerin, Flemenklerin vb. yaptığı türden taşımalı ticaret tarihinde açık biçimde görünür (Marx 1981: 446).

Ne var ki bu önemli "Ticari Anapara Üzerine Tarihsel Malzeme" bölümünde Marx, ticaret kapitalizminin üretimi giderek daha fazla anaparanın istemlerine bağımlı kılarak kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin bir "çözücüsü" gibi davrandığına dikkat çekiyor. Ancak, "Eski üretim biçimini çözmekte ne kadar ileri gideceği, daha en başta bu üretim biçiminin kendisinin dayanıklılığına ve iç eklemlenmelerine bağlıdır," diye eklemekle aceleci davranıyor (Marx 1981: 449). Diğer bir deyişle, bu çözücü etkinin ölçüsünü belirleyecek olan, yönetici sınıfının yerleşik toplumsal mülkiyet ilişkileri üzerindeki siyasal denetimidir: Bu, her bir yönetim yapısındaki siyasal oluşumu belirleyen sınıflar toplamına bağlıdır.[1]

1. Marx'ın kapitalizme iki geçiş yolu için, bkz. Brenner 1989.

Pazar dürtüleri, diyor Marx, "bir üretim biçiminden diğerine geçişi açıklayabilmek için yetersizdir" (Marx 1981: 444). Ticaret kapitalizmi yalnızca, zaten siyasal araçlarla sızdırılmış olan alışveriş fazlalığına aracılık ettiği için, toplumsal üretim ilişkilerini kökünden değiştirmez.[1] Ticaret kendi özünde artıkdeğer, hatta değer bile üretmez; yalnızca kazançları gerçekleştirir. Ticaret hiçbir şekilde toptan iktisadi kalkınma doğurmaz; sırf var olan artık üretimi yeniden dağıtır. Ticaretten gelen varlık, işte bu nedenle anapara değildir.

Uluslararası düzlemde, eşitsiz değiştokuş yoluyla gelen bu yeniden paylaşım, bir "*zero-sum*" oyunuydu (Anderson 1974b: 37); demek oluyor ki, toplam varsıllık artmadı. Toplam varsıllığın bir sonu olduğunu yönündeki bu *zero-sum* anlayışı, tam da üretim alanı kuramsal kapsamının dışında kaldığı için, merkantilist öğretide bir iktisat yasası durumuna yükseltildi. Ulusal düzlemde, iktisadi kalkınma mutlak nüfus artışı, ticaretten mutlak getiri, fazladan külçe altın girişi ya da mutlak toprak kazanımları bağlamında düşünüldü. Merkantilist kuram ve varlık yaratma uygulamaları bundan ötürü tipik olarak emek göçü politikalarıyla, arazi ıslahıyla ve köylülerin daha sonra "aydınlanmış" olarak övgüler düzülecek mutlaki hükümdarlarca korunmasıyla sınırlı kaldı. Büyük Friedrich'in iktisadi politikaları, onun *Bauernschutzpolitik*'inin (köylüleri koruma siyaseti) Prusyalı köylüler için topraklı soyluları dezavantajlı duruma düşürmekten daha az yarar sağlayıp kraliyet hazine sandıklarını doldurduğunu gözden kaçırarak çoğunlukla bu gözle değerlendirilir. Vergi tabanını oluşturanlar köylüler olduğu için bu politikalarda herhangi bir özgecilik ya da "aydınlanma" söz konusu değildi. Kunisch, "mutlakiyetin, uyruğu ya da dili hiçbir *raison*

1. Hinrichs, "Fransız ticaret şirketlerinin üyelerinin çoğunluğu, ticarete katılımlarını girişim üstlenmeyi ve risk almayı gerektiren bir ticari serüven olarak değil, kraliyet makamlarına ya da ruhban papaz ödeneğine benzer biçimde, yalnızca parasal yatırım amaçlı olarak değerlendirirlerdi" yorumunu yapıyor (Hinrichs 1986: 351). Öyleyse merkantilistlerin gerçekten "kapitalist üretimin iç doğasını seslendirdikleri" su götürür (Zech 1985: 568).

d'État oluşturmayan bir halk yığını olan merkantilist nüfus kategorisi dışında herhangi bir yurttaşlık anlayışı (*Staatsvolk*) yoktu" bilgisini veriyor (Kunisch 1979: 15). Açık konuşmak gerekirse, merkantilizmin hiçbir iktisadi kalkınma algılaması da yoktu, olsa olsa var olan zenginliğin asimetrik bir birikimi düşüncesi vardı. Elbette içeride –en azından Batı'daki sömürgeci ülkelerde– merkantilist öğretiler varlık istiflemeye, külçe altın birikimine ve dış ticarette artı vermenin ulusal zenginliğin kaynağı olduğu yönündeki yanlış inanca yol açtı. Bunun sonucunda, ticaret kazançları dizgesel olarak yeniden üretim araçlarına yatırılmak yerine, siyasal alışverişin kendini üretmesini güvenceye alacak biçimde şiddet araçlarına yatırıldı. Ticaretin sürüklediği askerî talep, yeni sanayi kollarının gelişmesine –silahlar, gemi yapımı, metalurji, dokumacılık vb.– katkı yaptı ancak her zaman "fi tarihinden kalma" devlet güvenceli tekeller biçiminde (Katz 1989: 91 vs.). Devlet talebi ve devlet koruması ortadan kalktığında, sanayi kolları çökerdi.

Özellikle hacimli mallarda uzmanlaşan ve işlem maliyetlerini düşürerek ticari avantajlar yakalayan yeni Flemenk ticaret düzeni bu kadim ticaret kapitalizmi mantığıyla boy ölçüşemedi bile. Rekabet üstünlüğü pek de "düşük [gemi] yapım maliyetleri ve düşük işletme maliyetleri baskısı altındaki taşıma kapasitesini" en üst düzeye çıkararak üretim maliyetlerinin düşürülmesiyle sürdürülmüyordu (De Vries 1976: 117). Yeni gemi yapım tekniklerine dayanarak daha düşük taşıma bedelleri önerince Flemenk ticareti kanatlandı. Sonuçta bu strateji İngiliz dışsatımını on yedinci yüzyıl boyunca zarara uğrattı. İngilizler yalnızca düşük işlem maliyetleri aracılığıyla değil, aynı zamanda mal üretiminin kendisinde de gerçek gider avantajlarıyla rakiplerine karşı fiyat kırmaya başladı. Gelgelelim bu durum, –pazar fırsatlarına bir tepki olarak değil, feodal beyler ve köylüler arasında kiralar üzerinden yürüyen çatışmaların beklenmedik bir sonucu olarak– emek ilişkilerinin İngiliz taşrasındaki bir önceki dönüşümünü gösteriyordu. Kapitalist tarımsal emek ilişkile-

rinin kurulmasından sonra, çiftçiler arası iktisadi yarış, yeniden yatırımı, ürün çeşitlenmesini, uzmanlaşmayı ve tarımsal üretim düzeylerinde yükselmeyi başlattı. Bu toplumsal mülkiyet yelpazesi, yeni imalat sanayileri için uygun koşulları yarattı. Ana çağdaş ticaret ürünü olarak, kapitalist ilkelere göre işletilen İngiliz tekstil sanayi kollarında üretilen "yeni kumaşlar", on yedinci yüzyıl bunalımı sırasında daralan Avrupa talebi bağlamında karşılaştırmalı olarak elde ettiği avantajla uluslararası giysi pazarlarına egemen olmaya başladı (De Vries 1976: 125; Brenner 1993: 38-39). İngiltere'deki bu gelişmeler, siyasal olarak düzenlenen jeo-ticaretin ayağını kaydıran yeni uluslararası ticaret mantığının başlangıç noktasıydı. Gelgelelim bu süreçler on sekizinci yüzyılın sonlarına ve özellikle de on dokuzuncu yüzyıla aittir.

Dolayısıyla Avrupalı olmayan dünyanın, Avrupalı sömürgeci ülkelerin elinin daha önce bilinmeyen topraklara erişmesiyle erken modern dönem bağlamında coğrafi olarak daha fazla bölünerek sınırsallaşmış sömürgelere dönüşmesi, yalnız özünde savaşa yatkın olan Avrupalılar arası ilişkiler sahnesini genişletmekle kalmayıp aynı zamanda içinde daha sonra sınırlara dayanmayan modern kapitalizm mantığının devreye gireceği bir siyaset alanı şekillenmesi yarattı. On dokuzuncu yüzyılda kapitalizm uluslararası sahneye fırladığında, halihazırda dünyanın çoğu bölgesi merkantilizmin çektiği sınırlarla birbirinden ayrılmış durumdaydı. Sabit ya da durağan olmasa da bağlı sınırsallık, kapitalizmin yükselişinden önce geldi.

5. Kapalı Ticaret Yapan Devletler: Tek Tip İktisadi Sınırlar mı?

Merkantilizm temelde, devlet destekli zenginleşme belgelerinin kralın ve ayrıcalıklı tacir ile imalatçıların ortak çıkarları için özel mülkiyeti ve birikimi anlamına geliyordu. İğretileme yapacak olursak bu, Merkür ve Mars arasındaki bir çatışma değildi; Merkür ancak ve ancak Mars'ın omuzla-

rına basarak başarılı olabilirdi. Ancak merkantilist politikaların iktisadi bakımdan birleşik, kapalı ticaret yapan devletler oluşturmak gibi bir yan etkisi vardı. Ya da var mıydı acaba? Hem evet, hem hayır (Mettam 1988: 288-308). Gereksinim duyulan şey, dış kapalılık ve iç birörneklik arasında bir ayrımdır. Yalnızca dış ticarette siyasal olarak ayakta tutulan tekellerin yarattığı etkileri değil, aynı zamanda bunların iç pazardaki üretim ve tüketim yapısı üzerine etkisini de göz önüne alacak olursak, kapalı ticaret yapan devletlerin, bir başka deyişle, dışalımlara yüksek gümrükler ya da kotalar koyan ya da dışsatıma devlet destekli yardım sağlayan devletlerin, birleşik iç pazarla eşanlamlı olduğu düşüncesi buharlaşıp gider. Zira içerideki belli birtakım sanayi kollarına verilen tekeller ve devlet destekli imalatçıların dizgesel olarak inşası bir açık ve rekabetçi iç pazar kurmadı. Daha çok, kraliyetin siyasal gücü, farklı kentlerle, şirketlerle ve tüzel oyuncularla yapılan bir dizi ikili anlaşma yoluyla sergilenirdi. "Bu yüzden, gündemdeki soru, ilk başlarda, çeşitli kasaba ayrıcalıklarının ülkenin her vatandaşının eşit olarak yararlanacağı tek bir yasa bünyesinde harmanlanmasının gerekip gerekmediği değil, basitçe prenslik hükümetinin her bir kasaba karşısında gücünü ölçülü biçimde artırmasını güvenceye almasının gerekip gerekmediğiydi" (Schmoller 1897: 22). Merkantilizm sürüm alanında, aksak da olsa, birleşik bir iç pazarı destekledi –Colbert 1646'da ulusal gümrük düzenini ıslah etti– ama üretim alanını serbestleştirmedi (Mettam 1988: 303). Yalnızca ayrıcalıklı bir kasabalılar sınıfı ve Taht arasındaki karşılıklı kazançlar için üretimi düzenledi.

Tarım üretimini yöneten mülkiyet ilişkileri aynı kaldığı için merkantilizm, verimliliği düşük bir tarım sektörü ve dışsatım ile gösterişli iç tüketim gereksinimlerini karşılayan, yapay olarak güçlendirilmiş, verimliliği yüksek bir imalat sektöründen oluşan bir ikili iktisadı kalıcılaştırdı. Fiyatlar özellikle başta Taht'ın desteklediği, "doğal" alıcıları elbette saray ve yüksek sınıflar olan lüks mallarda (deri, silah, metal, goblen, cam, ipek, halı, porselen, baharat) olmak üzere esne-

mezliğini sürdürdü (Dobb 1946: 196-197). Kısacası, lonca düzeninin korunması, dışsatım odaklı imalat ve rekabetçi olmayan fiyatlar, eninde sonunda özel alıcılar için zararlı olmaya başladı. Bunun doğal sonucu, merkantilizmin siyasal olarak ayrımlaşmış bir iç üretim alanını iyice kalıcılaştırırken dolaşımın önündeki engelleri kaldırmasıydı. Merkantilist öğretiye göre, bir kişinin kazancı başka bir kişinin kaybı olduğu için, iç ticaret ulusal iktisat içinde yeniden paylaşım anlamına geliyordu. Ticaret dengesini etkileyen artıkdeğer, ancak dış ticaretten sağlanabilirdi. Açık, bağdaşık bir iç pazarın, bütün üretim etmenlerinin tam hareketliliğine, bir başka deyişle, metalaştırılmasına, dayalı, iktisadi bakımdan birleşik bir alanın kurulması hedefine merkantilizmde ulaşılması olanaksızdı. Elbette bu, basitçe iktisadi öğretinin sonucu değil, aynı zamanda kapitalizm öncesi toplumsal mülkiyet ilişkilerinin süreğenliğinin bir göstergesiydi. Hal böyleyken, on yedinci yüzyıl sonlarında önde gelen Batı Avrupa monarşilerinde, içeride ayrımlaşsa da sınırlandırılmış bir iktisadi alan doğdu: kapalı ticaret yapan devlet.

6. Sonuç: "Devletin Varsıllığına" Karşı "Ulusun Varsıllığı"

Kısacası, merkantilizm "ulusun varsıllığını" değil, devletin varsıllığını artırmak için tasarlanmıştı. Gelgelelim devlet, en başta kraldı. Eşitsiz alışverişin kazançlarını ayrıcalıklı tacir tabakasının yardımı olmaksızın paraya çeviremeyeceği için, merkantilizm siyasal unvanların özel zenginlik için dizgesel olarak devreye sokulmasına yarardı. Bu sınıf yapısı, siyasal olarak oluşturulan ve askerî olarak korunan ticaret mantığını güderdi. Merkantilizmin toplumsal gerekçelendirmesi siyasal araçlarla, ya doğrudan üreticileri dolaysız siyasal zorlama yoluyla ya da siyasal olarak sürdürülen eşitsiz değiştokuş yoluyla, iç ve dış artıkdeğer birikiminin gerekli olduğu kapitalist olmayan toplumsal mülkiyet ilişkilerinin süreğenliğine dayanırdı.

Bunun beş önemli uzun dönemli sonucu oldu: Birincisi, tekel pazarları ve ticaret yolları için yapılan askerî mücadele, on altıncı, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllar boyunca Avrupalı denizci ülkeler arasında baskın etkileşim mantığı oluşturdu. Neredeyse kalıcı savaşlar, düzen kaynaklı anarşinin türevi değildi; hükümdarların söz konusu mülkiyet ilişkileri yapısı içerisinde kendini üretme stratejilerinin yansımasıydı. İkincisi, tekel pazarlarına giriş için verilen jeopolitik mücadele ve ticaretin önündeki iç engellerin adım adım kaldırılması, iktisadi alanın, içeride ayrımlaşmış olsa bile, kapalı sınır kabukları içinde tutulmasını güçleştirdi. İç pazarların ticaret kapitalizmiyle bağlantılı olarak kapatılması yeni bir sınır düzenini –çoklu sınırlı bölgeleri– güçlendirdi. Üçüncüsü, Taht iç sanayiyi olduğu kadar dış ticareti de geliştirmeye eğilimli olduğu ölçüde, bu iktisadi araçları kendi güç-siyaset emelleri için kullandı. Merkantilizm, kapitalist sınıfların bir savunma mekanizması değil, mutlaki hükümdarların siyasal olarak oluşturulmuş gelirleri en üst düzeye taşımak için izlediği bir rasyonelleştirme stratejisiydi. İsteyerek ya da istemeyerek kapitalist sanayiyi destekleyemeyince, kapitalizm öncesi sömürü ilişkilerinin belirli sınırları içerisindeki gelir fırsatlarını rasyonelleştirmeye soyundu. Güç ve varsıllık basitçe ortak amaçlar değil, iki ayrı hedefti; varlık birikimi, gücün kullanılmasına dayanırdı. Güvenlik ve kendini üretme birbirinden ayrılamazdı. Dördüncüsü, Taht'ın siyasal gelir sızdırma çerçevesini güvenceye almak için daha büyük kaynaklar istemesi, merkantilizmin katıksız fiskalizm yönünde yozlaşmasına yol açtı (Hinrichs 1986: 355-356). Köylüler üzerindeki cezalandırıcı vergiler, ticaret yollarını korumanın yüksek maliyeti, büyüyen bir asalak memurlar aygıtı, yapay olarak sürdürülen rekabetçi olmayan fiyatlar, tekel işletmeler, korumacılık ve şiddet araçlarına verimsiz yatırımla üstü örtülen ithal ikamesi, merkantilizmde iktisadi kalkınmaya açık sınırlar koydu. Aslında bu stratejiler uzun vadede amaca zararlı ve kendini tüketiciydi. Beşincisi, ayrıcalıklı tacirler ve unvan dağıtan Taht arasındaki ortak yaşam, uzun dönemli,

kendini yenileyen bir sınıf bağlaşıklığı durumuna geldi. Bu sınıf bağlaşıklığının statükonun sürdürülmesinde çıkarı vardı. Daha sonra İngiliz Devrimi sırasında "yeni tacirler" büyük bir gayretle karşı çıkınca, "tutucu" ve gerici oldu. Serbest ticaretle kazanacağı çok az şey olmasına karşın her şeyi kaybedebilirdi.[1] Bu yeni serbest ticaret rejimi, on dokuzuncu yüzyıl boyunca kadim ticaret kapitalizmi mantığını baltalayan güçleri beraberinde getirerek modern dünya pazarı çağını başlattı.

Kuramsal olarak, bu tam da merkantilizmin üretim alanından soyutlanması ve ona bozulmuş, "fi tarihinden kalma" niteliğini veren sürüm alanına odaklanmasıydı:

> Modern üretim yönteminin ilk kuramsal ele alınışı –merkantilizm–, onlar sermayenin dolaşımında özerklik kazandıkları için, zorunlu olarak sürüm sürecinin yüzeysel kavramlarından ileri geliyordu. Böyle olunca varlıkların ancak dış görünüşlerini kavrıyordu. [...] Özgün modern iktisat bilimi, ancak kuramsal tartışma sürüm sürecinden üretim sürecine geçtiğinde başlar (Marx 1981: 455; ayrıca bkz. Dobb 1946: 199).

Ne var ki on yedinci yüzyıla gelindiğinde sürüm hakları üzerindeki siyasal denetim büyük oranda sınırlara dayalı hükümdarların elinde olduğundan, Schmoller'e göre merkantilizm "en iç çekirdeğindeydi [...] devlet kurmaktan başka hiçbir şeydi" (Schmoller 1897: 50).[2] Devlet bu unvanları,

1. "Ve açıkça eski ve yerleşik burjuvazi katmanlarının neden bu kadar çabuk gerici hale geldiklerine ve daha devrimci değişime karşı *status quo*'yu korumak için derebeylik kalıntılarıyla ya da bir monarşi rejimiyle kendilerini bağlaşıklığa sokmak için niçin bu kadar heveslilik gösterdiklerine ilişkin bir parça gerekçe aramak zorunda olduğumuz için su götürür" (Dobb 1946: 219). Robert Brenner kral ve ayrıcalıklı tacirler bu sınıf bağlaşıklığının sonuçlarını ve bunun İngiliz Devrimi sırasında yeni sömürgeci tacirler ve kapitalist toprak beyleri tarafından değiştirilmeye çalışılmasını inceledi (Brenner 1993).

2. Schmoller'in broşürü –"Alman İktisatçıların Genç Tarih Ekolünün" bir üyesi olarak– ulusal duyguların ateşlemesiyle, baskın Batılı ticaret güçlerinin özürcü

karşılığında bunların paraya çevrilmesi için devlet gücüne bağlı kalacak özel öznelere dağıtırdı. Devlet ise, kraldı.

(apolojetik) yazarlarının sık sık şirin göstermeye çalıştığı merkantilizm çağındaki uluslararası ticari ilişkilerin düşmanca doğasını açıklayabildiği ölçüde dikkate değerdir. "Gümrükler ve deniz savaşlarıyla, sık sık sıra dışı şiddet kullanarak ve her zaman en inatçı ulusal bencillikle 1750-1800'de ticari üstünlüğünün doruğuna ulaşan o İngiltere'nin, tam da bununla aynı zamanda yalnızca bireylerin egoizminin mazur görülebileceği ama devlet ve uluslarınkinin asla görülemeyeceği yönündeki öğretisini, her ülkedeki bütün bireylerin devletsiz bir yarışa girmesini ve bütün ulusların iktisadi çıkarlarının bir uyum içinde olmasını düşleyen o öğretiyi dünyaya duyuranın aynı İngiltere olması, bugünlerde kulağımıza kaderin bir oyunu gibi gelmiyor mu?" (Schmoller 1897: 80).

Kuramsal olarak bakarsak, Schmoller'in yazdıkları, iktisadi özneleri onların iktisadi davranışlarını belirleyen, tarihsel olarak gelişmiş topluluklar bağlamına yerleştirmesiyle, bireyselci iktisadi eylem kuramlarını yöntembilimsel açıdan sert biçimde eleştiren Alman historisist geleneği içine oturur. Her ne kadar Schmoller'in makrotarihsel gelişim yaklaşımı, çok daha büyük ve "daha yeterli" iktisadi sınırların (bu durumda: kasabalardan ülkelere kadar) birbirini izlemesi gibi evrimci-işlevselci terimlerin içine yerleştirilmiş olsa da, "iktisat yasalarının" tarihsel olarak dar kapsamlılığında ısrarı, on dokuzuncu yüzyıl hegemonyacı güç ideolojisi olarak klasik siyasal iktisadın evrenselleştirici benimsemeci öğretilerinin maskesini düşürüyor. Tıpkı İngiliz yazarların kapitalist bir iç pazarın verimliliğini, İngiliz mallarının rakipleri karşısında onların kendi iç pazarlarında bile fiyat kıracak derecede yükseltir yükseltmez serbest ticaret ilkesini tereddüt etmeden duyurmaları gibi, on dokuzuncu yüzyıl Alman tarihsel iktisatçıların yazıları da Prusya'nın bir büyük Avrupa gücü konumuna yükselişi için "bilimsel" ve ideolojik meşruiyet sağladılar. Dobb "aynı zamanda bir mısır ve pamuk ithalatçısı ve yeni makinelerle bir çığır açıcı olarak, yurtdışında kendi imalatçıları için pazarlar açmakla her şeyi kazanabilecek olan ve kaybedeceği hiçbir şey olmayan İngiltere'nin, dış ticareti bir genel ilkeler düzeyine yükselterek serbestleştirmeye gücü yeterken diğer ülkelerin buna nadiren gücü yeterdi" saptamasında bulunuyordu (Dobb 1946: 194).

7

Westphalia Devletler Düzeninin Gizeminin Çözülüşü

1. Giriş: Jeopolitik Düzenlerin Kuruluş, İşleyiş ve Dönüşümünün Kuramlaştırılması

Dördüncü bölümde Avrupa'nın sanayileşme öncesi uzun dönemli iktisadi ve siyasal kalkınmasıyla ilgili geleneksel açıklamaların –jeopolitik yarış, nüfus ve ticarileşme modelleri– olgusal ve kuramsal düzlemlerde kusurlu olduklarını tartışmaya açmıştım. Daha sonra modernleşmeye geçiş açıklamalarının iki dönüşümü –Ortaçağ'dan erken moderne ve erken modernden modern dünyaya– kayda geçirmesi gerektiğini savunmuştum. Sonra da, bu iki dönüşümün erken modern Fransa ve İngiltere'deki devlet/toplum yapılanmalarının, Fransa'da derebeylikten mutlakiyete ve İngiltere'de derebeylikten kapitalizme geçişe yol açan sınıf güçlerinin dengelerindeki çeşitlilikler kaynaklı olarak, taban tabana farklı yörüngelerle bağlantılı olduğunu da savunmuştum. Bu farklı geçişler, erken modern ve modern uluslararası düzenlerdeki jeopolitik çatışmanın ve işbirliğinin bağdaşmayan örüntülerinin kilidini açacak anahtarı sunuyor. Altıncı bölümde, erken modern uluslararası siyasal iktisattaki, merkantilizme, siyasal olarak oluşturulmuş eşitsiz değiştokuşa ve deniz imparatorluğu inşasına dayanan bu modern öncesi örüntüleri gösterdim. Erken modern uluslararası ilişkilerin genel doğasını yeniden kurgulamak için bu anlayışın daha geniş sonuçlarını ve

Westphalia Barış Antlaşmalarının ne anlama geldiğini artık ana hatlarıyla ortaya koyabiliriz. Bundan sonra, modern uluslararası ilişkilere geçişi yeniden kurgulayabilmek için yönümüzü daha kapsamlı biçimde İngiliz deneyimine çevireceğiz.

Bir daha özetlersek: Bu araştırma gündemi, John Ruggie'nin yeni-gerçekçiliğin düzen değişimine, ve özellikle de Ortaçağ-modern geçişine bir açıklama getiremeyeceği yönündeki suçlamasına tepki olarak Uİ uzmanı biliminsanlarının dikkatini çekti (Ruggie 1986, 1993). Bu düzen değişimi örneği için artık, çoğunlukla yapılandırmacı kanıda olan, önemli yeni yorumlar bulunmasına karşın (Spruyt 1994a; Burch 1998; Hall 1999; Philpot 2001), Westphalia'nın uluslararası ilişkiler tarihinde çığır açan dönüm noktası olarak önemine ilişkin geleneksel gerçekçi görüş yerinde duruyor. "Westphalia Barışı, sonu ne olursa olsun, bir çağın kapanıp bir diğerinin açılmasını damgalar. Eski dünyadan yeniye yol veren görkemli taç kapıyı temsil eder" (Gross 1948: 28-29; ayrıca krş. Morgenthau 1985: 293-294, 328-329; Butterfield 1966; Wight 1977b, 1978; Bull 1977).[1] Kuramsal içeri-

1. Modern uluslararası hukuk düzeni, Ortaçağ'dan tarihin modern dönemine geçişe işaret eden büyük siyasal dönüşümün sonucudur. Bu durum, derebeylik düzeninin sınırlara dayalı devlete dönüşümü olarak özetlenebilir. Sonrakinin onu selefinden ayıran ana özelliği, devletin sınırları içerisinde üstün yetkiyi hükümetin üstüne almasıydı. Monarşi artık özde değil, büyük ölçüde sözde başı olduğu sınırlar içerisindeki yetkiyi feodal beylerle paylaşmıyordu. Ortaçağ boyunca belli ölçüde Hıristiyan dünyası içerisinde üstün otorite olma iddiası öne süren kiliseyle de paylaşmıyordu. Bu dönüşüm, on altıncı yüzyılda tamamına erdirildiğinde, siyaset dünyası kendi toprakları içerisinde, hukuksal bakımdan, bütünüyle birbirinden bağımsız, kendilerinin üstünde hiçbir laik otorite tanımayan çok sayıda devletten oluşuyordu. Bunlar tek sözcükle, egemenlerdi (Morgenthau 1985: 293-294).

Bu emperyal düzenler, Hedley Bull'un nitelendirdiği gibi bir uluslararası "toplum" değil, yalnızca devletlerin bir sistemini oluştururdu. Uluslararası çatışma aynı anda iktisat, toplum, siyaset ve uygarlıkla ilgiliydi. Bu durum Westphalia Antlaşması'na kadar doğruydu (Gilpin 1981: 111).

Devletler düzeninin on yedinci yüzyılda ya da on sekizinci yüzyıl başlarında artık belirginleştiğini söylersek, Konstanz Konsülü ve Westphalia Kongresi arasındaki Avrupa düzeninin bir betimlemesini sunma göreviyle baş başa kalırız. Ve bunu nasıl betimlersek betimleyelim, bu düzenin sonraki devletler düzeniyle onu önceleyen Ortaçağ düzeniyle olduğundan daha büyük benzerlikleri var. On dördüncü yüzyıl boyunca hazırlanan gerçek kırılma, on beşinci yüzyılda apaçık olur [...] [Bundan ötürü] devletler düzeni Westphalia'da var olmaya başlamaz: o zaman reşit olur (Wight 1977b: 151).

ğinden bağımsız olarak, Uİ camiasında özellikle uluslararası ilişkilerin modern ilkeleri ya da temel kurallarının –devlet egemenliği, dışlayıcı sınırsallık, hukuksal eşitlik, laik siyaset, başkalarının siyasetine karışmama, sürekli diplomasi, uluslararası hukuk, çok taraflı kongreler– derebeylik ayrışıklığının ve evrensel imparatorluğun ortadan kalkmasının arka planına karşı Westphalia Kongresi'nde yazıya döküldüğü yönünde geniş bir görüş birliği var (Ruggie 1986: 141-149; Kratochwil 1986, 1995; Holsti 1991: 20-21, 25-26; Armstrong 1993: 30-40; Spruyt 1994a: 3 vd.; Arrighi 1994: 36-47; Burch 1998: 89; Hall 1999: 99; Buzan ve Little 2000: 4-5, 241-255).[1] Böyle olunca, devletlerarası anarşi, güç siyaseti ve uluslararası ilişkilerin sistem düzenleyicisi olarak güç dengesi, iyice yerleşti.

Ancak düzen-yapıdaki bu kayışın jeopolitik davranışı belirlemede bir önemi var mı? Mantığa aykırı biçimde, yeni-gerçekçilere göre, derebeylik anarşisinden devletlerarası anarşiye geçiş, uluslararası ilişkilerin kurucu temel ilkelerinde herhangi bir değişime yol açmadığı için bu kayışın konuyla ilgisi yoktur. Fischer'in yeni-gerçekçi feodal jeopolitik çözümlemesi "çatışma ve güç siyaseti uluslararası alanın –devletsiz bir toplumun bireyleri arasında bile var olan– yapısal koşullarıdır" sonucuna ulaşıyor (Fischer 1992: 425). Kimlikleri ve toplumsal kompozisyonları ne olursa olsun, çatışma

On yedinci yüzyıl ortalarına gelindiğinde hem devletlerin askerî güç üzerindeki *de facto* tekeli hem de onların bu gücü ayrıcalıklı kullanma hakları yaygın biçimde oturmuş ve kabul edilmiş durumdaydı. Westphalia Barışı'nda Kutsal Roma İmparatorluğu'nun tarihsel olarak anakronik egemen prensliklerinin bile savaş çıkarma hakkının olduğu açıkça tanınıyordu (Holzgrefe 1989: 22).

1. Bu çağdaş yazarlar, 1648'in çığır açan önemi konusunda daha ihtiyatlı olmalarına karşın, klasik görüşle ters düşmüyorlar. Krş., örneğin, "Benim tartışmam, yaklaşık olarak, bir egemen devletler düzeninin resmî olarak tanındığı Westphalia Barışı (1648) zamanıyla sonra eriyor" (Spruyt 1994a: 27). "Egemen devletin temel ilkeleri, modern düzenin *ex nihilo* [yoktan] var ettiği bir şey değildi, üç yüzyıldır birikerek Westphalia'da tam olgunlaşmıştı" (Philpot 2001: 77). İki istisna: Reus-Smit 1999 ve Osiander 2001. Her iki görüş de on dokuzuncu yüzyılı geçiş yüzyılı olarak tanımlarken, tek yanlı, "düşüncesel" yapılandırmacı yaklaşımlar onların açıklamalarını sakat bırakır.

birimlerinin tutumundaki bir temel değişmez biçimindeki yeni-gerçekçi tez, –uluslararası düzenin çok kutuplu, dolayısıyla anarşiye yatkın olduğu durumda– 1648'in uluslararası ilişkiler mantığında köklü bir kırılma olarak kabul edilmesini olanaksızlaştırır. Westphalia, yalnızca sonsuz anarşi mantığını yeniden onayladı. Belki oyuncular değişmiş olabilir ama tutumları hayır. Buna karşın yapılandırmacılar, modern anarşinin toplumsal yaşamın vazgeçilmez temel kurallarının (modern öznellik, özel mülkiyet hakları vb.), uluslararası "oyun kuralları"nı dönüştüren erken modern yeniden tanımından ileri gelen dışlayıcı sınırsallıkta kök saldığına vurgu yaparlar. Bu görüş, modern uluslararası ilişkilerin rekabetçi işleyişine karşı çıkmadığı halde, onun "üretici grameri"ni belirlemiş olduğu iddiasında ve Ortaçağ Avrupa'sında örneği görülen uluslararası davranışta çeşitliliklere yer veriyor. Ancak sınırsallığın biçimi Ruggie gibi yapılandırmacılar için belirleyici ölçüt oluşturduğu için, bugünkü sınırların kaldırılması ve siyasal yönetimin hudutsuzlaştırılması süreçleri belki bir post-modern uluslararası düzene doğru geçiş savını destekleyebilir.

Benim Westphalia düzeni yorumumsa taban tabana farklı bir sonuca götürüyor. Benim savım, Westphalia düzeninin farklı kılan özelliğinin, hanedanlığa dayalı siyasal topluluklar ve diğer modern öncesi siyasal topluluklar arasındaki ayırıcı biçimde modern olmayan jeopolitik ilişkiler olduğudur. Bu ilişkiler rekabete dayalı oldukları halde, bunları belirleyen ne yapısal anarşiydi, ne Westphalia'da üzerinde anlaşılan bir dizi yeni yapıcı kuraldı ne de dışlayıcı sınırsallık. Bunların kökleri daha çok kapitalizm öncesi toplumsal mülkiyet ilişkilerine uzanıyordu. On dokuzuncu yüzyılda uluslararası moderniteye bölgesel olarak alabildiğine düzensiz ve sürüncemede kalmış geçişe kadar, erken modern jeopolitik düzeni, hanedanlar arası ilişkiler mantığı yapılandırageldi.[1] Ne var ki, mutlaki jeopolitik düzenin toplumsal kuruluşu ve onun dönüşüm

1. On dokuzuncu yüzyıl uluslararası ilişkileri üzerine Marx ve Engels'in kendi görüşleri için, bkz. Soell 1972 ve Teschke 2001.

mantığı, gerek (yeni-)gerçekçiler gerekse yapılandırmacı görüştekiler olsun, standart Uİ kuramlarında yeterince anlaşılamadı. Dahası, eğer 1648'in çok daha sonrasında Avrupa jeopolitiğinin belirleyici niteliği hanedancılık idiyse, "Westphalia konusu"nu Uİ camiası için bir jeopolitik dönüm noktası olarak tekrar ele almamız gerekir.

Bundan sonraki yorum, jeopolitik düzenlerin kuruluşu, işleyişi ve dönüşümüyle bağlantılı üç temel kuramsal görüşten yararlanıyor. Birincisi, Ortaçağ, erken modern ve modern jeopolitik düzenlerin hepsinin belirleyici niteliği anarşi olsa da, her biri taban tabana ayrışan uluslararası ilişkiler ilkelerini yansıtır. Anarşinin belirlenemezliği göz önünde bulundurulduğunda, uluslararası düzenlerin niteliklerindeki çeşitlilikler, kurucu oyuncularının siyasal rejimleri ile çatışma ve işbirliği biçimleri farklı toplumsal mülkiyet ilişkileri temelinde kuramlaştırılabilir. Bunlar, farklı jeopolitik düzenlerin kurucu çekirdeğini oluştururlar. Şematik olarak, kişiselleşmiş, merkezî olmayan, derebeylik siyasal yetkesinin yerini, sonuçta yerini kişisellikten arınmış, merkezî kapitalist siyasal düzen olan modern egemenliğe bırakacak olan kişiselleşmiş ama daha merkezi mutlaki yönetim aldı. Mutlaki egemenlik, modern egemenlikle çarpıcı bir karşıtlık oluşturacak biçimde, özünde özel mülkiyete dayalıydı, yönetici hanedan tarafından kişiselleştirilmişti ve kökleri kapitalizm öncesi mülkiyet ilişkilerinde yatıyordu.

İkincisi, mülkiyet ilişkileri farklı siyasal rejimlerin ve jeopolitik düzenlerin kuruluşunu açıklamakla kalmaz, aynı zamanda uluslararası ilişkileri yönlendiren, tarihsel olarak bağlı ve birbiriyle çakışan eylem stratejileri de üretir. Kapitalizm öncesi mülkiyet ilişkilerinin *ancien régime* devletlerinde sürmesi, hanedanlığa dayalı-mutlaki yönetici sınıfların kendini üretmesini hâlâ (jeo)politik birikim mantığının yönlendirdiği anlamını taşır. Hanedanlık egemenliği ve jeopolitik birikim, erken modern uluslararası ilişkilerin tutumunu belirledi. Mülkiyete dayalı krallık, imparatorluk inşası, siyasal evlilikler, taht savaşları, hanedanlık "uluslararası" hukuku, ardıncılık ve

küçük yönetimleri saf dışı bırakan bir hanedanlar arası telafi edici denkleşimi beraberinde getirdi. Erken modern saldırganlık, çatışma çözme ve sınırsallık biçimlerini bu çekirdek kurumlar yapılandırdı. Mutlaki jeopolitik düzenin işleyiş yöntemini hanedanlık kendini üretme stratejileri açıklar.

Üçüncüsü, uluslararası düzenler arasındaki ayrılıklar kavramsal olarak açık biçimde belirlenebilir olduğu halde, bir tarihsel yeniden kurgulama, ayrışık uluslararası oyuncularının bir "karma vaka" senaryosunda geçici olarak bir arada yaşadığını kabullenme sorunuyla karşı karşıya kalır. On yedinci yüzyıl bunalımı sırasında içerideki sınıf çatışmalarına ve siyasal olarak oluşturulan gelir sızdırma yetkileri üzerinden çıkan jeopolitik çekişmelere getirilen bölgesel olarak düzensiz çözümler, Avrupa yönetimleri arasında önemli rejim çeşitlilikleri doğurdu. Sonuç, ayrışık bir jeopolitik düzen oldu. Fransa, Avusturya, İspanya, İsveç, Rusya, Danimarka-Norveç, Brandenburg-Prusya ve Papalık devletleri mutlakiydi. Kutsal Roma İmparatorluğu 1806'ya kadar konfedere bir seçimli monarşi olarak kaldı. Flemenk genel eyaletleri bağımsız bir oligarşik ticaret cumhuriyeti kurdu. Lehistan bir "taçlı aristokratik cumhuriyet" idi, İsviçre ise bir özgür kantonlar konfederasyonu. İtalyan ticaret cumhuriyetleri monarşilere dönüşmeye karşı savaş verirken, İngiltere dünyanın ilk kapitalist iktisadını yöneten bir meclisli anayasal monarşi oldu. Ancak bu çeşitliliğe rağmen erken modern uluslararası düzen, sayısal bakımdan ve güç siyaseti bakımından ağır basan hanedanlık devletlerinin etkisi altında kaldı. Dolayısıyla, bu jeopolitik açıklaması, kurucu birimlerinin türdeşliği üzerine kurulu değildir, Westphalia düzenini düzen sürdürmeye ve düzen dönüştürmeye etkin olarak karşı koyulan, hanedanlık devletlerinin egemenlik altına aldığı bir açık sistem olarak kavrar.[1]

1. Bu "benzemez" oyuncuların uzun vadede düzenin içinde "birbirlerine yaklaştıklarını" (Waltz 1979) savunmak makul olsa da, hâlâ (1) neden bunların öncen başta ayrışık olduklarını, (2) bu sürecin tamamlanmasının neden yüzyıllar aldığını, (3) bu

2. Westphalia Düzeninde Yapı ve Özne

Bu bölüm, mutlaki mülkiyet ilişkilerinin yapısıyla erken modern egemenlik arasındaki bağı kısaca yeniden özetliyor ve bu mülkiyet ilişkilerinin uluslararası tutumu açıklayan yönetici sınıf stratejilerini nasıl belirlediğini gösteriyor.

1. Yapı: Mutlaki Devlet, Mülkiyet İlişkileri ve İktisadi Kalkınmama

On yedinci yüzyıl Batı Avrupa anakarasındaki toplumsal mülkiyet ilişkilerinin en temel yapısı neydi? On dördüncü ve on yedinci yüzyıl bunalımları arasında feodal bir kira rejiminden mutlaki bir vergi rejimine geçişin parçalı Ortaçağ hâkimiyetini merkezî kraliyet egemenliğine dönüştürdüğünü beşinci bölümde göstermiştim. Ortaçağ yönetim yapısının "parsellenmiş egemenliğinin" yerini mutlaki vergi/makam devletinin hâlâ kişiselleşmiş olan ama çok daha merkezî hâkimiyeti aldı. Şiddet araçlarının ve –sürekli ordu ve vergilendirme yoluyla merkezden artık üretim sızdırılması biçimindeki– yönetim yetkilerinin kraliyet tekeline (aksak) girişi, beyleri doğrudan iktisat dışı gelir sızdırma yetkilerinden etmişti. Gelgelelim kral, egemenliği kalıtlı mülk olarak kişiselleştirildiği için, mutlaki egemenlik kamu ile özelin ve siyasetle iktisadın birbirinden ayrılmasını gerektirmiyordu. *Ancien régime* egemenliği, mülkiyete dayalı krallık demekti.

Ancak kapitalizm öncesi temellerine rağmen, Uİ literatürünün çoğunlukla varsaydığı gibi, mutlaki vergi/makam dev-

"uyum sağlama"nın mekanizmalarının tam olarak neler olduğunu, (4) hangi belirli devlet/toplum bütünlüğü tipine yakınsadıklarını ve (5) devletlerin niçin ikide bir bu düzenden sıyrılmaya çalıştıklarını ve hatta onu aşmaya ve dönüştürmeye giriştiklerini bilmemiz gerekiyor (Avrupa Birliği vs.). Kalıcı bir "edilgen-uyarlayıcı" devlet öykünmesi süreci olduğunu sanmanın da aynı oranda tek yanlı olduğu açıktır. İster on yedinci yüzyıl İngiltere'si olsun, isterse on sekizinci yüzyıl Fransa'sı, devrimci devletlerin nasıl ya düzenin doğasını dönüştürdüklerini ya da kurallarını önemli biçimde değiştirdiklerini göstermek gerekir. Daha zengin bir "rekabetçi türdeşleştirme" algılaması için bkz. Halliday 1994: 94-123.

leti bir modern devlet olarak görülebilir mi (Ruggie 1993; Spruyt 1994a: 79; Hall 1999: 78)? Siyasal bakımdan, Fransa'nın feodal mutlaki monarşiye dönüşümü Max Weber'in tanımladığı türden modern egemenliğin kurulmasını gerektirmedi (Weber 1946: 78-83). Beşinci bölümde tanıtlandığı gibi, mutlakiyet üzerine revizyonist literatür, makam satışı, korumacılık ve kayırmacılığın bir modern bürokrasinin ve modern siyasal kurumların kurulmasının önünü kestiğini gösterdi. Vergilendirme birörnek olmamayı sürdürüyordu. Soyluların vergiden muaf tutulması kalıcı temsilci meclislerinin olmayışının göstergesiydi. Saray himayecilik, entrika, arpalık ve hizip merkezi oldu. Farklı bölgelerde ve farklı statü öbekleri için farklı yasalar uygulanıyordu. Modern kamu maliyesi düzeninden söz edilemezdi. Şiddet araçları devlet tekelinde değildi; ordu rütbelerini verasetli memurlara satan kral tarafından kişiselleştirilmişti. Paralı askerlik kraliyetin şiddet araçlarını tekeline alma tutkularının altını daha da oymayı sürdürdü. Kapitalizm öncesi devletin kamu iktisadi politikası kesinlikle merkantilizmdi. Kısacası, erken modern Fransa'da modern devletin hiçbir kurumsal tuzağı bulunmuyordu.

İktisadi bakımdansa, feodal beylik haklarının yitirilmesi, serfliğin ve *de facto* köylü mülkiyetinin sonunu beraberinde getirdi. Doğrudan üreticiler pazar baskısı altında değillerdi, her şeyden önce kendi geçimlikleri için üretmeyi sürdürdüler. İşte tam da köylü sınıfı geçimlik araçlarından henüz ayrılmamış olduğu ve pazar zorunluluklarına maruz kalmadığı için, üretim fazlasına el koyma hâlâ iktisat dışı araçlarla paylaşım alanında gerçekleşiyordu, üretim alanının kendisinde değil. Bunun doğal sonucu, kapitalizmin rekabetçi mantığının taşrada tutunamamasıdır ki, iktisadi kalkınmamayı açıklar.

2. Özne: Siyasal ve Jeopolitik Birikim Stratejileri

Peki bu mülkiyet yapısı uluslararası tutuma nasıl dönüşür? Yönetici sınıf stratejileri, kapitalist olmayan tarımsal mülkiyet ilişkileri içerisinde el koyma araçlarına yapılan ya-

tırıma dayalı "siyasal birikim" mantığına bağlı kaldı. Bu stratejiler, analitik olarak (1) köylünün keyfî, zorlayıcı ve cezalandırıcı vergilendirilmesi ile (2) makam satışları, meslek tekelleri ve kamu borçlanması olarak ikiye ayrılabilir. Dışarıdan, bu stratejileri (3) savaş ve hanedanlık evlilik politikaları üzerinden jeopolitik birikim ve (4) kraliyet ticaret beratlarının ayrıcalıklı tacirlere satılmasıyla siyasal olarak ayakta tutulan ve uygulatılan eşitsiz değiştokuş tamamlardı. (3) ve (4) numaralı stratejiler, (1) ve (2) numaralı iç stratejilerin dışarıdaki olmazsa olmaz karşı yüzleridir. Bunun sonucu olarak, hanedanlığın toprak iddialarıyla ticari tekeller ve ticaret yolları, iki ana savaş kaynağıydı.

Siyasal toplumun kendini yönetici sınıfın en tepesinde tutmak zorunda olan kralın iktisadi esenliğine olan bağımlılığı, (jeo)politik birikim stratejilerini dayatıyordu. Hükümdarlar, içeride kalkışma tehdidine karşı güç tabanlarını korumak ve güçlendirmek için verdikleri dur durak bilmez mücadelenin büyüklüğü oranında saldırgan dış politikalar izlemeye yönelirlerdi. Bu durum ailelerinin toprak tutkularını gidermelerine, borçlarını ödemelerine, "oturan" memur ordusuyla "hazır kıta" subay ordusunun toplumsal hareketlilik arzularını yerine getirmelerine ve savaş ganimetlerini giderek büyüyen yardakçıları, bankerler ve saray gözdeleri ağıyla paylaşmalarına olanak sağlardı (Malettke 1991). Karşılığında bu seçkinlerse, asilzadelerin vergilendirilmemesini öngören tarihsel mutlaki uzlaşıya uyması, borçlarını ödemesi ve toplumsal yükselme ve jeopolitik kazanım umutlarını beslemesi koşuluyla servetlerini diktatör kraliyet komutanına bağlarlardı. Diğer bir deyişle jeopolitik birikim, toplumsal hiyerarşinin en tepesindeki hükümdarın çevresinde şekillenen yönetici seçkinlerin genişletilmiş biçimde kendilerini yeniden üretmeleri için olmazsa olmazdı. Mutlaki hükümdarların yükümlülüklerini yerine getirmediğinde neler olduğunu Fronde (1648-1653) çok iyi örnekler.

(Jeo)politik birikim mantığı bir dizi devlet kurucu, devlet seçici ve devlet gücünü sağlamlaştırıcı savaşa neden ola-

rak mutlakiyet çağı boyunca vuruşmaların sıklığının ve yoğunluğunun sorumlusu oldu. Gelgelelim bu süreçler modern değil, mutlaki devlet yapılanmasını teşvik etti. On beşinci yüzyılın sonu ve Napoléon Savaşları arasında savaşsız geçen yıl çok azdı (Krippendorff 1985: 277; Burkhardt 1992: 9-15). Quincy Wright, on dokuzuncu yüzyıldaki ciddi düşüşe varana kadar 1480-1550'de 48, 1550-1600'de 48, 1600-1650'de 116, 1650-1700'de 119, 1700-1750'de 276, ve 1750-1800'de 509 önemli çatışma yaşandığını belirtiyor (Wright 1965: 641-644).[1] Bunlardan önce ve sonra sıklıkla içeride çatışmalar ve içsavaşlar çıkardı. Kabaca on beşinci yüzyılda "yeni monarşilerin" yükselişine kadar süren derebeylik çağı da aynı derecede siyasal birikime dayalı bir savaş kültürü olsa da, mutlaki çağ, askerî çatışmaların sıklığını, yoğunluğunu, süresini ve büyüklüğünü şiddetli biçimde artırdı. Dahası, çok daha iyi örgütlenmiş sürekli savaş devletlerinin askerî saldırıları, orduların boyutlarını, savaşların maliyetini, vergilendirme yoluyla sızdırılan artık üretimin oranını büyüterek Ortaçağ kan davalarıyla beylerin, şövalyelerin ve vasal ordularının seferlerini gölgede bıraktı.[2]

Dört gelir sağlama stratejisinin başarısı da üretici ve üretici olmayan sınıflar arasındaki güç dengesine bağlıydı. Vergi oranını ve dolayısıyla savaş için kullanılabilir kaynakları belirleyen buydu. Bütün stratejiler önceliği üretim araçlarına değil, şiddet araçlarına yatırıma –sürekli orduların, deniz kuvvetleri ile askerileştirilmiş tüccar filolarının ve bir polis gücünün kurulması– verdi. Erken modern uluslararası ilişkilerdeki şiddeti açıklayan, *per se* düzen kaynaklı jeopolitik yarıştan çok (jeo)politik birikim baskısıydı. "Askerî Devrim" ile ilintili askerî-teknolojik buluşları körükleyen, bir çeşit özerk askerî tekno-determinizm değil, yönetici sınıf içi

1. Quincy Wright'ın istatistikleri yöntembilimsel açıdan sorunsuz olmasa da, açık bir eğilimi gösteriyor.

2. Avrupa'nın çeşitli bölgelerindeki kamu gelirleri ve giderleri ile savaşa ayrılan oranlar üzerine veriler için bkz. Bonney 1996, 1999.

bu çatışmalardı. Son olarak, mutlaki devlet yapılanmasını açıklayan, Charles Tilly'nin "devletler savaşı, savaş devleti yapar" modelinin sistemleştirdiği Hintzeci uluslararası çekişme mantığı değil, sınıf çatışmasıdır (Hintze 1975a, 1975b; Tilly 1985). Bu etmenler kapitalizmin ya da modern devletin yükselişini hâlâ açıklamaz. İktisadi artıkdeğerin üretici olmayan şiddet aygıtına ve savurgan tüketime yönlendirilmesi, cezalandırıcı ve iktisadi olarak kendini baltalayıcı mutlaki savaş-vergi devleti mantığını yeniden üretiyordu (Bonney 1981).

Genişletilmiş kendini üretme seçeneklerini (jeo)politik birikime indirgeyen toplumsal mülkiyet ilişkileri ve kendine yetemeyen bir ulusal gelir göz önünde bulundurulduğunda, mutlakiyet yalnız içeride açgözlü olmakla kalmayıp aynı zamanda yapısal olarak saldırgan, yağmacı ve yayılmacı bir dış siyaset üretiyordu. Bunun sonucu olarak, kalıcı savaş devletinin gelişi ve savaşların yoğunlaşarak gitgide sıklaşması, sırf güç azamileştiren, güvenlik odaklı üniter devletlerin birbirine yakınlığı ya da bilinçli oyuncular arası normların uzlaşımlarına indirgenemez. Bunlar, kapitalizm öncesi yönetim yapılarının iç yapısıyla bağlantılıydı.

Mülkiyete dayalı krallık, kamu politikalarının ve, *a fortiori* dış siyasetin *raison d'État* ya da ulusal çıkar namına değil, hanedanlık çıkarları adına yürütülmesi demekti. Hükümdarların özel egemenlik unvanları üzerine diğer hükümdarlarla pazarlık edebilmek için en fazla kendi "kişisel kurallarını" dayatmaya kafa yormaları, işte tam da diplomasi ve dışişleri konularında olurdu:

> Böylelikle devletin varlık gerekçesi, devleti halkları ya da milletiyle değil, hükümdar ve hanedanla yakından birbirine bağlardı; bu bağ kimi ülkelerde daha yenice oluşma aşamasındaydı. XIV. Louis'in devleti hanedanlık kalıtı olarak alan görüşü (*L'État, c'est moi*) Avrupa'nın büyük bölümünde geçerliliğini koruyordu ve eğer hükümdarı devletin birinci hizmetçisi gören Aydınlanma düşüncesi ilerlemeye başlamış

bile olsaydı, uygulamada ayrım, özellikle dış siyasette, çok az fark yaratmıştı (Schroeder, 1994a: 8; ayrıca bkz. Symcox, 1974: 3).

Bu nedenle, çok daha eski bir geçmişte –çoğunlukla ya mutlaki Fransa'da ya Rönesans İtalya'sının "proto-modern" ticaret cumhuriyetlerinde ya da on yedinci yüzyıl Hollanda'sında– hüküm sürmüş ilk modern devletin en erken kımıldanışlarının perdesini aralamak ve bununla örtüşecek biçimde modern devletler düzenini daha eski bir geçmişe tarihlemek yerine bu bölüm, uluslararası Avrupa siyasetinin ne kadar uzun süre bütünüyle kapitalizm öncesi toplumsal ilişkilerin içinde gömülü kalan uygulama ve ilkelerce yönetildiğini göstermeye çalışıyor. Erken modern uluslararası ilişkilerin "görünüşteki modernliğine" rağmen, maddi içerikleri Ortaçağ ile aralarındaki daha büyük bir sürekliliği ele veriyor.

3. Westphalia Jeopolitik İlişkileri: Hanedanlığa Ait Bir İş Kolu Olarak Dış Siyaset

Mülkiyete dayalı krallık, uluslararası ilişkilerin toplumsal bağlantılarının hükümdarların "özel" aile işleriyle büyük ölçüde özdeş olması anlamına gelirdi. Hanedanlık soyağacının ve aileyi yeniden üretmenin –tahta çıkma sorunları, evlilik, boşanma, miras, çocuksuzluk gibi– biyolojik olarak belirlenen şans oyunu, güç dengelerinin aksi halde katışıksız siyasal olan mekanizmalarını basitçe "kirletmekle" ya da bilinçli oyuncular arası uzlaşımların ussallığını baltalamakla kalmıyor; tam olarak erken modern jeopolitiğin doğasını da belirliyordu. Egemenlik doğumla aktarıldığından, kraliyet cinselliği, Marx'ın Hegel'in "hak felsefesi"ne yazdığı eleştiride savunduğu gibi, doğrudan siyasaldır: "Dolayısıyla, bir kral yaptığı ve kendi bedenini ölümsüzleştirdiği için kralın en yüksek kurucu edimi, onun cinsel etkinliğidir" (Marx 1975: 40). Doğuştan egemenliğin anlamı bu; ya da Marx'ın nüktesindeki

gibi: "Majesteleri: egemenlik!" Kamu siyasal gücü hâlâ kişiselleşmiş olduğundan, Avrupa siyaseti devletlerin işleri değil, onların yönetici ailelerinin işleriydi. "Mülkiyet temelli hanedancılık, aile çıkarları kör göze parmak biçiminde kollanarak, dış işlerinin yürütülmesindeki sıradan zamanlarda olanca gücüyle sergilenirdi" (Rowen 1980: 34-35).[1] Ancak bütün hanedanlık yönetici sınıfı yağmacı dış politikalarla uğraştığından monarşikolmayan devletler, yok olma pahasına Avrupa'daki hanedanlar arası ilişkilerin yarışmacı örüntülerine boyun eğmeye mecbur bırakılırdı. Bireysel oyuncuların bağımlı ussallığı, sınırlar içindeki haklar üzerinden oynanan bir *zero-sum game* olan düzenin usdışılığını tanımlar oldu.

1. *Monarchia Universalis*: Tam Denklik mi Rütbe Sırası mı?

Kapitalizm öncesi tarıma dayalı mülkiyet ilişkileri altında bir doğal tekel olarak sınırsallığın siyaset iktisadı göz önünde bulundurulduğunda, 1648'den epey sonra en çok benimsenen jeopolitik düzen anlayışları, evrenselcilik ve monarşi devletlerindeki hiyerarşi düşünceleri etrafında şekilleniyordu (Burkhardt 1992: 30-63, 1997; Bosbach 1986; Rosenberg 1994: 91-122). On beşinci yüzyıldan on sekizinci yüzyılın sonuna kadar çağdaş hükümdarların öz algılamalarını ortaya koyan kavram, –zamanla önemli kaymalar geçirmekle birlikte– genel söyleme hâkim olan *monarchia universalis* [evrensel monarşi] idi (Bosbach 1986: 12; Hinsley 1963: 167 vs.). Kökenbilimsel bakımdan, monarşi, bir kişinin yönetimi demektir, bu nedenle *res publica Christiana*'nın [Hıristiyan cumhuriyeti] bir monarşiler çokluğuna bölünmüş olması terimlerde bir çelişki olarak anlaşılıyordu. On

1. "Devletin belli bir aile içerisinde tevarüs ettirilebilen bir parça mülk olduğunu bir kez anladığımızda, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda savaş ve diplomasinin hanedanlık temelini kavramak daha kolay olur" (Symcox 1974: 5; ayrıca bkz. Marx 1986).

yedinci yüzyılın sonunda güç dengelemesi söylemi evrensel monarşi düşüncesini sarsmaya başlarken ve dönemin başından sonuna kadar iki ilke tam bir keskin gerginlik içindeyken açıklanması gereken, evrenselleştirici düşüncelerin yaşam süresidir. Aynı zamanda daha sonra, hanedanlar arası ilişkilerin ve onların evrenselleştirici çıkarlarının kendiliğinden bir güç dengelemesi getirmek yerine, saf dışı bırakma üzerinden hanedanlığa dayalı özgün bir denkleşim pratiği doğurduğunu da göstereceğim.[1]

Ağır aksak ilerleyen dış siyaset uygulamaları ve söylemler, Westphalia'daki siyasal oyuncuların birbirlerine eşitler olarak davrandığı ya da belirlenmiş sınır düzeninin meşruiyetini tanıdıkları yönündeki bütün geleneksel savları temelsiz bırakıyor. Fransa *arbitre de Europe* [Avrupa'nın hakemi], Avusturya *caput mundi* [dünyanın başı], İsveç ise *dominium maris baltici* [Baltık Denizi hâkimi] olduğu iddiasına soyundu. 1771'de, Büyük Petro, Habsburgların yalnız ve sadece kendilerinin olarak sahiplenme eğiliminde oldukları Latince *imperator* unvanını benimsedi. Piramit biçimli derebeylik yönetim yapılarındaki çokluğun bir arada yaşayan egemen monarşiler olarak daralması, *eo ipso* Westphalia uzlaşmasından sonra çatışan birimlerin resmen denk olduklarının yaygın biçimde kabul gördüğü anlamına gelmiyordu. Gerçekte durum, bunun tam tersiydi: "Her bir hükümdarın rütbelendirilmesi ve devletlerinin göreli konumu, erken modern uluslararası ilişkilerin can alıcı boyutlarıydı" (Oresko, Gibbs, ve Scott 1997: 37).[2] Diplomatik müzakerelerde öncelik sırası için birbirine girilmesi, devletlerarası örgütlenmedeki hiyerarşik kavrayışların süregeldiğini göstermesi açısından bulgusaldı. Burada olan, Uİ'nin tam "altasıralama" anlamı ta-

1. Morgenthau güç dengelemesinin ereğini "istikrar artı düzenin bütün öğelerinin korunması" olarak tanımlıyor (Morgenthau 1985: 189). Güç dengesinin otomatik algılaması üzerine, bkz. Waltz 1979.

2. "Devletlerin hiyerarşik örgütlenmesi, güç ve saygınlığın dışadönük göstergesi olarak bütün Avrupa'nın bütünüyle doğal gördüğü bir şeydi ve değişiklikler kolay yapılmazdı" (Hatton 1969: 157; ayrıca bkz. Wight 1977b: 135; Osiander 1994: 82-89).

şıyan hiyerarşi düşüncesi değil, hanedanlar arası toplum üyelerinin resmî eşitsizliğini damgalayan bir hanedanlık uzlaşımıydı. Şayet çok sayıda yönetim "egemen" ise, bazıları ötekilerden daha az egemendi. Bu eşitsizlik *de facto* güç yetenekleri arasındaki hukuksal olmayan büyük, orta ve küçük güçler ayrımına yön verecek denksizliklerin bir sonucu değil, prenslik konumundan kaynaklanan, yaygın biçimde kabul görmüş bir uluslararası normdu (Luard 1992: 129-148).

Bir dizi rütbe, yukarıdan aşağı inen merdivene egemenleri yerleştirirdi. Kutsal Roma imparatoru en tepeye otururken onu "En Hıristiyan Kral", Fransa kralı izlerdi. Genel kural olarak, verasetli monarklar seçilmişlerin üstünde, cumhuriyetler monarşilerin altında yer alır, onları kraliyetten olmayan beysoylular ve özgür kentler izlerdi. Uluslar Topluluğu hükümetlerinin çokluğunun bir sonucu olarak İngiltere'nin konumu ağır şekilde zayıfladı ve tıpkı Flemenklerle Venedikliler arasındaki olayda olduğu gibi, ne zaman bir devletin unvanı ve *de facto* önemi arasında bir örtüşmeme olsa, öncelik sırası için ciddi çatışmalar çıktı. Büyük Petro'nun 1721'de emperyal unvan alması yalnızca Viyana'da değil, unvanı ancak 1742'de tanıyan Britanya'da ve onu 1745'te izleyen Fransa'da da epeyce bir kızgınlık uyandırdı. On yedinci yüzyılın sonlarına doğru, dükalık ya da *Kurfürsten* (seçici) statüsü onları uluslararası siyasetin dışında bırakacak gibi göründüğünden, çoğu Alman hükümdar kraliyet unvanları arayışına girdi. Hohenzollern'ler, Wettin'ler, Wittelsbach'lar, ve Welf'ler bunda başarılı olurken, geri kalanlar daha düşük konumlarını kabullenmek durumunda kaldılar. İtibar ve saygınlık kaygısı, törensel gevezelikler olarak bir kenara atılmamalıdır. Hiyerarşinin çok büyüdüğü hanedanlığa dayalı bir uluslararası toplum içerisindeki konum ve statü yarışının doğal bir sonucuydu bu. Diplomatik toplantılarda düşük bir mevkiyi kabul etmek, bir kişinin kendi astlığını kabul etmesiyle eşanlamlıydı ve veraset kavgalarında somut sonuçları olabilirdi. Bundan ötürü hanedanlık söylemlerinin itibar, saygınlık, onur

anlamlarının içine yerleştirilmiş olması bizi şaşırtmamalıdır. "Hükümdarların devletlerine kişisel aile varlığı gözüyle baktıkları bir çağda, onların kişisel şeref, şan ve saygınlıklarına vurgu yapmaları kaçınılmazdı. Bu durum aynı zamanda çoğu uluslararası uyuşmazlığın niçin hanedanlık talepleri üzerinden çıktığını da açıklar" (McKay ve Scott 1983: 16).

2. "Devletlerin" "Devletlerle" Evliliği: Hanedan Birlikleri ve Taht Savaşları

Erken modern işbirliği ve çatışmayı, birbiriyle çekişen iki uygulama belirliyordu. Bir yanda mülkiyete dayalı krallık, bir toprak kazanma ve varlık artırma aracı olarak hanedanlık evlilik politikalarını başlattı. "Zira en üstün meşruiyet göstergesi toprak değil, hanedanlık idi. Devlet, hükümdarın terekesi olarak görülür ve bu nedenle onun tapu senetleri bir bireyler birliğince edinilebilirdi: *felix Austria*. Bu durumda en üstün diplomasi aracı, savaşın, onu pek sık kışkırtan barışçıl aynası olan evlilikti" (Anderson 1974b: 39). Hanedanlar arası evlilikler yalnızca uluslararası ilişkilerin karakterini belirlemezdi, aynı zamanda hükümdarın biricik en hızlı ve en etkili yayılma stratejisiydi de. Bu, "devletlerin" "devletlerle" evlenebildiği bir jeopolitik düzendi. Immanuel Kant, 1795 gibi geç bir tarihte, felsefi denemesi *Zum Ewigen Frieden*'inde [Edebî Barış Üstüne] kendini "ister büyük olsun ister küçük, hiçbir bağımsız ulus [*Staat*], başka bir devleti veraset, değiştokuş, satın alma ya da armağan olarak ele geçirememeli" diye yakarma baskısı altında buluyordu. Kant burada, *ancien régime* toprak ediniminin en sıradan pratiklerini suçluyor. Sonra daha da ileri götürüyor:

> [...] dünyanın başka yerlerinde bilinmeyen bir görenek olan, ulusların [*Staaten*] birbirleriyle evlenmesi yoluyla gelen bu sözde mal edinme hakkının, daha çok yakınlarda bile, Avrupa'ya getirdiği tehlikenin herkes farkında. Bu, nüfuzun enerji harcamadan artırıldığı ve sınırları genişletme-

nin yalnızca aile bağlaşıklıkları kurarak yaygınlaştırıldığı yeni bir sanayi koludur (Kant 1983: 108).

Tu, felix Austria, nube [Sen, mutlu Avusturya, evlen] özlü sözü *casa d'Austria*'nın [Avusturya Hanedanı] yalnızca siyasal özdeyişi değildi. Kraliyet ve soyluluk unvanlarının evlilik yoluyla birikimi, toplumsal bakımdan en başıbozuk ve ayrışık toprakları tek bir siyasal uzama "bohçalayan" bireysel birliklere yol açtı. Avrupa siyaseti, onun yönetici hanedanlarının –Habsburg'lar, Bourbon'lar, Stuart'lar, Hohenzollern'ler, Romanov'lar, Wasa'lar Oranj-Nassau'lar, Wittelsbach'lar, Wettin'ler, Farnease'ler vb.– ilişkileriydi (Weber 1981). Siyasal evliliklerin sırf yönetici hanedanıyla sınırlı kalmayıp yüksek düzeyli asiller tarafından da benimsenmesi, uluslar üstü çapraşık bir soylular arası ittifaklar kargaşasına yol açtı (Parrott: 1997). En sonunda ileri gelen bakanlar, kişisel aile çıkarlarını kral devletininkilerle dengeleyebilmek için diplomatik evliliklere giriştiler (Richelieu üzerine, Bergin 1985; Mazarin üzerine, Oresko 1995).

Gelgelelim, ortaya çıkan Avrupa çapındaki bölgelerüstü hanedan ailesi bağlaşıklıkları ağı, eşzamanlı olarak karışıklık, bölünme ve istikrarsızlığı da içinde barındırırdı. Aileler arası ve aile içi "özel" anlaşmazlıklar, bedensel kazalar ve marazi felaketler anında "halka açık" uluslararası çatışmalara dönüşürdü (Kunisch: 1979). "Mutlakiyette sınırlarının köşebentlerini yalnız başına hükümdar güvenceye aldığı için, onun ölümü ânında kendiliğinden bir düzen bunalımına yol açardı" (Czempiel 1980: 448). Düzen bunalımı, sırf hükümdarın ölümüyle de sınırlı kalmazdı. Bütün hanedanlık meseleleri –yapısal olarak üretilen kazalar– devletlerarası düzeni defalarca derinden sarstı. Bir hanedanlığın bitip yeni bir ailenin tahta çıkması bağlaşıklık örüntülerinin neredeyse otomatik olarak yeniden düzene sokulmasını gerektirirdi. Azınlıklar yabancıların taht iddialarına ve dış siyasetin güçlü bakanların eline geçmesine yol açardı. Naiplikler, saray nedimlerinin ve eğer yabancı kökenliyse, makam ve daireleri kendi ülkelerin-

den gelen yandaşlarla dolduran ana kraliçelerin hevesle üstüne atladığı tehlikeli yönetim boşlukları anlamına gelirdi. Boşanma durumlarında rakiplerin taht ve topraklar üzerindeki istemlerinin hesabı tutulamaz olurdu. Çoklu evliliklerle birlikte çoklu vârisler öncelik sırası meselesini ortaya çıkarırdı. Yasal olmayan çocuklar veraset hakkı isterlerdi. Çocuksuz evliliklerde doğrudan erkek vârisin yokluğu veya akraba evliliklerinin getirdiği kuşaklarda akıl ya da beden sağlığının yerinde olmayışı tahta çıkış meşruiyeti üzerinden hem içeride hem de hanedanlar arasında sürtüşmeler çıkarırdı.

Tahta çıkma önceliğinin kendisinde olduğunu ileri sürenler arasındaki uzlaşmazlık çoğunlukla savaşla çözülürdü. Merkantilist savaşların yanında, taht savaşları ve daha geniş olarak veraset iddiası üzerinden çıkan savaşlar, uluslararası çatışmanın baskın biçimi durumuna geldi. Hanedanlar arası aile ilişkileri ağının yönlendirdiği hanedan ailesi çekişmeleri, anında neredeyse bütün Avrupa ülkelerini etkiler, her türlü tahta çıkma bunalımı kolayca çok taraflı, Avrupa çapında bir yangına dönüşürdü. Sakson-Leh kralın ölümünün ardından gelen Lehistan Veraset Savaşı (1733-1738) büyük ölçüde Utrecht öncesindeki sınırlarını geri kazanma heveslisi Fransa'nın başı çekmesiyle Lehlerle ilgisi olmayan konular üzerinden yapıldı. Erkek çocuğu olmayan İmparator IV. Charles'ın ölümü, Uygulama Onayı'na [*Pragmatic Sanction*] rağmen Avusturya Veraset Savaşı'nın (1740-1748) hazırlayıcısı oldu. Bavyeralı Seçici Max Josef'in 1777'de vârissiz ölmesi, Prusya ve Avusturya'nın kralsız toprakları ele geçirme mücadelesi verdiği Bavyera Veraset Savaşı'nı (1778-1789) doğurdu. 1700'de çocuğu olmayan İspanya Kralı II Charles'ın ölümü ve XIV. Louis'in İspanya İmparatorluğu'nu torunu Anjulu Filip için kabul etmesi, bütün önemli Batı ve Orta Avrupa güçlerinin katıldığı İspanya Veraset Savaşı'nı (1702-1713/1714) tetikledi. Çağdaş bakış açısından bu durum, bir çocuğun, İspanyalı II. Charles'ın, marazi tarihinin ve onun en sonunda topraklarını geri kazanarak ayakta kalmasının dünyanın bölünmesini otuz yıl ileri attığı bir dünya tarihi

ironisi olarak görünüyor olmalı. Ancak bu "çılgınlıklar", hanedan devletler düzeninin mülkiyete dayalı doğasının alnına yazılıydı. Mülkiyete dayalı krallık Avrupa'daki başat siyasal rejim olduğu sürece, uluslararası ilişkileri de kesin olarak hanedanlar arası aile ilişkileri belirledi.

3. Uluslararası Kamu Hukuku Olarak Tahta Çıkmayla İlgili Hanedan Töreleri

Hanedan aile ilişkilerindeki aşırılıklar dikkate alındığında, tahta çıkma ve veraset kurallarının sabitlenmesi uluslararası bir konu durumuna gelirken, bunların uluslararası olarak tanınmış yasaları, bir önleyici eylem biçimiydi. Gelgelelim yapılandırmacılık karşıtı bakarsak, bu temel kuralların eksiksiz anlaşılması, hanedanlık egemenliğinin toplumsal koşullarının baştan kabul edilmesini gerektirir. Bu bağlamda "özel" ile hukuku, yalnızca anayasa değil, Avrupalı hükümdarlar için gerçekten aşırı derecede acil bir konu olarak uluslararası "kamu" hukukunun da temel bir parçası durumuna geldi. Anayasa hukukçuları hanedanlık soyağaçlarını anayasal ve uluslararası hukukun pozitif ilkelerinden daha çok incelediler. Gerçekten de sonraki, öncekinin bir fihristi olarak okunabilir.[1] Bunun sonucu olarak, yönetici ailelerin tahta çıkışı düzenleme konusuyla ilgili hiç eksilmeyen kaygısı, yapısal olarak türeyen mülkiyet çatışmalarını yönetmek için bilinçli bir stratejiydi. Miras hukuku, mutlaki devlet gerekçesinin ve bunun uzantısı olarak mutlaki devletler düzeninin temel taşı oldu (Kunisch 1979, 1982; ayrıca bkz. Czempiel 1980: 447; Grewe 1984: 48-339).

Bu nazik konuların sıralaması ise, vasiyet denetiminin tek hükümdarlardan zorla alınıp yazılı tahta çıkma yasaları-

1. Ortaçağ *ius gentium*'undan İspanya güdümlü *ius inter gentes*'e ve Fransa güdümlü *droit public de l'Europe'a* geçiş, uluslararası hukuk için genel bir soyut normlar bütünü oluşturamadı (Grewe 1984: 420-422). Bu başarısızlık, hanedanlık egemenliğinin kişiselleşmiş niteliğiyle bağlantılıydı. Erken modern uluslararası hukuk, tamamlayıcı ve belli konularla ilintili bir dizi barış uzlaşımı, ticaret anlaşmaları, koalisyon antlaşmaları yoluyla çoğunlukla Avrupa prensler sınıfının kişiler arası ilişkilerini güvenceye aldı.

na dönüştürülmesi ve böylelikle *loix fondamentaux* [temel yasalar] içerisine sokulması anlamına geliyordu. Danimarka'da devleti tehdit eden II. Kuzey Savaşları'ndan (1655-1660) sonra, 1665'teki *Lex Regia* erkek ilk doğan ve toprakların bölünemezliği ilkesini getirildi. Toprak bütünlüğünü de siyasal istikrarı da güvenceye alacak olan, hükümdarın zorunsuz arzusu değil, hanedanın sürekliliği idi. Bu bakış açısından egemenlik bireysel olarak hükümdara değil, hanedanlığa bağlıdır. Dolayısıyla burada gördüğümüz, özel aile hukukunun kaprislerini daha uzun ömürlü *raison d'État – ex fundamentalis et immutabilis* [temel ve değişmez devlet gerekçesi] ilkelerine bağlama girişimidir. Niyet buydu; ama tam da krallığın mülkiyete dayalı niteliğinin üstesinden gelinememesi ve mutlak egemenliğin bir kez krala verilmesinden sonra hiçbir kurumun kural ihlali halinde onu cezalandıracak kadar güçlü olmamasından ötürü gerçeklik bütünüyle farklıydı. Egemenliği devredilemez, sınırsız, geri alınamaz, bölünmez ve zaman aşımına uğramaz olarak tanımlayan istikrarın anayasal anlamı, dönüp dolaşıp doğası gereği kaypak olan hanedanlık uygulamalarına tosluyordu.

İzin verirseniz hanedanlık tahta çıkma kurallarının başarısızlığını 1713'teki ünlü Avusturya Uygulama Onayı'na gönderme yaparak örnekleyeyim (Kunisch 1979: 41-74; McKay ve Scott 1983: 118-177; Duchhardt 1997: 79). Fransa'nın tersine Habsburg monarşisi üç ayrı sınır bütünlüğü ve üç ayrı tahta çıkma yasası olan bir monark birliğiydi. İspanya Veraset Savaşı deneyimi, İspanyol İmparatorluğu'nun dağılması ve IV. Charles'ın erkek vârisinin olmayışı sonrasında Uygulama Onayı kadınlar için yeni tahta çıkma kurallarını birleştirerek karara bağladı. IV. Charles'ın muazzam toprak kazanımlarını koruyacak olan, kadın veraseti idi. Uygulama Onayı yalnızca Avusturya eyaletleri ve Cermen İmparatorluk Meclisi'nden (*Reichstag*) değil, Habsburg Hanedanı'nın varlıklarına diplomatik güvence sağlayabilmek için büyük Avrupa hanedanlıklarından da isteniyordu. Uluslararası bakımdan tanınma, Uygulama Onayı'nı etkili biçimde *Ius Publicum Europaeum* [Av-

rupa Kamu Hukuku] içine alan bir dizi ikili antlaşmayla sağlandı. Kamu gücünün mülkiyete dayalı niteliğiyle uyumlu olarak bu ikili antlaşmalar, dışarıda tanınma karşılığında –peş peşe toprak, hâkimiyet hakları ve güvence bildirimleri "değişimleri" dahil– Avusturya'nın tavizlerini de içeriyordu.

Prusya, Avusturya'nın Prusya'nın tahta çıkma kurallarını kabul etmesi ve Jülich-Berg'teki tartışmalı bölgelerde Bavyeralı Wittelsbach Hanedanı'nın iddialarına karşı Prusya'nın savlarını desteklemesi karşılığında 1728'de Uygulama Onayı'nı tanıdı. Avusturya'nın her birinin tahta çıkma düzenlemelerine sessiz kalması karşılığında Danimarka-Norveç (1732), İspanya (1731) ve Rusya (1732) da aynı yolu izledi. Deniz güçleri Britanya ve Flemenk genel eyaletleri, 1731-1732'deki II. Viyana Antlaşması'nda Uygulama Onayı'nın çiğnenemezliğini (1) Avusturya imparatorunun kızı Maria Tereza'nın bir Bourbon prensiyle evlenmemesi, (2) hiçbir Avusturyalının Doğu Asya ile ticaret yapmaması ve (3) Avusturyalı Ostende Şirketi'nin dağıtılması karşılığında güvenceye alma konusunda anlaşmaya vardılar. 1732'de Cermen Emperyal Meclisi, Bavyera ve Saksonya'nın karşı oylarına rağmen Avusturya veraset yasalarını tanıdı. Kestirilebileceği gibi Uygulama Onayı'na karşı en dirençli savaşan Fransa da İspanya'ya giden eski Avusturya krallıkları Napoli ve Sicilya karşılığında 1738'de onu tanıdı.

Ne var ki VI. Charles'ın 1740'taki ölümü üzerine, büyük ölçüde Walpole'un tasarımı olan kırılgan diplomasi ve sınır mimarisi, Habsburg Hanedanı'nın iki kolu arasındaki tahta çıkma bunalımı sonrasında paramparça oldu. Durumu bir *conjoncture favorable* [elverişli zamanlama], olarak betimleyen Prusyalı II. Friedrich, doğan yönetim boşluğunu fırsat bilip 1740-1741 kışında Avusturya monarşisi üzerinde herhangi bir hanedanlık iddiasına girişmeksizin, VI. Charles'ın Prusya'yı Jülich-Berg verasetinden dışlama kararının yarattığı dehşetle Avusturya yönetimindeki Silezya'yı işgal etti. İspanya Toscana ve Parma'yı istedi. Bavyera, imparatorluk unvanı hakkı istemini yineleyerek Bohemya'yı işgal giri-

şimlerinde bulunurken, Fransa da Aşağı Avusturya bölgelerini ele geçirmek için oyunlar planlıyordu. Aslında bütün Avusturya toprakları Avrupa hanedanlarınca prenslikler olarak görülüyordu. Zorlama yasal unvanlar seferber ediliyor ve Avusturya'nın parçalanmasının eli kulağında görünüyordu. Bir uluslararası aile hukuku mahkemesinin olmadığı bu ortamda veraset kavgası Avrupa çapında askerî çatışmaya dönüşüveriyordu. Adının yanıltıcılığına karşın Avusturya Veraset Savaşı büyük ölçüde Avrupa hegemonyası için yapılan bir Fransa-İngiltere savaşıydı. Ancak Fransa geleneksel toprak emperyalizminin peşindeyken Britanya anakarada hiçbir doğrudan toprak kazanma amacı gütmeyip Fransız karşıtı koalisyona şiddetle destek sağladı (McKay ve Scott 1983: 172). Anlaşmazlıkların sınır *revirement*'ini [tersine çevirme] yazılı hükme bağlayan Aachen Barışı'nda (1748) anlaşmazlıkların çözümü sekiz yıl sürdü ve bu arada Maria Tereza süreçten yıpranmış çıktı belki ama yenik değil.

Toparlamak gerekirse, tahta çıkmayla ilgili kurallar toplamı, "gizli" Avrupa uluslararası "kamu" hukukunu oluşturuyordu. Tahta çıkma kuralları ve parçalanma tasarıları üzerinde *arcana imperii*'nin [imparatorluk sırları] bir parçası olarak sıklıkla gizlice anlaşılması, Avrupa siyasetinin istikrara kavuşturacak hiçbir şey yapmadı. Veraset çekişmeleri doğrudan *casus belli* [savaş nedeni] oluşturmazdı her zaman ama içine çok sayıda savaş ve barış anlaşması oyasının işlendiği meşrûiyet söylemini yarattı. Müdahaleleri ve fetihleri meşrulaştırmak için kullanılan dil yasallık bağlamında şekillenirken, askerî çatışma "devletlerin" mutlaki düzeninin nihai düzenleyicisi oldu. Topraklar öncelikle bir gelir kaynağı olduğundan, "siyasal Avrupa, bir malikâneler haritası gibiydi ve savaş, mülk edinmenin toplumsal bakımdan geçerli bir yoluydu" (Hale'den alıntı şurada yapılıyor: Bonney 1991: 345). Mülkiyete dayalı krallık kaynaklı hanedanlık tahta çıkma bunalımları ve Avrupa devletler düzeninin depreşen bunalımları devletlerin kişisellikten çıkarılmalarına kadar, yani yeni bir mülkiyet rejimi siyasal gücü özel olmaktan çıkarana kadar sürdü.

4. Toprak Değiştokuşları, Prens Değiştokuşları

Uİ kuramı içerisindeki standart görüşe göre, modern sınır devletleri düzeni, birbirini dışlayıcı, coğrafi olarak belirlenmiş, sınırları açıkça ayrılmış ve işlevsel olarak benzer siyasal uzamların yapılandırdığı bir sınırsallık kurgulaması üzerine kuruludur (Gilpin 1981: 121-122; Giddens 1985: 89-91; Ruggie 1993, 1998: 875-876; Spruyt 1994a: 153-155). Modern sınırsallık yapısı özel mülkiyet haklarının kesişmesinin, kamusal ve özel alanların ayrılmasının ve egemenin karşılıklı ikili uluslararası tanımayla yasallaşan, iç ve dış alanlar için uzamsal sınırlar doğuran meşru güç kullanımını tekelleştirmesinin bir sonucudur. Bu bakış açısından modern devletler düzeninin kökeni, Rönesans ve Barok çağ arasında bir döneme yerleşir (Kratochwil 1986: 51; Ruggie 1993; Luard 1992: 174-184).[1]

Gelgelelim mülkiyete dayalı krallık, erken modern jeopolitiğin uzamsal kurulumu üzerine oldukça farklı bir sınır mantığı dayatıyordu. Sınırsallık, toprak birikimi ve el değişimi ile ilgili özel hanedanlık pratiklerinin bir parçası olarak kalmakla devlet ve topraklar arasındaki bir genelleyici kimlik ve değişmezliği köstekliyordu. Mutlaki egemenlik aksadığı ve feodal ve mülkiyete dayalı uygulamalar varlığını koruduğu için, toprak sınırları ayrıcalıksız olmayı ve idari yönden birörnek olmamayı sürdürüyordu. Erken modern egemen oyuncuların çeşitliliği –kalıtlı ve seçimli monarşiler, ticaret cumhuriyetleri, konfederasyonlar, aristokrat cumhuriyetleri, anayasal monarşi, kentler, malikâne devletleri– eşitliği şöyle dursun, işlevsel benzerliği bile olanaksızlaştırıyordu. Bunun sonucu olarak, dışlayıcı sınırsallığa dayalı, kişisel olmayan bir devletin yönettiği modern devletler düzeninin kurulması on dokuzuncu yüzyıla ötelenmek zorundadır.

1. Luard'ın zengin tarihsel yorumunun onun temel savını, yani 1648 tarihi "rekabetin artık toprak, statü ve güç için çekişen egemen devletlerarasında yürütüldüğü, tümüyle yeni bir çağın habercisi oldu" iddiasını nasıl çürüttüğünü görmek şaşırtıcı (Luard 1992: xii).

Devletlerarası ilişkilerin hanedana dayalı yapısının değişen sınırsallık coğrafyaları için doğrudan sonuçları oldu. Hanedanlar arası aile ilişkileri politikaları, sınırsal düzen(sizlik) mantığını belirleyen ve sınır komşuluğu ile istikrar mantığını tanımlayan, bölgeler üstü sınır yapılanmalarına –özellikle hanedan birliklerine– yol açtı. Evlilik politikaları ve çözümü savaşla bulunan veraset uygulamaları Avrupalı prensler arasında toprakların sık sık yeniden pay edilmesine neden oldu. Böylelikle sınır değişmezliğinin önüne geçiliyordu. Toprak bütünlüğü, yönetici ailenin başındaki hanedanlık reisinde kişiselleşen birliğinden başka hiçbir anlam taşımıyordu. Sınır sürekliliği, egemen unvanının bir hanedan başından öteki hanedan başına pürüzsüz biçimde aktarılmasıyla özdeşti. Hanedanlıktaki herhangi bir boşluk, monarşinin toprak bütünlüğünü tehdit eder ve dış saldırılara açık bırakırdı. Sınırlar, egemenliğin yapıcı unsuru değil ama hanedanlığın mülkiyete dayalı bir uzantısıydı. Bundan ötürü uluslararası ilişkilerde bir iktisadi varlık –verasetler, tazminatlar, değiştokuşlar, tahviller, devirler, bağışlar, bölünmeler, kefaletler, gönül almalar, satışlar ve alımlar için kullanılıp atılabilir bir kütle– olarak ele alınırdı (Arentin 1981; Grewe 1984: 462-463; Klingenstein 1997: 442). Erken modern sınırsallık mantığını ulusal çıkarlar ya da devletin varlık gerekçesi değil, hanedanlık çıkarları belirlerdi (Mattingly 1988: 108-109, 117-118; Schroeder 1994a: 8).

Ancak ailenin birliği, onun topraklarının coğrafi olarak birbirine yakınlığıyla eşanlamlı değildi. Bu topraklar sözde "bağlı" olsalar da, tek bir egemene ait olmaları anlamında çok çeşitli yasalarla ve vergi rejimleriyle yönetilerek Avrupa hanedanlar haritasını çapraşıklaştıran coğrafi kümelenmelerdi. Erken modern Avrupa bir "iç içe geçmiş monarşiler" düzeniydi (Elliott 1992; ayrıca bkz. Holsti 1991: 51). Bunun yanında erken modern "devletler"in durmadan değişen ölçüleri, içeride idari tutarlılık sorununu da derinleştiriyordu. Avusturya, İspanya, İsveç, Rusya ve Prusya, hükümdarları dışında pek bir ortak yönleri olmayan, çok etnik kökenli illeri ile erken modern sınırsallığın dağınık ve bağlantısız mozaiğine örnek oluş-

turuyordu. Örneğin 1792'de "Avusturya Hanedanı'nın yönetimi altında yedi krallık, bir arşidükalık, on iki dükalık, bir büyük dükalık, iki uç beyliği, on yedi kontluk [*Grafschaften*] ve dört lordluk vardı. Coğrafyacı ve istatistikçiler derebeylik hiyerarşisinin katı biçimde dayattığı rütbelendirmeye bağlı kalacağı için, burada listelenenlerin sırası önemliydi" (Klingenstein 1997: 449). Bu sınırlar bir coğrafi süreklilik göstermezdi ve her bölgenin kendi örfi yasal düzenlerini koruduğu *aeque principaliter* [eşitlik ilkesi] öğretilerine göre yönetilirdi (Elliott 1992: 52, 61). Hanedanlık ilişkilerindeki aşırılıklar ve bunların sonucunda çıkan savaşlar, bu toprakların derli toplu sınırlar içinde coğrafi olarak berkitilmesini ve idari birliğinin sağlanmasını her seferinde engellerdi. Bunun sonucu olarak erken modern sınırsallık, her şeyden önce devleti merkezileştirici, ulusal, etnik, mezhepsel, jeostratejik, topografik, kültürel ya da dilsel bir yapılanma değil, hanedanların savaşlarla desteklenen toprak bölüşümlü evlilik politikalarının sürekli şekil değiştiren sonucudur.

Hanedancılık devlet ve onun toprakları arasında hiçbir organik özdeşlik anlamı taşımazdı. Bir devlet, kendi sınırsal kimliğine hanedanlık mülkiyet unvanlarından bağımsız olarak sahip olamazdı; devlet sınırları monarşi eylemlerini izlerdi. [Devlet] belli alanlarda biriktirilmiş, mülkiyete dayalı krallık üzerinden bir araya getirilmiş hakların toplamıydı (Sahlins 1990: 1427). Bu genelleyici kimliksizlik, birbirine benzemez en uzak yerlerde beylik haklarını kolaylıkla ele geçirerek ailelerinin yönetim merkezlerini Avrupa'nın bir ucundan ötekine taşıyan feodal beylerin hareketliliğini olduğu gibi yineliyordu. Her ne kadar hanedanlık değişikliklerinin sıklığı, hanedanların yasal ve kurumsal olarak gitgide "kendi" devletlerinin içine oturmalarıyla azalsa da, egemenlik hâlâ soyut bir devlet aygıtına bağlı değildi ve Taht'la birlikte yolculuk ederdi. Habsburg'ların atalarından kalma toprakları Kuzeybatı İsviçre'de olmasına karşın, hanedanlık Viyana'da ve Madrid'de iktidara geldi. Hohenzollern sülalesi Württemberg'de başlamasına rağmen hanedanlık topraklarının birikimi ailenin Prusya tahtına

çıkışından sonra Königsberg ve Berlin'de oldu. Bourbon'lar Navarra'dan gelip hanedanlarını Versailles'da kurdu ve Utrecht Antlaşması'ndan sonra ailenin bir kolu İspanya İmparatorluğu'ndan geriye kalanları yönetmek için Madrid'e yerleşti. İskoç Stuart'lar sürgüne yollandığında Londra'da yönetimi Flemenk Oranj'lar devralırlarken, Hannover'liler Kuzey Almanya'dan denize açıldılar. Savoy Hanedanı Camberi'den geldi ama Torino'da bir taht "buldu" ve orada bir saray kurdu. İlkesel olarak hanedanların yeni tahtlar "bulmakta" pek sıkıntı çektikleri yoktu. Tahta çıkma, evlilik, seçim ve fetih yeni bir krallık edinmenin geleneksel yollarıydı. Sınırlar sıklıkla ve meşru yoldan efendilerini değiştirirlerdi.

Hem hanedanlık egemenliğinin kişiselleşmiş ve aksak niteliği hem de buna eklenen toprak edinimi mantığı idarî tek biçimliliğin bulunmayışının göstergesiydi. Başarılı siyasal merkezileşme modeli olduğu öne sürülen Fransa'da bile ayrı ayrı yasaları vergi rejimleri ve içerideki bağımsız güç odaklarının dört elle sarıldığı ayrıcalıklar idarî bölünmeyi kaçınılmaz kılıyordu (Oresko, Gibbs ve Scott 1997: 8-9). Özellikle *pays d'État* ve *pays d'élection* [seçim ülkesi] arasındaki ayrım birörnekleşme yolunda her türlü ilerlemeyi köstekliyordu. Kentler, limanlar, manastırlar, piskoposluklar, kaleler ve lordluklar gibi bağımlı kapalı bölgeler coğrafi sınırdaşlık yokluğu ve idari birörneksizlik mantığını yeniden üretiyordu. Fransa'da, Bourbon sarayındaki yabancı hanedanların üyeleri olan *princes étrangers*, egemen statüden yararlanarak kralla sözleşmeli derebeylik ilişkilerine girerlerken, Fransa'da ve Avrupa'nın başka yerlerinde topraklı mülkler, makamlar ve veraset iddialarına sahip olabiliyorlardı (Parrott: 1997).

Bununla birlikte, hanedanlığa dayalı devlet yapılanması tarihini amansız biçimde doğrusal, erekbilimci toprak birikimi olarak betimlemek de yanıltıcı olur. Yalnızca kötüye gidişler ve tersine akışlar yoktu, aynı zamanda siyasal birikim niteliğiyle hanedanlık sınırsallığı hem inşa hem de yıkıma tanıklık ediyordu. Tahta çıkmadaki bölünmezlik ve devredilemezlik hükümleri çiğnenmeleri durumunda daha çok el

üstünde tutulurdu. Toprak el değiştirmeleri ve çözülme, evlilik ve tahta çıkma anlaşmazlıkları, savaş ve barış atlıkarıncası hep aynı paranın iki yüzüydü.

Dolayısıyla on yedinci yüzyıl bağlı sınırsallığı bağlamında uluslararası ilişkilerin modernliğini belirlemeye yönelik her girişim yeniden gözden geçirilmek durumundadır. Sınırsallık, dışlayıcı olmaktan, idari yönden bütünleşik olmaktan uzak ve coğrafi olarak oynak, iç içe geçmiş devletlerin mülkiyete dayalı varlıkları olarak kaldı. Derebeylik sonrası bağlı sınırsallık, öncelikle hanedanlık jeopolitik birikim stratejilerinin bir parçası olarak kaldığı için, modern sınırsallık değildi.

5. Yağmacı Hanedanlık Denkleşimi ve Güç Dengesi

Mutlaki jeopolitik genişlemenin herhangi bir düzen kaynaklı sınırı var mıydı? Erken modern dönemde yaygın biçimde kabul edilmiş herhangi bir jeopolitik düzen ilkesi belirleyebiliyor muyuz? Belki de bu sorular, onların birbiriyle çatışan iki jeopolitik düzen görüşü bağlamına yerleştirilmesiyle yanıtlanabilir: imparatorluk ve güç dengesi.

1. Toprak Tazminleri Niteliğiyle Hanedanlık Denkleşimi

Hanedanlık oyuncuları, bir yığın bağımsız yönetim yapısının varlığına rağmen, (jeo)politik birikimin teşvik ettiği saldırgan dış siyaseti meşrulaştıran evrensel jeopolitik düzen tasarılarına bağlı kaldı. Ancak güç dengelemesi terminolojisi apayrı bir söylem olarak ilk kez on yedinci yüzyılda ortaya çıktı ve Utrecht Barışı'nda kutsallaştırılarak on yedinci yüzyıl boyunca kabul edilmiş bir norm durumuna geldi (Butterfield 1966; Fenske 1975). Bu durum Avrupa'nın çoklu evrenselcilikleri savını çürütür mü? Burada birçok şey güç dengesinin zaman kısıtlamalı anlamlarına ve her bir baş kahramanının kimliğinin tarihsel bakımdan bağlama oturtulmasına

bağlıdır. Gerçekçi çözümlemeler, bir ideal güç dengesi tipini "evrensel kavram" olarak oluşturdukları ve sonra da çok çeşitli tarihsel durumları değiştirerek, alt bölümlere ayırarak, ideal tipi *ad hoc* bir tarzda sulandırarak bunun altında sıraladıkları için, kanıt olarak öne sürdükleri çok sayıda tarihsel örneğe karşın, büsbütün tarih dışıdır (Butterfield 1966; Wight 1966a, 1978: 168-190; Bull 1977: 101-126; Morgenthau 1985: 187-240; Mearsheimer 2001).[1] Gerçekçi güç dengesi kuramlarının tarih dışı ve toplumsal bakımdan gövdesinden koparılmış niteliği, böylelikle açıklanması gerekenin ne olduğunu baştan varsayıyor. Örneğin Morgenthau'nun oyuncuların "toprak büyütme" peşinde oldukları varsayımı, onu hanedanlık denkleşimi ve modern güç dengeleme arasındaki temel farklılıkları kuramlaştırmaktan alıkoyuyor (Morgenthau 1985: 222). Yeni-gerçekçiliğin görüşünü olumsuzlayan yapılandırmacı erken modern denkleşim açıklamaları, hanedanlık çıkarlarının zaman kısıtlamalı bir sözleşme olarak yapısını yönlendiren toplumsal kaynaklarını açıklayamıyor (Kratochwil 1982: 12-20).

Aslında, –sırasıyla anakara hanedanlık güçlerince ve İngiliz parlamenter-anayasal monarşisine yürütülen– birbiriyle karşıt ama yine de etkileşim halindeki iki güç dengesi pratiği ayırt edilebilir: eleyici denkleşim ve eylemli dengeleme. Her ne kadar iki kavrayış, kökü farklı kapsamlı toplum/devlet bütünlüklerinde bulunan, birbiriyle bağdaşmayan ilkelere göre işlese de, uygulamada İngiliz anlayışının değişikliklere uğratmasıyla eriyerek anakaradakini yönetir oldu.

Mutlaki güçler tarafında, on sekizinci yüzyıl boyunca güç dengelemesi her bir siyasal oyuncunun herhangi bir saldırgana karşı bir bağlaşıklık yoluyla korunarak doğal hukuk temelinde kendi meşruiyetine ve bağımsızlığına sahip olması düşüncesine dayanmadığı gibi, güç ve toprak dağılımını mekanik olarak istikrara kavuşturan ya da yeniden denkleşi-

1. Güç dengesinin çoklu anlamları için, bkz. Claude 1962: 25-39; Gulick 1967; Luard 1992.

me oturtan anarşinin, otomatik, yasamsı, kişisellikten uzaklaşmış bir işlevi de değildi (Waltz 1979; Morgenthau 1985: 189). Bunun yerine mutlaki güç dengelemesi daha çok, daha zayıf devletleri biteviye saf dışı bırakan, orantılı bir genişleme yoluyla gerçekleşen bir hanedanlar arası toprak genişletme yöntemiydi.

Bireysel olarak her bir hanedanlık oyuncusu varlıklarını ve topraklarını en üst noktaya ulaştırma peşindeydi. Hedef evrensel monarşi olduğundan, önde gelen mutlaki güçlerden hiçbiri Avrupa'da bilinçli olarak denge istemedi; hanedanlık denkleşimi birbirleriyle çakışan çıkarlardan doğarken bunların gerçekleştirilmesi ise ancak bir hayaldi. Gelgelelim bu denkleşim, geleneksel güç dengesi anlayışıyla bağdaşmayan uygulamalar anlamına geliyordu. Dizgesel olarak, hiçbir oyuncu tek başına evrensel tasarılarını Avrupa'ya dayatabilecek güçte olmadığından saldırganlık, basit dengelemenin ve *status quo ante*'nin yeniden kurulmasının çok çok ötesine geçen karşılıkları kışkırtırdı. Erken modern koalisyon kurmanın amacı, Mattingly'nin belirttiği gibi, dengeleme değil, ağır basmaydı (Mattingly 1988: 141, 150). Ağır basma ise, hasımların tümüyle ortadan kaldırılması ve daha sonra topraklarının kazananlar arasında paylaşılması anlamına gelirdi. Bu uygulamalar amansız güç siyaseti görüntüsüne bürünmüş olarak ortaya çıksa bile, çoğunlukla Avrupa çapındaki, sıklıkla alabildiğine çapraşık hanedanlık soyağacı bağlantıları ağı üzerinden ustalıkla oluşturulan ya da uydurulan zorlama iddialar öne sürülerek gerçekleştirilirdi.

En güçlü yönetimler için bile bölüşüm tasarıları ya da büsbütün parçalanma çok yaygındı. 1668'de Fransa ve Avusturya, İspanya İmparatorluğu'na karşı gizli bir bölüşüm antlaşması imzaladı. İspanya Veraset Savaşı'ndan sonra Utrecht uzlaşması İspanyol monarşisini fiili olarak parçaladı. Avusturya Veraset Savaşı sırasında topun ağzındaki, tam da Habsburg devletinin varoluşuydu. Birinci Viyana Antlaşması'nda (1725) Avusturya ve İspanya savaş çıkması durumunda Fransa'nın bölüşümü üzerinde anlaştı. Yedi Yıl Savaşı sırasında Rusya

Prusya'nın tümüyle bölünmesi üzerinde duruyordu. 1772, 1793 ve 1795'teki üç bölünme Lehistan'ı çökertti. Koalisyonların savaş hedefi tam parçalanmaya varana kadar ağırlığını hissettirmek olduğundan saldıran güç çoğunlukla koşulsuz utku, amaçlardı (McKay ve Scott 1983: 83). Genel kural olarak, savaşların sonunu kendini tutma ya da herhangi bir gücün uluslararası meşruiyetinin tanınması değil, iktisadi, mali ve askerî bakımdan karşılıklı bitip tükenme getirirdi. Barışlar, tükenme barışlarıydı (Duchhardt 1997: 56). Doymuşluğun diplomatik anlamı hiçbir surette bir kendini tutma stratejisine işaret etmeyen, Prusya gibi daha önceden sınırlarına kattıkları toprakların *faits accomplis*'i [oldubitti] için uluslararası tanınma hevesindeki yükselen güçler tarafından öne sürülen taktiksel savlardı. Ilımlılık iktisadi, mali ve askerî toparlanma için geçici bir soluklanmaydı.

Eğer ağır basmanın Kartacacı hedeflerine ya da kesin utkuya ulaşılamazsa, hanedanlık güç dengelemesi doğrudan önde gelen güçler arasında sınır değişiklikleri üzerinden bir uzlaşma arayan *convenance* düşüncesine bağlanırdı (Duchhardt 1976: 51, 1997: 17). Arzulanan hedef, ileri gelen güçlerin bilinçli olarak pazarlığını yaptığı bir "adil denkleşim" olurdu. İşleyiş ilkesi, her bir gücün her bir toprak kazanımına karşılık diğerlerinin toprak taleplerinin ya da onun muadilinin meşru kabul edilmesiydi (McKay ve Scott 1983: 212, 214, 228; Schroeder 1994a: 6-7). Herhangi bir sınır genişlemesi sırasının dışında bırakılmak, geri kalmak demekti. Az sayıda hanedanın gücü tarafsız kalmaya yeterdi. *Convenance* hanedanlık güç dengesinin ya da, Martin Wigh'ın vurguladığı gibi, "verasete dayalı mutlak monarşinin diplomasideki karşılığının" düzenleyici ilkesi oldu (Wight 1966a: 171, ayrıca bkz. 1978: 186; Butterfield 1966; Gulick 1967: 70-71; Fenske 1975: 972). Bu nedenle hanedanlık güç dengesi merkantilist ticaret dengesiyle apaçık bir benzerlik gösterirdi. Varsıllık mutlak ve sonlu algılandığı için, herhangi bir ticaret açığının bir külçe altın girişiyle kapatılması gerektiğinden ya da bu mutlak bir kayıp olarak görüldüğünden ötürü, topraklar son-

luydu ve "adil denkleşim"in yeniden kurulabilmesi için her kazanımın telafisi gerekirdi. Bu nedenle merkantilizmin toprak için eşdeğeri, devlet gücünü vergilendirilebilir nüfus yönünden ve sınırları toprak verimliliği yönünden kantara koyan kameralizm oldu.

C*onvenance*, savaşı ve sınır değişikliklerini yoğunlaştırarak, düşünülen zararların telafisi için her bir toprak kazanımı karşılığında ânında eşdeğerde talepler getirirdi. Denkleşim, yeni bir düzeyde de olsa, böylelikle onarılırdı. Bu durum başkalarının siyasetine karışmamayı neredeyse olanaksızlaştırırdı. Müdahale, uluslararası hukukun çiğnenmesi değil, meşru bir tutum olarak görülürdü (Grewe 1984: 392-393). Ortaya çıkardığı sonuçsa, iki taraflı savaşların eşdeğerli toprak kazanımı arayışının yönlendirmesiyle, konumlanmaların çok taraflı olarak değiştirilmesi için anında elverişli ortamı yaratması olurdu. Meşru tazminat talepleri, *status quo ante*'nin korunması ya da oraya dönülmesiyle bağdaşmayacak bir dizi uygulamayı da beraberinde getirirdi. Toprak el değiştirmeleri, kefaletler, feragatlar, aylık bağlamalar ve sektörel desteklerin düpedüz pazarlıklar yoluyla müzakeresi, çağın en belirgin özelliğiydi. Çoğunlukla *convenance* aritmetiği zayıf güçlerin daha güçlülerce paylaşılması anlamına gelirdi. Art arda gelen barış antlaşmaları, küçük devletlerin uluslararası toprak tazmin oyunundaki kuklalar olarak kaybolup gitmelerini hükme bağlardı. Telafi sıklıkla tasfiye demekti.

2. Lehistan'ın Parçalanması Olayı: Dengeleme mi Yoksa Telafi Edici Denkleşim mi?

1772, 1793 ve 1795'te Prusya, Avusturya ve Rusya'nın başı çektiği Lehistan bölünmeleri devlet eleyici ve tazmin odaklı, hanedanlar arası denkleşim dinamiğinin en güzel örneğini oluşturur. (Yeni-)gerçekçi kestirimlere kalsa, güç dengelemesinin Lehistan'ın parçalanmasını önlemesi gerekirdi. Ancak dengeyi sağlayacak bir güç ortaya çıkmadı. Prusya ve Avusturya, Rusya'nın Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu

karşısındaki kazanımlarının telafisi olarak parçalanmayı aklayarak uyguladı. İkinci ve üçüncü bölünme Prusya-Avusturya'nın Valmy (1792) yenilgisinden sonra Devrim Savaşları'nda Fransa'ya karşı gösterdiği savaş çabalarının ödencesi olarak gerekçelendirilirken, Rusya Avrupa hanedanlar dayanışması yararına Varşova'da "Jakobenizm"i alt etme iddiasındaydı (McKay ve Scott 1983: 248). Britanya bölgede hiçbir doğrudan çıkarı olmadığından tarafsız kaldı. Lehistan'ın parçalanmasına elveren yalnızca coğrafi koşullar da değildi. Lehistan'ın toplumsal mülkiyet rejimi, gücün Leh meclisinin bütün üyelerinin yasama üzerinde kişisel veto uygulamasına olanak tanıyan ünlü *liberum veto*'dan bireysel olarak yararlanan asillere bağlı olduğu bir oluşum yaratmıştı. Bu durum, Lehistan'ın seçimli monarşinin –"tahtlı aristokrat cumhuriyetinin" mutlaki idareyi oluşturmasını ve komşularının askerî merkezileşmesini engelliyordu. Aristokrat yapılanmanın özündeki zayıflıklar, doğu Avrupa'da bir yönetim boşluğu olarak algılandığından ötürü, Lehistan'ı dışarıdan parçalanmaya açık bırakıyordu.

Lehistan topraklarının üçe parçalanarak el koyulması, Rusya'nın Balkanlar'daki edinimlerine ya da Fransız Devrim Savaşları'na kadar statükoyu düzeltmeyip yeni bir sınır anlaşması temelinde dengeye ayar verdi. Güç dengelemesi başarısızlığa uğradı ama tasfiye edici denkleşim işe yaradı. Hanedanlık denkleşimi barışı değil savaşı desteklerdi. Ancak savaş, bellibir sayıdaki oyuncular arasındaki güç dağılımını yeniden denkleştirmeyip daha küçük devletlerin dizgesel olarak gölgede bırakılmasına yol açardı. 1793 kadar yakın bir tarihte Immanuel Kant gibi Aydınlanma filozoflarının sansürüne uğrayan, modern güç dengesi değil, işte bu hanedanlık denkleşimi uygulamasıydı: "Evrensel barışın sözde Güç Dengesi araçlarıyla sürdürülmesi –tıpkı bir ustabaşının bütün denge yasalarıyla kusursuz bir uyum içinde inşa ettiği Swift'in evinin, üstüne bir serçe konar konmaz çöktüğü gibi– yalnızca bir düş ürünüdür." (Kant'tan alıntı: Wight 1966a: 170-171). Diğer bir deyişle, Leh olayı hanedanlık güç dengelemesinin

ruhunu baltalamış falan değil; onun en açık ifadesiydi (von Arentin 1981; Grewe 1984: 395-397).[1]

Açıklayıcı bir aygıt olarak güç dengesi, düzen kaynaklı mı yoksa birim düzeyinde bir yaklaşım mı benimsendiğine bağlı olarak her sonuç için açıklama getirdiğinden, belirleyici olamaz. Bir devlet ayakta kalıyorsa bu, güç dengesinin pekiştirici ve koruyucu işlevindendir; eğer yok oluyorsa, yeni bir düzen kaynaklı denge gereksinimindendir. Lehistan parçalanmasının tarihsel niteliğini, ona neden olan güçleri ya da bunların sonuçlarını ne gerçekçi ne yeni-gerçekçi ne de yapılandırmacı kuram anlayabilir. Zaman kısıtlı güç dengelemesi uygulamaları ve bağlaşıklık oluşumları ciddi olarak ele alınmadığı sürece evrenselleştirici Uİ kuramları tarihsel özgünlüğü kavrayamayacaktır.

Toparlamak gerekirse, erken modern güç dengelemesinin amacı, statükonun korunması ya da *status quo ante*'nin geri getirilmesi değil, toprak kazanmaktı. Bu, siyasal oyuncuların arkasında iş çeviren otomatik bir mekanizma değil, sınırların dağılımını hiç durmadan değişen kurgulamalarla istikrarsızlaştıran ve yeniden istikrara kavuşturan hanedanlık siyasal birikiminin yönlendirdiği bilinçli bir yayılma yöntemiydi. Saldırgan, emeline ulaşamazsa, *convenance* onun gördüğü zararla orantılı genişlemeyi güvenceye alırdı. Ancak hanedanlık denkleşimi bir saldırgana değil, kurbanlara gereksinim duyardı. Bu nedenle başvurduğu yol, dengelemeden çok ardıncılık idi (Luard 1992: 335-337; Schroeder 1994b).[2] Güç dengesine rağ-

1. Morgenthau (1985: 199, 222) Lehistan eşit parçalara bölündüğü için Lehistan parçalanmalarının güç dengesinin "özünü bir daha doğruladığını" teslim ediyor; daha sonra ise Lehistan'ı yıkımdan koruyamadığı için başarısızlığa uğradığını öne sürüyor. Wight (1966a: 157, 1978:189) bölünmelerin güç dengesini gözden düşürdüğünü savunuyor. Gulick (1967: 37-42), bunun duruma bağlı olduğunu savunuyor. Bull'a göre (1977: 108), "Lehistan'ın parçalanması güç dengesi ilkesinden bir ayrılış değil, bir uygulamaydı." Luard (1992: 24), bunları "avantaj dengesi"nin bir sonucu olarak değerlendiriyor. Schroeder (1994a: 18), bunlara "düzeni onaylayan davranış" adını takıyor. Sheehan (1996: 61), bunları bir "yoldan çıkma" olmakla suçluyor.

2. Schroeder'in tarihsel veri incelemesi, ardıncılığın yaygınlığını doğrulasa da, o hiçbir açıklama getirmiyor.

men 1648 ve on dokuzuncu yüzyıl arasında Avrupa'daki egemen oyuncuların sayısındaki çarpıcı düşüş, yağmacı denkleşim ve ardıncılık siyasetinden başka hiçbir şey yüzünden olmadı. Hanedanlık güç dengelemesi bir güç dağılımının korunması anlamına bile gelmiyordu. "Bir devletin bağımsızlığını koruma aracı" (Holsti 1991: 69) durumuna gelmediği gibi "sınır değişikliklerine bir ara" da vermiyordu (Butterfield 1966: 144). [Güç dengesi] genişlemede eşitlik demekti (Wight 1966a: 156, 1978: 187; Gulick 1967: 71). Hanedanlık anarşisi mantığı, yağmacı monarşiler arasında dinamik bir ortaklaşa varsıllık azamileştirme düzeni doğurdu. Güç dengesi, anarşinin doğal ve evrensel bir işlevi değil, çok çeşitli jeopolitik düzenleri oluşturan üyelerin belirli çıkarlarının doğal bir uzantısıydı. Süreğen jeopolitik genişleme mantığı dikkate alındığında, hanedanlık devletleri düzeninin statükonun korunmasında herhangi bir çıkar geliştirebildikleri bile su götürür. *Convenance* niteliğiyle hanedanlık denkleşim uygulaması, bir jeopolitik birikim aracıydı. Ancak bir sonraki bölümde de göreceğimiz gibi bu durum, Britanya'nın 1688 sonrası yeni dış siyasetiyle önemli ölçüde değişecekti.

6. Westphalia Barışı'nın Gizeminin Çözülmesi

1. Mülkiyet Temelli Hanedancılığa Karşı Egemenlik

Westphalia Barış Antlaşmaları, yukarıda ortaya koyulan erken modern jeopolitik yorumuyla nasıl bağdaşır? Bu barış antlaşmalarının bundan sonraki metinsel yeniden yorumlaması, hanedanlık pratiklerinin ötesine geçmek için tasarlanan ilkeleri formülleştirmekten çok, tam da modern öncesi yönetim ve jeopolitik birikim biçimleri arasındaki bağı Westphalia'nın ne ölçüde yansıttığını gösterir. Westphalia'nın modern olmayışının en ayan beyan göstergesi, sözleşmeli siyasal rejimlerin doğasında yatar. Antlaşmalar devletlerarasında değil, hükümdarlar, ya da daha doğrusu özel kişilerle tüzel kuru-

luşlar arasında akdedilirdi. Giriş bölümleri ana imza koyucuların niteliğini dikkatli biçimde ortaya koyardı: Fransa ve İsveç kralları, Cermen imparatoru ve –yedi seçici, geri kalan Alman prensleri ve elli bir bağımsız imparatorluk kentinden oluşan *Reichsstände*– imparatorluğun Cermen eyaletleri (Symcox 1974: 40-41; Steiger 1998; genel olarak Dickmann 1972). Sonra kendi içinde ayrımlaşmış alanları içerisindeki farklı topraklarda geçerli "işlevsel yönden farklı" haklarını gösterecek biçimde her bir büyük tarafın yönetimlerindeki uzun unvanları sıralayarak sürüp gider. Bu listeler, basitçe süresi kısıtlı bir onur ve temsil algılamasının bulguları değildi; bunlar, bu hükümdarların çok renkli yönetim alanları üzerinde kişisel birliklerinde toplanmış bir yığın yetkilerinin bulunduğunu gösterirdi. Dolayısıyla antlaşmalar temel uluslararası siyaset birimlerinin devletler değil, tam anlamıyla kendilerinin toprakların ve yönetim alanlarının sahipleri olan bireyler ve bireylerin birleşimleri olduğu gerçeğini yansıtır. Başka bir deyişle, ne antlaşmalara imza koyanların herhangi biri bir modern devletin başıydı ne de sözleşmeye taraf herhangi bir yönetim yapısı 1648'in bir sonucu olarak ortaya çıktı.

Antlaşma hükümlerinin büyük bölümü sınır değişiklikleri, hanedanlık veraseti, mülkiyet kaynaklı zararları karşılama ve ödenceler sorunlarıyla ilgilidir (örneğin, *Instrumentum Pacis Osnabrugensis* [IPO] 4, 10-14. madde, ve *Instrumentum Pacis Monasteriensis* [IPM] 70-89. fıkralar).[1] Antlaşmalar, hanedanlık ilkesini ikide bir depreşen istikrarsızlıkların kökenindeki nedenleri yok edecek biçimde ortadan kaldırmak yerine, geri dönen mülkiyet haklarının istikrarlı biçimde aktarılmasını güvenceye almak için yalnızca sıkı tahta çıkma kuralları, yani ilk doğan kuralını, getirdi (örneğin, IPO 4. madde). On yedinci ve on sekizinci yüzyıllar Avrupa'sındaki pek az savaşın taht savaşları olmaması bu tasarının kaçınılmaz çöküşünü gösterdi. Daha önce gördüğümüz gibi,

1. IPO'nun açılımı *Instrumentum Pacis Osnabrugense*, Osnabrück Barış Antlaşması'dır. IPM'nin açılımı *Instrumentum Pacis Monasteriense*, Münster Barış Antlaşması'dır.

"devletlerin" "devletlerle" evlenebildiği bir düzende balaylarının çabucak karabasana dönmesi de bizi şaşırtmamalıdır.

Bu durumsa, beraberinde sınır değişiklikleri sorununu getirir. Antlaşmalar devletler arasında değil de hükümdarlar arasında imza edilince, sınır da idari yönden birörnek bir coğrafi uzam değil, ayrımlaştırılmış egemenlik alanları üzerindeki hâkimiyet hakları kümelerine işaret ederdi. Bunların hepsi kentler, piskoposluklar, manastırlar, lordluklar, limanlar ve yollar, kışlalar ve yargı yetki alanlarıüzerindeki haklar, ayrıcalıklar, mülkler –kısacası *regale*'ler– olarak dikkatlice sıralanırdı. Fransa Metz, Toul ve Verdun piskoposluklarının yanında Ren boyundaki Breisach kalesini ve en önemlisi Alsas'ı aldı.[1] İsveç, Bremen Başpiskoposluğu'nu, Verden Piskoposluğu'nu, Baltık Limanı Wismar'ı ve en önemlisi, Pomeranya Dükalığı'nın batı bölümünü elde etti. Bu topraklardan imparatorluk tımarları olarak feragat edildi, böylece İsveç tahtı imparatorun bir vasalı oldu. İsveç kralı İmparatorluk Meclisi'nde Bremen dükü olarak oy hakkı olan bir imparatorluk üyesi durumuna geldiği için bu hal, konfedere imparatorluğun uluslararasılaşması anlamına geliyordu (IPO 10, 9. mad.). Bundan ötürü sınırlara dayalı bu haklar, devlet nitelikleriyle Fransa ve İsveç'e hükmedilmedi; daha çok her bir hükümdar bunları kendi yönetim alanlarına kattı.

2. Restorasyona Karşı Modernite

Antlaşmaların terminolojisi "restorasyon", "yeniden kurma", "eski durumuna getirme" (IPO 3, 1. mad.) gibi kavramların her yeri sardığını gösteriyor ki bu, imza koyanların ve özellikle Cermen eyaletlerinin Otuz Yıl Savaşları'nın patlak

1. Her ne kadar (IPM) 71-78. fıkralara göndermeyle sıklıkla Alsas'taki Habsburg bölgelerinin "tam egemenlikle" Fransa'ya verildiği belirtilse de (Osiander 1994: 68-70; karşıt düşünce için, bkz. Symcox 1974: 39), (IPM) 112. fıkra bu aktarımı Strazburg ve Bazel piskoposluklarının, çok sayıda manastırın, on Alsas emperyal kentinin ve aşağı Alsas soylularının imparatorluka dolaysız bağımlılığının sürmesi olarak değerlendirir.

vermesinden uzun süre öncesinde yararlandıkları "eski hak ve özgürlüklerin" yeniden onaylanmasıdır. Restorasyonun içerdiği anlamlar antlaşmaların yeni uluslararası kamu hukuku ilkeleri öngörmek yerine *status quo ante bellum*'un [savaş öncesi durum] geri gelmesini hükme bağlaması gerektiği yönündeki yerleşik uzlaşmayı yansıtırdı. Otuz Yıl Savaşları, karar alıcıları yeni uluslararası ilişkiler kuralları benimsemeye zorlayan büyük bir modernleştirici jeopolitik atılım olarak değil, daha çok eski haline getirilmesi gereken, savaş öncesi uluslararası göreneklerden içler acısı bir yön değiştirme olarak görüldü (Osiander 1994: 44). İzin verirseniz bu restorasyoncu eğilimleri üç kavramla ilintili olarak örneklendireyim: (1) yaniden toprak paylaşımları, (2) dinsel düzenlemeler ve (3) Alman eyaletlerinin "egemenliği".

Birincisi, yukarıda sözü edilen toprak paylaşımları zor sorular doğurmakta. Barış kurucuların amacı uluslararası düzeni *status quo ante*'ye geri döndürmek idiyse, bu sınır değişiklikleri nasıl ele alınacaktı? Tartışmasız çelişki, kazanan güçlerin, kazandıkları toprakların meşruiyetini nasıl sağladıklarını anlayabilirsek çözülür. Fransa ve İsveç bu toprakları "fetih hakkı" olarak değil, daha çok Alman bağlaşıklarına sundukları hizmetler karşılığında ödenceler ya da "gönlünü hoş tutma" olarak aldılar. Bu durum kılı kırk yarma gibi görünebilir belki ama, ödenti ve gönül almaların dili bir haricî hukuk yapısı değildir; tersine bu topraklar üzerindeki hakların gerçekten satın alındığını gösterir. Fransızlar uzlaşıma uygun olarak Münster'de üç milyon *livre* ödemeyi kabul ettiler ki, toprak satın alımı bireysel hükümdarlar arasındaki modern öncesi uluslararası ilişkilerin kabul edilmiş bir biçimiydi. Dahası, barış antlaşmalarının içine bir satın alım sözleşmesindeki bedelin sokulması, kadim göreneklerle uyumlu yasallık ilkesine ne kadar büyük önem verildiğini gösterir (Osiander 1994: 49). Fetih hakkını bir uluslararası kamu hukuku ilkesi olarak kabul etmek, baskın uluslararası istikrar ilkesini baltalayabilirdi.

İstikrar ve restorasyon dinsel sorunların ele alınışının da leitmotifiydi. Uİ literatüründe, 1555 Augsburg Barışı'nın *cu-*

ius regio eius religio [kimin bölgesiyse onun dini] özdeyişi kendi topraklarında her hükümdara dini canının istediği gibi dayatma (*ius reformandi* [ıslahat hakkı]) ve değiştirme olanağı sağladığı için modern devletin bir öncülü olduğu yönünde yaygın bir görüş birliği var. Cermen topraklarındaki dinsel özerklik, "İspanyol Köleliğini" kırdı. Bu ilke, imparatorluğun Reform'un ardından resmî dini belirleme tekelini kırdığından dolayı, on altıncı yüzyıl Avrupa siyasetinde büyük bir değişimi, tabii ki, simgelerdi. Buradaki soru, hangi doğrultuda bir değişim? Hükümdarlar dinsel kendi geleceğini belirleme hakkını elde ettiği ölçüde, onların halkı kaybediyordu. Halk, hükümdarlarının inancını benimsemeye zorlanıyordu. *Cuius regio eius religio* özdeyişi işte bu nedenle özünde kesin olarak mutlakiydi. Tam tersine 1555, on altıncı yüzyılda din ve siyasetin ayrılmamışlığına işaret eder: İmparatorluk içerisinde mezhep çoğulculuğuna izin veriliyor olsa bile, devlet laik değildi. Çoğulcu din mutlakiyeti ayıklayıcı biçimde İspanyol din evrenselciliğinin yerine geçti.

Westphalia bu bağı ne ölçüde ortadan kaldırdı? Her hükümdarın kendi topraklarında kendi dinini belirleyip dayatabileceği ilkesi ortadan kaldırılarak yerine (IPO 5, 2. mad.) her ülkenin 1 Ocak 1624 tarihinde –savaş öncesi dine-ülkeye bağlılıklarının geri getirilme yönteminin belirlenmesinde bir standart işlevi gören ünlü Normaljahr (dayanak yılı)– hangi dindeyse "sonsuza kadar" o dinde kalmayı sürdüreceği kuralı getirildi. Demek ki burada gördüğümüz, farklı inançların sınırlara dağılımı için bir uluslararası reçeteden aşağı kalır bir şey değil, ki bu, Augsburg'un tersine çevrilmesidir. Hükümdarlar itikatlarını değiştirebilseler de, ülkenin resmî dini olduğu gibi kalacaktı (Asch 1988: 124). Eyaletler, din statükosunun bekçileri durumuna geldi. Bunun anlamı, topraklara sahip prenslerin *ius reformandi*'lerinin ağır biçimde kısıtlanmasıydı. Osnabrück Piskoposluğu'nda olduğu gibi birtakım özel durumlarda antlaşmalar, Katolik ve Protestan hükümdarlar arasında bir dönüşümlülüğü karara bağlardı. Burada gene çatışmayı en aza indirmek için bir mezhepleri "dondurma" girişimiyle kar-

şı karşıyayız. Belli bölgelere din dayatan bir uluslararası antlaşmanın iç egemenlik yolunda atılmış bir adım olabilmesi pek olası değil. Her ne kadar herhangi bir azınlık inancına sahip olanların kendi başınayken kendi dinlerinde ibadet etmelerine izin verilmiş olsa da, bunların çoğu kendi inançlarında olan bölgelere göçtü (Burkhardt 1992: 176). Özetle, 1648, ister prenslerin olsun ister halkın, kendi geleceğini belirleyebilmesi için değil, barışı güvenceye alabilmek için –din saatini 1624'e ve anayasal koşulları ise 1555 öncesine geri alarak– sınırlar içerisindeki mezhep statüsünü oluşturdu. Bu anlamda uluslararası siyaset laikleşmiş değildi ama *res publica Christiana*, bir *pax Christiana* ile yeniden kuruluyordu.

Restorasyon, barış hükümlerinin içerisine yerleştirilen uluslararası düzene de yansıtıldı. Modernite savı yandaşları çoğunlukla kilit hükümler olan, Alman eyaletlerinin antlaşmalar imzalama, bağlaşıklıklara katılma ve savaş ilan etme haklarını (*ius foederis et ius belli acpacem*) öngören (IPO) 8, 2. maddeye ve (IPM) 62-66. fıkralara göndermede bulunurlar. Antlaşmalar yapma, savaş ilan etme, yasama, ordu kurma ve vergi koyma haklarının, modern egemenlik ölçütlerini tutturduğu varsayılır. Ne var ki tutturulması gereken bir dizi önemli nitelik daha var.

Birincisi, bu uluslararası modernite ikonası bir yenilik ortaya koymadı. Andreas Osiander'in belirttiği gibi, "zaman zaman ima edilen ya da öne sürülenin tersine bu, gerçekten aslında var olan yasal teamüllerin açıklığa kavuşturulmasıydı. Eyaletler için ittifaklara imza atma yetkisi yasal olarak ta Ortaçağ'dan beri yerleşik bulunuyordu" (Osiander 1994: 47; ayrıca bkz. Dickmann 1972: 325-332). Eyaletlerin *ius foederis*'i [ittifak hakkı] daha 1356 gibi erken bir zamanda Altın Boğa ile tanınmıştı. Bu hakkın uzun bir soyağacı olmasına karşın, hiçbir zaman mutlak olmayıp feodal derebeyi olan imparator karşısında klasik biçimde feodal karşılıklı kısıtlılıklara tabiydi. 1648 Antlaşmaları bunu onaylayıp daha da ileri götürdü. Bu durum, 1648 öncesi Cermen Ortaçağ eyaletlerinin erken modernitesi anlamını taşıyor gibi görülmemelidir. Bu daha çok,

eyaletlerin ve topraklı prenslerin "özgürlüğünün" *–ius armorum*'larının [silahlanma hakkı]– 1648'den önceye gittiği ve 1648'i de atlattığı Cermen emperyal oluşumunun *sui generis*'ini gösterir (Burkhardt 1992: 101, 105). Yasalaşmış bağlaşıklıklar kurma hakkı, Cermen İmparatorluğu'ndaki yerleşik yapısal uygulamayla uyumluydu. Bu anlamda *ius foederis*, yarı bağımsız beylik oyuncularının Ortaçağ karşılıklı sadakat anlayışının temel bir parçasıydı (Böckenförde 1969: 458-463; klasik olarak Brunner 1992). Bunun kökleri, beylerin daha geniş derebeylik sömürü ilişkileri bağlamı içerisindeki silahlı statülerine dayanan Ortaçağ beylik direniş hakkında yatıyordu. Ortaçağ direniş hakkı ve antlaşma müzakereleri yapma hakkı birbirinden ayrılamazdı.

İkincisi, bu haklar, koşulan daha başka şartlarla önemli biçimde kuşatma altına alınmıştı. En merkezî olarak, eyaletlerin *ius belli ac pacem* [savaş ve barış hakkı] ve *ius foederis*'i savunma bağlaşıklıkları ve manevralarıyla kısıtlanmıştı. *Reichslandfrieden* (İmparatorluk Barışı) ve Westphalia uzlaşmasının kendisine karşı bağlaşıklıklar kurulması daha başka hükümlerle de yasaklanmıştı (IPO 8, 2. mad.). Bu kısıtlamalar eyaletlerin sahip olduğu *ius territoriale* [bölgesel haklar] (*Landeshoheit*/sınırlara dayalı beylik) ile fevkalade uyumluydu ama modern egemenlik anlayışıyla değil. Bu hükümlerin ikide bir çiğnenmesi, yasal yorumların erişim alanı dışında kalan toplumsal ve siyasal süreçlere işaret eder. Bunun dışında başka kesin hükümler de vardı. Antlaşmalar, örneğin, imparatorlukun Burganya Çemberine, bir başka deyişle, İspanyol Hollanda'sına, müdahalesini yasaklıyordu (IPM 3. fıkra). Diğer bir deyişle, bu sahnede İspanya'nın Fransızlarla süregiden savaşında ne imparatorun İspanya'ya katılmasına izin veriliyordu ne de Cermen yönetimlerin. Bu durum vazgeçilmez bir Fransız savaş hedefini, yani İspanya'nın emperyal müttefiğinden soyutlanmasını yansıtıyordu. Bundan ötürü Fransızlar açısından Westphalia Antlaşmaları, başkalarının Fransa-İspanya ilişkilerine karışmayı yasaklayıp Fransa'yı İspanya'nın hakkından bire birde gelmesi için özgür bırakan

ayrı bir barışa (*Separatfrieden/Sonderfrieden*) karşılık geliyordu. Fransa ve İspanya on bir yıl sonra iki taraflı Pirene Antlaşması'na imza koyacaktı.

Üçüncüsü, Cermen eyaletleriyle prensler bağlaşıklık kurma yetkilerini pekiştirdikleri aynı zamanda, tüm Cermen Emperyal Meclisi (*Reichstag*) üzerinden imparatorluk dış siyasetine ortak karar verme hakkını, *ius suffragii*, kullanmayı da sürdürdü (IPO 8, 4. mad. IPM 65. fıkra).[1] [*Reichstag*] ilk kez 1653'te, daha sonra da 1663'ten 1806'a kadar eyalet temsilcilerinin sürekli meclisi olarak Regensburg'da toplanıp onların özgürlüklerini savunarak imparatorluk politikasını belirlenmeye yardım etti. Cermen eyaletleri, imparatorluk kurumlarının içine gömülü kalırken sözde egemenlikleri – emperyal bağlılık teamülünü (*Reichstreue*)[2] sıkılaştırarak hem imparatora karşı bağlaşıklıkları hem de kendi aralarında savaşmayı yasaklayan hükümlerle daha fazla çiğneniyordu (IPM 116. fıkra). Anlaşmazlıklarını *Reichsexekution* olarak bilinen bir süreçte imparatorluğun iki yüksek mahkemesi olan *Reichskammergericht* (İmparatorluk Kamara Mahkemesi) ve *Reichshofrat*'a (İmparatorluk Saray Divanı) götürmekle yükümlüydüler. Bu mahkemelerin yalnızca eyaletler arası anlaşmazlıkları çözmekle kalmayıp vatandaşların kendi dolaysız toprak beylerine karşı açtıkları davalara ve şikayetlere de baktıklarını belirtmekte yarar var. Eyaletler arası anlaşmazlıklar için bir üst otoriteye yapılan başvuru açıkça imparatorluğun üstünlüğünü gösterirdi. *Reichstag* Almanya'nın mutlaki bir imparatorluğa dönüşümünü sekteye uğratırken, bununla aynı oranda Almanya'nın küçük, bağımsız prensliklere bölünmesini de sekteye uğratıyordu. İmparatorluk, çok katmanlı, yarı feodal, yarı monarşik bir federasyon olarak kaldı ve Cermen prensleri ve eya-

1. İmparatorluğun erken modern devlet örgütlenmesinin bir "üçüncü yolu" olarak değerlendirmesi için, bkz. Burkhardt (Burkhardt 1992: 108-25).

2. Burkhardt, bağlaşıklığa girme hakkıyla ilintili şekilde *Reichstreue*'nin imparatorun başarısı olarak açık açık kabul edilmesini bile yargılar (Burkhardt 1992: 106).

letlerinin anayasal statüsü bunun içinde gömülü kaldı. Cermen eyaletlerinin tam egemenliği yoktu (Steiger 1998: 68).

3. Hanedanlık Ortak Güvenlik Düzenine Karşı Güç Dengesi

Cermen eyaletlerinin kısıtlı "egemenliğinin" (sınırlara dayalı beylik) anlamı, Westphalia'nın sırf bir uluslararası uzlaşma olmayıp aynı zamanda imparatorluk "iç" alt sistem yapısına da bir müdahale olmasıydı (IPO 17, 2. mad.). Dolayısıyla antlaşmaların, aynı zamanda uluslararası ve Alman temel kuruluş yasaları (*leges fundamentales*) olmak üzeri ikili bir niteliği bulunuyordu (Böckenförde 1969; Oestreich 1982; Steiger 1998: 51). Otuz Yıl Savaşları, Almanya içerisindeki devlet örgütlenmesindeki merkezîleşmeci-mutlaki ve yerelci-temsili ilkeler arasındaki bir anayasa mücadelesi de olduğundan 1648 bir yönüyle –eyaletlerin desteklediği şirketsel-temsilî ayrıcalıklarla imparatorun kendine mal ettiği mutlaki imtiyazlar arasında bir ara durak oluşturan– sıra dışı bir karma Almanya Anayasası uzlaşmasıydı. Uİ bağlamında Alman alt sistemi, yerinden yönetimci, "anarşist" ilkelerle evrensel "hiyerarşici" ilkeleri, her ne kadar bu terimlerin oyuncular arası emperyal davranışı açıklayabilmede pek fazla bir geçerliliği olmasa da, birleştiren *sui generis* bir yapıyı korudu.

Gelgelelim can alıcı biçimde, bu uzlaşma yalnızca bir Alman meselesi değildi. Almanya Anayasası'nın bir uluslararası hukuk öğesi durumuna yükselmesi Alman siyasetinin uluslararasılaşması anlamına da geliyordu. Cermen eyaletlerinin imparator karşısındaki anayasal bağımsızlığı, Fransa ve İsveç tarafından güvenceye alınacaktı. Diğer yandansa, barış antlaşmaları emperyal Alman yasaları toplamının içine alınıyordu. Westphalia sonrası düzeni güvenceye alma görevini her iki güç de üstüne alıyordu. Bu bakımdan 1648, özünde Habsburg Hanedanı'nın ikide bir Cermen İmparatorluğu'nu kalıt bırakılır bir mutlaki devlete dönüştürme girişimleri karşısın-

da Fransa'nın utkusuna karşılık geliyordu. Fransa, Cermenlerin bölünmüşlüğünü sürdürebilmek için Westphalia hükümlerinin çiğnenmesi durumunda Alman içişlerine karışma hakkını ön koşul olarak öne sürdü. İmparatorluk 1806'da Napoléon yönetiminde dağıtıldığında İsveç, bir Westphalia Barışı garantörü olarak kendisinden görüş alınmadığı gerekçesiyle kınamada bulundu (Oestreich 1982: 243).

Yakınma, antlaşmanın özünün, katılan bütün taraflar için tam yasal egemenliği kurma ya da Cermen eyaletlerinin "özgürlüğü" veya özerkliği olmayıp daha çok Fransa'nın çıkarlarında ve gözetiminde barışın kurulması olduğu belirtilerek sürdürülüyordu (Duchhardt 1989b). Bağlaşıklığa girme hakkı biçimindeki siyasal kendi geleceğini belirleme olumlansa da, ağır biçimde kısıtlanıyordu. Her ne kadar imza koyanlar resmî olarak barış ve savaş temsilciliğine yükseltilmiş olsalar da savaşa geri dönmenin koşulları kesin çizgilerle kısıtlanıyordu. Başka bir deyişle 1648, taraf olanların iç ve dış egemenliğini tanımakla uluslararası kamu hukuku ilkeleri ortaya koymadı; yasa, din ve sınır statükosunu iki utkulu gücün, Fransa ve İsveç'in, işine gelecek biçimde "dondurmaya" çalışan bir ortaklaşa güvenlik düzeni kurdu (IPM 115-117. fıkralar ve IPO 18, 5-7. mad.) (Duchhardt 1989b: 533; Osiander 1994: 40-42). Güç siyaseti, hükümdarsız bir toplumdaki dış siyaset işleyişinin meşru temeli olarak kabul görmüyordu; uluslararası siyasetin arkasındaki düzenleyici düşünce, herhangi bir oyuncunun bağımsızlığının değişken bağlaşıklıklardaki esneklikle "doğal olarak" güvenceye alınacağı güç dengesi anlamında da algılanmıyordu (Repgen 1988; Duchhardt 1989b: 536; Burkhardt 1992: 202; Osiander 1994: 80-82; Steiger 1998: 78).[1] Tam tersine 1648, alabildiğine durağan olduğu varsayılan bir uluslararası düzenin sınır statükosunu "sonsuza kadar" sabitleme girişimiydi (Osian-

1. Barış Kongresi'ne katılan tam yetkili temsilciler, uluslararası denkleşim düşüncelerinin üstünde durdular ama güç siyaseti ve güç dengesi antlaşmanın ilkeleri olarak kabul görmedi.

der 1994: 43). Dolayısıyla 1648 Avrupa siyasetini daha üstün hakemlik ve müdahale hakları elde eden Avrupa siyasetini, Fransa ve İsveç güvencesinde (en sonunda başarısızlığa uğrayacak) hukuksallaştırma girişimine karşılık geliyordu. Aslında antlaşma, uluslararası yetke için evrensel/hiyerarşik talepleri ortadan kaldırmayıp Cermen eyaletlerine yapılan özel göndermeyle Avrupa siyasetini yeniden yasallaştırdı. Oysa 1648'in ana düşüncesi kendi geleceğini belirleme değil, barışken, güç dengesinin ana düşüncesi barış değil, kendi geleceğini belirleme idi.

Toparlamak gerekirse, antlaşmaların tarafları olan siyasal rejimler, hükümlerinin restorasyoncu ve gerici içeriği ve barış kurucuların ortaklaşa güvenlik erekleri, modern öncesi uzlaşmanın doğası hakkında hatırı sayılır kanıtlar sunar. [Westphalia], Uİ literatürünün öne sürdüğü gibi, egemen devletler arasında anarşiye dayalı klasik uluslararası ilişkiler modeli oluşturmak şöyle dursun, kesinlikle modern dışı olan hanedanlık devletleri ile, Cermen İmparatorluğu'nun oyuncuları arasındaki anayasal ilişkileri güvenceye aldı. Bu kapsamda 1648 bir başlangıç olmaktan çok bir son idi.

7. Sonuç: 1648'in Sonu

Westphalia düzeninin özgünlüğü, Realpolitik'in yönlendirdiği ve evrenselleşmiş bir güç dengesinin düzenlediği sıradanlaşmış büyük güç rekabetleri üzerinden yeterince anlaşılamaz. Yeni-gerçekçiliğin istediği gibi, onu oluşturan çatışma birimlerinin iç niteliğinden soyutlayarak bir anarşik ve rekabetçi devletler düzeninin uyguladığı baskıyla da açıklanamaz (Waltz 1979; Gilpin 1981; Mearsheimer 1995). Benim ortaya koyduğum görüş, yapılandırmacı yaklaşımların inandırıcılığını da tartışmaya açıyor. Yapılandırmacılık, uluslararası ilişkilerdeki çeşitlilikleri ve dönüşümleri ya siyaset sonuçlarını değiştirebilecek uzlaşımlar olarak kurumların bilinçli oyuncular arasında müzakere edilmiş niteliği bağlamında açıklar ya da siyasal oyuncuların kimliklerinin değişen meşruiyet kaynak-

ları temelindeki değişimler bağlamında (Kratochwil 1989; Onuf 1989; Adler 1997; Ruggie 1998; Burch 1998; Reus-Smit 1999; Hall 1999; Wendt 1999). Yapılandırmacı savlar, kimlik oluşumunun mülkiyetle ilişkili, yerel çıkarları belirleyen ve belli kurumları üreten toplumsal kaynaklarını dizgesel olarak incelemeye girişmedikçe temelsiz kalır. Bütün toplumsal olgulara dil ve normlar aracılık ettiği halde, belli yapı kurucu kuralların yükselişini, kendini üretmesini ve çöküşünü besleyen norm dışı koşullar yapılandırmacılığın kapsamı dışına düşer. Yine de, normlar yalnızca normal zamanlarda geçerlidir ve sürdürülebilmeleri için zorlama ve yaptırıma gereksinim duyarlar.

Özetle, Westphalia düzeninin çok baskın biçimde hanedanlığa dayalı doğası, onu kendisini izleyen modern halefinden ayırır. Bu düzenin ayırıcı özellikleri modern egemenliğin gelişmesinin önünü kesen kapitalist olmayan mülkiyet ilişkilerinin süreğenliğiyle bağlantılıydı. Uİ'nin 1648'i doğru bir şekilde kuramlaştıramaması ve dönemlendirememesinin altında yatan, mutlaki ve modern egemenliği birleştirmesidir. Bundan dolayı Westphalia'nın gizeminin çözülmesi, mutlaki egemenliğin yeniden kuramlaştırılmasını gerektirir. Ben, mutlaki vergi/makam devletini, Fransız köylü sınıfının on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllardaki yaygın özgürleşmesini izleyen sınıf yapısındaki değişikliklerin hazırladığını savunuyorum. "Parsellenmiş egemenlik" mülkiyete dayalı kraliyet egemenliğine dönüştü. Kapitalizm öncesi mülkiyet ilişkileri içeride gelir sızdırma için kraliyet ailelerinin ve saraydaki onlara bağlı kişilerin siyasal stratejiler ve aynı şekilde jeopolitik birikim için dış stratejiler geliştirmelerine yol açtı. Bu durum, sık patlak veren savaşları ve imparatorluk inşasının süreğenliğini açıklar. Mülkiyete dayalı ve kişiselleşmiş egemenlik, siyasal evlilikleri, taht savaşlarını ve hanedanlığın "özel" aile hukukunun "kamusal" uluslararası hukuk konumuna yükselmesini destekledi. Devlet toprağının mülkiyete dayalı niteliği, onu hanedanlık servetinin el değiştirebilir bir parçası yaptı. Hanedanlar arası telâfi edici denkleşim, küçük devletleri saf dışı bırakarak

ardıncılığı körükledi. Özetle, mülkiyete dayalı devlet olma statüsü, çağdaş oyuncular arası ilişkilerin yağmacı hanedancılık ve kişiler arasıcılık temelinde düzenlenmesi anlamını taşırdı. Westphalia Antlaşmalarının ereği, biçemi ve sonucu, bu jeopolitik kurulumun içinde gömülü kaldı. Westphalia uzlaşmasında yasalaşan erken modern Avrupa uluslararası ilişkilerinin kendi "üretici grameri", özgün bir ülke mantığı ve tarihsel bakımdan belirli çatışma ve işbirliği örüntüleri vardı.

8

Modern Devletler Düzenine Doğru: Mutlakiyetten Kapitalizme Uluslararası İlişkiler

1. Giriş: "Yapısal Süreksizlikten" "Karma Durum" Senaryosuna

Uluslararası ilişkilerin mutlakiden moderne dönüşümünü nasıl anlamalıyız? Benim görüşüm, bu geçişin kapitalizmin oluşumuyla, İngiltere'de modern devletin doğuşuyla ve on sekizinci yüzyılda Britanya'nın dünyanın başlıca uluslararası gücü olarak yükselişiyle doğrudan bağlantılı olduğudur. Muhteşem Devrim'in sonu ile 1714'te ilk Hannover'li Kral I. George'un tahta çıkışı arasındaki dönemde İngiliz dış siyaseti, İngiliz devletini kökten değiştiren bir kapitalist toplumsal mülkiyet rejimi temelinde yön değiştirdi. Böylelikle, bu yeni devlet/toplum bütünü, Avrupa devletler düzeninin uzun dönemli yeniden yapılanmasında çok önemli bir rol oynayacaktı.

Dolayısıyla mülkiyet ilişkileri yaklaşımı, mülkiyet rejimlerindeki, siyasal yetke biçimlerindeki ve uluslararası düzenlerdeki değişimler için sınıf çatışmasının odakta olduğunda ısrar eden bir düzen kaynaklı dönüşüm kuramını gerekli kılar. Birbiriyle çatışan kendini üretme stratejileri, basmakalıp bir şekilde, verili mülkiyet ilişkilerinin kapalı sınırları içerisindeki gelir paylaşımıyla ilgilidir. Gelgelelim genel bunalım dönemlerinde okkanın altındaki, zorlu bir dönüşüm dönemini başlatmakla mülkiyet rejimi yapısının ta ken-

disi olabilir. Sınıf çatışması anlamında modern öncesinden modern jeopolitik ilişkilere geçişin yeniden düşünülmesi, Uİ için bir dizi yeni öneriyi ortaya çıkarır. Modern uluslararası ilişkilere doğru kararlı kayışı belirleyen Westphalia Barışı değildir, [bu kayış] ilk modern devletin yükselişiyle, devrim sonrası İngiltere ile, birlikte gelir. On yedinci yüzyıl İngiltere'sinde tarıma dayalı kapitalizm, mülkiyet rejiminin kurulmasından ve askerileşmiş, toprak sahibi feodal soylu sınıfının tam ve dışlayıcı mülkiyet haklarına sahip, silahsızlandırılmış, topraklı kapitalist sınıfa dönüşmesinden sonra siyasal yetke, meclisli egemenlik üzerinden yeniden tanımlandı. Hanedanlık egemenliğinden parlamenter egemenliğe kayış, modern egemenliğin pekişmesinin işaretini verir. 1688'den sonra İngiltere yeni dış siyaset yordamları devreye soktuğu halde, dört bir yanı hâlâ toprak birikimi peşindeki hanedanlık devletleriyle çevriliydi.

On yedinci yüzyıl İngiltere'si modern uluslararası düzenin gelişiminin yeniden kuramlaştırılıp yeniden dönemlendirilmesinin çıkış noktasını oluştursa bile, tek başına hiçbir olay ya da tarih, devletlerarası modernitenin kesin biçimde bütün düzene yayılan durağı olarak su götürmez bir şekilde seçilip çıkarılamaz. Modern öncesi uluslararası ilişkileri modernden ayıracak hiçbir "yapısal kopuş" yoktu. Olan daha çok, 1688'den Birinci Dünya Savaşı'na ve sonrasına kadar uluslararası ilişkilerin kapitalist Britanya'dan türeyen modernleşme baskılarının jeopolitik olarak yönlendirilen ve itiraz edilen müzakerelerden ibaret olmasıydı. Dolayısıyla bu uzun dönüşüm süresinde uluslararası ilişkiler modern değil, modernleştirici idi. Yapısal çözümleme, yerini oluşumsal bir tarihsel yeniden kurgulamaya bırakmalıdır. Bir "karma vaka" senaryosu içinde bir arada yaşayan ayrışık oyuncular arasındaki jeopolitiği kuramlaştırmadaki açıklama sorunu, işte bu nedenle İngiliz önderliğindeki modern devletler düzeninin gelişimini de kapsar. Yaygınlaşmış modern uluslararası ilişkilere geçişin yeniden değerlendirilmesi, İngiliz devlet/toplum bütününün coğrafi bakımdan bileşik ve toplumsal bakım-

dan istikrarsız genellemesinin dizgesel bir yeniden yorumunu gerekli kılar.[1] *Ex hypothesis*, jeopolitik kaynaklı bir dizi uluslararası bunalımda İngiltere –Fransız Devrimi'nden başlayıp Birinci Dünya Savaşı'nda son bulan süreçte– kıta *ancien régime*'lerinin altını oyarak iktisadi ve siyasal düzenlerini kendilerinkinden üstün iktisadi verimlilik ve askerî güce uydurmak için onları bir dizi devrim ve ıslahata (yukarıdan aşağı devrimler) zorladı. Bu sürüncemeli geçiş süresince, özellikle modern devletlerarası ilişkiler, giderek Westphaliacı eski hanedanlar arası ilişkiler mantığının yerini aldı.

2. İngiltere'de Derebeylikten Kapitalizme Geçiş

Erken modern İngiltere'de devlet yapılanması ve iktisadi kalkınma, radikal biçimde farklı uzun dönemli bir yörüngede başladı. Kara Ölüm'de ifadesini bulan eko-demografik bunalım İngiltere'yi vurduğunda, beyler düşen gelirlerini nüfustaki gerilemeye karşın kiraları artırarak geri kazanmaya çalıştılar. Senyörlerin tepkisi, 1387 kalkışmasıyla doruğa ulaşan sürüncemeli köylü direnişi karşısında başarısızlığa uğradı (Hilton 1973). İngiliz köylüleri çok sayıda feodal denetimi kaldırarak tam bireysel özgürlüklerini kazandı ve kira süresinde güvenceyi artıran bir tımar kaydı temelinde (uzun dönemli kiralama sözleşmesi) topraklarını ellerinde tutar oldu. On beşinci yüzyıl, köylülerin statüsünde ve gelirinde gözle görülür bir gelişmeye tanıklık ederken beyler dayatılmış kiraları alma yetkilerini adım adım kaybettiler. Ne var ki, Fransa'daki gelişmelerin tersine, İngiliz köylü sınıfı, toprak beyleri tapu sözleşmelerini yalnızca beyin isteğiyle yenilenebilir kira sözleşmelerine dönüştürmeyi başardığı için, kendi tarlaları üzerinde (tapulu arazi) yasal korumalı mülki-

1. Van der Pijl bu süreci, bir dizi "Hobbesçu sivrilen devlet"in İngiliz-Amerikan liberal-kapitalist "Lockeçu çekirdek bölgeye" ikide bir kafa tuttuğu üç yüzyıllık bir döngü olarak düşünüyor (Van der Pijl 1998: 64-97).

yet hakları edinemedi. Bu durum, beylerin kiraları yükseltebilmelerine ve değişken ve yüklü katılım ücretleri koyabilmelerine olanak tanıdı. Sonuç olarak on altıncı ve on yedinci yüzyıllar boyunca köylüler, geleneksel topraklarını giderek boşalttılar. Toprak beyleri, köylüleri tarlalarından kovarak onların topraklarını bir araya toplayıp çitlediler ve daha sonra bunları ücretli emek istihdam ederek ticari çiftçilik yapan büyük kapitalist kiracılara kiraladılar (Wolf 1982: 120-121; Brenner 1985a: 46-54, 1985b: 291-299).[1] On altıncı yüzyılda başlayıp 1688 sonrasında meclisin çıkardığı bir dizi yasayla desteklenen çitleme hareketi, ta on sekizinci yüzyıla kadar sürerek meraları ve geçimlik çiftçiliği perişan etti. İngiliz köylüleri kral ve onun toprak sahibi aristokratları arasındaki, Fransız tarzı bir köylü/kral bağlaşıklığını ve bir mutlaki vergi/makam devletinin büyümesini köstekleyen sıkı işbirliği nedeniyle monarşinin korumasında değildi. Sonuç, siyasal artık üretim sızdırıcı eski feodal güçlerin yok edilmesi ve büyük toprak beyleri, kapitalist kiracı çiftçiler ve ücretli emek üçlüsü çevresinde şekillenen yeni bir sınıflar toplamının başlaması oldu. Fransız-İngiliz çeşitliliklerini açıklayan, sınıf topluluklarındaki farklılıklardır. İngiltere'de soylu sınıfı ve kralın görece merkezî öz örgütlenmesi, soylular ve kral arasındaki rekabetçi ilişkilerin hem köylü sınıfının özgürlüğünü hem de köylü mülklerini istemeden güvenceye aldığı Fransa'dakinden daha yüksek ölçekte bir yönetici sınıflar arası işbirliğini besliyordu.

Böyle olunca İngiltere'de pazar, bundan böyle artık üretimi satmak için bir fırsat değil, toprak beyleri, kiracı çiftçiler ve ücretli emekçilerin kendi varlıklarını sürdürmek durumunda olduğu bir iktisadi zorlanma anlamına geliyordu

1. McNally ve Mooers İngiltere'deki tarım kapitalizminin köylü sınıfı içerisindeki iç ayrımlaşmanın bir sonucu olduğunu öne sürüyor. On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda varlıklı köylülerin (köy ağaları) yükselişi, taşra eşrafının yoksullaşan köylülerin topraklarını çitlemesine olanak sağlayacak biçimde köy dayanışmasının altını oydu (McNally 1988: 1-21; Mooers 1991: 155-161).

(Wood 2002). Beyler artık kirayı mal, para ya da emek olarak alamıyordu. Toprak beyleri bir kapitalist arazi kirası alırken kiracı çiftçiler bir kapitalist kâr elde ediyordu. Emek ve anapara, rekabetçi pazar yasalarına bağlı olunca yönetici sınıfın kendini üretmesi bundan böyle askerî değil, iktisadi rekabetçiliğin bir parçası oldu. Yenilikçi buluşlar ve uzmanlaşma yoluyla maliyetlerin kısılması, ticari çiftçilikte artan üretimin ve rekabetçiliğin bir işlevi oldu. Üretim araçlarına dizgesel yeniden yatırım, tarımsal gelişmeyi, büyük ölçekli ticari çiftçiliği, taşrada Malthusçu döngülerin kırılmasını ve kendi başına ayakta durabilen bir "Tarım Devrimi"nin başlamasını beraberinde getirdi (Kerridge 1967; Wrigley 1985; Crouzet 1990; Overton 1996). Hızla büyüyen tarım üretkenliği ve daralan tarım istihdamı, hem sürekli artan nüfusu hem de sınaî ürünler ve proleterleşen emek için büyüyen bir iç pazarı destekleyerek kentleşmeyi sıçrayışa geçirirken, en sonunda Sanayi Devrimi'ne yol açacaktı. Dolayısıyla İngiltere'deki on yedinci yüzyıl buhranı, Fransa'da olduğu gibi sözleşmeli tarım iktisadındaki daralan toplam çıktı için çıkan bir çatışma değil, mülkiyet ilişkilerinin doğası ve en sonunda devletin biçimi üzerinden yürütülen bir çatışmaydı.

3. Muhteşem Devrim ve Modern Egemenlik

Siyasal olarak, yeni anayasal monarşinin temellerini sağlayan, askerîleşmiş derebeylik sınıfının askerîlikten arındırılmış bir kapitalist toprak beyleri sınıfına dönüşmesi idi. Yeni kapitalist aristokrat sınıfı kendi özel mülkiyet haklarını, ticari kiralarını ve 1603-1640'taki Stuart tepkisine karşı siyasal özgürlüklerini güvenceye alma arayışındaydı. Bu çatışma, eski aristokrasi ile taşra eşrafı/köy ağalarından oluşan, yükselişteki bir burjuvazi sınıfı arasında değil, yeni sömürgeci-yetkisiz tacirlerin arka çıktığı, topraklı ve birleşik bir kapitalist asil sınıfı ile saray eşrafının, din seçkinlerinin ve ayrıcalıklı denizaşırı şirketleri olan tacirlerin desteklediği bir kalıtlı monarşi arasındaydı (Brenner 1993: 638-716; Wood 1996).

Topraklı kapitalist sınıflarla Katolik taraftarı, Bourbon taraftarı ve mutlaki monarşinin çıkarları arasındaki makasın giderek açılması, II. Charles'ı Fransa ile bağlaşıklığa girmeye girişmeye yöneltirken, 1674 ve 1679 arasında meclisin askıya alınmasıyla kapitalist aristokratsınıfı Londra'daki radikal hareketlere boyun eğmeye zorlandı.[1] Stuartlar'ın Fransız desteğini arkasına alarak çatışmayı uluslararasılaştırma girişimleri, meclisi iç düzeni yeniden kurmak ve mutlaki restorasyonu savuşturmak için Oranj Hanedanı'nın ezelî Protestan önderi ve Birleşik Eyaletler *stadholder*'i [Hollanda'da devlet başkanı] Oranjlı William'ı davet etmeye itti. Ne var ki, yaygın köktencilik karşısında cumhuriyetçi (C*ommonwealth*) Uluslar Topluluğu hükümetlerinden sonra monarşinin restorasyonuna olanak sağlanması için meclisin mutlakiyet karşıtı ıslahat programının yumuşatılması gerekti. "Aşağıdan yukarı devrim" ve Stuart mutlakiyeti arasında yakalanan toprak beyleri, kendi temel çıkarlarını desteklerken genel istikrarı ayakta tutan bir ödünleşme için Muhteşem Devrim'le uzlaştı: Egemenlik "Meclis'teki Kral" oldu. Kraliyetin verdiği bir dizi ödünle –1689 Haklar Beyannamesi, 1694 Üç Yıl Yasası (Parlamentonun Toplanma Yasası), ve 1701 Çözüm Yasası– kapitalist aristokrasi vergilendirme, ordu, yargı, dış siyaset üzerindeki temel denetimi ve kendi kendini toplantıya çağırma hakkını güvenceye aldı. Başka bir deyişle, merkezî devlet gücünün yeri, meclis oldu.

Askerî gücün meclis denetimine girmesi, orduyu verasetlilikten çıkararak şiddet araçlarında bir kamu tekeli yarattı. Meclis, ulusal "başkomutan" unvanını kralda bırakıp askeriyeye kaynak aktarılması, onun büyüklüğü, iç düzenlemeleri ve savaş düzenine sokulması üzerinde dışlayıcı denetim

1. İngiliz aristokrat sınıfı mutlakiyet için hiçbir toplumsal taban oluşturmasa da, aynı zamanda ve aynı nedenden ötürü, diğer güçlerle bağlaşıklıklara girişmeksizin ve –1640'larda ve yine 1679-1681'deki dışlama bunalımı sırasında olduğu gibi– tehlikeli ölçülerde bir halk hareketini kabullenmeksizin Taht'ın herhangi bir mutlaki tasarısıyla başa çıkacak araçlardan da yoksundu. İngiliz devletinin özgün doğası ve toplumsal mülkiyet ilişkileri, basitleştirmek gerekirse, kendilerine büyük bir ivme kazandıran siyasal bağlaşıklılara yapısal bir yatkınlık yarattı (Wood 1996: 218-219).

uyguladı (Brewer 1989: 43-44). Meclisin vergiler üzerindeki denetimi, kraliyetin meclis dışı vergilendirme ayrıcalığına ve kralın daha önceleri meclisi atlatmasını sağlayan gümrükler ve tüketim vergisi dayanaklarına son verdi. On sekizinci yüzyıl "mali devrimi" yeni,. modern bir borç verme düzeniyle yeni bir vergilendirme düzenini birleştirdi. İltizam, Maliye Bakanlığı'nın gözetiminde etkili bir vergi düzeninin kurulmasıyla yerini merkezden atanan devlet görevlilerinin vergiyi dolaysız toplamasına bıraktı. "Bu durum, Britanya'nın toplam hükümet gelirlerinin ve giderlerinin tam hesabını tutan ilk büyük Avrupa ülkesi olmasını sağladı" (Brewer 1989: 129). Toprak vergisi, bir başka deyişle, doğrudan vergilendirme, kamu gelirlerinin gümrükler ve tüketim vergisinin yanında üçüncü temel direği oldu. Bu, topraklı sınıfların kendilerini vergilendirdikleri kilit mekanizma olduğundan güce değil, uzlaşmaya dayanıyordu (Parker 1996: 218 vs.). "Toprak Vergisi, kapitalist kiracıların kırsal emeği sömürerek elde ettikleri gelirlerin bir payı olarak büyük arsaların sahiplerine ödediği kapitalist arazi kirası üzerindeki bir vergiydi (Mooers 1991: 162). Topraklı sınıfların öz vergilendirmeye başvurmasının nedeni, tam da gümrüklerin tüketim vergisinin (dolaylı vergilendirme) monarşinin kilit gelir kaynakları olması ve dolayısıyla mutlakiyetle ilintili olmasıydı. 1713'ten sonra bütün devlet gelirleri içerisinde toprak vergisinin öneminin oransal olarak azalmasına karşın bunlar, 1688 ve 1713 arasında toplam girdiler içerisinde yüzde 37 ve 52 arasında bir orana karşılık gelerek devlet gelirlerinin ana kaynağını oluşturuyordu (Brewer 1989: 95). Bundan ötürü meclisin kraliyetin mali ayrıcalıklarını yeniden zorlamak için dağınık çabaları karşısında mali yetkilerini sağlamlaştırdığı can alıcı süreçte öz vergilendirme, denetim anlamına geliyordu. Yeni rejim bir kez tam oturduğunda, gümrüklere ve tüketim vergisine bel bağlamak varlıklı sınıflar için elbette, daha kullanışlıydı. Fransa'nın tersine, İngiliz vergi düzeni yozlaşarak yerel ve toplumsal bakımlardan ayrımlaşmış, ayrışık ve kişiye özgü vergi anlaşmaları kargaşasına dönüşmeyip ulusal,

birörnek ve etkin idi. Dizgeleştirilmiş kamu vergi tahsili ve mali denetiminin yan etkisi ise, üstün bir kamu borçlanma düzeninin yaratılmasıydı. İşte tam da vergi gelirleri öngörülebilir ve güvenli olduğu için, borç verenlerin hükümete borç sağlamak için daha büyük güdüleri oluyordu. Kamu borcu artık –dolandırmaya eğilimli– kralın borcu değildi; yeni kurulan İngiltere Merkez Bankası'nın (1694) yönetiminde Devlet Borcu (1693) oldu. Yatırımcılar, özellikle uzun dönemli borçların geri ödemesinde, daha yüksek güvenlik karşılığında hazine bonolarında daha düşük faiz oranlarını kabul ederlerken bir yandan da hükümetin borç geri ödemelerini denetim altında tutuyorlardı. Bununla birlikte, on sekizinci yüzyıl Britanya'sı gitgide Weberci modern bürokrasinin özelliklerini gösteren –meslekte uzmanlaşma, ücretler ve ödemeler, sınavlar, atamalar, başarı tabanlı yükselmeler, hiyerarşik meslek çizgisi, kayıtlar ve defter tutmalar, iş yöntemleri, kıdem, hesap verebilirlik ve bir kamu görevi anlayışı– idare aygıtında devasa bir genişleme ve dönüşüm geçiriyordu. Yiyicilik, yolsuzluk ve mirasçılık görkemli devlet yapısı içerisinde süregitse de, devlet daireleri, Fransa'da olduğu gibi, yiyici ve denetlenemez bir memur sınıfının özel mülkü değildi (Brewer 1989: 64-87). Eski kayırma düzeni yerini gittikçe siyaset dışına çıkarılmış, özel olmaktan uzaklaştırılmış kamu hizmetlerine bırakırken görevi kötüye kullanma bundan böyle bir ayrıcalık olmaktan çıktı, meşruiyetini yitirdi ve "yolsuzluk" olarak suç sayılmaya başladı.[1]

Meclis yalnızca askerî, mali, parasal ve idari düzenleri kökten değiştirmekle kalmadı, aynı zamanda ruhsatlı büyük denizaşırı şirketlerin tekellerini de hemen kırarak denizaşırı işletmelere daha serbest ve daha büyük anapara yatırımları yapılmasını sağladı. "1694'te Yeni Doğu Şirketi'ne ruhsat

1. Brewer'in değerlendirmesi, devrim sonrası İngiliz devletinin "onu Anakara'nın 'ussallaşmış' bürokratik ama kapitalist olmayan devletlerinden ayıran bir ussallaşmamış kapitalist devlet" olduğunu savunan Mooers'inkiyle ters düşüyor (Mooers 1991: 165). Anderson'a kalırsa on yedinci yüzyıl devrimleri "İngiliz toplumunun üstyapılarını değil, yapılarını dönüştürdü" (Anderson 1992: 29).

verdi, böylece eski şirketin kuyusunu kazarak 1697'de Hudson Körfezi Şirketi'nin dışlayıcı imtiyazlarından etti; 1698'de Kraliyet Avrupa Şirketi'nin tekelini yok etti; ve 1699'da Rusya Şirketi'nin Rus tütün yeniden ihraç ticareti üzerindeki denetimini kırdı (Brenner 1993: 715). Devlet denetimini ele geçirince "toprak beyleri kurulu" on sekizinci yüzyıl boyunca köylülerin elindeki geleneksel toprakların kapitalist toplu çiftliklere dönüştürülmesi sürecini tamamlayan bir dizi çitleme yasası geçirdi. Bu bağlamda mutlaki restorasyon değişmez biçimde çekişen Katolik güçlerle –meclis denetimindeki ulusal kilisenin bağımsızlığını tersine çevirmek için savaş veren Papalık; Stuart restorasyonunu etkin olarak destekleyen ezelî Katolik rakip güçler, İspanya ve Fransa; kalıtlı monarşinin kendisi; ve eski feodal İngiliz güç odaklarından hayatta kalabilen bazıları– bağlantılı olduğundan, Protestanların tahta çıkmasını koruma altına alacak bir din anlaşması bulmak da aynı derecede önemliydi. Protestanlık, kapitalist aristokrat sınıfı için ortak kimlik aracı oldu. İngiltere'nin yüzyıl bunalımının çözümü için uluslararası bağlam önemli bir etmen olsa da, özünde iç kaynaklı ortaya çıkan bir sosyo-politik kurgulamayı yalnızca birazcık değiştirdi (farklı bir görüş için, bkz. Zolberg 1980: 704-713).[1]

Kapitalist toprak beylerinin meclisteki öz örgütlenmesi, egemenliğin merkezileştiği ve artık doğrudan siyasal birikime katılmayan bir devlette toplandığı anlamına geliyordu. Siyaset ve iktisadın derebeylikteki birliği çözülerek yerini bölünmeye – tek toplumsal bütünlüğün *disiecta membra* olmasına [üyelerin dağılması] bıraktı. Üretim fazlasına siyasal yoldan el koymanın yerini özel, bütünüyle iktisadi sermaye birikimi ve kamusal, kişiler üstü siyasal yetke arasındaki bağ –modern egemenlik– aldı. Mecliste ağırlığı ele geçiren ve devlet işlerinde kararı veren, bir ticaret burjuvazisinden çok bir kapitalist aristokrat sınıfı oldu.

1. Mutlaki müdahalenin yeni rejimi ezip geçebileceği göz önüne alındığında bu, Britanya'nın yeni devlet/toplum bütününün ortaya çıkmasının ve ayakta kalmasının kaçınılmaz olduğunu savunmak değildir.

> Bu kendine özgü iktisadi ilişkilerin doğal siyasal sonucu, yetkileri kendilerine mal etmiş, özel, "iktisadi" sınıfı kendi kamusal "siyasal" görünüşünde temsil eden, resmiyette özerk bir devletti. Bunun anlamı, yetki elde etmenin "iktisadi" işlevlerinin devlet yönetimin "siyasal" ve askerî işlevleriyle ayrımlaşması –ya da bir başka deyişle "sivil toplum"un devletten ayrılması– iken, devlet aynı zamanda sivil topluma duyarlı, hatta ona tabi idi (Wood 1991: 28).

Kapitalizmin yükselişi feodal üretim yöntemindeki çelişkilerin, çatlaklardan doğmanın ya da dünya tarihinin önceden takdir edilmiş orta vadeli hedefinin kaçınılmaz sonucu değildi. En önemlisi, yükselen bir kent burjuvazisinin yozlaşan bir topraklı aristokrasiyle girdiği ölümcül çatışmadaki tasarısı da değildi. Avrupa'nın belli bir bölgesindeki sömürenler ve sömürülenler arasındaki belli sınıf çatışmalarının sonucuydu. Başka bir deyişle tarım kapitalizminin kurulması, Robert Brenner'in belirttiği gibi, her sınıf kendini olduğu gibi üretmeye çalıştığı için, mülkiyet hakları üzerindeki sınıf çatışmalarının istemeden ortaya çıkardığı sonuç idi. Kapitalizmin ille de ortaya çıkması gerekmiyordu. Ne var ki kapitalizm, ilk modern devletle bağlantılı olarak yükseldi; ancak bu kapitalizm, tek ülkedeydi (Wood 1991; tartışmalı Hollanda konusu üzerine şu makalelere bakınız: Hoppenbrouwers ve Zanden 2001). Bu nedenle Fransa ve İngiltere aynı öykünün iki çeşitlemesi değildi. Fransa'da vergi/makam devleti, kapitalizm öncesi topraklı sınıfın onları makam satışlarıyla kalıtlı devletin içine çekilmesine önayak olan bir rakibiyken, Britanya'da devlet, ortak meselelerinin birlikte çözülmesi için topraklı sınıfların bir aracı durumuna geldi. Fransa ve İngiltere birbiriyle bağdaştırılamayacak iki toplumsal bütünlüktü.[1] Ancak kapitalizmin etkisi

1. Buna karşılık Arno Mayer "1914'e gelinirken ne İngiltere ne de Fransa sanayileşmiş-kapitalist, burjuva sivil ve siyasal toplumlar olabildi. [...] Bütün *ancien régime*'ler benzer şekilde topraklı seçkinlerin, tarımın ya da her ikisinin süregiden baskın et-

yalnızca ada halkıyla sınırlı kalmadı. Bunun yerine daha çok, sonraki iç ve uluslararası, bütün gelişmelere belirli bir renk veren, yaygın lokmanruhu oldu.

4. İngiltere'nin Benzersizliği: Kapitalizm, Modern Egemenlik ve Eylemli Dengeleme

Analitik olarak ben, derebeyliğin Ortaçağ "devleti"nin parsellenmiş egemenliğini yaratan, beylerin merkezî olmayan, kişiselleşmiş yönetimi anlamına gelirken, mutlakiyetin hanedanların daha merkezî ama hâlâ kişisel yönetimi anlamına geldiğini, kapitalizmin ise modern devletin merkezî, kişisellikten çıkmış yönetimi anlamına geldiğini savundum. Kapitalist toplumlardaki yönetici sınıf gücünün özel mülkiyete ve üretim araçlarının denetimine dayanmasından dolayı, "devletin" artık üretim ve gelir sızdırma süreçlerine doğrudan karışmasına gereksinim duyulmaz. En önemli işlevi, içeride bir özel mülkiyet rejiminin sürdürülmesi ve dışarıya karşı savunulmasıdır. Bu durum bugünkü (iktisadi bakımdan olmasa da) siyasal bakımdan özgür ve eşit yurttaşlar arasındaki sivil sözleşmelere yasal olarak uyulmasını sağlamayı gerektirir. Bu ise sonuçta "tarafsız" bir kamu bürokrasisinin gelişimini sağlayarak şiddet araçları üzerinde bir kamu tekelini de beraberinde getirir. Siyasal güç ve özellikle de şiddet araçları üzerindeki tekel, artık toplum ve iktisat üzerindeki özel olmaktan çıkmış bir devlette toplanır duruma gelir. Elbette bu durum modern devletin tarihsel rolünü ortadan kaldırmasa da, kapitalist mülkiyet ilişkileri zorlayıcı olmayan bir "iktisadi iktisadın" katışıksız bir "siyasal devlet"ten ayrıl-

kisi altında köklendiler" görüşünü ileri sürüyor (Mayer 1981: 11). Sandra Halperin, Mayer savını yeniden gözden geçirerek ancak iki dünya savaşından sonra sökülüp atılan *ancien régime*'in bir bütün olarak Avrupa'da varlığını sürdürdüğünü savunuyor. "Avrupa'da, toprak sahibi seçkinler, derebeylik günlerinden tutun, mutlakiyet ve ulusçuluk çağlarından geçerek yirminci yüzyıla kadar varlıklarını sürdürdü [...] Avrupa'da mutlaki devletlerin ve imparatorlukların yerini alan ulus-devlet düzeni, o zamanlar daha Avrupa toplumu içerisindeki baskın öbek olan toprak sahibi beysoyluların çıkarlarına hizmet etmek için kuruldu" (Halperin 1997: 23-24).

masına olanak tanıdı. Ancak kapitalizm iç siyasal birikim üzerine kurulu olmadığından, feodal ve mutlaki çağların savaşın sürüklediği uluslararası tavrını belirleyen dış jeopolitik birikimde gerilemeye yol açmasını beklememiz gerekir.

Bu sav, olgusal olarak devrim sonrası İngiliz dış siyaseti için de geçerli midir? *Prima facie* [ilk bakışta], tarihsel veriler bu tezle çelişir görünüyor. Britanya bütün on sekizinci yüzyıl çatışmalarının –Dokuz Yıl Savaşı (1688-1697), İspanya Veraset Savaşı (1702-1713), Jenkins'in Kulağı ve Avusturya Veraset Savaşı (1739-1748), Yedi Yıl Savaşı (1756-1763), Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-1783) ve devrim Fransa'sı ile Napoléon'u çevreleyen çatışmaların– merkezî olarak içindeydi. Bununla birlikte yeni iç düzenlemelerinin bir sonucu olarak Britanya'nın Avrupa siyasetindeki yeri, stratejisi ve hedefleri, kesin olarak değişti. "Neredeyse üç yüzyıl (aşağı yukarı 1650'den 1920'ye kadar) Büyük Britanya'nın alabildiğine özgün bir ulusal güvenlik düzeni –açık deniz siyaseti– vardı" (Baugh 1988: 33; ayrıca bkz. Baugh 1998). Bu nereden çıktı ve Avrupa siyaseti üzerindeki etkileri neler oldu? On yedinci yüzyılın sonunda İngiliz egemenliği artık kralın değil, meclisin elindeydi. Britanya'nın Avrupa'ya karşı yeni tutumu, meclisin İngiliz dış siyasetini sınırlama, iç siyasetle bütünleştirme, hatta belirleme hakkından doğan, (1701 tarihli yasayla kazanılmış) dış siyaseti hanedanlık çıkarlarından ayrıştırması üzerine kuruluydu (Zolberg 1980: 74; Black 1991: 13-20, 43-58).[1] Bu anayasal değişikliklerden sonra İngiliz dış siyaseti, artık yalnız ve sadece Kabinettpolitik'te formülleştirildiği gibi hanedanlık çıkarları üzerinden değil, giderek artan bir ağırlıkla, meclisteki varlıklı sınıflarca formülleştirildiği şekliyle, "ulusal çıkar" temelinde yürütüldü. Bu, dünya tarihi bakımından bir *novum* [yenilik] idi. Britanya'nın savaşa girmeye hazır olmasında belirleyici olan düzenleyici, vergilendirme ve özel-

1. Tabii ki monarşi, devrim sonrası diplomaside önemli bir oyuncu olduğu halde, İngiliz düzeninin *differentia specifica*'sı dış siyaseti birlikte belirlemek için anayasal olarak güvenceye alınmış parlamenter haklardı.

likle de topraklı ve ticaretle uğraşan sınıfların kendi kendilerini vergilendirdiği toprak vergisiydi.

Birleşik Krallık'ın Hannover bağlantısı ile Cermen atalarından kalma toprakları Britanya Adaları'na bağlayan kişisel birliği, hem Tory'ler hem Whig'ler tarafından karışıklık çıkaran bir anakara mirası olarak görüldü ve mecliste büyük bir kızgınlığa yol açtı (McKay ve Scott 1983: 104; Black 1991: 31-42). Hannover'lilerin Cermen Seçici Prensleri olarak monarşi çıkarları, birçok kez meclisteki değişen çoğunluğunkilerle çatıştı.

> On sekizinci yüzyıl Britanya'sında savaş ve diplomasi tartışmalarının çoğu, hanedanlık ve monarkın bireysel çıkarlarını –III. William'ın Avrupa'da güç dengesine kafasını takması, ilk iki Hannover'linin çok sevdikleri seçicilerini koruma arzuları– enine boyuna tanımlanan kamu yararı ile bağdaştırmak üzerineydi. Böylesi bir tartışma, yalnızca Britanya'nın silahlı güçleri üzerinde ulusal temsilciler yanında taht da belli oranda denetim uyguladığı için çıkıyordu (Brewer 1989: 43).

Hannover'liler hanedanı, mutlaki sınır oyunlarının ağına düşmüş olarak kalırken, meclis, Anakara üzerindeki İngiliz siyasetini sınırlar dışına taşıma arayışındaydı (Sheehan 1988: 28; Schroeder 1994b: 136; Duchhardt 1995: 182-183).[1] Ek olarak, başta meclisin gücü olmak üzere iç sosyopolitik düzeni tehlikeye atabileceği için, devrim sonrası dış siyasetin

1. "Avrupa'ya müdahale siyaseti, masraflı olduğu gerekçesiyle sürekli biçimde sertçe kınanır; bununla birlikte monarkın Hanover'deki 'kır evinin' korunmasına İngiltere'nin genel stratejik çıkarlarından daha büyük öncelik veren 'Hannoverci' bir tavır olduğu gerekçesiyle de ayıplanırdı" (Brewer 1989: 174). Ne var ki Anakara'ya yönelim, Hannover'lilerden, en azından ilk iki George'dan, düzenli biçimde teveccüh gördü ve önde gelen siyasetçiler arasında onların görüşlerini paylaşan ya da onları desteklemeye gönüllü olanları bulabildiler. Gelgelelim bu siyasetçiler fazlasıyla Anakaracı bir siyaset için mecliste çoğunlukla yeterli destek bulamadılar. [...] Her şey göz önüne alındığında kararlar çoğunlukla Anakara'da askerî yükümlülük altına girmeye karşı bir eğilimde olurdu. [...] Hannover bir değirmen taşıydı, tek stratejik değeri sadık paralı askerler sağlama becerisiydi (Baugh 1989: 34, 47).

özellikle İspanya ve Fransa gibi Katolik güçlerle bağlaşıklıklardan kaçınması gerekiyordu. Hanedancılığın yeniden canlanmasının ne pahasına olursa olsun önüne geçilmeliydi. Bu koşullar dikkate alındığında, dış siyasetin anakara meselelerinden olabildiğince uzak tutulması gerekiyordu.

İngilizlerin yeni tutumu kendini ilk kez, Stuart'ların restorasyonunu destekleyen Bourbon'lara karşı verilen mücadelede devrim sonrası anayasal çözümün ve Protestan "tahta çıkış"ın denemesinin yapıldığı Dokuz Yıl Savaşı'yla (1688-1697) gösterdi (Sheehan 1988: 30; Duchhardt 1989a: 33). Britanya'nın mutlaki Fransa karşısında savaşı sürdürebilmesi, meclis destekli olarak Devlet Borcu'na ve İngiltere Merkez Bankası'na dayalı ilk modern mali düzenin oluşturulmasından kaynaklanıyordu. Savaş giderleri bundan böyle hanedanlık hükümdarının "özel" savaş sandığından değil, güvenilir bir borçlanma düzeninden karşılanacaktı. Devlet borçlarına meclis güvencesi olduğu için, kaynak yaratma konusunda bunun üstüne yoktu (Parker 1996: 217-221). Bu borçlanmalara yatırım yapmanın, amaçta ortaklık yaratarak varlıklı sınıfları İngiliz savaş çabalarının arkasında toplayıcı etkisi vardı. Kredi güvenliği, meclisteki kapitalist sınıfların öz vergilendirmesiyle güvence altına alınıyordu. "Dokuz Yıl Savaşı sırasında orada temsil edilen ticari ve topraklı sınıflar, ilk kez kendi varlıklarını etkili biçimde vergilendirerek ülkenin gelirlerini ikiye katlamayı başardı" (McKay ve Scott 1983: 46).

Erken modern Avrupa'daki farklı devlet/toplum bütünlerinin istikrarsız gelişimi, anakara devletleri mutlaki iç vergi sızdırma rejimlerini ve hanedanlık dış jeopolitik birikim stratejilerini yürütmeyi sürdürdükleri halde İngiltere'nin ikili bir dış siyaset geliştirmiş olduğu anlamına geliyordu (Black 1991: 85-86; Duchhardt 1997: 302). İngiltere, deniz kuvvetlerindeki üstünlük için kaynak sağlayan, genişleyen bir kapitalist iktisadın körüklediği denizaşırı saldırgan, merkantilist "açık deniz" politikalarını sürdürürken, bir yandan da Avrupa beşerkliğinin [*pentarchy*] dengeleyiciliği rolüne soyundu (Van der Pijl 1998: 86) ve Utrecht Antlaşması'ndan sonra Anakara üzerindeki toprak taleplerini geri çekti.

Açık deniz savaşı, iktisadi baskıya vurguda bulunan, teknik bakımdan ileri savaş bir biçimiydi. Anakara güçlerinin askerî ağırlığının karşısına dikilecek olan, denizcilik becerileri, donanım üstünlüğü ile para ve kaynakların bolluğu kadar, kaynaklara erişimdi. Bütün bunlar büyük çoğunlukla iç sanayiden ve deniz ticaretinden karşılandı (Daniel Baugh, Brewer 1989: 257).

Başat Avrupalı güçler kapitalizm öncesi toplumsal mülkiyet ilişkileri temelli hanedanlık devletleri olduğu sürece Britanya, birikimini siyasal yoldan sağlayan devletlerin düşmanca dünyasının girdabına çekilmiş olarak kaldı. Bu durum, Britanya'nın denizaşırı İspanya ve Fransa'yla denizaşırı mücadelelerinin neden askerî/merkantilist bir nitelik taşımayı sürdürdüğünü açıklar. Buna karşılık Utrecht, sırf Britanya'nın bir büyük güç olarak yükselişini yansıtmıyor, aynı zamanda Avrupa'daki sorunları, her ne kadar eski sınırlar temelinde olsa da (yağmacı anakara denkleşimi), yeni bir eylemli dengeleme ilkesi üzerinden düzene sokma konusundaki istekliliğini ve yeterliliğini de gösteriyordu. İngiliz barış planları, önceki tasarılardan köklü bir sapıştı (bir karşıt görüş için, bkz. Holsti 1991: 80). İngiltere'nin stratejisi, Fransa'yı askerî yönden meşgul ederek anakarada baskı altında tutarken, açık denizlerde Britanya'nın üstün deniz gücüyle alt etmekti. Fransa, askerî gücü, jeopolitik durumu ve okyanuslara erişimi nedeniyle Britanya'nın "doğal düşmanı" olduğu halde, Fransa'yı yaşayabilir bir güç olarak koruyacak ayrı bir ikili Anglo-Fransız Barış Antlaşması görüşmesi, 1713'te büyük oranda Avusturya korkusuyla, dengeleme mantığıyla yazıya döküldü. Fransa'nın saf dışı bırakılması, Anakara üzerindeki Avusturya hegemonyasını perçinleyebilirdi. Önemli biçimde, Utrecht'te Britanya'nın Anakara'daki toprak kazanımları yalnızca stratejik Cebelitarık ve Minorka denetim noktaları iken, barış gündemine hâkim olan, denizaşırı ticaret noktaları ve *asiento* gibi, ticari haklardaki kazanımlardı (Rosenberg 1994: 38-43; Schroeder 1994b: 142). Bir ticaret ulusu için –belli başlı Av-

rupa ticaret yollarını denetlemeye olanak sağlayan stratejik kontrol noktaları dışında– Anakara'daki toprak kazanımları pek ilgi çekici değildi (Baugh 1988: 46). Britanya'nın Anakara üzerinde doğrudan askerî müdahaleleri 1713'ten sonra zaten önemli ölçüde azalsa bile, Britanya'yı açık denizlerde hegemonyacı deniz gücü olarak tescilleyen Yedi Yıl Savaşı'ndan sonra sıfıra doğru gitti. Bununla birlikte Britanya, Prusya'nın hayatta kalmasını güvenceye alacak biçimde Büyük Friedrich'i aşırı derecede destekledi. İşin gerçeği Amerika, Almanya'da fethedildi. Britanya'nın 1689 ve 1815 arasındaki yedi İngiltere-Fransa Savaşı'ndan yalnızca birinde, Fransa karşıtı bir anakara bağlaşıklığı kurmayı başaramadığı tek çatışma olan Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda, yenilmesi anlamlıdır. Britanya'nın güvenlik çıkarları Avrupa'da olmasına karşın, iktisadi çıkarları denizaşırıydı.

1713'ten sonra İngiliz dış siyaseti artık "doğal bağlaşıklar" İngiltere, Flemenk Cumhuriyeti ve Avusturya'nın Fransa'ya karşı bağlaşık olduğu "Eski Düzen" – ilkesine göre değil, kendisine Anakara'da yergili "Kalleş Albion" [İngiltere] yakıştırmasını kazandıran, hızla koalisyon değiştirme temelli oynak ilke üzerinden yürütülecekti.[1] Bu takma ad, hanedanların meclisteki değişen çoğunlukların niteliğini kavrayamayışlarına olduğu kadar, hanedanlık sonrası dış siyaseti ve ezici bir çoğunlukla hanedanlardan oluşan bir devletler düzeni bağlamındaki eylemli dengelemenin mantığını anlayamamalarına da çok şey borçluydu. Yeni düşünce, ortak düşmanı saf dışı etmek yerine daha çok, güçsüz müttefik kendini toparlayınca (örn. Prusya) savaşı kesmekti. Sheehan'ın açıkladığı gibi bu, hanedanlık koalisyonlarındaki azami hedeflere ulaşmaktan çok, bir küçük hedeflere ulaşma siyasetiydi (Sheehan 1996: 64). Fransa karşısında Britanya'nın anakaradaki ortak-

1. "İngilizlerin İspanya Veraset Savaşı'na, Avusturya Veraset Savaşı'na ve Yedi Yıl Savaşı'na katılması hep Britanya'nın ana müttefiğini yüzüstü bırakmasıyla son buldu" (Sheehan, 1996: 63). Britanya'nın dalgalı bağlaşıklık örüntüleri için bkz. Gulick 1967: 68.

larındaki mantıklı seçimi, Avusturya, Prusya, Rusya gibi hiçbir denizaşırı emeli olmayan karada konuşlu güçlerdi. Walpole Avusturya'nın bu yöndeki tek atılımı olan Avusturyalı Ostende Şirketi'ni, Avusturya'nın Uygulama Onayı'nı tanıması karşılığında ezip geçti. Prusya'nın küçük Emden Limanı'nı geliştirmesi, Londra'nın tüccar çevrelerinde tehlike çanlarını çaldırdı. Rusya'nın bir ticaret gücü olarak Baltık'taki üstünlüğü, meclisi Sibirya'daki devasa toprak kazanımlarından çok daha fazla kaygılandırdı. Hatta 1730'larda Avusturya'nın yeniden Avrupa siyasetini etkisi altına alabileceği anlaşılınca, Fransa'yla yeniden yakınlaşma bile mümkün oldu. "Palmerston'un sözlerini açımlamak gerekirse: Dengeyi elinde tutanın kalıcı dostu olmazken, kalıcı düşmanları da olmaz; onun kalıcı çıkarı, olsa olsa güç dengesinin kendisini sürdürmekte olur" (Morgenthau 1985: 214). Ancak burada dengelenmesi gereken modern devletler değil, hanedanlık devletleriydi. Bu durum, güç dengesinin neden Adam Smith'in pazar öz düzenlemesi görüşünü anıştıran otomatik "görünmez el" biçimini üstlenmediğini açıklar (Rosenberg 1994: 139). [Güç dengesi] yapısal olarak ayrıcalıklı ve kendinden emin bir dengeleyicinin yaptığı değişikliklere uğruyordu. Teraziyi tutan, Britanya'nın eliydi.[1]

Bu durum, on sekizinci yüzyıl boyunca Avrupa'da iki güç dengelemesi rejiminin işbaşında olması demekti. Mutlaki devletler sınır denkleşimi, bölünme ve telafi politikaları gütmeyi sürdürürken, parlamenter Britanya her türlü emperyal-hegemonyacı çabaya karşı koyduğu halde, küçük güçlere destekler ve ödemeler yoluyla doğrudan müdahalelerde bulunarak Avrupa'daki düzende bir denge kurabilme arayışındaydı (McKay ve Scott 1983: 96).[2] Britanya'nın Lehistan

1. Her ne kadar güç dengesi İngiltere'de 1688 öncesinde zaten tartışılmış olsa da, bir dış siyaset ilkesi durumuna gelmesi ancak 1688'den sonra oldu; bkz. Sheehan, 1988: 33.

2. Avusturya Veraset Savaşı'nın sonlarına doğru "Avusturyalılar giderek kendilerinin bir İngiltere-Fransa Savaşı'nda İngiliz paralı askerî durumun geldiklerini hissettiler" (McKay ve Scott 1983: 172).

Veraset Savaşı'ndaki (1733-1738) yansızlığı, *convenance* toprak telafisi düzeninin meyvelerini toplamaktan vazgeçtiğinin açık bir göstergesiydi. Güç dengelemesi öncelikle diplomasi ve büyük destek ödemeleri yoluyla yürütülürken, savaş *ultima ratio* durumuna geldi.

On sekizinci yüzyılın belli başlı bütün savaşlarında hükümet, başka orduların kendi adına savaşması için yüklü destek ödemeleri yaptı. İspanya Veraset Savaşı sırasında 7 milyon sterlinin üzerinde ya da ordunun gideri olarak bütçede oylanan toplamın yaklaşık yüzde 25'i kadar para dış desteklemelere ayrıldı. Benzer biçimde, Jenkins'in Kulağı Savaşı'nın (1739) patlak vermesiyle Yedi Yıl Savaşı'nın (1763) sonu arasında 17.5 milyon sterlin dolayında ya da ordu için oylanan meblağın yüzde 21'i kadarı yabancı askerlere gitti. 1702 ve 1763 arasında İngiliz hükümeti bu yolla 24.5 milyon sterlinden fazla harcadı. Bu paralar kimi zaman bağlaşık ordular içerisinde İngilizlerin yanında olan yabancı orduların küçük birliklerine ödenir; Yedi Yıl Savaşı'nda, Brunswick dükünün yanında savaşa katılan 40.000 kişide olduğu gibi, yeri geldiğinde, bütün bir ordunun giderleri de karşılanırdı (Brewer 1989: 32).

Bu elbette pahalı ve büyük bir kaygı kaynağı olmasına karşın, yönetilebilir ve sürdürülebilirdi. Avusturya Veraset Savaşı "Britanya'ya 43 milyon sterline patlarken, bunun 30 milyonu Devlet Borcu'na eklendi. Toprak vergisinin 4 katına çıkarılması üzerine, hükümet içindeki yaygaracılar ulusal iflas çığlıkları kopardılar" (McKay ve Scott 1983: 172-173). Ne var ki Britanya ağır mali yükü kaldırabilirken, Fransız maliye düzeni, daha büyük bir vergilendirilebilir nüfusa sahip olduğu halde çöktü. Bu örüntü, on sekizinci yüzyıldaki İngiltere-Fransa çatışmaları tarihi boyunca yinelenip durdu.

Mali yönden savaşı karşılayabilirlikleri açısından Fransa ve İngiltere arasındaki ıraksaklıkları göz önünde tutmak, iki devleti tek bir savaş odaklı yönetim yapısı modelinin altında

sıralama yanılgısından sakınmak için çok önemlidir. Açıkça, Britanya on sekizinci yüzyılda yalnızca Avrupa'nın en önde gelen gücü olmakla kalmadı, aynı zamanda bir "maliyeci-askerî devlet" durumuna da geldi (Brewer 1989) Bu durum Weber-Hintze geleneğindeki birçok yorumcuyu Britanya ve anakaranın geri kalanı arasındaki yapısal ayrışmaları göz ardı etmeye yöneltti. Örneğin Michael Mann'a göre erken modern Britanya'da kalıcı savaş devletinin gelişi, her şeyden önce jeopolitik çekişmenin bir parçasıdır. Britanya bir anayasal rejim olduğu halde bu, bir sürekli orduyu gereksiz kılan ayrıcalıklı jeo-stratejik konumunun sonucuydu.[1] İçeride baskı kurma aracı olarak bir sürekli ordunun yokluğunda, mutlakiyete giden yol tıkanıyordu. Bununla birlikte, bir "sürekli donanmaya" yaptığı vurgu ve savaş için örgütlenmiş bir maliyeci devlete doğru genel gidiş, Mann'a göre, –anayasal ve mutlaki– her ikisi de jeopolitik rekabet baskısına maruz olduğundan, rejim tipi farklılıklarının önemini en aza indirir. Mann, "Devletin boyutlarının genişlemesine, bütün dönem boyunca [1130-1815] devletler arasındaki savaşlar ve ancak belli belirsiz bir şekilde iç gelişmeler yol açtı" sonucuna ulaşıyor (Mann 1988c: 110; ayrıca krş. Mann 1986: 478).[2]

İç düzenlemelerin önemini göstermenin en iyi yolu, askerî baskılara farklı devletlerin verdiği karşılıkları gözlemlemektir. Fransa'da olduğu gibi, İngiltere'de de kamu maliyesi bütünüyle savaş giderlerinin baskısı altındaydı. İngilizler, on sekizinci yüzyılın ilk çeyreğine gelinirken (Fransa'daki 8.1

1. Mann'ın devlet yapılanmasındaki çeşitliliklere karşı genel dikkat eksiliği böylelikle göze çarpıyor: "Siyasal uyanıklık, dış siyasette beklenmedik kazançlar ve mali menfaatler, bir devleti mutlakiyete, diğerini ise anayasalcılığa doğru yönlendiriyor" (Mann 1986: 478). Mann'ın temel açıklayıcı değişkeni kara devletlerine karşı deniz devletleridir. Birincisi mutlakiyete dümen kırarken ikincisi anayasalcılığa yönelir, ancak her iki devlet biçimi de tek bir devlet biçiminin alt tipleridir: "organik devlet".

2. Mann bir "askerî indirgemecilikten" kaçınmaya çalışmakta direndiği halde, devlet yapılanması için ana belirleyici düzey yine uluslararası kalır. "Böylelikle İngiliz İçsavaşı da, 1688 Olayları da benim anlatımımda bir devrim olarak yer almaz. Bunlar, çok kapsamlı toplumsal değişimler değil, başarısızlığa uğramış kraliyetçi darbelerdir" (Mann 1986: 469).

livre'ye karşılık) kişi başı 17.6 *livre* yıllık vergiyle Avrupalı komşularından çok daha ağır biçimde vergilendirilirlerken, bu oran 1780'lere gelindiğinde (17'ye karşılık) 46 *livre*'ye yükseldi. Ne var ki burada asıl fikir verici olan, Britanya'nın 1689 ila 1783 toplam hükümet giderlerinin (borç geri ödemeleri hariç) yüzde 61 ila 74'lük bölümünü askerî giderlere harcamasına karşın, –aslında, Fransa'dan daha fazla– bu miktarın ulusal gelirin yalnızca yüzde 9 ila 12.5'ine denk gelmesiydi (Brewer 1989: 40, 89). Öyleyse ulusal gelirden savaşa ayrılan oran, toplam savaş gideri daha yüksek olduğu halde niçin Fransa'nınkinden daha küçüktü? İngiliz vatandaşları daha yüksek vergi yükünün altından nasıl ve neden kalktı? Bu niçin Fransa'da olduğu gibi iç huzursuzluklara yol açmadı? Britanya'nın bütün on sekizinci yüzyıl boyunca iflas ya da büyük vergi kalkışmalarıyla yüz yüze kalmadığı göz önüne alındığında, Britanya'nın mali dayanıklılığının ve sağlığının altında dinamik ve genişleyen bir kapitalist iktisadın, yükselen vergileri ve vergi tahsilini ulusal ve görece çatışmasız bir konu haline getiren devrim sonrası siyasal uzlaşmanın imzasının olduğunu varsaymak akla yatkın görünüyor.

Britanya'nın dengeleyici olarak konumu, deniz kuvvetlerinde üstünlük için kaynak aktaran verimli bir kapitalist iktisada dayanıyordu. Artık terazinin iki kefesine de koyulmuyor, dengeyi kendi ellerinde tutuyordu.[1] "Kıta Güçleri, Britanya'nın geleneksel olarak sağ eliyle Avrupa'nın dengelerini koruma iddiasında olsa da, sol eliyle iki yüzyıl boyunca hiçbir denkleşim ilkesini kabule yanaşmayan okyanus hegemonyasını kurmakta olduğunun hep farkındaydılar" (Wight 1966a:164) 1989: 164). Britanya, rastlantı sonucu hanedanlık güç dengelemesinin adalı *tertius gaudens*'i [keyif süren üçüncü] değil (Wight 1978: 171), kendisinin coğrafi olarak

1. Bu durum zaman zaman kabul görse de, nedenleri ya Britanya'nın adalı olmasına bağlanır (Gulick 1967: 65-66) ya da siyasal becerilerine, tabii bunlar da açıklanırsa (Claude 1962: 47-48, 59-60). Örneğin Luard (1992), erken modern Britanya ile anakaralı komşuları arasına bir ayırıcı çizgi çekmediği gibi dengeleyici diye bir kavramı da yok.

değil, daha çok sosyoekonomik olarak ayrıldığı bir Avrupa siyaset düzeninin bilinçli düzenleyicisiydi. On sekizinci yüzyıl Avrupa siyasetinin görünüşteki göze çarpan birliği, bir yanında kapitalist Britanya'nın, öteki yanında ise anakara hanedanlık güçlerinin bulunduğu iki farklı jeopolitik düzen anlayışının üstünü örter.

5. Jeopolitik Bakımdan Bileşik ve Toplumsal Bakımdan İstikrarsız Kalkınma

Bu durumda daha ayrımlaştırılmış ve tarihsel bir uluslararası ilişkiler görüşünün, devletler içerisindeki toplumsal mülkiyet ilişkilerini temel alan bir görüşün, nasıl kökünden revizyonist bir Westphalia düzeni betimlemesine götürdüğünü görebiliyoruz. Tarih sırası bakımından, topraklar yönünden birikimci eski uluslararası ilişkiler mantığından kökten kopuş, kapitalizmin İngiltere'de yükselişiyle başladı. On altıncı yüzyıl İngiltere'sinde tarım kapitalizminin başlaması, on yedinci yüzyılda hanedanlık egemenliğinden parlamenter egemenliğe geçiş, ve Utrecht sonrasında yeni bir dış siyasetin benimsenmesi, Anakara üzerindeki İngiliz çıkarlarını sınırlara bağlı olmaktan çıkardı. Bununla birlikte Britanya, hanedanlar arası eski yağmacı denkleşimi yeni bir eylemli dengeleme anlayışı yoluyla kendi çıkarları doğrultusunda işletmeye başladı.

Ancak gelişimsel açıdan, on sekizinci yüzyıl dünyası henüz kapitalist değildi. Bu durum Britanya'nın 1688 sonrası yörüngesinin neden hanedanlık devletlerinin jeopolitik birikim mantığından ağır bir şekilde etkilendiğini açıklar. Daha önce gördüğümüz gibi, jeopolitik baskı (çekirdek yapısını sarsmasa da) 1688 sonrası İngiliz devlet yapılanmasını öylesine geniş ölçüde değişikliklere uğrattı ki, asgarici bir liberal devlete pürüzsüz bir geçişe olanak yoktu. Anakara'daki komşularıyla kaşılaştırıldığında aradaki kilit fark, on sekizinci yüzyıl "askerî-maliyeci" İngiliz devletini ayakta tutan, verimli bir kapitalist iktisat, gittikçe rasyonelleşen devlet aygıtı ve birle-

şik bir yönetici sınıfının en sonunda uzlaşıyla ürettiği ulusal siyaset iken, aynı baskıların Anakara'da bunalımların depreşmesine, yönetici sınıf içi çekişmelere ve en sonunda devletin çökmesine yol açmasıydı. Mutlaki dünya düzeninin kuruluşu sırasında Britanya, kapitalizm öncesi devletlerin emperyal emellerini bilinçli biçimde dengeleyen "üçüncü el" idi. Bu yöntem, başlarda içerideki düzeni koruması için tasarlanmış bir savunma mekanizmasıydı. Ancak on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru İngiliz dengelemesi artık sırf güvenlik ve düzen işleviyle iş görmüyordu, aynı zamanda kıta devletlerini İngilizlerin üstün sosyopolitik modeline karşılık vermeye ve en sonunda özellikle Sanayi Devrimi'nin etkisiyle, onu benimsemeye zorlayan yan etkiye de sahipti. Bu süreçte eylemli dengeleme, uzun vadede "geri kalmış" devlet/toplum bütünlüklerindeki siyasal-iktisadi örgütlenme üzerinde dönüştürücü bir etkisi olacak olan, anakara devletleri üzerine baskıyı dağıtmak için ana iletim yolu durumuna geldi. *Ex hypothesis* bu durum, Fransa'nın Yedi Yıl Savaşı'ndan yenik çıkmasından ve Amerikalara yapılan utkulu ama mali bakımdan bir o kadar yıkıcı seferlerden sonra, askerî bakımdan zayıflamış ve mali bakımdan batık bir Fransa'nın sancılı bir sınıf çatışmaları dönemi içerisinde, en sonunda iç toplumsal mülkiyet ilişkilerini şiddetle değiştirmeye zorlanmasının, özellikle Fransa ve Britanya arasındaki jeopolitik rekabet baskısı altında gerçekleştiği izlenimini uyandırıyor. Genişleyen kapitalist iktisadının desteğini arkasına alan Britanya, kapitalist olmayan oyuncuları mali ve iktisadi bakımdan tükenene kadar birbirlerine düşürmeyi sürdürdü (Van der Pijl 1996: 62-63; 1998: 89 vs.). Değişimin yöntemi doğrudan askerî fetih ya da dayatma değil (anakara Avrupa'sında kesinlikle değil), "mali yıpratma" idi (Baugh 1989: 56). Bu durum onları jeopolitik kaynaklı bir dizi bunalımdan –Fransız Devrimi, Napoléon Savaşları, Bağımsızlık Savaşları ve art arda birçok "yukarıdan aşağı Devrim" daha– geçmeye zorladı. Bunlar, tarım ıslahatlarını, köylü özgürleşmelerini ve devlet dönüşümlerini de beraberinde getirdi. Fransa'nın dönüşümü doğrudan Britanya etkisiyle olurken, Prusya'nın yukarıdan aşağı devrimini başlatan, en sonun-

da Britanya'nın bozguna uğrattığı Napoléon'un utkuları oldu. Yeni serbest ticaret mantığı, özel bireyler arasındaki siyasal olmayan sözleşmelere dayalı uluslararası üretim fazlasına el koymanın sınırlara dayanmayan mantığını ancak kapitalizmin Avrupa çapına yayılmasından, on sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıldaki Avrupa devrimlerinden ve pazarların "serbestleştirilmesinden" sonra dayattı.

Bu savı gerekçelendirmek, elbette devasa boyutlardaki bir tarihçilik malzemesinin kuramsal olarak denetlenen yeni bir görüş içerisinde geniş kapsamlı bir bireşimini gerektirir. Bunun yapılması bu kitabın kapsamını aşsa da, bu tasarının temel çerçevesi kabaca çizilebilir. İyi bilindiği gibi Karl Marx ve Friedrich Engels, kapitalizmin yayılmasının kendi imgesine göre bir dünya yaratacağını savunuyordu:

> Ürünleri için sürekli genişleyen bir pazar gereksinimi, burjuvaziyi yerkürenin bütün yüzeyinde kovalar. Her yere sığınmak, her yere yerleşmek ve her yerde bağlantılar kurmak zorundadır. Burjuvazi, dünya pazarını sömürmekle üretim ve tüketime her ülkede çok uluslu bir nitelik kazandırdı [...] eskinin yerel ve ulusal yalıtılmışlığının ve kendi kendine yetmenin yerine elimizde her yöne ilişkiler ve ulusların birbirine evrensel bağımlılığı var. [...] Bütün Çin Seddi'ni yerle bir eden, barbarların aşırı dikbaşlı yabancı nefretine boyun eğdiren ağır top, düşük ticari mal fiyatlarıdır. Bu, bütün ulusları, yok olma pahasına, burjuva üretim biçimini benimsemeye mecbur eder (Marx ve Engels 1998).

Bu taslak, hâlâ liberal çok ulusluluktan ağır biçimde etkilenmekteydi ve kapitalizmin yayılmasını uluslararası olmaktan çok uluslar üstü anlamda algılıyordu.[1] Kapitalist yayılmayla ilgili her türlü yeniden kurgulama yalnızca onun kronolojik istikrarsızlığını kaydetmekle kalmayıp bu gidişin

1. Marx ve Engels bu yaklaşımı daha sonraki çalışmalarında gözden geçirdi, bkz. Soell 1972; Kondylis 1988; Kandal 1989; Teschke 2001: 327-331.

jeopolitik kaynaklı, bir başka deyişle, sınırlar temelinde örgütlenmiş toplumların varlığı yoluyla kırılmaya uğratılmış, olduğu öncülünden başlatılmak zorundadır. Bunun anlamı, kapitalizmin devletler düzenine yol açmış olamayacağı, bunun yerine kendini çoklu, önceden kurulmuş egemenliklerin "içinden geçirmiş" olduğudur. Daha önce gördüğümüz gibi, mutlaki sınırsallık hâlâ hanedanlık jeopolitik birikiminin bir işlevi olduğu halde, erken modern egemenliğin (aksak) merkeziliği sınırlara çok daha kısıtlı bir nitelik kazandırdı. Her ne kadar [sınırlar] –savaş, evlilik politikaları ve verasetler sonucunda bir büzülüp bir genişleyerek– oynak kalsa da, Ortaçağ'ın parsellenmiş egemenliğinin hakkından gelmişti. Hudut çizgileri iç ve dış arasına gitgide sınırlar çekti. Bu nedenle modern dünyanın sınırlarla bölünmüş bir devletler düzenine doğru siyasal örgütlenmesi kapitalizmin bir işlevi değildi. Kapitalizm daha çok, mutlaki dönem boyunca sınırlarını pekiştiren hanedanlık yönetimleri düzeninin "içine doğdu". Kapitalizm sınırlar yönünden önceden belirlenmiş bir devletler düzenininde ortaya çıktı.[1]

Yeni-Weberci tarihsel sosyoloji, kapitalizm ve devletler düzeninin bu kronolojik ve nedensel ayrışmasına vurgu yapıyordu. "Kapitalist üretim biçiminde (ya da iktisadi bakımdan ele alınırsa derebeylik biçiminde) hiçbir şey, kendisini çok sayıda bölünmüş ve savaş halindeki kapitalist üretim sistemlerinin ve ulusal yönden katmanlı bütünsel bir sınıf yapısının ortaya çıkmasına sürüklemez (Mann 1988c: 120). Buna karşılık:

> [...] Theda Skocpol, bir uluslar üstü askerî rekabet yapısı olarak uluslararası devletler düzeninin ilk olarak kapitalizm tarafından yaratılmadığını, bütün modern dünya tarihi boyunca çözümlemeli olarak özerk –yapısında ve dinamiklerinde dünya kapitalizmiyle karşılıklı bağımlı ama buna in-

1. Bu düşünce, küreselleşme için taşıdığı anlamlar yönünden Lacher tarafından enine boyuna incelendi.

dirgenemeyecek– bir uluslar üstü gerçeklik düzeyine karşılık geldiğini öne sürüyor (Skocpol 1979: 22).

Ancak bir devletler düzeninin kapitalizmden önce geldiğine ilişkin tarihsel gözlem, bunun (çözümlemenin) tarihsel kalıcılık yönünden bağımsız ya da özerk, kuramsal çoğulculuk gereksinimini doğrulayan bir yapı (düzeyini) temsil ettiği yönündeki kuramsal çıkarımın güvencesi olamaz. Tam tersi olabilir: Sınırlar yönünden önceden belirlenmiş kapitalizm öncesi birçok devletli düzenin, onuncu yüzyılda başlayıp on dördüncü ve on yedinci yüzyıllarda yoğunlaşan, gelir kaynakları üzerinden yürütülmüş uzun bir sınıf çatışmaları tarihinin sonucu olduğunu gösterdim. Güç ve güvenlik için birbirlerine karşı çekişenler devletler değil, topraklardaki ve diğer gelir kaynaklarındaki göreli uluslararası payları için savaşan, bölgesel olarak merkezileşmiş topluluklarda örgütlenen yönetici sınıflardı. Avrupalı yönetici sınıfın çoklu, ayrı ayrı örgütlenen devletlere bölünmesi, kuramsal olarak kaçınılmaz ya da tarihsel olarak rastlantısal değildi ama geriye dönük olarak anlaşılabilecek bir olgudur. Kapitalizm ve bir siyasal çoğulcu evren kronolojik ve nedensel yönlerden birbirinin çağdaşı değildir ama kapitalizm öncesi jeopolitik birikim ve çoğulcu siyaset evreni, evet. Kapitalizm ve devletler düzeni, bir çelişkili bütünlükle eşzamanlı gelişen, art zamanlı *disiecta membra*'dır [dağınık üyeler].

Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'da savunduklarına karşın, kapitalizmin yayılması, uluslar üstüleştirici pazar ya da sivil toplum güçlerinin kapitalizm öncesi devletlerin içine hırsızlama sızdığı, eninde sonunda bir evrensel dünya pazarını kusursuzlaştıran ucuz mal mantığının sürüklediği bir iktisadi süreç değildi. Bu bir siyasal ve *a fortiori*, kapitalizm öncesi devlet sınıflarının onları iktisat ve zor kullanma yönünden dezavantaja düşüren bir uluslararası çevrede kendi konumlarını korumak için karşı kendini üretme stratejileri tasarlamak zorunda olduğu bir jeopolitik süreçti. Bu süreç sık sık, kapitalizm öncesi surları yerle bir eden ağır toplardı

ve bu duvarların yapılması ve yeniden yapılması modernleşme için yeni devlet stratejileri gerektirirdi. Bu stratejiler birörnek değildi; iç sömürü ilişkilerinin yoğunlaştırılmasından ve yeni-merkantilizm ve emperyalizmin "aydınlanma" politikaları yoluyla askerî ve mali seferberlik için gittikçe baskıcılaşan bir devlet aygıtının inşasından tutun da liberal iktisat politikalarının benimsenmesine kadar uzanırdı. Ancak öyle ya da böyle, yok etme pahasına, "kapitalizm öncülü" devletler benimsemek, sindirmek ya da uyum sağlatmak zorundaydılar; ya da özellikle sosyalizm başta olmak üzere uç karşı stratejiler bulmaları gerekiyordu. Devletlerin tepkilerindeki bu çeşitlilikler, Britanya'nın ve öteki kapitalist devletlerin rekabetçi baskısına farklı zamanlarda maruz kalışların kesişmesindeki patlamanın ve belli birtakım devlet stratejilerini eleyip diğerlerini içeri alan yerleşik iç sınıf kümelenmelerinin bir yansımasıdır. Başlardaki devlet modernleşmesi ve kapitalist dönüşüm doğrultusundaki itki jeopolitik olduğu halde, bu baskıya verilen devlet tepkileri, sınıf direnişleri de içinde olmak üzere ulusal bağlamdaki ayrı ayrı sınıf ilişkileri yoluyla kırılmaya uğradı. Bu anlamda, "bölgelerin uyumlaştırılması", ulusal *Sonderwege* (özel yollar) oluşturmaktan başka bir sonuç üretmedi. Britanya komşularına onların geleceğinin nasıl olacağının görüntüsünü göstermiş olsa da, bunu alabildiğine çarpıtarak yaptı. Diğer yandan Britanya, daha başından kendi iç siyasetini ve uzun dönemli kalkınmasını değişikliklere uğratan bir uluslararası çevreye sürüklenmiş olduğu için asla bozulmamış bir kapitalizm kültürü geliştirmedi. Çarpıklıklar karşılıklıydı.

Kapitalizmin Anakara'ya ve dünyanın geri kalanına doğru konum değiştirmesi, toplumsal çatışmalar, iç ve dış savaşlar, devrimler ve karşı devrimlerle delik deşik edildi ama temel mekanizması, siyasal bakımdan bileşik ve toplumsal bakımdan istikrarsız gelişmeydi.[1] Bu yaklaşım, iktisadi indirgemeciliğin önüne geçerken, bir yanda da jeopolitik rekabet

1. Bileşik ve istikrarsız kalkınma kavramı, Rosenberg 1996'da ele alındı.

literatürünün askerî çekişmeyi ayrı ve somutlaştırılmış bir gerekirlik düzeyine dışlama yanlışını yinelemekten kaçınmamızı sağlar. 1688 sonrası uluslararası ilişkiler, başka durumda değişmeyecek bir anarşi yapısı içindeki baskın büyük güçlerin birbirini izlemeyi sürdürmesi değil, aksine bu devasa insanlık dramının gözler önüne serilmesiydi. Bu, uzun ve kanlı bir dönüşüm, ikiz kapitalist genişleme ve rejim dönüşümü süreçlerinin – şematik olarak göstermek gerekirse 1688'den Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'na, Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na dünyanın sosyalist olmayan geri kalanına; ve 1917/1945'ten 1989'a kadarsa sosyalist dünyaya – yayıldığı bir geçiş dönemiydi.[1] Bunlardan sonra, baştan ayağa bütünleşik bir dünya iktisadının var olmaya başladığı söylenebilir. Bu uzun dönüşüm dönemi sırasındaki uluslararası ilişkiler modern olmaktan çok modernleştirici olarak adlandırılabilir. Bu tarihse daha yazılmış değil.

Bununla birlikte kapitalizmin yayılışı, bir dizi sınıf ve rejim dönüşümünü beraberinde getirmesine karşın, kapitalizm öncesi devlet yapılanmasının kalıtı olan, siyasal olarak oluşturulmuş çoklu sınırlar ilkesini sarsmadı. İktisat ve siyaset arasındaki ayrımlaşmayı genele yaydı ama iç ve uluslararası arasındaki ayrımlaşmayı tersine çevirmedi. Uluslar üstü "sivil toplum imparatorluğu"nun yaratılması, devletler düzeninin ortadan kaldırılmasını ve sınırları eşzamanlı olarak genişleyen, uyumlu bir siyasal imparatorluk yapılanmasının ortadan kurulmasını gerektirmedi. Kapitalizm ne sınırlarla bölünmüş devletler düzenine yol açtı ne de kendini üretmek için –her ne kadar Justin Rosenberg'in (Rosenberg 1994) savunduğu gibi, son derece uyuşsa da– devletler düzenine gereksinim duydu. Bir üretim fazlasına el koyma düzeni olarak kapitalizmin *differentia specifica*'sı tarihsel örneği

1. Elbette, devletin sosyalist olduğu çok sayıda ülke, uluslararası kapitalizmle daha 1989'dan çok önce alabildiğine bütünleşik olduğu halde, çoğu "Üçüncü Dünya" ülkesinin bütünleşmesini 1945'ten epey sonraya tarihlemek gerekecektir. Bu açıklamayı James Ingram'a borçluyum.

olmayan, dünya pazarındaki anapara dolaşımının ilkesel olarak siyasal egemenliği çiğnemeden işleyebileceği gerçekliğinde yatar. Genel kural olarak, kapitalizm siyasal alanları olduğu gibi bırakabilir. İlke olarak sözleşmeler, küresel sivil toplumun henüz siyaset öncesi alanındaki özel oyuncular arasında akdedilir. Böylece kapitalizm, ulusal kendi geleceğini belirleme ilkesinin evrenselleşmesinin olabilirlik koşulu olur. Kapitalist çekirdek bölgedeki uluslararası ilişkiler, daha geniş bir uzun dönüşüm çerçevesi içerisinde askerî rekabeti iktisadıyla değiştirerek edilgenleşmiş bir biçim alır.

Gelgelelim dünya pazarı ve devletler düzeni arasındaki yatay ayrışma, bir bağdaşma alanı yaratırken, dünyanın dikey olarak sınırlarla içerisine kapatılmış siyasal güç odaklarına ayrılması bir gerginlik alanı yaratır. Kapitalist devletler arasındaki uluslararası ilişkiler, yirminci yüzyıl uluslararası düzeninin kalbindeki bu temel çelişkilerle birlikte yaşama ve onları müzakere etme üzerine kuruludur. Siyasal güç, yarışan egemen devletlerde örgütlense de, uluslar üstü iktisadi birikim, asgari müştereklere bağlı kalan istikrarlı bir uluslararası düzen gerektirir. Dünya pazarının işlerliği, hukukun üstünlüğünü koruyan, sözleşmeye dayalı özel mülkiyeti ve uluslar üstü işlemlerin güvenliğini açık ulusal ekonomiler ilkesini ayakta tutacak biçimde güvenceye alan devletlerin varlığına bağlıydı. Bu ana yapıya denk düşen, güç siyaseti ve güç dengesinden ziyade çok taraflılık ve ortak güvenliktir. Bu süreç, uluslararası örgütlerin evrimiyle – Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist çekirdek bölge için Milletler Cemiyeti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha da genişletilmiş bir uluslararası ölçekteki Birleşmiş Milletler ve GTTA (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Antlaşması) ve Sovyet İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra küresel bir ölçekteki Dünya Ticaret Örgütü – noktalanır. Uluslararası örgütler kapitalist çekirdek bölgenin gücünü yansıtıp onu yeniden ürettiği halde, kapitalistler arası barışçıl bir çatışma çözümleri meydanı da sunar ve sivrilen devletlerin denetimi ve uzlaştırılması için birer araçtır. Dahası, modern uluslararası ilişkilerin kilit dü-

şüncesi bundan böyle savaşla desteklenen toprak birikimi değil, küresel sermayenin bunalım potansiyelinin çok taraflı siyasal yönetimi ve dünya iktisadının önde gelen kapitalist devletlerce düzenlenmesidir. Uluslararası iktisadi birikim ve doğrudan siyasal hâkimiyet birbirinden ayrılır. Yaygınlaşan kapitalist dünya pazarı, sınırlar yönünden parçalı devletler düzeniyle bir arada yaşayabilir ve yaşamak durumundadır. Kapitalizm öncesi hanedanlık devletlerinin içinde yerleşik olan savaş nitelikli siyasal birikim mantığı artık bir kenara atıldığı halde, askerî çatışmanın ana çizgileri, dünya pazarının dışında bırakılan devletler ile ortak güvenlik ilkesinden arkalanarak açık dünya pazarının siyasal koşullarını yeniden üreten devletler arasında belirlenir.

Ancak şimdi, küreselleşmenin ve küresel yönetişimin onun ötesine geçmesi sürecinde, bu uluslararası kurgulama uluslararası değil, küresel bir Westphalia sonrası, postmodern jeopolitik düzenin ayak sesleri midir? Bir küresel devlete doğru mu gidiyoruz? Ben, –Uİ'nin modern uluslararası ilişkiler için kavramsal kısaltması olarak değil– bir tarihsel görüngü olarak Westphalia düzeninin köklerinin kapitalizm öncesi mülkiyet ilişkilerine ve hanedanlık egemenliğine uzandığını savundum. Westphalia sonrası uluslararası ilişkiler yönüne bir kayış saptayan o Uİ kuramcılarının, eğer kronolojilerinin doğru olmasını istiyorlarsa, bir Westphalia sonrası düzen görüşü ortaya koymaları gerekir. Ne var ki 1688'den 1989'a kadarki dönemi uluslararası ilişkileri modernleştirici uzun bir dönüşüm olarak, Westphalia'nın ve mutlakiyetin mirasını ise toprakları sınırlarla çevrili devletlerin ilkel bir düzeni olarak anlarsak, o durumda bugünkü sınırların kaldırılması ve devlet gücünün (asimetrik) yitimi süreçlerini postmodern bir dünyaya gidiş değil, daha çok modern öncesi sınırsallığın aşınması olarak pekâlâ kavrayabiliriz: Modern uluslararası ilişkiler küresel bir ölçeğe şimdi ulaşmış olabilir.

Sonuç:

Uluslararası İlişkilerin Diyalektiği

Uİ'deki tarihsel dönüş, gelenekçi Uİ'nin devlet odaklı deli gömleğini parçalamamızı sağladı. Dikkatleri devletsiz bir toplumdaki jeopolitik ilişkilere kaydırdı ve modern devletler düzeninin oluşumu için açıklama, modern anarşinin kuruluşu için yorum getirdi. Ancak bu süreçte yeni-gerçekçileri tarihselleştirmek, basitçe yeni-gerçekçiliğe göre uluslararası düzenin işleyişinin altında yatan rasyonelseçim modelinin yerini değiştirerek onun tam da kuruluş sürecine aktardı ki bu, bir gelişme kuramı olarak yeni-evrimci ayıklanma mantığının bir işleyiş kuramı olarak rasyonel seçim mantığı ile bir potada erimesidir. Bu yaklaşım sırf modern devletler düzeninin kökenlerinin zamanlamasını –1648 söylencesini yeniden üreterek– yanlış tarihlendirmekle kalmaz, kökeni sınıf ilişkilerinde yatan devlet oluşumlarının ve jeopolitik dönüşümlerin istikrarsız doğasının anlaşılmasını güçleştirdiği için, farklı jeopolitik düzenler arasındaki siyasal oyuncuların değişken tutumlarını da açıklayamaz.

Yapılandırmacı Uİ kuramı, ana akım Uİ'nin olgucu (pozitivist) kesinliklerini tartışmaya açan, toplumsal ve tarihsel bir dizi yenilikçi yaklaşım getirdi. Ancak vurgu ister değişik sınırsallık biçimlerine, meşruiyet yollarına, isterse Weberci değer toplulukları düşüncesi temelinde "oyunun kuralları"nı belirleyen, bilinçli özneler arası norm oluşturmaya yapılmış olsun, uluslararası ilişkilerin oluşturulmasını ve yeniden kur-

gulanmasını büyük ölçüde siyaset dışına çıkararak toplumsallıktan kopardı. Ampirik açıdan, modern devlet yapılanmasının bir erken tipi olarak erken modern Fransa'ya takıntılı olması ve İngiltere'yi göz ardı etmesi, onu 1648'deki bilindik sona benzer bir tarihsel *cul-de-sac*'a [çıkmaz] sürükledi.

Tarihsel sosyoloji, sahayı daha da zenginleştirdi. Fakat tarihsel gelişimi ancak ve ancak bağımsız olarak oluşturulmuş gerçeklik alanlarının dış etkileşimi bağlamında algılayan Yeni-Weberci çoğulculukça köstekIenmeyi sürdürüyor. Yeni-Weberciliğin başarısızlığının altında yatan, gerekirliğin her şeyin önüne geçen düzeyi olarak jeopolitik rekabeti kayırmasından çok, bir toplumsal ilişki olarak jeopolitiğin kodlarını çözmeyi ve kendi gelenekçi çoğulculuğunu aşmayı becerememesidir. Theda Skocpol önemli karşılaştırmalı toplumsal devrimler çözümlemesini yaptı yapalı, devrimlerin kapsamlı köken, oluş ve sonuçlarının ve uzun dönemli tarihsel gelişimin genel doğasının içine "devletin göreceli özerkliğini" ve bağımsız etmenler olarak devletler düzenindeki konumunu almakta başarısız olduğu yönündeki standart Marksizm eleştirisi durumuna gelmişti. Bu çalışma, tarihsel gelişimi ya tek bir dünya tarihi örüntüsü içinde algılama ya da ağırlık noktamızı uluslararası bağlamdan soyutlanan tek toplum yaklaşımına odaklama ikili yanılgısına düşmekten korudu. Bir Weberci çoklu nedensellik modelinin peşine takılmak yerine, uluslararası ilişkilerin siyasal olarak kurulmuş sınıf ilişkileriyle (toplumsal mülkiyet rejimleri) nasıl içeriden bağlantılı olduğunu ve jeopolitik baskının sosyopolitik gelişmenin gidişini nasıl etkilediğini gösterdi. Fakat bu jeopolitik baskılar –ister savaş olsun ister diplomasi– nesneleştirilip "uluslararası" dışına çıkarılmayarak içselleştirildi ve yerleşik toplumsal mülkiyet rejimleriyle ilişkili toplumsal uygulamalar olarak bunların şifreleri çözüldü. Diğer yandan, bu çalışma, yalnızca uluslararası ilişkilerin devrimci devlet/toplum bütünlüklerini nasıl dizginlediğini, tırmandırdığını ya da saptırdığını göstermekle kalmayarak toplumsal devrimlerin uluslararası ilişkilerin doğasını nasıl etkileyip dönüştürdüğünü de

gösterdi. Bunun yapılması çok oyunculu Avrupa düzeninin bir sınıf çatışmasının sonucu olarak kuruluşunun ve gelişmesinin bir açıklamasını da kapsadı. Ne var ki bu önermeler ısrarla bağımsız gerçeklik alanlarının etkileşimi üzerinde duran Weberci yaklaşımla bağdaşmıyor, tam tersine uygulama, çelişki ve bütünlük çekirdek kavramları çevresinde şekillenen diyalektik Marksizm anlayışından ileri geliyor. Marksist gelenek uluslararası ilişkilerin dünya tarihindeki gelişimle ilgisini yeterince kuramsallaştıramamış olsa da, Karl Marx'ın kavramsal aygıtı, Skocpol, Mann vd. *pace* [gücenmek yok], bu açıklama için daha kesin bir kılavuz sunuyor.

Buna karşılık ben, iktisadi ve siyasalın, iç ve dışın asla birbirinden bağımsız olarak oluşturulmadığını ortaya koydum. Bunların karşılıklı ilişkilerinin çekirdeğinin toplumsal mülkiyet ilişkilerinde yerleşik olduğunu savundum. Bu ilişkiler –ister feodal, ister mutlaki, isterse kapitalist olsun– basitçe bir iktisadi görüngü değil, siyasal ve askerî güçle ve ayrımlaştırılmış öznellik dizileriyle içeriden bağlantılıydı. Buna karşılık siyasal ve askerî, bu ilişkilerin hem iç hem de uluslararası nitelikleriyle kendini yeniden üreterek yayılmasıyla özü gereği ilişkiliydi. Siyasal olarak kurulmuş toplumsal mülkiyet ilişkileri, çelişkili ve çok yönlü bir dinamik bütünlük oluşturur. Uluslararası ilişkilerin kuruluş, işleyiş ve dönüşümü, özünde tümüyle toplumsal mülkiyet ilişkilerince yönlendirilmiştir. Toplumsal mülkiyet ilişkileri kuramı, jeopolitik düzenlerin, kökü üreticilerle üretici olmayanlar arasındaki ilişkilere uzanan yetke yapılarını nasıl yansıttığını gözler önüne seriyor. Jeopolitik işleyişteki çeşitlilikler ve düzen kaynaklı dönüşümler bu temelde anlaşılabilir. Uluslararası ilişkiler, dış siyaseti anarşik bir çevredeki genellemelerle çatışma birimlerine indirgenen, önceden belirlenmiş siyasal topluluklardan çıkarmakla yeterince kuramlaştırılamaz. Yapı kurucu ilkeler –anarşi ve hiyerarşi– bize siyasal oyuncuların nasıl davrandıkları konusunda pek az şey söyler. Anarşi, belirleyici olmaktan uzaktır. Saldırgan jeopolitik tutum, tıpkı Ortaçağ'da gördüğümüz gibi, anarşi ve hiyerarşi ile uyuşabilir; işbir-

liğine açık tutum ise anarşi ile. Ancak bu ayrışmaların görülebilmesi için, uluslararası ilişkilerin tarihselleştirilmesi ve toplumsallaştırılması gerekir.

Toplumsal mülkiyet ilişkileri kuramı yalnızca jeopolitik tutumu açıklamakla kalmaz, aynı zamanda jeopolitik düzenlerin kuruluşunu ve dönüşümünü –çağdaş Uİ deyişiyle düzen yapıdaki kaymaları– de kuramlaştırabilir. Ancak bu düzen dönüşümlerinin her zaman hem hâkimiyet ve sömürü ilişkilerine hem de iç ve dış –yurtiçi ve uluslararası– arasındaki ilişkileri yeniden düzenleyen derin toplumsal çatışmalara bağlı olduğunu gösterir. Yapı ve özne arasındaki bu ilişkiler, yapının özneyi belirlediği ve öznenin yapıyı yeniden yasalaştırdığı yinelemeli ve depreşen bir döngü biçiminde değildir. Bu ilişki, nedensel açıklama arayışındaki akılcılık ve yorumlamalı anlayış arayışındaki yansıtmacılık arasındaki basit bir kutuplaştırıcı karşıtlıkla da kavranamaz. Bu, kendini de yorumlayarak niteliksel dönüşümlere sürükleyen çelişkili ve dinamik bir süreçtir. Ayrıca bu dönüşümlerin şematik bir sıra izlemeyip toplumsal, coğrafi ve kronolojik bakımdan alabildiğine istikrarsız olduğu da açıktır. Bunlar, bir deneyüstü erek izlemezler, geriye dönük olarak anlaşılabilirler. Tarih yalnızca devingen değil aynı zamanda birikimlidir de. Geçmişin izleri, yeniden düzenlenmiş bir bugünün içine yerleştirilmelidir. Eski ve yeni, öngörülemeyecek yollarla kaynaşır. Yapı ve özne, gereksinim ve özgürlük, hem içeride hem de uluslararası olarak farklı farklı yollarla birleşir. Bu, bizim kurduğumuz bir dünya ama bu kuruluş ne gönüllü ve istendik eylemlerin toplamıdır ne de öznelerden sıyrılmış yapısal oluşum mekanizmalarının sonucu. Bu bir yapılaştırma süreci değil, bir diyalektik gelişme sürecidir.

Uluslararası ilişkiler, bir sosyal bilimdir. Bir toplum bilimi olarak, hâkimiyet ve sömürü yapılarının gündelik olarak yeniden üretilmesinin dışında kalmaz. Ancak baskın Uİ yaklaşımı olan yeni-gerçekçilik ve onun akılcı kardeşi neoliberalizm, uluslararası siyaseti açıklayabilmek için kendini usçu bilim anlayışına kaptırmayı sürdürüyor. Uluslararası davra-

nışı nesnellik iddiasındaki tek bir genel üst yasayla aynı çatı altına toplamak, kuramsal olarak yoksullaştırma olduğu kadar entelektüel olarak da zayıf düşürücüdür. Siyasal yönden ise tehlikeli ve aşırı sıklıkla hegemonyacı devletin saldırgan politikalarının suç ortağıdır. Bazı durumlarda bu, rezalet boyutlarındadır. Yeni-gerçekçilik bir hâkimiyet kurma bilimidir. Aygıtsal rasyonalite ile doldurulmuş bir devlet gücü teknolojisidir. Yontulmamış grotesk ezgisi, bütün lisans öğrencileri için bir siren müziği olarak nümayiş ediyor. Açıklayıcı güç olma yönünden, ortaya çıkardığından çoğunu anlaşılmaz duruma sokuyor ve insanlık gelişiminin zengin tarihini, yineleyip duran bir güç hesabı içine sıkıştırıyor. Anarşinin ve güç dengesinin jeopolitik davranışı mekanik bir yolla belirleyen tarihsel sınırsız ilkeler düzeyine yükseltilmesi, bir dizi temelsiz varsayıma dayanıyor ve kolaylıkla çürütülebilen davranış önermeleri üretiyor. Bir "hayatta kalabilme düzeni" içindeki siyaset oyuncuları üzerinde bir rasyonel seçim modeli tasarımı, siyasal iradeyi "demir yasalara" karşılık vermeye indirgiyor ve toplum ve siyaset dünyasının kuruluşundaki çok büyük tarihsel dönüşümleri gizliyor. Bilgi kuramı açısından, yeni-gerçekçiliğin yaşamını sürdürebilmesinin temelinde, özerk ve evrensel bir Uİ bilimini sürdürebilmek için siyasal olanı toplumsaldan ve yapısalı oluşumsal olandan koparmaya yönelmesi var. [Yeni-gerçekçiliğin] sınama yordamı, tarihin vakalara uydurmak için didik didik edildiği sonsuz kendini doğrulamayla eşdeğerken, çelişkili kanıtlar, düzene uymayan davranış –usdışı sapmalar– diye kınanıyor.

Yeni-gerçekçiliğin hükmünü sürdürmesinin gerekçeleri ise çok yönlü. Alman jeopolitik geleneğiyle göbek bağını hemen hemen hiç kesmeyen Amerikanlaşmış bir bilim dalıyla akademik yakınlaşma, özgür düşünce için seçenekleri kısıtlayan bir söz dağarcığını ve bilim dalının ortaklaşa kafa yapısını berkitiyor. Danışmanlıkların çekiciliği ve siyasal kuruluşlara katılma beklentileri –prens için tavsiye– eleştirel düşünceye kısa devre yaptırıyor. Düşüncenin giderek yoğun biçimde metalaşması özgürleştirici dürtüleri yozlaştırıyor.

Çağdaş eğitim ve bilim politikası "uygulamalı" toplum bilimlerini özendirirken, bir demokratik uygulama olarak sosyal bilimin amacına yönelik ve sosyal bilim doğrultusundaki düşünceleri cezalandırıyor. Üniversitelerin özerk, kendi kendini yöneten kuruluşlar olarak kurulması Aydınlanma'nın büyük bir utkusuydu. Laik bir toplumsal alan, kilisenin dogmacılığına devletin gücüne ve pazarın kârlılığına karşı akıl, tartışma ve eleştirinin eleştirinin yönlendirdiği bir kamusal alan yaratma amaçları vardı. Bu alan, anapara mantığının kapsamına alınma tehlikesiyle karşı karşıya. Bugün artık bürokratların değerlendirdiği araştırmalar yalnızca büyük ölçüde niceliksel olmakla kalmıyor, aynı zamanda üretim değerinin, fiyatı saptanabilirliğin kategorik zorunluluklarına da uyması gerekiyor. Bu kitap, büyük ölçüde bu eğilimlere karşı yazıldı. Bu kitap, dünya çapında süregiden bir sömürü ve hâkimiyet sürecine karşı eleştirel bir müdahaledir. Diyalektiğin nabzı hızlanıyor.

KAYNAKÇA

Abel, Wilhelm, *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur*, 3. baskı, Hamburg [1935] 1978.

Abu-Lughod, Janet L., *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250-1350*, New York 1989.

Adler, Emanuel, 'Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics', *European Journal of International Relations*, Sayı: 3, No. 3, 1997, s. 319-363.

Adorno, Theodor W., *Einleitung in die Soziologie*, Frankfurt/M. [1968] 1993.

Agnew, John ve Stuart Corbridge, *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy*, London 1995.

Anderson, Matthew S., *War and Society in Europe of the Old Regime, 1618-1789*, Leicester 1988.

Anderson, Matthew S., *The Rise of Modern Diplomacy, 1450-1919*, London 1993.

Anderson, Perry, *Passages from Antiquity to Feudalism*, London 1974a.

Anderson, Perry, *Lineages of the Absolutist State*, London 1974b.

Anderson, Perry, 'Origins of the Present Crisis', P. Anderson, *English Questions*, London [1967] 1992, s. 15-47.

Anderson, Perry, 'Maurice Thomson's War', *London Review of Books*, No. 4, Kasım 1993, s. 13-17.

Arentin, Karl Otmar von, 'Tausch, Teilung und Länderschacher als Folgen des Gleichgewichtssystems der europäischen Großmächte: Die polnischen Teilungen als europäisches Schicksal', *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*, Sayı: 30, 1981, s. 53-68.

Armstrong, David, *Revolution and World Order. The Revolutionary State in International Society*, Oxford 1993.

Arnold, Benjamin, *German Knighthood, 1050-1300*, Oxford 1985.

Arnold, Benjamin, *Princes and Territory in Medieval Germany*, Cambridge 1991.

Arrighi, Giovanni, *The Long Twentieth Century. Money, Power, and the Origins of Our Times*, London 1994.

Asch, Ronald G., 'Estates and Princes after 1648: The Consequences of the Thirty Years War', *German History*, Sayı: 6, No. 2, 1988, s. 113-132.

Asch, Ronald G. ve Heinz Duchhardt, (yay. haz.), *Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550-1700)*, Cologne 1996.

Ashley, Richard, 'The Poverty of Neorealism', *International Organization*, Sayı: 38, No. 2, 1984, s. 225-286.

Aston, Trevor, ed., *Crisis in Europe, 1550-1660: Essays from Past and Present*, London 1965.

Aston, Trevor ve C.H.E. Philpin, (yay. haz.), *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Cambridge 1985.

Axtmann, Roland, 'The Formation of the Modern State: A Reconstruction of Max Weber's Arguments', *History of Political Thought*, Sayı: 11, No. 2, 1990, s. 295-311.

Axtmann, Roland, 'The Formation of the Modern State: The Debate in the Social Sciences', Mary Fulbrook, ed., *National Histories and European History*, London 1993, s. 21-45.

Ayton, Andrew ve J.L. Price, 'Introduction: The Military Revolution from a Medieval Perspective', Ayton ve Price, (yay. haz.), *The Medieval Military Revolution: State, Society, and Military Change in Medieval and Early Modern Europe*, London 1995, s. 1-22.

Baechler, Jean, *Le Capitalisme: Tome 1. Les Origines*, Paris 1995.

Bartlett, Robert, *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change, 950-1350*, London 1993.

Baugh, Daniel A., 'Great Britain's Blue-Water Policy, 1689-1815', *International History Review*, Sayı: 10, No. 1, 1989, s. 33-58.

Baugh, Daniel A., 'Withdrawing from Europe: Anglo-French Maritime Geopolitics, 1750-1800', *International History Review*, Sayı: 20, No. 1, 1998, s. 13-32.

Beik, William, *Absolutism and Society in Seventeenth-Century France: State Power and Provincial Aristocracy in Languedoc*, Cambridge 1985.

Bergin, Joseph, *Cardinal Richelieu: Power and the Pursuit of Wealth*, London 1985.

Berman, Harold, *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*, Cambridge, MA, 1983.

Bernstein, Richard J., *Praxis and Action*, London 1972.

Bien, David D., 'The *Secrétaires du Roi*: Absolutism, Corps, and Privilege under the *Ancien Régime*', Ernst Hinrichs, Eberhard Schmitt ve Rudolf Vierhaus, (yay. haz.), *Vom Ancien Régime zur Französischen Revolution: Forschungen und Perspektiven*, Göttingen 1978, s. 153-168.

Bisson, Thomas N., *The Medieval Crown of Aragon: A Short History*, Oxford 1986.

Bisson, Thomas N., 'Nobility and Family in Medieval France: A Review Essay', *French Historical Studies*, Sayı: 16, No. 3, 1990, s. 597-613.

Bisson, Thomas N., 'The "Feudal Revolution"', *Past and Present*, No. 142, 1994, s. 6-42.

Black, Jeremy, *A System of Ambition? British Foreign Policy 1660-1793*, London 1991.

Bloch, Marc, *Feudal Society*, çev. L.A. Manyon, London [1940] 1961.

Bloch, Marc, *French Rural History: An Essay on its Basic Characteristics*, çev. Janet Sondheimer, Berkeley [1931] 1966a.

Bloch, Marc, 'The Rise of Dependent Cultivation and Seignorial Institutions', M.M. Postan, (yay. haz.), *The Cambridge Economic History of Europe: The Agrarian Life of the Middle Ages*, Cilt: 1, 2. baskı, Cambridge [1941] 1966b, s. 235-290.

Bloch, Marc, *The Royal Touch: Sacred Monarchy and Scrofula in England and France*, çev. J.E. Anderson, London [1924] 1973.

Blockmans, Wim P., 'Voracious States and Obstructing Cities: An Aspect of State Formation in Preindustrial Europe', Ch. Tilly ve W.P. Blockmans (yay. haz.), *Cities and the Rise of the States in Europe, A.D. 1000 to 1800*, Boulder, Co., 1994, s. 218-250.

Böckenförde, Ernst-Wolfgang, 'Der Westfälische Frieden und das Bündnisrecht der Reichsstände', *Der Staat*, Sayı: 8, No. 4, 1969, s. 449-478.

Bois, Guy, *The Crisis of Feudalism: Economy and Society in Normandy, c. 1300-1550*, tekrar baskı, Cambridge [1976] 1984.

Bois, Guy, *The Transformation of the Year One Thousand: The Village of Lournand from Antiquity to Feudalism*, çev. Jean Birrell, Manchester [1989] 1992.

Bonnassie, Pierre, 'The Survival and Extinction of the Slave System in the Early

Medieval West (Fourth to Eleventh Centuries)', Bonnassie, *From Slavery to Feudalism in South-Western Europe*, çev. Jean Birrell, Cambridge/Paris [1985] 1991a, s. 1-59.

Bonnassie, Pierre, 'From the Rhône to Galicia: Origins and Modalities of the Feudal Order', Bonnassie, *From Slavery to Feudalism in South-Western Europe*, çev. Jean Birrell, Cambridge/Paris [1980] 1991b, s. 104-131.

Bonnassie, Pierre, 'The Formation of Catalan Feudalism and its Early Expansion (to c. 1150)', Bonnassie, *From Slavery to Feudalism in South-Western Europe*, çev. Jean Birrell, Cambridge/Paris [1985] 1991c, s. 149-169.

Bonney, Richard, *The King's Debts: Finance and Politics in France 1589-1661*, Oxford 1981.

Bonney, Richard, *The European Dynastic States, 1494-1660*, Oxford 1991.

Bonney, Richard, 'Introduction: Economic Systems and State Finance', Bonney, (yay. haz.), *Economic Systems and State Finance*, Oxford 1995a, s. 1-18.

Bonney, Richard, 'Revenues', Bonney, (yay. haz.), *Economic Systems and State Finance*, Oxford 1995b, s. 423-505.

Bonney, Richard, (yay. haz.), *The Rise of the Fiscal State in Europe, c. 1200-1815*, Oxford 1999.

Bosbach, Franz, *Monarchia Universalis: Ein politischer Begriff der frühen Neuzeit*, Göttingen 1986.

Boyle, Chris, 'Imagining the World Market: IPE and the Task of Social Theory', *Millennium*, Sayı: 23, No. 2, 1994, s. 351-363.

Braudel, Fernand, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II*, 2 cilt, 1966, gözden geçirilmiş 2. baskıdan çeviren Siân Reynolds, London [1949] 1972a.

Braudel, Fernand, 'History and the Social Sciences', Peter Burke, (yay. haz.), *Economy and Society in Early Modern Europe: Essays from Annales*, London 1972b, s. 11-42.

Braudel, Fernand, *Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism*, çev. Patricia Ranum, Baltimore 1977.

Braudel, Fernand, *The Perspective of the World*, Cilt: 3, çev. Siân Reynolds, Berkeley [1979] 1984.

Braun, Rudolf, 'Taxation, Sociopolitical Structure, and State-Building: Great Britain and Brandenburg-Prussia', Charles Tilly, (yay. haz.), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton, NJ, 1975, s. 243-327.

Brenner, Robert, 'The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism', *New Left Review*, No. 104, 1977, s. 25-92.

Brenner, Robert, 'Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe', T.H. Aston ve C.H.E. Philpin, (yay. haz.), *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Cambridge 1985a, s. 10-63.

Brenner, Robert, 'The Agrarian Roots of European Capitalism', T.H. Aston ve C.H.E. Philpin, (yay. haz.), *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Cambridge 1985b, s. 213-327.

Brenner, Robert, 'The Social Basis of Economic Development', John Roemer, (yay. haz.), *Analytical Marxism*, Cambridge 1986, s. 23-53.

Brenner, Robert, 'Feudalism', J. Eatwell, M. Milgate ve P. Newman, (yay. haz.), *The New Palgrave: A Dictionary of Economics: Marxian Economics*, London 1987, s. 170-185.

Brenner, Robert, 'Bourgeois Revolution and Transition to Capitalism', A.L. Beier, David Cannadine ve James M. Rosenheim, (yay. haz.), *The First Modern Society: Essays in English History in Honour of Lawrence Stone*, Cambridge 1989, s. 271-304.

Brenner, Robert, *Merchants and Revolution: Commercial Change, Political Conflict, and London's Overseas Traders, 1550-1653*, Cambridge 1993.

Brenner, Robert, 'The Rises and Declines of Serfdom in Medieval and Early Modern Europe', Michael L. Bush, (yay. haz.), *Serfdom and Slavery: Studies in Legal Bondage*, London 1996, s. 247-276.

Brenner, Robert, 'The Low Countries in the Transition to Capitalism', Peter Hoppenbrouwers ve Jan Luiten van Zanden, (yay. haz.), *Peasants into Farmers? The Transformation of Rural Economy and Society in the Low Countries (Middle Ages–19th Century) in Light of the Brenner Debate*, Turnhout 2001, s. 275-338.

Breuer, Stefan, *Max Weber's Herrschaftssoziologie*, Frankfurt/M. 1991.

Brewer, John, *The Sinews of Power: War, Money and the English State, 1688-1783*, New York 1989.

Bromley, Simon, *American Hegemony and World Oil: The Industry, the State System, and the World Economy*, University Park 1991.

Bromley, Simon, 'Rethinking International Political Economy', John Macmillan ve Andrew Linklater, (yay. haz.), *Boundaries in Question: New Directions in International Relations*, London 1995, s. 228-243.

Bromley, Simon, 'Marxism and Globalisation', Andrew Gamble, David Marsh ve Tony Tant, (yay. haz.), *Marxism and Social Science*, London 1999, s. 280-301.

Brunner, Otto, *Land and Lordship: Structures of Governance in Medieval Austria*, gözden geçirilmiş 4. baskıdan çevirenler. H. Kaminsky ve J. Van Horn Melton, Philadelphia [1939] 1992.

Buck, Philip W., *The Politics of Mercantilism*, New York [1942] 1974.

Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, London 1977.

Bulst, Neithard, 'Rulers, Representative Institutions and their Members as Power Elites: Rival or Partners?', W. Reinhard, (yay. haz.), *Power Elites and State Building*, Oxford 1996, s. 41-58.

Burawoy, Michael, 'Two Methods in Search of Science: Skocpol versus Trotsky', *Theory and Society*, Sayı: 18, No. 6, 1989, s. 759-805.

Burch, Kurt, *'Property' and the Making of the International System*, Boulder, CO, 1998.

Burkhardt, Johannes, *Der Dreißigjährige Krieg*, Frankfurt/M.. 1992.

Burkhardt, Johannes, 'Die Friedlosigkeit der frühen Neuzeit. Grundlegung einer Theorie der Bellizität Europas', *Zeitschrift für Historische Forschung*, Sayı: 24, No. 4, 1997, s. 509-574.

Butterfield, Herbert, 'The Balance of Power', H. Butterfield ve Martin Wight, (yay. haz.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, London 1966, s. 132-148.

Buzan, Barry ve Richard Little, (yay. haz.), *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*, Oxford 2000.

Chaudhuri, K.N., 'Reflections on the Organizing Principle of Premodern Trade', James D. Tracy, (yay. haz.), *The Political Economy of Merchant Empires: State Power and World Trade 1350-1750*, Cambridge 1991, s. 421-442.

Christiansen, Eric, *The Northern Crusades: The Baltic and the Catholic Frontier, 1100-1525*, London 1980.

Claude, Inis, *Power and International Relations*, New York 1962.

Colás, Alejandro, *International Civil Society: Social Movements in World Politics*, Cambridge 2002.

Collins, Randall, *Weberian Sociological Theory*, Cambridge 1986.

Comninel, George C., *Rethinking the French Revolution: Marxism and the Revisionist Challenge*, London 1987.

Cox, Robert W., 'Social Forces, States, and World Order: Beyond International Relations Theory', *Millennium*, Sayı: 10, No. 2, 1981, s. 126-155.

Crouzet, François, *Britain Ascendant: Comparative Studies in Franco-British Economic History*, çev. Martin Thom, Cambridge [1985] 1990.

Czempiel, Ernst-Otto, 'Strukturen absolutistischer Außenpolitik', *Zeitschrift für Historische Forschung*, Sayı: 7, No. 1/4, 1980, s. 445-451.

Davies, Rees, 'Frontier Arrangements in Fragmented Societies: Ireland and Wales', R. Bartlett ve A. MacKay, (yay. haz.), *Medieval Frontier Societies*, Oxford 1989, s. 77-100.

Davies, Rees, *Domination and Conquest: The Experience of Ireland, Scotland, and Wales, 1100-1300*, Cambridge 1990.

Delbrück, Hans, *History of the Art of War within the Framework of Political History. Vol. III: The Middle Ages*, çev. Walter Renfroe, Jr, Westport, CT [1923] 1982.

De Vries, Jan, *The Economy of Europe in an Age of Crisis, 1600-1750*, Cambridge 1976.

Dickmann, Fritz, *Der Westfälische Frieden*, 3. baskı, Münster [1959] 1972.

Dobb, Maurice, 'Capital Accumulation and Mercantilism', M. Dobb, *Studies in the Development of Capitalism*, London 1946, s. 177-220.

Downing, Brian, *The Military Revolution and Political Change: Origins of Democracy and Autocracy in Early Modern Europe*, Princeton, NJ, 1992.

Duby, Georges, *La Société aux XIe et XIIe siècles dans la région maconnaise*, Paris 1953.

Duby, Georges, *Rural Economy and Country Life in the Medieval West*, çev. Cynthia Postan, Columbia, SC [1962] 1968.

Duby, Georges, *The Early Growth of the European Economy: Warriors and Peasants from the Seventh to the Twelfth Century*, çev. Howard B. Clarke, London [1973] 1974.

Duby, Georges, 'Youth in Aristocratic Society', Duby, *The Chivalrous Society*, çev. Cynthia Postan, Berkeley [1964] 1977a, s. 112-122.

Duby, Georges, 'The Structure of Kinship and Nobility', Duby, *The Chivalrous Society*, çev. Cynthia Postan, Berkeley [1967] 1977b, s. 134-148.

Duby, Georges, 'The Origins of Knighthood', Duby, *The Chivalrous Society*, çev. Cynthia Postan, Berkeley [1968] 1977c, s. 158-170.

Duby, Georges, *The Three Orders: Feudal Society Imagined*, çev. Arthur Goldhammer, Chicago [1978] 1980.

Duby, Georges, 'The Relationship between Aristocratic Family and State Structures in Eleventh-Century France', Duby, *Love and Marriage in the Middle Ages*, çev. Jane Dunnett, Cambridge [1988] 1994, s. 113-119.

Duchhardt, Heinz, *Gleichgewicht der Kräfte, Convenance, europäisches Konzert: Friedenskonresse und Friedensschlüsse vom Zeitalter Ludwigs XIV. bis zum Wiener Kongreß*, Darmstadt 1976.

Duchhardt, Heinz, 'Die Glorious Revolution und das internationale System', *Francia*, Sayı: 16, No. 2, 1989a, s. 29-37.

Duchhardt, Heinz, 'Westfälischer Friede und internationales System im Ancien Régime', *Historische Zeitschrift*, Sayı: 249, No. 3, 1989b, s. 529-544.

Duchhardt, Heinz, (yay. haz.), *Rahmenbedingungen und Handlungsspielräume europäischer Außenpolitik im Zeitalter Ludwigs XIV*, Berlin 1991.

Duchhardt, Heinz, 'Droit et droit des gens – structures et métamophoses des relations internationales au temps de Louis XIV', Reiner Babel, (yay. haz.), *Frankreich im europäischen Staatensystem der frühen Neuzeit*, Sigmaringen 1995, s. 179-189.

Duchhardt, Heinz, *Balance of Power und Pentarchie: Internationale Beziehungen 1700-1785*, Cilt: 4, H. Duchhardt ve Franz Knipping, (yay. haz.), *Handbuch der Geschichte der internationalen Beziehungen*, Paderborn 1997.

Elias, Norbert, *The Count Society*, çev. Edmund Jephcott, Oxford 1983.

Elias, Norbert, *The Civilizing Process: The History of Manners and State Formation and Civilization*, çev. Edmund Jephcott, tekrar baskı, Cambridge, MA, [1939] 1994.

Elliott, J.H., 'A Europe of Composite Monarchies', *Past and Present*, No. 137, 1992, s. 48-71.

Engels, Friedrich, *The Origin of the Family, Private Property and the State*, K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, Cilt: 26, London [1874] 1976.

Ertman, Thomas, *Birth of the Leviathan: Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe*, Cambridge 1997.

Evergates, Theodore, 'Nobles and Knights in Twelfth-Century France', Thomas N. Bisson, (yay. haz.), *Cultures of Power: Lordship, Status, and Process in Twelfth-Century Europe*, Philadelphia 1995, s. 11-35.

Fenske, Hans, 'Gleichgewicht, Balance', Otto Brunner, Werner Conze ve Reinhart Koselleck, (yay. haz.), *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Cilt: 2, Stuttgart 1975, s. 959-996.

Finer, Samuel E., 'State- and Nation-Building in Europe: The Role of the Military', Charles Tilly, (yay. haz.), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton, NJ, 1975, s. 84-163.

Fischer, Markus, 'Feudal Europe, 800-1300: Communal Discourse and Conflictual Practices', *International Organization*, Sayı: 46, No. 2, 1992, s. 427-466.

Fletcher, R. A., 'Reconquest and Crusade in Spain, c. 1050-1150', *Transactions of the Royal Historical Society*, 5. seri, No. 37, 1987, s. 31-47.

Flori, Jean, *L'Essor de la Chevalerie: XIe-XIIe siècles*, Geneva 1986.

Flori, Jean, *'L'Eglise et la guerre sainte: De la "Paix de Dieu" à la croisade', Annales E.S.C.*, No. 2, 1992a, s. 453-466.

Flori, Jean, *La Première Croisade: L'Occident chrétien contre l'Islam*, Paris 1992b.

Fourquin, Guy, 'Le Temps de la croissance', G. Duby ve A. Wallon, (yay. haz.), *Histoire de la France Rurale. Tome 1: La Formation des campagnes françaises des origines au XIV siècle*, Paris 1975.

Frame, Robin, *The Political Development of the British Isles, 1100-1400*, Oxford 1990.

Frank, Andre Gunder ve Barry K. Gills, (yay. haz.), *The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?*, London 1993.

Ganshof, François, *Feudalism*, gözden geçirilmiş 3. baskı, çev. Ph. Grierson, London [1952] 1964.

Ganshof, François, *The Middle Ages: A History of International Relations*, gözden geçirilmiş 4. baskı, çev. Remy Inglis Hall, New York [1953] 1970.

Ganshof, François, 'The Institutional Framework of the Frankish Monarchy: A Survey of its General Characteristics', Ganshof, *The Carolingians and the Frankish Monarchy: Studies in Carolingian History*, çev. Janet Sondheimer, London 1971a, s. 86-110.

Ganshof, François, 'The Frankish Monarchy and its External Relations, from Pippin III to Louis the Pious', Ganshof, *The Carolingians and the Frankish Monarchy: Studies in Carolingian History*, çev. Janet Sondheimer, London 1971b, s. 162-204.

Geary, Patrick, 'Vivre en conflit dans une France sans état: Typologie des mécanismes de règlement des conflits (1050-1200), *Annales E.S.C.*, No. 41, 1986, s. 1107-33.

Gerstenberger, Heide, 'Vom Lauf der Zeit: Eine Kritik an Fernand Braudel', *PROKLA*, Sayı: 67, No. 2, 1987, s. 119-134.

Gerstenberger, Heide, *Die subjektlose Gewalt: Theorie der Entstehung bürgerlicher Staatsgewalt*, Münster 1990.

Giddens, Anthony, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Cambridge 1984.

Giddens, Anthony, *The Nation-State and Violence: Volume Two of a Contemporary Critique of Historical Materialism*, Cambridge 1985.

Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge 1981.

Gilpin, Robert, 'The Richness of the Tradition of Political Realism', R.O. Keohane, (yay. haz.), *Neorealism and its Critics*, New York 1986, s. 301-321.

Gilpin, Robert, *The Political Economy of International Relations*, Princeton, NJ, 1987.

Gintis, Herbert ve Samuel Bowles, 'State and Class in European Feudalism', Charles Bright ve Susan Harding, (yay. haz.), *Statemaking and Social Movements: Essays in History and Theory*, Ann Arbor 1984, s. 19-51.

Given, James, *State and Society in Medieval Europe: Gwynedd and Languedoc Under Outside Rule*, Ithaca, NY, 1990.

Godelier, Maurice, *Rationality and Irrationality in Economics*, çev. Brian Peirce, New York 1972.

Goetz, Hans-Werner, 'Social and Military Institutions', R. McKitterick, (yay. haz.), *The New Cambridge Medieval History, Vol. II, c. 700-900*, Cambridge 1995, s. 451-480.

Goubert, Pierre, *The French Peasantry in the Seventeenth Century*, çev. Ian Patterson, Cambridge [1982] 1986.

Gourevitch, Peter, 'The Second Image Reversed: The International Sources of Domestic Politics', *International Organization*, Sayı: 32, No. 4, 1978a, s. 881-911.

Gourevitch, Peter, 'The International System and Regime Formation: A Critical Review of Anderson and Wallerstein', *Comparative Politics*, Sayı: 10, No. 3, 1978b, s. 419-438.

Grewe, Wilhelm G., *Epochen der Völkerrechtsgeschichte*, Baden-Baden 1984.

Groh, Dieter, *Kritische Geschichtswissenschaft in emanzipatorischer Absicht: Überlegungen zur Geschichtswissenschaft als Sozialwissenschaft*, Stuttgart 1973.

Gross, Leo, 'The Peace of Westphalia: 1648-1948', *American Journal of International Law*, No. 42, 1948, s. 20-41.

Gulick, Edward Vose, *Europe's Classical Balance of Power*, New York [1955] 1967.

Habermas, Jürgen, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, çev. Thomas Burger, London [1965] 1989.

Habermas, Jürgen, *Knowledge and Human Interests*, çev. Jeremy J. Shapiro, Cambridge [1968] 1987.

Haldon, John, *The State and the Tributary Mode of Production*, London 1993.

Hall, Rodney Bruce, *National Collective Identity: Social Constructs and International Systems*, New York 1999.

Hall, Rodney Bruce ve Friedrich V. Kratochwil, 'Medieval Tales: Neorealist "Science" and the Abuse of History', *International Organization*, Sayı: 47, No. 3, 1993, s. 479-491.

Hallam, Elizabeth M., *Capetian France, 987-1328*, London 1980.

Halliday, Fred, *Rethinking International Relations*, London 1994.

Halliday, Fred ve Justin Rosenberg, 'Interview with Ken Waltz', *Review of International Studies*, Sayı: 24, 1998, s. 371-386.

Halperin, Sandra, *In the Mirror of the Third World: Capitalist Development in Modern Europe*, Ithaca, NY 1997.

Harvey, David, 'The Geopolitics of Capitalism', Harvey, *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*, New York [1985] 2001, s. 312-344.

Hatton, Ragnhild M., 'Louis XIV and his Fellow Monarchs', John C. Rule, (yay. haz.), *Louis XIV and the Craft of Kingship*, Columbia 1969, s. 155-195.

Heine, Christian ve Benno Teschke, 'Sleeping Beauty and the Dialectical Awakening: On the Potential of Dialectic for International Relations, *Millennium*, Sayı: 25, No. 2, 1996, s. 399-423.

Heine, Christian ve Benno Teschke, 'On Dialectic and International Relations: A Reply to Our Critics', *Millennium*, Sayı: 26, No. 2, 1997, s. 455-470.

Henshall, Nicholas, *The Myth of Absolutism: Change and Continuity in Early Modern European Monarchy*, London 1992.

Henshall, Nicholas, 'Early Modern Absolutism 1550-1700: Political Reality or Propaganda?', Ronald G. Asch ve Heinz Duchhardt, (yay. haz.), *Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550-1700)*, Cologne 1996, s. 25-53.

Hexter, Jack, 'Fernand Braudel and the *Monde Braudelien*', *The Journal of Modern History*, Sayı: 4, 1972, s. 480-539.

Hilton, Rodney, *Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*, London 1973.

Hilton, Rodney, 'Freedom and Villeinage in England', Hilton, (yay. haz.), *Peasants, Knights and Heretics: Studies in Medieval English Social History*, Cambridge [1965] 1976a, s. 174-191.

Hilton, Rodney, 'Introduction', Paul Sweezy, Maurice Dobb vd., *The Transition from Feudalism to Capitalism*, London 1976b, s. 9-30.

Hilton, Rodney, 'Feudalism or *Féodalité* and *Seigneurie* in France and England', Hilton, *Class Conflict and the Crisis of Feudalism: Essays in Medieval Social History*, gözden geçirilmiş 2. baskı, London 1990.

Hinrichs, Ernst, 'Merkantilismus in Europa: Konzepte, Ziele, Praxis', E. Hinrichs (yay. haz.), *Absolutismus*, Frankfurt/M.. [1983] 1986, s. 344-360.

Hinrichs, Ernst, 'Absolute Monarchie und Bürokratie. Bemerkungen über ihre "Unvereinbarkeit" im französischen *Ancien Régime*', E. Hinrichs, (yay. haz.), *Ancien*

Régime und Revolution: Studien zur Verfassungsgeschichte Frankreichs zwischen 1589 und 1789, Frankfurt/M.. 1989, s. 81-98.

Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations between States*, Cambridge 1963.

Hintze, Otto, 'The Nature of Feudalism', F.L. Cheyette, (yay. haz.), *Lordship and Community in Medieval Europe: Selected Readings*, New York [1929] 1968, s. 22-31.

Hintze, Otto, 'The Formation of States and Constitutional Development: A Study in History and Politics', Felix Gilbert, (yay. haz.), *The Historical Essays of Otto Hintze*, New York [1902] 1975a, s. 159-77.

Hintze, Otto, 'Military Organization and the Organization of the State', Felix Gilbert, (yay. haz.), *The Historical Essays of Otto Hintze*, New York [1906] 1975b, s. 180-215.

Hintze, Otto, 'The Preconditions of Representative Government in the Context of World History', Felix Gilbert, (yay. haz.), *The Historical Essays of Otto Hintze*, New York 1975c, s. 305-353.

Hobden, Stephen, *International Relations and Historical Sociology*, London 1998.

Hobson, John M., *The State and International Relations*, Cambridge 2000, s. 174-214.

Hobson, John M., 'What's at stake in 'bringing historical sociology back into international relations'?', Stephen Hobden ve John Hobson (yay. haz.), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge 2002a, s. 3-41.

Hobson, John M., 'The Two Waves of Weberian Historical Sociology in International Relations', St. Hobden ve J. Hobson (yay. haz.), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge 2002b, s. 63-83.

Hoffman, Philip T., 'Early Modern France, 1450-1700', Philip T. Hoffman ve Kathryn Norberg, (yay. haz.), *Fiscal Crises, Liberty, and Representative Government, 1450-1789*, Stanford, CA, 1994, s. 226-252.

Holsti, Kalevi J., *Peace and War: Armed Conflicts and International Order, 1648-1989*, Cambridge 1991.

Holzgrefe, J.L., 'The Origins of Modern International Relations Theory', *Review of International Studies*, Sayı: 15, No. 1, 1989, s. 11-26.

Hoppenbrouwers, Peter ve Jan Luiten van Zanden, (yay. haz.), *Peasants into Farmers? The Transformation of Rural Economy and Society in the Low Countries (Middle Ages–19th Century) in Light of the Brenner Debate*, Turnhout 2001.

Imbusch, Peter, *'Das moderne Weltsystem': Eine Kritik der Weltsystemtheorie Immanuel Wallersteins*, Marburg 1990.

James, Edward, *The Origins of France: From Clovis to the Capetians, 500-1000*, London 1982.

Kaeuper, Richard W., *War, Justice, and Public Order: England and France in the Later Middle Ages*, Oxford 1988.

Kaiser, David, *Politics and War: European Conflict from Phillip II to Hitler*, Cambridge, MA, 1990.

Kandal, Terry R., 'Marx and Engels on International Relations, Revolution, and Counterrevolution', Michael T. Martin ve Terry R. Kandal (yay. haz.), *Studies of Development and Change in the Modern World*, New York 1989, s. 25-76.

Kant, Immanuel, 'To Perpetual Peace. A Philosophical Sketch', I. Kant, *Perpetual Peace and Other Essays on Politics, History, and Morals*, çev. Ted Humphrey, Indianapolis, IN, [1795] 1983, s. 107-139.

Kantorowicz, Ernst, *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*, Princeton, NJ, 1957.

Katz, Claudio J., *From Feudalism to Capitalism: Marxian Theories of Class Struggle and Social Change*, New York 1989.

Katz, Claudio J., 'Karl Marx on the Transition from Feudalism to Capitalism', *Theory and Society*, Sayı: 22, 1993, s. 363-389.

Kerridge, Eric, *The Agricultural Revolution*, London 1967.

Klingenstein, Grete, 'The Meanings of "Austria" and "Austrian" in the Eighteenth Century', Robert Oresko, G.C. Gibbs ve H.M. Scott, (yay. haz.), *Royal and Republican Sovereignty in Early Modern Europe*, Cambridge 1997, s. 423-478.

Kondylis, Panajotis, *Theorie des Krieges. Clausewitz - Marx - Engels - Lenin*, Stuttgart 1988.

Körner, Martin, 'Expenditure', R. Bonney, (yay. haz.), *Economic Systems and State Finance*, Oxford 1995a, s. 393-422.

Körner, Martin, 'Public Credit', R. Bonney, (yay. haz.), *Economic Systems and State Finance*, Oxford 1995b, s. 507-538.

Kosík, Karel, *Dialectics of the Concrete: A Study on Problems of Man and World*, çev. Karel Kovanda, Boston 1976.

Krasner, Stephen D., 'Westphalia and All That', Judith Goldstein ve Robert O. Keohane, (yay. haz.), *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutians, and Political Change*, Ithaca/London 1993, s. 235-264.

Krasner, Stephen D., 'Compromising Westphalia', *International Security*, Sayı: 20, No. 3, 1995, s. 115-151.

Krasner, Stephen D., *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton, NJ, 1999.

Kratochwil, Friedrich, 'On the Notion of "Interest" in International Relations', *International Organization*, Sayı: 36, No. 1, 1982, s. 1-30.

Kratochwil, Friedrich, 'Of Systems, Boundaries, and Territoriality: An Inquiry into the Formation of the State System', *World Politics*, Sayı: 34, No. 1, 1986, s. 27-52.

Kratochwil, Friedrich, *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*, Cambridge 1989.

Kratochwil, Friedrich, 'Sovereignty as *Dominium*: Is There a Right of Humanitarian Intervention?', Gene M. Lyons ve Michael Mastanduno, (yay. haz.), *State Sovereignty and International Intervention*, Baltimore 1995, s. 21-42.

Krippendorff, Ekkehart, *Staat und Krieg: Die historische Logik politischer Unvernunft*, Frankfurt/M.. 1985.

Kuchenbuch, Ludolf, 'Potestas und Utilitas: Ein Versuch über Stand und Perspektiven der Forschung zur Grundherrschaft im 9.-13. Jahrhundert', *Historische Zeitschrift*, No. 265, 1997, s. 117-146.

Kuhn, Thomas, *The Structure of Scientific Revolutions*, London 1962.

Kula, Witold, *An Economic Theory of the Feudal System: Towards a Model of the Polish Economy, 1500-1800*, çev. Lawrence Garner, London [1962] 1976.

Kunisch, Johannes, *Staatsverfassung und Mächtepolitik. Zur Genese von Staatenkonflikten im Zeitalter des Absolutismus*, Berlin 1979.

Kunisch, Johannes, (yay. haz.), *Der dynastische Fürstenstaat: Zur Bedeutung von Sukzessionsordnungen für die Entstehung des frühmodernen Staates*, Berlin 1982.

Kunisch, Johannes, 'La Guerre – c'est moi! Zum Problem der Staatenkonflikte im Zeitalter des Absolutismus', *Zeitschrift für Historische Forschung*, Sayı: 14, No. 1/4, 1987, s. 407-438.

Lacher, Hannes, *Historicizing the Global: Capitalism, Territoriality, and the International Relations of Modernity*, London: basılıyor.

Ladurie, Emmanuel le Roy, *Les Paysans de Languedoc*, 2 cilt, Paris 1966.

Ladurie, Emmanuel le Roy, *The Royal French State, 1460-1610*, çev. Juliet Vale, Oxford [1987] 1994.

Lapid, Yosef ve Friedrich V. Kratochwil, (yay. haz.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Boulder, CO, 1996.

Le Patourel, John, 'The Norman Colonization of Britain', *I Normanni e la loro espansione in Europa nell'alto medioevo: Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo*, No. 16, Spoleto 1969, s. 409-438.

Le Patourel, John, *The Norman Empire*, Oxford 1976.

Lomax, Derek W., *The Reconquest of Spain*, London 1978.

Luard, Evan, *The Balance of Power: The System of International Relations, 1648-1815*, London 1992.

Lublinskaya, A.D., *French Absolutism: The Crucial Phase 1620-29*, Cambridge 1968.

Lublinskaya, A.D., 'The Contemporary Bourgeois Conception of Absolute Monarchy', Harold Wolpe, (yay. haz.), *The Articulation of Modes of Production: Essays from 'Economy and Society'*, London [1972] 1980, s. 161-188.

McKay, Derek ve H.M. Scott, *The Rise of the Great Powers, 1648-1815*, London 1983.

McNally, David, *Political Economy and the Rise of Capitalism: A Reinterpretation*, Berkeley, CA, 1988.

Madariaga, Isabel de, 'Tsar into Emperor: The Title of Peter the Great', Robert Oresko, G.C. Gibbs ve H.M. Scott, (yay. haz.), *Royal and Republican Sovereignty in Early Modern Europe*, Cambridge 1997, s. 351-381.

Malettke, Klaus, 'Ludwig XIV. Außenpolitik zwischen Staatsräson, ökonomischen Zwängen und Sozialkonflikten', Heinz Duchhardt, (yay. haz.), *Rahmenbedingungen und Handlungsspielräume europäischer Außenpolitik im Zeitalter Ludwigs XIV*, Berlin 1991, s. 43-72.

Mann, Michael, *The Sources of Social Power: Vol. 1. A History of Power from the Beginning to A.D. 1760*, Cambridge 1986.

Mann, Michael, 'The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results', Mann, *States, War, and Capitalism: Studies in Political Sociology*, Oxford 1988a, s. 1-32.

Mann, Michael, 'European Development: Approaching a Historical Explanation', J. Baechler vd. (yay. haz.), *Europe and the Rise of Capitalism*, Oxford 1988b.

Mann, Michael, 'State and Society, 1130-1815: An Analysis of English State Financies', Mann, *States, War and Capitalism: Studies in Political Sociology*, Oxford, 1988c, s. 73-123.

Marx, Karl, 'Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Law', K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, Cilt: 3, New York [1843] 1975, s. 3-129.

Marx, Karl ve Friedrich Engels, *The German Ideology*, Moscow [1845] 1964.

Marx, Karl, *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*, çev. Martin Nicolaus, London [1858] 1973.

Marx, Karl, 'Moralising Criticism and Critical Morality', K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, Cilt: 6, London [1847] 1976a.

Marx, Karl, *Capital: A Critique of Political Economy*, Cilt: 1, çev. Ben Fowkes, London [1867] 1976b.

Marx, Karl, *The Civil War in France*, K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, Cilt: 22, London [1871] 1976c.

Marx, Karl, *The Poverty of Philosophy*, K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, Cilt: 6, London [1847] 1976d.

Marx, Karl, *Capital: A Critique of Political Economy*, Cilt: 3, çev. David Fernbach, London [1894] 1981.

Marx, Karl, 'The Right Divine of the Hohenzollerns', K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, Cilt: 15, New York [1856] 1986, s. 151-157.

Marx, Karl, *The Communist Manifesto: A Modern Edition*, London [1848] 1998.

Mattingly, Garrett, *Renaissance Diplomacy*, New York [1955] 1988.

Mayer, Arno J., *The Persistence of the Old Regime: Europe to the Great War*, New York 1981.

Mayer, Theodor, 'Die Ausbildung des modernen deutschen Staates im hohen mittelalter', Hellmut Kämpf, (yay. haz.), *Herrschaft und Staat im Mittelalter*, Bad Homburg [1939] 1963, s. 284-331.

Mearsheimer, John, 'The False Promise of International Institutions', *International Security*, Sayı: 19, No. 3, 1995, s. 5-49.

Mearsheimer, John, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York 2001.

Merrington, John, 'Town and Countryside in the Transition to Capitalism', Paul Sweezy vd. (yay. haz.), *The Transition from Feudalism to Capitalism*, London 1976, s. 170-195.

Mettam, Roger, *Power and Faction in Louis XIV's France*, Oxford 1988.

Mitteis, Heinrich, *The State in the Middle Ages: A Comparative Constitutional History of Feudal Europe*, çev. H.F. Orton, Amsterdam [1940] 1975.

Mommsen, Hans, '"Verstehen" und "Idealtypus": Zur Methodologie einer historischen Sozialwissenschaft', H. Mommsen, *Max Weber: Gesellschaft, Politik und Geschichte*, Frankfurt/M.. 1974, s. 208-232.

Mommsen, Hans, 'Ideal Type and Pure Type: Two Variants of Max Weber's Ideal-Typical Method', W. Mommsen, *The Political and Social Theory of Max Weber: Collected Essays*, Cambridge 1989, s. 121-132.

Mooers, Colin, *The Making of Bourgeois Europe: Absolutism, Revolution, and the Rise of Capitalism in England, France and Germany*, London 1991.

Moraw, Peter, '"Herrschaft" im Mittelalter', Otto Brunner, Werner Conze ve Reinhard Koselleck, (yay. haz.), *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Cilt: 3, Stuttgart 1982, s. 5-13.

Morgenthau, Hans J. ve Kenneth W. Thompson, *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6. baskı, New York [1948] 1985.

Mousnier, Roland, *The Institutions of France under the Absolute Monarchy, 1598-1789: Society and the State*, Cilt: I, çev. Brian Pearce, Chicago [1974] 1979.

Mousnier, Roland, *The Institutions of France under the Absolute Monarchy, 1598-1789: The Organs of the State and Society*, Cilt: II, çev. Arthur Goldhammer, Chicago [1980] 1984.

Muhlack, Ulrich, 'Absoluter Fürstenstaat und Heeresorganisation in Frankreich im Zeitalter Ludwigs XIV', Johannes Kunisch, (yay. haz.), *Staatsverfassung und Heeresverfassung in der europäischen Geschichte der frühen Neuzeit*, Berlin 1988, s. 249-278.

Münkler, Herfried, *Machiavelli: Die Begründung des politischen Denkens der Neuzeit aus der Krise der Republik Florenz*, Frankfurt/M.. 1992.

Münkler, Herfried, *Im Namen des Staates: Die Begründung der Staatsraison in der frühen Neuzeit*, Frankfurt/M.. 1987.

Nelson, Janet L., 'Kingship and Royal Government', R. McKitterick, (yay. haz.), *The New Cambridge Medieval History, Vol. II, c. 700-900*, Cambridge 1995, s. 383-436.

North, Douglass C., 'Institutions, Transaction Costs, and the Rise of Merchant Empires', James D. Tracy, *The Political Economy of Merchant Empires: State Power and World Trade 1350-1750*, Cambridge 1991, s. 22-40.

Oestreich, Gerhard, 'The Constitution of the Holy Roman Empire and the European State System, 1648-1789', G. Oestreich, *Neostoicism and the Early Modern State*, Cambridge [1969] 1982, s. 241-257.

Onuf, Nicholas G., *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia 1989.

Oresko, Robert, 'The Marriages of the Nieces of Cardinal Mazarin: Public Policy and Private Strategy in Seventeenth-Century Europe', Rainer Babel, (yay. haz.), *Frankreich im europäischen Staatensystem der frühen Neuzeit*, Sigmaringen 1995, s. 109-151.

Oresko, Robert, G.C. Gibbs ve H.M. Scott, (yay. haz.), *Royal and Republican Sovereignty in Early Modern Europe*, Cambridge 1997.

Ormrod, W.M., 'The West European Monarchies in the Later Middle Ages', R. Bonney, (yay. haz.), *Economic Systems and State Finance*, Oxford 1995, s. 123-60.

Ormrod, W.M. ve János Barta, 'The Feudal Structure and the Beginnings of State Finance', R. Bonney, (yay. haz.), *Economic Systems and State Finance*, Oxford 1995, s. 53-79.

Osiander, Andreas, *The States System of Europe, 1640-1990: Peacemaking and the Conditions of International Stability*, Oxford 1994.

Osiander, Andreas, 'Before Sovereignty: Society and Politics in Ancien Régime Europe', Michael Cox, Tim Dunne ve Ken Booth, (yay. haz.), *Empires, Systems and States: Great Transformations in International Politics*, Cambridge 2001, s. 119-145.

Overton, Mark, *Agricultural Revolution in England: The Transformation of the Agrarian Economy 1500-1850*, Cambridge 1996.

Parker, David, 'Law, Society and the State in the Thought of Jean Bodin', *History of Political Thought*, Sayı: 2, No. 2, 1981, s. 253-285.

Parker, David, 'Sovereignty, Absolutism and the Function of the Law in Seventeenth- Century France', *Past and Present*, No. 122, 1989, s. 36-74.

Parker, David, *Class and State in Ancien Régime France: The Road to Modernity?*, London 1996.

Parker, Geoffrey, *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*, Cambridge 1988.

Parker, Geoffrey ve Lesley M. Smith, (yay. haz.), *The General Crisis of the Seventeenth Century*, London 1978.

Parrott, David, 'A *Prince Souverain* and the French Crown: Charles de Nevers, 1580-1637', Robert Oresko, G.C. Gibbs ve H.M. Scott, (yay. haz.), *Royal and Republican Sovereignty in Early Modern Europe*, Cambridge 1997, s. 149-87.

Philpot, Daniel, *Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped Modern International Relations*, Princeton, NJ, 2001.

Poggi, Gianfranco, *The Development of the Modern State: A Sociological Introduction*, London 1978.

Poggi, Gianfranco, 'Max Weber's Conceptual Portrait of Feudalism', *British Journal of Sociology*, No. 39, 1988, s. 211-227.

Polanyi, Karl, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Times*, Boston [1944] 1957.

Poly, Jean-Pierre ve Bournazel, Eric, *The Feudal Transformation, 900-1200*, çev. Caroline Higitt, New York [1980] 1991.

Porchnev, Boris, *Les Soulèvements populaires en France de 1623 à 1648*, Paris 1963.

Postan, Michael M., 'Medieval Agrarian Society in its Prime: England', Postan, (yay. haz.), *Cambridge Economic History of Europe*, Cilt: 1, 2. baskı, *The Agrarian Life of the Middle Ages*, Cambridge 1966, s. 548-632.

Rabb, Theodore K., *The Struggle for Stability in Early Modern Europe*, New York 1975.

Reinhard, Wolfgang, 'Staatsmacht als Kreditproblem: Zur Struktur und Funktion des frühneuzeitlichen Ämterhandels', *Vierteljahreshefte für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Sayı: 61, No. 3, 1975, s. 289-319.

Reinhard, Wolfgang, 'Kriegsstaat - Steuerstaat - Machtstaat', R. Asch ve H. Duchhardt, (yay. haz.), *Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550-1700)*, Cologne 1996a, s. 277-310.

Reinhard, Wolfgang, 'Introduction: Power Elites, State Servants, Ruling Classes and the Growth of State Power', W. Reinhard, (yay. haz.), *Power Elites and State Building*, Oxford 1996b, s. 1-18.

Reinhard, Wolfgang, *Geschichte der Staatsgewalt: Eine Vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München 1999.

Repgen, Konrad, 'Der Westfälische Friede und die Ursprünge des europäischen Gleichgewichts', K. Repgen, *Von der Reformation zur Gegenwart. Beiträge zu Grundfragen der neuzeitlichen Geschichte*, Paderborn 1988, 53-66.

Reus-Smit, Christian, *The Moral Purpose of the State: Culture, Social Identity, and Institutional Rationality in International Relations*, Princeton, NJ, 1999.

Reuter, Timothy, 'Plunder and Tribute in the Carolingian Empire', *Transactions of the Royal Historical Society*, 5. seri, No. 35, 1985, s. 75-94.

Reuter, Timothy, 'The End of Carolingian Military Expansion', Peter Godman ve Roger Collins, (yay. haz.), *Charlemagne's Heir. New Perspectives on the Reign of Louis the Pious (814-840)*, Oxford 1995, s. 391-405.

Robinson, Ian, *The Papacy, 1073-1198: Continuity and Innovation*, Cambridge 1990.

Root, Hilton, *Peasants and King in Burgundy: Agrarian Foundations of French Absolutism*, Berkeley, CA, 1987.

Rosenberg, Justin, *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations*, London 1994.

Rosenberg, Justin, 'Isaac Deutscher and the Lost History of International Relations', *New Left Review*, No. 215, 1996, s. 3-15.

Rösener, Werner, *Agrarwirtschaft, Agrarverfassung, und ländliche Gesellschaft im Mittelalter*, München 1992.

Rowen, Herbert, '"L'État, c'est à moi"; Louis XIV and the State', *French Historical Studies*, No. 2, 1961, s. 83-98.

Rowen, Herbert, 'Louis XIV and Absolutism', John C. Rule, (yay. haz.), *Louis XIV and the Craft of Kingship*, Columbia 1969, s. 302-316.

Rowen, Herbert, *The King's State: Proprietary Dynasticism in Early Modern France*, New Brunswick, NJ, 1980.

Ruggie, John Gerard, 'Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis', Robert O. Keohane, (yay. haz.), *Neorealism and its Critics*, New York [1983] 1986, s. 131-157.

Ruggie, John Gerard, 'International Structure and International Transformation: Space, Time, and Method', Ernst-Otto Czempiel ve James N. Rosenau, (yay. haz.), *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s*, Lexington, MA, 1989, s. 21-35.

Ruggie, John Gerard, 'Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations', *International Organization*, Sayı: 47, No. 1, 1993, s. 139-174.

Ruggie, John Gerard, 'What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge', *International Organization*, Sayı: 52, No. 4, 1998, s. 855-885.

Sahlins, Peter, 'Natural Frontiers Revisited: France's Boundaries since the Seventeenth Century', *American Historical Review*, No. 95, 1990, s. 1423-1451.

Salmon, J.H.M., 'Venality of Office and Popular Sedition in Seventeenth-Century France', Salmon, *Renaissance and Revolt: Essays in the Intellectual and Social History of Early Modern France*, Cambridge [1967] 1987, s.191-210.

Sayer, Derek, 'The Critique of Politics and Political Economy: Capitalism, Communism and the State in Marx's Writings of the Mid-1840s', *The Sociological Review*, Sayı: 33, No. 2, 1985, s. 221-253.

Schmidt, Alfred, *History and Structure: An Essay on Hegelian-Marxist and Structuralist Theories of History*, çev. Jeffrey Herf, Cambridge, MA, 1981.

Schmoller, Gustav, *The Mercantile System and its Historical Significance: Illustrated Chiefly from Prussian History*, tekrar baskı, 1967, Augustus M. Kelley Publishers, New York *[1884] 1897*.

Schroeder, Paul W., 'Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?', *American Historical Review*, Sayı: 97, No. 3, 1992, s. 683-706.

Schroeder, Paul W., *The Transformation of European Politics, 1763-1848*, Oxford 1994a.

Schroeder, Paul W., 'Historical Reality vs. Neo-realist Theory', *International Security*, Sayı: 19, No. 1, 1994b, s. 108-148.

Schulze, Winfried, 'Europäische und deutsche Bauernrevolten der frühen Neuzeit: Probleme der vergleichenden Betrachtung', Schulze, (yay. haz.), *Europäische Bauernrevolten der frühen Neuzeit*, Frankfurt/M. 1982.

Schulze, Winfried, 'The Emergence and Consolidation of the "Tax State": I. The Sixteenth Century', R. Bonney, (yay. haz.), *Economic Systems and State Finance*, Oxford 1995, s. 261-279.

Schumpeter, Joseph, 'The Crisis of the Tax State', *International Economic Papers*, Sayı: 4, New York [1918] 1954, s. 5-38.

Schwarz, Brigide, 'Ämterkäuflichkeit, eine Institution des Absolutismus und ihre mittelalterlichen Wurzeln', Historisches Seminar der Universität Münster, (yay. haz.), *Staat und Gesellschaft in Mittelalter und früher Neuzeit: Gedenkschrift für Joachim Leuschner*, Göttingen 1983, s. 176-196.

Searle, Eleanor, *Predatory Kinship and the Creation of Norman Power: 840-1066*, Berkeley, CA, 1988.

Sheehan, Michael, 'The Development of British Theory and Practice of the Balance of Power before 1714', *History*, Sayı: 73, No. 237, 1988, s. 24-37.

Sheehan, Michael, *The Balance of Power: History and Theory*, London 1996.

Siegelberg, Jens, *Kapitalismus und Krieg: Eine Theorie des Krieges in der Weltgesellschaft*, Münster 1994.

Skocpol, Theda, *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*, Cambridge 1979.

Skocpol, Theda, 'Wallerstein's World Capitalist System: A Theoretical and Historical Critique', Skocpol, *Social Revolutions in the Modern World*, Cambridge [1977] 1994, s. 55-71.

Smith, Julia, '*Fines Imperii*: The Marches', Rosamond McKitterick, (yay. haz.), *The New Cambridge Medieval History, c. 700-900*, Cilt: 2, Cambridge 1995, s. 169-189.

Smith, Steve, 'Historical Sociology and International Relations Theory', St. Hobden and J. Hobson (yay. haz.), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge 2002, s. 223-243.

Soell, Helmuth, 'Weltmarkt - Revolution - Staatenwelt. Zum Problem einer Theorie internationaler Beziehungen bei Marx und Engels', *Archiv für Internationale Beziehungen*, Cilt: 12, 1972, s. 109-184.

Spruyt, Hendrik, *The Sovereign State and its Competitors: An Analysis of Systems Change*, Princeton 1994a.

Spruyt, Hendrik, 'Institutional Selection in International Relations: State Anarchy as Order', *International Organization*, Sayı: 48, No. 4, 1994b, s. 527-557.

Spruyt, Hendrik, 'Historical Sociology and Systems Theory in International Relations', *Review of International Political Economy*, Sayı: 5, No. 2, 1998, s. 340-353.

Steiger, Heinhard, 'Der Westfälische Frieden – Grundgesetz für Europa?', Heinz Duchhardt, (yay. haz.), *Der Westfälische Friede: Diplomatie, politische Zäsur, Kulturelles Umfeld, Rezeptionsgeschichte*, München 1998, s. 33-80.

Strayer, Joseph, *On the Medieval Origins of the Modern State*, Princeton, NJ, 1970.

Sweezy, Paul, 'A Critique', Rodney Hilton, (yay. haz.), *The Transition from Feudalism to Capitalism*, London 1976, s. 35-56.

Sweezy, Paul, Maurice Dobb vd., *The Transition from Feudalism to Capitalism*, London 1976.

Symcox, Geoffrey, (yay. haz.), *War, Diplomacy, and Imperialism, 1618-1763*, London 1974.

Tabacco, Giovanni, *The Struggle for Power in Medieval Italy: Structures of Political Rule*, Cambridge 1989.

Tellenbach, Gerd, 'From the Carolingian Imperial Nobility to the German Estate of Princes', Th. Reuter, (yay. haz.), *Medieval Nobility: Studies on the Ruling Classes of France and Germany from the Sixth to the Twelfth Century*, Amsterdam [1943] 1978.

Teschke, Benno, 'The Significance of the Year One Thousand', *Historical Materialism: Research in Critical Marxist Theory*, Sayı: 1, No. 1, 1997, s. 196-203.

Teschke, Benno, 'Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory', *International Organization*, Sayı: 52, No. 2, 1998, s. 325-58.

Teschke, Benno, 'Geopolitik', Wolfgang-Fritz Haug, (yay. haz.), *Historisch-Kritisches Wörterbuch des Marxismus*, Cilt: 5, Hamburg 2001, s. 322-334.

Teschke, Benno, 'Theorising the Westphalian System of States: International Relations from Absolutism to Capitalism', *European Journal of International Relations*, Sayı: 8, No. 1, 2002, s. 5-48.

Teschke, Benno ve Christian Heine, 'The Dialectic of Globalisation: A Critique of Social Constructivism', Mark Rupert ve Hazel Smith, (yay. haz.), *Historical Materialism and Globalization*, London 2002, s. 165-187.

Tilly, Charles, 'Reflections on the History of European State-Making', Charles Tilly, (yay. haz.), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton, NJ, 1975, s. 3-83.

Tilly, Charles, 'War Making and State Making as Organized Crime', Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer ve Theda Skocpol, (yay. haz.), *Bringing the State Back In*, Cambridge 1985, s. 169-191.

Tilly, Charles, *Coercion, Capital, and European States: AD 990-1992*, Cambridge 1992.

Thomson, Janice E., *Mercenaries, Pirates, and Sovereigns: State-Building and Extraterritorial Violence in Early Medieval Europe*, Princeton, NJ, 1994.

Tracy, James D., *The Rise of Merchant Empires: Long-Distance Trade in the Early Modern World, 1350-1750*, Cambridge 1990.

Van der Pijl, Kees, *Vordenker der Weltpolitik*, Opladen 1996.

Van der Pijl, Kees, 'The History of Class Struggle: From Original Accumulation to Neoliberalism', *Monthly Review*, Sayı: 49, No. 1, 1997, s. 28-49.

Van der Pijl, Kees, *Transnational Classes and International Relations*, London 1998.

Verhulst, Adriaan, 'Economic Organisation', R. McKitterick, (yay. haz.), *The New Cambridge Medieval History, Vol. II, c. 700-900*, Cambridge 1995, s. 481-509.

Vierhaus, Rudolf, 'Absolutismus', Ernst Hinrichs, (yay. haz.), *Absolutismus*, Frankfurt/M. [1966] 1985, s. 35-62.

Vierhaus, Rudolf, *Germany in the Age of Absolutism*, çev. Jonathan B. Knudsen, Cambridge 1988.

Vilar, Pierre, 'Marxist History, A History in the Making: Towards a Dialogue with Althusser', *New Left Review*, No. 80, 1973, s. 65-106.

Viner, Jacob, 'Power versus Plenty as Objectives of Foreign Policy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries', D.C. Coleman, (yay. haz.), *Revisions in Mercantilism*, London [1948] 1969, s. 61-91.

Walker, R.B.J., 'History and Structure in the Theory of International Relations', *Millennium: Journal of International Studies*, Sayı: 18, No. 2, 1989, s. 163-183.

Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, New York 1974.

Wallerstein, Immanuel, 'The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis', Wallerstein, *The Capitalist World-Economy*, Cambridge 1979, s. 1-36.

Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*, New York 1980.

Wallerstein, Immanuel, *Historical Capitalism with Capitalist Civilization*, London 1995.

Waltz, Kenneth N., *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*, New York 1959.

Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Reading, MA, 1979.

Waltz, Kenneth N., 'Reflections on *Theory of International Politics*: A Response to my Critics', Robert O. Keohane, (yay. haz.), *Neorealism and its Critics*, New York 1986, s. 322-345.

Waltz, Kenneth N., 'The Origins of War in Neorealist Theory', *Journal of Interdisciplinary History*, Sayı: 18, 1988, s. 615-628.

Waltz, Kenneth N., 'Realist Thought and Neorealist Theory', *Journal of International Affairs*, Sayı: 44, 1990, s. 21-37.

Weber, Hermann, 'Die Bedeutung der Dynastien für die europäische Geschichte in der frühen Neuzeit', *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte*, Sayı: 44, 1981, s. 5-32.

Weber, Max, *General Economic History*, çev. Frank H. Knight, Glencoe, IL 1927.

Weber, Max, 'Politics as a Vocation', *From Max Weber: Essays in Sociology*, çev. ve (yay. haz.) H.H. Gerth ve C. Wright Mills, New York [1919] 1946, s. 77-128.

Weber, Max, '"Objectivity" in Social Science and Social Policy', Edward A. Shils ve Henry A. Finch, (yay. haz.), *The Methodology of the Social Sciences*, Glencoe, IL [1904] 1949a, s. 49-112.

Weber, Max, 'The Meaning of "Ethical Neutrality" in Sociology and Economics', E.A. Shils ve H.A. Finch, (yay. haz.), *The Methodology of the Social Sciences*, Glencoe [1918] 1949b, s. 1-47.

Weber, Max, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, Cilt: 1 ve 2, (yay. haz.) G. Roth ve C. Wittich, Berkeley [1922] 1968a.

Weber, Max, 'Über einige Kategorien der verstehenden Soziologie', M. Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 3. baskı, (yay. haz.) Johannes Winckelmann, Tübingen [1913] 1968b, s. 427-474.

Weber, Max, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, çev. Talcott Parsons, London [1904/5] 1992.

Wendt, Alexander, 'The Agent-Stucture Problem in International Relations Theory', *International Organization*, Sayı: 41, No. 3, 1987, s. 335-370.

Wendt, Alexander, 'Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics', *International Organization*, Sayı: 46, No. 2, 1992, s. 391-425.

Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge 1999.

Werner, Karl, 'Missus-Marchio-Comes: Entre l'administration centrale et l'administration locale de l'empire carolingien', K. Werner ve W. Paravicini, (yay. haz.), *Histoire comparée de l'administration: IVe-XVIIIe siècles*, München 1980, s. 191-239.

Wickham, Chris, 'Historical Materialism, Historical Sociology', *New Left Review*, No. 171, 1988, s. 63-78.

Wickham, Chris, 'Making Europes', *New Left Review*, No. 208, 1994, s. 133-143.

Wickham, Chris, 'Debate: The "Feudal Revolution"', *Past and Present*, No. 155, 1997, s. 196-208.

Wight, Martin, 'The Balance of Power', Herbert Butterfield ve Martin Wight, (yay. haz.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, London 1966a, s. 149-175.

Wight, Martin, 'Why Is There No International Theory?', H. Butterfield ve M. Wight, (yay. haz.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, London 1966b, s. 17-34.

Wight, Martin, 'De Systematibus Civitatum', Wight, *Systems of States*, Leicester 1977a, s. 21-45.

Wight, Martin, 'The Origins of Our States-System: Chronological Limits', Wight, *Systems of States*, Leicester 1977b, s. 129-153.

Wight, Martin, *Power Politics*, (yay. haz.) Hedley Bull ve Carsten Holbraad, Leicester 1978.

Wohlfeil, Rainer, 'Das Heerwesen im Übergang vom Ritter- zum Söldnerheer', Johannes Kunisch, (yay. haz.), *Staatsverfassung und Heeresverfassung in der europäischen Geschichte der frühen Neuzeit*, Berlin 1988, s. 107-127.

Wood, Ellen Meiksins, *The Pristine Culture of Capitalism: A Historical Essay on Old Regimes and Modern States*, London 1991.

Wood, Ellen Meiksins, 'From Opportunity to Imperative: The History of the Market', *Monthly Review*, Sayı: 46, No. 3, 1994, s. 14-40.

Wood, Ellen Meiksins, 'The Separation of the "Economic" and the "Political" in Capitalism', Wood, *Democracy against Capitalism: Renewing Historical Materialism*, Cambridge [1981] 1995a, s. 19-48.

Wood, Ellen Meiksins, 'Rethinking Base and Superstructure', Wood, *Democracy Against Capitalism: Renewing Historical Materialism*, Cambridge 1995b, s. 49-75.

Wood, Ellen Meiksins, *Democracy Against Capitalism: Renewing Historical Materialism*, Cambridge 1995c.

Wood, Ellen Meiksins, 'Capitalism, Merchants and Bourgeois Revolution: Reflections on the Brenner Debate and its Sequel', *International Review of Social History*, Sayı: 41, No. 2, 1996, s. 209-232.

Wood, Ellen Meiksins, *The Origins of Capitalism: A Longer View*, London 2002.

Wolf, Eric R., *Europe and the People without History*, Berkeley, CA, 1982.

Wright, Quincy, *A Study of War*, 2. baskı, Chicago [1942] 1965.

Wrigley, Anthony, 'Urban Growth and Agricultural Change: England and the Continent in the Early Modern Period', *Journal of Interdisciplinary History*, No. 15, 1985, s. 683-728.

Zech, Reinhold, 'Nationalökonomische Theorien: Merkantilisten, Physiokraten und Klassiker: Die Merkantilisten', Iring Fetscher ve Herfried Münkler, (yay. haz.), *Pipers Handbuch der politischen Ideen, vol. 3, Neuzeit: Von den Konfessionskriegen bis zur Aufklärung*, München 1985, s. 561-579.

Zolberg, Aristide, 'Strategic Interactions and the Formation of Modern States: France and England', *International Social Science Journal*, Sayı: 32, No. 4, 1980, s. 687-716.

Zolberg, Aristide, 'Origins of the Modern World: A Missing Link', *World Politics*, Sayı: 33, No. 2, 1981, s. 253-281.

DİZİN

I-İ

J

K

S-Ş

T

Ü

V

Bazen belli bir alanda ortaya atılan bir görüş baskın hale gelir, zaman içinde neredeyse tartışılmaz nitelik kazanır, sonraki kuşakların da eleştirel bir bakış getirmemesi sonucunda yegâne gerçeğe dönüşür. Uluslararası ilişkiler düşünüldüğünde, 1648 tarihi ve bu tarihin çağrıştırdığı Westphalia Barışı böyle bir özelliğe sahiptir: Ulus-devletin tanımlanması, Ortaçağ'dan modern zamanlara geçiş, modern anlamıyla uluslararası ilişkilerin oluşumu vb. çok uzun yıllar boyunca hep bu ikisiyle ilişkilendirilmiştir.

Genç kuşak kuramcılardan Benno Teschke bu yaygın kabule Charles Tilly'nin tabiriyle "sosyolojinin tarihle karşılaştığı" yerden, tarihsel sosyoloji penceresinden eleştirel bir yaklaşım, radikal bir itiraz getiriyor. Teschke'ye göre, yaşananlar bir yandan tek bir tarihe, tek bir olguya sığdırılamayacak kadar büyük ölçekli, uzun soluklu, kademeli bir dönüşümün safhaları; diğer yandan, "büyük adamların" imza attıkları antlaşmaların çok ötesinde mülkiyet ilişkileri, sınıf yapısı, iktisadi cephe, toplumsal doku, jeopolitik gibi etkenleri içeren karmaşık, çok boyutlu bir sürecin sonucu.

Teschke'nin getirdiği perspektifin, açmaya çalıştığı tartışmanın, uluslararası ilişkiler alanındaki kimi dominant paradigmalarla girdiği hesaplaşmanın, bu arada kaleme aldığı konuya ilişkin literatür değerlendirmesinin ilgiye değer olduğu aşikâr.

Kapak resmi: Gerard ter Borch

30 TL
KDV DAHİL

ISBN: 978-975-07-3530-1

canyayinlari.com twitter.com/canyayinlari facebook.com/canyayinevi